

الله
يٰ حٰمِدُ
لَهُ
بِسْمِ

الله
يَعْلَمُ
مَا يَعْمَلُونَ

=

Colophon

This document was typeset using \LaTeX , and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several \TeX macros designed by H. L. Prasād. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan’s mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskrityayana.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

अनुक्रमणिका

आष्टकम् १

1

प्रथमः प्रश्नः

द्वितीयः प्रश्नः

तृतीयः प्रश्नः

चतुर्थः प्रश्नः

पञ्चमः प्रश्नः

षष्ठमः प्रश्नः

सप्तमः प्रश्नः

आष्टमः प्रश्नः

आष्टकम् २

180

प्रथमः प्रश्नः

द्वितीयः प्रश्नः

तृतीयः प्रश्नः

चतुर्थः प्रश्नः

1

29

47

70

94

116

142

166

पञ्चमः प्रश्नः	273
षष्ठमः प्रश्नः	291
सप्तमः प्रश्नः	328
आष्टमः प्रश्नः	353

आष्टकम् ३

प्रथमः प्रश्नः	383
द्वितीयः प्रश्नः	408
तृतीयः प्रश्नः	439
चतुर्थः प्रश्नः	467
पञ्चमः प्रश्नः	473
षष्ठमः प्रश्नः	485
सप्तमः प्रश्नः	503
आष्टमः प्रश्नः	549
नवमः प्रश्नः	585

तैत्तिरीय आरण्यकम्

प्रथमः प्रश्नः — अरुगप्रश्नः	619
------------------------------	-------	-----

द्वितीयः प्रश्नः	665
तृतीयः प्रश्नः	684
चतुर्थः प्रश्नः	703
पञ्चमः प्रश्नः	738
षष्ठुः प्रश्नः	777
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	795
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	803
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	810
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	816
कृष्णर्यजुवदीयत्तिरीय-काठकम्	867
प्रथमः प्रश्नः	867
द्वितीयः प्रश्नः	884
तृतीयः प्रश्नः	905

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥तैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धतं तमें जिन्वतम्। क्षत्रः सन्धतं तमें जिन्वतम्। इषः सन्धतं तां
में जिन्वतम्। ऊर्जः सन्धतं तां में जिन्वतम्। रचि॒ सन्धतं तां में जिन्वतम्।
पुष्टि॑ सन्धतं तां में जिन्वतम्। प्रजा॑ सन्धतं तां में जिन्वतम्। पृशून्नसन्धतं
तामें जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा॑ शुक्रपा॑ प्रणयन्तु॥१॥

मुवीरो॑ प्रजा॑ प्रेजनयन्पर्णीहि॑। शुक्रः॑ शुक्रशो॑चिषा॑। स्तुतोऽसि॑ जनधाः।
देवास्त्वा॑ मन्थिपा॑ प्रणयन्तु। मुप्रजा॑ प्रजा॑ प्रेजनयन्पर्णीहि॑। मन्थी॑ मन्थिशो॑चिषा॑।
मन्थमानो॑ दिव॑ आपृथिव्यायु॑। सन्धतं तमें जिन्वतम्। प्राण॑ सन्धतं तं में
जिन्वतम्। अपान॑ सन्धतं तं में जिन्वतम्॥२॥

व्यान॑ सन्धतं तं में जिन्वतम्। चक्षुः॑ सन्धतं तमें जिन्वतम्। श्रोत्र॑ सन्धतं

तमेऽजिन्वतम्। मनः सन्ध्यं तमेऽजिन्वतम्। वाचः सन्ध्यं तां मेऽजिन्वतम्।
आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्ज्ञाय धत्तम्। आयुर्ज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः
प्राणं मेऽधत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थशक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्ज्ञाय धत्तम्। चक्षुर्ज्ञपतये
धत्तम्। श्रोत्रः स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्।
तो देवो शुक्रामन्त्यनो। कल्पयत् देवीविशेः। कल्पयत् मानुषीः॥४॥

इष्पमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजा मयि च यज्ञमाने च। निरस्तः
शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुतो शण्डामकोऽसहामुनो। शुक्रस्य समिदसि। मन्त्रिनः
समिदसि। स प्रथमः मङ्गतिर्वशकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो
बृहस्पतिश्चिक्त्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्त्वपुनः सन्ध्यं तं मे जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मनुषीयग्रहे च। (ब्रह्मं क्षत्रं तदिष्मूर्जः गृह्यं पुष्टिं प्रजा तां
पश्चन्तास्त्वयत्तं तत्याणमपानं व्याप्तं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम्। इषादिपञ्चके वाचं तां मे पश्चन्त्वयत्तं ताम्भे प्राणादित्रितये

तं मेऽन्यन् तम्हे॥

कृतिं कास्वग्निमादधीता। एतद्वा अग्नेनक्षत्रम्। यत्कृतिं काः। स्वायां मैवैन् देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतत्रक्षत्राणाम्। यत्कृतिं काः। यः कृतिं कास्वग्निमाधते। मुख्यं एव भवति। अथो खलु॥६॥

आश्रिनक्षत्रामित्यपचायन्ति। गुहान् हृ दाहुको भवति प्रजापती रोहिण्यामृग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधता। ततो वै ते सर्वांत्रोहानरोहन्। तद्वोहिण्ये रोहिणित्वम्। यो रोहिण्यामृग्निमाधते। क्रद्धोत्येव। सर्वांत्रोहान्त्रोहति। देवा वै भद्राः सन्तोऽग्निमाधिष्ठानता॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैयो वामं वस्वपाञ्चामत्। ते पुनर्वस्वोरादधता। ततो वै तान् वामं वस्वपावर्तता। यः पुराऽभ्दः सम्पापीयाऽस्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीता। पुनरेवेन वामं वस्वपावर्ततो। भद्रो भवति। यः कामयेत् दानकांमा मे प्रजाः स्युगितो। स पूर्वयोः फल्जुन्योरग्निमादधीता॥८॥

अर्यम्णो वा एतनक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्जुंनी। अर्यमेति तमाहुर्यो ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवति। यः कामयेत् भगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्जुन्योरश्रिमादधीता। भगस्य वा एतनक्षत्रम्। यद्गते फल्जुंनी। भग्येव भवति। कालक्ञा वै नामासुरा आसन्॥१॥

ते सुवर्गये लोकायाश्रिमचिन्तता। पुरुष इष्टकामुपादधात्पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्रह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधता। एषा मैं चित्रा नामेति। ते सुवर्ग लोकमा प्रारोहन्। स इन्द्र इष्टकामावृहत्। तेऽबोकीर्णता। येऽबोकीर्णता। त ऊर्णीवर्भयोऽभवन्। द्वावृदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातुव्यवाञ्छ्यात्। स चित्रायांमिश्रिमादधीता। अवकीर्णव आतुव्यान्। ओजो बलमिद्धियं वीर्यमात्मन्येतो। वृसन्ता ब्रह्मणोऽजश्चिमादधीता। वृसन्तो वै ब्राह्मणस्यतुः। स्व एवैनमृतावाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा पुतहृत्नाम्॥११॥

यद्वस्तः। यो वसन्ताऽग्निमांधते। मुख्यं एव भवति। अथो योनिमन्तमेवैन् प्रजातमाधते। ग्रीष्मे राजन्यं आदधीता। ग्रीष्मो वै राजन्यस्युर्तः। स्व एवैनमृतावाधाय। डण्डियावी भवति। शरदि वैश्य आदधीता। शरद्वैश्यस्युर्तः॥ १२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पृशुमान्ववति। न पूर्वयोः फल्जुन्योरग्निमादधीत। एषा वै जंघन्या रात्रिः संवध्मसरस्य। यत्कर्ते फल्जुनी। पृष्ठित एव संवध्मसरस्याग्निमाधाय। पापीयान्ववति। उत्तरयोग देहीत। एषा वै प्रथमा रात्रिः संवध्मसरस्य। यदुत्तरे फल्जुनी। मुख्यत एव संवध्मसरस्याग्निमाधाय। वासीयान्ववति। अथो खलु। यदैवैन्य च उपनमेत्। अथादधीत। सैवास्याद्विः॥ १३॥

खल्लोधिअन्त फल्जुन्योरग्निमादधीतासनपतामृतानां वैश्यस्युर्तर्कते। फल्जुनी पद्म॥

उद्धन्ति। यदेवास्या अमेघ्यम्। तदपहन्ति। अपोऽबौक्षिति शान्त्यै। सिकता निवपति। एतद्वा अग्नेश्वानरस्य रूपम्। रूपेणैव चैश्वानरमवं रूप्ये। ऊर्ण-

निवेपति। पुष्टिर्वा एष प्रजननम्। यदृष्टाः॥१४॥

पुष्टामेव प्रजननेऽग्निमाधते। अथो संज्ञाने एव। संज्ञानः ह्येतत्पश्चनाम्।
यदृष्टाः। द्यावापृथिवी संहास्ताम्। ते विष्यते अश्रुताम्। अस्त्वेव नौ सुह
यज्ञियमिति। यद्मुख्यो यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषा अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तद्मुख्यामदधात्। तददश्नन्द्रमसि कृष्णम्।
उषान्निवप्नदो ख्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधते। अग्निर्देवेष्यो
निलोयत। आख्य रूपं कृत्वा। स पृथिवीं प्राक्षिशत्। स ऊतीः कुर्वणः पृथिवीमनु
समचरत्। तदोखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदोखुकरीषः संभारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवावे रूप्ये। ऊर्ज
वा एत रसं पृथिव्या उपदीका उद्देहन्ति। यद्वल्मीकिम्। यद्वल्मीकवपा संभारो
भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवे रूप्ये। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रः ह्येतत्पृथिव्याः।
यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। युक्तं वेदा प्रजापतिः प्रजा असूजता तासामन्त्रमुपाक्षीयता
ताम्यः सूदमुपप्राप्तिनेत्। ततो वै तासामन्त्रं नाक्षीयता। यस्य सूदः सम्भारो
भवति। नास्य गुहेज्ञं क्षीयते। आपो वा इतमग्रे सालिलमासीत्। तेन
प्रजापतिरशाम्यत्॥१८॥

कथमिदः स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णि तिष्ठता। सोऽमन्यता अस्ति वै
तत्। यस्मिन्निदमाद्ये तिष्ठतीति। स वर्णाहो रूपं कृत्वोप च्यमञ्जत्। स पूर्णिवीमध
आच्छेत्। तस्यां उपहत्योदमञ्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पूर्णिव्यै पूर्णिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्द्वयै भूमित्वम्। तां दिशोऽनु वातः
समन्वहता। ताऽशक्तरामिरहःहता। शं वै नौभूदिति। तच्छक्तराणाऽशक्तरत्वम्।
यद्वर्गहविहतः सम्भारो भवति। अस्यामेवाछम्बद्धारमधिमाधते। शक्तरा भवन्ति
धृत्यै॥२०॥

अथो शन्त्वायां सरेता अश्विराधेय इत्याहुः। आपो वरुणस्य पलंय आसन्।

ता ओग्निरेत्यायत्। ताः समेवत्। तस्य रेतः पराऽपतत्। तद्विरेण्यमभवत्।
यद्विरेण्यमुपास्यति। मरेतस्मेवाग्निमाधते। पुरुष इन्हैं स्वाद्रेतसो बीभत्तु
इत्याहुः॥२१॥

उत्तरत उपास्यत्यबीभत्त्वाचै। अति प्रयेष्ठति। आर्तिमेवाति प्रयेष्ठति।
अग्निर्देवम्यो निलोचत। अश्वो रूपं कृत्वा सौऽश्वत्थे संवध्यस्मातिष्ठत।
तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र च्यक्तम्।
तदेवाव॑ रुन्धो॥२२॥

देवा वा ऊर्ज व्यभजन्ता तते उद्भव उद्दिष्टता ऊर्गवा उद्भवः। यदौद्भवः
सम्भारो भवति। ऊर्जमेवाव॑ रुन्धो। तुतीयस्यामितो द्विति सोमं आसीत। तं
गायत्र्याऽहंरत। तस्य पूर्णमिच्छद्वता। तत्पूर्णोऽभवत्। तत्पूर्णस्य पूर्णत्वम्॥२३॥

यस्य पूर्णमयः सम्भारो भवति। सोमपीथमेवाव॑ रुन्धो। देवा वै ब्रह्मनवदन्ता।
तत्पूर्ण उपाश्वणोत। सुश्रवा वै नाम। यत्पूर्णमयः सम्भारो भवति। ब्रह्मवर्त्ममेवाव॑

रुन्थो प्रजापतिर्ग्रिमंसुजता सोऽबिभेत्य मा धक्ष्यतीति तु शम्या-
उशमयत्॥२४॥

तत्त्वाम्यै शमित्वम्। यद्युभीमायः सम्भारो भवति। शान्त्या अप्रदाहाया अग्ने-
सुष्टस्य यतः। विकेङ्कृतं भा ओच्छ्र्वत। यद्वैकेङ्कृतः सम्भारो भवति। भा एवाव-
रुन्थो सहदयोऽग्निराधेय इत्याहुः। मुख्तोऽद्विरग्निमतमयन्। तस्य तातस्य
हृदयमाच्छ्र्वन्दन। सोऽशनिरभवत्। यदशनिहतस्य वृक्षस्य सम्भारो भवति।
सहदयमेवाग्निमा धते॥२५॥

ऊपर्युः अमवत्त्रमवहृत्योक्तशास्यदप्युच्छते बोभस्त् इत्याहु रुन्थे पर्णत्वमंशमयदच्छ्र्वन्दुःओणि च॥ [३]

द्वादशसुविक्रामेष्वाग्निमा दंधीता द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरादेवैनमवरुद्धारा-
धते। यद्वादशसुविक्रामेष्वा दधीता परिमितमवं रुन्थीता। चक्षुनिमित आदधीता।
इयद्वादश विक्रामा(३) इति। परिमितं चैवापरिमितं चावं रुन्थो। अनुत्त वै वाचा
वदति। अनुत्त मनसा ध्यायति॥२६॥

चक्षुवै सुत्यम्। अद्रा(३)गित्याह। आदृशमिति। तथ्सुत्यम्। यश्कुनिमिते-

जग्निमाधते। सत्य एवैनमा धते। तस्मादाहिताश्रिर्नन्तं वदेत्। नास्यं ब्राह्मणो-
ज्ञानान्तुहे वसेत्। सत्ये ह्यस्याग्निराहितः। आश्रयी वै रात्रिः॥२७॥

आश्रया: पूशावः। पूर्वमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दंधाति। पूश्नेवावं रुच्ये।
दिवाऽर्हवनीयम्। इन्द्रियमेवावं रुच्ये। अर्थोदिते सूर्यं आहवनीयमा दंधाति।
एतमिन्द्रै लोके प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। अर्थो-
भूतं चैव भविष्यत्वावं रुच्ये॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानुकाशित्योसीत्। साऽशृणोत्। असुरा अग्निमादधत इति।
तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधता। अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्।
साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषाऽश्रीरगता। भद्रा भूत्वा परो भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरति। भद्रो भूत्वा परोभवति। साऽशृणोत्।
देवा अग्निमादधत इति। तदगच्छत्। तेऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधता। अथ-
गार्हपत्यम्। अथाऽर्हवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषाऽ श्रीरंगात् भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमैष्यन्ति। प्रजां तु न वैश्यन्त
इति। यस्यैवमधिराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरंति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमैति। प्रजां
तु न विन्दते। साऽब्रवीदिङ् मनुम्। तथा वा अहं तत्प्रिमाधास्यामि। यथा प्र
प्रजया पृश्निर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्यस्मिन्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति। गारहपत्यम्
आदयात्। गारहपत्यं वा अनुं प्रजा: प्रशवः प्रजायन्ते। गारहपत्येनेवास्मै प्रजां
पश्नन्नाजनयत्। अथोन्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्गव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेन
लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथोऽरहवनीयम्। तेनेव सुवर्गं लोकमप्यजयत्॥३२॥

यस्यैवमधिराधीयते। प्र प्रजया पृश्निर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिन्लोके तिष्ठति।
अभि सुवर्गं लोकं जेयति। यस्य वा अयंथादेवतमधिराधीयते। आ
देवताम्यो वृश्यते। पापीयान्वयति। यस्य यथादेवतम्। न देवताम्य आवृश्यते।
वर्मीयान्वयति॥ ३३॥

भृगुणां ल्वाङ्गिरसां ब्रतपते ब्रतेनादधामीति भृगवज्ञिरसामादेष्यात्। आदित्यानां
त्वा देवानां ब्रतपते ब्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा
राज्ञो ब्रतपते ब्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण ब्रतपते ब्रतेनादधामीति
राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्रामण्यो ब्रतपते ब्रतेनादधामीति वैश्यस्य। कर्मणां ल्वा
देवानां ब्रतपते ब्रतेनादधामीति रथकारस्य। युथादेवतमधिगाधीयते। न देवताम्
आवृक्षते। वसीयामवति॥३४॥

आयति वै रात्रिश्चाव रुद्धे भविष्यन्तीत्यबोझनिष्ठमेऽज्यद्वामौयामवति नवं च॥

[४]

प्रजापतिर्वचः सूत्यमेपश्यत्। तेन वै स ओऽह्रोत्। भूर्भुवः
सुवरित्याह। एतद्वै वाचः सूत्यम्। य एतेनाग्निमांधते। क्रम्भोत्येव। अथो सूत्यप्राश्वरेव
भवति। अथो य एवं विद्वान्भिर्चरति। स्वपुणत एवेनम्॥३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्वज्मानः सुजते। भूव इत्याह। अस्मिन्नेव
लोके प्रति तिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठति।

त्रिभिरुक्तैर्गाहृपत्यमा देखाति। त्रये इमे लोकाः। एष्वैनं लोकेषु प्रति-
ष्ठितमाधर्ते। सर्वैः पञ्चभिरुहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके बाचः
सत्यः सर्वमाप्नोति। त्रिभिरुहृपत्यमा देखाति। पञ्चभिरुहवनीयम्। अष्टौ
सम्पद्यन्ते। अष्टकूरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधर्ते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा ओसुजत। ता अस्माथ्मुष्टः परांचीरायन्। ताम्यो
ज्योतिरुद्गजात। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुद्भौयाद्यु-
ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्त। प्रजापतेरक्ष्येश्वयत्। तत्परा-
ज्यत। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नर्यति। स्वमेव चक्षुः
पश्यन्त्रजापतिरनुदेति। वृजी वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नर्यति। जातानेव
आतुव्यान्त्रणुदतो पुनरा वर्तयति॥३९॥

ज्ञानिव्यमाणानेव प्रतीनुदतो न्योहवनीयो गार्हपत्यमकामयता निगरहपत्य
आहवनीयम्। तौ विभाज्य नाशक्रोता सोऽश्वं पूर्ववाङ्मूल्या। प्राश्च पूर्वमुदवहत्
तत्पूर्ववाहः पूर्ववाङ्मा। यदश्वं पुरस्तान्रयति। विभौक्तिरेवेन्योः सा। अथ
नानोक्तियवेवेनैः कुरुते॥४०॥

यद्वप्युपरि शिरो हरेत्। प्राणान् विच्छिन्न्यात्। अधोऽधः शिरो हरति। प्राणाना^१
गोपीथायां इत्यत्येवं हरति। अथेयत्यथेयति। त्रयं इमे लोकाः। एव्यैवेन लोकेषु
प्रतीष्ठितमाधर्ते। प्रजापतिश्चिमसूजता। सोऽबिभेत्य मां धक्षयतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा मौहिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय। यत्रेधाऽश्चिराधीयते^२
मौहिमानमेवास्य तद्युहति। शान्त्या अप्रदाहाय। पुनर वर्तयति। मौहिमानमेवास्य
सन्देखाति। पुशुर्वा एषः। यदश्वः। एष लुद्धः॥४२॥

यदश्वः। यदश्वस्य पूर्वेऽश्चिमादध्यात्। रुद्राय पशुनपिदध्यात्। अपशुर्यजमानः
स्यात्। यन्नाक्तमयेत्। अनवरुद्धा अस्य पुशवः स्युः। पार्श्वत आकेमयेत्।

यथाऽऽहितस्याग्रेगङ्गां अभ्यवर्तेन्। अवरुद्धा अस्य प्रश्नो भवन्ति। न
रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हृषीेषि निर्वपति। विशाजं एव विक्रान्तं यजमानोऽनु विक्रमते। अग्रये
पवमानाय। अग्रये पावकाय। अग्रये शुचये। यद्ग्रये पवमानाय निर्वपति।
पुनात्येवनम्। यद्ग्रये पावकाय। पृत् एवास्मिन्नन्नाद्य दधाति। यद्ग्रये शुचये।
ब्रह्मवर्चसमवास्मिन्नुपरिष्ठाद्धधाति॥४४॥

एनमाहवनीय खतेऽस्त्वं वर्तयति कुरुत इति लुक्ष्मी दधाति यद्ग्रये शुचये एकं च॥

देवासुराः संयता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नौ वामं वसु सं
चर्दधता। इदम् नो भविष्यति। यदि नो ज्ञेयन्तीति। तद्ग्रिनोर्भस्महमशक्रोता। तत्
त्रेषा विन्यदधात। पशुषु तृतीयम्। अप्सु तृतीयम्। आदित्ये तृतीयम्॥४५॥

तद्वा विजित्य। पुनर्वारुद्धमन्ता। तैऽग्रये पवमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं
निरंवपन्। प्रश्नो वा अग्निः पवमानः। यदेव पृश्नज्ञासीत। ततोनावारुद्धता। तैऽग्रये

पावकायं। आपे वा अग्निः पावकः। यदेवापस्वासीत्। तत्तेनावोरुन्धता॥४६॥
 तैऽग्ने शुचये। असौ वा आ॑दित्यौऽग्निः शुचिः। यदेवाऽऽदित्य आसीत्।
 तत्तेनावोरुन्धता ब्रह्मवादिनो वरदन्ति। तनुवो वावेता अ॒ग्नाधेयस्य। आ॒ग्ने वा
 अष्टाकपालोऽग्न्याधेयमिति। यत्तं निर्विपेत्। नैतानि। यथाऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गानि। ताहगेव तत्। यदेतानि निर्विपेत्। न तम्। यथाऽङ्गानि स्युः। नाऽऽत्मा।
 ताहगेव तत्। उभयानि सह निरुप्याणि। यज्ञस्य सात्मत्वाय। उभयं वा पुतस्यैऽद्विष्यं
 वीर्यमाप्यते॥४८॥

यौऽग्निमाधुते। ए॒न्द्राग्नमेकोदशकपालमनु निर्विपेत्। आ॒दित्यं चरुम्। इ॒न्द्राग्नी वै
 देवान् मया॑तयामानो। ये पुव देवते अया॑तयामी। ताम्यामेवास्मां इन्द्रियं वीर्यमवं
 रुन्धो। आ॒दित्यो भवति। इ॒यं वा अ॒र्दितिः। अ॒स्यामेव प्रति॑ तिष्ठति। धेन्वे वा
 पुतद्रेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अ॒नुङ्गहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवावं रुन्धो धृते भवति।

यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वारं आरेयाः प्राशञ्जन्ति। दिशामेव ज्योतिषि
जुहोति। पुशवो वा पुतानि हृवीः चिं। पुष रुद्रः। यदग्निः॥५०॥

यथ्मद्य पुतानि हृवीः चिं निर्विपत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यज्मानः
स्यात्। यन्नानुनिर्विपत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। द्वादशमु रात्रीब्बनु निर्विपत्।
संवथ्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवथ्सरेणवास्मै रुद्रः शमित्वा। पशूनवं रुन्धे।
यदेकमेकमेतानि हृवीः चिं निर्विपत्॥५१॥

यथा त्रीण्यावपनानि पुरयेत्। तादृक्तत्। न प्रजननमुच्छः षेत्। एकं निरुप्यं
उत्तरे समस्येत्। तृतीयमेवास्मै लोकमुच्छः षेति प्रजननाय। तं प्रजयो पशुभिरनु
प्रजायते। अथो यज्ञस्यैवपाऽभिक्रान्तिः। रथयकं प्रवर्तयति। मनुष्यरथेनव देवरथं
प्रत्यवर्गेहति॥५२॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्राँ(३) न होतव्याँ(३) मिति। यद्युष्णा
जुहुथात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुथात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः परा भवेत्। तृष्णीमेव

होतव्यम्। यथापूर्वमाहति जुहोति। नाशिः परंभवति। अश्रीधे ददाति॥५३॥

अश्रिमुखानेवर्तमाणाति। उपबरहणं ददाति। रूपाणामवरुच्छै। अश्रं ब्रह्मणै।
इन्द्रियमेवावं रुच्यो धेनुः होत्रा। आशिषं एवावं रुच्यो अनुज्ञाहमध्यर्थवै। वहिर्वा
अनुज्ञान्। वहिररच्युः॥५४॥

वहिनैव वहिं यजस्यावं रुच्यो। मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्यावरुच्छै।
वासौ ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशम्यो
ददाति। द्वादशं मासाः संवध्मरः। संवध्मर एव प्रति तिष्ठति। काममुखं देयम्।
अपरिमितस्यावरुच्छै॥५५॥

आदित्ये गृतैयमप्स्वामीततेनावरुच्यत् स्यादायते रेतोऽश्रिरेकमेकमातृं हृत्वा इति निवर्त्यत्यवेहति ददात्यज्ञुद्यमेकं चा॥६॥

धर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भवत्। छुर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ्रा
वातः प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचा
प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरंगे एते ओश्मिर्वेह। विश्वा आशा दीद्यानो-

विमोहि। ऊर्जं नो धेहि ह्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अर्कश्कृष्टदसौ मूर्यस्तदथमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भवत्। यते शुक्र शुक्रं वर्चः
शुक्रा तुनूः। शुक्रं ज्योतिरजोम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निना॑ ज्ये
ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुव्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विशद्वं स्वशद्वं
ते माविशतां ते मा॑ जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। समाद्वाभिमूश्वा॑ ते माविशतां ते मा॑ जिन्वताम्। ये ते
अग्ने शिवे तनुवौ। विमश्वं परिमूश्वा॑ ते मा॑ विशतां ते मा॑ जिन्वताम्। ये ते अग्ने
शिवे तनुवौ। प्राणी॑ च प्रभृतिश्वा॑ ते मा॑ विशतां ते मा॑ जिन्वताम्। यास्ते अग्ने
शिवास्तनुवौ। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्ने धोरास्तनुवौ। ताभिरम् गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवृज्जाणि च॥

[७]

इमे वा एते लोका अग्नयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्। शोचयेयुर्यज्ञमानम्।
यर्मः शिर॒ इति गार्हपत्यमा देखति। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपर्यन्म्।

अकेश्वरित्याहवनीयम्। तेनैवेनान्व्याकर्तर्यति। तथा न शोचयन्ति यज्ञमानम्। रथन्तरम् भिगायते ग्रहपत्य आधीयमाने। रथन्तरे वा अयं लोकः॥५९॥

आस्मिन्नेवै लोके प्रतिष्ठितमा धते। वामदेव्यम् भिगायत उद्धियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवै प्रतिष्ठितमाधते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्। शान्तमेवै पश्व्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीयं आधीयमाने। ब्रह्मते वा अस्मै लोकः। अमुखिन्नेवै लोके प्रतिष्ठितमाधते। प्रजापतिरश्चिमसूजता॥६०॥

मोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराङ्मते। तं वारवन्तीयेनावारयत। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्येतेन श्येती अकुरुत। तच्छ्रौतस्य श्येतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभि गायते। वारग्यित्वै वै प्रतिष्ठितमा धते। श्येतेन श्येती कुरुते। यमः शिर इति गार्हपत्यमादधाति। सशोर्पाणमेवैनमा धते॥६१॥

उपैनमुत्तरे यजो नमति। रुद्रो वा एषः। यदश्चिः। स आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पृथन हिंसितोः। सम्ब्रियः पशुभिर्बदित्याह। पशुभिर्वैनः सम्ब्रियं

करोति। पृश्नुनामहिं साये। छुदिस्तोकाय तनयाय युच्छेत्याह। आमेवेतामा
शास्तो। वातः प्राण इत्यन्बाहार्यपचेनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धंते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै
स्वदयति। प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह। किंकिरेवेनयोः सा। अथो
नानोवीयवेवेनौ कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आमेवेतामा
शास्तो। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामनम्॥६३॥

अन्नमेवावं रुच्यो। तेनं मे दीदिहीत्याह। समिन्युवेनम्। आनशे व्यानश इति
त्रिरुदिङ्ग्यति। त्रयं इमे लोकाः। एवेवेनं लोकेषु प्रतीष्ठितमा धंते। ततथा न
कार्यम्। वीज्ञेत्मप्रतीष्ठितमा देखीता। उज्जलैबाधायाभिमत्रियः। अवीज्ञेत्मेवेनं
प्रतीष्ठितमाधंते। विराद्दं स्वराद्दं यास्ते अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदधि
इत्याह। पृता वा अग्ने शिवास्तनुवः। ताभिरेवेन समर्थयति। यास्ते अग्ने
घोरास्तनुवस्ताभिरुम् गच्छेति ब्रुयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवेन पराभावयति॥६४॥

लोकोऽसुजतेनमाधर्तेऽन्वाहयुपचं देवानामन्त्रमेन प्रतिष्ठितमाधर्ते पश्च च॥

शमीग्भार्दधिं मन्थति। एषा वा अश्रेयीजिया तनुः। तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्योऽस्यो देवेभ्यो ब्रह्मोदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमद्दुः। तत्प्राश्ञात् सा रेतोऽधत्। तस्यै धाता चौर्यमा चोजायेताम्। सा द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्या उच्छेषणमद्दुः। तत्प्राश्ञात्। सा रेतोऽधत्। तस्यै मित्रश्वरुणश्वाजायेताम्। सा तुतीयमपचत्। तस्या उच्छेषणमद्दुः। तत्प्राश्ञात् सा रेतोऽधत्। तस्या अशश्व भग्नश्वाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्या उच्छेषणमद्दुः। तत्प्राश्ञात्। सा रेतोऽधत्। तस्या इन्द्रश्वविवस्वाँ श्वाजायेताम्। ब्रह्मोदनं पचति। रेते एव तद्वधाति। प्राश्ञान्ति ब्राह्मणा ओदनम्। यदाज्यमुच्छस्योते तेन सुमिधोऽन्यज्या देघाति। उच्छेषणाद्वा अदितीरेतोऽधत्॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धते। आस्थि वा एतत् यस्मिधः। एतद्रेतोः। यदाज्यम्।

यदाज्येन समिथोऽस्यज्यादधार्ति। अस्येव तद्रेतमि दधाति। तिस्र आदधाति
मिथुनत्वाय। इयतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन समिताः॥६८॥

इयतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा समिताः। इयतीर्भवन्ति। एतावद्द्वे पुरुषे
वीर्यम्। वीर्यसमिताः। आद्र्द्वा भवन्ति। आद्र्द्वमेव हि रेतः सिद्धते।
चित्रियस्याश्रुत्यस्यादधाति। चित्रमेव भवति। धृतवतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यदधृतम्। प्रियेणैवं धामा समर्थति। अथो
तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्द्वा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः
प्रत्ययनस्त्वाय। त्रिष्टुप्मी राजन्यस्य। त्रिष्टुप्छन्द्वा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः
प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्द्वा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। तस्मै
संवर्ध्मरं जोपायेत्। संवर्ध्मरः हि रेतो हितं वर्धते। यद्येन संवर्ध्मरे नोपनमेत्।
समिधः पुनरादध्यात्। रेते एव ताङ्क्षतं वर्धमानमेति। न मांसमस्त्रीयात्। न

लियुपेयात्॥७१॥

यन्मा ऽसमश्वीयात्। यज्ञिक्येमुपेयात्। निर्बीर्यः स्यात्। नैनमश्रिरपंनमेत्। श्रो
आधास्यमानो ब्रह्मोदनं पचति। आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्णं लोकमायन्। ते
वा इतो यन्तं प्रतिनुदन्तो। एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्वाह्यणाः। तैरेव मन्त्रं
गच्छति॥७२॥

नैनं प्रतिनुदन्तो। ब्रह्मवादिनों वदन्ति। का॑ सः। अश्रः कार्यः। योऽस्मै
प्रजां पशुन्प्रजनयतीति। शल्कैस्ताऽरात्रेमश्रिमेयीता। तस्मिन्नुपव्युषमरणी
निष्ठेपेत्। यथेष्पभायं वाशिता न्योविच्छायति। ताद्वगेव तत्। अपोद्दृश्य भस्माश्रि
मंथति॥७३॥

सैव साऽग्रे: सन्तीतिः। तं माथित्वा प्राश्मुद्धरति। संवध्मरमेव तद्रेतो हितं
प्रजेनयति। अनाहितस्तस्याश्रिरित्याहुः। यः सुमिथोऽनाधायाश्रिमाधृत इति। ताः
संवध्मरे पुरस्तादाद्ध्यात्। संवध्मरादेवैनमवरुद्ध्याधते। यदि संवध्मरे उनाद्ध्यात्।

द्वादश्या० पुरस्तादादेष्यात्। संवध्सरप्रतिमा॒ वै द्वादश॑ रात्रेयः। संवध्सरमेवास्याहिता॑
भवन्ति। यदिं द्वादश्या० नादेष्यात्। च्युहे पुरस्तादादेष्यात्। आहिता एवास्य॑
भवन्ति॥ ७४॥

द्वितीयमपचत्तुर्थमप्त्वदिती॒ रेतोऽप्त्वं मन्त्रिता॒ युतवतीभिगदथाति॒ गज्ञः॒ स्वस्य॒ छन्दः॒ प्रत्ययनस्त्वायेयाद्वच्छति॒ मन्त्रिति॒
गत्रयश्चत्वारि॒ च॥

प्रजापतिः प्रजा असुजता॒ स रिंरिचानोऽमन्यता॒ स तपोऽतप्यता॒ स
आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदेवर्थता॒ तदस्मात्महसोर्वमंसूज्यता॒ सा विशाङ्भवत्। तां
देवासुरा॒ व्यगृह्णता॒ सोऽब्रवीत्यजापति॒। मम् वा एषा॥ ७५॥

दोहा॑ एव युष्माकमिति॑। सा तत्॑ प्राच्युदक्रामत्। तत्प्रजापति॒ पर्यगृह्णता॒
अर्थव॑ पितुं॑ मे गोपायेति॑। सा द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापति॒ पर्यगृह्णता॒ नर्य॑
प्रजां॑ मे गोपायेति॑। सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापति॒ पर्यगृह्णता॒ शङ्ख्य॑ पश्चन्मे॑
गोपायेति॑॥ ७६॥

सा चेतुर्थमुद्कामता तल्पुजापतिः पर्यग्नुलाता सप्रथं सुभां मैं गोपयेति। सा पंचममुद्कामता तल्पुजापतिः पर्यग्नुलाता अहे बुध्रियं मत्रं मैं गोपयेति। अश्वीन् वाव सा तान्व्यकमता तान्प्रजापतिः पर्यग्नुलाता अथो पुङ्किमेवा पुङ्किर्वा एष ब्राह्मणे प्रविष्टा॥७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते यद्ग्रिरोधीयते० तस्मादितावन्तोऽश्र्य आधीयन्ते० पाङ्कुं वा इदं सर्वम्। पाङ्कुनैव पाङ्कुं स्मृणोति। अथर्वं पितॄं मैं गोपयेत्याह। अन्नमेवतेन स्मृणोति। नर्यं प्रजां मैं गोपयेत्याह। प्रजामेवतेन स्मृणोति। शङ्खस्यं पुश्टुन्मैं गोपयेत्याह॥७८॥

पुश्टुन्वेतेन स्मृणोति। सप्रथं सुभां मैं गोपयेत्याह। सुभामेवतेन्द्रियं स्मृणोति। अहे बुध्रियं मत्रं मैं गोपयेत्याह। मत्रमेवतेन श्रियं स्मृणोति। यदन्वाहार्यपचेऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सौऽस्यामीषः प्रीतः। यद्वाहंपत्य आज्ञ्यंमाधिश्रयन्ति सम्पत्तीर्यजयन्ति। तेन सौऽस्यामीषः प्रीतः। यदाहवनीये

जुहूति॥७९॥

तेन सौऽस्यामीषः प्रीतः। यथ्सुभायां विजयन्ते। तेन सौऽस्यामीषः प्रीतः।
 यदावस्थेऽन्नं हर्गन्ति। तेन सौऽस्यामीषः प्रीतः। तथोऽस्य सर्वे प्रीता अभीष्टा
 आधीयन्ते। प्रवस्थमेष्वनेवमुपीतिष्ठेतेकमेकम्। यथा ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदाय
 गृहानेति। ताद्वगे तत्। पुनर्यागत्योपीतिष्ठते। सा भागेयमेवेषां तत्। सा तत्
 उख्खरोहता। सा रोहिण्यमवत्। तद्वोहिण्ये रोहिणिलम्। रोहिण्यामन्निमाद्धीता।
 स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते। क्रृध्रोत्येनेन॥८०॥

पुष्प पृथूमे गोपयेति प्रविष्टा पृथूमे गोपयेत्याह जह्नति तिष्ठते सुस च॥

ब्रह्म सन्धतं कृतिकामुद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वचो देवामुगस्तद्ग्रिनोद्भमः शिरे हुमे वै शोमीगर्भात्प्रजापति: स
 रिच्चानः स तपुः स आत्मनीर्य दशा॥१०॥

ब्रह्म सन्धतं तो द्विव्यावथो शून्वाय प्राच्येषां यदुपर्युपरि यथ्मद्यः सोऽश्वेऽवारो भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥
 ब्रह्म सन्धतमुप्रोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

उद्भव्यमानमस्या अमेघ्यम्। अपं पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नं सन्तु
प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पूर्थिवी तोकसाता। शं नो देवीभिष्ठेऽयो। आपो भवन्तु
पीतयो। शं योरभि स्त्रेवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पूर्थिव्यां परिस्त्रामा
विशन्तु नः॥१॥

यदिदं द्विवो यद्ददः पूर्थिव्याः। सञ्जग्ने गोदसी सम्बूद्वतुः। ऊपोऽकृष्णमवतु
कृष्णमूष्पाः। इहोभयोर्यजियमागमीषाः। ऊतीः कुर्वणो यत्पूर्थिवीमचरः।
गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तते ऊकमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः
सर्वीराः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरुचीः॥२॥

व्रामीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोतं त उव्यर्बधिरा भवामः। प्रजापातिसृष्टानां प्रजानाम्।
क्षुधोऽपहत्ये सुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिष्मूर्जं प्रजाम्यः। सूदं गुहेभ्यो

रसमापंगामि। यस्य रूपं बिश्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रवेष्टा सरिरस्य मध्यै
तस्येदं विहेतमाभरन्तः। अछम्बङ्कारमुस्यां विघेम॥३॥

यत्पर्यपश्यथ्मरिस्य मध्यै उर्बीमपश्यज्ञगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्यायतनाद्वि
जातम्। पर्ण पृथिव्याः प्रथनः हरामि। यानिरद्वहज्ञगतः प्रतिष्ठाम्। उर्बीमिमां
विश्वजनस्य भ्रात्माम्। ता नें शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्ने रेतश्चन्द्रः हिरण्यम्।
अङ्गः समूतमूतं प्रजासु। तथम्मरचुतरतो निधाय॥४॥

आतिप्रयच्छुं दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा यदेश्वत्थेऽतिष्ठः। संवध्मरं
देवेयो निलाय। तते च्यक्तमिह सम्भरन्तः। शर्तं जीवेम शरदः सर्वीराः। ऊर्जः
पृथिव्या अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते शतवलशो विरोह। ल्यया वयमिष्मूर्ज मदन्तः।
गायस्पोषेण समिषा मदेम। गायत्रिया हियमाणस्य यत्ते॥५॥

पूर्णमपत्तुतीयस्ये दिवोऽधिः। सोऽयं पर्णः सोमपूर्णाद्वि जातः। ततो हरामि
सोमपीथस्यावरक्ष्यौ। देवानां ब्रह्मबादं वदत् यत्। उपाश्णोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि।

ततो मामाविशतु ब्रह्मवर्चसम्। तथम्भरुस्तदवरुन्धीय साक्षात्। यथा ते
सृष्टस्याग्रेः। हेतिमशंभयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमीः शान्त्यै हराम्यहम्। यत्ते सृष्टस्य युताः। विकङ्कृतं भा ओच्छ्रुञ्जातवेदः। तथा
भासा समितः। उक्तं नो लोकमनु प्रभाहि। यत्ते तान्तस्य हृदयमाच्छ्रुन्दआतवेदः।
मरुतोऽद्विस्तमयित्वा। पुतते तदशने: सम्भरामि। सात्मा अये सहृदयो भवेह।
चित्रियादश्वथाञ्चमरुता बृहत्यै॥७॥

शरीरमभि सङ्कृताः स्थ। प्रजापतिना यज्ञमुखेन समिताः। तिक्ष्णिवृद्धिर्मिथुनाम
प्रजात्यै। अश्वथाद्व्यवहाद्वि जाताम्। अग्रस्तन् यज्ञियाः सम्भरामि।
शान्तयोनिः शमीगर्भम्। अग्रये प्रजननियितवौ। यो अश्वथः शमीगर्भः। आरुरोह
त्वे सन्चां तं ते हरामि ब्रह्मणा॥८॥

यज्ञियैः केतुभिः सुह। यं त्वा समभरआतवेदः। यथाशरीरं भूतेषु च्यत्तम्। स
मम्भुतः सीद शिवः प्रजाम्यः। उक्तं नो लोकमनुनेति विद्वान्। प्रवेष्ये कवये

मेष्योर्या वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णौ यतो भृयमर्यं तत्रो अस्तु। अवे देवान्
यंजे हेड्यान्। सुमिथुर्जिं दुवस्यत॥१॥

धृतेबोध्यतातिथेम्। आड्सिन् हृव्या जुहोतन। उपं त्वाऽन्ने हृविष्टीतः।
धृताचीर्यन् हर्यत। जुपस्वं सुमिथो मम। तं त्वो सुमिद्विरज्जिरः। धृतेन वर्धयामसि।
बृहच्छोचा यविष्ठा। सुमिथ्यमानः प्रथमो नु धर्मः। समक्तभिरज्यते विश्वारः॥१०॥

शोचिष्केशो धृतनिर्जिक्पावकः। सुयज्ञो अग्निर्जथाय देवान्। धृतप्रतीको
धृतयोनिरश्चिः। धृतेः समिद्धो धृतमस्यानम्। धृतप्रपस्त्वा सारितो वहन्ति। धृतं
पिबन्नसुयजा यक्षिदेवान्। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः। धृतप्रतीको धृतयोनिरेषि।
धृतं पूत्वा मधु चारु गव्यम्। प्रितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामंगे समिधानं यंविष्ठ। देवा दृतं चंकिरे हृव्यवाहम्। उषऋयसं
धृतयोनिमाहृतम्। त्वेषं चक्षुर्दिष्ये चोदयन्वत्ति। त्वामंगे प्रादिव आहृतं धृतेन
सुमायवः सुषमिधा समीषिरे। स वावृथान ओषधीमिरक्षितः। उरु ज्रयाऽसि

पार्थिवा चितिष्ठसे। दृतप्रतीकं व ऋतस्य धूषपदम्। अग्निं मित्रं न सोमिधनं
ऋत्तेऽते॥ १२॥

इन्ध्यानो अको विदथेषु दीद्यता शुक्रवर्णमुद्द नो यस्ते धियम्। प्रजा अग्ने
संवासय। आशाश्च पृशुभिः सह। राष्ट्राण्यस्मा आधेहि। यान्यासैस्मवितः स्वे।
मही विश्वली सदने ऋतस्य। अर्काची एतं धरणे रथीणाम्। अन्तर्वली जन्यं
ज्ञातवेदसम्। अध्वरणा जनयथः पुरोगाम्॥ १३॥

आरोहत दशतः शक्तरीममा ऋतेनाश्च आयुषा वर्चसा सह। उजोगजीवन्ते
उत्तरमुत्तरां समाम्। दशमहं पूर्णमासं यज्ञं यथा यज्ञौ। ऋत्वियवती स्थो
अग्निरेतस्मौ। गर्भ दधाथां ते बोमहं देद। तथस्त्यं यद्वीरं बिमुथः। वीरं जनयिष्यथः।
ते मत्प्रातः प्रजानिष्यथे। ते मा प्रजाते प्रजननिष्यथः॥ १४॥

प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन सुवर्गे लोके। अनुत्ताथ्मत्यमुपैमि। मानुषादैव्यमुपैमि।
दैवीं वाचं यच्छामि। शल्कैर्ग्रन्थिमिन्न्यानः। उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्

ऋष्वा। अतिं मृत्युं तेराम्यहम्। जातेदो भुवनस्य रेतः। इह सिंश्च तपसो
यज्ञानिष्ठ्यते॥१५॥

आश्रिमस्थथादधि॒ हृव्यवाहम्॑ शमीगभाज्जनयन्॑ यो मंयोभ॑। अयं ते
योनिरऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानत्र॑ आरोह। अथा नो वर्धया
रथिम्। अपेत् वीत् वि च॑ सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुरुणा ये च॑ नृतनाः। अदादिदं
यमोऽवसानं पृथिव्याः। अक्रीत्रिमं पितरो लोकमस्मै॥१६॥

अश्रेर्मस्मास्यग्रे॑ पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्। मर्चि ते कामधरणं
भ्रुयात्। संवः सृजामि॑ हृदयानि। स॒सृष्टं मनो अस्तु वः। स॒सृष्टः प्राणो अस्तु
वः। सं या व॑ प्रिया॒ हृदयानि वः। आत्मा व॑ अस्तु॒ समिंयः।
समिंयास्तुवो॑ मम।॥१७॥

कल्पेता॑ द्यावापृथिवी। कल्पत्वामाप्य ओषधीः। कल्पत्वामग्रयः॑ पृथक्। मम
ज्येष्ठाय॑ सम्रताः। चैऽग्रयः॑ समनसः। अन्तरा॑ द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृत्

अभि कल्पं मानाः। इन्द्रेभिर् देवा अभि सं विशन्तु। दिवस्त्वा वीर्येण। पृथिव्यै
महिम्ना॥३८॥

अन्तरिक्षस्य पोषेण। सर्वपशुमादेहे। अर्जीजनन्तमृतं मत्यासः। अस्माणं तरणिं
बीडुजं मम्। दश स्वसारो अशुवः समीचीः। पुमांसं जातमभि सर्वभान्ताम्।
प्रजापतेस्त्वा प्राणेनाभि प्राणिन्मि। पृष्णः पोषेण महाम्। दीर्घायुत्वाय शतशारदाय।
शत शरद्यु आयुषे वर्चसे॥३९॥

जीवात्वे पुण्याय। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव
योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हृव्यान्यशो। पुत्रः पित्रे लोककृओतवेदः। प्राणे
त्वाऽमृतमादधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोसारं गुत्यै। सुगायुहपत्यो विद्वन्नरातीः।
उषसः श्रेयसीः श्रेयसीर्दधेत्॥२०॥

आग्ने सपलां अप बाधमानः। गृथस्पोषमिष्मूर्जमस्मासु धेहि। इमा उ
मामुपतिष्ठत्तु रायः। आभिः प्रजाभिर्ह संवसेय। इहो इडा तिष्ठतु विश्वरूपी।

मध्ये वसोर्दीनिहि जातवेदः। ओजंसे बलोय त्वोद्यच्छे। वृषणे शुभ्रायायुषे वर्चसे।
सप्तपलतूरसि वृत्रतः। यस्ते देवेषु महिमा सुवर्णः॥२१॥

यस्ते आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पुष्टिर्था ते मनुष्येषु प्रथो। तथा नो अग्ने
जुषमाणं एहिं। दिवः पुथिव्या: पर्यन्तरिक्षात्। वातोत्पश्यो अच्योषधीम्यः। यत्र
यत्र जातवेदः सम्बूथा ततो नो अग्ने जुषमाणं एहिं। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहिं
विद्वान्। अग्नेरंगे पुरो अग्निर्विह। विश्वा आशा दीद्यानो वि भाविः॥२२॥

ऊर्जे नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अन्वग्निरुपसामग्रमख्यतः। अन्वहानि प्रथमो
जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीन्। अनु द्यावापुथिवी आतताना विक्रमस्व
महाऽ असि। वेदिषमानुषेयः। त्रिषु लोकेषु जाग्नहि। यदिदं दिवो यददः
पृथिव्याः। संविदाने रोदसी सं बभुवतुः॥२३॥

तयौः पृष्ठे मौदतु जातवेदाः। शम्भुः प्रजाग्यस्तनुवै स्योनः। प्राणं त्वाऽमृत
आ देखामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोत्सारं गुस्तैः। यते शुक्रं शुक्रं वर्चः शुक्रा तनुः।

शुक्रं ज्योतिरजंसम्। तेन मे दीक्षिः तेन त्वाऽऽदेहे। अग्निंश्च ब्रह्मणा। आनशे
व्यानशे सर्वमायुव्यानशे॥२४॥

नर्यं प्रजां मे गोपाय। अमृतल्वायं जीवसौ। जातां जनिष्यमाणां च। अमृते
सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्वं पितुं मे गोपाय। रसमन्त्रिमिहायुषे। अदेव्यायोऽशीततनो।
ओविषन्नः पितुं कृण्। शङ्ख्यं पशुमे गोपाय। द्विपादे ये चतुष्पदः॥२५॥

आषाशोफाश्च य इहास्त्रे। ये चैकशफा आशुगाः। सप्रथं समां मे गोपाय। ये च
सम्याः समासदः। तानिन्द्रियावतः कुरु। सर्वमायुरुपांसताम्। अहे बुध्नियं मत्रं
मे गोपाय। यमृषयत्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूःषि। सा हि श्रीरमृता
सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युक्तिः सुपेशाः। धृतप्रेतीका भुवनस्य मध्यै। मर्मज्यमाना
महते सौभंगाय। मह्यं धुद्व यजमानाय कामान्। इहैव सन्तत्रं सतो वौ
अग्रयः। प्राणेव वाचा मनसा ब्रिभर्मि तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत।

ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पश्चाद्ग्नीन्यंक्रामत। विराटथृष्टा प्रजापतेः।
उङ्खीऽऽरोहद्रोहिणी। योनिरुद्धेः प्रतीष्ठितिः॥ २७॥

विश्वान् तु पूर्णचीविधम् निधाय यतेऽप्रदहाय बहुल्यै ब्रह्मणा दुवस्थत विश्वार इमाङ्गते पुरुगां प्रजानिष्ठां जनिष्ठां तस्मै ममं महिमा वर्चसे दयंथुवर्णं भोहि सम्भवतुरायुध्यानशे चतुर्पदः सूतां प्रजापतेष्व च॥—————[१]

नवेतान्यहानि भवन्ति। नवै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तथमुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्ठेमाः परः सामानः कार्याङ्गाहुः। अग्निष्ठेमसीमितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्ठेमस्य स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवर्घ्मः। ततत्र सूक्ष्यम्। उक्थ्या एव संसदशाः परः सामानः कार्याः॥ २८॥

पृशवो वा उक्थानि। पश्चनामवरुद्धै। विश्वजिदभिजितावग्निष्ठेमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सँस्तुता विश्वजंमभि सम्पद्यन्तो द्वे चर्चावतीरच्येत। एकया गौरतीरिक्तः। एकया ऽऽयुरुनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊनिर्वाटा॥ २९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जंयन्ति। यत्परं राथन्तरम्। तत्प्रथमेऽहंकार्यम्।
बृहद्वितीये। वैरूपं तुतीये। वैराजं चतुर्थे। शाकरं पञ्चमो। ऐकतः पृष्ठे। तद्दुपुष्टेभ्यो
नयन्ति। सन्तनये एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

आतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैलोकान्धनतन्वन्ति। मिथुना एते ग्रहां
गृह्यन्ते। आतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव तैर्यजंमान् अवरुप्ते। बृहत्पृष्ठं
भवति। बृहद्वे सुवर्गो लोकः। बृहतैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयीङ्ग्लिंशि नाम सामो
माध्यं दिने पर्वमाने भवति॥३१॥

त्रयीङ्ग्लिंशद्वै देवताः। देवता एतावत्पृष्ठते। ये वा इतः पराञ्च ए
संवर्ध्यस्य भूपर्यन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समाश्ववते। अथ चेऽमुतोऽवर्णश्च भूपर्यन्ति।
ते हैनङ्ग् स्वस्ति समाश्ववते। एतद्वा अमुतोऽवर्णश्च भूपर्यन्ति। यदेवम्। यो हु खलु
वाव प्रजापातिः। स उत्तेवन्द्रः। तद्दु देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्यं विग्रह्यन्ते पर्वमाने भवतीन् एकं च॥

मन्तोतिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विष्णवान्दिवाकीर्त्यम्। यथा शालोचे
पक्षस्मी। एव च संवध्सरस्य पक्षस्मी। यदेतेन गृह्णेत्वा। विष्णची संवध्सरस्य पक्षस्मी
व्यवस्थमेयाताम्। आतिमाल्ड्युः। यदेते गृह्णते। यथा शालोचे पक्षस्मी मध्यमं
व॒शमभि संमायच्छ्वति॥ ३३॥

एव च संवध्सरस्य पक्षस्मी दिवाकीर्त्यमभि सं तन्वन्ति। नातिमाल्ड्यन्ति।
एकविंशमहर्वति। शुक्रग्रा ग्रहां गृह्णन्ते। प्रत्युत्तेष्ये सयत्वायां सौर्यं पुतदहः
पशुरालभ्यते। सौर्योऽतिग्राह्यो गृह्णते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अह
एवेष बलिरहियते। सतेतदहरतिग्राह्यो गृह्णन्ते॥ ३४॥

सम वै शीर्षण्याः प्राणाः। असावोदित्यः शिरः प्रजानाम्। शीर्षपत्रेव प्रजाना
प्राणान्दधाति। तस्माञ्चस शीर्षपत्राणाः। इन्द्रो वृत्रः हत्वा। असुरान्परामाव्यां। स
इमोल्लोकान्मयंजयत। तस्यासौ लोकोऽनिभिजित आसीत। तं विश्वकर्मा भूत्वा-
उभ्यंजयत। यद्वैश्वकर्मणो गृह्णते॥ ३५॥

सुवर्गस्यं लोकस्याभिजिते। प्र वा एतेऽस्मालोकाच्यवन्ते। ये वैश्वर्कर्मणं गृह्णते। आदित्यः श्वो गृह्णते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्यौन्यो गृह्णते। विश्वान्येवान्येन कर्माणि कुर्वणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति तिष्ठन्ति। तावाऽपर्गार्थाञ्चमवस्यान्योन्यो गृह्णते। तावूमौ सुह मंहाप्रते गृह्णते। यजस्यैवान्तं गृत्वा। उभयोलोकयोः प्रति तिष्ठन्ति। अुक्यमुक्थं भवति। अनाद्यस्यावरुद्ध्वो॥३६॥

समाध्यच्छत्यतिशाश्वा गृह्णते गृह्णते संवस्त्रस्यान्यो गृह्णते पञ्चं च॥

एकविश्श एष भवति। एतेन वै देवा एकविश्शेन। आदित्यमित उत्तमं सुवर्णं लोकमागेहयन्। स वा एष इत एकविश्शः। तस्य दशावस्तादहानि। दशो परस्तात्। स वा एष विराज्युभ्यतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष उभ्यतः प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमो लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु लोकेष्वभितपन्नेति॥३७॥

देवा वा आदित्यस्यं सुवर्गस्यं लोकस्य। पराचोऽतिपादाद्विभ्युः। तं छन्दोभिरह्वहं धृत्यै। देवा वा आदित्यस्यं सुवर्गस्यं लोकस्य। अवाचो-

जवपादादेविभयुः। तं पञ्चर्मी गुणिमभिरुद्वयन्। तस्मादेकविशेषहन्त्र
दिवाकीत्यानि कियन्ते। रुशमयो वै दिवाकीत्यानि। ये गायत्रे। ते गायत्रीपूत्तरयोः
पवंमानयोः॥३८॥

महादिवाकीत्यः होतुः पृष्ठम्। विकर्ण ब्रह्मसामम्। भासौरश्रिष्टेष्वः। अथेतानि
पराणि। पैरैर्वै देवा आदित्यः सुवर्गं लोकमपारथन्। यदपारथन्। तत्पराणां
परत्वम्। पारथ्यन्त्येनं पराणि। य एवं वेदा। अथेतानि स्पराणि। स्पैरैर्वै देवा
आदित्यः सुवर्गं लोकमस्पारथन्। यदस्पारथन्। तथपराणाः स्पैत्वम्।
स्पारथ्यन्त्येन एवं स्पराणि। य एवं वेद॥३९॥

एति पवंमानयोः स्पराणि पञ्च च॥

[४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषाः मंवध्मरेज्ञासेऽथ। एकादशिन्यायते
वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्ये
एन्द्राभ्मालभन्ते। इन्द्राभ्मी वै देवानामयोत्थामानो। ये एव देवते अयोत्थाभ्मी।
ते एवालभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता उवाकरन्थते। द्यावापृथिव्या^३ धेनुमालभन्ते।
द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायुव्यं वृथमालभन्ते। वायुरेवैयो यथा-
इयतनाइवता अव रुन्धे। आदित्यामविं वृशामालभन्ते। इयं वा आदितिः।
अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यजस्य स्विष्ट शमयन्ति। वरुणेन द्विरेष्टम्। प्राजापत्यं तुपरं महाव्रत
आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्णते। अहरेव रूपेण समर्थयन्ति। अथो अहं
एवैष बलिश्चियते। आग्नेयमा लेभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वमासैरव-
रुन्धते। यदेते गृव्याः पुशव आलभन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतीरितामेकादृशीनौमालभेन्। अप्रियं आतृव्यमृश्यतिरिच्यते। यद्वौ द्वौ पशु-
समस्येयुः। कर्नीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पुशव आलभन्ते। नाप्रियं
आतृव्यमृश्यतिरिच्यते। न कर्नीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्ते वरुद्धौ सुत च॥

प्रजापतिः प्रजाः सुङ्गा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां रसं तेजः सम्मुत्यै
तेनैनमभिषज्यन्। महानवृत्तीति। तम्हाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्वृत्तमिति।
तम्हाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तम्हाव्रतस्य महाव्रतत्वम्।
पश्चावेष्णः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्थमासः संवध्मरः। यद्वा एतस्मिन्न्यसंवध्मसे इधि प्राजोयत। तदन्नं
पश्चावेष्णमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो ह्यनेमशितं यिनोति। अथो मध्यत
एव प्रजानामगर्धीयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्माद्दन्ते प्रजाः समेघन्ते।
अन्ततः क्रियते प्रजननायेव। त्रिवृच्छयो भवति॥४५॥

त्रेषाविहितः हि शिरः। लोमं छवीरस्थिं पराचा स्तुवन्ति। तस्मात्तथ्मदग्नेव।
न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पश्चादशोऽन्यः पक्षो भवति।
सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वयाऽस्यन्यतरमध्ममि पृथीवीतन्तो अन्यतरतो हि तद्वर्णयः
क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भंवति। तस्मांन्मध्यतः पुश्वो वरिष्ठाः। एकविंशं पुच्छम्।
द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतीष्ठिते। सर्वेण सुह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मना ऽत्मन्वी।
सुहोत्पत्तिना एकेकामुच्छंषन्ति। आत्मन् ह्यज्ञानि बृद्धानि। न वा एतेन सर्वः
पुरुषः॥४७॥

यदित ईते लोमानि द्रुतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युष्यन्ते।
ओद्दम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्जा अन्नमुद्दम्बरः। ऊर्जे उवाचाद्यस्यावरुद्धौ। यस्य
तल्पसद्यमनभिजितुः स्यात्। स देवानां साम्यक्षो। तल्पसद्यमभिजेयानीति
तल्पमारुद्धोद्धायेत्। तल्पसद्यमेवभिजेयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितुः स्यात्। स देवानां साम्यक्षो। तल्पसद्यं मा
परोजेषीति तल्पमारुद्धोद्धायेत्। न तल्पसद्यं परोजयते। पुरुद्धे शस्ति। महो
वै पुरुद्धः। महस उवाचाद्यस्यावरुद्धौ। देवासुराः संयंता आसन्। त ओदित्ये
व्यायच्छन्ता तं देवाः समजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेतो दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः
शूद्रः। इमेऽराघ्यसुरिमे सुभूतमाक्नित्यन्यतरो ब्रूयात्। इम उद्धासीकारिणं
इमे दुर्भूतमाक्नित्यन्यतरः। यदेवेषां सुकृतं या राज्ञिः। तदन्यतरोऽभि
श्रीणाति। यदेवेषां दुष्कृतं या राज्ञिः। तदन्यतरोऽपं हन्ति। ब्राह्मणः सं जयति।
अमुमेवाऽऽदित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति किंयते पुरुषो जपत्यजयञ्यत्येकं च॥

उद्धन्यमानं नवेतानि मन्त्रिरेकविश एषोऽग्रतिष्ठां प्रजापतिवृत्तः पद्म॥६॥

उद्धन्यमानं शोविष्केशोऽप्ये सपलानोत्प्राह्णां वैश्वदेवमालंभन्ते पश्चाशता॥५०॥
उद्धन्यमानं संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतेतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

देवासुरः संयंता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नीषोमयोस्तेजस्विनौस्तुत्यं
सन्ध्यदधता। इतमुं नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तेनाग्नीषोमावपाकामताम्।
ते देवा विजित्वा अग्नीषोमावन्वैच्छन्। तैश्चिमन्विन्द्वत्तुपूर्थसंत्रम्। तस्य
विभक्तिभिस्तेजस्विनौस्तुत्यवारुभ्यता॥१॥

ते सोममन्विन्दन्। तमस्त्रन्। तस्य चथाऽभिज्ञाय तनुर्वर्णगृह्णता। ते ग्रहो अभवन्।
तद्वहोणां ग्रहल्लम्। यस्यैवं विद्युषो ग्रहो गृह्णन्तो। तस्य लेवं गृहीताः। नानाऽऽग्नेयं
पुनराधेये कुर्यात्। यदनाश्रेयं पुनराधेये कुर्यात्। व्युद्धमेव तत्॥२॥

अनाग्रेयं वा एतत्क्रियते। यथामिधस्तनुनपातमिडे बर्हिर्यजति।
उभावाश्रेयावाऽज्यभागौ स्याताम्। अनाऽज्यभागौ भवत इत्याहुः। यद्भावाश्रेयावन्वश्चार्णि
अग्रये पर्वमानायोत्तरः स्यात्। यत्पवमानाय। तेनाऽऽज्यभागः। तेन सौम्यः।

बुधं वत्याग्ने यस्य इज्यं भागस्य पुरोऽनुवाक्या भवति॥३॥

यथा सुसं बोधयति। ताद्वगेव तत्। अश्रित्यत्ता: पलीसंयाजानामृचः स्युः।
तेनोश्चेष्य एव भवति। एकधा तेजस्विनौ देवतामुपैत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह
इति। नेति श्रव्यात्। प्रजननं वा अश्विः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयंजुः सम्भृतसम्भार
इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्या: सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। सम्भृत्या एव
सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ। तेनोपांशु प्रचरति। एष्य इव वा
एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपांशु नष्टमिच्छति॥५॥

ताद्वगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुश्मृजति। यथा नष्टं वित्वा प्राहायमिति।
ताद्वगेव तत्। एकधा तेजस्विनौ देवतामुपैत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। ततथा
नोपैति। प्रथाजानुयाजेष्वेव विभक्तिः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यं भागौ स्थाताम्। एवं
पलीसंयाजाः॥६॥

पुतलिकेयत् इति। नेति ब्रूथात्। अस्मिं प्रथमं किंतीनां यजति। अस्मिमुत्तमं पत्नीसंयाजानाम्। तेनाश्रेयम्। तेन समृद्धं क्रियत् इति॥७॥

अऽनुभौति तद्वाति समृद्धतसमार् इत्यहुरिच्छते पत्नीसंयाजा नवं च॥

देवा वै यथादशं यज्ञानाहरन्ता योऽग्निष्ठेमम्। य उक्थ्यम्। योऽतिश्यत्रम्। ते सहेव सर्वे वाजपेयमपश्यन्। ते अन्योऽन्यस्मै नातिष्ठन्ता अहमनेन यज्ञा इति। तेऽश्रुवन्। आजिमस्य धावामेति॥८॥

तस्मिन्नाजिमधावन्। तं बृहस्पतिरुद्जयत्। तेनोयजत। स स्वाराज्यमगच्छत्। तमिन्द्रोऽब्रवीत। मामनेन याजयेति। तेनेन्द्रमयाजयत्। सोऽग्रं देवतानां पर्येत। अगच्छुश्वाराज्यम्। अतिष्ठन्तास्मै ज्येष्ठाया॥९॥

य एवं विद्वान् वाजपेयेन यजते। गच्छति स्वाराज्यम्। अग्रं समानानां पर्येति। तिष्ठन्तेऽस्मै ज्येष्ठाया। स वा एष ब्राह्मणस्य चैव गर्जन्यस्य च यज्ञः।

तं वा एुतं बांजपेय इत्याहुः। वाजाप्ये वा एुषः। वाजः ह्येतेन देवा एफसन्। सोमो वै वोंजपेयः। यो वै सोमं वाजपेयं वेद॥३०॥

बाज्यैवैनं पीत्वा भेवति। आज्ञ्यं वाजी जायते। अन्नं वै वोंजपेयः। य एुवं वेद। अत्यन्नम्। आज्ञ्यान्नादो जायते। ब्रह्म वै वोंजपेयः। य एुवं वेद। अति ब्रह्मणाऽन्नम्। आज्ञ्यं ब्रह्मा जायते॥३१॥

बाग्वे बाजस्य प्रसुवः। य एुवं वेद। करोति वाचा वीर्यम्। एनं वाचा गच्छति। अपिवर्ती वाचं वदति। प्रजापंतिर्देवेयो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्वांजपेयमधत्त। तं देवा ओशुवन्। एुष वाच यज्ञः। यद्वाजपेयः॥३२॥

आप्येव नोऽन्नास्तिवति। तेष्यं एुता उड्जितीः प्रायच्छत्। ता वा एुता उड्जितयो व्याख्यायन्तो। यज्ञस्यं सर्वत्वायां देवतानामनिर्भागाया। देवा वै ब्रह्मणश्चान्नस्य च शमलमपाद्मन्। यद्वाह्णः शमलमासीत्। सा गाथा नाराशः स्यंभवत्। यदन्नस्या सा सुरा॥३३॥

तस्माद्वायतश्च मत्स्यं च न प्रीतिगृह्णम्। यत्प्रीतिगृह्णीयात्। शामेलं प्रतिगृह्णीयात्।
सर्वा वा एतस्य वाचोऽवरुद्धाः। यो वाजपेयथाजी। या पूर्थिव्यां याऽग्ने या रथन्तरे। या अन्तरिक्षे या बायो या वौमदेव्यो। या द्विवि या अऽदित्ये या बृहत्ति।
या अप्सु योषधीषु या वनस्पतिषु। तस्माद्वाजपेयथाज्याल्विजीनः। सर्वा ह्यस्य
वाचोऽवरुद्धाः॥३४॥

धावमेति ज्येष्ठायु चेद् ब्रह्मा जापते वाजपेयः सुराऽऽतिरिक्तीन् एकं च॥ [२]

देवा वै यद्यैर्गहैर्यजस्य नावारुन्धता तदीतिप्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धता।
तदीतिप्राह्योणमतिप्राह्यत्वम्। यदीतिप्राह्यो गृह्यन्ते। यदेवायैर्गहैर्यजस्य नावों
रुन्धे। तदेव तैर्तिगृह्यावं रुन्धे। पञ्चं गृह्यन्ते। पाङ्को यजः। यावोंनेव यजः।
तमात्माऽवं रुन्धे॥३५॥

मर्वे एन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं देधति। सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा-
गृह्णते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापते रास्ते। एकेयर्चा गुल्लाति। एकधैव यजमाने-

वीर्यं दधाति। सोमप्रहाङ्क्षं सुराप्रहाङ्क्षं गृह्णाति। एतद्वे देवानां परममन्त्रम्।
यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्योणाम्। यथ्सुरा॥ परमेणैवास्मा॑ अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवं रुन्धे।
सोमप्रहाङ्क्षाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजेसा तेजो
यज्ञमाने दधाति। सुराप्रहाङ्क्षाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यज्ञमानादपहन्ति। सोमप्रहाङ्क्षं सुराप्रहाङ्क्षं
गृह्णाति। पुमान् वै सोमः। श्री सुरा॑ तनिष्ठुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यजे
करोति प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाः सुराग्रहैः।
तस्माद्वाजपेयथाज्यमुष्मिलोके लियः सम्बवति। वाजपेयमिजितः ह्यस्य॥१८॥

पूर्वे सोमप्रहा गृह्णन्ते। अपरे सुराप्रहाः। पुरोऽक्षः सोमप्रहाङ्क्षोदयति।
पश्चादक्षः सुराप्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यज्ञमानः। यथ्सोमः। अन्नः
सुरा॑। सोमप्रहाङ्क्षं सुराप्रहाङ्क्षं व्यतिषजति। अन्नाद्येनवैन व्यतिषजति॥१९॥

स्मृच्चः स्थं सं मां भद्रेण पृक्षेत्योहं। अन्नं वै भद्रम्। अन्नाद्येनैवेन एवं सुंजति।
अन्नस्य वा पृतच्छमलम्। यथ्मुरा॑ पाप्मेव खलु॑ वै शमलम्। पाप्मना॑ वा
एनमेतच्छमलेन व्यतिप्रजति। यथ्मोमग्रहाश्च मुग्रहाश्च व्यतिप्रजति। विपृच्चः
स्थु॑ वि मां पाप्मना॑ पृक्षेत्योहं। पाप्मनैवेन शमलेन व्यावर्तियति॥ २०॥

तस्माद्वाजपेयाजी॑ पृतो मेघो॑ दक्षिण्यः। प्राङ्गद्वाति सोमग्रहः। अमुमेव
तैलो॑कमभिजयति। प्रत्यङ्ग्युग्राग्रहः। इममेव तैलो॑कमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति
सोमग्रहैः। यावदेव सत्यम्। तेन सूयते। वाजमृश्चः मुग्रहान् हरन्ति। अनुतेनैव
विशः॑ मधु॑मृजति। हिण्यपात्रं मधो॑ पृष्ठं ददाति। मध्यव्योम्सानीति। पृक्षधा॑
ब्रह्मण् उपं हरति। पृक्षधैव यजमान् आयुस्तेजो॑ दधाति॥ २१॥

आत्माऽवं रुद्धे॑ सोमः शमलं यथ्मुरा॑ ह्यस्येन व्यतिप्रजति व्यावर्तयति मृजति चृत्वार्हं च॥

ब्रह्मवादिनो॑ वदन्ति। नाश्चिष्ठोमो नोक्ष्यः। न वौडशी॑ नातिरात्रः। अथ
कस्माद्वाजपेये॑ सर्वे॑ यज्ञकृतवोऽवरुद्ध्यन्त इति। पृशुभिरिति॑ ब्रूयात्। आग्नेयं

पृशुमालंभते। अग्निष्ठोममेव तेनावं रुन्धे। ऐन्द्रेण षोडशिनः
स्तोत्रम्। सारस्वत्याऽतिश्यात्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। उतावन्तो वै यज्ञकृतवै। तान्शुभिर्वावं रुन्धे।
आत्मानमेव स्मृणोत्यग्निष्ठोमेन। प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यं षोडशिनः स्तोत्रेण।
वाचमतिश्यात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव लोकमभिजंयत्यग्निष्ठोमेन।
अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥२३॥

मुवर्गं लोकं षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानोनेव पथ आरोहत्यतिश्यात्रेण। नाकं
रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेजं एवाऽत्मन्यत्त आग्नेयेन पृशुना। ओजो बलमैद्राग्नेन।
इन्द्रियमैद्रेण। वाचं सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं च मनुष्यलोकं चाभिजयति
मारुत्या वशया। सुसदश प्राजापत्यान्यशुनालंभते। सुसदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेश्यात्। श्यामा एकरूपा भवन्ति। उवमिव हि प्रजापतिः समृद्धा।
तान्यर्थश्चिकान्दृश्येजति। मुरतो यज्ञमाजिधा सन्प्रजापतेः। तेष्यं उतां मारुतीं

वशामालंभता तयैवेनोनशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। उतान्नसंज्ञपयेत्। मुरुते एव
शमायित्वा॥२५॥

एते: प्रचरति। यजस्याधाताय। उक्था वृपा जुहोति। उक्देवत्या हि एते
अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। नैवागेण सुसदंशशाशवेणेत् इहि प्रचरति।
एतत्पुरोडाशा ह्येतो। अथो पशुनामेव छिद्रमपिदधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति।
वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणनां वागुत्तमा। अथो प्रजापतवेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति।
प्रजापतिर्ग्हि वाक्। अपन्नदती भवति। तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं बदन्ति॥२६॥
अतिग्रन्थमन्तरेक्षमुक्थ्येन प्रजापतिः शमायित्वोत्तमया प्रचरति पदं च॥

[४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदल्याहुः। यद्वाजपेयस्य
पूर्वं यदपरमिति। सवितप्रसूत उव यथापूर्वं कर्मणि करोति। सवेनेसवने
जुहोति। आक्रमणमेव तज्ज्ञेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ।
वाचस्पतिवर्चमद्य स्वदाति न इत्योहा। वाग्वै देवानां पुराऽन्नेमासीत्। वाचमेवास्मा-

अन्नं स्वदयति॥२७॥

इद्द्वयं बज्रोऽसि वार्ष्ण इति रथमुपावहरति विजित्यै। वाजस्य नु प्रसुवे
मातरं महीमित्याहं यज्ञेवेयम्। यच्चास्यामधि। तदेवावरं रुद्धो। अथो तस्मिन्नेवोभये-
जिभिषिच्यते। अपस्वन्तरमुतमप्सु ऐषजमित्यश्वान्पल्लयति। अप्सु वा अश्वस्य
तुतीयं प्राविष्टम्। तदनुवेन्नववप्लुवते। यदप्सु पल्लयति॥२८॥

यदेवास्याप्सु प्राविष्टम्। तदेवावरं रुद्धो। बहु वा अश्वोऽमेघमुपगच्छति। यदप्सु
पल्लयति। मेघानेवैनान्करोति। वायुर्वा त्वा मनुर्वा लेत्याह। एता वा एतं
देवता अग्ने अश्वमयुज्ञन्। ताभिरैवनान् युनक्ति। सवस्योजित्यै। यजुषा युनक्ति
व्यावृत्त्यै॥२९॥

आपात्रपादाशुहेमन्त्रिति सम्पाद्य। मेघानेवैनान्करोति। अथो स्तौत्येवैनान्नाजिः
सरिष्यतः। विष्णुर्मान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाङ्गोकान्मिजयति। वैश्वदेवो वै
रथः। अङ्गे न्यङ्गावभिते रथं यावित्याह। या एव देवता रथं प्रविष्टाः। ताम्यं

एव नमस्करोति। आत्मनोऽनात्मै। अशंमरथं भावुकोऽस्य रथौ भवति य एवं
वेदं॥३०॥

स्वदयुति पूल्युलयति व्याख्यांशु अनात्मै द्वे चै॥ [५]

देवस्याहं संवितुः प्रस्वे बृहस्पतिना वाज्जिता वाजं जेषमित्याह।
संवितप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुज्जयति। देवस्याहं संवितुः प्रस्वे बृहस्पतिना
वाज्जिता वर्णिष्ठं नाकं रुहेयमित्याह। संवितप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्णिष्ठं
नाकं रोहति। चात्वाले रथचक्रं निमित्तं रोहति। अतो वा अङ्गिरस उत्तमाः
सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। आवेष्यति। वज्रो वै
रथ्यः। वज्रेणव दिशोऽभिजयति॥३१॥

वाजिनां सामं गायते। अन्तं वै वाजः। अन्नमेवावं रुन्धे। वाचो वर्ज्ञं
देवेष्योऽपाक्रामत्। तद्वन्स्पतीन्माविशत्। मैषा वाग्वनस्पतिषु वर्दति। या
दुन्दुभौ। तस्माहृन्दुभिः सर्वा वाचोऽतिवदति। दुन्दुभीन्माधान्ति। परमा वा पुषा

वाक्॥ ३२॥

या दुन्दुभौ परमयैव वाचाऽवर्णं वाच्मेव रुप्ये। अथो वाच एव वर्ष यजमानो-
ज्वं कृन्यो इन्द्र्यो वाचं बदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजं मज्जिदित्याह। एष
वा एतर्हीन्द्रः। यो यजते। यजमान एव वाजमुञ्जयति। सुसदश प्रव्याधानाजिं
धावन्ति। सुसदशः स्तोत्रं भवति। सुसदशसदश दीयन्ते॥ ३३॥

सुसदशः प्रजापतिः। प्रजापतेशस्यै। अर्वाऽसि सतिरसि वाज्यसीत्याह। अश्रिर्वा-
अर्वा। वायुः सतिः। आदित्यो वाजी। एताभिरेवास्मै देवताभिर्देवरथं युनक्ति।
प्राणिवाहिनं युनक्ति। प्राणिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति॥ ३४॥

वाजिनो वाजं धावत काष्ठा गच्छतेत्याह। सुवर्गो वै लोकः काष्ठा। सुवर्गमेव
लोकं यन्ति। सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति। य आजिं धावन्ति। प्राञ्चो धावन्ति। प्राङ्म-
हि सुवर्गो लोकः। चतुर्स्थिरनु मत्रयते। चत्वारि छन्दाःसि। छन्दोभिरेवैनान्यसुवर्ग-
लोकं गमयति॥ ३५॥

प्र वा एते उस्माल्लोकाच्यवन्तो। य आजिं धावन्ति। उदं च आवर्तन्तो। अस्मादेव
तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं जुहोति प्रतीष्ठितै। आ मा वाजस्य प्रसवो
जंगम्यादित्याह। अन्तं वै वाजः। अन्नमेवावं रन्धो। युथालोकं वा एत उज्जयन्ति।
य आजिं धावन्ति॥३६॥

कृष्णलं कृष्णलं वाजुसृद्धः प्रयच्छति। यमेव ते वाजं लोकमुज्जयन्ति। तं
परिक्रीयावं रन्धो। एकथा ब्रह्मण उपहरति। एकधेव यजमाने वीर्यं दधाति। देवा
वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदजयत। स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवाराणां
नीवारत्वम्। नैवारश्चरुभवति॥३७॥

एतद्वै देवानां परममन्तम्। यन्नीवाराः। परमेषौवास्मा अनाद्येनावरमनाद्यमवं
रुन्धो। सप्तदशशाशारावो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्मौ। क्षीरे
भवति। रुचमेवास्मिन्दधाति। सपिष्वान्नभवति मेष्यत्वाय। बाहुहस्त्यो वा एष
देवतया॥३८॥

यो वाऽजपेयेन यजते। बाहुहस्त्य एष चरुः। अश्वाञ्चरिष्यतः सुषुपश्चावं
प्रापयति। यमेव ते वाऽन् लोकमुञ्जयन्ति। तमेवावं रुद्धे। अजीजिपत वनस्पतय
इन्द्रं वाऽन् विमुच्याद्यमिति दुन्दुभीन् विमुञ्चति। यमेव ते वाऽन् लोकमिन्द्रियं
दुन्दुभयं उञ्जयन्ति। तमेवावं रुद्धे॥३९॥

अमिजयति वा एष वागदीयलोऽस्मै युनकि गमयति य आजिं खवन्ति भवति देवतयाऽस्त्रै च॥——————[६]

तार्यं यजमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्यम्। यज्ञेनवैनं समर्धयति। दर्मयं
परिधापयति। पवित्रं वै दर्मः। पुनात्येवैनम्। वाऽन् वा एषोऽवरुद्धस्ते। यो
वाऽजपयेन यजते। ओषधयः खलु वै वाऽन्। यद्भर्मयं परिधापयति॥४०॥

वाऽजस्यावरुद्धौ। जाय एहि मुब्बे रोहावेत्याह। पत्रिया एवैष यजस्यान्वारम्भो-
जनवच्छत्यै। सप्तदशारतिर्यपौ भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेऽस्तैः
तृपरश्चतुरश्चर्भवति। गौधूमं चृषालम्। न वा एते व्रीहयो न यक्षाः। यद्भूयमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समूद्धौ। अथो अमुमेवास्मै लोकमन्तवन्तं करोति।

वासींभिर्वेष्यति। उपै वै यजमानः। यद्युपै। सर्वदेवत्यं वासै। सर्वाभिरेवैन् देवताभिः समर्थयति। अथो आक्रमणमेव तथ्येतु यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। द्वादशा वाजप्रसवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासौः संवध्मरः। संवध्मरमेव प्रोणाति। अथो संवध्मरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। दशभिः कल्पै गोहति। नवै वै पुरुषे प्राणाः। नभिर्देशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्ग लोकमेति। उतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सुह सुवर्ग लोकमेति। सुवर्देवाः अग्नमेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमूला अभूमेत्याह। अमूलमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकान्नैति॥४४॥

सम्हं प्रजया सं मयौ प्रजेत्याह। आमेवेतामा शास्ते। आसुपैत्र्येति। अन्न-

वा इ॒यम्। अ॒न्नाद्य॑नै॒वेन॑ स॑मर्थ्यन्ति। ऊ॑र्वैश्चन्ति। ए॒उते हि सा॒क्षादन्नम्। यदृष्टौ।
सा॒क्षाद्वैन॑मन्नाद्य॑न स॑मर्थ्यन्ति। पु॒रस्ता॑ल्पत्यश्च॑ ग्रन्ति॥ ४५॥

पु॒रस्ता॑श्च॑ प्रतीची॑नमन्नमध्यते॑। शी॒रृष्टो॑ घ्रन्ति। शी॒रृष्टो॑ ह्यन्नमध्यते॑। दिग्म्यो॑
घ्रन्ति। दिग्म्य॑ ए॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्यमव॑रुच्यते। इ॒श्वरो॑ वा॑ ए॒ष परा॑ङ्गद्येऽ। यो॑ यूप॑
गोहति। हि॑रण्यमृष्यवंशोहति। अ॒मृतं॑ वै हि॑रण्यम्। अ॒मृत॑ सु॒वर्गो॑ लोकः॥ ४६॥

अ॒मृतं॑ ए॒व सु॒वर्गे॑ लोके॑ प्रति॑ तिष्ठति। शतमानं॑ भवति। श॒तायुः॑ पुरुषः॑
शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये॑ प्रति॑ तिष्ठति। पुष्टे॑ वा॑ ए॒तद्वृपम्। यद्जा। त्रिः॑
संवर्ख्यस्यान्यान्यशूलम्। प्रजायते। बृस्ताजिनमृष्यवं॑ गोहति। पुष्टांमेव॑ प्रजनने॑
प्रति॑ तिष्ठति॥ ४७॥

पृथिव्याति॑ गो॒भूमा॑ जहोति॑ स्वं॑ जैति॑ प्रत्यश्च॑ ग्रन्ति॑ लोको॑ नवं॑ च॥

स॒मान्नंहोमा॑ञ्जहोति। स॒स वा॑ अ॒न्नानि। या॑वन्त्येवान्नानि। ता॑न्येवाव॑ रुच्ये।
स॒स ग्राम्या॑ ओपथयः। स॒सारण्याः। उभयो॑पामव॑रुच्यै। अनेस्यान्नस्य॑ जुहोति।

[४]

अन्नेस्यान्नस्यावरुद्धै। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याशनीयात्॥ ४८॥

अवरुद्धेन व्युद्धेता सर्वस्य समवदायं जुहोति अनवरुद्धस्यावरुद्धै।
ओदुम्बरेण सुवेण जुहोति। ऊर्गवा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्जे पुवानाद्यस्यावरुद्धै।
देवस्यं त्वा सावितुः प्रसव इत्योह। सावित्रप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवतांभिरभिषिश्चति।
अन्नस्यान्नस्याभिषिश्चति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्धै॥ ४९॥

पुरस्तात्यअभिषिश्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमध्यते। शीर्षतोऽभिषिश्चति।
शीर्षतो ह्यन्नमध्यते। आ मुखोद्वर्वस्त्रावयति। मुखत पुवास्मा अन्नाद्यं दधाति।
अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिश्चामीत्योह। एष वा अग्नेः सवः। तेनैवैनंभिषिश्चति।
इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिश्चामीत्योह॥ ५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिश्चामीत्योह। ब्रह्म
वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवेनमभिषिश्चति। सोमग्रहाः श्वावदानीयानि चर्त्विग्य-
उपहरन्ति। अमुमेव तेलोकमनेवत्तं करोति। सुराग्रहाः श्वानवदानीयानि च

वाजसुद्यैः। इममेव तैर्लोकमन्त्रवत्तं करोति। अथो उभयीष्वेवाभिषिद्ध्यते। विमाथं
कुर्वते वाजसुतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्धौ। अनिरुक्तमिः प्रातः सर्वने स्तुवते। अनिरुक्तः प्रजापतिः।
प्रजापतेरास्यैः। वाजवतीभिर्माण्यं दिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुद्ध्ये। शिपिविष्ट-
वतीभिस्तृतीयसर्वने। यज्ञो वै विष्णुः। पशावः शिपिः। यज्ञ पृष्ठ पशुषु प्रतिं तिष्ठति।
बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवेनश्च श्रिये गमयति॥५२॥

अस्यादत्रस्यानुस्यावरुद्धा इन्द्रस्य त्वा सामाज्येनुभिषिश्चामीत्याह वाजसुतः शिपिक्षणे च॥

नृषदं लेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवेन सूयतो। इषदमित्याह। वनस्पतयो
वै द्वृ। वनस्पतीनामेवेन सूयतो। भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्वर्वति।
भुवनमग्निति वै तमाहुः। भुवनमेवेन गच्छति॥५३॥

अपसुषदं त्वा धृतसदमित्याह। अपमेवेन धृतस्यं सूयतो। व्योमसदमित्याह।
यदा वै वसीयान्वर्वति। व्योमग्निति वै तमाहुः। व्योमेवेन गच्छति। पृथिविषदं

त्वाऽन्तरिक्षसद्मित्योहं। उषामेवेतेन लोकानां सूर्यते। तस्माद्बाजपेययाजी न कश्चन प्रत्यवरोहति। अपीवं हि देवतानां सूर्यते॥५४॥

नाकसदमित्योहं। यदा वै वसीयान्मावति। नाकमग्निति वै तमाहः। नाकमेवेतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्योह। पञ्चजनानमेवेतेन सूर्यते। अपां रस्मुद्देयसमित्योहं। अपामेवेतेन रसस्य सूर्यते सूर्यरशिमः सुमान्तरमित्याह सशुकृत्याय॥५५॥

गच्छति सूर्यते नवं च॥

[९]

इन्द्रो वृत्रं हृत्वा। असुरान्पराभाव्या। सौऽमावास्या^१ प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितृन् यज्ञोऽगच्छत्। तेऽदेवाः पुनरथाचन्त। तमैर्यो न पुनरदद्दः। तेऽश्रुवन्वरं वृणामहे। अर्थं वृः पुनर्दीस्यामः। अस्मायेव पूर्वद्युः क्रियात् इति॥५६॥

तमैर्यः पुनरदद्दः। तस्मात्प्रियः पूर्वद्युः क्रियते। यत्प्रियः पूर्वद्युः करोति।

पि॒त॑र्यं ए॒व तद्यज्ञं निष्क्रीय यज॑मानः प्रतं॒ते। सोमा॑य पि॒त॑र्पीताय स्वधा नम्
इत्योहा पि॒त॑रेवाधि॒ सोमपीथमवं रुच्ये। न हि पि॒ता प्रमीयमाण आहैष सो॑मपीथ
इति॒। इन्द्रियं वै सो॑मपीथः। इन्द्रियमवं सो॑मपीथमवं रुच्ये। तेऽन्द्रियेण॑ ह्विया॑
जाया॑म् यश्चज्ञते॥५७॥

ए॒लद्वै ब्राह्मणं पुरा वौ॒जवश्रवसा वि॒दाम॑कन्। तस्मा॑ते द्वै॒द्वै जाये अ॒म्याक्षता॑
य ए॒वं वेदा॑ अभि॑ ह्विया॑ जाया॑मश्चज्ञते। अग्रे॑ कव्यवाहनाय स्वधा नम्
इत्योहा॑ य ए॒व पि॒त॑रणामग्निः। तं प्रीणाति॑ तिस्रा॑ आहूतीर्जुहोति॑ त्रिनिदंधाति॑
षट्थम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्गा॑ कृतव॑ः। कृतनेव प्रीणाति॑ तूष्णी॑ मेष्टंगमादधाति॑ अस्ति॑ वा हि॑ पष्ठ कृतुर्नै॑
वा॑ देवान् वै पि॒त॑र्योतान्। मनुष्या॑ पि॒तरोऽनु॑ प्रपिपते। तिस्रा॑ आहूतीर्जुहोति॑
त्रिनिदंधाति॑ पषट्थम्पद्यन्ते। पद्गा॑ कृतव॑ः॥५९॥

ऋतव॑ः खलु॑ वै॒देवाः पि॒तरः। कृतनेव॑ देवान्नित्यप्रीणाति॑ तान्नीतान्। मनुष्या॑

पितरोऽनु प्रपिपते। सुकृदाच्छिन्नं बुहिर्भवति। सुकृदिव् हि पितरः। त्रिनिदधाति।
तुतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराङ्गावर्तते॥६०॥
ह्लौका हि पितरः। ओष्मणौ व्यावृत उपास्ते। कृष्मभागा हि पितरः। ब्रह्मवादिनौ
वदन्ति। प्राश्या (३) च प्राश्या (३) मिति। यत्प्राश्नीयात्। जन्ममन्मध्यात्।
प्रमायुक्तः स्यात्। यन्न प्राश्नीयात्। अहंविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्येता। अवधेयमेव। तत्रेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः।
प्रथन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनन्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृनेव
निरवदयते। उत्तरं आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणः ह्येतर्हि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोगति। नमस्कारे हि पितृणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः।
शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो
मन्त्यवै। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिन्नोके स्था॥६३॥

युज्माऽस्तेऽनु। यैर्जस्मिन्नोके मां तेऽनु। य एतस्मिन्नोके स्था। युजं तेषां वस्त्रिष्ठा

भूयास्ता चैऽस्मिल्लोके। अहं तेषां वस्त्रिष्ठे भूयास्मित्याह। वस्त्रिष्ठः समानानाँ
भवति। य एवं विद्वान्नितृप्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति। यत्पितृप्यः करोति। स
ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययच्च पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञोनेव सह पुनरैति। स
न प्रमायुको भवति। पितृलोके वा एतद्यज्ञमानश्चरति। यत्पितृप्यः करोति। स
ईश्वर आतिमातोः। प्रजापतिस्त्वावैन तत् उत्तेवुमहतीत्याहुः। यत्प्राजापत्ययच्च
पुनरैति। प्रजापतिरेवैन तत् उत्तेवति। नातिमाच्छ्रुति यज्ञमानः॥६५॥

इत्येषुज्ञते पद्मने पद्मने पद्मा ऋतवो चतुर्तिहङ्किः स्यात्रेदीयः स्थ यज्ञो यज्ञमानश्चरति यत्पितृप्यः करोति पश्च च॥[१०]

सुमात्रेहेमाच्छ्रुपदं लेन्द्रो वृत्रः हृत्वा देवा वै यद्यन्न्येग्रिहर्वादिनो नाश्रिष्ठो न सांविनं देवस्याह तार्पण
देवासुरा वृत्येवै तस्माद्वाजपेयथाजी देवस्याह वाजस्यावरुच्चा इन्द्रियमेवास्मिन् हौका हि पितरः पश्चपष्ठिः॥६५॥

देवासुरा यज्ञमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयते तिरीयं ब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उभये वा एते प्रजापतेरस्य मुञ्ज्यन्ता। देवाश्वासुराश्वा। तात्र व्यजानात्।
इमैर्ज्य इमैर्ज्य इति। स देवान् शूनंकरोत्। तान्युविषेणापुनात्।
तान्युशस्तात्युवित्रेस्य व्येग्नात्। ते ग्रहो अभवन्। तद्व्यापाणां ग्रहत्वम्॥ १॥

देवता वा एता यज्मानस्य गृहे गृह्णन्ते। यद्व्यापाणां विद्वप्ति।
एते ग्रहो गृह्णन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहोति। यद्व्यापाणां विद्वप्ति।
खलु वै सोमेन यजते। यद्व्यापाणां जुहोति। सोमेनैव तद्व्यापाणां स्तर्पयति। यद्व्यापाणां
जुहोति॥ २॥

देवा एव तद्व्यापाणां विद्वप्ति। यज्मानां जुहोति। तेनेवानुरुपेण यज्मानः सुवर्गं
लोकमेति। किं न्वेतदग्रं आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्रं आसीत।
मून्मयानि वा एतान्यासन्। तेदेवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि

पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वते॥ ३॥

तैर्वें ते व्यावृतमगच्छन्। यद्हारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृतमेव तैर्यजेमानो
गच्छति। यानि द्वारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति।
यानि मून्मयानि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतसः
स्थालीर्वयव्याः सोमप्रहणीशिति। देवा वै पृष्ठजंमद्वल्लन्॥ ४॥

तस्याऽप्ते स्ताना आसन्। इयं वै पृष्ठिः। तामादित्या ओदित्यस्थात्या चतुष्पदः
पश्नन्दहन्। यदादित्यस्थाली भवति। चतुष्पद एव तया पश्नन् यजेमान इमां
द्वेह। तामिन्द्रं उक्ष्यस्थाल्येन्द्रियमद्वहत्। यदुक्ष्यस्थाली भवति। इन्द्रियमेव तया
यजेमान इमां द्वेह। तां विश्वे देवा ओप्रथणस्थात्योजेमद्वल्लन्। यदाप्रथणस्थाली
भवति॥ ५॥

ऊर्जमेव तथा यजेमान इमां द्वेह। तां मनुष्यां ध्रुवस्थात्याऽयुरद्वल्लन्।
यद्वस्थाली भवति। आयुरेव तथा यजेमान इमां द्वेह। स्थात्या गुड्गाति।

वायव्येन जुहोति। तस्मादन्येन पात्रेण पृथृहन्ति। अन्येन प्रतिगृहन्ति। अथो
व्यावृतमेव तद्यज्ञमानो गच्छति॥६॥

यहूत्वं गहा जुहोत्यकुर्वताइहनाप्रयणस्याले भवति नवे च॥

युवः सुराममञ्चिना। नमुचावासुरे सचा। विपिपाना शुभम्पती। इन्द्रं कर्म-
स्वावतम्। पुत्रामेव पितरावश्विनोभा। इन्द्रावतं कर्मणा देसनामिः। यथुराम-
व्यपिबः शर्चामिः। सरस्वती त्वा मधवन्नभीष्यात्। अहोव्यग्ने हविरास्येते। सुचीव-
धृतं चमु इव सोमः॥७॥

वाजसनिः रयिमस्मे सुवीरम्। प्रशस्तं धौह यशसं बृहन्तम्। यस्मिन्नश्वास
ऋषभासं उक्षणः। वृशा मेषा अवसृष्टासु आहृताः। कीलालये सोमपृष्ठाय
वेधसौ। हृदा मृति जनय चारुमग्रयै। नाना हि वा देवहितः सदौ मितम्। मा
संसुक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुजिणी सोमं एषः। मा मो हिंसीः
स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्ठं गमिनेऽसुतस्यां यदिन्द्रो अपि बल्लचार्मिः। अहं तदस्य मनसा
शिवेनोऽसोमः राजानमिह भेक्षयामि। द्वे सुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत
मत्यनाम्। ताम्यामिदं विश्वं भुवनः समौति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते
देव वरुण गायत्रेष्वद्वाः पाशः। तं ते पुतेनावं यजो॥१३॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः। तं ते पुतेनावं यजो। यस्ते देव वरुण
जगतीष्वद्वाः पाशः। तं ते पुतेनावं यजो। सोमो वा पुतस्य गायत्रमादतो। यो
राजा सत्राज्यो वा सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हृवीः सि भवन्ति। पुतावन्तो
वै देवानाऽसुवाः। ते पुतास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। ते एन्ते पुनः सुवन्ते गायत्रे
देवसु राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन यंजे गुज्यायैकं च॥

[२]

उदस्थादेव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावथात्। इन्द्रोय कृष्णती भागम्।
मित्राय वरुणाय च। इयं वा औग्निहोत्री। इयं वा पुतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री
निषीदति। तामुत्थोपयेत्। उदस्थादेव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थोपयति। आयुर्जपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति
इन्द्रोय कृणवती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। युथायजुरेवेतत्। अवर्ति वा
एषेतस्य पाप्मानं प्रतिश्वाय निषीदति। यस्यांग्रिहोन्युपसूष्ठा निषीदति। तां दुग्धा
ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्न नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्माप्मानं प्रतिमुश्ति॥३२॥

दुग्धा दद्याति। न ह्यदृष्ट दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा पृतस्य पयः
प्रविशति। यस्यांग्रिहोन्म दुह्यमानं स्कन्दति। यद्य दुग्धं पृथिवीमसंक्ता
यदोषधीरप्यसंरचयापः। पयो गृहेषु पयो अधियासु। पयो वस्त्रेषु पयो अस्तु
तमयीत्याह। पये पृवाऽल्पन्नुहेषु पशुषु धतो अप उपसूजति॥३३॥

अद्विरवेनदाप्रोति। यो वै यजस्यार्तं नानार्तं समूजति। उभे वै ते
तद्याच्छ्रुतेः। आच्छ्रुति खलु वा पृतदंग्रिहोन्म। यदुह्यमानं स्कन्दति
यद्भिदुह्यात्। आते नानार्तं यजस्य समूजेत्। तदेव यादक्षीदक्ष होतव्यम्।
अथान्यां दुग्धा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनवार्तं यजस्य निष्कर्षेति॥३४॥

यद्युद्दितस्य स्कन्देत्। यत्तोऽहंत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्न्यात्। यत्र स्कन्देत्।
 तन्निष्ठ्य पुनर्गृह्णीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तते पुवैन्त्युन्गृह्णाति। तदेव याहकीदक्ष
 होतव्यम्॥ अथान्यां दुर्ज्ञा पुनरहोतव्यम्॥ अनातनवार्ते यज्ञस्य निष्करोति॥ १५॥
 विवा पुतस्य यज्ञशिष्ठद्यते। यस्याश्रिहोत्रेऽधिश्रिते श्वाङ्नरा धावति।
 लक्ष्मः खलु वा पुषः। यदश्रिते। यज्ञामन्वत्या वर्तयेत्। लक्ष्माय पृथूनपि
 दध्यात्। अपशुर्यज्ञमानः स्यात्। यदपौऽन्वतिष्ठिश्रेत्। अनाद्यमग्रेरापः।
 अनाद्यमास्यामपि दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादाय। इदं विष्णुर्विचक्रम इति
 वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयोदध्यं सयनुद्रवेत्। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनव यज्ञं
 सन्तनोति। भस्मना पुदमपि वपति शान्त्यै॥ १६॥

वै देव्यदितिर्मश्चि मृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्चं च॥

[३]

नि वा पुतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। निगार्हपत्य आहवनीयम्॥
 यस्याश्रिमनुद्धते सूर्योऽभि निश्रोचाति। दर्मेण हिरण्यं प्रबद्धं पुरस्ताद्धरेत्।

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यद्धिरंण्यं पुरस्ताद्धरति। उज्योतिर्वै हिरण्यम्।
उज्योतिरवैनं पश्यनुद्धरति। यद्भिं पूर्वे हस्त्याथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयेनवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आरप्य उद्धरेत। ब्राह्मणो वै सर्वां देवताः।
सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। अग्निहोत्रमप्साद्यातमितोरासीत। ब्रह्मेव हुतमनु-
प्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति। अन्तमेष युजस्य गच्छति।
यस्याग्निमनुद्धते सूर्योऽभि निमोचति॥१८॥

पुनः समन्यं जुहोति। अन्तेनवान्तं युजस्य निष्कर्शेति। वरुणो वा एतस्य
यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धते सूर्योऽभि निमोचति। वारुणं चक्रं निर्वपेत्।
तेनव यज्ञं निष्क्रीणितो नि वा एतस्याऽहवनीयो गारहपत्यं कामयते। नि
गारहपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धते सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं
पुरस्ताद्धरेत॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम।

यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धामा समर्थ्यति। यद्ग्रिं पूर्वं हरत्यथांगिहोत्रम्।
 भागधेयैनैवैनं प्रणायति। ब्राह्मण ओर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥ २०॥
 सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। परांची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति।
 यस्याग्निमनुष्ठृतं सूर्योऽम्युदेति। उषाः केतुना जुपताम्। यज्ञं देवभिरिन्वितम्।
 देवेभ्यो मधुमत्तम् स्वाहेति प्रत्युषधाज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै
 विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाधातमितोरासीत। ब्रतमेव हृतमनुं प्रियते। अन्तं वा
 एष आत्मनो गच्छति॥ २१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुष्ठृतं सूर्योऽम्युदेति। पुनः
 समर्प्य जुहोति। अन्तेनवान्तं यज्ञस्य निष्कर्षोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गुह्णाति।
 यस्याग्निमनुष्ठृतं सूर्योऽम्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनव यज्ञं निष्क्रीणीते।
 यस्योऽहवनीयेनुद्वाते गारहपत्य उद्वायेत्॥ २२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गारहपत्य मन्त्रेत्। विच्छिन्न्यात्। आत्व्यमस्मै जनयेत्।

यद्वै यज्ञस्यं वास्तव्यं क्रियते । तदनु रुद्रोऽवचरति । यत्पूर्वमन्ववस्थेत् ।
वास्तव्यमन्निमुपासीता । रुद्रोऽस्य पृशून्धातुकः स्यात् । आहवनीयमुद्घाष्ये ।
गारहपत्यं मन्थेत्॥ २३॥

इतः प्रथमं जंजे अग्निः । स्वाद्योनेरधि जातवेदाः । स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या ।
देवेभ्यो हृव्यं वेहतु प्रजानन्निति । छन्दोभिरेवैनः स्वाद्योने: प्रजनन्यति । गारहपत्यं
मन्थति । गारहपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पृशव उपं तिष्ठन्ते । स यदुद्धायति । तदनु
पशवोऽपं क्रामन्ति । इषे रुद्धे रमस्व॥ २४॥

सहसे द्युम्नायां ऊर्जेऽपत्यायेत्याह । पृशवो वै रुचिः । पृशनेवास्मै रमयति ।
सारस्वतो त्वोध्सौ समिन्न्यातामित्याह । ऋथस्मामे वै सारस्वतावुध्सौ ।
ऋथस्मामायामेवैनः समिन्ये । सप्राङ्गसि विशाङ्गसीत्याह । रथन्तरं वै सप्रादा ।
बृहद्विराट्॥ २५॥

ताम्यामेवैनः समिन्ये वज्रो वै चक्रम् । वज्रो वा पुतस्य यज्ञं विच्छिन्नति ।

यस्यानो वा रथो वाऽन्तराज्ञी याति। आहवनीयमुद्भाष्य। गर्हपत्यादुद्धरेत।
यदेये पूर्वं प्रभृतं पृदः हि तैः सूर्यस्य रश्मीन्वातुतानौ तत्र रयिष्ठामनु सं
भैतम्। सं नः सूज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पुर्वेवास्य यज्ञेन यज्ञमनु सन्तनोति। त्वमग्रे सुप्रथा असीत्योह। अग्निः
सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञः मन्तनोति। अग्ने पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपत। अग्निमेव पथिकृतः स्वेन भागधेयेनोपथावति। स एवेन यज्ञियं पथामपि
नयति। अन्वितदक्षिणा। वृही ह्येष समृद्ध्यो॥२७॥

हरत्याथौग्रहेत्रं निश्चान्ति हेषेवतां गच्छत्युद्भायैन्मन्त्रेऽमस्व बृहद्विग्राडिति नवं च (नि वै पूर्वं जीणि निश्चान्ति दर्भेण
यद्विरण्यमग्रहेत्रं पुनर्वर्कणे वारुणं नि वा एतस्यादेति चतुर्गृहीतमाज्ञं यदाज्ञं पराच्युषः पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याऽहवनीयेऽनुद्भावे
गार्हपत्ये यद्वे मन्त्रदुद्धरेत॥)॥

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माघं दिनः सवनं कामयमानो-
द्यतिरिच्यते। गोर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्तु वै सन्ध्यवीतम्।

सून्धीव खलु वा पुत्र। यज्ञवनं स्याति रिच्यते। यद्यथैऽप्तीषु कुर्वन्ति। सून्धे: शान्त्यै। गायत्रेः सामं भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनव प्राप्तः सवनान्नयन्ति॥ २८॥

मुकुलत्वं तीषु कुर्वन्ति। तेनव माष्यं दिनाञ्जसवन्नन्नयन्ति। होतुश्च मसमनुन्नयन्ते। होताऽनुं शः स्ति। मध्यत पुव युजः सुमादधाति। यस्य माष्यं दिने सवने सोमोऽतिरिच्यते। आदित्यं तुतीयसवनं कामयमानोऽभ्यतीरिच्यते। गौरिवीतः सामं भवति। अतीरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतीरिक्तं यज्ञवनं स्याति रिच्यते॥ २९॥

अतीरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महाः औसि सूर्योति कुर्वन्ति। यस्यैवाऽदित्यस्य सवनस्य कामेनाति रिच्यते। तेनैवनं कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतः सामं भवति। तेनैव माष्यं दिनाञ्जसवनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनव तुतीयसवनान्नयन्ति। होतुश्च मसमनुन्नयन्ते। होताऽनुं शः स्ति॥ ३०॥

मध्यत पुव यज्ञः समादधाति। यस्य तुतीयसवने सोमोऽतिरिच्यते। उक्ष्यं कुर्वन्ति। यस्योऽक्ष्यं ऽतिरिच्यते। अतिरात्रं कुर्वन्ति। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्यते। तत्त्वे

दुष्प्रज्ञानम्। यजमानं वा पुत्रपश्वं आसाह्यन्ति। बृहथ्साम् भवति। बृहद्बा
ड्डमाल्लोकान्दीयार। बाहृहताः पशवः। बृहतैवास्मै पशून्दोधार। शिपिविष्वतीषु
कुर्वन्ति। शिपिविष्वे वै देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवेन य समर्धयन्ति। होतुश्चमुसमनुन्नेयन्ते।
होताऽनुशः समि। मध्यत् एव यज्ञः सुमादधाति॥ ३९॥

यन्ति सर्वस्यातिश्यते शः समि दाधाग्राणे चा॥

[५]

एकैको वै जनतोयामिन्दः। एकं वा पुत्राविन्द्रमभि सः सुनुतः। यौ द्वौ
सः सुनुतः। प्रजापतिर्वा पुष्ट वितोयते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावोण्ड दन्ताः। अन्यतरं
वा एते सः सुन्वतोर्निर्बप्सति। पूर्वोपसूत्यां देवता इत्योहुः। पूर्वोपसूतस्य वै
श्रेयान्नवति। एतिव॑न्त्याज्यांनि भवन्त्यमिजित्यै॥ ३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित
आयतने यतते। उमे बृहद्रथन्तरे भेवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्
आम्यामेवैनमन्तरेति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥ ३३॥

सर्वस्माद्वितोद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्यै
अभिजिद्ववति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्ववति। विश्वस्य जित्यै।
यस्य भूयांसो यज्ञकृतव इत्याहुः। स देवता वृक्ष इति। यद्यन्निष्ठेमः सोमः
परस्ताथ्यात्॥३४॥

उक्थं कुर्वता यद्युक्थं स्यात्। अतिरात्रं कुर्वता यज्ञकृतभिरेवास्य देवता
वृक्षां यो वै छन्दोभिरभिर्वति। स सुन्वतोरभिर्वति। सवेशाय त्वोपवेशाय
त्वेत्याह। छन्दांसि वै सवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य छन्दांस्यभिर्वति।
इष्टर्गे वा कृत्विजामध्यर्थः॥३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽर्षः क्षीयते। प्राणापानो मृत्योर्मा पातमित्याह।
प्राणापानयोरेव श्रयते। प्राणापानो मा मा हास्मिष्टमित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः
प्राणापानो जीहितः। आर्ति वा एते निर्यन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं
यद्ववर्जेयुः। कृष्टकृतामिवेषां लोकः स्यात्। आहर दृहेति ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षिणातो वेद्ये निधायोऽसर्पणज्ञियोऽकृग्निः स्तुयः। इयं वै सर्पतो
राजा॒। अस्या एवैन् परिददति। व्युद्धं तदित्याहः। यथस्तुतमनुशस्तमिति। होता॒
प्रथमः प्राचीनावीती मौजूलीयं परेयात्। युमीरनुश्ववन्। सुपर्णज्ञीना॒ कीरतेयत्।
उभयोरैवैन् लोकयोः परिददति॥३७॥

अथो धुवन्त्यैवनम्। अथो च्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः।
एष एवैन् लोकेयो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। पद्धत्यम्प्रद्यन्ते। पद्मा॒ क्रहतव॑।
ऋतुमिरैवैन् धुवते। अग्न आयुःषि पवसु इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामैषाः
सोमः स्यात्। आयुरेवाऽत्मदेखते। अथो पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥३८॥

अभिजिते पृथिव्याश्च स्यादेत्युद्घालोकयोः परिददति कुर्वीयुज्जीविं च॥ [६]

असुर्य वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पुशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। यस्य युपो विग्रहेति।
त्वाद्वं बहुलपमालेता त्वष्टा वै लृपाणामीशो। य एव लृपाणामीशो। सोऽस्मिन्पश्चन्
वीर्यं यच्छ्रुति। नास्मात्पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। आर्ति वा एते नियन्ति। येषां

दीक्षितानां मंग्रेषु द्वायते॥ ३९॥

यदोहवनीये उद्बायेत्। यत्तं मन्थेत्। विच्छिन्नात्। आतृव्यमस्मै जनयेत्।
यदोहवनीये उद्बायेत्। आग्नीङ्गुड्डेष्ट्। यदोग्नीङ्गुड्डेष्ट्। गार्हपत्याङ्गुड्डेष्ट्।
यज्ञार्हपत्य उद्बायेत्। अते पुव पुनर्मन्थेत्॥ ४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निलौनमुत्तमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति।
यस्माद्वारेणुक्षायेत्। तस्यारणी कुर्यात्। कुमुकमणि कुर्यात्। पुषा वा अग्नेः प्रिया
तनुः। यक्षमुकः। प्रिययैवैन तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥ ४१॥

गार्हपत्ये वा अग्नेर्योनिः। स्वादेवैन योनैर्जनयति। नास्मै आतृव्यं जनयति।
यस्य सोमं उपदस्येत्। मुखण्डं हिरण्यं द्वेष्ठा विच्छिन्ना। कृजीषेऽन्यदोषु नयात्।
जुहुयादन्यत्। सोमं जुहोति। सोमस्य वा ओमिषुयमाणस्य
प्रिया तनुरुदक्रामत्॥ ४२॥

तथुवर्णः हिरण्यमभवत्। यथुवर्णः हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययैवैन तनुवा

समर्थयन्ति। यस्याकींतः सोमंमपहरेयुः। क्रीणीयादेवा सैव ततः प्रायीश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपुहरेयुः। आदाराऽश्च फाल्जुनानि चाभिषुण्यात्। गायत्री यः सोममाहरता। तस्य योऽश्चुः पराऽपतता॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः पराऽपतता। तानि फाल्जुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्जुनानि। पशवः सोमो राजा। यदादाराऽश्च फाल्जुनानि चाभिषुणोति। सोमंमेव राजानमभिषुणोति। शूतेन प्रातः सवने श्रीणीयात्। दध्रा मृष्यं दिने॥४४॥

नीतमिश्रेण तृतीयसवने अग्निष्ठोमः सोमः स्याद्रथन्तरसामा। य एवत्विजो वृत्ताः स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां गां दक्षिणां दद्यातेष्य एव। पुनः सोमं क्रीणीयात्। यज्ञेनैव तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायीश्चित्तिः। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानमागुरते। यः सत्रायागुरते। एतावान्खलु वै पुरुषः। यावदस्य वित्तम्। सर्ववेदसेन यजेत। सर्वपृष्ठोऽस्य सोमः स्यात्। सर्वाभ्य-

एव देवतांश्यः सर्वे यः पुष्टेयं आत्मानं निष्क्रीणीते॥ ४५॥

उद्बाधाति मन्येमन्यत्यकामस्तुराऽपत्तम् अग्नयते पश्च च॥

[७]
पर्वमानः सुवर्जनिः। पर्वित्रेण विचर्घणिः। यः पोता स पुनातु मा। पुनर्तु मा देवजनाः। पुनर्तु मनवो धिया। पुनर्तु विश्वं आयवः। जातवेदः पर्वित्रवत्। पर्वित्रेण पुनाहि मा। शुक्रेण देव दीघ्यात्। अग्ने क्रत्वा क्रतुः रन्॥ ४६॥

यत्ते पर्वित्रमार्चिषि। अग्ने विततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे। उभाभ्यां देव मावितः। पर्वित्रेण सुवेन च। इदं ब्रह्म पुनीमहे। वैश्वदेवी पुनती देव्यागात्। यस्यै बृहीस्तनवो वीतपृष्ठाः। तथा मदन्तः सधमाद्येषु। वृयः स्याम् पतयो रथीणाम्॥ ४७॥

वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु। वातः प्राणनेषिरो मंयोभूः। द्यावापृथिवी पर्यसा पर्योभिः। ऋतावर्णी यज्ञिये मा पुनीताम्। बृहद्विः सवितस्त्वमिः। वर्षिष्ठेदेव मन्महिः। अग्ने दक्षैः पुनाहि मा येन देवा अपुनता येनाऽप्यो दिव्यं कशाः। तेन दिव्येन ब्रह्मणा॥ ४८॥

इदं ब्रह्म पुनीमहे यः पावमानीरुद्धेति। ऋषिभिः समृद्धतः रसम्। सर्वे
स पूतमश्वजाति। स्वदितं मातृरिश्वना। पावमानीर्यो आध्येति। ऋषिभिः समृद्धतः
रसम्। तस्मै सर्वस्वती दुहे। क्षीरः सर्विर्धूदकम्। पावमानीः स्वस्त्ययनीः॥४९॥

सुदृष्टा हि पर्यस्वतीः। ऋषिभिः समृद्धतो रसः। ब्राह्मणेष्वमृद्धतः हितम्।
पावमानीर्दिशन्तु नः। इमं लोकमथो अमुम्। कामाञ्चसमर्थयन्तु नः। देवीर्देवै
समानृताः। पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदृष्टा हि एतश्चतः। ऋषिभिः समृद्धतो
रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृद्धतः हितम्। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं पुनते सदा॒। तेन
सुहम्मधोरेण। पावमान्यः पुनन्तु मा। प्राजापत्यं पवित्रम्। शतोद्यामः हिरण्मयम्।
तेन ब्रह्मविदो वृथम्। पूर्तं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सुह मा पुनातु। सोमः
स्वस्त्या वरुणः सुमीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा। ज्यातवेदा मोर्जयन्त्या
पुनातु॥५१॥

अनु र्खीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदृष्टा हि षट्शत ऋषिभिः समृद्धते रसः पुनातु ग्राणे च॥

पूर्जा वै संत्रमासत् तपस्त्वयमाना अजुह्वतीः। देवा अपश्यञ्चमसं धृतस्य पूर्णः स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठतमजुहवुः। तेनोर्धमास ऊर्जमवारुन्धता। तस्मादर्धमासे देवा इज्यन्ते। पितरोऽपश्यञ्चमसं धृतस्य पूर्णः स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठतमजुहवुः। तेन मास्युर्जमवारुन्धता तस्मान्मासि पितृस्यः क्रियते। मनुष्यां अपश्यञ्चमसं धृतस्य पूर्णः स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठतमजुहवुः। तेन हृयीमूर्जमवारुन्धता। तस्माह्विरह्नो मनुष्यै उपहियते। प्रातश्च सायं च। पुशवोऽपश्यञ्चमसं धृतस्य पूर्णः स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठतमजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धता। तस्मात्रिग्रहः पुशवः प्रेरते। प्रातः सङ्क्षेप सायम्। असुरा अपश्यञ्चमसं धृतस्य पूर्णः स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठतमजुहवुः। तेन संवध्मर ऊर्जमवारुन्धता। ते देवा अमन्यन्ता अमी वा इदमभूवन्। यद्युप्यः स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि निरवपन्। तैरेवेषां तामूर्जमवृज्ञता। ततो देवा अभवन्। पराऽमुराः॥५४॥

यद्यज्ञते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। यत्पितृस्यैः करोति।
यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। यदोवस्थेऽन्नं हरन्ति। यामेव
मनुष्यां ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। यद्विक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्जते।
यामेवामुण्ड ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। भवत्यात्मनौ। परास्य आतृव्यो
भवति। विशाजो वा एष विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिल्लोके
प्रत्यंतिष्ठता। वरुणप्रथासैरन्तरिक्षे। साकमेधरमुज्जिल्लोके। एष ह त्वावेत्यसर्वं
भवति। य एवं विद्वाऽश्रातुर्मास्यैर्यजते॥५६॥

मनुष्यां अपश्यञ्चमां घृतस्य पूर्णङ्ग स्वधाममुण्ड अपश्यञ्चमां घृतस्य पूर्णङ्ग स्वधाममुण्ड ददात्यतिष्ठत्वात् च॥——[९]

आग्निर्वाव चंतवस्मरः। आदित्यः परिवस्मरः। चन्द्रमा इदावस्मरः।
वायुरनुवस्मरः। यद्वैश्वदेवेन यजते। आग्निमेव तथसवस्मरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन
यजमानः। संवस्मीणाऽस्तु स्वस्तिमाशास्तु इत्याशासीत। यद्विरुणप्रथासैर्यजते।

आदित्यमेव तत्परिवथ्स्मरमा"प्रोति॥५७॥

तस्मा"द्विरुणप्रधासेर्यज्ञमानः। परिवथ्सरीणाऽ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत।
यथ्साकमेधर्यज्ञतो। चन्द्रमसमेव तदिदावथ्सरमा"प्रोति। तस्मा"आकमेधर्यज्ञमानः।
इदावथ्सरीणाऽ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यत्पेतुयज्ञेन यज्ञते। देवानेव
तदन्वेष्यते। अथवा ओस्य वायुश्चानुवथ्सरश्वाप्रीतावुच्छ्वयेते। यच्छुनामीशीयेण
यज्ञते॥५८॥

वायुमेव तदनुवथ्सरमा"प्रोति। तस्मा"च्छुनामीशीयेण यज्ञमानः। अनुवथ्सरीणाऽ
स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। संवथ्सरं वा एष ईप्सतीत्याहः। यश्वातुमास्येयर्यज्ञत्
इति। एष हु त्वे सवथ्सरमा"प्रोति। य एवं विद्वाऽश्वातुमास्येयर्यज्ञतो। विश्वे देवाः
समयजन्ता तेऽग्निमेवायज्ञता। त एतं लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नाश्विः। यद्वेश्वदेवेन यज्ञते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नाश्विः। अग्नेरव
सायुज्यमपैति। यदा वैश्वदेवेन यज्ञते। अथ संवथ्सरस्य गृहपतिमाप्रोति।

यदा संवध्मरस्य गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्र्याजिनमाप्नोति। यदा सहस्र्याजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति। अथाश्चिर्वर्तते। यदाश्चिर्वर्तते। अथ गौर्भवति। एुषा वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एुतद्वा एुतेषांवनम्। अतोतो वा उत्तराणि श्रेयांसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः सुमर्येजन्ता। तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथोऽदित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रधासैर्येजत। स एुतं लोकमंजयत। यस्मिन्नादित्यः। यद्विरुणप्रधासैर्येजते। एुतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यद्वादित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रधासैर्येजत। तद्विरुणप्रधासानां वरुणप्रधासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दांसि साक्मेधैर्येजत॥६२॥

स एुतं लोकमंजयत। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति। यथांकमेधैर्येजते। एुतमेव

लोकं जंयति। यस्मिंश्चन्द्रमा॑ क्विभाति। चन्द्रमस॑ एव सायुज्यमैपति। सोमो
वै चन्द्रमा॑॥। एष हूत्वे साक्षाथ्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्स्माकमेधैर्यजते।
यथ्सोमश्च राजा॒ छन्दा॑सि च सुमेधैन्ता॥६३॥

तथ्सोकमेधानाँ॑ साकमेधत्वम्। अथर्वैः पितरैः प्रजापतिं पितरैः
पितृज्ञेनायजन्ता। त एतं लोकमेजयन्। यस्मिन्नृतवैः। यत्पितृज्ञेन यजते।
एतमेव लोकं जंयति। यस्मिन्नृतवैः। कृष्णनामेव सायुज्यमूपैति। यद्वतवैः पितरैः
प्रजापतिं पितरैः पितृज्ञेनायजन्ता। तत्पितृयज्ञस्यं पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

आथौषधय इमं देवं त्र्याम्बकैरयजन्त् प्रथेऽमहीति। ततो वै ता अंग्रथन्ता
य एवं विद्वाऽस्यमबैर्यजते। प्रथते प्रजया॑ पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनँ॑
शुनासीरीयेणायजता। स एतं लोकमेजयत्। यस्मिन्नायुः। यच्छ्रुनासीरीयेण यजते।
एतमेव लोकं जंयति। यस्मिन्नायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमैपति। ब्रह्मवादिनो॑ वदन्ति। प्र चातुर्मास्ययाजी मौयता (३)

न प्रमीयता (३) इति॑ जीवन्वा एष कृत्तनयेति॑। यदि॑ वसन्तो प्रमीयते॑ वसन्तो
भेवति॑। यदि॑ ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि॑ वृषासु॑ वृषाः। यदि॑ शरदि॑ शरत्। यदि॑ हेमन्
हेमन्तः। कृत्तर्भूत्वा संवथ्स॒रमायेति॑। संवथ्स॒रः प्रजापतिः। प्रजापति॒विषः॥६६॥
परिवस्थस्माप्तोति॑ शुनामीरीयेण् यज्ञेऽज्यन्महस्याजिनमाप्तोति॑ वैश्वदेवत्वं॑ सांकेत्येष्यज्ञत सुमेहंत पितृयज्ञत्वं॑ जंयति॑
यस्मैन्वयुग्महेमन्तर्भौणि॑ च॥

[१०]

उभये॑ युवः॑ सुगमुदस्थानि॑ वै यस्य प्रातः॑ मूवन् एकोऽस्य॑ पवानः॑ प्रजा॑ वै सूत्रमासताशिर्वा॑ संवथ्स्यो
दशो॥१०॥

उभये॑ वा उद्स्थास्मवाँभिर्मेयतोऽत्र॑ वाव ब्राह्मणेष्वथं॑ गृहमेधिनः॑ पदथ्याष्टः॥६६॥
उभये॑ वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति॑ श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृतिकाः। शुक्रं परस्ताङ्गोतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपं परस्तादोषं योजवस्तात्। सोमस्येन्वका विततानि। परस्ताद्वयन्तोजवस्तात्। रुद्रस्य बाहु। मूर्गयवः परस्ताद्विक्षारोजवस्तात्। अदित्ये पुनर्वसु। वातः परस्तादाद्रमवस्तात्॥ १॥

बृहस्पतौस्तिव्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पणीमाश्रेष्ठाः। अस्यागच्छन्तः परस्ताद्यनुत्यन्तोजवस्तात्। पितृणां मधाः। रुदन्तः परस्तादप्रभूश्शोजवस्तात्। अर्यमणः पूर्वे फल्जुनी। जाया परस्तादृष्मोजवस्तात्। भगव्योत्तरे। वहतवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥ २॥

देवस्य मवितुहस्तः। प्रस्वः परस्ताऽस्मनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा क्रहत् परस्ताऽस्मत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ठा व्रतातिः। परस्तादस्मिद्वेष्वस्तात्।

इन्द्राग्नियोर्विशांखे। युगानि पुरस्ता॒ल्कृष्मोणा अवस्ता॑त् मित्रस्यानुराधः।
अ॒म्यागोह॒रस्ता॑द्यारुद्भुवस्ता॑त्॥ ३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्पुरस्ता॑त्रिशृणदबस्ता॑त्। निर॒ऋत्यै मूलवरहणी।
प्रति॒भञ्जन्तः पुरस्ता॑त्रिशृणन्तोऽवस्ता॑त्। अपां पुर्वा॑ अषाढाः। वर्चः
पुरस्ता॑थमिंतेरवस्ता॑त्। विश्वेषां देवानामुतराः। अभिजयत्पुरस्ता॑दभिजितमुवस्ता॑त्।
विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः। पुरस्ता॑त्पन्था अवस्ता॑त्॥ ४॥

व॒मूना॑ श्रविष्ठाः। भूतं पुरस्ता॑द्वृतेरवस्ता॑त्। इन्द्रस्य शतमिषका।
विश्वव्यंचा: पुरस्ता॑द्वृशक्षीतेरवस्ता॑त्। अजस्यैकपदः पूर्वे॑ प्रोष्पदाः। वैश्वानरं
पुरस्ता॑द्वृश्वावस्वमवस्ता॑त्। अहेषु॑श्रियस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः पुरस्ता॑दभिषु॑पणवन्तो-
ज्वस्तोत्। पृष्णो रेवती॑। गावः पुरस्ता॑द्वृश्मा अवस्ता॑त्। अश्विनोर्शधुजौ॑। ग्रामः
पुरस्ता॑थमेनाऽवस्ता॑त्। यमस्याप्मरणीः। अपकृ॑पन्तः पुरस्ता॑दपुवहन्तोऽवस्ता॑त्।
पृष्णी॑ पश्चाद्वते॑ देवा अदध्यः॥ ५॥

आद्रेष्वस्ताद्वैहमाना अवस्ताद्यारुद्भवस्तात्पत्त्वा अवस्ताद्वामा अवस्तात्पत्त्वं च॥

यत्पृण्यं नक्षत्रम्। तद्वृत्तिर्विप्रव्युषम्। यदा वै सूर्यं उदेति। अथ नक्षत्रं नैति।
यावति तत्र सूर्यो गच्छते। यत्र जग्न्यं पश्येत्। तावति कुर्वत यत्काशी स्यात्।
पुण्याह पुरुषे कुरुते। पुरुषं हृ वै यज्ञोषु च शतद्विमं च माघ्यो निरवसाययां
चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेन लोकयोर्विदुः। हस्तं पुरास्य हस्तः।
चित्रा शिरः। निष्ठा हृदयम्। ऊरु विशाखो। प्रतिष्ठानुराधाः। पुष वै नक्षत्रियं
प्रजापतिः। य पुरुषं वेद। उभयोरेन लोकयोर्विदुः॥७॥

आस्मःशामुष्मःश। यां कामयेत द्विहतरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ठायां
दद्यात्। प्रियेव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। ओमिजिनाम् नक्षत्रम्।
उपरिष्ठादपाठानाम्। अवस्ताच्छोणायै। द्वासुराः संयता आसन्। ते
देवास्तस्मिन्नक्षत्रे उभ्यो जयन्॥८॥

यद्यज्ञेयन्। तदंभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयेतानपज्यं जेयिदिति।
तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेता। अनपज्यमेव जेयति। पापपराजितमिव तु।
प्रजापतिः पूशूनसृजता। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपार्तिष्ठन्ता। ते सुमावन्त एवाभवन्। ते
रेवतीमुपार्तिष्ठन्ता॥१३॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्या॑ पूशूनां कुर्वीता। यत्किं चावौचीनः सोमात्।
प्रैव भवन्ति। सलिलं वा इदमन्तरासमौ। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो
वा इह यज्ञेता। अमुः स लोकं नक्षत्रे। तत्रक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेदा। गृह्येव भवति। यानि वा इमानि
पृथिव्याश्चत्राणि। तानि नक्षत्राणि। तस्मादश्चीलनामङ्गश्चित्रो। नावस्येन्न यज्ञेता।
यथा पापाहे कुरुते। ताह्येव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कुत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्। तानि देवनक्षत्राणि।
अनुराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्। तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि।

तानि दक्षिणोन् परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥ १२॥

ता न्युते रेण। अन्वेषा मराञ्छमेति। तदनुराधाः। ज्येष्ठमेषा मवधिष्मेति। तज्ज्येष्ठधी।
मूलमेषा मवक्षामेति। तमूलवरहणी। यन्नासहना। तदपाढाः। यदक्षोणता॥ १३॥

तच्छ्रोणा। यदश्वेणोत्। तच्छ्रवेष्टाः। यच्छ्रतमभिषज्जन्। तच्छ्रतमिषक्।
प्रोष्ठपदूपदयच्छ्रन्ता। रेवत्यामरवन्ता। अश्वयुजोरयुज्ता। अपभरणीष्वपावहन्।
तानि वा युतानि यमनक्षत्राणि। यान्वेव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वति यत्कारी
स्यात्। पुण्याह पुव कुरुते॥ १४॥

चक्करेव वेदोभयोरेवं लोकयाँद्विग्रजयत्रेवतीमुपातिष्ठत नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणद्वयमनक्षत्राणि शीणे च॥—[२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवोऽपानः। यत्प्रतीचीनं
प्रातस्तनात्। प्राचीनं सङ्घवात्। ततो देवा ओश्चिष्टोमं निर्गिमेत। ततदातवीर्यं
निर्माणः। मित्रस्य सङ्घवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तरहि पशवः समार्थन्ति।
यत्प्रतीचीनं सङ्घवात्॥ १५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्ष्यं निर्मिमता। ततदात्तवीर्यं निर्मार्जिः। बुहस्पतेर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात् इहि तेष्ठिंष्ठं तपति। यत्प्रतीचीनं मध्यं दिनात्। प्राचीनं मपश्चाल्लात्। ततो देवाः पाङ्गोशिनं निर्मिमता। ततदात्तवीर्यं निर्मार्जिः॥ १६॥

भगव्यापश्चाल्लः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपश्चले कुमार्यो भगव्यिच्छमानाश्चरन्ति। यत्प्रतीचीनं मपश्चाल्लात्। प्राचीनं साथात्। ततो देवाः अतिरात्रं निर्मिमता। ततदात्तवीर्यं निर्मार्जिः। वरुणस्य साथम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात् इहि नानुतं वदेत्॥ १७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविंश्शो नक्षत्राणाम्। सुमानस्याहः। पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्चालानि। तानि नवौ। यच्च परस्तानक्षत्राणां यज्ञावस्तात्। तात्येकोदशा। ब्राह्मणो द्वादशः। य एवं विद्वान्स्वर्गं ब्रतं चर्ति। संवर्गमरेणवास्यं ब्रतं गुसं भवति। सुमानस्याहः। पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्चालानि। तानि नवौ। आश्रयी

रात्रिः। एन्द्रमहः। तान्येकोदशा। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वाऽस्मवथ्सरं ब्रतं
चर्तति। संवध्मरेणैवास्य ब्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

संज्ञवाऽष्टाङ्गेन निर्मित तत्तदात्मीर्थं निर्माणे वैद्वति समानस्याहः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राण्यष्टो च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वैहन्तीति। त्रयोदशोति ब्रुयात्। स
यद्वयात्। कस्तानि निर्मिमीतेति। प्रजापतिरिति ब्रुयात्। स यद्वयात्। कुतस्तानि
निर्मिमीतेति। आत्मन् इति। प्राणापनाम्यामेवोपाद्भन्तर्यामो निर्मिमीता॥१९॥

व्यानादुपाद्युम्बवनम्। वाव एन्द्रवायवम्। दक्षकतुम्या॑ मैत्रावरुणम्।
श्रोत्रादाश्चिनम्। चक्षुपः शुक्रामूल्यिनौ। आत्मन् आग्रयणम्। ओङ्गेय उक्ष्यम्।
आयुषो ध्रुवम्। प्रातिष्ठाया॑ क्रतुपात्रो यज्ञं वाव ते प्रजापतिर्निर्मिमीता। स
निर्मितो नाद्विष्यत समर्जीयता। स एताप्रजापतिरपिवापानपश्यत्। तां निर्वपत्।
तैर्व स यज्ञमप्यवपत्। यदपिवापा भवन्ति। यज्ञस्य धृत्या असङ्गयाया॥२०॥

ऋतमेव परंमेष्ठि। ऋतं नात्येति किञ्चन। ऋते संमुद्रं आहितः।
 ऋते भूमीरियङ्ग्निश्रिता। अग्निस्तिगमेन शोचिषा० तपु आकान्तमुण्डिहाँ॥
 शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। मृत्येन परि-
 वर्तये। तपसाऽस्यानुवर्तये। शिवेनास्योपवर्तये। शुगमेनास्याभि वर्तये। तद्वत्
 तथस्त्यम्। तद्वत् तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन गाध्यासम्॥२१॥

यद्यधर्मः पुर्यवर्तयत्। अन्तोऽग्निथिव्या दिवः। अग्निशेशान् ओजस्मा। वरुणो
 धीतिभिः सुहा। इन्द्रो मुरुद्धिः सर्विभिः सुह। अग्निस्तिगमेन शोचिषा० तपु
 आकान्तमुण्डिहाँ॥ शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये।
 मृत्येन परिवर्तये। तपसाऽस्यानुवर्तये। शिवेनास्योपवर्तये। शुगमेनास्याभि
 वर्तये। तद्वत् तथस्त्यम्। तद्वत् तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन गाध्यासम्॥२२॥

यो अस्याः पृथिव्यास्त्वचि। निवर्तयत्योषधीः। अग्निशेशान् ओजस्मा। वरुणो
 धीतिभिः सुह। इन्द्रो मुरुद्धिः सर्विभिः सुह। अग्निस्तिगमेन शोचिषा० तपु
 आकान्तमुण्डिहाँ॥ शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये।

सत्येन परिं वर्तये। तपंसाऽस्यानुं वर्तये। शिवेनास्योपं वर्तये। शुगमेनास्यामि
वर्तये। तद्वतं तथ्यत्यम्। तद्वतं तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन राघ्यासम्॥२३॥

एकं मास्मुद्भूजत्। परमेष्ठी प्रजाम्यः। तेनाभ्यो मह आवहत। अमृतं
मत्याम्यः। प्रजामनु प्र जायसो तद्वते मत्यमृतम्। येन मासा अर्धमासाः।
ऋतवः परिवध्यसराः। येन ते तैः प्रजापते इजानस्य न्यवर्तयन्। तेनाहमस्य
ब्रह्मणा। निवर्तयामि जीवसौ। अग्रिस्तगमेन शोचिषा। तप आकान्तमुष्णिहा।
शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। कृतेनोस्य नि वर्तये। सत्येन परि
वर्तयो तपसाऽस्यानुं वर्तये। शिवेनास्योपं वर्तये। शुगमेनास्यामि वर्तये। तद्वतं
तथ्यत्यम्। तद्वतं तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन राघ्यासम्॥२४॥

परिवर्तये सुहामिवर्तये उणिहां राघ्यासु चर्वत्युपवर्तये चृत्वार्ते च। (कृतमेव पोडश। यद्युमो यो अस्यः सत्सदेसमदशा।

एकं मासं चतुर्विंशतिः)॥

देवा वै यद्यजोऽकुर्वता। तदसुरा अकुर्वता। तेऽसुरा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते
केशानग्रेऽवपन्ता। अथ शमश्रृणि। अथोपपक्षो। तत्स्तेऽवाञ्च आयन्। परांभवन्।

[५]

यस्यैवं वर्णन्ति। अवाङ्गतिः॥ २५॥

अथो पैरेव भवति। अर्थं देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेष्योऽपश्यन्। त उपपक्षावग्रेऽवपन्ता।
अथ श्मश्रौणि। अथ केशान्। तत्स्तेऽभवन्। मुवर्गं लोकमायन्। यस्यैवं वर्णन्ति।
भवत्यात्मना॥ अथो मुवर्गं लोकमेति॥ २६॥

अथेतन्मनुवत्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मशृण्यग्रेऽवपता। अथोपपक्षो। अथ
केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजया पशुमिः। यस्यैवं वर्णन्ति। प्र प्रजया
पशुमिर्मिथुनेजायते। देवासुराः संयता आसन्। ते संवध्मरे व्यायच्छन्ता।
तान्देवाशातुर्मास्येवामि प्रायुज्ञता॥ २७॥

तैश्वदेवेन चतुर्गो मासोऽवृज्ञतेन्द्रियाजानः। ताज्ज्ञीयं नि चावर्तियन् परिं च।
वरुणप्रधासैश्वतुर्गो मासोऽवृज्ञत वरुणराजानः। ताज्ज्ञीयं नि चावर्तियन् परिं च।
साकमेधेश्वतुर्गो मासोऽवृज्ञत मोमराजानः। ताज्ज्ञीयं नि चावर्तियन् परिं च। या
संवध्मर उपजीवा उभ्यांसात्। तामेषामवृज्ञत। ततो देवा अभवन्। पराऽमुराः॥ २८॥

य एवं विद्वांश्चातुर्मास्येर्जते आत्म्यस्यैव मासो वृक्ता। शीर्षं नि च
वर्तयेते परिं च। यैषा संवथ्सर उपजीवा। वृक्ते तां आत्म्यस्य। क्षुधाऽस्य आत्म्यः
परा भवति। लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निरक्षतावागते निवर्तयति।
एतदेवेनां रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः शश्वे भूयसि भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वालोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव रूपं कृत्वा नि
वर्तयते। स ततः शश्वे भूयान्मवन्नेति। प्रैव जायते। त्रेण्या शल्ल्या नि वर्तयता।
त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दांसि। त्रीणि सर्वनानि। त्रये इमे
लोकाः॥३०॥

ऋद्यामेव तद्वीर्यं एष लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्ययाज्यात्मनो नवद्यता।
देवेष्य आवृश्येत। चतुष्पु चतुष्पु मासेषु नि वर्तयेत। पुरोक्षमेव तदेवेष्य आत्मनो-
जवद्यत्यनाम्रस्काया। देवानां वा एष आनीतः। यश्चातुर्मास्ययाज्ञी। य एवं विद्वान्नि-
च वर्तयते परिं च। देवता एवाप्येति। नास्यं रुद्रः प्रजां पशुनभि मन्यते॥३१॥

पुत्रेत्युज्ञातामुरा एति लोका मन्त्रयो॥ [६]

आयुषः प्राणः सन्तनु। प्राणादपानः सन्तनु। अपानाद्व्यानः सन्तनु।
व्यानाचक्षुः सन्तनु। चक्षुषः शोत्रः सन्तनु। शोत्राम्नः सन्तनु। मनसो वाचः
सन्तनु। वाच आत्मानः सन्तनु। आत्मनः पृथिवीः सन्तनु। पृथिव्या अन्तरिक्षः
सन्तनु। अन्तरिक्षाद्विवः सन्तनु। दिवः सुवः सन्तनु॥३२॥

अन्तरिक्षः सन्तनु द्वे च॥

इन्द्रो दधीचो अस्थमिः। वृत्राण्यप्रतिष्कृतः। जृधानं नवतीर्नवं। इच्छन्नव्यस्य

यच्छिरः। पवतेष्वपर्श्रितम्। तद्विदच्छयेणावाति। अत्राह गोरमन्वता। नाम्
त्वदुरपीच्यम्। इत्था चन्द्रमसो गुहे। इन्द्रिमद्वाधिनो बुहत्॥३३॥

इन्द्रमकेभिरकिंणः। इन्द्रं वाणीरनुपत। इन्द्र इच्छयोः सर्वा। मन्मिश्ल आवचो
युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय चक्षसो। आ सूर्यः रोहयाद्विवा वि
गोभिरद्विमैरथत्। इन्द्र वाजेषु नो अवा सहस्रप्रथनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरुतिभिः। तमिद्वं वाजयामसि। महे बृत्राय हन्तवो स वृषां वृषभो
प्रेवता। इन्द्रः स दामने कृतः। ओजिष्ठः स बले हितः। चूमी श्लोकी स मौम्ये:
निरा वज्रे न समृतः। सबले अनपच्युतः। बलक्ष्मुर्गो अस्मृतः॥३५॥

बृहस्पतिः॥

[८]

देवासुरः संयंता आसन्। स प्रजापीतिरिद्वं ज्येष्ठुत्रमप्य न्य॑थता नेदन्मसुरा
बलीया एसो उहनन्निति। प्रहादो हृ वै कायाधवः। विरोचनः स्वं पुत्रमप्य न्य॑थता
नेदन्नं देवा अहनन्निति। ते देवाः प्रजापीतिमुपस्मेत्योचुः। नागाजकस्य युद्धमस्ति।
इन्द्रमन्विष्युमेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञक्रतुभिरन्वैचिन्दन्। तमिष्ठिभिरन्वैचिन्दन्। तमिष्ठिभिरन्वैचिन्दन्।
तदिष्ठीनामिष्ठित्वम्। एष्ठो हृ वै नाम। ता इष्ठय इत्याचक्षते परोक्षेण।
परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मा एतमाश्रावैष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीयं
निरेवपन्। तदपृद्वल्यातन्वता तान्पत्तीसंयाजान् उपोनयन्॥३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोद्द्रवन्। ते प्रायणीयमभि सुमारोहन्। तदपद्मत्यात्नवता
ताज्ज्ञाय्वन्तु उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोद्द्रवन्। त ओतिष्यमभि सुमारोहन्।
तदपद्मत्यात्नवता तानिङ्गान्तु उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोद्द्रवन्। तस्मादेता
पुतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥३८॥

एव इ हि देवा अकुर्वता इति देवा अकुर्वता इत्यै वै मनुष्याः कुर्वते। ते देवा
अज्ञुः। यद्वा इतमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तत्रोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपाश्शूपसदा
चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेष्यन्तीति। त उपाश्शूपसदमत्वता तिस्मि
एव सामिधेनीश्नुव्य॥३९॥

सुवेणाधारमाधार्य। तिस्मि परोच्चिराहुतीरहुत्वा। सुवेणोपसदं जुहवा चक्रः। उग्रं
वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीः स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः।
एनश्च वैरहल्यं च ल्वेषं वचः। पुतः ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मान देवा अपेजघ्ने।
तथो एवतदेवविद्यजमानः। तिस्मि एव सामिधेनीश्नुव्य। सुवेणाधारमाधार्य॥४०॥

तिस्रः पराचीराहंतीरहत्वा। सुवेणोपसदं जहोति। उग्रं वचो अपांवधीन्त्वेषं
वचो अपांवधीः स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनेश्व वैरहत्यं च
त्वेषं वचः। एतमेव तच्चतुर्थाविहितं पाप्मानं यजमानोऽपं हतो। तेऽभिनीयेवाहं
पुशुमाऽलभन्त। अहं एव तद्वा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपंजस्त्रिरे। तेनाभिनीयेव
रात्रे प्राचरेन। रात्रिया एव तद्वा अवर्ति पाप्मानं मृत्युमपंजस्त्रिरे॥४१॥

तस्मादभिनीयेवाहः पुशुमा लभेता अहं एव तद्वज्ञमानोऽवर्ति पाप्मानं
आतृव्यानपं नुदतो। तेनाभिनीयेव रात्रे प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्वज्ञमानोऽवर्ति
पुशुमानं आतृव्यानपं नुदतो। स एष उपवस्थीयेऽहं द्विदेवत्यः पुशुरा लभ्यते।
द्वियं वा अस्मिल्लोके यजमानः। अस्थि च मांसं च। अस्थि चैव तेन मांसं च
यजमानः सङ्स्कुरते। ता वा एताः पञ्चदेवताः। अशीषोमावश्चिर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। लक्ष्माऽसङ् स्नावाऽस्थि मङ्गा। एतमेव
तत्पञ्चाविहितमात्मानं वरुणपाशान्मुञ्चति। भेषजतायै निर्वर्णत्वाय। त

सतभिश्छन्दोमि: प्रातर्हयन्। तस्माऽस्मस चेतुरुत्तराणि छन्दांसि प्रातरनुवाके-
जनुच्यन्ते। तमेतयोपसुमेत्योपासीदन्। उपास्मै गायता न् इति। तस्मादेतयो-
बहिष्पवमान उपस्थ्यः॥ ४३॥

ऐच्छन्तन्युस्तिष्ठनेऽनन्यानूच्यं सुवेणाधारमाधार्यं गायिया एव तद्वा अवैति पापानं मृत्युपंजिष्ठे मित्रावरणे नवं च (द्वा-
यज्ञामाने देवा देवा यज्ञामाने यज्ञामानः प्राचेरं प्रवर्द्धालम्भनालभेत मृत्युपंजिष्ठे आत्माना॥)॥ [९]

म संमुद्रं उत्तरतः प्राज्वलद्वयन्तेनोऽपुष वाव संमुद्रः। यच्चात्मोलः। एष
उवेव स भूम्यन्तः। यद्वैद्यन्तः। तदेतत्रिशलं त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितस्तं खनन्ति।
स मुवर्णरजताम्या कुशीम्यां परिगृहीत आसीत्। तं यद्स्या अध्युजनयन्।
तस्मादादित्यः॥ ४४॥

अथ यस्मुवर्णरजताम्या कुशीम्यां परिगृहीत आसीत्। साऽस्य कौशिकता
तं त्रिवृता ऽभि प्रास्तुवता। तं त्रिवृता ऽददता। तं त्रिवृता ऽहरन्। यावती त्रिवृतो
मात्रा। तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवता। तं पञ्चदशेनाददता। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती
पञ्चदशस्य मात्रा॥ ४५॥

तः संसद्शेनाभि प्रास्तुवता। तः संसद्शेनाददता। तः संसद्शेनाहरन्।
यावती संसद्शस्य मात्रा० तस्य संसद्शेन हियमोणस्य तेजो हर्योऽपत्।
तमेकविशेनाभि प्रास्तुवता। तमेकविशेनाददता। तमेकविशेनाहरन्।
यावत्येकविश्शस्य मात्रा० ते यज्ञिवृता० स्तुवतो० ॥४६॥

त्रिवृतेव तद्वज्ञानमाददते। तं त्रिवृतेव हर्यन्ति। यावती त्रिवृतो मात्रा०
अग्निर्वै त्रिवृता० यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम उदत्थानु व्योति। तावती त्रिवृतो मात्रा०
अग्नेरेवैनं तत्। मात्रा० सायुज्य० सलोकता० गमयन्ति। अथ यत्प्रश्नदशेन
स्तुवते। पञ्चदशेनेव तद्वज्ञानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनेव हर्यन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा० चन्द्रमा॒ वै पञ्चदशः। एष हि
पञ्चदशस्यामपक्षीयते। पञ्चदशस्यामोपर्यते। चन्द्रमस्य एवैनं तत्। मात्रा० सायुज्य०
सलोकता० गमयन्ति। अथ यथसंसद्शेन स्तुवते। संसद्शेनेव तद्वज्ञानमाददते।
तः संसद्शेनेव हर्यन्ति॥४८॥

यावंती सप्तदशस्य मात्रा० प्रजापतिवै संसदशः। प्रजापतेरेवैन् तत्। मात्राऽ
सायुज्ये॑ सलोकता॒ गमयन्ति। अथ यदेकवि॑ शेनै॒ स्तुवतै॒ एकवि॑ शेनै॒
तद्यज्ञमानमाददते। तमेकवि॑ शेनै॒ हरन्ति। यावंत्येकवि॑ शास्य मात्रा० असौ
वा आदित्य एकवि॑ शः। आदित्यस्यैवैन् तत्॥४९॥

मात्राऽ सायुज्ये॑ सलोकता॒ गमयन्ति। ते कुश्यौ॑ व्यग्रन्। ते अहोरात्रे
अभवताम्। अहर्गव सुवर्णभवत्। उज्जता रात्रिः। स यदादित्य उदैति॑
एुतामेव तथ्यवर्णी॑ कुशीमनु॒ समेति। अथ यदस्तमेति। एुतामेव तद्रजतां॑
कुशीमनुसंविशति। प्रहादो हृ॒ वै कोयाध्वः। विशेषानु॒ स्वं पुत्रमुदास्यत्। स
प्रदर्शोऽभवत्। तस्मात्प्रदर्शादुदकं नाचामेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रा० सुवते॑ पञ्चदशोनै॒ तद्यज्ञमानमाददते॑ सप्तदशोनै॒ हरन्त्यादित्यस्यैवैन् तद्विशति॑ चत्वारि॑ चा॥[५०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः सः। तस्माच्चतुष्ठोमः।
तच्चतुष्ठोमस्य चतुष्ठोमुत्तम्। तदाहुः। कृतमानि॑ तानि॑ ज्योतीँषि। य पुतस्य स्तोमा॑

इति॑ त्रिवृत्यंश्चदशः संसदश एकवि॒शः॥५१॥

एुतानि॑ वाव तानि॑ ज्योती॑षि। य एुतस्य॑ स्तोमा॑। सौ॑ज्ब्रवीत। संसदशेन॑
हियमाणो॑ व्योलेशिषि। मिषज्यते॑ मेति॑ तमश्विनै॑ धानाभिरमिषज्यताम्। पूषा॑
कर्मणो॑ भारती॑ परिवापेणो॑ मित्रावरुणो॑ पयस्येया। तदाहुः॥५२॥

यदृश्चिष्या॑ धानाः। पूषः कर्मः। भारत्यै॑ परिवापः। मित्रावरुणयो॑
पयस्याऽथा॑ कस्मादेतेषां॑ हीविषामिद्विष यजून्तीति॑ एुता॑ ह्येनं॑ देवता॑ इति॑
ब्रूयात। एुतैरहीविषिरभिषज्यु॑ स्तस्मादिति॑ तं वस्वो॑ उषाकपालेन प्रातः सवनै॑
जमिषज्यन्। रुद्रा॑ एको॑ दशकपालेन॑ माघ्यं॑ दिने॑ सवने॑। विश्वे॑ देवा॑ द्वादशकपालेन॑
तृतीयस्वने॑॥५३॥

स यदृष्टाकपालान्नातः सवने॑ कुर्यात। एको॑ दशकपालामाघ्यं॑ दिने॑ सवने॑
द्वादशकपालाऽस्तीयस्वने॑। विलोम॑ तद्यजस्य॑ क्रियेत। एको॑ दशकपालान्नेव
प्रातः सवने॑ कुर्यात। एको॑ दशकपालामाघ्यं॑ दिने॑ सवने॑। एको॑ दशकपालाऽ-

स्तुतीयसवने। युजस्य सलोमत्वायै तदोऽः। यद्भूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां
माघ्यं दिनः सवनम्। विशेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेषाः
हृविष्णुमिन्द्रमेव यज्ञतीति। एता ह्येनां देवता इति श्रूयात। एते हृविष्णुमि-
पञ्ज्यः स्तस्मादिति॥५४॥

एकविष्णु आहस्तीयसवने प्रातः सवनं पञ्चं च॥

तस्यावाचोऽवपादादिबिभयः। तमेषु सप्तमु छन्दः स्वश्रयन्। यदश्रयन्।
तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्।
तस्यावाच एवावपादादिबिभयः। तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि छन्दाः स्युपादधुः।
तेषामति त्रीण्यरिच्यन्ता न त्रीण्युदभवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत। द्वाष्यामक्षराभ्याम्। अहोग्रात्राभ्यामेव। तदोऽः। कतमा
सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तल्पत्यतिष्ठत। द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः।
द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यान्तल्पत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दाऽस्यत्यरिच्यन्ता। यानि च नोदभंवन्।
तानि निर्वीर्याणि हीनान्येमन्यन्ता। साऽब्रवीद्भृती। मामेव भूत्वा। मामुप्
सङ् श्रयतेति। चतुर्भिरक्षरैऽनुष्टुप्बृहती नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पुङ्ग्बृहती-
मत्यरिच्यता तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप् समश्रयताम्। अष्टाभिरक्षरैरुषिणबृहतीं
नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैरुषिणबृहतीमत्यरिच्यता। तस्यामेतान्यावक्षराण्यपच्छिद्या-
दधात्। ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप् समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री
बृहती नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यता। तस्यामेतानि
द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप् समश्रयताम्। सौऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दाऽसि-
रथो मे भवत। युष्माभिरहमेतमध्यानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री च जगती च
पक्षावभवताम्। उण्डिकं त्रिष्टुप्य प्रस्थौ। अनुष्टुप्य पुङ्ग्बृहती धुयौ। बृहत्येवोद्धरभवत्।

स एतं छन्दोरथमास्थाय॑। एतमध्वा॑नमनु॒ समचरत्। एत हृ॒ वै छन्दोरथमास्थाय॑
एतमध्वा॑नमनु॒ सञ्चरति। येनैष एतथ्मञ्चरति। य एवं विद्वान्स्मोमेन॑ यजते। य उं
चैनमेवं वेद॑॥५९॥

अभवन्वाव सा देवाक्षणं बहुत्यदधाहृदशाभाराण्यपृच्छिद्यादधादस्थाय॑ पद्ध॑॥ [१२]

अमोः कृतिका॑ यत्पृष्ठं देवस्य॑ मावितुर्ब्रह्मवादिनः कल्यतमेव देवा वा आयुषः प्राणमित्रो दधीचो दैवमुरा॑ स
प्रजापति॑ स समुद्रो ये वै चूत्वारस्तस्यावाचो द्वादशा॥१२॥

अमोः कृतिका॑ देवगुहा कृतमेवायीमेव तिर्सः पराचीर्य॑ वै चूत्वाय॑ नवपश्चाशता॥५९॥

अमोः कृतिका॑ य उं चैनमेवं वेद॑॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥तैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनुमल्ये पुरोडाशमूष्टकपालं निर्वपति। ये प्रत्यशः शम्याया अवशीयन्ते।
तत्रैरङ्गतमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निरङ्गतिः। नैरङ्गतेन पूर्वेण
प्रचरति। पाप्मानमेव निरङ्गतिं पूर्वा निरवदयते। एककपाले भवति। पुक्खधेव
निरङ्गतिं निरवदयते। यदहुत्वा गाःहपत्य ईयुः॥१॥

स्फुटो भूत्वाऽग्निरुत्थाय। अ॒ध्वर्यु च यज्मानं च हन्यात्। बीहि स्वाहा-
हुतिं जुषाण इत्याह। आह॑त्यैवेन शमयति। नार्तिमाच्छ्रुत्यव्यर्दनं यज्मानः।
एकोल्मुकेन यन्ति। तद्वा निरङ्गत्ये भागधेयम्। इमान्दिशां यन्ति। एष वै निरङ्गत्ये
दिका। स्वायामेव द्विशि निरङ्गतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निरङ्गत्या आयतेनम्। स्व एवायतेन
निरङ्गतिं निरवदयते। एष ते निरङ्गते भाग इत्याह। निर्दिशत्यैवेनाम्। भूते

हुविष्मात्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेममः हैम् इत्याह। अः हैम् एवैनं
मुञ्चति। अङ्गुष्ठाम्या॑ जुहोति॥३॥

अन्तत् एव निरऋतिं निरवदयते। कृष्णं वासं कृष्णतृष्णं दक्षिणा। एतद्वै
निरऋत्ये रूपम्। रूपेणैव निरऋतिं निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निरऋत्या
अन्तर्गत्यै। स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। आहूत्यैव
नैमस्यन्तो गार्हपत्यमुपावर्तन्तो। आनुमतेन प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

ड्युमेवास्मै राज्यमनुं मन्यते। ऐनुर्दक्षिणा। ड्युमेव ऐनुं कुरुते। आदित्यं चरुं
निर्वपति। उभयोऽब्रव प्रजास्वभिर्विष्वते। दैवीषु च मानुषीषु च। वरो दक्षिणा।
वरो हि राज्यं समृद्धे। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। अग्निः सर्वा॑
देवताः॥५॥

विष्णुर्यज्ञः। देवताश्वेव यज्ञं चावं रुन्धे। वामनो वृही दक्षिणा। यद्वही।
तेनाश्रयः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति।

अश्रीषोमा०स्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन्त्रेति। यदंश्रीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपत्तिः॥६॥

वात्रंश्मेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। इन्द्रो वृत्रः हुत्वा।
देवतांभिश्चेन्द्रियेण च व्याख्यता। स एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्।
तत्रिवपत्। तेन वै स देवतांश्चेन्द्रियं चावारुन्धा। यदैन्द्राग्रमेकादशकपालं
निर्वपति। देवतांश्च तेनैन्द्रियं च यजमानोऽवै रुन्धे। ऋष्मो वृही दक्षिणा॥७॥

यद्वही। तेनाश्रेयः। यदृष्मः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। आश्रेयमाषाकपालं निर्वपति। एन्द्रं
दधि। यदाश्रेयो भवति। अश्रिवै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धि पुरस्ताङ्क्षते। यदैन्द्रं
दधि॥८॥

इन्द्रियमेवावै रुन्धे। कृष्मो वृही दक्षिणा। यद्वही। तेनाश्रेयः। यदृष्मः। तेनैन्द्रः
समृद्धौ। यावतीर्वै प्रजा ओषधीनामहुतानामाशञ्जन्। ताः परांभवन्। आश्रयणं
भवति हुताद्याय। यज्ञमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीब्लाजिमयुः। ता इन्द्राश्री उद्जयताम्। तावेतमैन्द्राग्रं

द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदेन्द्राग्ने भवत्युज्जित्ये। द्वादशकपालो भवति।
द्वादशं मासाः संवथ्स्मरः। संवथ्स्मरेणवास्मा अन्मवं रुच्ये। वैश्वदेवश्चर्मवति।
वैश्वदेवं वा अन्मा अन्मेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वृथ्मो दक्षिणा समृद्धौ। सौम्यः श्योमाकं चरुं निर्वपति। सोमो वा
अकृष्टपच्यस्य राजा॥ अकृष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः हि
देवतया वासः समृद्धौ। सरस्वत्ये चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवाव-
रुन्धे। मिथुनो गावो दक्षिणा समृद्धौ। एति वा एष यंज्ञमुखाद्याः। योऽग्रेदवताया-
एति। अष्टावेतानि हवीःसि भवन्ति। अष्टाक्षरं गायत्री। गायत्रौऽग्निः। तेनव-
यंज्ञमुखाद्याः अग्रेदवतायै नैति॥११॥

ईयुनिरवेदयतेऽज्ञाताया जहोत्यनुमतिर्वता निर्वपति वृही दक्षिणा यदैन्द्रं दध्यपरंभावाय स्वदयति गावो दक्षिणा समृद्धौ पद्धौ॥[३]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजता ताः सूष्टा न प्राजायन्ता
सोऽग्निरकामयता। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्।

सौऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च ना तावुभौ शौचतः
प्रजामिच्छमानौ। तास्मिन्निमध्ये सुजत्। ता अग्निरच्यैत्॥ १२॥

मोमो रेतोऽदधात्। मविला प्राजनयत्। मरस्वती वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्।
ते वा एते त्रिः संवथ्सरस्य प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवथ्सरे वै प्रजापांतिः।
संवथ्सरेणेवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता मुरुतोऽग्नन्। अस्मानपि न
प्रायुक्षतेति॥ १३॥

स एतं प्रजापांतिर्मुक्ततः सप्तकपालमपश्यत्। तज्जिरवपत्। ततो वै
प्रजाम्योऽकल्पत। यन्मानुतो निरुप्यते। युजस्य क्लृत्यै। प्रजानामधाताय।
सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै मुक्ततः। गणश एवास्मै विशं कल्पयति। स
प्रजापांतिरशोचत्॥ १४॥

या: पूर्वीः प्रजा असृक्षा। मूलतस्ता अवधिषुः। कथमपरा: मृजेयेति। तस्य
शुष्मा आण्डं भूतं निर्वर्तता। तद्बृद्धहरता। तदेपोषयत। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा

पुत्राप्तम्। यदामिक्षा० यद्युद्धरंति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्योमिक्षा० भवति। वैश्वदेव्यो० वै प्रजा०। प्रजा एवास्मै प्रजनयति। वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो० दधाति। द्यावापृथिव्ये एककपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीम्यामुभयतः परि गुह्णाति। देवासुरः संयता आसन्। सौऽग्निरब्रवीत्॥१६॥

मामत्रै० यजता। मया मुखेनासुराज्ञेष्यथेति० मां द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राज्ञा० जेष्यथेति० मां तुतीयमिति० सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति० मां चतुर्थमिति० सरस्वती। इन्द्रियं बोऽहं धास्यामीति० मां पञ्चममिति० पूषा। मया० प्रतिष्ठया० जेष्यथेति०॥१७॥

तैऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राज्ञा० सवित्रा प्रसूता। सरस्वतीन्द्रियमदधा पूषा प्रतिष्ठाऽस्मीत्। ततो वै देवा व्यजयन्ता। यदेतानि हृषी॒ श्चि॑ निरुप्यन्ते विजित्यै। नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव हैतर्हि॑

पुशवाः ॥ १८ ॥

प्रेदित्यंशोचद्वुद्धरंत्यप्रबोलितिष्यां जेष्यथेत्यहे पुशवाः ॥

त्रिवद्वयहर्वति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मेथुनम्। उल्बं गर्भं जरायुं
तदेव तन्मेथुनम्। त्रेष्ठा बुग्हिः सनेष्ठं भवति। त्रये इमे लोकाः। एुष्वेव लोकेषु
प्रति तिष्ठति। एुकथा पुनः सनेष्ठं भवति। एकं इव ह्यं लोकाः ॥ १९ ॥

आस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति। प्रथमजामेव पुष्टिमवं
रुन्धो। प्रथमजो वृथमो दक्षिणा समुद्धौ। पृष्टदात्यं गृह्णाति। पुशवो वै पृष्टदात्यम्।
पृष्टनेवावं रुन्धो। पृञ्चगृहीतं भेवति। पाङ्कु हि पुशवाः। बहुरूपं भेवति ॥ २० ॥

बहुरूपा हि पुशवः समुद्धौ। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा
अमृजता। यदग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा गुव तत्प्रजा यजमानः मृजतो। नवं प्रयाजा
इज्ज्यन्ते। नवानुयाजाः। अष्टौ हृवीर्षिः द्वावाधारो। द्वावाज्यभागौ ॥ २१ ॥

त्रिशास्मप्यद्यन्ते। त्रिशदक्षरा विशद्। अन्नं विशद्। विशाजैवान्नाद्यमवं

रुन्थो यज्ञमानो वा एककपालः। तेज आज्यम्। यदेककपाल आज्यमानयति।
यज्ञमानमेव तेजस्मा समर्थयति। यज्ञमानो वा एककपालः। पूशव आज्यम्॥२२॥
यदेककपाल आज्यमानयति। यज्ञमानमेव पश्चिमः समर्थयति। यदल्पमानयते।
अल्पां एनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठेन्। यद्बहानयेत्। बहवं एनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते।
उपतिष्ठेन्। बह्वानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बहवं एवेनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते।
यज्ञमानो वा एककपालः। यदेककपालस्यावहेत्॥२३॥

यज्ञमानस्यावद्येत्। उद्द्वा माद्येद्यज्ञमानः। प्र वा मीयेत। सुकृदेव हौतव्यः।
सुकृदेव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽमि जुहोति। यज्ञमानमेव सुवर्गं लोकं
गमयित्वा। तेजस्मा समर्थयति। यज्ञमानो वा एककपालः। सुवर्गो लोक
आहवनीयः॥२४॥

यदेककपालमाहवनीये जुहोति। यज्ञमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। यद्गत्वा
जुहयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यज्ञमानमविच्छेत्। सुवर्गा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य

समंष्टे। यत्प्राङ्गच्छेत्। देवलोकमभिजयेत्। यद्विक्षिणा पितॄलोकम्। यत्पत्यक॥२५॥
रक्षांसि यज्ञं हन्त्यः। यदुदङ्गः। मनुष्यलोकमभिजयेत्। प्रतिष्ठितो होतव्यः।
एककपालं वै प्रतिष्ठिता द्यावांपृथिवी अनु प्रति तिष्ठतः। द्यावांपृथिवी कृतवः।
ऋतन् यज्ञः। यज्ञं यज्मानः। यज्मानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अश्रिवीर्युः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो
खल्वाहः। छन्दांसि वै वाजिन इति। तान्येव तद्यजति। कृख्लामे वा इन्द्रस्य
हरीं सोमपानौ तयोः परिष्येऽआधानम्। वाजिनं भाग्येयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाम्यां धासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्यं परिधीं
जुहोति। निराधानाम्यामेव धासं प्रयच्छति। बृहिषि विषिश्चन्वाजिनमा नेयति।
प्रजा वै बृहिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहृयं भक्षयन्ति।
पृतश्मोमपीथा ह्येतो अथो आत्मनेव रेतो दधते। यज्मान उत्तमो भेक्षयति।
पश्वो वै वाजिनम्। यज्मान एव पृश्नप्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भैवत्याज्यमागो पृश्च आज्यमवदेवदहवनीयः प्रत्यक्सम्मात्रतिष्ठितो होतव्यो भाग्येष्यमेते चत्वारिं च॥—[३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एन्मत्यमन्यता। ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणोनाश्राहयत। ता: प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिः पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स पुतान्प्रजापतिर्वरुण-प्रधासानपश्यत। तां निरवपत्। तैर्व स प्रजा वरुणप्राशादमुश्वत। यद्वरुणप्रधासा निरुप्यन्ते॥२९॥

**प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्यक्षं आसीत। सूक्ष्मः प्रसृतः। स
पुतां द्वितीयां दक्षिणातो वेदिमुद्दहन्। ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत।
यद्वितीयां दक्षिणातो वेदिमुद्दहन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति।
तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिलोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिर्जितः ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी
असंमित्रे भवतः॥३०॥**

तस्मात्पृथमात्रं व्याख्यौ। उत्तरस्यां वेद्यां मुत्तरवेदिमुपं वरपति। पृश्चवे वा

उत्तरवेदिः। पूशनेवावं रुन्धे। अथै यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्वाह्णान्येव पञ्चं हृवीः चिं। अथेष ऐङ्गाशो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिङ्गाशी यदेङ्गाशो भवति॥ ३१॥

प्राणापानावेवावं रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदिङ्गाशी। यदेङ्गाशो भवति। ओजो बलमेवावं रुन्धे। मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा मेषी चं मेषश्च भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशो भवतो मेष्यत्वाय॥ ३२॥

शमीपणीन्युपं वपति। धासमेवाभ्यामपि यच्छ्वति। प्रजापतिमन्त्राद्यं नोपानमता स एतेन शतेष्वैन हृविषाऽन्नाद्यमवारुन्ध। यत्परः शतानि शमीपणीनि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु वा आहूतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाहृत्या दिवो वृष्टिमवं रुन्धे। काय एककपालो भवति। प्रजानां कृत्वाय। प्रतिपुरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति।

जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा
वरुणपाशान्मुञ्चति॥३३॥

निष्यन्ते भवते भवति नेत्रात्माय रुद्धे पद्मे॥

[४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हृषीेषि सादयति। दक्षिणायां मारुतीम्। अपधुरमेवनो
युनक्ति। अथो ओजं एवासामवं हरति। तस्माद्वल्लग्नश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतो-
उपक्रमिणाः। मारुत्या पूर्वेण प्रचरति। अनन्तमेवावं यजते। वारुण्योत्तरया। अनन्त
एव वरुणमवं यजते। यदेवाच्चर्यः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छेयान्करोति। तत्पापीयान्करोति। पतीं
वाचयति। मेघामैवैनां करोति। अथो तपं एवैनामुपं नयति। यज्ञारः सन्तन
प्रब्रह्मात्। प्रियं ज्ञातिः रुद्ध्यात्। असौ मैं जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवैनं
वरुणपाशेन ग्राहयति॥३५॥

प्रधास्यान् हवामह् इति पलीमुदानयति। अहृतैवैनाम्। यत्पली

पुरोनुवाक्यामनुश्रूयात्। निर्वीर्ये यजंमानः स्यात्। यजंमानोऽन्वाह। आत्मनेव
वीर्यं धते। उभौ याज्या॑ सवीर्यत्वाय॑। यद्भासे यदरण्य इत्योह। यथोदितमेव
वरुणमवं यजते। यजमानदेवत्यो वा ओहवनीयः॥३६॥

आत्मव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजंमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्
दक्षिणेऽग्ने जुहोति। आत्मव्यमेव वरुणपाशेन ग्राहयति। शूपेण जुहोति। अन्यमेव
वरुणमवं यजते। शीरुषत्रैषि निधाये जुहोति। शीरुषत् एव वरुणमवं यजते।
प्रत्यहिंष्ठं जुहोति॥३७॥

प्रत्यहेव वरुणपाशाच्चिर्मुच्यते। अक्रकर्म कर्मकृत इत्योह। देवा-
नुणं निरवदाय। अनुणा गृहानुप प्रेतेति वावेतदाह। वरुणगृहीतं वा
पुतध्यजस्या। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषाश निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन
चावभूथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपौऽवभूथमवैति॥३८॥

अपस्तु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुते वरुणस्य पाश-

इत्योहं वरुणपाशादेव निर्मच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यात् गहित्यै
एधोऽस्येधिष्ठीमहीत्योह। समिधेवान्नि नमस्यन्ते उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि
धेहीत्योह। तेजे पुवाऽल्लम्बन्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्त्वं जहोत्यपौदवभूथमवैति धते॥

[५]

देवासुराः संयंता आसन्। स्मौऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनौकवती तनुः। तां
प्रीणीता। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्रयेऽनौकवते पुरोडाशमष्टाकपालं
निरवपन्। स्मौऽग्निरनौकवाऽस्त्वेन भाग्येयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनौकान्यजनयत।
ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदभ्येऽनौकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानौकवन्तुः स्वेन
भाग्येयेन प्रीणाति। स्मौऽग्निरनौकवाऽस्त्वेन भाग्येयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनौकानि
जनयते। अस्मो वा आदित्योऽग्निरनौकवान्। तस्य रुशमयोऽनौकानि। साकः
सुर्येणोद्यता निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनौकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता

यन्ते। द्यावोपूथिवी उपा॑श्रयन्॥४१॥

ते देवा मुरुद्यौ सातपुनेऽयश्चरं निर्वपन्। तान्द्यावोपूथिवीम्यामेवोभयतः
समतपन्। यन्मुरुद्यौ सातपुनेऽयश्चरं निर्वपति। द्यावोपूथिवीम्यामेव तद्भयतो
यज्ञमानो आतुव्याञ्छस्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तस्मिं हि तेष्योऽतपति।
चरुर्खवति। सर्वते एवैनाञ्छस्तपति। ते देवाः श्वोविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुर्ज्ये
गृहमेधीयं चुरु निरवपन्॥४२॥

आश्रिता एवाद्योपवसामा। कस्य वा जहेदम्। कस्य वा श्वो भवितेति। स शुतो-
भवत्। तस्याहुतस्य नाशजन्। न हि देवा अहुतस्याशन्ति। तैज्ज्वलन्। कस्मा-
इम् हौष्याम् इति। मुरुद्यौ गृहमेधीय इत्यशुबन्। ते मुरुद्यौ गृहमेधीयो-
ज्जुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मुरुद्यौ गृहमेधीयो गृहे जुहति।
भवत्यात्मना। पराऽस्य आतुव्यो भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकता क्रियते। पश्चात्य-

तत्। पाकत्रा वा उत्तलिंगते। यन्नेष्माबुर्हिर्वर्णति। न सांमिधेनीरन्वाहं॥४४॥

न प्रेयाजा इज्यन्ते। नानुयाजाः। य पुर्वं वेद। पशुमान्वर्णवति।
आज्येभागो यजति। यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। मुरुतो गृहमेधिनो यजति।
भागधेयेनैवेनान्समर्थयति। अग्निंस्विष्टकृतं यजति प्रतीष्टित्ये। इडान्तो भवति।
पृशवो वा इडा। पृशुष्वेवोपरिष्टात्यति तिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्हृषीयं चूर्कं निरवपत्रजुहवुर्न्वाहडानो भवति द्वे चै॥

यत्पर्वी गृहमेधीयस्याशब्दीयात्। गृहमेध्यैव स्यात्। किं त्वस्य यज्ञं क्रिष्येत।
यन्नाशब्दीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्यं यज्ञो व्युद्धेत। प्रतीवेशं पचेयुः।
तस्याशब्दीयात्। गृहमेध्यैव भवति। नास्यं यज्ञो व्युद्धते॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनैषा। आश्रिता अभवन्। आञ्जताम्यञ्जता। अनु-
वथ्मानवासयन्। तेष्योऽसुरः क्षुर्धं प्राहिणवन्। मा देवेषु लोकमवित्वा।
असुरन्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनैषा। आश्रिता भवन्ति। आञ्जतेऽयञ्जते॥४७॥

अनुं वथ्मान् वांसयन्ति। आतुव्यायैव तद्यज्मानः क्षुधं प्रहिणोति। ते देवा
गृहमेधीयेनद्वा। इन्द्राय निष्कासं न्यदयुः। अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग
उपावतितेति। तानिन्द्रे निहितभाग उपावर्तता। गृहमेधीयेनद्वा। इन्द्राय निष्कासं
निदध्यात्। इन्द्रे एवैन् निहितभाग उपावतितो। गारहपत्ये जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवेन समर्थयति। क्रष्णमाहयति। वृषद्वार एवास्य सः। अथो
इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजेमानो आतुव्यास्य वृडे। इन्द्रो वृत्रः हत्वा। परा
परावतमगच्छत्। अपाराधिमिति मन्यमानः। सोऽब्रवीत्। क इदं वैदिष्यतीति।
तेऽश्रुवम्भुतो वरं वृणमहे॥४९॥

अथं वर्यं वेदामा अस्मम्यामेव प्रथमः हृविनिरुप्यात् इति। त एनमध्येकीडन्।
तत्क्रीडिना॑ क्रीडिलम्। यन्मरुद्योः क्रीडियः प्रथमः हृविनिरुप्यते विजित्यै।
साकः सूर्येणोद्यता निर्वपति। एतस्मिन्वै लोक इन्द्रो वृत्रमहस्मृद्यो
एतद्वाह्णान्येव पश्च हृवी॑स्मि। एतद्वाह्ण एन्द्राग्रः। अथेषु एन्द्रश्चर्मवर्तति॥५०॥

उद्धारं वा उत्तमिन्द्रं उद्हरता कृत्रः हृत्वा। अन्यासु देवतास्वाधि। यदेष
एन्द्रश्चर्कर्वति। उद्धारमेव तं यजमानं उद्धरतो। अन्यासु प्रजास्वाधि। वैश्वकर्मण
एकंकपाले भवति। विश्वान्येव तेन कर्मणि यजमानोऽवं रुच्ये॥५३॥

ऋग्यातेऽन्यांते जुहोति वृणामहे भवत्यस्ते च॥

[७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुणप्रधासैरुणपाशाद्मुञ्चत्।
साकमेधः प्रत्यस्थापयत्। ऋष्मकै रुद्रं निरवादयत। पितृयज्ञेन सुवर्गं
लोकमेगमयत। यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। ता
वरुणप्रधासैरुणपाशान्तुश्चति। साकमेधः प्रतिष्ठापयति। ऋष्मकै रुद्रं
निरवदयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती निर्वपति।
दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनादत्य तत्। उत्तरत एवोपवीय निर्वपति। उभये हि
देवाश्च पितृश्चेज्यन्ते। अथो यदेव दक्षिणार्थेऽपि श्रव्यति। तेन दक्षिणावृता सोमाय

पितृमते पुरोडाशः पद्मपालं निर्वपति। संवध्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥
 संवध्सरमेव प्रीणाति। पितृस्यो बर्हिषस्यो धनाः। मासा वै पितरो बर्हिषदः।
 मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा कृतो पुरुषः प्रमीयते। सौऽस्यामुष्मिल्लोके भवति।
 बहुरूपा धाना भवन्ति। अहोरात्राणामिभिजित्यै। पितृस्योऽग्निष्वातेस्यो मन्थम्।
 अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवान्यायै दुर्घे भवति। सा हि पितृदेवत्य द्वहे।
 यत्पर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्थो देवानाम्। अर्धः पितृणाम्। अर्ध उपमन्थति।
 अर्धो हि पितृणाम्। एकयोपमन्थति॥५५॥

एका हि पितृणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनार्योपमन्थति॥५६॥
 तद्वि पितृनाच्छ्रुतिः। इमान्दिशं वेदिमुद्भन्ति। उभये हि देवाश्च पितरंश्चेज्यन्तैः
 चतुः स्रक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखोता भवति॥५६॥

ख्याता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो हि देवानामाधीयते।

वर्गपीयानिष्ठम् इच्छाद्ववति व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तर्हिते हि पिंगलोको मनुष्यलोकात्। यत्परं दिनम्। तद्वानाम्। यदन्तरा। तमनुष्योणाम्॥५७॥

यथस्मूलम्। तत्पितृणाम्। स्मूलं बुर्गहिर्वर्ति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तूपाति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। त्रिः पर्येति। तुतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति। वट्झस्मप्द्यन्ते॥५८॥

षड्ब्रह्मकृतवै। कृतनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा गृह्णीयात्। प्रमायुक्ते यजमानः स्यात्। यन्न गृह्णीयात्। अनायतनः स्यात्। तुष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुक्ते भवति। नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृह्णीयात्। यन्न परिदध्यात्। रक्षाद्वसि यजः हन्त्यः। द्वौ परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुम्भुजति। यत्रीनि त्रीणि हवीङ्ग्युदाहरेयुः। त्रयस्त्रय एषाः साकं प्रमीयेन्। एकैकमनुचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवेषामन्बन्धः प्रमीयते। कृशिपुं कशिपुव्याय।

उपबरहणमुपबरहणयोया । आञ्जनमाञ्जन्योया । अम्यञ्जनम्यञ्जन्योया । यथभागमे-
वैनोनीणाति॥६०॥

निरबद्धते पितृमानशिष्याता एक्योपं मन्त्रत्यख्याता भवति मनुष्याणां पदाने परिदृश्यामीयते पञ्च च॥—————[८]—————
अग्रये देवेष्यः पितृस्यैः समिष्यमानायानुं ब्रह्मीत्याह। उभये हि देवाश्च
पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिरहि देवानाम्।
आधारावाधारयति। यज्ञप्रफुषोरनन्तरित्यै। नारपेयं वृणीते। न होतारम्॥६१॥

यदोरपेयं वृणीते। यज्ञोतारम्। प्रमायुक्तो यज्ञमानः स्यात्। प्रमायुक्तो होतो।
तस्माच्च वृणीते। यज्ञमानस्य होतुर्गोपीथाय। अपरं बरहिषः प्रयाजान् यज्ञति।
प्रजा वै बरहिः। प्रजा एव मृत्योरुथम्युजति। आज्यभागौ यज्ञति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। प्राचीनावीती सोमं यज्ञति। पितृदेवत्या हि
एषाऽऽहुतिः। पञ्चकृत्वोऽवं द्यति। पञ्च ह्येता देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्यैः याज्ञ्या-
देवतां वषट्कारः। ता एव प्रीणाति। सन्ततमवं द्यति॥६३॥

ऋत्नां सन्तर्णे। प्रैवेष्यः पूर्वया पुरोऽनुवाकं याऽहा। प्रणयति द्वितीयं या।
गमयति याज्यं या। तु तीये वा इतो लोके पितरः। अहं एवैनामूर्वया पुरो-
ज्ञुवाक्याऽत्यानयति। रात्रियै द्वितीयं या। एवैनान् याज्यं या गमयति। दक्षिणतो-
ज्ञवदाय। उद्ङुतिं क्रामति व्यावृत्तये॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा नम इति-
वषद्ग्रेति। स्वधाकारे हि पितृणाम्। सोममग्रे यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः।
सोमं पितृमन्तं यजति। संवध्मरमेव तद्यजति।
पितृन्वाहिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरौ बर्हिषदः। तानेव तद्यजति। पितृनंशिष्यातान्-
यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरौ ऽशिष्याताः। तानेव तद्यजति।
अशिं कव्यवाहनं यजति। य एव पितृणामश्च। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। तादग्नेव तत्। एतते तत् ये च त्वामन्विते

तिस्मृपुं स्रुतीषु निर्देषाति। तस्मादा तृतीयात्पुरुषानाम् न गृह्णन्ति। एतावत्तो हीज्यन्ते। अत्र पितरे यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्लौका हि पितरः। उद्देशो निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिका। स्वामेव तद्विशमनु निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्यौवास्मै तद्वत्तो। यथमत्याहवनीयै। अथान्यत्र चर्तन्ति। आतमितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टार कृत्वा। पितृत्रिरवदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति। य आतमितोरुप तिष्ठन्ते। सुसन्दृशं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसन्दृक। प्राणमेवाऽत्मन्देधते। योजा निंद्र ते हरी इत्याह। प्राणमेव पुनरयुक्त। अक्षत्रमीमदन्त हीति गाहपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षत्रमीमदन्ताथ ल्वोपातिष्ठामह इति वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यमि प्रपादन्ते। अमीमदन्त पितरोऽथ ल्वाज्ञि प्रपद्यामह इति वावैतदाह अपः परिषिञ्चति। माजर्यंत्यवेनान्॥६९॥

अथो तु पर्यत्येवा तृतीये प्रजयां पुशुभिः। य एवं वेदा अपं बरहिषावन्याजौ

यंजति। प्रजा वै बरहिः। प्रजा एव मृत्योरुथ्युंजति। चतुरः प्रयाजान् यंजति।
द्वावन्तुयाजौ। पटथसम्पद्यन्ते। पड्डा ऋतवः। ऋतुनेव प्रीणाति। न पल्यन्वास्ते। न
संयाजयन्ति। यत्पल्यन्वासीता। यथस्याजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्वास्ते।
न संयोजयन्ति। पलिये गोपीथायै॥७०॥

होतार्माज्यभागौ यजति मन्त्रमवद्यति व्याकृत्यै ब्रह्मिषदौ यजति तमेव तद्यजत्यनु निक्षोमन्त्याहानानुतवे नवं च॥—[१]
प्रतिपूर्णमेककपालं निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्त्रिरवदयते।
एकमतिरेत्कम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्त्रिरवदयते। एककपाला भवन्ति।
एकयैव रुद्रं निरवदयते। नाभिष्यारयति। यदभिष्यारयेत्। अन्तरवचारिणः रुद्रं
कृर्यात्। एकोल्लुकेन यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एष वै रुद्रस्य दिक्। स्वायांमेव
दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहृत्यै नातिष्ठता। अस्मौ तै पृश्निरिति
निर्दिशेद्यं ह्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पृश्नं निर्दिशति। यदि न ह्विष्यात्। अग्न्वस्ते

पृश्निरिति ब्रूयात्॥ ७२॥

न ग्राम्यान्पृश्नन् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पद्मोशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मृत्युमेन पर्णेन जुहोति। सुगद्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव होतव्यम्। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते॥ ७३॥

एष तेऽरुद्र भागः सुह स्वसाऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा अस्याम्बिका स्वसां। तथा वा एष हिनस्ति। य ए हिनस्ति। तयैवेन ए सुह शोभयति। ऐषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः पृश्वः। तेष्यो ऐषजं करोति। अवोम्ब रुद्रमादिमहीत्याह। आमेवेतामा शास्ते॥ ७४॥

च्याम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योरुक्षीय माऽमृतादिति वावैतदाह। उत्किरण्ति। भग्स्य लीपसन्तो मूतेकृत्वाऽऽसंजन्ति। यथा जनं यतेऽवसं करोति। तादगेव तत्। एष तेऽरुद्र भाग इत्याह निरवत्यै। आपतीक्ष्मा यन्ति। अपः परिविश्वति। रुद्रस्यान्तर्शहित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्यवन्तो। ये च्याम्बकैश्चरन्ति। आदित्यं चक्रं

पुनरेत्य निर्वपति। इयं वा अदीतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति बृह्यात्रिवदयते शास्ते मिश्राति पद्मै॥

[३०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेन ता: सुष्ठाञ्जिवत्यजापतिः सवितोत्तरस्यान्वेवामुणः सौर्यप्रियत्यब्दौ वैश्वदेवेन ता वर्णणप्रासैरग्न्येऽदेवेष्यः प्रतिपूरुषं दशो॥१०॥

अनुमत्यै प्रथमजो वृथ्मो बहुरूपा हि पश्वस्तस्मात्पृथमात्रं यदभ्येज्ञैकवत उद्धारं वा अग्न्यै देवेष्यः प्रतिपूरुषं पञ्चसतिः॥७५॥

अनुमत्यै प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वदीयतेत्तिरियन्नाह्वान्ने प्रथमाष्टके पषः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

एुटद्वाह्यान्येव पश्च हुवी खि। अथेऽन्द्रोय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं
निर्वपति। संवध्मारो वा इन्द्राशुनासीरः। संवध्मारेणैवास्मा अन्नमर्व रुम्ये।
वायव्यं पर्यो भवति। वायुर्वै वृष्टैः प्रदापयिता। स एुवास्मै वृष्टिं प्रदापयति।
सौर्यं एककपालो भवति। सूर्येण वा अमुष्मिल्के वृष्टिर्धता। स एुवास्मै वृष्टिं
नियच्छति॥१॥

द्वादशगवः सौरं दक्षिणा समृद्धौ। देवासुरः संयंता आसन्। ते देवा
आग्निमन्त्रवन्। त्वया वीरेणासुरानभिर्वामेति। मौङ्ग्रवीत्। त्रेष्ठाऽहमात्मानं
विकरिष्य इति। स त्रेष्ठाऽहमात्मानं व्यकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं
तृतीयम्॥२॥

मौङ्ग्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रोऽब्रवीत्। सन्तु सृजावहा इति। तो

समं सुजेताम्। स इन्द्रंस्तु गीयं मवत्। यदिन्द्रंस्तु गीयं मवत्। तदिन्द्रंस्तु गीयं इन्द्रं
तु गीयं लक्ष्म्। ततो वै देवा व्यंजयन्ता। यदिन्द्रंस्तु गीयं निरुप्यते विजित्यै॥३॥
वहिनीं धनुर्दक्षिणा यद्गीर्हिनीं। तेनाश्रयी। यद्गीर्ही। यद्गीर्ही। यद्गीर्ही। तेनाश्रयी।
यथांगी सती दान्ता। तेन वारुणी समृद्धौ। प्रजापति र्थं जमं सुजता॥४॥

त ए सुष्ठु रक्षाः स्याजिधाः सन्। स एताः प्रजापति रथं नो देवता निरंमिमीता।
ताभिर्वै स दिग्म्यो रक्षाः सि प्राणुदता। यत्पंचावतीयं जुहोति। दिग्म्य एव
तद्यजं मानो रक्षाः सि प्राणुदतो। समूढः रक्षः सन्दर्गधः रक्ष इत्योह। रक्षाः स्येव
मन्दहति। अग्रये रक्षो ग्रे स्वाहेत्योह। देवताः एव विजिग्यनाम्यौ भागधेयं
करोति। प्रष्टु वाही रथो दक्षिणा समृद्धौ॥५॥

इन्द्रो वृत्रः हृत्वा। असुरान्पराभाव्या। नमुचिमासुरं नालभत। त ए शत्या-
जग्नात्। तौ समलभेताम्। सौऽस्मादभिशुनतरोऽभवत्। सौऽब्रवीत्। सुन्धा-
सन्दधावहै। अथ त्वाऽवं स्वस्यामि। न मा शुष्केण नार्देण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतमपां फेनमसिश्चत। न वा एष शुज्को नाद्रौ व्युष्टाऽऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतद्वा न नक्तम्। तस्यैतस्मिल्लोके। अपां केनेन शिर उद्बत्तयत्। तदेनमन्वर्तता मित्रद्विगिति॥७॥

स एतानपामागर्णनेजनयत्। तानेजुहोत्। तैर्व स रक्षाऽस्यपाहत। यदपामार्गहोमो भवति। रक्षसामपहत्यै। एकोल्लुकेन यन्ति। तद्धि रक्षसां भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रक्षसां दिक्। स्वायांमेव दिशि रक्षाऽसि हन्ति॥८॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वौ। एतद्वै रक्षसामायतनम्। स्व एवायतने रक्षाऽसि हन्ति। पर्णमयेन सुवेण जुहोति। ब्रह्म वै पर्णः। ब्रह्मणेव रक्षाऽसि हन्ति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एव रक्षाऽसि हन्ति। हृतः रक्षोऽबोधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसाऽस्तुत्यै। यद्वस्तु तद्वक्षेणा निरवत्यै। अप्रतीक्षमायन्ति। रक्षसामन्तर्गत्यै॥९॥

यच्छुति वर्णं गुरीयं विजेत्या असूजत् सम्बद्धे हनो मित्रशुतिं हस्ति स्फुत्ये ग्रीष्मे च॥ [१]

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरे वै धाता। संवथ्सरेणैवास्मै प्रजाः प्रजनयति। अन्वेषास्मा अनुमतिर्मन्यते। राते राका। प्रस्तिनीवाली जनयति। प्रजास्वेव प्रजातासु कुह्वा वाचं दधाति। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ। आग्रावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। एन्द्रावैष्णवमेकादशकपालम्॥१०॥

वैष्णवं त्रिकपालम्। वीर्यं वा आग्निः। वीर्यमिन्द्रः। वीर्यं विष्णुः। प्रजा एव प्रजाता वीर्यं प्रतिष्ठापयति। तस्मात्प्रजा वीर्यावतीः। वामन क्रष्णमो वही दक्षिणा यद्वही। तेनाग्नेयः। यद्वप्तमः॥११॥

तेनेन्द्रः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रासोमीयमेकादशकपालम्। सोम्यं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। आग्निः प्रजाना प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोमं एवास्मै रेतो दधाति॥१२॥

आग्निः प्रजां प्रजनयति। वृद्धामिन्द्रः प्रयच्छति। वृशुर्दक्षिणा समृद्धौ। सोमापौष्णं

चरुं निर्वपति। एन्द्रापौष्णं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। पूषा पश्चनां प्रेजनयिता।
 वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोमं एवास्मै रेतो दधांति। पूषा पश्चन्नजनयिता॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चर्नभवति। इयं वै पूषा अस्यामेव प्रते तिष्ठति।
 श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। बहु वै पुरुषो मेष्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं
 निर्वपति। संवथ्मरो वा आग्निर्वेश्वानः। संवथ्मरो वै एव स्वदयति। हिरण्यं
 दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्यवैनम्। बहु वै गंजन्योऽनुतं करोति। उपं जाम्ये
 हरतो। जिनाति ब्राह्मणम्। वदत्यनुतम्। अनुते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गुह्णाति।
 वारुणं यंवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवै मुश्रति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो
 हि देवतया इशः समृद्धौ॥१५॥

प्रेष्ट्रावेष्णवमेकादशकपालं यद्योति पूषा पश्चन्नजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणोक्तं च॥

गुलिनामेतानि हृषीेष्व भवन्ति। एते वै गृह्णस्य प्रदातारः। एतेऽपादातारः। य

एव गाष्ठस्यं प्रदातारः। येऽपादातारः। त एवास्मै गाष्ठं प्रथंच्छन्ति। गाष्ठमेव भैंकति।
यथमाहत्यं निर्वपेत्। अरंलिनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्निल्लाया ॥१६॥

यथमाद्यो निर्वपेत्। याकंतीमेकेन हृविष्णुशिष्मव रुच्यो। ताकंतीमवरुच्यता।
अन्वहनिर्वपति। भूयसीमेवाशिष्मवं रुच्ये। भूयसो यज्ञकृतनुपैति। बाहुहस्तल्यं
चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे। मुख्यत एवास्मै ब्रह्म सङ्शयति। अथो ब्रह्मनेव
क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्ध्यो॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालः राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवावै रुच्ये। क्रृष्णमो दक्षिणा
समृद्ध्यौ। आदित्यं चरुं महिंच्ये गृहे। इन्द्रं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतीतिष्ठति।
ऐन्द्रदक्षिणा समृद्ध्यौ। भगाय चरुं वावाताये गृहे। भगमेवास्मिन्दधाति। विचित्तगर्भा
पष्ठोही दक्षिणा समृद्ध्यो॥१८॥

नैरकृतं चरुं परिवृत्त्यै गृहे कृष्णानां ब्रीहीणां नखनिर्भित्रम्। पाप्मानमेव
निरकृतिं निरवदयते। कृष्णा कृटा दक्षिणा समृद्ध्यौ। आश्रयमस्थाकपालः सेनान्यो

गृहे। सेनामेवास्य मङ्गश्यति हिरण्यं दक्षिणा समुद्धौ। वारुणं दशकपालः सूतस्य गृहे। वरुणस्वमेवाव॑ रुच्ये। महानिरथो दक्षिणा समुद्धौ। मारुतः सुसकपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव॑ रुच्ये। पृश्निर्दक्षिणा समुद्धौ। सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्ग्नि प्रसूत्यै। उपाख्यस्तो दक्षिणा समुद्धौ। आश्विनं द्विकपालः सङ्ग्रहीतुर्ग्नि। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताम्यामेवास्मै भेषजं करोति। सुवात्यौ दक्षिणा समुद्धौ। पौष्णं चरुं भागद्वयस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पृष्ठा। अन्नमेवाव॑ रुच्ये। श्यामो दक्षिणा समुद्धौ। गौद्रं गोवीधुकं चरुमंकावापस्य गृहे। अनन्त एव रुद्रं निरवदयते। शबल उद्धारो दक्षिणा समुद्धौ। द्वादशेतानि हवी इषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवथ्मरः। संवथ्मरैवास्मै ग्राष्मव॑ रुच्यो। ग्राष्मेव भवति॥२१॥

यत्र प्रति निर्वप्तै। रुक्मिनै आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वप्ति। इन्द्राय सुत्राम्णै

पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रोऽयाऽहेमुचैः। आशिषं पुवावं रुन्धे। अयं नो राजा॑
वृत्रहा॒ राजा॑ भूत्वा॒ वृत्रं वैच्यादित्याह। आमेवेतामा॒ शास्तो॒ मैत्राबाहुहस्पत्यं॒ भेवति॒
श्वेतायै॒ श्वेतवृथ्मायै॒ दुग्धे॥२२॥

बाहुहस्पत्ये॒ मैत्रमापि॒ दधाति॒। ब्रह्म॑ चैवास्मै॒ क्षत्रं॒ च॑ सुमीचौ॒ दधाति॒। अथो॑
ब्रह्मनेव॑ क्षत्रं॒ प्रतिष्ठापयति॒। बाहुहस्पत्येन॑ पूर्वेण॑ प्रचरेति॒। मुख्यत॑ पुवास्मै॒ ब्रह्म॑
सङ्शयति॒। अथो॑ ब्रह्मनेव॑ क्षत्रमन्वारम्भयति॒। स्वयं॑ कृता॑ वेदिर्भवति॒। स्वयं॑ दिनं॑
बर्गहिः। स्वयं॑ कृत इधमः। अनभिजितस्याभिजित्यै। तस्माद्राजामरण्यमभिजितम्।
मैव॑ श्वेता॑ श्वेतवृथ्मा॑ दक्षिणा॑ समृद्धै॥२३॥

गीतिलाय॑ समृद्धै॒ पश्चैह॑ दक्षिणा॑ समृद्धै॒ ग्राम्याण॑ गृहे॑ भागदृश्यम्॑ गृहे॑ भवति॑ दुर्योजितिष्ठै॒ च॑॥

देवसुवामेतानि॑ हूबी॑ एवि॑ भवन्ति॑। एुतावन्तो॑ वै॒ देवानाऽ॑ सवाः। त एुवास्मै॒
सवान्प्रयच्छन्ति॑। त एुनाऽ॑ सुवन्तो॑ अग्निरेवै॑ गृहपतीनाऽ॑ सुवन्तो॑ सोमो॑
वनस्पतीनाम्। रुद्रः॑ पश्चनाम्। बहुस्पतिवर्चाम्। इन्द्रै॑ उत्तेष्ठनाम्। मित्रः॑

सूत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सविता त्वा प्रसवानां मुवतामिति
हस्तं गृह्णाति प्रभूत्वै। ये देवा देवः सुवः स्थेत्याह। यथायजुरेवेतत्। महते क्षत्राय
महत आधिपत्याय महते जानेशाज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता
राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेत्याह। तस्माञ्चोमराजानो ब्राह्मणः। प्रति
त्यनामं गृज्यमयीत्याह॥२५॥

गृज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो अशिश्रेदित्याह। बृहृणसवमेवावं
रुन्धो शुचिमैत्रस्य ब्रत्यां अभुमेत्याह। शुचिमैवेन ब्रत्यं करोति। अमन्माहि महत
ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवेनम्। सर्वे ब्राता वरुणस्याभ्वनित्याह। सर्वब्रातमैवेन
करोति। विभिन्न एवेरर्णातिमताशीदित्याह॥२६॥

आरातिमैवेन तारयति। असुपुदन्त यज्ञियां कृतेनेत्याह। स्वदयत्येवेनम्।
व्युत्रितो जरिमाणं न आनुडित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाख्यां विमुष्टे।

द्विपाद्यजंमानः प्रतीष्ठित्यै। अग्नीषोमीयंस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां
चं हृविषामग्रयै स्विष्टकृते समवद्धति। देवताभिरेवेनमुभ्यतः परिगृह्णति।
विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाल्लोकान्मिजंयति॥२७॥

सूत्यानांपृथग्योल्हातागीदत्याह क्रमत् एकं च॥

अर्थेत् स्थेति जुहोति। आहृत्यैनां निष्क्रीयं गृह्णाति। अथो हृविष्टकानामेवाभिघृतः
गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपां राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति।
अथो श्रियमेवेनमाभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषा-
उस्युर्मिश्रित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवेनं करोति। वृषस्मेनोऽसीत्याह। सेनांमेवास्य सङ्श्याति। ब्रजज्ञितः
स्थेत्याह। एता वा अपां विशेः। विशेमेवास्मै पर्यहति। मुकुतामोजः स्थेत्याह।
अन्तं वै मुरुतः। अन्नमेवावं रुन्धो। मूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सूत्यं वा एता यद्वर्षति। अनुत-

यदातपंति वर्णति सत्यानुते पुवावं रुच्ये। नैनः सत्यानुते उंदिते हिंस्तः। य
एवं वेदा मान्द्यः स्थेत्याह। गाष्ठमेव ब्रह्मवर्चस्यकः॥३०॥

वाशा: स्थेत्याह। गाष्ठमेव वश्यकः। शक्तीः स्थेत्याह। पश्वो वै शक्तीः।
पश्वेत्वावं रुच्ये। विश्वमृतः स्थेत्याह। गाष्ठमेव पयस्यकः। जनमृतः स्थेत्याह।
गाष्ठमेवेन्द्रियाव्यकः। अश्रेस्तेजस्याः स्थेत्याह॥३१॥

गाष्ठमेव तैजस्यकः। अपामोषधीनाः रसः स्थेत्याह। गाष्ठमेव मध्यमकः।
मारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। पुषा वा अपां पृष्ठम्। यथसरस्वती। पृष्ठमेवेनः समानानां
करोति। षोडशभिर्जुह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः। तस्मिन्बीर्य
दधाति। पोडशभिर्जुहोति। पोडशभिर्जुह्णाति। द्वात्रिःशशसम्पद्यन्ते। द्वात्रिःशदक्षरा-
जनुष्ठक। वाग्नुष्ठप्सवाणि छन्दांसि। वाचैवेनः सर्वेभिर्शछन्दोभिरभिषेश्वति॥३२॥

ऊमिरित्याहूः सूर्यवर्चमः स्थेत्याहूः ब्रह्मवर्चस्यकस्तेजस्याः स्थेत्याहूः वृषुः। षट् चौ॥

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः मृद्युध्वमित्याह। ब्रह्मणेवेनाः संसुजति।

[५]

अनोद्धुष्टाः सीदतेत्योहं। ब्रह्मणैवेनाः सादयति। अन्तरा होतुश्च विष्णिंयं
ब्राह्मणाच्छुःसिनेश्च सादयति। आश्रेयो वै होतो। एन्द्रो ब्राह्मणाच्छुःसी।
तेजोमा चैवेन्द्रियेण चोभयते गाहं परिगृह्णाति। हिरण्यनोत्पुनाति। आहुत्यै हि
पूर्वित्रांस्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥ ३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।
अनिभृष्टमसीत्योह। अनिभृष्टु ह्येतत्। वाचो बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः।
तुपोजा इत्योह। तुपोजा ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्योह॥ ३४॥

सोमस्य ह्येतद्वात्रम्। शुक्रा वं शुक्रेणोत्पुनामीत्योह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रः
हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणत्योह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रः हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्योह।
अमृता ह्यापः। अमृतः हिरण्यम्॥ ३५॥

स्वाहा। राजसूयायेत्योह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधमादौ द्युमिनीर्लर्जं
पृता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसवमेवावं रुच्ये। एकेया गृह्णाति। एकधैव

यज्ञमाने वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बंमसि क्षत्रस्य योनिरुग्मीति तार्यं चोष्णीषं च
प्रयेच्छति सयोनित्वाय। एकशेतेन दर्भपुञ्जीलैः पंक्वयति। शूतायुर्वे पुरुषः शूतवीर्यः।
आत्मैकशातः॥३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्योशयति। इन्द्रियमेवावरुन्ध्ये।
उद्गम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुच्छै। शाष्ट्याण्याशयति। सुराबलिमेवेन करोति।
आविदं एता भेवन्ति। आविदंमेवेन गमयन्ति॥३७॥

आश्रिरेवै गारहपत्येनावति। इन्द्रं इन्द्रियेण। पृष्ठा पृशुभिः। मित्रावरुणो
प्राणापानाम्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुद्यच्छत्। स दिवंमलिखत। सौर्यम्पः
पन्थो अभवत्। स आविन्ने द्यावापृथिवी धूतब्रते इति द्यावापृथिवी उपाधावत्।
स आम्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आविन्ने द्यावापृथिवी धूतब्रते
इति यदाह॥३८॥

आम्यामेव प्रसूते यज्ञमाने वज्रं आत्मव्यायं प्रहरति। आविन्ना

देव्यदितिर्विश्वरूपीत्योह ॥ इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी ॥ अस्यामेव प्रति
तिष्ठति ॥ आविनोऽयम् सावामुष्यायणौऽस्यां विश्यर्थमन्त्राण् इत्योह ॥ विशेषैनँ
गाढ़ेण समर्थ्यति ॥ महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्योह
आमेवेतामा शास्ते ॥ एष वौ भरतु राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणान् राजेत्योह
तस्माध्मोमराजानो ब्राह्मणः ॥ ३९ ॥

इदंस्य वज्रोऽसि वार्त्स्य इति धनुः प्रयच्छति चिजित्ये ॥ शत्रुबाधनः स्थेतीपून् ।
शत्रुनेवास्य बाधन्ते ॥ पात मा प्रत्यञ्च पात मा तिर्यञ्चमन्वञ्च मा पातेत्योह ॥ तिर्यो
वै शरव्याः ॥ प्रतीर्ची तिरञ्च्यनुर्ची ॥ ताम्य एवैन पान्ति ॥ दिग्यो मा पातेत्योह ॥
दिग्य एवैन पान्ति ॥ विश्वाम्यो मा नाश्यञ्च पातेत्योह ॥ अपरिभितादेवैन पान्ति ॥
हिरण्यवर्णवृषसा विरोक इति त्रिष्टुभां बाहू उद्घृणाति ॥ इन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुका
इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्ठादत्मन्यते ॥ ४० ॥

व्याख्ये दात्रम् सील्याहामृतः हिरण्यमकश्तो गंगयन्त्याह ब्राह्मणा नाश्यः पातेत्याह चत्वारि च ॥—————[६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्यै। यदेनुं प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनुसाऽनु प्रक्रामति। अभि दिशो जयति। नोमा॒द्यति। सुमिधमा॒ ति॒ष्ठेत्याह। तेजं एवावं रुन्धे॥४१॥

उत्त्रामा ति॒ष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवावं रुन्धे। विराजमाति॒ष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवावं रुन्धे। उदीचीमा ति॒ष्ठेत्याह। पूशूनेवावं रुन्धे। कृष्णमाति॒ष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूज्ञेहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ॥४२॥

मारुतं पुष्प भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवावं रुन्धे। एकंविश्शतिकपालो भवति प्रतीष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गुणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्येरव पृथग्भिरारण्यान्पृथग्भिर्गृह्णाति। तस्माद्वाम्यैः पृथग्भिरारण्याः पृथग्भवः परिगृहीताः। पृथिवैर्व्यः। आर्योषिच्यता॥४३॥

स गृष्टं नाभवत्। स एतानि पार्थिव्यं पश्यत्। तैर्वै स गृष्टमभवत्। यत्पार्थिनि जुहोति। गृष्टमेव भवति। बाहुहस्पलं पूर्वपामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां

प्रथमम्। ब्रह्मं चैवास्मै क्षत्रं चं सुमीचीं दधाति। अथो ब्रह्मेव क्षत्रं प्रति-
ष्ठापयति॥४४॥

षट्करस्तादभिषेकस्य जुहोति। षड्परिष्ठात। द्वादशं सम्पद्यन्ते। द्वादशं मासाः
संवस्त्रः। संवस्त्रः खलु वै देवानां पृष्ठः। देवानांमेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति।
तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवैष्णीजुहोति। अत्रात् वै मृत्युर्जायिते।
यत्रयत्रैव मृत्युर्जायिते। तते एवैनमवयजते। तस्माद्राजसूयेनेजानो नाभिचरितवै-
प्रत्यगेनमभिचारः स्तुपुण्ते॥४५॥

रुद्धे समाष्टा ओसियत स्थापयति जायते पञ्च च॥

[७]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शादूलचर्मोपस्तुणाति। यैव सोमे-
त्विषिः। या शादूले। तामेवावै रुद्धे। मृत्योर्बा पुष वर्णः। यच्छादूलः। अमृत-

हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा पृहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्घते।
शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येनेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दिघोन्मा-
पाहीत्युपरिश्चादधि निर्देधाति। उभ्यते पुवास्मै शर्म दधाति। अवैष्टा दन्दशूका-
इति क्लीबं सीमेन किञ्चिति। दन्दशूकानवावयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका-
दशूकाः। निरस्तं नमुचे शिर इति लोहितायसं निरस्यति। पाप्मानमेव नमुचि-
निरवदयते। प्राणा आत्मनः पूर्वेऽभिषिच्या इत्याहुः॥ ४७॥

सोमो गाजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च यो ते ते वाचः सुवन्ता ते ते
प्राणः सुवन्तामित्याह। प्राणनेवाऽऽत्मनः पूर्वान्भिषिश्चति। यद्वयात् अग्रेस्त्वा
तेजसाऽभिषिश्चामीति। तेजस्व्येव स्यात्। दुश्मर्तु तु भेवेत्। सोमस्य त्वा
चुम्रेनाभिषिश्चामीत्याह। सोम्यो वै देवताया पुरुषः॥ ४८॥

स्मयैवैन् देवतायाऽभिषिश्चति। अग्नेस्तोजसेत्याह। तेजस्युवास्मिन्दधाति। सूर्यस्य
वर्चसेत्याह। वर्चुवास्मिन्दधाति। इन्द्रेन्द्रियेणेत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति।
मित्रावरुणयोर्वीर्येणेत्याह। वीर्यमेवास्मिन्दधाति। मुरुतामोजसेत्याह॥ ४९॥

ओर्जे एवास्मिन्दधाति। क्षत्राणां क्षत्रपतिर्सीत्योहा। क्षत्राणामेवैनं
क्षत्रपतिं करोति। अति दिवस्पाहीत्योहा। अत्यन्यान्याहीति वावेतदोहा।
समावृत्तत्रयरागुदीचीरित्योहा। राष्ट्रमेवास्मिन्च्छुवमकः। उच्छेषणं जुहोति।
उच्छेषणभागो वै रुद्रः। भागधेयेनव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उद्दिशेत्याशीङ्के जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते।
रुद्र यतो कथी परं नामेत्याह। यद्वा अस्य कथी परं नाम। तेन वा एष हिंनस्ति। यः
हिंनस्ति। तेनैवेन सुह शमयति। तस्मै हुतमासि यमेष्टमसीत्योह। युमादेवास्य
मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न ल्वदेतान्यन्य इति तस्ये गृहे जुहुयात। यां कामयेत राष्ट्रमस्ये प्रजा
स्यादिति। राष्ट्रमेवास्ये प्रजा भेवति। पूर्णमयेनाष्वर्युरभिषिश्चति। ब्रह्मवर्चसमेवा-
स्मिन्त्वर्षिं दधाति। औदृम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्तत्राद्यं दधाति। आश्वल्येन
वैश्यः। विशेषेवास्मिन्पृष्ठि दधाति। नैयोग्रोधेन जन्यः। मित्राण्येवास्ये कल्पयति।

अथो प्रतीष्ठित्यै॥ ५२॥

भृत्याहुः पुरुष ओऽसेत्याह निरवदयते यजते जन्म्य है च॥

[८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्ष्य इति रथमुपावहरति विजित्यै। मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिष्या युनुज्मीत्याह। ब्रह्मणैवेन देवतांश्यां युनक्ति। प्राणिवाहिनं युनक्ति। प्राणिवाही वै देववरथः। देववरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वो भवन्ति। रथश्शतुर्थः। हौ संव्यष्टसारथी। पट्ठस्मपद्यान्ते॥ ५३॥

षड्ग्रा ऋतवै। ऋतुभिरेवै युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमतो। विष्णुरेव प्रत्वेमाल्लोकान्नभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतीहितः। सौऽन्वारभते। राष्ट्रमेव प्रवति। त्रिष्टुभाऽन्वारमतो। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥ ५४॥ मरुता प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्धिरेव प्रसूत उज्ज्वयति। आसं मन् इत्याह। यदेव मनसेपस्ता तदापत्। राजन्यं जिनाति। अनाक्रान्त पृवाक्रमतो। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणाद्यत्वा यो राजन्यं जिनाति। सम्हर्मिन्द्रियेण वीर्येणत्वा ह॥ ५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्थंते। पृश्नां मन्त्रर्गसि तवेव मे मन्त्रर्गयादिति
वारही उपानहावुपं मुश्चते। पृश्नां वा एष मन्त्रः। यद्वग्धः। तेनेव पृश्नां
मन्त्रमात्मन्थंते। अभि वा इयं सुषुवाणं कोमयते। तस्येष्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः।
वारही उपानहावुपमुश्चते। अस्या एवान्तर्थंते। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानात्यै॥५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहि॑ सायै। इयदस्यायुरस्यायुर्मे धेहीत्याहा॑
आयुरेवाऽल्मन्थंते। ऊर्जस्युर्जं मे धेहीत्याह। ऊर्जमेवाऽल्मन्थंते। युड्सि॑
वर्चोऽसि॑ वर्चो॑ मर्चि॑ धेहीत्याह। वर्चे॑ एवाऽल्मन्थंते। एकथा ब्रह्मण् उपर्हरति।
एकथैव यजमान् आयुर्लर्जं॑ वर्चो॑ दधाति। रथविमोचनीयो॑ जुहोति॑ प्रति॑
ष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा॑ भवन्ति। रथश्वतुर्थः। तस्माच्चतुर्जहोति। यद्भौ॑ सुहावतिष्ठेताम्।
सुमानं॑ लोकमियाताम्। सुह॒ सङ्खीत्रा॑ रथवाहने॑ रथमादधाति। सुवगदिवै॑

लोकादन्तर्देधाति। हुः सः शुचिपदित्यादधाति। ब्रह्मणैवेनमुपावहरंति। ब्रह्मण-
द्ददेधाति। अतिच्छन्दसाऽद्ददेधाति। अतिच्छन्दा॑ वै सर्वाणि॑ छन्दाणि॑सि।
सर्वभिरेवैनं॑ छन्दोभिरादधाति। वर्षं॑ वा॑ एष छन्दसाम्। यदतिच्छन्दा॑।
यदतिच्छन्दसा॑ दधांति। वर्षैवेन॑ समानाना॑ करोति॥५८॥

पद्धते॑ दधाति॑ वैयेषोत्यहनालै॑ प्रतिष्ठिते॑ ब्रह्मणाऽद्ददेधाति॑ सुस च॥

मित्रोऽसि॑ वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं॑ वा॑ अहः। वारुणी॑ गात्रि॑। अहोशत्राम्यामैवेनमुपाव-
मित्रोऽसि॑ वरुणोऽसीत्याह। मैत्रो॑ वै दक्षिणः। वारुणः॑ सुव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षा॑।
स्वमेवैनै॑ भागधेयमुपावहरति। सप्तहं॑ विश्वदेवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो॑ वै प्रजाः। ता॑ एवाद्यौ॑ कुरुते। क्षत्रस्य॑ नाभिरसि॑ क्षत्रस्य॑
योनिरसीत्यधीवासमास्तुणाति॑ सथोनित्वाया॑। स्योनामा॑ सीद॑ सुषदामा॑
सीदेत्याह। यथायजुरैवेतत्। मा॑ त्वा॑ हि॑ सीमा॑ मा॑ हि॑ सीदित्याहाहि॑ सायै॑
निषंसाद॑ धूतप्रतो॑ वरुणः॑ पृस्त्यास्वा॑ साम्राज्याय॑ सुकृतुरित्याह। साम्राज्यमैवेन॑

मुक्तुं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वे रोज्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसंव इत्याह।
सवितारमेवेन् सत्यसंव करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वे रोज्ब्रह्माऽसि भ्रमेन् सत्योजा इत्याह। इन्द्रमेवेन्
सत्योजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वे रोज्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि मुशेव
इत्याह। मित्रमेवेन् मुशेव करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वे रोज्ब्रह्मासि वरुणोऽसि
सत्यधर्मेत्याह। वरुणमेवेन् सत्यधर्माणं करोति। सविताऽसि सत्यसंव इत्याह।
गायत्रीमेवेतनांभि व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्योजा इत्याह। त्रिष्णुभमेवेतनांभि
व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि मुशेव इत्याह। जगतीमेवेतनांभि व्याहरति। सत्यमेता देवताः।
सत्यमेतानि छन्दाऽसि। सत्यमेवावे रुच्ये। वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह।
अनुष्ठुभमेवेतनांभि व्याहरति। सत्यानुते वा अनुष्ठुप। सत्यानुते वरुणः। सत्यानुते
एवावे रुच्ये॥६२॥

नैन् सत्यानुते उंदिते हिंस्तः। युवं वेदा इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्ष्ण्यं इति
स्पर्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्पर्यः। वज्रेणवास्मा अवरपरः रैन्धयति। एवं हि
तच्छेयः। यदस्मा एते रथेयुः। दिशोऽन्ययः राजोऽनुदिति पश्चाक्षान्प्रयच्छति।
एते वै मर्वेऽयोः। अपराजायिनमेवैन करोति॥६३॥

ओदनमुद्भवते परमेष्ठी वा एष। यदोदनः। परमामेवैन् श्रियं गमयति।
मुक्षोक्तोऽस्माकांलोऽस्माकांलोऽस्माकांलोऽस्माकांलोऽस्माकांलोऽस्माकांलो
शेषमाख्यापयते। वरुणपाशादेवैन् मुश्चति। परः शतं भवति। शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। मारुतस्य चैकविःशतिकपालस्य
वैश्वदेव्ये चामिक्षाया अग्रयैः स्थिष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः
परि गृह्णाति। अपानत्रे स्वाहोर्जो नत्रे स्वाहाऽग्रये गृहपतये स्वाहेति तिष्ठति
आहुतीर्जुहोति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति॥६४॥

देवरित्याह सत्यसंकरोति त्रिष्टुप्मेवतेनाभि व्याहरति सत्यानुते प्रवाचे रुध्ये करोति शतेन्द्रियः पद चौ॥——[१०]

पुतद्वाह्यणानि धात्रे रजिना॑न्देवमुवामर्थतो देवीर्दिशः सो॒म्येन्द्रस्य मित्रो दशः॥१०॥
पुतद्वाह्यणानि वैष्णवं त्रिकपालमन्तं वै पूषा वाशा॑ स्थेत्याह॑ दिशो व्यास्थापयत्युद्घृतेत्य ब्रह्मा(३)न्व॑ राजञ्चतुष्पष्टिः॥६४॥
पुतद्वाह्यणानि प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके समसः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुपुवाणस्य दशाथेऽन्द्रियं वीर्यं परां उपतत्। तथ्मस्य सृद्धिरु समं सर्पत्।
तथ्मस्य सृपां स्य मृत्वम्। अग्निना देवेन प्रथमे उहन्तु प्रायङ्क। सरस्वत्या वाचा
द्वितीयोऽ सर्वित्रा प्रेमवेन तृतीयोऽ पृष्णा पशुभिंश्चतुर्थो बृहस्पतिना ब्रह्मणा पञ्चमे
इन्द्रेण देवेन पृष्ठे। वरुणे न स्वया देवतया सम्मे॥१॥

सोमेन गाजोऽष्टमे। त्वष्टा रूपेण नवमे। विष्णुना यज्ञेनोऽप्रोत्। यथ्मस्य सृपो
भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यज्ञमान आप्रोति। पूर्वापूर्वं वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य
वीर्यस्यावरुद्धो। पुरस्तादुपसदां सोम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेते
एव तद्वधाति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेते एव हितं त्वष्टा रूपाणि विकरोति।
उपरिष्टाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णः। यज्ञ एवान्तः प्रति तिष्ठति॥२॥

জামি বা উত্তর্কৰ্ণিন্তা যথম্বো দীক্ষণ্ঠন্তি সব্দঃ সোমঁ কৈণন্তি। পুণ্ডিৰিসুজাং
প্রয়েচ্ছত্যজামিত্বায়। অঙ্গেৰসঃ সুবৰ্গ লোকঁ যন্তঃ। অপসু দীক্ষাতপসী প্রাবেশাযন্ত্
তত্পুণ্ডরীকমভবত। যত্পুণ্ডরিভুজা প্রযচ্ছতি। সাক্ষাদেব দীক্ষাতপসী অব রুন্ধে।
দশমিংবৰ্ঘসতরে: সোমঁ কৈণাতি। দশাক্ষর কুণ্ডাদ। ৩॥

আন্নঁ কুণ্ডাদ। কুণ্ডাজৈবান্নাদ্যমবঁ রুন্ধে। মুক্ষুর ভংবন্তি সেন্দ্রল্বাযঁ। দশপেয়ো
ভংবতি। অন্নাদ্যস্যাবুক্ষু। শুতঁ ব্রোহ্মণঃ চিবন্তি। শুতাযুঁ পুরুষঃ শুতেন্দ্রিযঃ।
আযুষ্যেবেন্দ্রিয়ে প্রতি তিষ্ঠতি। সমসদশঁ স্তোত্রঁ ভংবতি। সমসদশঃ প্রজাপতি:॥৪॥
প্রজাপতেৰাত্ম্যঁ। প্রাকাশাবঁচ্বর্যবঁ দদাতি। প্রাকাশমেৱনঁ গময়তি। স্তোত্রজমুদ্বাত্রে।
ঁচ্বেবাস্মৈ বাসয়তি। রুক্মঁ হোত্র। আদিত্যমেবাস্মা উন্নয়তি। অশ্বঁ
প্রস্তোতৃপ্রতিহৃত্যাম। প্রাজাপত্যো বা অশ্বঁ। প্রজাপতেৰাত্ম্যঁ॥৫॥

দ্বাদশ পষ্ঠোহীব্রহ্মণঁ। আযুৰেবাবঁ রুন্ধে। বশাং মৈত্রাবুণ্ণাযঁ। রাষ্ট্রমেব বশ্যকঃ।
পুরুষমঁ ব্রাহ্মণাচ্ছঁ সিন্দে। গুরুমেবেন্দ্রিয়াব্যকঃ। বাসসী নেষ্ঠাপেতুয্যাম। পুরিত্রে

पुवास्यैते। स्थूरि यवाचितमेल्लावाकाय। अन्तत् पुव वरुणमवं यजते॥६॥

अन्डाहमग्नीधौ। वहिर्वा अन्डान्। वहिर्ग्नीत। वहिर्नव वहिं यजस्यावं
रुन्धो। इन्द्रस्य मुषवाणस्य त्रेधेन्द्रियं वीर्यं पराप्रतत्। भगुस्तृतीयमभवत्।
श्रायन्तीयं तुतीयम्। सरस्वती तुतीयम्। भार्गवो होता भवति। श्रायन्तीयं
ब्रह्मसामं भवति। वारवन्तीयमश्चिष्ठोमसामम्। सारस्वतीरपो गुल्लाति। इन्द्रियस्य
वीर्यस्यावरुद्धो। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं श्रयति।
वारवन्तीयमश्चिष्ठोमसामम्। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं वारयति॥७॥

विराहुजपतिरथः प्रजापतृत्वे यजते ब्रह्मसामं भवति सप्त च॥

[२]

ईश्वरो वा पुष दिशोऽनुन्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। दिशामवैष्यो
भवन्ति। दिश्वेव प्रति तिष्ठत्यनुमादाय। पञ्च देवता यजति। पञ्च दिशः। दिश्वेव
प्रति तिष्ठति। हविषोहविष इद्धा बारहस्पत्यमभियोरयति। यजमानदेवत्यो वै
भृहस्पतिः। यजमानमेव तेजस्मा समर्धयति॥८॥

आदित्यां मूलहां गर्भिणीमा लभते। मारुतीं पृश्चिं पष्ठेहीम्। विशं चैवास्मै
गाष्ठं चं समीचीं दधाति। आदित्या पूर्वया प्रचरति। मारुत्योत्तरया। गाष्ठ
एव विशमनुबध्नति। उच्चरादित्याया आश्रावयति। उपाशु मारुत्ये। तस्माद्वाष्ट
विशमतिवदति। गर्भिण्यादित्या भैरवति॥१॥

इन्द्रियं वै गर्भः। गाष्ठमेवेन्द्रियाव्यक्तः। अगर्भ मारुती। विष्वे मुक्ताः। विशमेव
निरीन्द्रियामकः। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अश्विनोः पृष्ठन्वाचः सूत्यः
सीत्रिधाय। अनुत्तेनासुरानन्यभवन्। तैजश्चियां पृष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं
निरवपन्। ततो वै ते वृचः सूत्यमवारुप्यत॥१०॥

यदश्चियां पृष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निवर्पति। अनुत्तेनेव आतृव्यानभिमूर्यां
वाचः सूत्यमवं रुप्ये। सरस्वते सूत्यवाचे चक्रम्। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि
गृणाति। सुवित्रे सूत्यप्रेमवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। द्वृताप्राहिणोति।
आविदं पृता भवन्ति। आविदमेवं गमयन्ति। अथो दृतेयं एव न छिद्धते।

तिसूर्यन्व॑ शुक्कद्विदीक्षिणा॒ समृद्ध्य॑॥११॥

अर्थात् भवत्यरुद्धत् गमयन्ति द्वे च।

[३]

आश्रेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिरे कुरुपञ्चालः प्राञ्चो यान्ति
सोम्यं चरुम्। तस्माद्बुद्धिं व्यवसायोदयन्ति। सावित्रं द्वादशकपालम्।
तस्मात्पुरस्ताद्यवानाऽ सवित्रा विरुद्धतो। बाहुहस्त्यं चरुम्। सवित्रैव विरुद्ध्या॑
ब्रह्मणा॑ यवानादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रुपाणयेव तेन कुर्वति। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माङ्ग्राघन्ये नैदोधे प्रत्यञ्चः
कुरुपञ्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा॑ वाचो वदन्ति।
पौष्णेन व्यवस्थन्ति। मैत्रेण कृषन्तो। वारुणेन विरुद्धता आसते। क्षेत्रपल्येन पाचयन्ते।
आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हूवी॑ च निरुप्याणीत्याहुः। तेनवर्तन्त्रप्रयुक्तं इति। अथो
खल्लाहुः। कः संवर्षम् जीविष्यतीति। पडेव पूर्वद्युर्निरुप्याणि। पड़तरेद्युः।

तेनैवर्त्तन्युक्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेण दक्षिणा। उत्तरं उत्तरेषाम्।
संवर्घ्मणस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ॥१४॥

त्वाष्मिष्ठाकालं दधते युनत्वेकं च॥

[४]
इन्द्रस्य सुपुवणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स यत्प्रथमं निरषीवत्।
तत्कलमभवत्। यद्वितीयम्। तद्वदरम्। यत्तीयम्। तत्कर्कन्थु। यन्त्रस्तः। स
स्मिंहः। यदद्व्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृक्कः। य ऊर्ध्वः। स सोमः। याऽवाची। सा सुरा०
त्रयाः सर्कतो भवन्ति। इन्द्रियस्यावरुद्धो। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

तिविष्मेवावं रुद्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवावं रुद्धे। नामा० दशमी। नव॑ वै
पुरुषे प्राणाः। नाभिर्देशमी। प्राणा इन्द्रियं वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान
आत्मन्यते। सीमेन क्लीबाच्छब्दाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्मीमम्। न श्री न पुमान्। यत्क्लीबः। न सोमो न सुरा० यथ्मौत्रामणी

समृद्धौ स्वाद्वीन्त्वा॑ स्वादुनेत्योह॑। सोमंमेवेना॑ करोति। सोमो॒पच्यश्चिया॑ पच्यस्व
सरस्वत्ये पच्यस्वेद्वाय॑ सुत्राम्णै॑ पच्यस्वेत्योहा॑। उताम्यो॑ ह्येषा देवताम्यः पच्यते।
तिसः संमुष्ठा॑ वसति॥१८॥

तिसो हि रात्रौ॑ क्रीतः सोमो॑ वसति। पुनातु॑ ते परिस्तुभिति॑ यजुषा॑ पुनाति॑
व्यावृत्त्यै॑ पवित्रेण॑ पुनाति। पवित्रेण॑ हि सोमं॑ पुनन्ति॑। वारेण॑ शश्वत्॑ तनेत्योहा॑
वारेण॑ हि सोमं॑ पुनन्ति॑। वायुः॑ पृतः॑ पवित्रेणति॑ नेतया॑ पुनीयात्। व्यृद्धा॑ ह्येषा।
अतिपवितस्यैतया॑ पुनीयात्। कुविदङ्गेत्यनिरुक्तया॑ प्राजापत्यया॑ गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै॑। एकेयर्चा॑ गृह्णाति। एकधैव॑ यजमाने वीर्यं॑
दधाति। आश्चिनं॑ धूप्रमालं॑ भतो। अश्चिनौ॑ वै॑ देवाना॑ भिषजौ॑। ताम्यो॑मेवास्मै॑ भेषजं॑
कर्शेति। सारस्वतं॑ मेषम्। वाजै॑ सरस्वती। वाचै॑वै॑ भिषज्यति। एन्द्रमंपम्॑
मै॑मेद्वत्वाय॑॥२०॥

अद्यगुर्लोकानि॑ हिरण्यं॑ वसति गृह्णति भिषज्यते॑ च॥

यत्रिषु युपेष्वालभेता बहुर्थाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं दद्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्।
एकयूप आलंभते। एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति।
नैतेषा पशुनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवः सुरामंमाश्चनेति।
सर्वदेवत्ये याज्ञानुवाक्ये भवतः। सर्वा युव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिकीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहृत्या उच्छेषणस्य पाता।
यदि ब्राह्मणं न विन्देत। वल्मीकवपायामवं नयेत। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै
सौत्रामण्ये व्युद्धम्। तदस्ये समुद्धम्। नानादेवत्याः पशवश्च पुरोडाशाश्च भवन्ति।
समुद्धै। ऐन्द्रः पशुनामुत्तमो भवति। ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये पुवास्मै समीर्ची दधाति। पुरस्तादन्याजानां पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो
वै पुरोडाशाः। पशुनेवावं रुन्धे। ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वर्पति। इन्द्रियमेवावं रुन्धे।
सावित्रं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत युव वरुणमवं यजते।
वडबा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वे^५ मुते। उताऽश्वंतरम्। उत सोमं उत मुरा॑। यथौ॒त्रामणी
समृद्धौ। बार्ह॒हस्प्त्यं पृशुं चतुर्थमंतिपवितस्या लेभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः।
ब्रह्मणे॒व यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति। पुरुडाशवानेष पशुर्मर्वति। न ह्यैतस्य ग्रहं
गृहन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तप्तुते॒ति शतातुण्णाया॑ समवनयति॥२४॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्वेन्द्रिये प्रति॑ तिष्ठति। दक्षिणेऽश्वो जुहोति।
पापवस्यसस्य व्यावृत्तै। हिरण्यमन्तरा धोरयति। पूतामेवनां जुहोति। शृतमानं
भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्वेन्द्रिये प्रति॑ तिष्ठति। यत्रैव शतातुण्णां
धारयति॥२५॥

तत्रिदेधाति प्रतिष्ठित्यै। पितृन् वा एतस्यौन्द्रियं वीर्यं गच्छति। य॑ सोमोऽग्निं
पवते। पितृणां याँज्यानुवाक्यांभिरुपं तिष्ठते। यदेवास्यं पितृनीन्द्रियं वीर्यं गच्छति।
तदेवाकं रुक्षे। तिसुभिरुपं तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति।
अथो ग्रीणि वै यज्ञस्यौन्द्रियाणि। अञ्चर्युर्होता ब्रह्मा। त उपतिष्ठन्ते। यास्येव

युजस्यैन्द्रियाणि। तेरेवास्मै भेषजं करोति॥ २६॥

प्रोणाति प्रथमो दक्षिणा समवनयति यार्यतीद्वियाणि चूत्वारे च॥

[६]

आश्रिष्टेममग्र आहरति। युजमुखं वा ओश्रिष्टेमः। युजमुखमेवारम्यं सवमा क्रमते। अथेषोऽभिषेचनीयश्चतुङ्गशपवमानो भवति। त्रयीङ्गीश्चद्वै देवता:। ता युवाऽऽप्रोति। प्रजापतिश्चतुङ्गश्च:। तमेवाऽऽप्रोति। सःशर युष स्तोमानुमयथापुर्वम्। यद्विषमाः स्तोमाः॥ २७॥

युतावान् वै युजः। यावान्यवेमानाः। अन्तः क्षेपणं त्वा आन्तः। यथ्यमा: पवेमानाः। तेनाऽम्मशरः। तेन यथापुर्वम्। आत्मनैवाश्रिष्टेमेनश्रोति। आत्मना पुण्यो भवति। पृजा वा उक्थानि। पृशवे उक्थानि। यदुक्ष्यो भवत्यन् सन्तत्ये॥ २८॥

स्तोमाः पृशवे उक्थान्येकं च॥

[७]

उपं त्वा जामयो गिर इति प्रतिपद्वति। वाग्वै वायुः। वाच युवैषोऽभिषेकः।

सर्वासामेव प्रजानां सूयते। सर्वा एनं प्रजा गाजेति वदन्ति। उतमुत्यन्दश क्षिप्त्याह। आदित्या वै प्रजाः। प्रजानामेवेतेन सूयते। यन्ति वा एते यज्ञमुखात्। ये सम्भार्यां अक्रन्॥२९॥

यदाहु पवस्व वाचो ओंप्रिय इति। तेनैव यज्ञमुखानयन्ति। अनुष्टुप्मंथमा भवति। अनुष्टुप्तमा। वाग्वा अनुष्टुक्। वाचैव प्रयन्ति। वाचोष्ट्रान्ति। उद्बृतीर्भवन्ति। उद्बृद्धा अनुष्टुभो रूपम्। आनुष्टुभो राजन्यः॥३०॥

तस्माद्बृतीर्भवन्ति। सौर्यनुष्टुप्तमा भवति। सुवर्गस्य लोकस्य मन्त्रत्वै। यो वै सवादेति। नैनं सब उपनमति। यः सामन्य एति। पार्ण्यान्म्युषुवाणो भवति। एतानि खलु वै सामानि। यत्पृष्ठानि। यत्पृष्ठानि भवन्ति॥३१॥

तैरेव सवान्नेति। यानि देवशाजानां सामानि। तैरमुष्मिल्लोक ऋद्ध्रोति। यानि मनुष्यराजानां सामानि। तैरमिम्लोक ऋद्ध्रोति। उभयोरेव लोकयोर् ऋद्ध्रोति। देवलोके च मनुष्यलोके च। एकविंश्शोऽभिषेचनीयस्योत्तमो भवति। एकविंश्शः

केशवपनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दंशपेयः॥३२॥

विष्णा एकविशः। गाढः संसदशः। विशं एुवैतम्भायतोऽभिषिञ्चते। तस्माद्ब्रह्म विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिञ्चते। यद्वा एनमदो द्विशोऽनुव्यास्थापयन्ति। तथमुवर्गं लोकमन्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहेत्। अतिजनं वेयात्। उद्वा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इममेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यनुमादाय॥३३॥

अंकत्राज्ञानो भवन्ति दशपेयो माद्योनि च॥

इयं वै रजता। असौ हरिणो। यद्वक्षो भवतः। आन्यामेवेनमुभयतः परिगृह्णाति। वर्णणस्य वा ओमिषिञ्चयमानस्यापः। इन्द्रियं वीर्यं निरग्नं। तथमुवर्णं हिरण्यमभवत्। यद्वक्षमन्तर्दधोति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्। आयुष्यो एवेनमन्यते क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्। तेजस्यो एवेनमन्यते क्षरन्ति।

वर्चो वै हिंगयम्। वर्चस्यां एवेनम्यति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षयोऽठौ च॥

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजमूर्येन यज्ञते इति। यदा वा
एष एतेन द्विग्रात्रेण यज्ञते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवध्मरमाप्नोति। यावन्ति
संवध्मरस्याहोरात्राणि। तावन्तीरेतस्य स्तोत्रीयोः। अहोरात्रेष्व प्रतिष्ठा।
अभिष्ठेमः पूर्वमहर्वति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रतिष्ठाति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्वति। व्यष्टकायामुत्तरम्।
नानैवार्धमासयोः प्रतिष्ठाति। अमावास्यायां पूर्वमहर्वति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव
मासयोः प्रतिष्ठाति। अथो खलु। ये एव समानपद्धे पुण्याहे स्याताम्। तयोः
कार्यं प्रतीष्ठित्यै॥३६॥

अपशब्दो द्विग्रात्र इत्याहुः। द्वे होते छन्दस्मी। गायत्रं च त्रैषुम्भं चा
जगतीमन्तर्यान्ति। न तेन जगती कुतेत्याहुः। यदेनान्तर्लीयसवने कुर्वन्तीति।

यदा वा एषाऽहीनस्याहर्जते साहस्यं वा सर्वनम्। अथेव जगती कृता अथं पश्व्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विग्रात्रः। य एवं विद्वान्द्विग्रात्रेण यजते। व्येवास्मां उच्छति। अथो तम् एवापं हतो अग्निष्ठेममन्तता आ हरति। अग्निः सर्वा देवताः। देवतास्वेव प्रति तिष्ठति॥ ३७॥

उत्तरं प्रतीष्ठित्ये पश्व्यः सूत च॥

वर्णस्य जामि वा ईश्वर औग्नेयमिन्द्रस्य यज्ञिष्वाश्चिद्देममुपं ल्येण वै रजताऽप्रतिष्ठितो दशा॥ ३०॥

वर्णस्य यद्विष्वायां यज्ञिषु तस्माद्ब्रह्मतोः सूतिर्विश्वात्॥ ३७॥

वर्णस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेतिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

आङ्गिरसो वै सूत्रमासता तेषां पृश्निर्धर्मिधुगासीता। सर्जीषणाजीवता। तैऽश्रवन्।
कस्मै नु सूत्रमास्महे। यैऽस्या ओषधीर्न जनयाम इति। ते दिवो वृष्टिमसूजन्ता।
यावन्तः स्तोका अवापद्यन्ता। तावतीरोषधयोऽजायन्ता। ता जाताः पितरो
विषेणालिप्मन्॥१॥

तासा॑ जग्धा रुप्यन्त्येता। तैऽश्रवन्। क इद्विमित्यमंकरिति। वर्यं
भोग्येयमिच्छमाना॒ इति॑ पितरोऽश्रवन्। किं वौ॑ भाग्येयमिति॑ अग्निहोत्र
एव नोऽप्यस्त्वत्यश्रवन्। तेष्युतद्वाग्येयं प्रायंच्छन्। यजुल्वा निमार्षि॑। ततो॑ वै
त ओषधीरस्वदयन्। य एवं वेदा॥२॥

स्वदंतोऽस्मा॒ ओषधयः। ते॑ वृथमुपावासूजन्। इदं नौ॑ हृव्यं प्रदापयेति॑।

सौंज्ब्रवीद्वरं वृणो दशं मा रात्रींजातं न दैहना आसङ्गं भात्रा सुह चरणीति।
तस्माद्विष्मं जातं दश रात्रीन् दुहन्ति। आसङ्गं भात्रा सुह चरति। वारेवतु
ह्यस्या तस्माद्विष्मं संस्मृष्ट्युयं कुद्रो धातुकः। अति हि सन्धान्यति॥३॥
आलिप्तन्वेद धातुकं एकं च॥

[१]

प्रजापतिश्चिमंसूजता तं प्रजा अन्वसूज्यन्ता तमंभाग उपास्ता सौंस्य
प्रजाभिरपाकामत्। तमवरुणस्मानोऽन्वैता। तमवरुणं नाशकोता। स तपोऽतायता
सौंश्रिरुपारमतातोपि वै स्य प्रजापतिरिति। स एगाटादुदमृष्ट॥४॥

तदधृतमंभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टः। ताञ्छेष्टलक्ष्मी
प्राजापत्येत्याहः। यद्गरटादुदमृष्टा तस्माद्गरटे केशा न संनिता। तदशो प्राग्लिता।
तद्विचिकिथ्मता। जुहवानी(३) मा हौषा(३)निति। तद्विचिकिथ्माये जन्मा य एवं
विद्वान् विचिकिथ्माति॥५॥

वसीय एव चेतयते। तं वाग्यवद्जुहूधीति। सौंज्ब्रवीत्। कस्त्वमसीति। स्वेव ते

वागित्यंब्रवीत्। सोऽजुहोथ्वाहेति। तथ्वाहाकारस्य जन्मः। य एवं स्वाहाकारस्य
जन्म वेदे। करोति स्वाहाकारेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकारेण जुहति॥६॥
भोगायवास्य हुतं भवति। तस्या आहूत्यै पुरुषमसृजत। द्वितीयमजुहोत्।
सोऽश्वमसृजत। तृतीयमजुहोत्। स गामसृजत। चतुर्थमजुहोत्। सोऽविमसृजत।
पञ्चमंजुहोत्। सोऽजामसृजत॥७॥

सोऽग्निर्बिभेत। आहूतीभिर्वै माऽऽप्रोतीति। स प्रजापतिं पुनः प्राविशता।
तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भाग्येयमभि जीनिष्य इति।
तुम्यमेवेदः हृयात् इत्यंब्रवीत्। स एतद्वाग्येयम्यजायत। यद्ग्रिहोत्रम्॥८॥

तस्माद्ग्रिहोत्रमुच्यते। तद्वाप्तमानमादित्योऽब्रवीत्। मा हौषीः। उभयोर्वै
नोवेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ होष्यन्तीति। सायमेव तुम्यं जुहवन्।
प्रातर्मह्यमित्यंब्रवीत्। तस्माद्ग्रये सायं हृयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै राजिः। एन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुह्यात्। उभयमेवाग्नेयं

स्यात्। उदिते सूर्यं प्रातर्जुहोति। तथा उभये सायं हुयते। सूर्यो य प्रातः। रात्रि वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते। अहा प्रति तिष्ठन्ति। यथा यं जुहोति॥१०॥

प्रैव तेन जायते। उदिते सूर्यं प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेति। स एतदंग्रहीत्रं निथनमपश्यत्। तदुदिते सूर्यं जुहोत। यजुषाऽन्यत। तुषीमन्यत। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विद्युष उदिते सूर्यं ग्रहीत्रं जुहति॥११॥

प्रैव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्त्रेति। तादग्रेव तत। अथो खल्लाहः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसतेः। यस्तयोरन्यः गुधयत्यन्यं न। उमौ वाव स तावृच्छतीति। अश्रि वावाऽदित्यः सायं प्र विशति। तस्मादंग्रहीरात्रकं ददशे। उमे हि तेजस्मी सम्पद्यते॥१२॥

उद्यन्तं वावाऽदित्यमिश्रन्तु सुमारोहति। तस्माद्भूम एवाग्रेदिवा ददशे। यदभ्यें

सायं जुहूयात्। आ सूर्यो वृश्चेता। यज्ञसूर्यो य प्रातजुहूयात्। आ अग्ने वृश्चेता।
देवतांश्यः समदं दध्यात्। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्वे साय ऽ होतव्यम्।
सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिर्ग्निः स्वाहेति प्रातः। तथोभास्याऽ साय ऽ हृयते॥१३॥

उभास्या प्रातः। न देवतांश्यः समदं दधाति। अग्निर्ज्योतिरित्याह। अग्निर्वै
रेतोपाः। प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा एवास्मै प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह।
प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। ज्योतिर्ग्निः स्वाहत्याह। प्रजा एव प्रजाता
अस्यां प्रतीषापयति॥१४॥

तुष्णीमुत्तरामाहृतिं जुहोति मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यदुदिते सूर्ये प्रातजुहूयात्।
यथा उत्तिथये प्रद्वताय शून्यायावस्थायाहार्थं हर्सन्ति। ताद्वगेव तत्। क्वाङ्गह
तत्स्तद्वतीत्याहुः। यथस न वेद। यस्मै तद्वन्तीति। तस्माद्यदौषसं जुहोति।
तदेव संम्प्रति। अथो यथा प्रार्थमोषसं परिवेक्षौष्ठि। ताद्वगेव तत्॥१५॥

अमृष विचिकित्तमि जुहूल्यामसूजताप्रिहोत्रं सूर्यो य प्रतर्जुहोति जुहति सम्पदेते हृयते स्यापयति सम्प्रति द्वे चौ॥[२]

रुद्रो वा एषः। यद्ग्निः। पर्वी स्थाली। यन्मध्ये उग्रे रथि श्रयेत्। रुद्राय पर्वी मणि
दध्यात्। प्रमायुका स्यात्। उदीचोऽज्ञारात्रिरुद्रह्यादि॑ श्रयति। पर्वीये गोपीथायै
व्यन्तान्करोति। तथा पल्ल्यप्रमायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्रवृत्त्यते। यद्ग्निहोत्रम्। प्रतीषि अत्यशुकामस्या
शान्तमिव हि पश्चव्यम्। न प्रतीषि अद्व्यवर्चसकामस्या। समिद्धमिव हि
ब्रह्मवर्चसम्। अथो खलु। प्रतीषिच्यमेवा यत्प्रातिषिश्चति॥१७॥

तत्पश्चव्यम्। यजुहोति। तद्व्यवर्चसि। उभयमेवाकं। प्रच्युतं वा
पुतद्स्माल्लोकात्। अगतं देवलोकम्। यच्छ्रुतः हृविरन्मिधारितम्। अभि
द्योतयति। अभ्येवैनदधारयति। अथो देवत्रैवैनद्वयति॥१८॥

पर्यग्नि करोति। रक्षसामपहत्यै। त्रिः पर्यग्नि करोति। च्यावृद्धि यज्ञः। अथो
मेष्यत्वायै। यत्प्राचीनमुद्भासयेत्। यजंमानः शुचाऽपर्येत्। यद्विक्षिणा पितृदेवत्यः
स्यात्। यत्प्रत्यक्॥१९॥

पलीः शुचाऽपर्येता उदीनीनुम्भूसयति। युषा वै देवमनुज्याणाः शान्ता दिक्।
तामेवैनदनुद्बोसयति शान्त्यौ। वर्त्म करोति। यज्ञस्य मन्तौले निष्पत्ति। उपेव
तथस्तुणति। चतुरुक्त्रयति। चतुष्पादः प्रशावः॥२०॥

पुश्नेलावं रुद्धो। सर्वपूर्णानुन्नेयति। सर्वं हि पुण्यां राज्ञः। अनुच्च उन्नेयति।
प्रजायां अनुच्छीनल्लायां। अनुच्छेवास्यं प्रजाऽर्घुका भवति। सम्पूर्शति व्यावृत्त्यै।
नाहोऽनुपं सादयेत्। यदहोऽन्यनुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मां उपनिधाया॥२१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आउस्मै वृश्नेता। यदेव गारहंपत्येऽधि-
श्रयति। तेन गारहपत्यं प्रीणाति। अश्चिर्बिमेत्। आहुतयो माऽत्यैष्यन्तीति। स-
पुताः सुमिधमपश्यत्। तामाऽधेता। ततो वा अग्रावाहुतयोऽधियन्ता॥२२॥

यदेनः समयच्छत्। तथमिधः सामित्यम्। सुमिधमा देखाति। समेवैन-
यच्छति। आहुतीनां धृत्यै। अथो अश्चिरोत्रमेवेभवत्करोति। आहुतीनां प्रतीष्ठित्यै।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदेकाः सुमिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति। अथ कस्याः-

समिधिं द्वितीयामाहृतिं जुहोतीति॥ २३॥

यद्यै समिधोवा दृष्यात्। आतृव्यमस्मै जनयेत्। एकां समिधंमाधार्य। यजुषा-
ज्ञामाहृतिं जुहोति। उभे एव समिद्धती आहृती जुहोति। नास्मै आतृव्यं जनयति।
आदीतायां जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो यथा इतिथिं ज्योतिष्कला
परि वेदोष्टि। ताद्येव तत्। चतुरन्नेयति। द्विजुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमति।
अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति॥ २४॥

भवति प्रतिष्ठिश्चति गमयति प्रत्यक्षम् शब्दं उपनिधायाऽप्यन्तेति तच्चत्वार्ति च॥

[३]

उत्तरावतीं वै देवा आहृतिमजुहवः। अवाचीमसुराः। ततो देवा अभवन्।
पराजसुराः। यं कामयेत् वसीयाऽन्नस्यादिति। कर्नीयस्तस्य पूर्वं हुत्वा। उत्तरं
भूयो जुहयात्। एषा वा उत्तरावत्याहृतिः। तान्देवा अजुहवः। ततस्तोऽभवन्॥ २५॥
यस्येवं जुहति। भवत्येवा यं कामयेत् पापीयाऽन्नस्यादिति। भूयस्तस्य पूर्वं
हुत्वा। उत्तरं कर्नीयो जुहयात्। एषा वा अवाच्याहृतिः। तामसुरा अजुहवः। ततस्ते

परां भवन्। यस्यैवं जुहोति। पैरेव भवति॥ २६॥

हुत्वोपं सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्तै। गाहपत्यं प्रतीक्षते।
अननुष्यायिनमैवं करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थापुरस्ति। तं य कृच्छेत।
यज्ञस्थाणुमृच्छेत। एष वा अग्निहोत्रस्य स्थापुः। यत्पूर्वाङ्गुहीतिः। तां
यदुत्तरयाऽभि जुहोयात्॥ २७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत। अतिहाय पूर्वमाहुतिं जुहोति। यज्ञस्थाणुमेव परिवृणक्ति।
अथो आतुव्यमेवात्माऽति क्रामति। अवाचीनः सायमुपमार्षि। रेते एव तद्धधाति।
कृच्छ्रं प्रातः। प्र जनयत्वेव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरुन्नयति॥ २८॥

द्विजुहोति। अथ क्रेद्वे आहुती भवत इति। अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात्। एष
वा अग्निर्वैश्वानरः। यज्ञोऽप्यणः। हुत्वा द्विः प्राशजाति। अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती
जुहोति। द्विजुहोति। द्विनिर्मार्षि। द्विः प्राशजाति॥ २९॥

षट्ख्यमप्यद्यन्ते। पद्मा कृतवः। कृत्वेव प्रीणाति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं

देवत्यं मध्रिहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति श्रव्यात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैन्द्राग्रम्।
यत्तुष्णीम्। तत्प्राजापत्यम्॥ ३०॥

यन्निमार्षि। तदोषधीनाम्। यद्वितीयम्। तत्पितृणाम्। यत्प्राशन्नाति।
तद्भर्माणाम्। तस्माद्भर्मा अनश्वन्तो वर्धन्ते। यद्वचामति। तन्मनुष्णाणाम्।
उद्देश्यवृत्याचामति॥ ३१॥

आत्मनौ गोपीथायौ निर्णेनक्ति शुद्धौ। निष्ठपति स्वगाकृत्यै। उद्दिशति।
सास्तर्णीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पूर्यवर्तते। स्वमेव वीर्यमनु पूर्यवर्तते।
तस्माद्दक्षिणोऽर्थ आत्मनौ वीर्यवत्तरः। अथौ आदित्यस्यैवावृतमनु पूर्यवर्तते।
हुत्व्योप समिन्ये॥ ३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्धौ। न ब्रह्महिनु प्र हेरता। असङ्गस्थितो वा एष यज्ञः।
यद्यश्रिहोत्रम्। यद्वनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छन्न्यात्। तस्माचानु प्रहत्यम्। यजस्य
सन्तत्यै। आपो नि नयति। अव्युथस्यैव रूपमंकः॥ ३३॥

अभवन्वति जुहुयन्नयति माण्डि द्विः प्रासजांति प्राजापत्यमाचामतीन्द्रेऽकः॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति। वर्षमो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाश्रीद्धम्। द्यौरहीविर्धनम्। दिव्या आपः प्रोक्षणयः। ओषधयो बर्गहिः॥ ३४॥

बन्स्पतय इच्छाः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः। यजेमानः पृश्नः। समुद्रो-ज्वभूथः। संवर्ध्मरः स्वंगाकारः। तस्मादाहितायेः सर्वमेव बौहिष्यं दृतं भवति। यथ्मायं जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥ ३५॥

आहेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा। यावन्तो वै देवा अहृतमादन्। ते पराऽभवन्। त पुतदंग्रहीत्रं सर्वस्यैव संमवदायोजुहवुः। तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति। यथ्मायं जुहोति। रात्रिया एव तक्षुताद्याया॥ ३६॥

यज्ञमानस्यापरभावाय। यत्प्रातः। अहे एव तद्भुताद्याय। यज्ञमानस्यापरभावाय।
यत्तोऽश्वाति। हुतमेव तत्। द्वयोः पर्यंसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा ओग्निहोत्रं
मिथुनम्। य एवं वेदा प्र प्रजया पुश्चिर्मिथुनेजायते॥३७॥

इमामेव पूर्वया द्वृहे। अमूर्ततरया। अधिश्वित्योत्तरमा नेत्राति। योनोवेव तद्रेते
सिश्वति प्रजनने। आज्येन जुहुयातेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव
भवति। पर्यंसा प्रशुकामस्य। एतद्वै पशुनां रूपम्। रूपेणवास्मै पशुनवं
रुन्धे॥३८॥

प्रशुमानेव भवति। दृधेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि। इन्द्रियाव्येव भवति
यवाग्वा ग्रामकामस्योपथा वै मनुष्याः। भाग्येनवास्मै सजातानवं रुन्धे। ग्राम्येव
भवति। अयंजो वा एषः। योऽसामा॥३९॥

चतुरुक्त्रयति। चतुरक्षरः रथन्तरम्। रथन्तरस्येष वर्णः। उपरीव हरति
अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्येष वर्णः। द्विर्जुहोति द्यक्षरं बृहत्। बृहत् एष

वर्णः। अग्निहोत्रमेव तथ्मामन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेदा उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दते उपसत्तारम्। उन्नीयोपं सादयति। पूर्विथिवीमेव प्रीणाति। होष्यनुपसादयति। अन्तरिक्षमेव प्रीणाति। हुत्वोपं सादयति। दिव्यमेव प्रीणाति। एता वा अग्निहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेदा उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दते उपसत्तारम्। यो वा अग्निहोत्रस्याश्रोवितं प्रत्याश्रोवितः होतारं ब्रह्माणं वषट्कारं वेदा तस्य ल्वेव हुतम्। प्राणो वा अग्निहोत्रस्याश्रोवितम्। अपानः प्रत्याश्रोवितम्। मनो होता चक्षुष्विद्वा। निमेषो वषट्कारः॥४२॥

य एवं वेदा तस्य ल्वेव हुतम्। सायं यावानश्च वेदेवाः प्रात्यर्थोवाणश्चाग्निहोत्रिणां गुहमागच्छन्ति। तान् यन्त तर्पयेत्। प्रजयोऽस्य पृथुभिर्विति इष्ठेरन्। यत्पर्येत्। तुता एनं प्रजया पृथुभिस्तर्पयेयुः। सुजूर्देवैः सायं यावभिरिति सायः। सम्भूशति। सुजूर्देवैः प्रात्यर्थोविरिति प्रातः। ये चैव देवाः सायं यावान् ये चं

प्रात्यर्थीवाणः॥४३॥

तानेवोभयाऽस्तपर्यति। त एनं तु सः प्रजया पुश्चिमीस्तपर्यन्ति। अरुणो हं स्माहौपवेशिः। अश्विहोत्र एवा हं सायं प्रातर्वज्ञं प्रातृव्येष्यः प्र हरामि तस्माभ्यापीया ऽस्मो आतृव्या इति। चतुरन्त्रयति। द्विर्जहोति। समिश्रसमी। सप्तपदा शक्तेरी। शाक्तरो वज्रः। अश्विहोत्र एव तथ्यायं प्रातर्वज्ञं यज्ञमानो आतृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मना। पराऽस्य प्रातृव्यो भवति॥४४॥

बग्हिः प्रातर्हुताद्याय जायते रथेऽस्यामा करोत्येता वा अश्विहोत्रस्यैप्सदौ वपङ्गाश्च प्रात्यर्थीणो वस्त्रमीले च॥—[५]

प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वमें जायेतेति। सोऽजुहोत्। तस्याऽऽत्मन्वद्जायत। अश्विर्वायुर्गादित्यः। तैऽज्जवन्। प्रजापतिरहोषीदात्मन्वमें जायेतेति। तस्य वयमेजनिष्ठहि। जायेतात्र आत्मन्वदिति तैऽज्जहवुः। प्राणानामृशिः। तनुवै बायुः॥४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषां हुतादेजायत गौरेव। तस्यै पर्यंसि व्यायेच्छन्ता। मम-

हुतादेजनि ममेति। ते प्रजापंति प्रश्वर्मायन्। स ओदित्योऽग्निमंब्रवीत्। यतरो नौ जयात्। तत्रौ सुहास्मिदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति। प्रजापंतिरब्रवीत्कस्यै कु इति। प्राणानामहमित्यश्चः॥४६॥

तुनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादेजनीति। अग्नेऽहुतादेजनीति। तदंश्रिहोत्रस्याश्रिहोत्रत्वम्। गौर्वा औश्रिहोत्रम्। य एवं वेद गौरश्रिहोत्रमिति। प्राणापानाम्यामेवाश्रिं समर्थयति। अव्यर्थकः प्राणापानाम्याभवति॥४७॥

य एवं वेदा। तौ वायुरेत्रवीत्। अनु मा भेजतमिति। यदेव गारुहपत्ये-जिधिश्रित्याहवनीयमस्युद्भवान्। तेन त्वा प्रीणानित्यंश्रुताम्। तस्माद्वाराहपत्ये-जिधिश्रित्याहवनीयमस्युद्भवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापंतिर्देवताः सूजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसूजता। सोऽन्यदालभ्यमित्वा॥४८॥

प्रजापंतिमभि पूर्यवर्तता स मूल्योर्बिभेत्। सोऽमुमादित्यमात्मनो निर्मिमीता।

त ए हुत्वा पराहृयार्थीवर्तता। ततो वै स मृत्युमपांजयत्। अपं मृत्युं जंयति। य एवं
वेदा। तस्माद्यस्येवं विद्वषः। उतैकाहमुत द्युहं न जुह्वति। हुतमेवास्यं भवति। असौ
द्यादित्यौ ऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तन्वै वायुरशिर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥

[६]

रौद्रं गवि। वायुव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुल्हमानम्। सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि
श्रितम्। वैश्वदेवा मिन्दवः। पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्णवद्मानम्। मैत्रे शरः।
ध्यातुरद्वासितम्। बृहस्पतेरुचीतम्। सीवितुः प्र क्रोन्तम्। द्यावापृथिव्यङ् हियमाणम्।
ऐन्द्राग्नमुपसन्नम्। अग्नेः पूर्वोऽऽहुतिः। प्रजापतेरुतरा। ऐन्द्रङ् हुतम्॥५०॥

उद्घोसितः सप्त च॥

[७]

दक्षिणत उपं सूजति। पितॄलोकमेव तेनं जयति। प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव
तेनं जयति। उदीचीमावृत्यं दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेनं जयति। पूर्वो दुल्हाङ्गेषस्यं
ज्येष्ठेनेयस्य। यो वा गृतश्रीः स्यात्। अपरो दुल्हात्कनिष्ठस्यं कानिष्ठेनेयस्य। यो

वा बुद्धेत्॥५१॥

न सं मृशति पापवस्यस्य व्यावृत्ते। वायव्यं वा एतदप्सूष्टम्।
आश्वेन दुल्हमानम्। मैत्रं दुर्गम्यम्। अर्यम्ण उद्भास्यमानम्। त्वाष्ट्रमुत्तीयमानम्।
बृहस्पतेकन्त्रीतम्। सवितुः प्रकान्तम्। द्यावापृथिव्यं हियमाणम्॥५२॥

एन्द्राग्रमुपं सादितम्। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति यौं इग्निहोत्रं जुहोति।
यथा खलु वै धनुं तीर्थं तर्पयति। एवमिग्निहोत्री यजमानं तर्पयति। तुष्यति प्रजया-
पश्चमिः। प्र सुवर्गं लोकं जानाति। पश्यति पुत्रम्। पश्यति पौत्रम्। प्र प्रजया-
पश्चमिर्थनैर्जायतो। यस्येवं विद्योऽग्निहोत्रं जुहति। य उं चैनदेवं वेदे॥५३॥

बुद्धेष्टियमाणायते द्वे च॥

[८]

त्रयो वै प्रैयमेधा ओसन्। तेषां त्रिशेषोऽग्निहोत्रमंजुहोत्। द्विरेकः। सुकृदेकः।
तेषां यज्ञिरज्जुहोत्। स क्रुचाऽज्जुहोत्। यो द्विः। स यजुषा। यः स्कृता। स
तुष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तुष्णीम्। तावृभावार्थताम्। तस्माद्यजुषाऽहुतिः पूर्वा होतव्या। तुष्णीमुत्तरा। उभे एवर्थि अवे रुच्ये। अग्निज्योतिज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति। रेते एव तद्वधाति। सूर्यो ज्योतिज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः। रेते एव हितं प्र जनयति। रेते वा एतस्य हितं न प्र जोयते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुते सूर्योऽस्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उत्त्रीय प्राङ्गदाक्रवेत्। स उपसाधातमितोरासीता। स यदा ताम्येत्। अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वेष्टुतः। तमेवोपासरत्। स एवेन्त तत् उत्त्रेयति। नार्तिमाच्छ्रीति यजमानः॥५६॥

तुष्णीं जायते यजमानः॥

[९]

यदग्निमुद्धर्ति। वस्त्रवस्त्रहर्षिः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहोति। वस्त्रवस्त्राग्निहोत्रः हुतं भवति। निहिते धूपायञ्जेते। रुद्रास्त्रहर्षिः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहोति। रुद्रवस्त्राग्निहोत्रः हुतं भवति। प्रथममिधमर्चिरा लभते। आदित्यास्त्रहर्षिः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथांविधे जुह्वति। आदित्येष्वेवास्या॑ग्रिहोत्रः हुतं भेवति। सर्वे
एव सर्वश इ॒ध्म आदी॑सो भवति। विश्वे॑ देवास्त्वार्थीः। तस्मिन् यस्य तथांविधे
जुह्वति। विश्वेष्वेवास्ये॑ देवेष्वश्चिह्नोत्रः हुतं भेवति। नितरामर्चिकृपावैति लोहिनीकैव
भवति। इन्द्रस्त्वार्थीः। तस्मिन् यस्य तथांविधे जुह्वति। इन्द्रे॑ एवास्या॑ग्रिहोत्रः
हुतं भेवति॥५८॥

आङ्गोरा भवन्ति। तेष्योऽङ्गोरेष्योऽर्चिकृदैति। प्रजापतिस्त्वार्थीः। तस्मिन् यस्य
तथांविधे जुह्वति। प्रजापतवेवास्या॑ग्रिहोत्रः हुतं भेवति। शरोऽङ्गोरा अच्युहन्ते।
ब्रह्म तद्विश्वः। तस्मिन् यस्य तथांविधे जुह्वति। ब्रह्मनेवास्या॑ग्रिहोत्रः हुतं भेवति।
वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे॑ प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्येतासु
देवतासु हुतं भेवति। यस्यैव विद्युषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उ॑ चैनदेवं वेद॑॥५९॥

आदित्यस्त्वार्थीश्चिह्नं पुवास्या॑ग्रिहोत्रः हुतं भेवति देवेषु चत्वारि च (यद्ग्रिहितः प्रथमः सर्वे॑ एव नितरामङ्गोरा॑ शरोऽङ्गोरा॑

ब्रह्म वसुष्वश्चिह्नोत्रः॥)

ऋतं त्वा॑ सत्येन परिषिश्चामीति॒ सायं॑ परिषिश्चति॒ सत्यं॑ त्वर्तेन परिषिश्चामीति॒
प्रातः। अग्निर्वा॑ ऋतम्। असावादित्यः॑ सत्यम्। अग्निमेव॑ तदादित्येन॑ सायं॑
परिषिश्चति॒। अग्निनाऽउत्तित्यं॑ प्रातः॑ सः। यावदहोरात्रे॑ भवतः। तावदस्य॑ लोकस्या॑
नार्तिनि॑ रिष्टिः। नान्तो॑ न पर्यन्तो॑ उस्ति॒। यस्यैव॑ विदुषौ॑ उग्निहोत्रं॑ जुह्वति॒। य
उचेनदेवं॑ वेद॑॥६०॥

अस्ति॑ द्वे॑ च॥

[११]

अज्ञेर्सः॑ प्रजापतिरुग्मिः॑ लुक॑ उत्तरावर्ती॑ ब्रह्मादिनौ॑ उग्निहोत्रप्रायणा॑ यज्ञः॑ प्रजापतिरकामयताऽल्मन्वद्रौद्रज्ञवि॑
दक्षिणतत्त्वायो॑ वै यद्ग्रिमूतं॑ त्वा॑ सूत्येनेकादशा॥११॥

अज्ञेर्सः॑ प्रैव॑ तेन॑ पृश्नेन॑ यज्ञिमार्ति॑ यो॑ वा॑ अग्निहोत्रस्योपसदौ॑ दक्षिणतः॑ परिष्टिः॥६०॥
अज्ञेर्सो॑ य॑ उचेनदेवं॑ वेद॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति॑ श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेतिरीयब्राह्मणे॑ द्वितीयाष्टके॑ प्रथमः॑ प्रपाठकः॑ समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

प्रुजाप॑तिरकामयत् प्रुजा॒ः सृ॒जेयेति॑। स् ए॒तं दशोहोतारमपश्यत्। तं मन॑सा-
उनुद्वल्य॑ दर्मस्तम्ब॑व॒जुहोता॑। ततो॑ चै स् प्रुजा॒ अ॑सृजता॑। ता॑ अ॑स्माख्युष्टा॑
अपा॑क्रामन्। ता॑ ग्रहेणागृह्णात्। तद्भ्रह्मस्य॑ अ॑हत्वम्। यः॑ कामयेत् प्रुजायेयेति॑। स्
दशोहोतारं॑ मन॑सा॒उनुद्वल्य॑ दर्मस्तम्ब॑ जुहोता॑। प्रुजाप॑तिर्व॒ दशोहोता॑॥१॥

प्रुजाप॑तिरेव॒ भूत्वा॑ प्रुजायतो॑। मन॑सा॒ जुहोति॑। मन॒॑ इव॑ हि॑ प्रुजाप॑तिः।
प्रुजाप॑तेगात्मै॑। पूर्णया॑ जुहोति॑। पूर्ण॑ इव॑ हि॑ प्रुजाप॑तिः। प्रुजाप॑तेगात्मै॑। न्यूनया॑
जुहोति॑। न्यूनाङ्क्षे॑ प्रुजाप॑तिः। प्रुजा॒ अ॑सृजता॑। प्रुजाना॒॑ सृष्टै॑॥२॥

दर्मस्तम्बे॑ जुहोति॑। उतस्माद्वै॑ योनै॑। प्रुजाप॑तिः। प्रुजा॒ अ॑सृजता॑। यस्मादेव॑ योनै॑।
प्रुजाप॑तिः। प्रुजा॒ अ॑सृजता॑। तस्मादेव॑ योनै॑। प्रुजायतो॑। ब्राह्मणो॑ दंक्षिणत॑ उपास्ते॑।
ब्राह्मणो॑ वै॑ प्रुजाना॑मुपद्रष्टा॑। उपद्रष्टुमल्येव॑ प्रुजायतो॑। ग्रहो॑ भवति॑। प्रुजाना॒॑ सृष्टाना॒॑।

धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वा सुं यशो नच्छेत्॥३॥

मोऽरण्यं पुरेत्या दर्भस्तम्बमुद्धर्या। ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाढा। चतुर्होत्प्याचक्षीता
एतद्वे देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चातुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेवं
प्रकाशं ज्ञातम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तम्बमुद्धर्य व्याचष्टे॥४॥

आग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। आग्निवत्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते।
ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टमल्येवेन् यशः ऋच्छति। ईश्वरन्तं
यशोर्तोरित्याहः। यस्यात्ते व्याचष्ट इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवेन् तत्रोपनमाति।
तदेवावे रुन्थे॥५॥

आग्निमादध्यानो दशहोत्राऽरणिमवं दध्यात्। प्रजातमेवेनमा धत्ते। तेनवोहृत्याग्निहोत्रं
जुहुयात्। प्रजातमेवेनज्ञहोति। हुविनिर्वर्पस्य दशहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवेनं
निर्वर्पति। सामिधेनीरनुवद्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव सूक्ष्माऽरण्य
प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमूव तनुते॥६॥

अभिचरं दशोतारं जुहयात् नवै पूर्णे प्राणाः। नभिर्दशमी।
 सप्राणमेवेनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। यावद्याणाः। यावदेवास्यास्ति।
 तदभि चरति। स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदर्शे वा। एतद्वा अस्यै निरक्षतिगहीतम्।
 निरक्षतिगहीत एवैन निरक्षत्या ग्राहयति। यद्वाचः कुरम्। तेन वषद्वरोति। वाच
 एवैन कुरेण प्र वृशति। ताजगतिमाच्छ्रुतिः॥७॥

दशोता सूष्णा क्षच्छेद्याचेऽ रुध्य एव तंते निरक्षतिगहीतं पञ्च च॥

[४]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ मूजेयेति। स एतं चतुर्होतारमपश्यत्।
 तं मनसाऽनुद्वल्योऽहवनीयेऽजुहोत। ततो वै स दर्शपूर्णमासावमूजत।
 तावस्माञ्मृष्टाकपा कामताम्। तौ ग्रहेणागङ्गात्। तद्वहस्य ग्रहत्वम्। दर्शपूर्णमासावालम्।
 चतुर्होतारं मनसाऽनुद्वल्योहवनीये जुहयात्। दर्शपूर्णमासावेव सूष्णाऽरम्भ्यु
 प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयौः सूष्णयोर्धर्थैः सोऽकामयत चातुर्मास्यानि

मुजेयेति। स एतं पञ्चोत्तरमपश्यत् तं मनसा उन्द्रित्योऽहवनीये उज्जहोत् ततो
वै स चातुर्मुख्यान्यमुजता तान्यस्माख्युषान्यपाकामन्। तानि ग्रहेणगृह्णात्।
तद्धर्हस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मुख्यान्यालभमानः॥३॥

पञ्चोत्तरं मनसा उन्द्रित्योऽहवनीये उज्जहात्। चातुर्मुख्यान्येव सूक्ष्माऽरम्य-
प्रतनुतो। ग्रहो भवति। चातुर्मुख्यानां सूष्ठनां धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्ध-
मुजेयेति। स एत षड्गोत्तरमपश्यत्। तं मनसा उन्द्रित्योऽहवनीये उज्जहोत्। ततो
वै स पशुबन्धमसुजता। सोऽस्माख्युषोऽपाकामत्। तं ग्रहेणगृह्णात्॥४०॥

तद्धर्हस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यज्ञ्यमाणः। षड्गोत्तरं मनसा उन्द्रित्योऽहवनीये
उज्जहात्। पशुबन्धमेव सूक्ष्माऽरम्य प्रतनुतो। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्यं सूष्ठस्य
धृत्यै। सोऽकामयत सौम्यमध्यरः सुजेयेति। स एत भस्त्रहोत्तरमपश्यत्। तं
मनसा उन्द्रित्योऽहवनीये उज्जहोत्। ततो वै स सौम्यमध्यरमसुजता॥४१॥

सोऽस्माख्युषोऽपाकामत्। तं ग्रहेणगृह्णात्। तद्धर्हस्य ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः।

सतहोतारं मनसा ऽनुद्दल्योऽहवनीये जुहथात्। सौम्यमेवाच्चरः सुङ्घाऽऽर्थ्य प्रत्यनुतो ग्रहो भवति। सौम्यस्याच्चरस्य सुष्ठस्य धृत्यैः देवेष्यो वै यज्ञो न प्राभवत्। तमेतावच्छः समर्पन्॥ १२॥

यथ्सम्भारः। ततो वै तेष्यो यज्ञः प्राभवत्। यथ्सम्भारा भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं वा ओतिथ्यम्। मुखत् एव यज्ञः सम्भूत्य प्रत्यनुतो। अयज्ञो वा एषः। योऽप्त्वीकः। न प्रजाः प्रजायेन्। पत्नीव्याचष्टे। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसम्मु व्याचष्टे। एतद्वै पत्नीनामायतनम्। स्व एवेनो आयतनेऽवकल्पयति॥ १३॥

तनुत् आलभंमानोऽगृह्णादसूजताभार आयेन्द्रथपद्मे॥

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स त्रिवृत् स्तोमंमसूजता तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत उद्देश्यत। तौ पूर्वपक्षश्चोपपक्षश्चोभवताम्। पूर्वपक्षं देवा अन्वमूर्ज्यन्त। अपरपक्षमन्वमूर्शः। ततो देवा अभवन्। पराऽमूर्शः। यं कामयेत्

वसीयाऽन्ध्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे योजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत् पापीयाऽन्ध्यादिति।
तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्कुण्ठयतरः।
प्रजापतिवै दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्होता सप्तहोता। ऋतवै
संवध्मरः॥१५॥

प्रजाः पुशवै इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भ्यासं वेद। बहोरेव
भूयान्वति। प्रजापतिर्देवासुरानसुजता स इन्द्रमपि नासुजता। तं देवा अश्ववन्।
इन्द्रं नो जनयेति। मौऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्माऽस्तपुसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं
जनयच्छमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्ता त आत्मनिन्द्रमपश्यन्। तमश्रवन्। जायस्वेति।
सोऽब्रवीत्। किं भाग्येयमभि जीवन्य इति। ऋतूस्वव्यस्मरम्। प्रजाः
पृथग्न्। इमाँलोकानित्यश्रवन्। तं वै माऽऽहत्या प्र जीनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत वीरो म आजायेतेरि। स
चतुर्होतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिर्वै भूला प्रजायते।
जज्ञन्दिद्विमन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आउस्यं वीरो जायते। वीरः हि
देवा एतयाऽऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्वाङ्गिरसश सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्ता वृयं
पूर्वं सुवर्गं लोकमियाम वृयं पूर्वं इति॥३८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रातरनुवाकादाशीग्रेऽजुहतुः।
ततो वै ते पूर्वं सुवर्गं लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा
प्रातरनुवाकादाशीग्रे जुहुयात्। संवर्षस्मरो वै पञ्चहोता। संवर्षस्मरः सुवर्गे लोकः।
संवर्षस्मर एवर्तुष्ठ प्रतिष्ठाय। सुवर्गं लोकमेति। तैऽश्रुवत्राङ्गिरस आदित्यान्॥३९॥

क्रं स्था क्रं वः सन्ध्यो हृव्यं बद्ध्याम इति। छन्दः स्वित्यब्द्वन्। गायत्रियां
त्रिष्टुभि जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः सु सन्ध्या आदित्येयः। आङ्गीरसीः प्रजा हृव्यं
वहन्ति। वहन्त्यस्मै प्रजा बुलिम्। ऐनमप्रतिष्ठातं गच्छति। य एवं वेदा द्वादश-

मासा: पञ्चर्तवेः। त्रये इमे लोकाः। असावादित्य एकविशः। एतस्मिन्बा एष
श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य एवमेतत् श्रितं प्रतिष्ठितं वेदोऽप्येव तिष्ठति॥ २०॥
स्मादिति संबन्ध्यो ज्ञानयज्ञमितीत्यबृत्यर्थं इत्यादित्यानुत्तवः पद्म॥ [३]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तेन दशधाऽन्त्मानं
विधायो दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः मुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव
वागासीत्। एतावान् यजक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सोऽनन्दता॥ २१॥

आसुक्षिं वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स चतुर्होत्राऽतप्यत।
सोऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्। स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दशपूर्णमासो
यज्ञेष्विः। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स भूव इति व्याहरत्॥ २२॥

सोऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स तृतीयमतप्यत। सोऽताम्यत।
स सुवरिति व्याहरत्। स दिवमसृजत। अग्निष्ठेममुक्ष्यमतिरात्रमृचः। एता वै
व्याहरतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननुप्रजाः पशवश्छन्दाऽसि प्राजायन्ता।

य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा व्याहृतीः प्रजोता वेदे॥२३॥

प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनेर्जार्थते। स पञ्चहोतारमसृजत। स हृविनाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतते हृविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सौऽताम्यत। स प्रत्यङ्गबाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत॥२४॥

तद्वर्णं हिरण्यमभवत्। तद्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। स द्वितीयमतप्यत। सौऽताम्यत। स प्राङ्बाधत। स देवानसृजत। तदस्य प्रियमासीत। तथुवर्णं हिरण्यमभवत्। तथुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। य एव सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेदे॥२५॥

सुवर्ण आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य आतुव्यः। तस्मा असुवर्णं हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। गेन प्रियं गच्छति नाप्रियम्। स सुतहोतारमसृजत। स सुतहोत्रव मुवर्ण लोकमेता। त्रिणवेन स्तोमेन्मयो लोकेयोऽसुरान्प्राणुदत। त्रयस्त्रिशेन प्रत्यतिष्ठत। एकविशेन रुचमधत्त॥२६॥

संसदशेन प्राजोयत। य एवं विद्वान्स्मोमेन यजते। संसहोत्रैव सुवर्गं लोकमेति।
 त्रिणवेन स्तोमैनेष्यो लोकेभ्यो आतुव्याप्रणुदते। त्रयस्त्रिंशेन प्रति तिष्ठति।
 एकविशेन रुचं धते। संसदशेन प्रजायते। तस्माध्यसंदशः स्तोमो न निरुहल्यः।
 प्रजापतिवै संसदशः। प्रजापतिमेव मोच्यतो धते प्रजात्यै॥२७॥

अनुन्तरहृष्टव इति व्याहरद्वेदांस्मिद्वेदाधर्थं प्रजात्यै॥

[४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैवस्यै देवतायै दक्षिणामनयत्। तामङ्गीनात्।
 तेऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम। तथा नो दक्षिणा न बुद्ध्यतीति। ते व्यावृत्य
 प्रत्यगृह्णन्। ततो वै तान्दक्षिणा नाङ्गीनात्। य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां
 प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा ब्रीनाति॥२८॥

राजा ल्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्रे हिरण्यमित्याह। आग्रेयं वै
 हिरण्यम्। स्वयैवैनद्वेवतया प्रतिगृह्णाति। सोमाय वासु इत्याह। सौम्यं वै वासः।
 स्वयैवैनद्वेवतया प्रतिगृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैनद्वेवतया
 प्रतिगृह्णाति। वरुणायाश्चमित्याह॥२९॥

वारुणो वा अर्थोः। स्वयैवेन् देवतेया प्रतिगृह्णाति। प्रजापतेये पुरुषप्रित्याह। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवेन् देवतेया प्रतिगृह्णाति। मनवे तत्प्रमित्याह। मानवो वै तत्प्रः। स्वयैवेन् देवतेया प्रतिगृह्णाति। उत्तानायाङ्गीशसायान् इत्याह। इयं वा उत्तान ओङ्गीरसः॥३०॥

अनयैवेनप्रति गृह्णाति। वैश्वानर्थर्चा रथं प्रतिगृह्णाति। वैश्वानरो वै देवतेया रथः। स्वयैवेन् देवतेया प्रतिगृह्णाति। तेनामृतत्वमश्यामित्याह। अमृतमेवाऽल्पमन्धते। वयो दात्र इत्याह। वये पुरुषैन् कृत्वा। सुवर्णं लोकं गमयति। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इत्याह॥३१॥

यद्वै शिवम्। तन्मयः। आत्मन् पुरुषा पर्णितः। क इदं कस्मा अद्वादित्याह। प्रजापतिर्वेकः। स प्रजापतये ददाति। कामः कामायेत्याह। कामेन हि ददाति। कामेन प्रतिगृह्णाति। कामो दाता कामः प्रतिग्रहीतेत्याह॥३२॥

कामो हि दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविशेत्याह। समुद्रं इव हि

कामं। नेव हि कामस्यान्तोऽस्मि। न संमुद्रस्य। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामीत्याह।
येन कामेन प्रतिगृह्णाति। स एवैनम्मुच्चिंल्लोके काम आगच्छति। कामेतत्ते एष
ते काम दक्षिणेत्याह। कामं एव तद्यजंमानोऽमुच्चिंल्लोके दक्षिणामिच्छति। न
प्रतिगृहीतारि। य एवं विद्वान्दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। अनुणामेवेनां प्रति-गृह्णाति॥३३॥

ब्रैनात्यश्मित्याहक्षिरसः प्रतिगृहीत इत्याह प्रतिगृहीतेत्याह दक्षिणेत्याह चूत्वारि च॥

[५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्दशममहः। दशमेऽहन्सपर्शजियोऽऋग्मिः स्तुवन्ति
यज्ञस्यैवान्ते गत्वा। अनाद्यमवे रुध्यते। तिमृग्मिः स्तुवन्ति। त्रये इमे लोकाः।
एष एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमवे रुध्यते। पृश्निंवतीर्खवन्ति। अन्ते वै पृश्निं॥३४॥

आन्तेमवावं रुध्यते। मनसा प्रस्तौति। मनसोऽन्नाद्यति। मनसा प्रति हरति। मन-
इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरात्मै देवा वै सर्पाः। तेषांमियः राज्ञी। यथस्पर्शजियोऽ-
ऋग्मिः स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्थोत्तु होता व्याचेष्ट। स्तुतमनुशः सति शान्त्यै। अन्तो वा एष यज्ञस्य।

यद्देशमप्महः। एतत्खलु वै देवाना॑ परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चउर्होतारः। दृशमेऽहुङ्कारुः-
होतुव्याचष्टे। यज्ञस्येवान्ति॑ गुत्वा। परमं देवान् गुह्यं ब्रह्माव॑ रुन्धे। तदेव प्रकाशं
गमयति॥ ३६॥

तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजाना॑ गमयति। वाचं यच्छति। यज्ञस्य
धृत्यै॑। यज्ञमानदेवत्य॑ वा अहः। आतुव्यदेवत्या॑ रात्रिः। अहा रात्रिं ध्यायेत।
आतुव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्गे। यद्दिवा॑ वाचं विसृजेत। अहोर्आतुव्यायोच्छेष्ट।
यन्नकं विसृजेत। रात्रिं आतुव्यायोच्छेष्ट। अधिवृक्षसृर्ये॑ वाचं विसृजति।
एतावंतमेवास्मै लोकमुच्छुष्ट। यावदादित्योऽस्तमेति॥ ३७॥

पृश्नं लिष्टन्ति गमयति जिष्ठेत्पश्च च॥

[६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समश्लिष्यन्। ता रूपेणानुप्राविशत।
तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता नामाऽनु प्राविशत। तस्मादाहुः। नाम् वै
प्रजापतिरिति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्या॑ नाम् चेदध्ययेतो॥ ३८॥

मित्रमेव भंवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसुजता स इन्द्रमपि नासुजता तं
देवा अशुब्दन्। इन्द्रं नो जनयेति। स आत्मनिन्द्रमपश्यत्। तमसुजता
तं त्रिष्ठुर्वीर्यं भूत्वाऽनु प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्त आपद्धता
तेनोदद्यासुरानम्यभवत्॥३९॥

य एवं वेदा अभि आत्मान्मवति। ते देवा असैर्विजित्या सुवर्णं लोकमायन्।
तेऽमृष्मिल्लोके व्यक्ष्युच्यन्। तेऽशुब्दन्। अमृतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते
सुतहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आज्ञीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामृतं कल्पयेति॥४०॥

तस्य वा इयं कूर्सिः। यदिदं किं चो य एवं वेदा कल्पतेऽस्मै। स वा अयं
मनुष्येषु यज्ञः सुतहोता। अमृतं सूर्यो देवेष्यो हृव्यं बहति। य एवं वेदा उपैनं
यज्ञो नमति। सोऽमन्यता। अभि वा इमैऽस्माल्लोकादमुं लोकं कीमिष्यन्त इति।
स वाचस्पते हृदिति व्याहरत्। तस्मात्पुत्रो हृदयम्। तस्माद्स्माल्लोकादमुं लोकं
नाभि कामयन्ते। पुत्रो हि हृदयम्॥४१॥

हृयंते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारिं च॥

देवा वै चतुर्होत्तमिर्यज्ञमत्वत्। ते वि पाप्ना आत्म्येणाजयन्त। अभि सुवर्गं
लोकमजयन्। य एवं विद्वाः शतुर्होत्तमिर्यज्ञं तनुते। वि पाप्ना आत्म्येण जयते।
अभि सुवर्गं लोकं जयति। षड्ग्रीत्रा प्रायणीयमा सादयति। अमृष्टे वै लोकाय-
षड्ग्रीता। ध्रन्ति खलु वा पुतथ्सोमम्। यद्भिषुपवन्ति॥४२॥

ऋ॒जुधे॑वन॑मम् लोकं गंमयति। चतुर्होत्रा॒ऽज्ञि॑थ्यम्। यशो॑ वै चतुर्होता। यशो॑
युवाऽत्मन्धते। पश्चेहोत्रा॑ पशुमुप॑सादयति। सुवर्ज्यो॑ वै पश्चेहोता। यजंमानः॑ पशुः।
यजंमानमेव॑ सुवर्ज्यो॑ लोकं गंमयति। ग्रहान्ग॒हीत्वा॑ समहोतारं जुहोति। इन्द्रियं॑ वै

इन्द्रियमेवाऽऽत्मन्यते। यो वै चतुर्होत्नुसवनं तप्यति। तृप्यति प्रजया-
पशुभिः। उपैत्ते सोमपीथो नमति। बहुष्वकमाने दशहोतां व्याचक्षीत। माध्यं-
दिने पवमाने चतुर्होतारम्। आर्भि पवमाने पञ्चहोतारम्। पितृयज्ञे पड्डोतारम्।

यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे सप्तहोतारम्। अनुसवनमेवनांस्तर्पयति॥४४॥

तुष्यंति प्रजया पशुभिः। उपैनः सोमपीथो नैमति। देवा वै चतुर्होतुभिः
सत्रमासत। क्रद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तेऽब्जवन्। यन्नः प्रथमं यशं क्रद्धात्।
सर्वेषान्नस्तथासहासदिति। सोमश्चतुर्होत्रा। अग्निः पञ्चोत्रा। धाता षड्गोत्रा॥४५॥
इद्द्रः सप्तहोत्रा। प्रजापतिर्दर्शोत्रा। तेषां सोमः राजानं यशं आच्छ्रेत्।
तत्त्व्यकामयत। तेनापाक्रामत। तेन प्रलायमचरत। तेन देवाः प्रैषः प्रैषमेच्छन्।
तत्प्रेषणां प्रैषत्वम्। निविद्धित्यवेदयन्। तन्निविदान्निवित्वम्॥४६॥

आप्रीभिरासुवन्। तदाप्रीणामाप्रित्वम्। तमधन्। तस्य यशो व्यंगलृता। ते ग्रहा
अभवन्। तद्भाणां ग्रहत्वम्। यस्येवं विद्षो ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य लेव गृहीताः।
तैऽब्जवन्। यो वै नः श्रेष्ठोऽनृत्॥४७॥

तमवधिष्म। पुनरिमः सुवामहा इति। तं छन्दोभिरासुवन्त। तच्छन्दसां
छन्दस्त्वम्। सामा समानयन्। तथासः सामत्वम्। उक्थैकदस्थापयन्।

तदुकथानामुक्थत्वम्। य एवं वेदोऽप्त्येव तिष्ठति॥४६॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशोः। य एवं विद्वाऽस्मोमागच्छति। यशोऽप्तेनमृच्छति।
तस्मादाहुः। यश्चेवं वेद् यश् ना तावृभौ सोममागच्छतः। सोमो हि यशोः। तं
त्वाऽव यशोऽप्तेनमृच्छति। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्माऽस्मोमे सोमः प्रोच्यः।
यशोऽप्तेनमृच्छति॥४७॥

अभिपूणवन्ति समहैता तर्पयति पृष्ठोना निवित्तममौत्तिष्ठति प्राहेति हे चाँ॥

डंदं वा अग्ने नैव किं च नाऽऽस्मीत्। न धौरासीत्। न पृथिवी। नान्तरिक्षम्।
तदस्मेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति। तदेतत्प्यता। तस्मातेपानाङ्गमोऽजायता। तद्यो-
जतप्यता। तस्मातेपानादश्चिरंजायता। तद्योऽजतप्यता॥५०॥

तस्मातेपानाङ्गोतिरजायता। तद्योऽजतप्यता। तस्मातेपानादश्चिरंजायता। तद्यो-
जतप्यता। तस्मातेपानामरीचयोऽजायन्ता। तद्योऽजतप्यता। तस्मातेपानादुदारा
अंजायन्ता। तद्योऽजतप्यता। तदश्रमिव समहन्यता। तद्वस्तिमांभिनत्॥५१॥

स संमुद्रोऽभवत्। तस्मां अस्मुद्रस्य न पिबन्ति। प्रजनंनमिव हि मन्यन्ते।
तस्मा॒त्पशोजीयमा॒नादापः पुरस्ता॒द्यन्ति। तद्वशहोताऽन्वेष्यते। प्रजापतिर्वे॑
दशहोता। य एवं तपसो वीर्यं विद्वाऽस्तप्यते। भवत्येव। तद्वा इदमापः
मालिलमासीत्। सोऽरोदीत्प्रजापतिः॥५२॥

स कस्मा॑ ओऽज्ञा। यद्यस्या अप्रतिष्ठाया॑ इति। यदृपस्वंवापेच्यता। सा
पूर्थिक्ष्यभवत्। यद्यमृष्ट। तदन्तरिक्षमभवत्। यदृष्टमृष्ट। सा चौरेभवत्।
यदरोदीता। तदनयो॑ गोदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेदा॑ नास्यं गृहे रुदन्ति। पुतद्वा॑ पुषां लोकानां जन्मा॑। य एवमेषां
लोकानां जन्म वेदा॑। नेषु लोकेष्वातिमाल्लिति। स इमां प्रतिष्ठामंविन्दता। स
इमां प्रतिष्ठां वित्वा॑ कोमयत् प्रजायेयेति। स तपो॑ तप्यत। सोऽन्तर्वर्णभवत्। स
जृधनादसुरानसृजता॥५४॥

तेष्यो॑ मून्मये पात्रेऽन्तर्मुद्दहत्। याऽस्य सा तनुरासीत्। तामपाहता। सा

तमिंसाऽभवत्। सोऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौन्तर्वनभवत्। स
प्रजननादेव प्रजा असृजत। तस्मादिमा भूयिष्ठः। प्रजननाश्चेना असृजत॥५५॥
ताम्यो दारुमये पात्रे पर्योऽदहत। याऽस्य सा तुनुरासीत। तामपाहता सा
जोश्नाऽभवत्। सोऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौन्तर्वनभवत्।
स उपपक्षाम्यामुवर्तनसृजत। तेष्यो रज्जते पात्रे धृतमदहत। याऽस्य सा
तुनुरासीत्॥५६॥

तामपाहता सोऽहोगत्रयोः सन्धिरेभवत्। सोऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपो-
ज्ञतप्यत। सोऽन्तर्वनभवत्। स मुखाद्वानसृजत। तेष्यो हरिते पात्रे सोममदहत।
याऽस्य सा तुनुरासीत्। तामपाहता। तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रजापतेर्दोहोः। य एवं वेदा दुह एव प्रजाः। दिवा वै नौऽभूदिति।
तद्वानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेदा देववानेव भवति। एतद्वा अहोगत्राणां
जन्मां य एवमहोगत्राणं जन्म वेदा नाहोगत्रेष्वातिमाल्लिति॥५८॥

अस्तोऽधि मनोऽसुज्यत। मनः प्रजापंतिमसुजत। प्रजापंतिः प्रजा औसुजत।
तद्वा इदं मनस्येव परमं प्रतीष्ठितम्। यदिदं किं चौ तदेतच्छेवस्यसनाम् ब्रह्म।
व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते प्रजयो पशुभिः। प्र
परमेष्ठिनो मात्रामाप्नोति। य एवं वेद॥५९॥

अप्रिरंजयत् तद्व्यैऽतप्याभिनदरोद्युजापतिरोदस्वमेसुजातासुजत षुतमंदुहृथाऽस्य सा तुरुगस्मीद्वर्भवद्व्यक्ति वेदं (इदं धूमा-
उप्रिज्यौतिर्गचिर्मिश्रैचय उद्यगस्मदव्यः स जप्तनाथा तमिश्चा स प्रजननाथा जोध्या स उपपुक्षाण्याः सौजहोग्रत्रयैः सन्धिः
स मुख्यातदहृवान्मूर्मये रुमये रुज्ञे हरिते तेजस्ताम्यो द्वे तेज्ञं पयो षुतः सोमम्॥)।—————[९]

प्रजापंतिरिन्द्रमसुजतानुजावरं देवानाम्। तं प्राहिणोत। परेहि एतेषां
देवानामधिपतिरेधीति। तं देवा अंशुवन्। कस्त्वमस्मि। वर्यं वै त्वच्छेयाःसः
स्म इति। सौजब्रवीत्। कस्त्वमस्मि। वर्यं वै त्वच्छेयाःसः स्म इति। मा देवा
अंवोचन्निति। अथ वा इदं तर्हि प्रजापंतै हरं आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नांदित्ये। तदेनमब्रवीत्। एतम्ने प्रयच्छ। अथाहमेतेषां देवानामधिपतिर्मिश्रा
कोऽहं स्यामित्यब्रवीत्। एतस्मादायेति। एतस्या इत्यब्रवीत्। यदेतद्वृषीषीति।

को हु वै नामं प्रजापतिः। य एवं वेदे॥६१॥

विदुरेनं नामाौ। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्येषु अथत् ततो वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्। य एवं वेदा अधिपतिरेव समानानां भवति। सोऽमन्यता किं किं वा अंकरमिति। स चन्द्रं म आहरेति प्रालंपत्। तच्चन्द्रमसक्षन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेदे॥६२॥

चन्द्रवनेव भवति। त देवा अशुवन्। सुवीर्यो मर्यि यथा गोपायत् इति। तथ्सुर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेदा। नैनं दग्धोति। कक्ष नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्येष्यादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेदा। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभ्युदिति। तत्परमोष्ठिनः परमोष्ठित्वम्। य एवं वेदा। परमामेव काष्ठं गच्छति। त देवा। समन्तं पर्यविशन्। वसेवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्यः पुश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यशम्॥६४॥

साध्याः परांश्म्। य एवं वेदा। उपैनः समानाः संविशन्ति। स प्रजापतिरेव

भूत्वा पृजा आवेद्यत् ता अस्मे नातिष्ठनानाद्याया। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।
दीक्षिणतः पर्यायन्। स दीक्षिणतः पर्यवर्तयता ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं
दीक्षिणतः॥६५॥

पृश्नात्पर्यायन्। स पृश्नात्पर्यवर्तयता ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दीक्षिणतः।
मुखं पृश्नात्। उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयता ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।
मुखं दीक्षिणतः। मुखं पृश्नात्॥६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्ठान्वयतयता ताः सर्वतोमुखो भूत्वा-
उत्तरयत्। ततो वै तस्मै प्रजा अतिष्ठनानाद्याया। य एवं विद्वान्परि च वर्तयेत् नि-
चो प्रजापतिरेव भूत्वा पृजा ओत्ति। तिष्ठनेऽस्मै प्रजा अनाद्याया। अनाद एव
भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वैदेश्याल्येव भवति प्रत्यश्च मुखं दीक्षिणतो मुखं पृश्नात्वं च॥——————[१०]

प्रजापतिरकामयत बृहोर्भ्यान्वस्यामिति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं

प्रायुङ्कः । तस्य प्रयुक्ति बहुर्भूर्योनभवत् । यः कामयेत् बहुर्भूर्या॑ञ्चस्यामिति॑ । स दशहोतारं प्रयुज्ञीता बुहोरेव भूर्याऽभवति॑ । सोऽकामयत् वीरो मु आजायेतेति॑ । स दशहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमीता । तं प्रायुङ्कः॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायता । यः कामयेत् वीरो मु आजायेतेति॑ । स चतुर्होतारं प्रयुज्ञीता । आऽस्य वीरो जायते । सोऽकामयत् पशुमाञ्चस्यामिति॑ । स चतुर्होतुः पञ्चहोतारं निरमिमीता । तं प्रायुङ्कः । तस्य प्रयुक्ति॑ पशुमानभवत् । यः कामयेत् पशुमानञ्चस्यामिति॑ । स पञ्चहोतारं प्रयुज्ञीता॥६९॥

पशुमानेव भेवति॑ । सोऽकामयतर्तवौ॑ मे कल्पेण्ट्रिति॑ । स पञ्चहोतुः पड्डोतारं निरमिमीता । तं प्रायुङ्कः । तस्य प्रयुत्तथृतवौऽस्मा अकल्पना । यः कामयेतर्तवौ॑ मे कल्पेण्ट्रिति॑ । स पड्डोतारं प्रयुज्ञीता । कल्पन्तेऽस्मा कृतवै॑ । सोऽकामयत् सोमपः सोमयाजी स्याम् । आ मै॑ सोमपः सोमयाजी जायेतेति॑॥७०॥

स पड्डोतुः सप्तहोतारं निरमिमीता । तं प्रायुङ्कः । तस्य प्रयुक्ति॑ सोमपः

सो॑मया॒ज्यंभवत्। आ॒उस्यं सो॑मपः सो॑मया॒ज्यंजायत। यः का॒मयेत् सो॑मपः
सो॑मया॒जी स्या॑म्। आ मे॑ सो॑मपः सो॑मया॒जी जाँयेतेति॑। स॒ ससहोतारं प्रयुङ्गीता।
सो॑मप ए॒व सो॑मया॒जी भंवति। आ॒उस्यं सो॑मपः सो॑मया॒जी जाँयते। स॒ वा ए॒ष
प॒शुः पंशुधा प्रति॑ तिष्ठति॥७१॥

प॒द्मर्मखेन। ते॑ देवाः प॒शून् किल्वा। सु॒वर्णं लो॒कमांयन्। ते॑उमुष्मिल्लोके
ञ्चक्षुष्यन्। तै॑उश्रवन्। अ॒मुतः प्रदानं वा उ॒पजिजीविमेति॑। ते॑ स॒सहोतारं यज्ञं
विधाया॒यास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिणवन्। ए॒उतेनामुत्रं कल्पयेति॑। तस्य वा इयं
क्षुतिः॥७२॥

यदिदं किं चो॑ य॒एवं वेद॑। कल्पते॒उस्मै। स॒ वा अ॒यं मनुष्येषु यज्ञः स॒सहोता।
अमुत्रं स॒स्यो देवेष्यो॑ हृष्यं वेहति। य॒एवं वेद॑। उ॒पैन् यज्ञो न॑मति। यो॑
वै॑ चतुर्होतुणां निदानं वेद॑। निदानंवान्भवति। अ॒श्रिहोत्रं वै॑ दशहोतुनिदानम्।
दशशूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। प॒शुबन्धः पड्डोतुः। सौम्यो॑-

उत्तरः सुसहोतुः। उतद्वे चतुर्होतुणां निदानम् ॥ य उवं वेदा निदानवान्ववति ॥ ७३ ॥
 अस्मिन्मूले तं प्रायुङ्कं पञ्चहोतारं प्र चुञ्जीत जायेति तिष्ठति क्षतिर्दशाहोतुनिदानः सुस च ॥ [११]

प्रजापतिरकामयत पूजा: सृजेयेति प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स
 तप्तः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दर्शहोतारं तेन दशथाऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सुष्ठाः समर्प्य
 देवा वै चतुर्होतुभिरिदं वा अर्गे प्रजापतिरिदं प्रजापतिरकामयत ब्रह्मोर्भ्युनेकोदशा ॥ ११ ॥

प्रजापतिस्तद्रहस्य प्रजापतिरकामयतान्वैनन्तस्य वा इयं क्षतिस्तमात्पानाञ्ज्योतिष्यद्विस्मत्रादित्ये स पड्डतः सुसहोतारं
 त्रिसामितिः ॥ ७३ ॥

प्रजापतिरकामयत निदानवान्ववति ॥

हरिः ओम् ॥

॥ इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेतिशीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥तैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतुणां चतुर्होतुत्वमिति। यदेवेषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तचतुर्होतुणां चतुर्होतुत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अश्चि पञ्चहोता। धाता पङ्गोता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापंतिदर्शहोता। य एवं चतुर्होतुणामृद्धिं वेद। ऋध्रोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमाभवति। य एषामेवं क्लस्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवाभवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता पङ्गोता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठ देवतानामुपदेशनाद्वेद वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छेष्ठमायन्तं प्रथमेनवान् बुद्ध्यन्ते। अयमागन्।

अ॒यमवा॑सा॒दिति॑ कीर्तिरस्य॑ पूर्वाऽगच्छति॑ जनतोमायतः। अथो॑ एनं प्रथमेनेवानु॑
बुध्यन्ते॑ अ॒यमागन्। अ॒यमवा॑सा॒दिति॑॥३॥

सुप्रहृता॑ प्रतिष्ठा॑ वैदं बुध्यन्ते॑ पद्म॑॥

[१]

दक्षिणां॑ प्रतिग्रही॒प्यन्स॒सद॒शकृत्वो॒पान्यात्। आ॒त्मानं॒मेव॑ समिन्द्ये॑
तेजेसे॑ वीर्या॑ अथो॑ प्रजापतिरेवैनो॑ भूत्वा॑ प्रतिगृह्णाति॑ आ॒त्मनो-॑
ज्ञात्य॑ यद्येन्मातिर्व्याङ्गाऽनु॑ सन्तं॑ निःहरेन्। आश्री॑ जुहुयाद्वशहोतारम्।
चतुर्गुहीतेनाऽङ्गज्येन। पुरस्ताल्पत्यङ्गिष्ठन्। प्रतिलोमं॑ विग्राहम्॥४॥

प्राणनेवास्योप॑ दासयति॑ यद्येन॑ पुनरुप॑ शिक्षेयुः। आश्री॑ एव
जुहुयाद्वशहोतारम्। चतुर्गुहीतेनाऽङ्गज्येन। पश्चाल्पाङ्गासीनः। अनुलोममविग्राहम्।
प्राणनेवास्मै॑ कल्पयति॑ प्रायांश्चित्ती॑ वाग्धोतेत्युत्मुखं ऋतुमुखे॑ जुहोति॑
ऋतुनेवास्मै॑ कल्पयति॑ कल्पन्तेऽस्मा॑ ऋतवः॥५॥

कुसा॑ अस्मा॑ ऋतवु॑ आयन्ति॑ पड्डोत्॑ वै भूत्वा॑ प्रजापतिरिद॑ सर्वमसुजता॑ स

मनोऽसुजता। मन्सोऽधिं गायत्रीमंसुजता। तद्रौयत्रीं यशं आच्छ्र्त्। तमाऽलंभता। गायत्रिया अधि छन्दाऽस्यसुजता। छन्दोऽयोऽधि सामा। तथाम् यशं आच्छ्र्त्। तदाऽलंभता॥६॥

साम्रोऽधि यजुऽव्यसुजता। यजुर्योऽधि विष्णुम्। तद्विष्णुं यशं आच्छ्र्त्। तमाऽलंभता। विष्णोरच्योषंधीरसुजता। ओषंधीम्योऽधि सोमम्। तथसोमं यशं आच्छ्र्त्। तमाऽलंभता। सोमादधि पृश्नंसुजता। पृश्नम्योऽधीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यशं आच्छ्र्त्। तदेनन्नाति प्राच्यवता। इन्द्रं इव यशस्वी भवति। य एवं वेदा। नैनं यशोऽति प्रच्यवते। यद्वा इदं किं च। तथसर्वमुत्तान पुवाऽङ्गीरसः। प्रतिगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्। तथसर्वमुत्तानस्त्वा ऽङ्गीरसः। प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान ओङ्गीरसः। अनैवैन्नातिगृह्णाति। नैनः हिनस्ता। बृहिष्ठा प्रतीयाद्वां वाऽश्वं वा। एतद्वै पश्ननां प्रियं धाम। प्रियेणैवेनं धामा। प्रत्येति॥८॥

विग्राहमूर्त्वस्तदाऽभ्युत्तेन्द्रं गृहीयाथद्वे॥

[२]

यो वा अविद्वान्निवर्तयेते। विशीरणा सपाप्माऽमुज्जिलोके भेवति। अथ यो विद्वान्निवर्तयेते। सर्वारणा विपाप्माऽमुज्जिलोके भेवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्ता। अग्निश्च पृथिवी चौ वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाः। अग्निर्न्यवर्तयत। स माहस्मपुष्टत्॥१॥

पृथिवी न्यवर्तयत। सौषधीभिर्वन्स्पतिभिरपुष्टत। वायुर्न्यवर्तयत। स मरीचीभिरपुष्टत। अन्तरिक्षं न्यवर्तयत। तद्योगिभिरपुष्टत। आदित्यो न्यवर्तयत। स रश्मिभिरपुष्टत। द्यौर्न्यवर्तयत। सा नक्षत्रैरपुष्टत। चन्द्रमा न्यवर्तयत। सोऽहोरात्रेरधमासैरेत्तुभिः संवर्ध्मन्त्रेणापुष्टत। तान्योषान्पुष्टति। याऽस्ते एत्पुष्ट्यन्। य एवं विद्वानि च वर्तयेते परिं च॥१०॥

अपुष्ट्यन्तरिक्षं च॥

तस्य वा अग्नेहिरण्यं प्रतिजग्नहृष्णः। अर्धमिन्द्रियस्यापाकामत्। तदेतेनव [३]

प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सोऽर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मनुपाधेत्। अर्थमिन्द्रियस्या-
ऽऽत्मनुपाधेत्। य एवं विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।
अर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्न्हणः। तृतीयमिन्द्रिय-
स्यापाक्रामत्॥ ११॥

तदेतेनव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मनुपाधेत्।
तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मनुपाधेत्। य एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णाति। अथ
योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां-
प्रतिजग्न्हणः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तामेतेनव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स
चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मनुपाधेत्॥ १२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मनुपाधेत्। य एवं विद्वानां प्रतिगृह्णाति। अथ
योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै बरुणस्याश्च
प्रतिजग्न्हणः। पञ्चममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै
स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मनुपाधेत्। पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मनुपाधेत्। य एवं

विद्वानश्च प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्यापकामति। तस्य वै प्रजापते पुरुषं प्रतिजग्रहणः। पृष्ठमिन्द्रियस्यापाकामता। तमेतनेव प्रत्यगृह्णात। तेन वै सपृष्ठमिन्द्रियस्याऽऽल्मचुपाधत्ता। पृष्ठमिन्द्रियस्याऽऽल्मचुपाधत्ते। य एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पृष्ठमस्येन्द्रियस्यापकामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहणः। सप्तममिन्द्रियस्यापाकामता। तमेतनेव प्रत्यगृह्णात। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्याऽऽल्मचुपाधत्ता। सप्तममिन्द्रियस्याऽऽल्मचुपाधत्ते। य एवं विद्वाऽस्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्यापकामति। तस्य वा उत्तानस्याऽऽज्ञीरसस्याप्राणत्रिप्रतिजग्रहणः। अष्टममिन्द्रियस्यापाकामता॥१५॥

तदेतेनेव प्रत्यगृह्णात। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्याऽऽल्मचुपाधत्ता। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽल्मचुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्रिप्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।

अष्टमंस्येन्द्रियस्यापंक्रामति। यद्वा इदं किं चो तथमर्मुत्तान एव-
इडङ्गीरसः प्रत्येग्न्हात्। तदेन प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं चं प्रतिगृहीयात्।
तथमर्मुत्तानस्त्वा इडङ्गीरसः प्रतिगृह्णालित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान
आङ्गीरसः। अनयैवेनल्पतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापांक्रामचतुर्थमिन्द्रियस्यापांक्रामत्यमिन्द्रियस्यापांक्रामत्यग्नियाच्चत्वारि-
च (तस्य वा अभ्यग्निरप्युपं सोमस्य वासुस्तदेन रुद्रस्य गान्मतेन वर्णस्याश्च प्रजापते पुरुषं मनोस्तल्पत्तमेनोत्तानस्य
तदेनापांच्छ्वद्वा। अर्थं तृतीयमस्तुम तच्चत्वं तो पञ्चमं पृष्ठं सम्मन्तम्। तदेन ह्य नामेनकैः॥)[४]
ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्वशोहोतारः सत्रमासंता केन ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्। केन
प्रजा असुजन्तेति। प्रजापतिना कै ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्। तेन प्रजा असुजन्ता
यच्चतुर्होतारः सत्रमासंता केन ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्। केनौषधीरसूजन्तेति।
सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्॥१७॥

तेनौषधीरसूजन्ता यत्पञ्चहोतारः सत्रमासंता केन ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्।

केनैस्यो लोकेस्योऽसुराण्प्राणुदन्ता केनैषां पृश्नवृज्ञतेर्ति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्। तेनैस्यो लोकेस्योऽसुराण्प्राणुदन्ता तेनैषां पृश्नवृज्ञता यथाङ्गोतारः सुत्रमासंता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्॥१८॥

केनर्त्नकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्। तेनर्त्नकल्पयन्ता यथस्तहोतारः सुत्रमासंता केन ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्। केन सुवर्णायन्। केनेमाल्लोकान्मसतन्वन्तिति। अर्यमा वै ते गृहपतिनाऽऽर्धवन्। तेन सुवर्णायन्। तेनेमाल्लोकान्मसतन्वन्तिति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य गारहपते दीक्षते। अवान्तरमेव सुत्रिणामृधोति। यो वा अर्यमणं वेद। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो वा अर्यमा। आर्यवस्तिरिति वै तमाहृष्य प्रशांसन्ति। आर्यवस्तिर्वर्तति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदं किं च। तथमर्व चतुर्होतारः। चतुर्होतुम्योऽधिं यज्ञो निर्मितः। स य

एुवं विद्वान् विवदेता अहमेव भूयो वेदा यश्चतुर्होतृन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेदा
यश्चतुर्होतृन् वेदा यो वै चतुर्होतृणां होतृन् वेदा सर्वासु प्रजास्वन्नेमत्ति॥ २१॥

सर्वा दिशोऽभि जंयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणां होताौ सोमश्चतुर्होतृणां
होताौ। अग्निः पश्चहोतृणां होताौ। धूता पड्डोतृणां होताौ। अर्यमा सुसहोतृणां
होताौ। एुते वै चतुर्होतृणां होतोरः। तान् य एुवं वेदा सर्वासु प्रजास्वन्नेमत्ति।
सर्वा दिशोऽभि जंयति॥ २२॥

आर्थवत्त्वार्थवत्तिर्येवं वेदाति सर्वा दिशोऽभि जंयति (वै जेन सुन्दरेन्नेनां॥)॥

[५]

प्रजापतिः प्रजा॒ः सूर्षा॑ व्यंस्म॑सता॑ स॒ हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मन् हा॑ (३)
इत्यह्येत्। आपः प्रत्यशृण्वन्। ता॑ अग्निहोत्रेणैव यज्ञकृतुनोप॑ पूर्यवर्तन्ता॑ ता॑
कुसिंभ्यमुपैहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य॑ यज्ञकृतोः। एकं कृत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्येत्।
अग्निवर्युरादित्यश्चन्द्रमाः॥ २३॥

ते प्रत्यंशृण्वन्। ते दर्शस्पृण्मासाम्यामेव यज्ञकृतुनोप॑ पूर्यवर्तन्ता॑ त

उपौहङ्गं श्रत्वा यज्ञानि। तस्मा दृश्यपूर्णमासयोर्यज्ञक्रतोः। चत्वारं क्रत्विजः। पृथक्कृत्वोऽङ्गयत्। पृशवः प्रत्येषुणवन्। ते चातुर्मास्येव यज्ञक्रतुनोपेष्ठ्यवर्तन्ता त उपौहं लोमं छुवी मासमस्थिं मज्जानम्। तस्मा चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः॥२४॥

पञ्चत्विजः। पङ्क्त्वोऽङ्गयत्। क्रतवः प्रत्येषुणवन्। ते पशुबन्धेनव यज्ञक्रतुनोपेष्ठ्यवर्तन्ता। त उपौहस्तनावाण्डै शिशमवांशं प्राणम्। तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः। पङ्क्त्विजः। सप्तकृत्वोऽङ्गयत्। होत्राः प्रत्येषुणवन्। ताः सौम्येनोवाख्यरेण यज्ञक्रतुनोपेष्ठ्यवर्तन्ता॥२५॥

ता उपौहस्त शीर्षपण्यान्गाणन्। तस्मा ओम्यस्याखरस्य यज्ञक्रतोः। सुप्त होत्राः प्राचीर्षपङ्क्त्विन्ति। दृशकृत्वोऽङ्गयत्। तपः प्रत्येषुणोत्। तत्कर्मणैव संवध्यसेन सर्वेषां ज्ञानमपरिवर्गमुपौहत्। तस्मा ओम्यवध्यरेण यज्ञक्रतुवर्षयन्ते। तस्माद्वशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता पङ्क्तेता सुप्तहोता। एकहोते बृलिः होतन्ति। हरन्त्यस्मै प्रजा बृलिम्। ऐनमप्रतिष्ठातं गच्छति। य

एवं वेदे॥२६॥

चन्द्रमाश्वर्मस्याना॑ यज्ञकृतोर्ज्वरेण यज्ञकृतुनोपे पूर्ववर्तन्ते सुसहोता चृत्वारि च॥

[६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। मौ॒ज्ञिर्ब्रवीत्। ममायमन्मास्त्वति। मौ॒ज्ञिभेत्।
सर्वे॑ वै माऽन्यं प्र धृश्यतीति। स उताऽश्वतुर्होत्नात्मस्परणानपश्यत्।
तानेजुहोता॑ तैर्वै स आत्मानंमस्पुणोत्। यद्ग्निहोत्रं जुहोति॑ एकंहोतारमेव
तद्यज्ञकृतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥२७॥

कुसिन्द्रं चाऽऽत्मनः स्पुणोति॑ आदित्यस्य॑ च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नेयति।
चतुरुहोतारमेव तद्यज्ञकृतुमाप्नोति॑ दशशपूर्णमासो। चत्वारि॑ चाऽऽत्मनोऽङ्गानि॑
स्पुणोति॑ आदित्यस्य॑ च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नेयति। समित्यन्नमी।
पश्चहोतारमेव तद्यज्ञकृतुमाप्नोति॑ चातुर्मास्यानि॑ लोमं छुवीं माऽसमस्थि॑
मङ्गानम्॥२८॥

तानि॑ चाऽऽत्मनः स्पुणोति॑ आदित्यस्य॑ च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नेयति।

द्विजुर्होति। पड्डोतारमेव तद्यंशक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनोवाण्डौ शिशज्ञमवाञ्चं प्राणम्। तानि चाऽऽल्मनः स्पूणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विजुर्होति॥ २९॥

समिश्रसमी। सुसहोतारमेव तद्यंशक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्यरम्। सुस चाऽऽल्मनः शीर्षण्या आणाञ्च्युणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विजुर्होति। द्विर्निर्माण्डि। द्विः प्राशजाति। दशहोतारमेव तद्यंशक्रतुमाप्नोति संवथ्सरम्। सर्वे चाऽऽल्मानमपरिवर्गः स्पूणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥ ३०॥

आश्रिते च मुञ्चन्द्रिजुहूल्यपरिवर्गः स्पूणोत्येकं च॥

[७]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्बन्नभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्माञ्छ्यन्तर्वली। हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो गमेणाताम्यत्। स तन्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तन्तः कृष्णः श्यावो भवति।

तस्यासुरे वाजीवत्॥३१॥

तेनासुनाऽसुरणसूजता। तदसुरणामसुरत्वं वेदा
असुमानेव भवति। नैनमसुर्जहाति। सोऽसुराञ्चुक्ष पितेवामन्यता। तदनु-
पितृनसूजता। तत्पितृणां पितृत्वम्। युवं पितृणां पितृत्वं वेदा। पितेवैव स्वानां
भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितृञ्चुक्षाऽऽमनस्यता। तदनु- मनुष्यानसूजता।
तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। युवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेदा। मनुस्वेव भवति। नैनं
मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्याञ्चसूजनाय। दिवा देवता भवता। तदनु- देवानसूजता।
तदेवाना देवत्वम्। युवं देवाना देवत्वं वेदा। दिवा हृवास्य देवता भवति। तानि
वा एतानि चत्वार्यम्भांस्मि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेषम्भो नन्म इव
भवति। युवं वेदा॥३३॥

अजीवुच्छानां भवति देवानसूजत सुत च॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदंभि पवते। यदंभि सुम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पृशुमाञ्चस्यात्। विन्देत् प्रजाम्। यो वा इमं वेदै॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदंभि पवते। यदंभि सुम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पृशुमाञ्चवति। विन्दते प्रजाम्। अद्यः पवते। अपौऽभि पवते। अपौऽभि सम्पवते॥३५॥

आस्या: पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते। अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सम्पवते। अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि सम्पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सम्पवते। चोः पवते। दिवंमभि पवते। दिवंमभि सम्पवते। दिग्भ्यः पवते। दिशोऽभि पवते। दिशोऽभि सम्पवते। स यत्पुरस्ताङ्गाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताङ्गाति॥३७॥

तस्मा त्युरस्ताद्वान्तम्। सर्वा॑ः प्रजा॑ः प्रति॑ नन्दन्ति। प्राणो हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजाना॑ भवति। य एवं वेदा। स वा एष प्राण एव। अथ यद्विज्ञप्तो वाति। मातृरिश्वैव भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्मा दक्षिणतो वाति विद्यात्। सर्वा॑ दिश् आ वाति॥ ३८॥

सर्वा॑ दिशोऽनु॑ कि वाति। सर्वा॑ दिशोऽनु॑ सं वातीति। स वा एष मातृरिश्वैव। अथ यत्पश्चाद्वाति। पवमान् एव भूत्वा पश्चाद्वाति। पूतमस्मा॑ आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति। पूतमश्वाति। य एवं वेदा। स वा एष पवमान् एव॥ ३९॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितेव भूत्वोत्तरतो वाति। सवितेव स्वाना॑ भवति। य एवं वेदा। स वा एष सवितेव। ते य एनं पुरस्तादायन्तमुपवर्दन्ति। य एवास्य पुरस्तात्पाप्मानः। ताऽस्तेऽपं ग्रन्ति। पुरस्तादिरान्पाप्मनः। सचन्ते। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवर्दन्ति॥ ४०॥

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः। ताऽस्तेऽपं ग्रन्ति। दक्षिणत इतरान्पाप्मनः।

सचन्ते। अथ य एुनं पश्चाद्यायन्तमुप वर्दन्ति। य एुवास्यं पश्चात्पाप्मानः। ताङ्गस्तेऽपं
ग्रन्ति। पश्चादितंशन्पाप्मनः सचन्ते। अथ य एुनमुत्तरत आयन्तमुप वर्दन्ति। य
एुवास्योत्तरतः पाप्मानः। ताङ्गस्तेऽपं ग्रन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरंन्पाप्मनः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। बीबं नुत्येत। प्रेवं चलेत।
व्यस्थेवाक्ष्यौ भोषेत। मण्टयेदिव। क्राथयेदिव। शृङ्गयेतेव। उत मोपं वदेयुः। उत
में पाप्मानमपं हन्त्युरिति। स यान्दिशः सनिमेष्यन्तस्यात। यदा तान्दिशं वातो
वायात। अथ प्रवेयात। प्र वा धावयेत। सातमेव रंदितं व्यूढं गृन्थमभि प्रच्यवतो
आउस्य तं जनपदं पूर्वी कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मे प्रजा भवन्ति। य एुवं
वेद॥४२॥

वेद सम्बन्ध आदित्यात्पवते वृत्या वौत्ये पवमान एव दीक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः पाप्मानस्ताङ्ग स्तेऽपं शृन्नीत्युष्टौ
उक्तरुता अथ ह सीता सावित्री। सोमः राजानं चकमो श्रद्धाम् स चकमो

माऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपस्थार। तः होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उप॑
त्वाऽयानि॥४३॥

प्रत्वा पद्यो मोम् वै राजोनं कामये। श्रद्धामु स कोमयत इति। तस्योऽु ह
स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्याख्यायोँ। चतुर्होतारं दक्षिणतः।
पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरः। सुसहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारेश परिभिश्च
मुखेऽलङ्कृत्योँ॥४४॥

आऽस्यार्थं वंत्राजा। ताः होदीक्ष्योवाच। उप॑ मा वंतस्वेति। तः होवाच। भोगं
तु मृ आचक्ष्व। एतम् आचक्ष्व। यत्ते पाणविति। तस्योऽु ह त्रीन् वेदान्प्रददो।
तस्माद्दृहि क्षियो भोगमैव होरयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा॒ एतः स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा।
दशहोतारं पुरस्ताद्याख्यायोँ। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्।
षड्होतारमुत्तरः। सुसहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारेश परिभिश्च मुखेऽलङ्कृत्योँ।

आस्यार्थं ब्रंजेता प्रियो हृवं भंवति॥४६॥

अथात्यलङ्कृत्ये स्यामिति भवति॥

[३०]

ब्रह्मात्मन्वदभूजता तद्वकामयता समात्मना पद्धयेति। आत्मनात्मनित्यामन्त्रयता॥
तस्मै दशमः हृतः प्रत्येषुणोत्। स दशहृतोऽभवत्। दशहृतो हृ वै नामेषः।
तं वा एतं दशहृतः सन्तम्। दशहृतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि
देवाः॥४७॥

आत्मनात्मनित्यामन्त्रयता तस्मै सप्तमः हृतः प्रत्येषुणोत्। स सप्तहृतोऽभवत्।
सप्तहृतो हृ वै नामेषः। तं वा एतं सप्तहृतः सन्तम्। सप्तहृतेत्याचक्षते पुरोक्षेण।
पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मनात्मनित्यामन्त्रयता तस्मै पृष्ठः हृतः प्रत्येषुणोत्।
स पृष्ठतोऽभवत्॥४८॥

षड्गतो हृ वै नामेषः। तं वा एतं षड्गतः सन्तम्। षड्गतेत्याचक्षते पुरोक्षेण।
पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मनात्मनित्यामन्त्रयता तस्मै पञ्चमः हृतः

प्रत्यंशुणोत्। स पञ्चहृतोऽभवत्। पञ्चहृतो हृ वै नामैषः। तं वा एतं पञ्चहृतं
सन्तम्। पञ्चहृतेत्याचक्षते परोक्षेण॥ ४९॥

परोक्षोप्रिया इव हि देवाः। आत्मनात्मनित्यामन्त्रयत। तस्मै चतुर्थं हृतः
प्रत्यंशुणोत्। स चतुर्हृतोऽभवत्। चतुर्हृतो हृ वै नामैषः। तं वा एतं चतुर्हृतं
सन्तम्। चतुर्हृतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षोप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै
मे नेदिष्ठं हृतः प्रत्यंश्रौषीः। त्वयैनानास्यातार इति। तस्मानु हैनांशतुर्हृतेत्या-
इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषः पुत्राणां हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो
भवति। य एवं वेदं॥ ५०॥

देवाः पहुतोऽभवत्यश्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेणाश्रौषीः पद्मे॥

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणं यो वा ओवद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्यश्चहोतारः प्रजापतिर्व्यसं प्रजापतिः पुरुषं
प्रजापतिरकामयत् स तपः मौऽन्तर्वान्त्रब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्याल्यजापतिः सोमः राजान् ब्रह्माभ्यन्वदेकादशा॥ ५१॥

ब्रह्मवादिनो य पुरुषं वेदै॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिशीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥तैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टे दम्ना अतीथिर्दुर्गेण। इमं नो युजमुप याहि विद्वान्। विश्वा अग्नेऽभियुजो
विहत्या शत्रूयतामा भर्ता भोजनानि। अग्ने शर्ध महते सौभेगाय। तवे द्युमान्युतमानि
मन्तु। सञ्जोस्पत्यः सुधममा कृणुष्वा। शत्रूयतामभि तिष्ठ महांसि। अग्ने यो
नोऽभितो जनः। वृक्षे वारे जिधांसति॥१॥

ताङ्स्त्वं वृत्रहं जाहि। वस्वस्मायमा भर्ता। अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो
यश निष्ठः। इष्मस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। ल्वमिद्वाभिमूरसि।
देवो विज्ञातवीर्यः। वृत्रहा पुरुचेतनः। अपु प्राचे इन्द्र विश्वां अभित्रान्॥२॥

अपापांचो अभिभूते नुदस्व। अपोदीनो अपशूराधुरा च ऊर्जो। यथा तव
शर्मन्मदेम। तमिन्द्र वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत।
युजे रथं गवेषणं हरिंयाम। उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थः। विबांधिष्ठास्य रोदसी

महित्वा। इन्द्रौ वृत्राण्यप्रतीजं धन्वान्॥३॥

हृव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पूतनासु जिष्णम्। ज्योतिष्मन्तं दीर्घतं
पुराञ्चिम्। अग्निं स्विष्टकृतमा हुवेम। स्विष्टमग्ने अभि तप्त्युणाहि। विश्वं देव
पूतना अभि ष्य। उक्तं नः पथां प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्वेह्यजरं न आयुः।
त्वामग्ने हृविष्टन्तः। देवं मर्तस्म ईडते॥४॥

मन्ये त्वा जातवेदसम्। स हृव्या वेद्यानुषष्क। विश्वानि नो दुर्गाहां जातवेदः।
सिन्धुं न नावा दुर्गिताऽर्जिं पश्यि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणनः। अस्माकं बोध्यविला
तनुनाम्। पूषा गा अन्वेतु नः। पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजः सनोतु नः। पूषेमा
आशा अनुवेद सर्वाः॥५॥

सो अस्माऽ अभयतमेन नेष्ट। स्वस्तिदा अर्थिः सर्ववीरः। अप्रयुच्छन्तु
एतु प्रजानन्। त्वमग्ने सुप्रथां अस्मि। जुष्टे होता वरेण्यः। त्वयां युजं वितन्वतो।

अग्नी रक्षा-सि सेधति। शुकशोचिरमंर्त्यः। शुचिः पावक ईङ्गः। अग्ने रक्षा णो
अ-हेसः॥६॥

प्रतिं ष्म देव गीषतः। तपिष्ठेजरो दह। अग्ने हृसि च्यात्रिणम्। दीद्युम्पत्येष्वा।
स्वे क्षये शुचिव्रता। आ वाँत वाहि भेषजम्। वि वाँत वाहि यद्रपः। त्वं हि
विश्वभेषजः। देवानां दृत ईयसो। द्वाविमो वातौ वातः॥७॥

आ सिन्ध्योरा पर्यवतः। दक्षं मे अन्य आवातु। पर्यन्यो वातु यद्रपः। यददो वात
ते गुहे। अमृतस्य निधिरहितः। ततो नो देहि जीवसो। ततो नो धेहि भेषजम्।
ततो नो मह आवह। वात आवातु भेषजम्। शम्भुर्मर्योभूर्नो हृदे॥८॥

प्रण आयुर्षि तारिषत्। लवमग्ने अयासि। अया सन्मनसा हितः। अया सन्
हृव्यमूहिषे। अया नो धेहि भेषजम्। इष्टो अग्निराहतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः।
स्वगा देवेष्य इदं नमः। कामो भूतस्य भव्यस्य। सुम्राडको विराजति॥९॥

स इदं प्रति प्रथो। ऋतुनुश्मृजते वृशी। कामस्तदग्ने समवर्तीताधि। मनसो

रेतः प्रथमं यदासी॒ता सतो बन्धुमसंति निरंविन्दन्। हृदि प्रतीष्या॑ कवये॑ मनीषा॑
त्वयो॑ मन्यो॑ सुरथं मारुजन्तः। हृष्पमाणासो॑ धृष्टा॑ मरुत्वः। तिग्मेष्व॑ आयुधा॑
सु॑शिशाना॑। उप॑ प्रयंति॑ नरो॑ अग्रिर॑पा॑॥१०॥

मन्युर्मग्नो॑ मन्युरेवासं॑ देव। मन्युर्होता॑ वरुणो॑ विश्वेदा॑। मन्यु॑ विश्व॑ ईडते॑
देवयन्ती॑। पाहि॑ नो॑ मन्यो॑ तपंसा॑ श्रमेण। त्वमेंगे॑ ब्रतमृच्छुचिं॑। देवाः॑ आसादया॑
इह। अग्ने॑ हृव्याया॑ वोढ़वो॑ ब्रतानुबिश्चिङ्गतपा॑ अदौ॑म्य। यजा॑ नो॑ देवाः॑ अजर॑
सुवीरे॑। दध्यद्रलानि॑ सुविदानो॑ अग्ने॑ गोपाया॑ नो॑ जीवसे॑ जातवेदः॥११॥

जिषा॑ सत्यमित्र॑ अङ्गुच्चानीडते॑ सर्वा॑ अङ्गहस्तो॑ बातो॑ हृदे॑ गंजल्यमिश्रेण्या॑ सुविदानो॑ अग्ने॑ एकं॑ च॥—————[१]

चक्षुषो॑ हेते॑ मनसो॑ हेतो॑। वाचो॑ हेते॑ ब्रह्मणो॑ हेतो॑। यो॑ माऽधायुर॑भिदासंति॑। तमेंगे॑
मेन्या॑ मेनिं॑ कृष्ण। यो॑ मा॑ चक्षुषा॑ यो॑ मनसा॑। यो॑ वाचा॑ ब्रह्मणाऽधायुर॑भिदासंति॑
तया॑ इत्ये॑ लं॑ मेन्या। अमुमं॑ मेनिं॑ कृष्ण। यत्किञ्चासो॑ मनसा॑ यच्च॑ वाचा। यज्ञे॑ जुहोति॑
यजुषा॑ हुविर्भिः॥१२॥

तन्मूल्यनिर्ऋत्या संविदानः। पुणदिष्टाहुतीरस्य हन्तु। यातुधाना
निर्ऋतिरादुरक्षः। ते अस्य ग्रन्तवनुतेन सत्यम्। इन्द्रेषिता आज्यमस्य
मश्नन्तु। मा तथमृद्धि यद्सौ करोति। हन्ति तेऽहं कृतः हृविः। यो मैं
घोरमचोकृतः। अपाश्चौ त उभौ बाहु। अपनल्लाम्यास्यम्॥ १३॥

अपं नल्लामि ते बाहु। अपं नल्लाम्यास्यम्। अग्रेदेवस्य ब्रह्मणा। सर्वं तेऽबधिं
कृतम्। पुराऽमुष्यं वषट्कारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृयि। स्तिवेष्टमस्माकं भूयात्
माऽस्मान्प्राप्नरातयः। अन्ति द्वे सूतो अग्ने। आतृव्यस्याभिदासतः॥ १४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्याः हीन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्।
प्रातश्चाहो निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण। भातृव्यं पादयामसि। इन्द्रेस्य गृहोऽसि
तन्त्वा। प्रपद्ये सगुः साध्वः। सुह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपुश्चितम्॥ १५॥
गिरा युजस्य साधनम्। श्रुष्टीवान्नितावोनम्। अग्ने शकेमं ते वयम्। यमं देवस्य
वाजिनः। अति द्वेषांसि तरेमा अवतं मा समनस्मै समोकसौ। सचेतस्मै मरेतसौ।

उमौ मामेवतआतवेदसौ। शिवौ भेवत्मद्य नः। स्वयं कृणवानः सुगमप्रयावम्॥१६॥
तिगमश्चङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रलः सप्तस्थमनु पश्येमानः। आ तनुमाप्निदिव्यं
तताना। ल्वन्नस्तन्त्रुत सेतुरग्ने। ल्वं पन्था भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं
वयमारुहेमा। अथा देवैः संधिमादं मदेमा। उद्दत्तमं मुमुक्षिणि नः। वि पाशं
मध्यमञ्चता। अवोधमानि जीवसौ॥१७॥

ब्रयः सोम ब्रते तवं मनस्तन्त्रु विभ्रंतः। प्रजावन्तो अशीमहि। इन्द्राणी
देवी सुभगा सुपली। उदशेन पतिविद्ये जिगाय। त्रिशदस्या जघनं योजनानि।
उपस्थ इन्द्रु स्थविरं बिभर्ति। सेना ह नामं पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्यचा अदितिः
सूर्यलक्ष। इन्द्राणी देवी प्रासहा ददाना॥१८॥

मा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वा इहाप्मन्तरेभुः। ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः।
विशेषत्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा ल्वद्राष्टमधि भ्रशत। ध्रुवा धौर्घवा पृथिवी। ध्रुवं
विश्वमिदं जगत्। ध्रुवा ह पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्। इहैवेधि मा

व्यंथिष्ठाः॥१९॥

पर्वते इवाविचाचलिः। इन्द्रे इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह गृह्णमुं धारय। अभितीष्ठ
पृतन्युतः। अधरे मन्तु शत्रोवः। इन्द्रे इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्।
इन्द्रे एणमदीधरता। ध्रुवं ध्रुवेण हृविषो। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च
ब्रह्मण्स्पतिः॥२०॥

हृविषेणस्यमपि दासतो विपूश्तमप्रयावज्ञाप्ते ददाना व्यथिषा ब्रवेनेकं च॥

—[२]

जुष्टीं नरे ब्रह्मणा वः पितृणाम्। अक्षोमव्ययं न किलोरिषाथ। यच्छक्रीषु बृहता
रवेण। इन्द्रे शुष्ममदंधाथा वैसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजौभिर्वर्जिनोवती।
यज्ञं वष्टु धिया वंसुः। सरस्वत्यभिनो नेषि वस्यः। मा पंस्फरीः पयेसा मा न
आधक। जुषस्वं नः सुख्या वेश्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि जग्न्म। वृजे हृविनम्भासा बृहिर्ग्रो। अयामि सुख्यतवती
सुवृत्तिः। अम्याङ्गि सद्य सदने पृथिव्याः। अश्रांचि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहार्वाञ्चमति

ह्वये। इन्द्रं जैत्राय जेतवे। अस्माकंमस्तु केवलः। अर्वाश्चमिन्द्रमुतो हवामहे।
यो गोजिष्ठं न जिदं श्वजिद्यः॥ २२॥

इमं नो यज्ञं विहवे जुषस्वा। अस्य कुर्मा हरिवो मेदिनं त्वा। असम्मुषो जायसे
मातुवोः शुचिः। मन्द्रः कविरुद्दितिष्ठो विवस्वतः। धूतेन त्वा वर्धयन्नभ्य आहुता। धूमस्ते
केतुरभवाद्विश्रितः। अग्निरथैः प्रथमो देवतानाम्। संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्।
यज्ञमानाय परिगृह्य देवान्। दीक्षयेद् हृविरा गच्छतनः॥ २३॥

आग्निशं विष्णो तपं उत्तमं महः। दीक्षापालेभ्यो ऽवनते हि शंका।
विश्वेदवेयज्ञियैः सोविदानो। दीक्षामस्मै यज्ञमानाय धत्तम्। प्रतिद्विष्णुः स्तवते
वीर्याया। मृगो न भीमः कुरुचो गिरिष्ठाः। यस्योक्तु त्रिषु विक्रमणेषु। अधि-
क्षियन्ति भुवनानि विश्वां। नुमर्तो दयते सनिष्वन् यः। विष्णोव उरुगायाय
दाशत्॥ २४॥

प्रयः सुत्राच्च मनसा यजाते। युतावन्तन्नर्यम् विवासात्। विचक्षमे पृथिवीमेष

पुताम्। क्षेत्रोऽयं विष्णुर्मनुषे दशस्यन्। धूवासौ अस्य कीरयो जनांसः। उरुक्षिति
मुजनिमा चकार। त्रिदेवः पूर्णिवीमेष पुताम्। विचेकमे शुतर्चर्सं महित्वा। प्र
विष्णुरस्तु तवस्मस्तवीयान्। त्वेषः ह्यस्य स्थविरस्य नामः॥२५॥

होतारं चित्रं थमध्वरस्य। यज्ञस्य यज्ञस्य केतुः रुशन्तम्। प्रत्यंष्ठि देवस्य देवस्य
महा। श्रिया ल्विग्रीमातीर्थं जनानाम्। आ नो विश्वोभिरुतिभिः सुजोषाः। ब्रह्म
जुषणो हर्यश्च याहि। वरीवृजुर्थथविरेभिः सुशिष्रा। अस्मे दथद्वषणः शुष्मामिन्द्रा
इन्द्रः सुवर्षा जनयन्त्रहानि। जिगायोशिक्षिः पृतना अभि श्रीः॥२६॥

प्रारोचयुमनवे केतुमहाम्। अविन्दज्ञोतिर्वहते रणाय। अश्विनाववसं
निहेये वाम्। आ नूनं यातः सुकृताय विप्रा। प्रातर्युतेन मुवृता रथेन।
उपागच्छतमवसागतत्रः। अविष्ट धीष्वश्विना न आमु। प्रजावद्रेतो अहं नो
अस्तु। आवां तोके तनये तृतुजानाः। सुरलोमो देवर्वाति गमेमा॥२७॥

त्वं सोम् क्रतुभिः सुक्रतुर्भः। त्वं दक्षः सुदक्षो विश्ववेदाः। त्वं वृषा-

वृप्त्वेभिर्महित्वा। द्युमेभिर्द्युम्येभो नुचक्षाः। अषां युथु पूतोनासु परिम्।
 सुवृष्णामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भेरुजां मुक्षिति॒ सुश्रवसम्। जयन्तं
 त्वामनुं मदेम सोमा भवा मित्रो न शेष्यो युतासुतिः। किमृतद्युम् एव या उ-
 सप्रथाः॥२८॥

आधां ते विष्णो विद्वा चिद्धयः। स्तोमो यजस्य राघ्यो हविष्मतः। यः पृव्यायं
 वेधसे नवीयसे। सुमज्जानये विष्णवे ददाशति। यो जातमस्य महतो महि ब्रवात्।
 मेदु श्रबौभिर्यज्ञं चिद्दम्यमत्। तमु स्तोतारः पूर्व्य यथा विद ऋतस्या गर्भः हविषां
 पिपर्तन। आऽस्य जानन्ते नामं चिद्विवत्तन। बृहते विष्णो सुमतिं भजामहे॥२९॥

इमा धाना धृतसुवः। हर्गे इहोपवक्षतः। इन्द्रः सुखतमे रथैः। एष ब्रह्मा
 प्रतेमहे। विदथे शस्मिषः हर्गौ। य ऋत्वियः प्रते वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम्।
 इन्द्रो नामं धृतनयः। हर्गिमिश्वारु मेचते श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु॥३०॥
 हरिवर्षसङ्ग्रहः। आचरणिप्रा वृषभो जनानाम्। राजा कृष्णां पुरुहत इन्द्रः।

स्तुतश्वस्यनवसोपमाद्रिका। युक्ता हरी वृषणायाहृवर्डि। प्र यज्ञिसन्धवः प्रसवं
यदायन्। आपः समुद्रं रुथ्येव जग्मुः। अतीश्विद्द्विः सदसो वरीयान्। यदीः
सोमः पूणति दुष्यो अश्चुः। हृथामसि लेद्व याह्वार्डि॥३१॥

आरन्ते सोमस्तनुवे भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु। प्रास्माः अव
पृतनामु प्रयुध्मु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदानाः। क्रम्भुर्येभिर्वृषपर्वि विहायाः।
प्रयम्प्रमाणान्त्रति षु गृभाय। इन्द्र पिब वृषभृतस्य वृष्णः। अहेऽमान उपयाहि
यज्ञम्। तुम्यं पवन्त इन्द्रवः सुतासः। गावो न वैत्रिन्द्रस्वमोको अच्छ्व॥३२॥

इन्द्रा गौहि प्रथमो यज्ञियानाम्। या तै काकुश्मुकृता या वरिष्ठा यया
शश्वतिपिर्वासि मध्वे ऊर्मिम्। तया पाहि प्र तै अध्वर्युरस्थात। सन्ते वज्रो
वर्ततामिन्द्र गृव्युः। प्रातर्युजा वि बोधय। अश्वेनावह गच्छतम्। अस्य सोमस्य
पीतयो प्रातर्यावाणा प्रथमा यज्ञस्वम्। पुरा गृध्रादरुषः पिबाथः। प्रातर्गहि
यज्ञमाश्विना दधोतो। प्रशस्ति कृवयः पूर्वभाजः। प्रातर्यजाय्वमश्वेना हिनोता। न

सायमंस्ति देवया आजुष्म। उतान्यो अस्मद्भजते विचोयः। पूर्वः पूर्वो यजमानो
वनीयान्॥ ३३॥

चाश्चजिद्दो गंच्छतं नो दाशनामाभिश्रीगमेम सप्तां भजामहे विशन्तु याद्वार्डच्छं पिबाथः पद्म॥

नक्तं जाताऽस्योषधे। रामे कृष्णे अस्मिक्ति च। इदः रूजनि रजय। किलासं
पलितं च यत्। किलासं च पलितं च। निरितो नाशया पृष्ठं। आ नः स्वो अश्वत्
वणः। परा श्वेतानि पातय। अस्मितं ते निलयंनम्। आस्थानमस्ति तवं॥ ३४॥

अस्मिक्तिग्रस्योषधे। निरितो नाशया पृष्ठं। अस्थिजस्य किलासस्य। तु न जस्य
च यत्क्वचि। कृत्ययो कृतस्य ब्रह्मणा। लक्ष्मि श्वेतमनीनशम्। सरूपा नामं ते
माता। सरूपो नामं ते पिता। सरूपाऽस्योषधे सा। सरूपमिदं कृष्णिधा॥ ३५॥

शुनः हुक्म मुखवानमिन्द्रम्। अस्मिन्मे नृतम् वाजंसातौ। शृणवन्तमुग्रमुतये
समथम्। ध्रन्तं वृत्राणि सञ्जितं धनानाम्। धूनुथ द्यों पर्वतान्दाशुषे वसुं। नि
वो बना जिहते यामं ने भ्रिया। कोपयंथ पृथिवीं पूर्णिजमातरः। युधे यद्वग्रा:

पूष्ठीरयुग्म्यम्। प्रोपेपयन्ति पर्वतान्। विविश्चन्ति वनस्पतीन्॥३६॥

प्रोवारंत मरुते दुर्मदा इवा देवासः सर्वया विशा। पुरुत्रा हि सृद्धङ्गस्मि विशो
विशा अनु प्रभु। सुमध्यु त्वा हवामहो। सुमध्युग्मिमवसो। वाज्यन्तो हवामहो
वाजेषु चित्ररोधसम्। सङ्कल्प्य उ संवद्ध्यम्। सं वो मनांसि जानताम्॥३७॥

देवा भागं यथा पूर्वे। सज्जानाना उपासता समानो मत्रः समितिः समानी।
समानं मनः सुह चित्तमेवाम्। समानं केतो अभि स रेषाम्। संज्ञानेन वो
हृविष्णा यजामः। समानी व आकृतिः। समाना हृदयानि वः। सुमानमस्तु वो
मनः। यथो वः सुस्माहासीति॥३८॥

संज्ञानं नः स्वैः। संज्ञानमरणैः। संज्ञानमश्चिना युवम्। इहास्मासु नियंच्छतम्।
संज्ञानं मे बहुस्पतिः। संज्ञानं सविता करता। संज्ञानमश्चिना युवम्। इह मह्यं
नि यच्छतम्। उपं च्छायामिव यृणैः। अग्नम् शार्म ते वृयम्॥३९॥

अथे हिरण्यसन्देशः। अद्व्येभिः सवितः पायुभिष्म्। शिवेभिर्द्य परिपाहि नो
गयम्। हिरण्यजिह्वा सुविताय नव्यं सो। रक्षा माकिर्णो अयशः स ईशता। मदेमदे
हि नो दद्वः। यूथा गावामृजुकर्तुः। सङ्ख्याय पुरुषाता। उभया हस्त्या वसु। शिशीहि
राय आ भर॥४०॥

शिप्रिन्वाजानां पते। शचीवस्तवं दृश्मना० आ तु न इन्द्र भाजय।
गोष्वश्वेषु शुश्रेषु। सहस्रेषु तुवीमधा यद्वा देवहेऽनम्। देवासश्कुमा वृथम्।
आदित्यास्तस्मान्मा यूथम्। क्रतस्यर्तनं मुश्ता। क्रतस्यर्तनाऽऽदित्याः॥४१॥

यजंत्रा मुश्तेह मा० यज्ञेर्वा॑ यज्ञवाहसः। आशिक्षान्तो न शौकिम। मेदस्वता
यज्ञमानाः। सुचाऽऽज्ञेन जुह्वतः। अकामा वो विश्वेदेवा॑। शिक्षान्तो नोप॑ शौकिम।
यदि दिवा यदि नक्तम्। एन एनस्योकरता। भूतं मा॑ तस्माद्व्यं च॥४२॥

द्वृपदादिव मुश्तु। द्वृपदादिवेन्मुचानः। स्विनः स्नाती मलादिव। पूतं
पवित्रेणेवाऽऽज्ञम्। विश्वे मुश्तन् मैनसः। उद्धयं तमस्सपरि। पश्यन्तो

ज्योतिरकर्तरम्। देवं देवता सूर्यम्। अगेन्म ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तवं कृषि बनस्पतीञ्चानतामसीति च्यं भरदत्याश नवं च॥

[४]

वृषासो अःशुः पवते हृविष्णान्ध्योमः। इन्द्रस्य भाग ऋतयः शूतायुः।
म मा वृषाणं वृषभं कृणोतु। प्रियं विशाः सर्ववीरः सुवीरम्। कस्य वृषा
मुते सचा। नियुत्वान्वृषभो रणत। वृत्रहा सोमपीतये। यस्ते शृङ्ग वृषोनपात।
प्रणपात्कुण्डपात्यः। च्यस्मिन्दध्य आ मनः॥४४॥

त ए सधीचौरुतयो वृषिण्यानि। पौःस्यानि नियुतेः सश्चरिद्धम्। समुद्रं न
सिन्धवं उक्थशुष्प्याः। उरुव्यचस्मिन्हर आ विशन्ति। इन्द्राय निरो अनिश्चितसर्गाः।
अपः प्रेर्यन्त्सगरस्य बुधात। यो अक्षेषेव चक्रिया शर्चीमिः। विष्वत्स्तम्भं
पृथिवीमुत द्याम्। अक्षोदयच्छवेन्मा क्षामबुधम्। वार्णवातस्तविषीभिरिन्द्रः॥४५॥

द्वादश्योग्रादुशमान् ओजेः। अवाभिनत्कुमः पर्वतानाम्। आ नौ अग्ने
सुकृतुना। रुद्रं विश्वासुपोषसम्। मार्डीकं पैहि जीवसौ त्व लोमम् महे भगम्।

त्वं युनं ऋतायते। दक्षं दधासि जीवसौ॥ रथं युज्ञते मरुतः शुभे मुगम्। सूर्यो न
मिंत्रावरुणा गर्विष्टिषु॥ ४६॥

रजांस्मि चित्रा विचरन्ति तन्यवः। दिवः संम्राजा पयसा न उक्षतम्। वाचुं
मुमिंत्रावरुणाविरावतीम्। पुर्जन्यश्चित्रां वेदति त्विषीमतीम्। अन्ना वेस्त मरुतः
मुमायथा। द्यां वर्षयतमरुणामपेपसम्। अयुक्त सूर्य शुन्ध्यवः। सूर्यो रथस्य
नन्त्रियेऽ। तामिंत्राति स्वयुक्तिभिः। वहिष्ठेभिर्विहरन् यासि तन्म्॥ ४७॥

अवव्ययन्नसिंतं देव वस्वः। दवीष्वतो रशमयः सूर्यस्य। चर्मेवावोधुस्तमो
अपस्वन्तः। पुर्जन्योऽप्य प्र जायत। दिवस्पुत्राय मीढुषैः स नौ यवसामिच्छतु।
अल्लो वद तवसं गीर्भिर्गामिः। स्तुहि पुर्जन्यं नमसाऽऽविवास। कनिंकदद्वृष्मो
जीरदानुः। रेतो दधात्वोषधीषु गर्मम्॥ ४८॥

यो गर्मोषधीनाम्। गवा कृणोत्यर्वताम्। पुर्जन्यः पुरुषीणाम्। तस्मा इदास्यै
हृविः। जुहोता मधुमत्तमम्। इडो नः संयतं करत। तिक्षो यदेष्व शारदस्त्वामित।

शुचिं धृतेन शुचये: सपर्यन्। नामानि चिदधिरे यज्ञियानि। असृदयन्त तनुवः
मुजाताः॥४९॥

इन्द्रशं नः शुनासीरो। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तुः स्वस्तयैः। यथोरिदं
विश्वं भूवनमा विवेशो। यद्योरानन्दो निहितो महश्च। शुनासीरावृत्युभिः संविदानौ।
इन्द्रवन्तो हृविरिदं जुषेथाम्। आधाये अग्निमिन्यतो। स्तूपन्ति बृहिरानुषक।
येषामिन्द्रो युवा सखा॑। अग्ने इन्द्रशं मेदिना॑ हृथो वृत्राण्यप्रति। युवः हि
वृत्रहन्तमा। याम्याऽ सुवरजयन्त्रयं एव। यावातस्थुतुर्वनस्य मध्यै। प्रचरेषणी
वृषणा॑ वज्रबाहृ। अग्ने इन्द्रावृत्रहणां हुवे वाम्॥५०॥

मन् इन्द्रो गर्वेष्टु तनुं गर्भः मुजाताः सखा॑ सुस च॥

[५]

उत नः प्रिया प्रियासु॑। सृसस्वसा॑ सुजुष्टा॑ सरस्वती॑ स्तोम्याऽभृता॑ इमा
जुह्वानायुष्मदा॑ नमोमिः। प्रति॑ स्तोमः॑ सरस्वति॑ जुषस्व। तव॑ शर्मन्त्रियतमे॑
दधोनाः। उपस्थियाम॑ शरणं न वृक्षम्। त्रीणि॑ पृदा विचक्कमे॑ विष्ण॑गोपा॑ अदौम्यः।

ततो धर्माणि धारयन्॥५१॥

तदस्य प्रियमभि पाथो अश्याम्। नरो यत्र देवयवो मर्दन्ति। उरुक्रमस्य सहि बन्धुरित्था। विष्णोः पूर्वे परमे मधु उथमः। कृत्वादा अस्तु श्रेष्ठः। अ॒द्य त्वा॑ वन्वन्धुरेक्षाः। मर्ते आनाश सुवृत्तिम्। हुमा ब्रह्म ब्रह्मवाह। प्रिया तु आ बृहिः सौदा। वीहि सूर पुरोडाशम्॥५२॥

उपं नः सूनवो निरः। शृणवन्व्यमृतस्य यो। सुमृडीका भेवन्तु नः। अ॒द्या नौ देव मवितः। प्रजावृथ्मावीः सौभृगम्। परो दुःखप्रियः सुवा विश्वानि देव मवितः। दुरितानि परो सुवा। यद्द्रुं तन्म आ सुवा। शुचिमुक्तवृहस्पतिम्॥५३॥

आ॒ध्येषु नमस्यत। अनाम्योज्ज आ चके। या धारयन्त देवा सुदक्षा दक्षपितागा। असुर्याय प्रमहसा। स इत क्षेति सुधित ओकेसि स्वो। तस्मा इडो पिन्वते विश्वदानी। तस्मै विशः स्वयमेवानंमन्ति। यस्मिन्ब्रह्मा राजेनि पूर्वं एति। सकृतिमन्द्र सच्युतिम्। सच्युति जघनच्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान् आ भेर। प्रयपस्यत्रिव सक्ष्यौ। वि ने इन्द्र मुधो जहि।
कनीखुनदिव सापयन्। अभि नः सुङ्गति नय। प्रजापतिः श्रियां यशः।
मुङ्कयोरदधा अपम्। कामस्य तुतिमानन्दम्। तस्यामे भाजयेह मा। मोदः प्रमोद
आनन्दः॥५६॥

मुङ्कयोनिहितः सपं। सूत्वेव कामस्य तुप्याणि। दक्षिणानां प्रतिग्रहे।
मनसश्चित्तमाकृतिम्। वाचः सुत्यमशीमहि। पशुनां रूपमनस्या। यशः श्री:
श्रयतां मर्यि। यथाऽहमस्या अतृपङ् लिये पुमान्। यथा श्री तुप्यति पुःसि
प्रिये प्रिया। एवं भगस्य तुप्याणि॥५७॥

यजस्य काम्यः प्रियः। ददामील्यश्चिर्वदति। तथेति वायुर्गह तत्। हन्तेति
सत्यं चन्द्रमा। आदित्यः सत्यमोमिति। आपस्तथ्यमा भेरन्। यशो यजस्य
दक्षिणाम्। असौ मे कामः समृद्धताम्। न हि स्पशमविदन्त्यमस्मात्
वैश्यानरात्पुरुतारमन्त्रेः॥५८॥

अथेमन्त्रमृतमूराः। वैश्वानरं क्षेत्रजित्योय देवाः। येषांमिमे पूर्वे
अर्मासि आसन्। अयुपाः सद्वि विभूता पुरुणी। वैश्वानरं त्वया ते नुत्ताः।
पृथिवीमन्यामभितस्तुर्जनोसः। पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुपं श्रुते।
ब्रह्मतीमृतये दिवम्। विश्वं विभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि प्रथे। दुहे द्यौर्बहुती पर्यः। न ता नेशन्ति न देभाति तस्करः।
नैनां अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाङ्गश्च यामिर्यजते ददाति च। ज्योगितामिः
सचते गोपतिः सह। न ता अर्वा रेणुककाटो अष्वजते। न सङ्गस्कृतत्रमुपं यन्ति
ता अभि। उरुगायमभ्यं तस्य ता अनु। गावो मर्लस्य वि चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यव्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि श्रियोऽधिता उपं ते गा
ड्डवाकरम्। वृणीष्व द्वृहितर्दिवः। रात्री स्तोमं न जिग्युषी। देवीं वाचमजनयन्त
देवाः। तां विश्वरूपाः पूशवो वदन्ति। सा नो मन्त्रेष्पूर्ज द्वहोना। धेनुवर्गस्मानुप
सुष्ठुतेतु॥६०॥

यद्वागवदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्रै देवानां निषसादं मन्द्रा। चतस्रै ऊर्जै दुद्धे
पयांसि। क्लै स्विदस्याः परमं जगाम। गौरी मिमाय मालिलानि तक्षती। एकपदी
द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टपदी नवपदी बभूषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्।
तस्यां समुद्रा अधि विक्षोरन्ति। तेन जीवन्ति प्रदिशश्चात्मः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुपं जीवति। इन्द्रासुरा जनयन्विश्वकर्मा। मुक्त्वा
अस्तु गणवाञ्चमजातवान्। अस्य सुषुपा शशुरस्य प्रशिष्ठिम्। सपला वाचं
मनसा उपासताम्। इन्द्रः सुरो अतद्रजांसि। सुषुपा सपला शशुरो-
जयमस्तु। अयं शत्रुञ्जयतु जरहेषाणः। अयं वाजं जयतु वाजसातो। अग्निः
क्षत्रमुदनिभृष्मोजः। सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः समिधा न
उग्रः। आउत्तरिक्षमरुहृदग्न्याम्॥६२॥

धारयन्मुरोडाशं बहस्मते जगन्व्युतिमान्दो भगव्य तृष्णाण्यः। पृथिवी यज्ञनं एतु प्रदिशश्चात्मां वाजसातौ चत्वारि चा॥६३॥

वृषाऽस्य शुर्वप्यभायं गृह्यसे। वृषाऽयमुग्रो नृचक्षोमे। दिव्यः कर्मण्यो हितो

बृहन्नामा॑ वृषभस्य या कुक्ता॒ विष्वान् विष्णो॑ भवतु॒ अयं यो मांको॑ वृषा॑
अथो॑ इन्द्रे॑ इव देवेभ्य॑। वि ब्रैवीतु॑ जनैैयः। आयुष्मन्तं॑ वर्चस्वन्तम्। अथो॑
अधिपतिं॑ विशाम्॥६३॥

अस्या॑ पूर्थिव्या॑ अच्येक्षम्। इममिन्द्र वृषभं॑ कुणु॑। यः सुशङ्खः॑ सुवृषमः।
कल्याणे॑ द्वे॑ आहितः। कारणीवल प्रगाणेन। वृषभेण॑ यजामहे। वृषभेण॑
यज्ञमानाः। अक्षेगेव सर्पिषा॑ मृद्धश्च॑ सर्वा॑ इन्द्रेण। पृतनाश्च॑ जयामसि॥६४॥

यस्यायमृषभो॑ हुविः। इन्द्राय॑ परिणीयते॑। जयांति॑ शत्रुमायन्तम्। अथो॑ हन्ति॑
पृतन्यतः। नृणामहे॑ प्रणीरसत्। अग्रं॑ उद्दिन्दतामसत्। इन्द्र॑ शुष्ठं॑ तनुवा॑ मेरयस्वा॑
नीचा॑ विश्वा॑ अभितिष्ठानिमातीः। नि॑ शणील्लाबाधं॑ यो नो॑ अस्ति॑। उक्तं॑ नो॑ लोकं॑
कुणुहि॑ जीरदानो॥६५॥

प्रेह्यमि प्रेहि॑ प्र भैर्या॑ सहस्रा॑ मा॑ विवेन्दो॑ वि॑ शृणुव्या॑ जनैैषु। उद्दीडितो॑ वृषभु॑
तिष्ठ॑ शुष्मैः। इन्द्र॑ शत्रुम्पुरो॑ अस्माकं॑ युध्य। अग्ने॑ जेता॑ त्वं॑ जय। शत्रुम्प्रसहस्॑

ओजेसा। वि शत्रुं विमृधो नुदा पुतं ते स्तोमं तुविजात् विप्रः। रथं न धीरः स्वपा अतक्षम्। यदीदंगे प्रतिलं देव हर्यः॥६६॥

सुवर्वतीरूप एना जयेमा । यो वृत्तेनाभिमानितः । इन्द्र जेत्राय जिजिषे । म नः
मङ्गासु पारया पृतनासाह्वेषु च । इन्द्रो जिगाय पृथिवीम् । अन्तरिक्षं सुवर्महत् ।
वृत्रहा पुरुचेतनः । इन्द्रो जिगाय सहस्रा महास्मि । इन्द्रो जिगाय पृतनानि
विश्वा ॥६७ ॥

इन्द्रो जाते वि पुरो रुणोजा स नः परम्पा वरिवः कृणोत्। अयं कृतुरग्नभीतः।
विश्वजिद्वद्विद्यमोमः। कृषिर्विषः काव्येन। वायुरग्नेणा यज्ञप्री। साकृत्मनसा-
यज्ञम्। शिवो नियुद्धः। शिवाभिः। वायो शुक्रो अंयामि ते। मध्ये अग्न-
दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोमं पीतये। स्वारुहो देव नियुल्ता। इमग्रेन्द वर्धय क्षत्रियोणम्।
अयं विशां विश्पतिरस्तु राजा। अस्मा इन्द्र महि वर्चसि धेहि। अवर्चसं कणहि

शनुंमस्या। इुममा भेंजु ग्रामे अश्वेषु गोप्तुं निश्चुं भेंजु योऽग्निरो अस्या। वर्जन् क्षत्रस्यं कुकुभिं श्रयस्व। ततो न उओ वि भेंजा वसूनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सद्हाथां धर्मदृघेव धेनुः। अयः राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात। प्रियो गवामोषधीनामुतापाम्। युनजिम् त उत्तरावन्तमिन्द्रम्। येन जयास्मि न परा जयासौ। स त्वाऽकरेकवृषभः स्वानाम्। अथो राजनुत्तमं मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सुपलाः। एकवृषा इन्द्रसखा जिग्नीवान्॥७०॥

विश्वा आशाः पृतनाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रुयतः संहस्व। तुम्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ। बलिमये अनितु ओत दृशात। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिंकिद्धि। बुहते अग्ने महि शर्म भूद्रम्। यो देहो अनंमयद्वधक्षः। यो अर्यपलीकृषसंशकार। स निरुद्ध्या नहुषो यहो अग्निः। विशंशके बलिहतः सहोभिः॥७१॥

प्र सद्यो अग्ने अत्येष्यन्यान्। आविर्यस्मै चारुतरो बभूथ। इडेन्यो वपुष्यो विभावा। प्रियो विशामतिथर्मानुषीणाम्। ब्रह्मज्ञेषा वीर्या सम्भूतानि। ब्रह्माग्रे

ज्येष्ठं दिवमा तेनान् कृतस्य ब्रह्म प्रथमोत जंजो। तेनाहति ब्रह्मण् स्पर्धितुङ्कः।
ब्रह्म सुचो घृतवंतीः। ब्रह्मण् स्वरंबो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। कृत्विजो ये हौविष्टतः। शङ्खाणीवेच्छुङ्गणां सन्दद्विश्वरे।
चपालवन्तः स्वरंबः पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तास्थिवांसः। नमः सखिम्यः
सूनामाऽवगता। अभिभूर्गश्चेरत्यद्रजांसि। स्मृधो विहत्य पृतना अभिश्रीः।
जुषणो मु आहूतिं मामहिषा। हृत्वा सुपलान् वरिवस्करन्तः। ईशानं त्वा
भुवनानामभिश्रियम्। स्तोम्यन्न उक्तुकृतं सुवीरम्। हृविर्जुपाणः सुपलां
अभिभूर्गसि। जहि शत्रुं रप्य मृधो नुदस्व॥७३॥

विशा ज्यामसि जीरदानो हर्या विशा दिवीष्टु वसृनि जिग्नीवास्महैमिता नश्वत्वार्दि च॥ [७]

स प्रतेवनवीयसा। अग्नै द्युमेन संयता। बृहत्तत्त्वं भानुना। नवं नु स्तोमंमग्नयै
दिवः इयेनायं जीजनम्। वसौ कुविद्वनाति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशो
र्ग्निर्वर्वतो यथा। अग्ने यज्ञस्य चेततः। अदायः पुरपुता॥७४॥

आग्निर्विशां मानुषीणाम्। तुर्णि रथः सदा नवेऽ। नवः सोमाय वाजिनैः। आज्यं पर्यं सोऽजनि। जुष्टुः शुचितम् चमुः। नवः सोम जुषस्व नः। पीयुषस्ये ह तुष्णिः। चस्ते भाग कृता तुष्मा। नवस्य सोम ते तुष्मा। आ सुभूति वृणीमहे॥७५॥

स नो रास्व सहस्रिणैः। नवः हविर्जपस्व नः। कृतुभिः सोम भूतमम्। तदङ्ग प्रतिहर्य नः। राजस्मोम स्वस्तचैः। नवः स्तोमनवः हविः। इन्द्राग्नियां नि वेदय। तजुषेताः सचेतसा। शुचिं तु स्तोमं नवजातमच। इन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम्॥७६॥

उमा हि वाऽ मुहवा जोहवीमि। ता वाजः सूच उशते धेष्ठा। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। अस्य हृव्यस्य तुष्यताम्। इह देवौ सहस्रिणौ। यज्ञं न आ हि गच्छताम्। वसुमन्तः सुवर्दिदम्। अस्य हृव्यस्य तुष्यताम्। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। विश्वान्देवाः स्तर्पयता॥७७॥

हविषोऽस्य नवस्य नः। सुवर्दिदे हि जंजिरे। एदं बर्गहि: सुषर्णमा नवेन। अयं

यज्ञो यज्ञमानस्य भागः। अयं बैभव भवेनस्य गर्भः। विश्वे देवा इदमध्यागमिष्ठाः।
इमे तु चाकापृथिवी समीची। तन्वाने यज्ञं पुरुपेशोमन्धिया। आऽस्मै पूणीतां
भूवनानि विश्वा। प्रजां पुष्टिमृतं नवेन॥७८॥

इमे धेनु अमृतं ये दुहाते। पर्यस्त्वत्युत्तरामेतु पुष्टिः। इमं यज्ञं जुषमाणे नवेन।
समीची द्यावापृथिवी धृताची। यविष्ठो हृत्यवाहनः। चित्रभानुर्धतासुतिः। नवंजाते
विर्गेचसे। अग्ने तत्से महित्यनम्। त्वमग्ने देवताम्यः। भागे देव न मौर्यसे॥७९॥

स एना विद्वान् यद्यस्मि। नवुः स्तोमं जुषस्व नः। अग्निः प्रथमः प्राशञ्जातु। स
हि वेद यथा हृविः। शिवा अस्मायमोषधीः। कृणोतु विश्वचरणिः। भद्रानः श्रेयः
समनेष्ट देवाः। त्वया उवसेन समशीमहि ल्ला। स नो मयोऽऽपि तो आ विशस्वा। शं
तोकायं तनुवै स्योनः। एतमु त्यं मधुना संयुतं यवम्। सरस्वत्या अधिमनावचकृषुः।
इन्द्रं आसीमोरपतिः शतऋतुः। कीनाशा आसन्मृतः सुदानवः॥८०॥

पुरुता वृणीमहे जुषेथानपर्यतामृतनवेन मीषसे स्योनश्वत्वार्थे च॥

जुष्टश्शक्षेषो जुष्ठीनरो नक्तआता वृष्पास उत नो वृष्पाऽस्य॑श्चः सप्रबुवदष्ठौ॥८॥

जुष्ठे मन्युर्भगो जुष्ठे नरो हरिवर्पस्मिन्द्यः शिप्रिन्वाजानामृत नः प्रिया यद्वागवंती विश्वा आशा अशीतिः॥८०॥
जुष्ठः सुदानवः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्राणो रेक्षति विश्वमेजत्। इर्यो भूत्वा बहुधा बहुनि। स इश्मर्व व्यानशो। यो
देवो देवेषु विमुख्तः। आवृद्दात् क्षेत्रियेष्वगद्वप्ता। तमित्याणं मनसोपं शिक्षता
अग्रं देवानांमिदमन्तु नो हुविः। मनसश्चित्तेदम्। भूतं भव्यं च गुप्यते। तद्वि
द्वेष्वाग्नियम्॥ १॥

आ नं एतु पुरश्चरम्। सुह देवैरिमः हवम्। मनः श्रेयास्त्रेयस्मि। कर्मन् यजपाति
दधत्। जुषतां मे वागिद् हुविः। विशाङ्केवी पुरोहिता। हृव्यवाङ्नपाचिनी।
यथा रूपाणि बहुधा वर्दन्ति। पेशांसि देवाः परमे जनिन्ते। सा नो
विशाङ्कनपस्फुरन्ती॥ २॥

वागदेवी जुषतामिदं हुविः। चक्षुदेवानं ज्योतिरमुते च्यत्कम्। अस्य विजानांय
बहुधा निर्धीयते। तस्य सुम्रमशीमहि। मा नो हासीद्विचक्षणम्। आयुरितः

प्रतीर्थताम्। अनन्धश्वक्षेपा वृथम्। जीवा ज्योतिरशीमहि। सुवज्ञोतिरुतामुतम्।
 श्रोत्रेण भद्रमुत शृणवन्ति सूत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदश्च
 महश्च श्रूयते। श्रोत्रेण सर्वं दिशा आ शृणोमि। येन प्राच्या उत दक्षिणा
 प्रतीच्छै दिशः शृणवन्त्युत्तरात्। तदिच्छोत्रं बहुधोद्यमानम्। अरात्र नैमिः परि सर्वं
 बभूव॥ ३॥

आश्रियमनपस्कुरन्ती सूत्यः सूत्र च॥

उद्देहिं वाजिन्यो अस्यपस्वन्तः। इदं गृह्णमा विशं सूनुतोवत्। यो रोहितो
 विश्वमिदं ज्ञानो। स नौ गृह्णेषु सुधितान्दधातु। रोहेऽरोहेऽरोहित आरुरोहा
 प्रजाभिर्वृद्धिं जनुषमुपस्थम्। तामिः सर्वेषो अविद्युत्कर्त्तव्यः। गतुं प्रपश्यन्ति ह
 गृह्णमाऽहोः। आऽहो एषीद्वाग्निह रोहितः। मृथो व्यास्थदभयं नो अस्तु॥ ४॥

आस्मयं द्यावापृथिवी शक्तिरीभिः। गृह्ण दुहाथामिह रेवतीमिः। विमंश्च रोहितो
 विश्वरूपः। समाचक्राणः प्रलहो रुहश्च। दिवं गुल्वायं महता मंहिना। वि नौ

गृह्णमुन्तु पर्यंसा स्वेनो यास्ते विशस्तपंसा सं बहुदः। गायत्रं वृथ्समन् तास्तु
आऽग्नेः। तास्त्वा विशन्तु महंसा स्वेनो सं मांता पुत्रो अम्येतु रोहितः॥५॥

यृथमुग्रा मरुतः पृश्जिमातरः। इन्द्रेण सुयुजा प्रमृणीथ शत्रुन्। आ वो रोहितो
अशृणोदभिद्यवः। त्रिसंसासो मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहितो द्यावापृथिवी जंजाना।
तस्मांस्तन्तु परमेष्ठी तेताना। तस्मांजिञ्चित्रिये अ॒ज एकपात्। अ॒हंहृद्यावापृथिवी
बलेन। रोहितो द्यावापृथिवी अ॑हंहत्। तेन मुवः स्तम्भितन्तेन नाकः॥६॥

मो अन्तरिक्षे रजंसो विमानः। तेन देवा: सुवर्णविन्दन्। मुशेवं त्वा भानवो
दीदिवा ऽसम्। समंग्रामो जुहो जातवेदः। उक्षन्ति त्वा वाजिनमा यृतेनो
सम्समग्रे युवसे भोजनानि। अये शर्वं महते मौभग्याय। तवे द्युम्नान्युत्मानि
सन्तु। सओऽस्पत्य ऽसुयम्मा कृणुष्वा। शत्रूयतामभि तिष्ठ महांस्मि॥७॥

अस्त्वेतु रोहितो नाको महांस्मि॥

पुनर्न इन्द्रो मधवो ददातु। धनानि शको धन्यः सुराधाः। अर्बाचीनं कृणुता-

याचितो मनः। श्रुष्टी नौ अस्य हृविष्णे जृषणः। यानि नोऽजिनं धनानि जहर्थ
शूर मन्त्युना॥ इन्द्रानुविन्द नस्तानि। अनेन हृविष्णु पुनः। इन्द्र आशाम्यः परि।
सर्वीम्योऽभावं करता॥८॥

जेता शत्रुं विचर्षणिः। आकृत्ये त्वा कामाय त्वा समुद्देहे त्वा। पुरो दंधे
अमृतत्वाय जीवसौ। आकृतिमस्यावसौ। काममस्य समृद्धौ। इन्द्रस्य युज्ञते धियः।
आकृतिं देवीं मनसः पुरो दंधे। यज्ञस्य माता सुहवा मे अस्तु। यदिच्छामि मनसा
सकामः। विदेयमेनाङ्कदद्ये निविष्टम्॥९॥

सेदग्निरभी इरत्येत्यन्। यत्र बाजी तनयो वीडुपाणिः। सहस्रपाथा अक्षरा
समेति। आशानां त्वाऽऽशापालेयः। चतुर्यै अमृतैः। इदं भूतस्याध्यक्षेयः।
विधेम हृविष्णा वयम्। विश्वा आशा मधुना सः मृजामि। अनमीवा आप ओषधयो
भवन्तु। अयं यज्ञमानो मृथो व्यस्थताम्॥१०॥

अग्नीभीताः पृश्वाः सन्तु सर्वैः। अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रः। बहस्त्रातः सविता

यः संहस्री। पूषा नो गोभिर्कंसा सरस्वती। त्वष्टा रूपाणि समनकु यज्ञैः। त्वष्टा रूपाणि दधती सरस्वती। पूषा भगः सविता नो ददातु। बृहस्पतिर्ददिद्द्वं
सृहस्रम्। मित्रो दाता वरुणः सोमो अग्निः॥११॥

कर्णिवेष्टमस्यतात्रवं च॥

आ नौ भर्तु भग्निन्द्र द्युमन्तम्। नि ते देष्यास्यं धीमहि प्ररेके। उर्व इव पप्रथे
कामो अस्मे। तमापुणा वसुपते वसुनाम्। इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैः। चन्द्रवता
राघवा पुप्रथश्च। सुवर्यवो मतिभिस्तुस्यं विप्राः। इन्द्रोय वाहे कुशिकासो अक्रन्।
इन्द्रस्य नु वीर्याणि प्रवोचम्। यानि चकारं प्रथमानि वज्री॥१२॥

अहन्नाहिमन्वपस्ततदि। प्रवक्षणा अभिन्नत्पर्वतानाम्। अहन्नाहि पर्वते
शिश्रियाणम्। त्वष्टा इस्मै वज्रः स्वर्यन्ततक्ष। वाश्रा इव ऐनवः स्यन्दमानाः।
अङ्गः समुद्रमवं जग्मुरापः। वृषायमाणो इवणीत् सोमम्। त्रिकद्वकेष्विपिबथ्मुतस्या
आ सायकं मृधवा दत् वज्रम्। अहन्नेनं प्रथमजा महीनाम्॥१३॥

यदिन्द्राहं प्रथमजा महीनाम्। आन्मायिनामग्नेः प्रोत मायाः। आस्तुर्यं
 जनयन्वामुपासम्। तादीक्रा शत्रुत्र किलोविविष्मे। अहंवृत्रं वृत्रतरं व्यसम्।
 इन्द्रो वज्रेण महता वयेन। स्कन्धांसीव कुलिशेनाविवृक्षण। अहिः शयत
 उपपृष्ठिव्याम्। अयोध्येव दुर्मद आ हि जुहो। महावीरं तुविबाधमृजीपम्॥१४॥
 नातरीरस्य समृतिं वृथानाम्। सः रुजानाः पिपिष्य इन्द्रशत्रः। विश्वो विहाया
 असति। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणो तुरणिन्न शिंश्रथत। श्रवस्यान् शिंश्रथत।
 विश्वस्मा इदिष्यसो। देवता हृव्यमृहिषो। विश्वस्मा इश्मुक्ते वारमृणवति।
 अशिर्द्वर्गा व्युणवति॥१५॥

उदुजिहानो अभि कामंमीरयन्। प्रपुश्चन्विश्वा भवनानि पूर्वथा। आ केतुना
 मुष्मिष्ठो यजिष्ठः। कामं नो अग्ने अभिहर्य दिग्यः। जुषणो हृव्यमृतेषु
 दृढ्वाः। आ नो रुचिं बहुलां जोमंतीमिषम्। नि धौहि यक्षद्मृतेषु भूषन्। अश्वेना
 यज्ञमागतम्। दाशुषः पुकदसम्मा। पूषा रक्षतु नो रुचिम्॥१६॥

इमं यज्ञमश्विना॑ वर्धयन्ता। इमौ यज्ञे यज्ञमानाय धत्तम्। इमौ पश्चत्रक्षतां
विश्वतो नः। पूषा नेः पातु मदमप्रयच्छन्। प्रते महे संरस्वति। सुभगे वाजिनीवति।
सूत्यवाचे भरे मृतिम्। इदं ते हृष्णं यृतवस्त्रास्वति। सूत्यवाचे प्रमेशमा हृषी॑ एषि।
इमानि॑ ते दुरिता सौभग्यानि। तेभिर्विष्य य सुभगासः स्यामा॥१७॥

बृज्ञहेनामृजीषं व्यृणवति रक्षतु नो यथा॒ सौभग्यान्येकं च॥

[४]

यज्ञो यज्ञो यज्ञ ईशे॑ वसुनाम्। यज्ञः सुस्यानामुत सुक्षितीनाम्। यज्ञ ईशः॑
पूर्वचिंति॑ दधातु। यज्ञो ब्रह्मणवा॑ अप्येतु देवान्। अयं यज्ञो वर्धता॑ गोभिरश्चैः।
इयं वेदिः सबृपत्या सुवीरा॑। इदं बृहिरति॑ बृही॑ ल्यन्या। इमं यज्ञं विश्वे अवन्तु
देवाः। भगं एुव भगवा॑ अस्तु देवाः। तेन वयं भगवन्तः स्यामा॥१८॥

तं त्वा॑ भगं सर्वं इज्ञोहवीमि। स नौ भगं पुण्युता भवेह। भगं प्रणोत्तर्भगं
सत्यराधः। भगमां धियमुद्देव ददन्नः। भगं प्रणो जनय गोभिरश्चैः। भगं प्र
नुभिर्नुवन्तः स्याम। शश्वतीः समा॑ उपर्यन्ति लोकाः। शश्वतीः समा॑ उपर्यन्त्यापे॑।

इष्टं पूर्ते शाश्वतीनां समानां शाश्वतेन। हुविषेद्धान्तं लोकं परमा रुरोह॥१९॥
 इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छेत्। सा रूपाणि कुरुते पञ्च देवी। ह्वे स्वसारौ
 वयत्स्तत्रेतत्। सनातनं वितते षण्मयूखम्। अवान्याऽस्तन्त्रिकरतो धतो
 अन्यान्। नावपूज्याते न गमाते अन्तम्। आ वै यन्तद्वाहासो अद्य। वृष्टि
 ये विश्वे मुकुतो जुनन्ति। अयं यो अग्निर्मलः समिद्धः। एतं जुष्पत्वं कवयो
 युवानः॥२०॥

धारावरा मुरुतो धृष्णुवोजसः। मृगा न भीमास्तविषेभिर्मिभिः। अग्नयो न
 शुशुच्याना ऋद्धजीविणः। भ्रुमिन्धमन्त उप गा अवृणवता वि चंक्रमे त्रिर्देवः। आ
 वेधसं नीलपृष्ठं बृहन्माम्। बृहस्पतिः सदने सादयज्वम्। सादद्योनि दम् आ
 द्वीदिवा ऽसम्। हिरण्यवर्णमरुषः संपेमा स हि शुचिः शतपत्रः स शुन्म्यः॥२१॥
 हिरण्यवाशीरिषिः सुवरुषाः। बृहस्पतिः स स्वावेश ऋष्वाः। पूरु सखिभ्य
 आमुतिं केरिष्ठः। पूषः स्तवं व्रते वृयम्। नरिष्येम कदाचन। स्तोतारस्त इह

स्मौसि। यास्ते पूपत्रा वौ अन्तः संमुद्रे हिरण्ययैरन्तरिक्षे चरन्ति। याभिर्यासि
द्वृत्यां सूर्यस्य। कामेन कृतश्वरं इच्छमानः॥ २२॥

अरण्यान्यरण्यान्यसौ। या प्रेष नश्यसि। कथा ग्रामं न पृच्छसि। न त्वाभीरिव
विन्दती (३)। वृषारवाय बदतो। यदुपावति चिच्चिकः। आधाटीभिरिव धावयन्।
अरण्यानिर्महीयते। उत गावं इवादन्। उतो वेशमेव दृश्यते॥ २३॥

उतो अरण्यानि: सायम्। शक्तीरिव सर्जति। गामङ्गेष आ हृयति।
दावङ्गेष उपावधीत। वसन्तरण्यान्यां सायम्। अकेक्षदिति मन्यते। न वा
अरण्यानिरहन्ति। अन्यश्चेत्राभिगच्छति। स्वादोः फलस्य जग्ध्वा। यत्र कामं नि
पद्यते। आङ्नगन्धीं सुरभीम्। बहुत्रामकृषीवलाम्। प्राहं मृगाणां मातरम्।
अरण्यानीमंशं सिषम्॥ २४॥

स्याम् लुरोह युवानः शून्यरिच्छमानो दृश्यते निपद्यते चृत्वार्थं च॥

वात्रहत्याय शावसो पृतनासाहित्यं च। इन्द्र त्वा वर्तयामसि। सुब्रह्माणं वीरवन्तं

बुहन्तमा० उक्तं गर्भीरं पृथुद्वधिमिन्द्रा० श्रुतर्षिमुग्रमाभिमातिपाहमा० अस्मायं चिरं
वृषणः रुचिं दो०। क्षेत्रियै त्वा निरक्षेत्रै त्वा। इहो मुश्मामि वरुणस्य पाशात्
अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि॥२५॥

शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमो। शं ते आग्निः सुहाद्विरस्तु। शं द्यावापृथिवी
सुहोपधीभिः। शमन्तरिक्षं सुह बातेन ते। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। या
त्रैवीश्वरतःसः प्रदिशो। वातपलीरभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जरसु आ दंधामि।
प्रयक्षम् एतु निरुद्धिं पराचैः। आमौचि यक्षमाहुरितादवर्त्ये॥२६॥

इहोः पाशान्त्रिक्षत्वे चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदथस्योनम्। अप्यभूद्वद्रे
सुकृतस्य लोके। सूर्यमूर्तं तमसो ग्राह्या यत। देवा अमुञ्चन्नमूर्जन्व्येनसः।
एवमुहमिमं क्षेत्रियाज्ञामिशःसात। इहो मुश्मामि वरुणस्य पाशात। बुहस्पते
युवमिन्द्रश्च वस्वः। दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य। धृतः रुचिः स्तुवते
कीर्तयेचित्॥२७॥

युद्धं पात् स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहवानाः। विश्वावृथमिं ये
रक्षमाणाः। येन हता दीर्घमध्यानमायन्। अनन्तमर्थमनिवश्यमानाः। यते मुजाते
हिमवंश्च ऐषजम्। मयोम् शन्तम् यद्गदोमि। ततो नो देहि सीबला अदो
गिरियो अधि यत्प्राधावंसि। सुश्शोभमाना कन्येव शुद्रो॥२८॥

तां त्वा मुद्रला हविषा वर्धयन्ति। सा नः सीबले रघिमा भाजयेह। पूर्व
देवा अपरेणानुपश्यं जन्माभिः। जन्मान्यवरैः पराणि। वेदानि देवा अथमस्मीति
माम्। अह इत्वा शरीरं जरसं परस्तात्। प्राणपानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं मनसि
सम्पूर्ताम्। हित्वा शरीरं जरसं परस्तात्। आ भूति भूतिं वृथमशजवामहै। इमा एव
ता उपसो याः प्रथमा व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पश्चरूपा। शश्तीनार्बपृजन्ति।
न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवर्त्ते चिच्छुमेऽज्ञवामहै चत्वारि च॥

वस्त्रां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामृष्या। आदित्यानां तेजसा। विश्वेषां देवानां
[६]

कर्तुना। मूरुतामेघा॑ जुहोमि॒ स्वाहा॑॥ अभिभूते॒हमागंमम्। इन्द्रसखा॑ स्वायुधं।
आस्वाशासु॑ दुष्पहं। इदं वर्चो॑ अग्निना॑ दत्तमागात्। यशो॑ भर्गः॒ सह॑ ओजो॑ बलं
च॥ ३०॥

दीर्घायुत्वाय॑ शतशो॑रदाय। प्रतिगृण्यामि॒ महते॑ वीर्याय। आयुरसि॑ विश्वायुरसि॑।
स्वर्वायुरसि॑ सर्वमायुरसि॑। सर्वं॑ म॑ आयुर्मूर्यात्। सर्वमायुर्गोपम्। भूर्वः॑ सुव॑।
अग्निर्धर्मेणान्नादः। मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्म॑ क्षत्रः॑ स्वाहा॑॥ ३१॥

प्रजापतिः॑ प्रणेता। बहूस्पतिः॑ पुशुपुता। यमः॑ पन्था॑। चन्द्रमा॑ः॒ पुनर्सु॑ स्वाहा॑॥
अग्निर्नादो॒उत्तेपति॑। अन्नाद्य॑मस्मिन् यज्ञे॑ यज्ञमानाय॑ ददातु॑ स्वाहा॑॥ सोमो॑ राजा॑
राजंपतिः। राज्यमस्मिन् यज्ञे॑ यज्ञमानाय॑ ददातु॑ स्वाहा॑॥ वरुणः॑ सम्राट्थसम्राद्धितिः।
साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे॑ यज्ञमानाय॑ ददातु॑ स्वाहा॑॥ ३२॥

मित्रः॑ क्षत्रं॑ क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे॑ यज्ञमानाय॑ ददातु॑ स्वाहा॑॥ इन्द्रो॑ बलं॑
बलपतिः। बलमस्मिन् यज्ञे॑ यज्ञमानाय॑ ददातु॑ स्वाहा॑॥ बहूस्पतिर्बहु॑ ब्रह्मपतिः।

ब्रह्मास्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा० सविता ग्राष्ठं ग्राष्ठपतिः। ग्राष्ठस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा० पूषा विशां विद्वितिः। विशेषस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा० सर्वस्वती पुष्टिः पुष्टिपत्नी। पुष्टिस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा० त्वष्टा पश्ननां निष्ठुनानां रूपकृद्वपतिः। रूपेणास्मिन् यज्ञे यज्मानाय पृश्नददातु स्वाहा०॥३३॥

च स्वाहा० साम्राज्यस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा० विशेषस्मिन् यज्ञे यज्मानाय ददातु स्वाहा० चत्वारि च (अथि) सोमे वरणो मित्र इन्द्रे बृहस्पतिः सविता पूषा सर्वस्वती त्वष्टा दशां॥

[७]

स ई॒ पाहि य कृ॒जीषि तरु॑त्रः। यः शिप्रवान्वृष्मो यो मतीनाम्। यो गौत्रमिद्वज्ञभ्यो हैरिष्ठाः। स ई॑न्द्र चित्राः अभि तु॑न्धि वाजान॑। आ ते शुष्मो वृष्म एतु॑ पश्चात्। ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमैत्वर्वाङ्। ई॑न्द्र द्वृश्म सुवर्वद्वेल्यस्मो प्रोष्वस्मै पुरोरथम्। इन्द्राय शूष्ममर्चत॥३४॥

अभीके चिदु लोककृत्। सङ्गे समथ्यु॑ वृत्रहा। अस्माके बोधि चोदिता।

नर्मन्तामन्येकेषाम्। ज्याका अधि धन्वंसु। इन्द्रं वयः शुनासीरम्। अस्मिन्
यज्ञे हवामहो आ बाजैरुपं नो गमत। इन्द्राय शुनासीराय। सुचा जुहुत नो
हुविः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हृव्यानि धृतवन्त्यस्मै। हर्यश्चाय भरता सजोषाः।
इन्द्रुभिर्ब्रह्मणा वावृथानः। शुनासीरि हविरिदं जुषस्व। वयः सुपूर्णि उपसेद्विरिन्द्रम्।
प्रियमेधा क्रषयो नाधमानाः। अपं खान्तमूर्णिहि पूर्णि चक्षुः। मुमुग्यस्मान्तिधयेऽव
बद्धान्। बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मङ्गतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजेनयन्तुवृथः। देवं देवाय जागुवि।
कामिहेकाः क इमे पतङ्गाः। माथ्यालाः कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतेनाम्रधमन्तु
देवाः। सौपर्णि चक्षुस्तुनवा विदेय। पुवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम्।
नमस्याधीरम्मृतस्य गोपाम्। स नः शर्म त्रिवर्क्षं वियस्त्। ३७॥

युधं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाके सुपूर्णमुप यत्पतन्तम्। हृदा वेनन्तो

अभ्यच्छेष्ठत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दृतम्। युमस्य योनौ शुक्रनं भुरुण्यम्। शं
नो देवीश्मिष्ठेये। आपो भवन्तु पीतयै शं योश्मि संवन्तु नः। ईशाना वार्याणाम्।
क्षयन्तीश्वर्पणीनाम्॥३८॥

अपो याचामि ऐषजम्। अपसु मे सोमो अब्रवीत। अन्तर्विश्वानि ऐषजा। अग्निं
चं विश्वशम्बुवम्। आपश्च विश्वमेषजीः। यदप्सु तें सरस्वति। गोष्वश्वेषु यन्मध्यु
तेनं मे वाजिनीवति। मुखमद्वि सरस्वति। या सरस्वती वैशम्बल्ल्या॥३९॥

तस्यां मे रास्वा। तस्यांस्ते भक्षीया। तस्यांस्ते भूयिष्ठभाजो भूयास्मा। अहं त्वदस्मि
मदस्मि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव् योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हृव्यान्यग्ने। पुत्रः
पित्रे लोककृञ्जातवेदः। इहैव सन्तत्र सन्तं त्वाऽन्ने। प्राणेन वाचा मनसा क्षिमस्मि।
तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहोसीत्॥४०॥

ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठे। अयं ते योनिरक्षत्वियः। यतो जातो
अर्गचथाः। तं जननं आरोह। अथा नो वर्ध्या रुग्मिः। या तें अग्ने यजिया-

तु न स्तु ये ह्या गोहात्मा ऽत्मानम्। अच्छा वसनि कृणवन्त्रस्मे नर्ये पुरुषिणि। यज्ञो
भूत्वा यज्ञमा सौद स्वां योनिम्। जातवेदो भुव आ जायमानः सक्षय एहि।
उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम्॥४१॥

देवेष्यो हृव्यं वैह नः प्रजानन्। आयुः प्रजाः रथिमस्मासु खेहि। अजस्मो
दीदिहि नो द्वरोणो तमिन्द्रं जोहवीमि मधवानमुग्रम्। सत्रा दधोनमप्रतिष्कृतं
शवांस्मि। मधिंषो गोभिर्य च यज्ञियोऽववर्तत्। राये नो विश्वा सुपथा कृणोतु
बुज्ञी। त्रिकद्वकेषु महिषो यवांशिरं तुविशुष्येऽस्तुपत्। सोमंमपिबद्धिष्णुना सुतं यथा-
जवशता। स ई ममाद महि कर्म कर्तवे महामुरुम्॥४२॥

मैनः सश्वदेवं देवः सूत्यमिन्दुः सूत्य इन्द्रः। विदद्यते सुरमा लुगमदेः।
महि पाथः पूर्व्यः सम्भ्रियकः। अग्रं नयध्युपद्यक्षराणाम्। अच्छा रवं प्रथमा
जानतीर्णात्। विदद्युः सुरमा हृदमुर्वम्। चैनानुकं मानुषी भोजते विद। आ
ये विश्वा: स्वप्त्यानि चकुः। कृणवानामो अमृतत्वाय गातुम्। त्वं नुभिर्नृपते

देवहूतौ॥ ४३॥

भूरीणि वृत्त्वा हर्यश्च हस्मि। लवन्निदस्युश्चमुरिम्। धुनिं चास्वापयो द्भीतये
मुहन्तु। एवा पाहि प्रलथा मन्दतु त्वा। श्रुधि ब्रह्म वावृथस्वोत गीर्भिः। आविः
मर्य कुण्हि पीपिहीषः। जहि शत्रुः रमि गा इन्द्र तुन्हि। अग्ने बाधस्व वि मधो
नुदस्वा। अपामीवा अपु रक्षास्मि सेधा। अस्माथ्मुद्राद्वहो दिवो नः॥ ४४॥

आपां भूमानमुपं नः सृजेह। यज्ञं प्रतिं तिष्ठ सुमतौ सुशेवा आ त्वा। वस्तुनि
पुरुधा विशेन्तु। दीर्घमायुर्यज्ञमानाय कृण्वन्। अथामृतेन जरितारमङ्ग्नि। इन्द्रः
शुनावद्वितनोति सीरम्। सवथसरस्यं प्रतिमाणमेतत्। अर्कस्य ज्योतिस्तादिदासं
ज्येष्ठम्। संवध्सरः शुनवस्थसीरमेतत्। इन्द्रस्य राधः प्रयतं पुरु तमना। तदक्रूपं
विमिमानमेति। द्वादशारे प्रति तिष्ठतीद्वृष्णा। अश्यायन्तो गव्यन्तो वाजयन्तः। हवामहे
त्वोपगत्वा उ। आमूषन्तस्त्वा सुमतौ नवायाम्। वर्यमिन्द्र त्वा शुनः हूवेम॥ ४५॥

अर्चत् हुविगायत यस्मच्चरपणीनां वैशम्यल्या होमीत्वमुक्त देवहूतौ नस्त्वना पद्म॥

[८]

प्राण उद्देहि पुनरा नौ भर यज्ञो रुयो वार्त्रहत्याय वस्तुनां स इ पाहृष्टो॥८॥
प्राणो रक्षत्यग्नीता धारावा मृक्तो दीर्घायुत्याय ज्योतिषा त्वा पञ्चत्वारिःशता॥४५॥
प्राणः शुनः हवेम॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णउर्वदीयतैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ ਪ੍ਰਾਣ : ॥

स्वाद्वीं त्वा॑ स्वादुना॑ ती॒ब्रां ती॒ब्रेण। अ॒मृता॑मृते॑न। मधु॑मती॑ मधु॑मता। सृजा॑मि॑
सः॑ सोमेन। सोमो॑स्यश्चिम्या॑ पच्यस्व। सर॑स्वत्यै पच्यस्व। इन्द्राय॑ सुत्राम्य॑
पच्यस्व। परीते विश्वा॑ सुतम्। सोमो॑ य उत्तम॑ हृविः॥१॥

दधन्वा यो नर्यो अपस्वन्तरा। सुषाव सोममंडिभिः। पुनात् ते परिश्रुतम्। सोमः
सूर्यस्य द्वितीया वारेण शश्वत् तना। वायुः पूतः पवित्रेण। प्राइख्यमोमो अतिष्ठतः।
इन्द्रस्य युज्यः सखा। वायुः पूतः पवित्रेण। प्रत्यइख्यमोमो अतिष्ठतः॥ २॥

इन्द्रियं युज्यः सखौ ब्रह्म क्षत्रं पवते तेजे इन्द्रियम्। सुरया सोमः सुत
आसुतो मदाय। शुक्रेण देव देवताः पिपुलिधि। रसेनान् यजमानाय धोहि। कुविदङ्ग
यवमन्तो यवञ्चित्। यथा दान्त्यनुपूर्वं विषयं। इहेषां कृपुत् भोजनानि। चे
बरहिषो नमोवृक्तिं न जग्मुः। उपचामगृहीतोऽस्यश्चेष्यां त्वा जुष्टं गृह्णामि॥३॥

सर्वस्वत्या इन्द्रोय सुत्रामणैः । एष ते योनिस्तेजेंसे त्वा । वीर्याय त्वा बलाय
त्वा । तेजोऽसि तेजो मर्यि घेहि । वीर्यमसि वीर्यं मर्यि घेहि । बलेमसि बलं मर्यि
घेहि । नाना हि वा देवहितः सदः कृतम् । मा सः सुक्षाथां परमे व्योमन् । सुरा
त्वमसि शुभ्रिणी सोमं एषः । मा मा हिंसीः स्वां योनिमाविशन् ॥४॥

उपथामगुहीतोऽस्याभ्येन तेजः । सारस्वतं वीर्यम् । एन्द्रं बलम् । एष ते
योनिमोदाय त्वा । आनन्दाय त्वा महसे त्वा । ओजोऽस्योजो मर्यि घेहि ।
मन्त्युर्गमि मन्तुं मर्यि घेहि । महोऽसि महो मर्यि घेहि । महोऽसि महो मर्यि
घेहि । या व्याघ्रं विषुचिका । उमो वृकं च रक्षति । श्येनं पंतिरिणः सिंहम् ।
सेमं पात्व इहेसः । सम्पूर्चः स्थं सं मा भद्रेण पृक्ष । विपूर्चः स्थं वि मा गायना
पृक्ष ॥५॥

हृषि: प्रत्यङ्गमो अतिद्रुतो गुह्णाम्याविश्वान्विषुचिका पश्चं च ॥

मोमो गाजाऽमृतं सुतः । कृजीपेणोजहान्मृत्यम् । कृतेन सूत्यमिन्द्रियम् ॥
[१]

विपानः शुक्रमन्थसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधुं सोमेमद्यो व्यापिबत्।
 छन्दसा हृसः शुचिषत्। क्रहतेन सूत्यमिन्द्रियम्। अन्त्यः क्षीरं व्यापिबत्॥६॥
 कुङ्गाङ्गसो धिया। क्रहतेन सूत्यमिन्द्रियम्। अन्तोत्परिसुतो रसम्। ब्रह्मणा
 व्यापिबत् क्षत्रम्। क्रहतेन सूत्यमिन्द्रियम्। चेतो मूत्रं विजहाति योनिं
 प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भे जुरायुणाऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। क्रहतेन
 सूत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वेदेन रूपे व्यक्तरेता सूतासती प्रजापतिः। क्रहतेन सूत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमौ
 व्यपिबत्। सुतासुतो प्रजापतिः। क्रहतेन सूत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्यक्तरेता
 सूत्यानुते प्रजापतिः। अश्रद्धामनुतेऽद्यथा। श्रद्धाः सूत्ये प्रजापतिः। क्रहतेन
 सूत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परिसुतो रसम्। शुक्रेण शुक्रं व्यपिबत्। पयः सोमं प्रजापतिः।
 क्रहतेन सूत्यमिन्द्रियम्। विपानः शुक्रमन्थसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं
 मधुं॥८॥

अऽस्माः क्षीरं व्यौपिबुद्ध्मन्तरेन सूत्यमिद्वियः श्रद्धा ४ सत्ये प्रजापतिरथो च ॥

सुरावन्तं बर्हहिषदः सुवीरम् । यज्ञः हिंवन्ति महिषा नमोभिः । दधानाः सोमं दिवि देवतासु । मदेमन्द्रं यज्ञमानाः स्वकर्म । यस्ते रसः समृतं ओषधीषु । सोमस्य शुष्पः सुरया सुतस्य । तेन जिन्व यज्ञमानं मदेन । सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमधिम् । यमश्वेना नमुचेगसुरादधि । सरस्वत्यसनोदिद्वियायै ॥१॥

इमन्तः शुक्रं मधुमन्तमिन्द्रम् । सोमः राजानमिह भेक्षयामि । यदत्र रिसः गर्सिनेः सुतस्य । यादिन्द्रो आपिबुद्ध्वर्चीभिः । अहं तदस्य मनोमा शिवेन । सोमः राजानमिह भेक्षयामि । पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः । पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः । प्रपितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः । अक्षयन्तिरः ॥१०॥

आमौमदन्त पितरः । अतीतुपन्त पितरः । आमौमृजन्त पितरः । पितरः शुन्धेष्वम् । पुनर्तु मा पितरः सोम्यासः । पुनर्तु मा पितामहाः । पुनर्तु प्रपितामहाः । पुवित्रेण शतायुषा । पुनर्तु मा पितामहाः । पुनर्तु प्रपितामहाः ॥११॥

पुवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुव्यशज्वै। अग्ने आयुषि पवसेऽये पवस्वा
पवंमानः सुवर्जनैः पुनन्तु मा देवज्ञानाः। जातोदः पुवित्रवृद्धते पुवित्रमाचिषि
उभाभ्यां देव सवितर्वश्वदेवी पुनती। ये समानाः समनसः। पितरो यमराज्यै
तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु कल्पताम्॥१२॥

ये संज्ञाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामुकाः। तेषां श्रीर्मणि कल्पताम्।
आस्मिल्लोके शतः समाः। द्वे सूती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मत्यनाम्।
याम्यांमिदं विश्वमेज्ज्यसमोति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदं हुक्तिः प्रजननं मे
अस्तु। दशवीरः सर्वगोपाः स्वस्तयै। आत्मसनि प्रजासनि। पशुसन्यमयसनि
लोकसनि। अश्चिः प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पथे रेतो अस्मासु धत्त।
राथस्पोषनिष्मूर्जमस्मासु दीधरस्त्वाहा॥१३॥

इत्त्रियायं पितरः शतायुषा पुनन्तु मा पितामहः पुनन्तु प्रपितामहः कल्पताः स्वस्तये पञ्च च॥——————[३]

मीसेन तत्र मनसा मनीषिणः। ऊणसुत्रेण कवयो वर्यन्ति। अश्चिनां यज्ञः

संविता सर्वस्ती। इन्द्रस्य रूपं वरुणो भिषज्यन्। तदस्य रूपममृतः शर्चामिः।
तिष्ठोऽदधुर्देवता: सर्वशाणाः। लोमांनि शर्वैर्बहुधा न तोक्मिभिः। त्वगस्य
मांसमभवते लुजाः। तद्विना भिषजा रुद्रवर्तनी। सर्वस्ती वयति पेशो
अन्तरः॥१४॥

अस्थिं मङ्गानं मासैः। कारोतेरेण दधतो गवा॑ त्वचि। सर्वस्ती मनंसा पेशलं
वसु॑ नासंत्याघ्या॑ वयति द्रश्यातं वपुः। रसं परिसुता न रोहितम्। नश्वर्धीरस्तम्भन्त
वेमा। पयंसा शुक्रममृतं जनित्रम्। सुरया मूत्राङ्गनथन्ति रेतः। अपामौति द्वर्मिं
बाधंमानाः। ऊर्वेष्यं वातः सुबुवन्तदारात्॥१५॥

इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यम्। पुरोडाशेन सविता जंजान। यक्षल्कोमानं वरुणो
भिषज्यन्। मतसे वायव्यैर्न मिनाति प्रितम्। आञ्चाणि स्थाली मधु पिन्वमाना।
गुदा पात्राणि सुदधा न धेनुः। श्येनस्य पत्रं न पूर्णो शर्चामिः। आसन्दी नाभिरुदरं
न माता। कुम्भो वर्णितुर्जनिता शर्चामिः। यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अन्तः॥१६॥

पूर्णशीर्वर्तकः शुतयारं उञ्चमः। दुहे न कुम्भीङ्गं स्वधां पितृस्यैः। मुख्यं सदस्य
शिरं इच्छादेन। जिह्वा पुवित्रेमाश्वना सँ सरस्वती। चप्पन्न पायुभिर्षगस्य बालः।
वस्तिन्न शेषो हरस्मा तरस्वी। अश्विम्यां चक्षुरमृतं ग्रहाम्याम्। छागेन तेजो हविषा
शुतेन। पक्षमाणि गोधूमैः क्लैलुतानि। पेशो न शुक्रमस्ति वसाते॥१७॥

आविन्नं मेषो नसि वीर्याय। प्राणस्य पन्था अमृतो ग्रहाम्याम्।
सरस्वत्युपवाकैव्यनम्। नस्यानि बुर्गहिर्बदरेऽर्जजान। इन्द्रस्य रूपमृष्पमो
बलाय। कणाम्याङ्गं श्रोत्रम् मृतं ग्रहाम्याम्। यवा न बुर्गहिर्विकि केसराणि। कर्कन्यं
जज्ञे मधुं सारघं मुखात्। आत्मनुपस्थे न वृक्षस्य लोमा। मुखे श्मश्रृणि न
व्याघ्रलोमम्॥१८॥

केशा न शीर्षन् यशसे श्रिये शिखाौ। सिंहस्य लोम त्विरिरिन्द्रियाणि।
अङ्गान्यात्मनिषज्ञा तद्विधेनाौ। आत्मानमङ्गैः समधाश्वसरस्वती। इन्द्रस्य रूपं
शतमानमायुः। चन्द्रेण ज्योतिरमृतं दधाना। सरस्वती योन्यां गर्भमृताः। अश्विम्यां

पतीं सुकृतं विभर्ति। अपाह रसेन् वरुणो न सामा॥ इन्द्रः श्रिये जनयन्त्रपसु
राजा॥ तेजः पश्चनाह हविरिन्द्रियावत्। पूरिषुत् पथं सा सारधं मधुं। अश्वेया
दुर्घटं मिषजा सरस्वत्या सुतासुताम्याम्। अमृतः सोम इन्दुः॥३९॥

अन्तरं आग्रहत्वं साते व्याघ्रलोमः राजा चृत्वारि च॥

मित्रोऽस्मि वरुणोऽस्मि। समहं विश्वेदैवे। क्षत्रस्य नभिरस्मि। क्षत्रस्य योनिरस्मि।
स्योनामा सीदा। सुषदामा सीदा। मा त्वा हिंसीत्। मा मा हिंसीत्। निषसाद
धूतब्रतो वरुणः। पुस्त्योस्वा॥२०॥

माम्राज्याय सुकृतुः। देवस्य त्वा सवितुः प्रस्वेष। अश्विनोर्बहुम्याम्। पूष्णो
हस्ताम्याम्। अश्विनोर्मेषज्येन। तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिश्चामि। देवस्य त्वा
सवितुः प्रस्वेष। अश्विनोर्बहुम्याम्। पूष्णो हस्ताम्याम्। सरस्वत्यै ऐषज्येन॥२१॥

वीर्यायान्नाद्यायाभिषिश्चामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रस्वेष। अश्विनोर्बहुम्याम्।
पूष्णो हस्ताम्याम्। इन्द्रस्येन्द्रियेण। श्रिये यशसे बलायाभिषिश्चामि। कोऽस्मि

कतमोऽस्मि कस्मै त्वा कायं त्वा सुश्लोकां(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)ना
शिरो मे श्रीः॥२२॥

यशो मुखम् त्विषि केशोऽश्च इमश्चौणि। राजा मे प्राणोऽमृतम् सप्ताद्भूः।
विराटोत्रम् जिह्वा मे भूद्रम् वाङ्महः। मनो मन्तुः। स्वराङ्गामः। मोदा प्रमोदा
अङ्गलीरङ्गानि॥२३॥

चित्तं मे सहः। बाहु मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म वीर्यम्। आत्मा क्षत्रमुरा
मम। पृथीमे राष्ट्रमुदरमसौ। ग्रीवाश्च श्रोण्यौ। ऊरु अरली जानुनी। विशो
मेऽङ्गानि सर्वतः। नाभिमे चित्तं विजानम्। पायुर्मेऽपचितिर्भस्त्॥२४॥

आनन्दनन्दनावाण्डे मौ भगः सौभाग्यं पसः। जह्नायां पञ्चां धर्मोऽस्मि। विशि
राजा प्रतिष्ठितः। प्रति क्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्चेषु प्रति तिष्ठामि गोषु।
प्रत्यज्ञेषु प्रति तिष्ठाम्यात्मन्। प्रति प्राणेषु प्रति तिष्ठामि पुष्टे। प्रति आवापृथिव्यो।
प्रति तिष्ठामि यज्ञो॥२५॥

त्रया देवा एकोदशा। त्रयस्त्रिःशाः सुराधर्षः। बहुस्पतिपुरोहिताः। देवस्य मवितुः
सुवो देवा देवैरेवन्तु मा। प्रथमा द्वितीयैः। द्वितीया स्तूतीयैः। तृतीया सुत्येन। सुत्यं
यज्ञेन। यज्ञो यज्ञिर्भिः॥ २६॥

यज्ञेषि सामंभिः। सामान्युभिः। क्रहचो याज्याभिः। याज्या वषट्कारा
आहुतिभिः। आहुतयो मे कामान्यसमर्थ्यन्तु। भूः स्वाहा। लोमानि प्रयोत्मर्मा
त्वम् आनंतिरागतिः। मासं म उपनतिः। वस्वस्था। मज्जा म आनतिः॥ २७॥

पुस्त्यास्ता मरस्वत्यै प्रैषज्ञेन श्रीगङ्गानि भूमद्यज्ञे यज्ञो यज्ञिर्मुखपन्तिर्द्वे च॥

[५]

यदेवा देवहेऽनम्। देवोसश्कुमा वृथम्। अश्रिमा तस्मादेनसः।
विश्वान्मुश्त्वं हेसः। यदि दिवा यदि नक्तम्। एनांसि चकुमा वृथम्।
वृथम् तस्मादेनसः। विश्वान्मुश्त्वं हेसः। यदि जाग्रद्यदि स्वप्ने। एनांसि
चकुमा वृथम्॥ २८॥

सुर्यो मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुश्त्वं हेसः। यद्वामे यदरण्ये। यथस्मायां

यदिन्द्रियो यच्छ्रुते यदर्थे एनेश्वकुमा तुयम्। यदेकस्याधि धर्मणि
तस्यावयजनमसि। यदापो ओश्रिया वरुणेति शपामहे। ततो वरुण नो
मुश्च॥२९॥

आवभूथ निचङ्गण निचेरुरसि निचङ्गण। आवं देवैवक्तुमेनोऽयाट। अवं
मत्यैर्मर्त्यकृतम्। उरोगा नो देव रिषस्माहि। सुमित्रा न आपु ओषधयः सन्तु।
द्वुर्मित्रास्तस्मै भूयासु। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं चं वयं द्विष्मः। द्वूपदादिवेन्मुमुचानः।
स्विन्नः स्नात्वी मलादिवा॥३०॥

पूतं पवित्रेणेवाऽऽज्यम्। आपः शुन्धन्तु मैनेसः। उद्बुद्यं तमेस्मरि। पश्यन्तो
ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवता सूर्यम्। अग्नम् ज्योतिरुत्तरम्। प्रतियुतो वरुणस्य
पाशः। प्रत्येस्तो वरुणस्य पाशः। एथोऽस्येषिषीमहि। समिदंसि॥३१॥

तेजोऽस्मि तेजो मर्यि धेहि। अपो अन्वचारिषम्। रसेन समसृष्महि। पर्यस्वा
अग्न आगमम्। तं मा संसृज वर्चेसा। प्रजया च धनेन च। समावर्ति पृथिवी।

समुपाः। समु सूर्यः। समु विश्वंनिदं जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासम्। विभुं कामं
व्येषज्वौ। भूः स्वाहा॥३२॥

स्वप्त् एवाऽसि चक्रमा वृयं मुश्च मलादिव सुमिदासि जग्नीणि च॥

होतों यक्षस्मिन्देन्द्रिमिडस्पदे। नाभों पृथिव्या अधिं। दिवो वर्षन्नस्मिष्यते।
ओजिष्ठश्वपणी सहान्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजों। होतों यक्षतनुनपातम्।
ऊतिभिर्जेतारमपराजितम्। इन्द्रं द्वेवं सुवर्विदम्। पृथिभिर्मधुमत्तमैः।
नगशः सेन तेजसा॥३३॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजों। होतों यक्षदिङ्गाभिरिन्द्रमीडितम्। आजुह्नानमत्तम्।
देवो देवैः सर्वीर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजों। होतोयक्षद्वृहिषीन्द्रिणी
वृषभं नर्यापसम्। वसुभीरुद्रेगादित्यैः। सुयग्निर्बुहिरासंदत्॥३४॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजों। होतों यक्षदोजो न वीर्यम्। सहो द्वार इन्द्रमवर्धयन्।
सुग्रायणा विश्रयन्तामृतावृथः। द्वार इन्द्रोय मीडुर्वै। विष्णवाऽज्यस्य होतर्यजों।

होता॑ यक्षदुषे॒ इन्द्रस्य॑ धेनु॑ सुदुर्घे॑ मातरै॑ मही॑ सवातरै॑ न तेजंसी॑
वृथसमिन्द्रमवर्धताम्॥ ३५॥

वीतामाज्यस्य॑ होतर्यज्ञ॑। होता॑ यक्षद्व्या॑ होतरा॑। भिषजा॑ सखाया॑। हृविषेन्द्र॑
भिषज्यतः॑। कवी॑ देवौ प्रचेतसौ॑। इन्द्रोय॑ धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य॑ होतर्यज्ञ॑।
होता॑ यक्षत्तिस्त्रो॑ देवी॑। त्रयैङ्गिधातवोपसं॑। इडा॑ सरस्वती॑ भारती॥ ३६॥

मृहीन्द्रपलीरुविष्टती॑। वियन्त्वाज्यस्य॑ होतर्यज्ञ॑। होता॑ यक्षत्वष्टरमिन्द्र॑
देवम्। भिषज॑ सुयज्ञ॑ धृतश्रियम्। पुण्डर॑ सुरेतसं॑ मधोनिम्। इन्द्रोय॑ त्वष्टा॑
दधिदिन्द्रियाणि॑। वेत्वाऽऽज्यस्य॑ होतर्यज्ञ॑। होता॑ यक्षद्वन्स्पतिम्। शमितार॑
शतक्रतुम्। खियो॑ जोषारमिन्द्रियम्॥ ३७॥

मञ्चो॑ समञ्चयथिभिः॑ सुगेभिः॑। स्वदाति॑ हृव्यं॑ मधुना॑ धृतेन॑। वेत्वाऽऽज्यस्य॑
होतर्यज्ञ॑। होता॑ यक्षदिन्द्र॑ स्वाहाऽऽज्यस्य॑। स्वाहा॑ मेदसः। स्वाहा॑ स्तोकानाम्।
स्वाहा॑ स्वाहाकृतीनाम्। स्वाहा॑ हृव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा॑ देवा॑ ओऽज्यपान्।

स्वाहेन्द्रं होत्राज्ञपूणाः। इन्द्र आज्यस्य विष्टु। होतर्यजो॥३८॥

तेजाऽजसदवर्धते भारतीन्द्रियं ज्ञेषाणा द्वे च (सुमिधेन्द्रनृनपातुमिडामिर्गुहिष्योजे उपे देव्यां तिष्ठस्वधारं बन्स्तिमिद्रम्)।
सुमिधेन्द्रं चतुर्बेळेको विष्टु द्विर्भागेको विष्टु द्विर्भेळेको विष्टु होतर्यजो॥॥

[७]

**समिष्ठं इन्द्रं उषसामनीके। पुरोरुचो पूर्वकद्वावृथानः। त्रिभिर्देवैल्लिंशता
वज्रबाहुः। जग्धानं वृत्रं वि दुरो ववार। नराशः सः प्रतिशूरो मिमानः। तनुनपात्यति
यजस्य धामो। गोभिर्वपावन्मधुना समञ्जन्। हिरण्येश्वन्द्री यंजति प्रचेताः। ईडितो
देवैरहरिवा अभिष्ठिः। आजुह्नानो हविषा शर्वमानः॥३९॥**

**पुरुषन्दरो मधवान् वज्रबाहुः। आयातु यजमुपनो जुषाणः। जुषाणो
बर्गहिरहरिवान् इन्द्रः। प्राचीनः सीदत्प्रदिशा पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानः
स्योनम्। आदित्यैरतः वसुभिः सजोषाः। इन्द्रं दुरः कवच्यो धावमानाः। वृषाणं
यन्तु जनयः सुपलीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरो वीरं प्रथमाना-
महोभिः॥४०॥**

उषासानतका॑ बृहती बृहन्तम्। पर्यस्वती मुद्दये शुरमिद्धम्। पेशस्वती तनुं ना
संव्ययन्ती। देवाना॑ देवं येजतः मुरुक्मे। दैव्या मिमांसा मनसा पुरुत्रा। होतोराविन्द्र-
प्रथमा मुवाचा॑। मूर्धन् यज्ञस्य मधुना॑ दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्विषा॑ वृथातः। तिस्रो
देवीर्हविषा॑ वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा॑ वृषणं न पत्रीः॥४१॥

आच्छिर्नं तन्तुं पर्यस्मा सर्वस्वती। इडा॑ देवी भारती विश्वतूर्ति॑। त्वष्टा॑ दधिदिन्द्रोय
शुष्पम्। आपाकोचिष्ठिर्यशसे॑ पुरुणि॑। वृषा॑ यज्ञवृषणं भूरिषेता॑। मूर्धन् यज्ञस्य
समनकु॑ देवान्। वनस्पतिरवसुष्टो॑ न पाशैः। त्मन्या॑ समञ्जस्यमिता॑ न देवः।
इन्द्रस्य हृव्यैर्जठरं पृणानः। स्वदाति॑ हृव्यं मधुना॑ घृतेन॑ स्तोकानामिद्दं प्रति॑ शुर-
हृन्दः। वृषायमाणो॑ वृषभस्तुरापाद। घृतमुषा॑ मधुना॑ हृव्यमुद्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य
जुषताऽ॒ स्वाहा॑॥४२॥

शर्मानो॑ महोमि॑ पलौर्षतेन॑ चत्वारिं च॥

आचरणिप्रा॑ विवेष यन्मा॑ तः॑ सधीची॑। सत्यमितत्र त्वावा॑ अन्यो अस्ति॑

इन्द्रं देवो न मत्ये ज्यायान्। अहन्तिैं परिशयान्मणिः। अवासृजोऽपो अच्छाैं
समुद्रम्। प्रसासाहिषे पुरुहृत शत्रुन्। ज्येष्ठस्ते शुष्ठे इह गतिरस्तु। इन्द्रा भेैं
दद्विषेना वसुनि। पतिः सिन्धुनामसि रेवतीनाम्। स शेषूधमधिैं धावृममस्मे।
महिैं क्षत्रं जनापाइन्द्रं तव्यम्। रक्षाैं च नो मधोनः पाहि सूरीन्। गये चै नः
स्वपृत्या इषे धोः॥४३॥

रेवतीमां चत्वारिं च॥

[१]

देवं बृहिरिन्द्रं सुदेवं देवै। वीरवेष्टीर्ण वेद्योमवर्धयत। वस्तोवृतं
प्राक्तोर्भूतम्। गुया बृहिष्मतोऽत्यगता। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञै। देवीद्वाराै
इन्द्रं सङ्खाते। विद्विर्यमन्तवर्धयन्। आ वृश्मेन तरुणेन कुमारेण चमोविलाै
अपावर्णम्। ऐणुकंकाटं नुदन्ताम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज्ञै॥४४॥

देवी उपासानक्ताै। इन्द्रं यज्ञे प्रयत्यहेताम्। देवीर्विशः प्रायांस्मिष्टम्। सुप्रीतिै
सुप्रीते अभूताम्। वसुवने वसुधेयस्य वीताै यज्ञै। देवी जोष्टी वसुधिती।

देवमिन्द्रंमवर्धताम्। अयोद्यन्याधा द्वेषांसि। आन्यावाक्षीद्वु वार्याणि।
यज्ञमानाय शिक्षिते॥४५॥

वृभुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञ। देवी ऊर्जाहुति दृघे सुदृघे। पथ्यसेन्द्रंमवर्धताम्।
इष्पमूर्जमन्या उवाक्षीत। सगिधु सपीतिमन्या। नवेन पूर्वं दयमाने। पुराणेन नवमा।
अधोतामूर्जमूर्जाहुति वसु वार्याणि। यज्ञमानाय शिक्षिते। वृभुवने वसुधेयस्य वीतां
यज्ञ॥४६॥

देवा दैव्या होतारा। देवमिन्द्रंमवर्धताम्। हृताधशः सावाभार्णि वसुवार्याणि।
यज्ञमानाय शिक्षितौ। वृभुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञ। देवीस्तिस्त्रीस्तिस्त्रो देवी।
पतिमिन्द्रंमवर्धयन्। अस्पृक्षद्वारति दिवम्। रुद्रेर्यज्ञः सरस्वती। इडा वसुमती
गुहान्॥४७॥

वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज्ञ। देव इन्द्रो नरशशसः। त्रिवर्कथल्लिवन्धुरः।
देवमिन्द्रंमवर्धयत। शतेन शितिपृष्ठानामाहितः। सहस्रेण प्रवर्तते। मित्रावरुणेदस्य

होत्रमर्हतः। बृहस्पतिः स्तोत्रम्। अश्विनाऽऽश्ववर्यवम्। वृभुवने वृभुधेयस्य वैतु
यज्ञो॥४८॥

देव इन्द्रो बनस्पतिः। हिरण्यपर्णे मधुशाखः सुपिप्पलः। देवमिन्द्रमवर्धयत्।
दिवमग्रेणप्रात्। आज्ञारिक्षं पृथिवीमद्दहीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजा।
देवं ब्रह्मवारितीनाम। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रणासन्नम। अन्या
ब्रह्मीस्यायभूता। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजा। देवो अश्चि स्विष्टकृत।
देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्ट कुर्वन्निष्टव्यष्टकृत। स्विष्टमध्य करोतु नः। वसुवने

विष्णु यज्ञ शिक्षिते शिक्षिते वैमुनेवं वसुधेयस्य बीतां यज्ञं ग्रहान् वैतु यज्ञाभूष्यद् (देवं बुग्हिद्वार्गे देवी उपासानकों देवी जोष्टो देवी उज्जाहिती देवा दैव्या होताग शिक्षितौ देवीस्मिभस्मिभो देवीदेव इच्छे नगशःसो देव इच्छे चन्द्रिदेवं बुग्हिवर्तीनान्वेऽन्वो अग्निः स्विष्टकृद्वेवम् वैतु विष्णु चतुर्वात्मकों विष्णु चतुर्वैवर्यदवर्याग्निरवर्तमाकोऽवर्यश्चतुर्वर्यता वस्तोग च अग्नेऽन्वे देवीरथावीप्त्वाऽस्यक्षय्यतोम् दिवः स्वास्मयः स्विष्ट शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितो॥॥

— [३०]

गोधुमैः क्लैर्मेष्पज्म्। मधु शाष्वेर्न तेजं इन्द्रियम्। पयः सोमः परिसुता धृतं मधुं
वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज्ञो। होता यक्षतनुनपाथ्मरस्वती। अविर्मेषो न भेष्पज्म्।
पथा मधुमताभरन्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्॥५०॥

बदैरुपवाकाभिर्मेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिसुता धृतं मधुं
वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज्ञो। होता यक्षं नराशः सं न नग्नहम्। पतिः सुराये
भेषजम्। मेषः सरस्वती भिषक्। रथो न चन्द्र्यश्विनोर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्।
बदैरुपवाकाभिर्मेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिसुता धृतं मधुं वियन्त्वाज्यस्य
होतर्यज्ञो॥५१॥

होता यक्षदिडेऽत आजुहोनः सरस्वतीम्। इन्द्रं बलेन वर्धयन्। ऋषभेण
गवेन्द्रियम्। ओश्विनेन्द्रोय वीर्यम्। यवैः कर्कन्युभिः। मधुं लोजर्न मासरम्।
पयः सोमः परिसुता धृतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज्ञो। होता यक्षद्वृहिः
सुष्टरीमोर्णम्रदाः। भिषज्ञासत्या॥५२॥

भिषजा ऋश्वनाऽक्षा शिशुमती। भिषग्धेनः सरस्वती। भिषग्दुह इन्द्रोय भेषजम्।
पयः सोमः परिसुता धूतं मधुं वियन्त्वाऽज्यस्य होतर्यजा। होता यक्षद्वयो दिशः।
कवच्यो न व्यचस्वती। अश्वियां न दुर्गे दिशः। इन्द्रो न रोदसी दृष्टे। दुहे
कामान्त्सरस्वती॥५३॥

आश्विनेन्द्रोय भेषजम्। शुक्रं न ज्योतीरिन्द्रियम्। पयः सोमः परिसुता धूतं मधुं
वियन्त्वाऽज्यस्य होतर्यजा। होता यक्षाद्युपेशस्मोषे नक्तं दिवा। अश्विना सञ्चानने।
समं जाते सरस्वत्या। त्विषिमिन्द्रे न भेषजम्। श्येनो न रजेसा हृदा। पयः सोमः
परिसुता धूतं मधु॥५४॥

वियन्त्वाऽज्यस्य होतर्यजा। होता यक्षहैव्या होतोरा भिषजाऋश्विना। इन्द्रं न
जागृत्वा दिवा नक्तं न भेषजै। शूषः सरस्वती भिषक। सोमेन दुह इन्द्रियम्।
पयः सोमः परिसुता धूतं मधु। वियन्त्वाऽज्यस्य होतर्यजा। होता यक्षत्तिसो देवीर्ण
भेषजम्। त्रयोऽस्मिधातवो उपसः। रूपमिन्द्रे हिरण्यग्यम्॥५५॥

आश्विनेडा न भारती। बाचा सर्वतो। मह इन्द्रोय दधुरिन्द्रियम्। पयः सोमः परिसुता धूतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजो। होता यक्षत्वष्टारमिन्द्रमिश्वना। भिषजं न सर्वतोम्। ओजो न जृतिरिन्द्रियम्। वृको न रुप्सो भिषक्। यशः सुरेया ऐषजम्॥५६॥

श्रिया न मासरम्। पयः सोमः परिसुता धूतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजो। होता यक्षद्वन्द्वपतिम्। शमितारः शतकतुम्। भीमं न मन्त्रः राजानं व्याघ्रं नमसाऽश्विना भामम्। सर्वती भिषक्। इन्द्रोय दह इन्द्रियम्। पयः सोमः परिसुता धूतं मधुं। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजो॥५७॥

होता यक्षदग्निः स्वाहाऽऽज्यस्य स्तोकानाम्। स्वाहा मेदमां पृथक्। स्वाहा छागमश्विन्याम्। स्वाहा मेषः सर्वत्वे। स्वाहरूपभौमिन्द्रोय स्मिहाय महमेद्वियम्। स्वाहाऽग्निः न ऐषजम्। स्वाहा सोममिन्द्रियम्। स्वाहेदः सुत्रामोणः सवितारं वरुणं भिषजं पतिम्। स्वाहा बन्स्पतिं प्रियं पाथो न ऐषजम्। स्वाहा देवा ओऽज्युपान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निः होत्राङ्गपाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः परिसुतां धूतं मधुं
 वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज्ञो होतर्यज्ञो होतो यक्षदक्षिना सरस्वतीमिन्द्रः सुत्रामाणम्। इमे
 सोमाः सुरामाणाः। छागेन्द्रमेष्वरक्षेष्वभेदे सुताः। शाष्वते तोक्षभिः। लाजैमहस्वन्तः।
 मदा मासरेण परिष्कृताः। शुक्राः पर्यस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो मधुशृतः।
 तनुश्चिना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। जुषन्ताः सौम्यं मधुं पिबन्तु मदन्तु
 वियन्तु सोमम्। होतर्यज्ञो॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज्ञ नामत्या सरस्वती मधुं हिरण्यं भेषजं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज्ञाऽऽपनमृतः। पश्च च (सुमिथाऽग्निः
 पटा तनुनपाञ्चम्सा नर्शाश्चमृषिः। इडेडितो यवैरुष्टो ब्रह्मिः सूता द्वयोऽग्निना नवा सूपेश्चमृषिः। दैव्या होताण्य सीमेन रसाः।
 तिम्बस्त्वद्वारामृषावधो। वनस्पतिमृषिः। अग्निश्चायोदशा। अश्विना द्वादशा त्रयोदशा। सीमियाऽग्निः बद्रैर्वदैर्यवैरग्निना तिष्ठिमृषिना न
 भेषजः। रूपमृषिना भीमं भासम्॥)॥

समिष्ठो अग्निर्भिना। तसो घर्मो विराटथस्तः। दुहे धनुः सरस्वती।
 सोमः शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनुपा भ्रिषजो सुतो। अश्विनोमा सरस्वती। मध्या
 रजा-सोन्द्रियम्। इन्द्राय एवं विभिन्नवर्हन्। इन्द्रायन्दुः सरस्वती। नर्शाश्चमै

नृग्रहः॥६०॥

आर्थातामश्चिना मधुं भेषजं मिषजा मुतो आजह्वाना सरस्वती।
इन्द्रोयेन्द्रियाणि वीर्यम्। इडाभिरश्चिनाविषम्। समूर्जः सः गच्छ दधुः। अश्चिना
नमुचेः सुतम्। सोमः शुक्रं पौरुषुता० सरस्वती तमाभरता बृहिषद्वाय
पातवे॥६१॥

कृवष्यो न व्यचेस्वती। अश्चिन्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न शेदसी दुर्यै
दुर्हे कामाञ्चसरस्वती। उषासा नक्तमश्चिना। दिवेन्द्रः सायमिन्द्रियैः। सुआनाने
सुपेशासा। समं जाते सरस्वत्या। प्रातं नो अश्चिना दिवा० पाहि नक्तं
सरस्वती॥६२॥

दैव्या होतारा भिषजा। पातमिन्द्रः सचो मुतो तिखल्लेधा सरस्वती। अश्चिना
भारतीडा० तीक्रं पौरुषुता सोमम्। इन्द्रोय सुषवुर्मदम्। अश्चिना भेषजं मधुं
भेषजं नः सरस्वती। इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम्। रूपः रूपमधुः मुतो कृष्टुथेन्द्रो

वन्स्पतिः। शशमानः परिसुतो कीललमश्चेष्यां मधुं दुहे धेनुः सरस्वती।
गोभिर्न सोममश्चिना। मासरेण परिष्कृतो समधातुः सरस्वत्या। स्वाहेऽन्द्रे सुतं
मधु॥६३॥

नयः पातवे सरस्वत्युः सुतेऽन्द्रे च॥

आश्चिनो हविरिन्द्रियम्। नमुचेर्थिया सरस्वती। आ शुक्रमासुराद्वसु। मधयमिन्द्राय
जप्रिये। यमश्चिना सरस्वती। हृविषेन्द्रमवर्धयन्। स विमेद वृलं मधम्। नमुचावासुरे
सचा॥ तमिन्द्रं पश्वः सचा॥ अश्चिनोभा सरस्वती॥६४॥

दधाना अम्यनूष्टता। हृविषा यज्ञमिन्द्रियम्। य इन्द्रं इन्द्रियं दधुः। सविता
वरुणो भगः। स सुत्रामा हृविष्यतिः। यज्ञमानाय सशता। सविता वरुणोऽदधत्।
यज्ञमानाय दाशुषे॥ आदत् नमुचेवर्षसु। सुत्रामा बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रमिन्द्रियम्। भगेन सविता श्रियम्। सुत्रामा यशस्मा बलम्। दधाना
यज्ञमाशता। अश्चिना गोभिरिन्द्रियम्। अश्चेभिर्वीर्यं बलम्। हृविषेन्द्रं सरस्वती।

यज्ञं मानमवर्धयन्। ता नासंत्या सुपेशंसा। हिरण्यवर्तनी नरा० सरंस्वती हृविष्णंती।
इन्द्र कर्मसु नोऽवता ता भिषजा० सुकर्मणा। सा सुदृधा सरंस्वती। स वैत्रहा
शतक्रेतुः। इन्द्रोय दधुरिन्द्रियम्॥६६॥

उमा सरंस्वती बलभिन्नियत्रा० पद्म०॥

देवं बृहिः सरंस्वती। सुदेवमिन्द्रे अश्विनौ० तेजो न चक्षुरक्ष्योः। बृहिषा०
दधुरिन्द्रियम्। वसुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु यजा०। देवीद्वारा॑ अश्विनौ० भिषजे॒न्द्रे॑
सरंस्वती। प्राणं न वीर्यंत्रसि। द्वारे॑ दधुरिन्द्रियम्। वसुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु॑
यजो॥६७॥

देवी॑ उषासांविक्षिना॒॑ भिषजे॒न्द्रे॑ सरंस्वती। बलं न वाच्मास्य॒॑ उषाम्या॒॑
दधुरिन्द्रियम्। वसुवने॑ वसुधेयस्य वियन्तु॑ यजा०। देवी॑ जोष्टी॑ अश्विनौ॒॑ सुत्रामे॒न्द्रे॑
सरंस्वती। श्रोत्रं न कर्णयोर्यशो॑। जोष्टी॑म्यां॒ दधुरिन्द्रियम्। वसुवने॑ वसुधेयस्य
वियन्तु॑ यजो॥६८॥

देवीं ऊर्जाहुतीं दुधें मुदुधैः पथमेन्द्रः सरस्वत्यश्चिना॑ भिषजावता॒ शुक्रं न
ज्योतिः स्तनयोगहुतीं धत्त इन्द्रियम्। वसुवने॑ वसुधेयस्य विष्णवत्तु॑ यज्ञ॑। देवा॑
देवानां॑ भिषजा॑। होताराविन्द्रमाश्चिना॑। वपद्मारैः सरस्वती। त्विषि॑ न हृदये॑ मृतिम्।
होतेयां॑ दधुरिन्द्रियम्। वसुवने॑ वसुधेयस्य विष्णवत्तु॑ यज्ञ॑॥६९॥

देवीस्त्रास्त्रास्त्रो॑ देवी॑। सरस्वत्यश्चिना॑ भारतीडा॑। शूष्पन्न मध्ये॑ नाम्याम्।
इन्द्रोय दधुरिन्द्रियम्। वसुवने॑ वसुधेयस्य विष्णवत्तु॑ यज्ञ॑। देव इन्द्रो॑ नराशःसः॑।
त्रिवरुथः॑ सरस्वत्याऽश्चियामीयते॑ रथ॑। रेतो॑ न रूपममृतं॑ जनित्रम्। इन्द्रोय
त्वष्टा॑ दधीदिन्द्रियाणि॑। वसुवने॑ वसुधेयस्य विष्णवत्तु॑ यज्ञ॑॥७०॥

देव इन्द्रो॑ वनस्पतिः॑। हिरण्यपर्णे॑ अश्चियाम्। सरस्वत्या॑ सुपिष्पलः। इन्द्रोय
पच्यते॑ मधु॑। ओजो॑ न जूतिमृषभो॑ न भामम्। वनस्पतिर्ने॑ दधीदिन्द्रियाणि॑
वसुवने॑ वसुधेयस्य विष्णवत्तु॑ यज्ञ॑। देव बृहिर्वारितीनाम्। आज्वरे॑ स्तीर्णमाश्चियाम्।
ऊर्णप्रदा॑ सरस्वत्या॑॥७१॥

स्योनमिन्द्र ते सदः। इ॒शायै म॒न्युः राजों ब॒हिषा द्युरिन्द्रियम्। व॒मुवनै
व॒मुथेयस्य वियन्तु यज्ञ। देवो अग्निः स्विष्टकृत। देवान् येक्षद्यथायथम्।
होता॑रावि॑न्द्रम॒श्चना॑। वा॒चा वा॒चः सर्वस्वतीम्। अग्निः सोमः॑ स्विष्टकृत।
स्विष्ट इन्द्रः सुत्रामा॑ सविता वरणो॑ भ्रिषक। इ॒षो देवो वनस्पतिः। स्विष्ट देवा॑
आज्यपाः। इ॒षो अग्निग्निना॑ होता॑ होत्रे॑ स्विष्टकृत। यशो॑ न दधौ॑दिन्द्रियम्।
अर्जीमपांचितिः॑ स्वधाम्। व॒मुवनै॑ व॒मुथेयस्य वियन्तु यज्ञ॥७२॥

द्वारो॑ द्युरिन्द्रियं व॒मुवनै॑ व॒मुथेयस्य वियन्तु यज्ञ जोड्ण्यां॑ द्युरिन्द्रियं
व॒मुवनै॑ व॒मुथेयस्य वियन्तु यज्ञ जोड्ण्यां॑ द्युरिन्द्रियं व॒मुवनै॑ व॒मुथेयस्य वियन्तु यज्ञ होतेयां॑ द्युरिन्द्रियं
देवो॑ उपासाव॒चिना॑ देवी॑ जोड्णी॑ देवी॑ ऊर्जाहृती॑ देवा॑ देवाना॑॑ भ्रिषजा॑ वषट्कैर्देवी॑स्त्रास्त्रासो॑ देवी॑देव इन्द्रो॑ नग्यश्चमो॑ देव
इन्द्रो॑ व॒न्स्पतिर्देव ब॒हिवर्तीनोन्देवो॑ अग्निः॑ स्विष्टकृवेवान। स॒मिधाऽग्निः॑ देवं॑ ब॒हिः॑ सर्वस्व॒श्चना॑ सर्वं॑ वियन्तु। द्वारस्त्रिकः॑
सर्वविषयन्। अ॒ज इन्द्रमोजो॑उपि॑ पुः॑ सर्वस्तीम्। नकु॑ पूर्वः॑ सर्वस्ति। अन्यत्र॑ सर्वस्ती। भ्रिषब्द॑ दुह॑ इत्रियम्। अन्यत्र॑
दधुरिन्द्रियम्। सौत्राम॒ण्या॑ सुताम॒ती। अ॒ञ्जन्ययं॑ यज्ञमानः॥)॥

आश्रिमद्या॑ होता॑रमवृणीता। अ॒य व॒मुताम॒ती॑ यज्ञमानः। पच॑न्प॒ती॑।

पचंनुरोडाशान्। गृह्णन्त्रहान्। बधनश्चियां छागः सरस्वत्या इन्द्राय।
 बधनश्मरस्वत्यै मेषीमन्द्रायाश्चियाम्। बधनेन्द्रायएषभमश्चियाः सरस्वत्यै
 सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवत्। अश्वियां छागेन सरस्वत्या इन्द्राय॥७३॥
 सरस्वत्यै मेषेन्द्रायाश्चियाम्। इन्द्रायएषभेणाश्चियाः सरस्वत्यै
 अक्षुस्तामेदस्तः प्रतिपचताश्रीपुः। अवीवृथत् ग्रहैः। अपातामश्चिना
 सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। सोमाऽसुराम्पः। उपौ उक्थामदाः श्रौद्धिमदां अदन्।
 अवीवृथत्नाङ्गैः। त्वामद्यर्घ आर्षेयर्षीणान्नपादवृणीता। अयः सुतासुती
 यजमानः। बहुम्य आ सङ्गतेभ्यः। एष में देवेषु वसु वार्य यंक्ष्यत इति। ता या
 देवा देवदानान्यदः। तान्यस्मा आ च शास्व। आ च गुरस्व। इषितश्च होतरस्मि
 भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः। सुक्लवाकाय सुक्ला ब्रौहि॥७४॥

इन्द्राय यजमानः सुत च॥

उशनास्त्वा हवामह आ नो अग्ने सुकेतुनो। त्वः सोम महे भग्नं त्वः

[१५]

सोमं प्रचीकितो मनीषा त्वयु हि नः पितरः सोमं पूर्वे त्वः सोमं पितृभिः
 संविदानः। बर्हहेषदः पितर् आऽहं पितृन्। उपहृताः पितरोऽग्निष्वाताः पितरः।
 अग्निष्वातानुत्तमतो हवामहे। नराशः स्मै सोमपीथं य आशुः। ते नो अर्वन्तः सुहवा-
 भवन्तु। शं नो भवन्तु द्विपदे शं चतुष्पदे। ये अग्निष्वाता येऽनंग्निष्वाताः॥७५॥

 अः होमुचेऽपि तरः सोम्यासं। परेऽवरेऽमृतास्ते भवन्तः। अधिं ब्रुवन्तु
 ते अवन्त्यस्मान्। वान्यायै दुर्घे जुषमाणाः करम्नम्। उदीरणां अवरे परे-
 चा अग्निष्वाता ऋतुभिः संविदानाः। इन्द्रवन्तो हृविरिदं जुषन्ताम्। यदग्ने-
 कव्यवाहन् त्वमेष्ठ ईडितो जोतवेदः। मातली कृव्यैः। ये तातुपुर्वदेवता जेहमानाः।
 होत्रावृथः स्तोमतष्टास्मी अँकैः। आउर्जे याहि सुविदत्रौभिर्वर्डि। सूत्यैः कृव्यैः
 पितृभिर्दर्मसाद्विः। हृव्यवाहमजरं पुरुषियम्। अग्निं धृतेन हृविषां सप्तर्थन्।
 उपांसदं कव्यवाहं पितृणाम्। स नः प्रजां वीरवंतीः समृणवतु॥७६॥

होता॑ यक्षदीडस्पदे॒ समिधानं॒ मुहूर्घाः॑। सुप॑मिष्ठं॒ वरेण्यम्। अग्निमिन्द्रं॑
वयोधसम्। गायत्री॑ छन्दं॒ इन्द्रियम्। त्र्यविं॑ गा॑ वयो॑ दथता॑। वेत्वाऽऽज्ज्यस्य
होतर्यज्ञो॑। होता॑ यक्षस्त्वचिक्रतम्। तनुनपातमुद्भिर्दम्। यं॑ गर्भमिदिति॑र्थे॥७७॥

शुचिमिन्द्रं॑ वयोधसम्। उष्णिहं॑ छन्दं॒ इन्द्रियम्। दित्यवाहं॑ गा॑ वयो॑ दथता॑
वेत्वाऽऽज्ज्यस्य॑ होतर्यज्ञो॑। होता॑ यक्षदीडन्यम्। ईडितं॑ वृत्रहन्तमम्। इडांभिरीड्युः॑
साहः। सोमामिन्द्रं॑ वयोधसम्। अनुष्ठानं॑ छन्दं॒ इन्द्रियम्। त्रिवर्षं॑ गा॑ वयो॑
दथता॥७८॥

वेत्वाऽऽज्ज्यस्य॑ होतर्यज्ञो॑। होता॑ यक्षस्मुबृहिषदम्। पूषणवन्तमप्त्यर्मम्। सीदन्तं॑
बृहिष्ठि॑ प्रियो॑। आमुतेन्द्रं॑ वयोधसम्। बृहती॑ छन्दं॒ इन्द्रियम्। पश्चोविं॑ गा॑ वयो॑
दथता॑। वेत्वाऽऽज्ज्यस्य॑ होतर्यज्ञो॑। होतो॑यक्षस्वच्चस्वतीः। सुप्रायणा॑ ऋतावृधः॥७९॥

द्वारो॑ देवी॑रहिरण्ययो॑। ब्रह्मण॑ इन्द्रं॑ वयोधसम्। पर्णिः॑ छन्दं॒ इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहं॑
गां॑ वयो॑ दथता॑। वेत्वाऽऽज्ज्यस्य॑ होतर्यज्ञो॑। होता॑ यक्षस्मुपेशासो॑। सुशिल्ये॑ बृहती॑

उमे। नक्तोपासा न दर्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। निष्ठुम् छन्दं इन्द्रियम्॥८०॥
 पृष्ठवाहं गां वयो दधता। वेत्वाऽऽज्ञ्यस्य होतर्यजा। होता॑ यक्षत्प्रचेतसा।
 देवानामुत्तमं यशः। होतारा॑ दैव्या॑ कवी। सम्यजेन्द्रं वयोधसम्। जगती॑
 छन्दं इहेन्द्रियम्। अनङ्गाहं गां वयो दधता। वेत्वाऽऽज्ञ्यस्य होतर्यजा। होता॑
 यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिस्रो देवीर्गहेण्यर्थीः। भारतीर्बृहतीमहीः। पतिमिन्द्रं वयोधसम्। विराजं छन्दं
 इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो दधता। वेत्वाऽऽज्ञ्यस्य होतर्यजा। होता॑ यक्षमुरोतसम्।
 त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि बिअंतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम्॥८२॥

द्विपदं छन्दं इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दधता। वेत्वाऽऽज्ञ्यस्य होतर्यजा।
 होता॑ यक्षच्छतक्रतुम्। हिरण्यपर्णमुक्षियनम्। रशनां बिअंतं वशिमा॑ भगविन्द्रं
 वयोधसम्। कुकुमं छन्दं इहेन्द्रियम्। वशां वहतं गां न वयो दधता। वेत्वाऽऽज्ञ्यस्य
 होतर्यजा। होता॑ यक्षम्बाहाकृतीः। अस्मि॑ गृहपति॑ पृथक्। वरणं मेषजं कविम्।

**क्षत्रमिदं वयोधस्मा। अतिच्छन्दसं छन्दं इन्द्रियम्। बृहदप्तमं गां वयो दधत्।
वेत्वाऽऽज्ज्यस्य होतर्यजं॥८३॥**

दधे दधद्वावृथं इन्द्रियं पेशस्तीर्वयोधसं वेत्वाऽऽज्ज्यस्य होतर्यजं सुप चं (इडस्मदेऽग्निहोत्रीञ्चायत्रीञ्चायत्रीम्) शुचिव्रतं
शुचिमुणिहान्दत्यवाहम्। ईडेन्युः सोमानुष्टुपं त्रिवृथसम्। मुख्यहिपदमुतोन्दं बृहतीं पश्चाविम्। व्यचस्तीः सुप्रायणा द्वारो
ब्रह्माणः पृष्ठिमिह तुर्यवाहम्। सुपेशम् विश्वमिदं त्रिष्टुपं पष्टवाहम्। प्रचेतसा सुयजेन्दं जगतीमिहान्दवाहम्। पेशस्तीस्तिसः पति
विराजमिह धेन्नजा सुरेतस्तन्वस्तरं पृष्ठिमिदं हिपदमिहोक्षणन्। शतकतुं भागमिदं कक्षमिह वशान्। स्वाहाकृतीः क्षत्रमातीच्छन्दसं
बृहदप्तमं गां वयो दधोदिन्द्रियमुवि वसु नवं दशोदिन्द्रियमषं नव दश गां न वयो दधोदिडस्मदे सर्वं वेतु॥)॥—[१७]

**समिद्धो अग्निः समिद्धो सुपंसिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्दं इन्द्रियम्।
त्र्यविगर्वयो दधुः। तनुनपाच्छुचित्रेतः। तनुपाच्च सरस्वती। उष्णिकछन्दं इन्द्रियम्।
दित्यवाङ्गोर्वयो दधुः। इडोभिरग्निशीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥**

**अनुष्टुप्षन्दं इन्द्रियम्। त्रिवृथसो गौरवयो दधुः। मुख्यहिरन्निः पृष्पवान्।
स्त्रीर्णवाहिरमर्त्यः। बृहती छन्दं इन्द्रियम्। पश्चाविगर्वयो दधुः। दुरो देवीदिशो**

महीः। ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः। पूर्क्षश्छन्दं इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्गौर्वयो दधुः॥८५॥

उषे यही सुपेशोसा। विश्वे देवा अमर्त्याः। त्रिष्ठृश्छन्दं इहेन्द्रियम्। पृष्ठवाङ्गौर्वयो दधुः। देव्यां होतारा भिषजा। इन्द्रेण सुयजां युजा। जगती छन्दं इहेन्द्रियम्। अनङ्गान्गौर्वयो दधुः। तिथं इडा सर्वती। भारती मरुते विशः॥८६॥

विशद्वन्दं इहेन्द्रियम्। धेनुर्गौर्व वयो दधुः। त्वष्टा तु शीपो आद्वतः। इन्द्राभी पैषिवर्धना। द्विपाच्छन्दं इहेन्द्रियम्। उक्षा गौर्व वयो दधुः। शमिता नो वन्स्पतिः। मविता प्रसुवन्मगम्। ककुच्छन्दं इहेन्द्रियम्। वृशा वेहद्वौर्व वयो दधुः। स्वाहा यज्ञं वरुणः। सुक्ष्मो भेषजं करता। आतिष्ठृश्छन्दाश्छन्दं इन्द्रियम्। बृहदृष्मो गौर्वयो दधुः॥८७॥

अमर्त्यसुर्यवाङ्गौर्वयो दधुविशो वृशा वेहद्वौर्व वयो दधुश्छत्वारि च॥

वस्मनेतुर्नां देवाः। वस्मवल्लिवृता० स्तुतम्। रथन्तरेण तेजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। ग्रीष्मेण देवा कृतुना०। रुद्राः पञ्चदशो स्तुतम्। बृहता यशसा बलम्। हविरिन्द्रे

वयो दधुः। वृषामिन्नतुनोऽदित्याः। स्तोमे सप्तदशे स्तुतम्॥८८॥

वैरुपेण विशोजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शारदेन्तुनो देवाः। एकविंश
ऋभवः स्तुतम्। वैगजेन श्रिया श्रियम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः। हेमन्तेन्तुनो देवाः।
मरुताञ्जिणवे स्तुतम्। बलेन शक्तिः महः। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शैशिरेण्टुनो
देवाः। त्रयस्त्रींशैऽमृतं स्तुतम्। सूत्येन रेवतीः क्षत्रम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः॥८९॥

स्तोमे सप्तदशे स्तुतः सहौ हृविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारि च (वस्त्रनेन ग्रीष्मेण वृषामिन्न शारदेन हेमन्तेन शैशिरेण पट)॥[१९]
देवं बृहिरिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत। गायत्रिया छन्दसेन्द्रियम्। तेज
इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजा। देवीद्वारा देवमिन्द्रं वयोधसम्।
देवीदेवमवर्धयन्। उच्छिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रं वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजा॥९०॥

देवी देवं वयोधसम्। उषे इन्द्रमवर्धताम्। अनुष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे
वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीता यजा। देवी जोष्टी देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी

देवमंवर्धताम्। बुहत्या छन्दसेन्द्रियम्। शोत्रमिन्द्रे वयो दथत्। वसुवने वसुधेयस्य
बीतां यज्ञे॥११॥

देवी कुर्जाहुती देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमंवर्धताम्। पुङ्गा छन्दसेन्द्रियम्।
शुक्रमिन्द्रे वयो दथत्। वसुवने वसुधेयस्य बीतां यज्ञे। देवा दैव्या होतारा देवमिन्द्रं
वयोधसम्। देवा देवमंवर्धताम्। त्रिष्णु छन्दसेन्द्रियम्। त्विष्णिमिन्द्रे वयो दथत्।
वसुवने वसुधेयस्य बीतां यज्ञे॥१२॥

देवीस्त्रिस्त्रिस्त्रो देवीर्वयोधसम्। पतिमिन्द्रमवर्धयन्। जगत्या छन्दसेन्द्रियम्।
बलमिन्द्रे वयो दथत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज्ञे। देवो नराशः सो देवमिन्द्रं
वयोधसम्। देवो देवमंवर्धयत्। विराजा छन्दसेन्द्रियम्। रेत इन्द्रे वयो दथत्।
वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञे॥१३॥

देवो वनस्पतिदेवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमंवर्धयत्। द्विपदा छन्दसेन्द्रियम्।
भग्मिन्द्रे वयो दथत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञे। देवं ब्रह्महिर्वार्तीना-

देवमिन्द्रं वयोधसम् ॥ देवं देवमवर्धयत्। कुक्मा छन्दसेन्द्रियम्। यश इन्द्रे वयो
दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज्ञ। देवो अग्निः स्विष्टकृदेवमिन्द्रं वयोधसम् ॥
देवो देवमवर्धयत्। अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रिमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वेतु यज्ञ॥ १४ ॥

विष्णु यज्ञ बीतं यज्ञ बीतं यज्ञ वेतु यज्ञ वेतु यज्ञ पञ्च च (देवं बृहिगांयत्रिया तेजः। देवीब्रां उणिहा
प्राणम्। देवी देवमुषे अनुइग्न चाचम्। देवी जोष्टी बृहत्या श्रोत्रम्। देवी ऊर्जाहीति पूज्णा शुक्रम्। देवा देव्या होतारा
त्रिष्टुभा त्रिषिम्। देवोस्त्रिभुमिस्त्रिभो देवोः पति जगत्या बलम्। देवो नगशश्मौ विराजा रेतोः। देवो वनस्पतिहिपदा
भगम्। देवं बृहिवर्णतीना कुक्मा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा क्षत्रम्। वेतु विष्णु चतुर्वर्तामेको विष्णु
चतुर्वर्तवर्धयवर्धयश्चतुर्वर्धतामेकोउवर्धयश्चतुर्वर्धयत्॥) ॥

[२०]

स्वद्वौ त्वा सोमः सुरगवन्तः सीमेन मित्रोऽसि यद्वा होतो यक्षस्मिषेद्दः सीमेद्द इन्द्र आचरपणिप्रा
देवं बृहिग्नेतो यक्षस्मिषेऽसि यद्वा होतो यक्षस्मिषेद्दः सीमेद्द इन्द्र आचरपणिप्रा
यक्षदिग्द्युदे समिद्दो अग्निः समिद्दो वसन्तेन्दुनो देवं बृहिरिद्वं वयोधसं विश्शातिः॥ २०॥

स्वद्वौ त्वाऽमौमदन्त पितः साम्राज्याय पृतं पुविंशोपासानन्ता बद्वैरस्थातो देव इन्द्रो बन्स्मातिः पष्ठवाहङ्गां देवी देवं

ब्योधसं चतुर्वतिः॥ १४ ॥

स्वाद्वा त्वा वेतु यज्ञ॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वदीयतैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

त्रिवृथ्स्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवाव॑ रुन्धे। अग्निष्ठोमः
सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्ठोमः। ब्रह्मवर्चसमेवाव॑ रुन्धे। इथन्तरः सामं
भवति। ब्रह्मवर्चसं वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव॑ रुन्धे। परिशुज्जी होतो भवति॥१॥

आरुणो निर्मिरालशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्यं रूपम्। रूपेणवै ब्रह्मवर्चसमवं
रुन्धे। ब्रह्मस्पतिरकामयत देवाना पुरोधां गच्छेयमिति। स एतं ब्रह्मस्पतिसवमपश्यत्।
तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवाना॑ पुरोधामंगच्छत्। यः पुरोधाकामः
स्यात्। स ब्रह्मस्पतिसवनं यज्जेता॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्त्रेषु नाराशः सेषु। एकादश दक्षिणा
नीयन्ते। एकादश माघ्यं दिने सवने सन्त्रेषु नाराशः सेषु। एकादश तृतीयसवने
सन्त्रेषु नाराशः सेषु। त्रयीलः शश्ममपश्यते। त्रयीलः शद्वै देवताः। देवता॑ एवाव॑

रुन्धे। अश्वेश्वतुल्लिङ्गशः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्वतुल्लिङ्गशो देवतोनाम्। यावतीरेव देवताः। ता उवाव॑ रुन्धे।
कृष्णाजिनेऽभिष्ठेश्वति। ब्रह्मणो वा एतद्वप्म्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवनः
समर्थ्यति। आज्येनाभिष्ठेश्वति। तेजो वा आज्यम्। तेजे उवास्मिन्दधाति॥४॥

होतो भवति यजेत् वा अश्वे दधाति॥

यदौश्वेयो भवति। आश्रिमुखा द्वौद्धिः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिवै पूषा। पुष्टिवैश्यस्या
पुष्टिमेवाव॑ रुन्धे। प्रसवाय सावित्रः। अथ यत्त्वाद्धः। लवण्य हि रूपाणि विकरोति।
निर्वर्णन्त्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सञ्च्युयते॑ स हि वारुणः। अथ यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो
हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो हि वैश्यः। सूतेतानि हूवीः भिं भवन्ति।
समग्राणा वै मरुतः। पूर्णिः पष्ठैर्ही मारुत्या लंभ्यते। विद्वे मरुतः। विशो
एवेतम्भ्यतोऽभिष्ठेच्यते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः। विशो हि मांच्यतो-
जभिष्ठिच्यते। क्रष्णमुच्चर्मेऽद्यभिष्ठेश्वति। स हि प्रेजनयिता। दधाऽभिष्ठेश्वति।

ऊर्जवैनं नादेन समर्थयति ॥ ६ ॥

बारुणो विष्णु मरुतोऽष्टौ च ॥

यदौश्र्यो भवति । आश्र्यो वै ब्राह्मणः । अथ यथ्मौम्यः । सौम्यो हि ब्राह्मणः । प्रसवायैव सावित्रः । अथ यज्ञोऽहस्पत्यः । एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम् । अथ यदौश्र्यो मीयः । आश्र्यो वै ब्राह्मणः । तो यदा सङ्जच्छेते ॥ ७ ॥

अथ वीर्यवत्तरो भवति । अथ यथ्मारभ्यतः । एतद्वै प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम् । निर्विणुत्वायैव वारुणः । अथो य एव कक्ष मन्मुखतौ स हि वारुणः । अथ यद्यावापुथिव्यः । इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत् । तं द्यावापुथिवी नान्वमन्येताम् । तमेतेनव भाग्येनान्वमन्येताम् ॥ ८ ॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय । अनुमतवज्रः सूर्याता इति । अष्टावेतानि हवीः सि भवन्ति । अष्टाक्षरा गायत्री । गायत्री ब्रह्मवर्चसम् । गायत्रीयैव ब्रह्मवर्चसमवर्णन्यो हिरण्येन धूतमुत्पुनाति । तेजेस एव रुचे । कृष्णाजिनेऽभिविश्चति । ब्रह्मणो

বা পৃতদেহস্মামযো রূপম্। যত্ক্ষণাজিনম্। ব্রহ্মনেবেন্মুখ্সামযোরচ্যুভিষিশ্চতি।
ঘৃতেন্মিষিশ্চতি। তথা বীর্যুবর্তরো ভবতি॥১॥

সংক্ষিপ্তে ভাগ্যেনাব্মন্ত্যেতাঃ রূপং চুলারি চ॥

ন কৈ সোমেন্ত সোমস্য সুবৌজস্ত। হৃতো হ্যৈষঃ। অভিষৃতো হ্যৈষঃ। ন হি হৃতঃ
সুযুতৈঃ সৌমীঃ সুতবশামা লংভতো। সোমো কৈ রেতোধা। রেতঃ এৰ তদ্বাধাতি। সৌম্যচা-
জমিষি শ্চতি। রেতোধা হ্যৈষা। রেতঃ সোমঃ। রেতঃ এৰ তদ্বাস্মিন্দধাতি। যত্কিং চৰে রাজসুযুতৈ-
সোমম্। তথস্মৰ্ব ভবতি। অষাঢ় যুঞ্জু পৃতনামু পরিম্। সুবৃষ্পামপস্বা বৃজনস্য
গোপাম্। ভৰেপুজাৎ সুক্ষিতিঃ সুশ্রবসম্ম। জযন্ত লামনু মদেম সোম॥১০॥

রেতঃ সোমঃ সুস চৰ॥

যো কৈ সোমেন সুযুতৈঃ। স দেবস্মবঃ। যঃ পৃশুনা সুযুতৈঃ। স দেবস্মবঃ। য ইঞ্ছা-
সুযুতৈঃ। স মনুষ্যস্মবঃ। পৃত কৈ পৃথঁয়ে দেবাঃ প্রায়চ্ছন্ন। ততো কৈ সোভ্যোৱণ্যানা-
পশুনামসুযুত। যাকৰ্তীঃ কিয়তোশ্চ প্রজা বাচ্চ বদন্তি। তাস্মাঃ সর্বসাঃ

[৪]

मूर्यते॥११॥

य उतेन यजतो। य उं चैनमेवं वेदा। नाराशुः स्यचार्डभिष्ठिश्चति। मनुष्याँ वै
नगाशः सः। निहृत्य वावेतत्। अथाभिष्ठिश्चति। यत्किं चं राजुसूयमनुत्तरवेदोकम्।
तथसर्वं भवति। ये मैं पश्चाशतं दद्धः। अश्वानां सधस्तुतिः। द्युमदेये महि श्रवः।
बृहत्कृषि मधोनाम्। नूवदमृत नृणाम्॥१२॥

मूर्यते सधस्तुतिश्चिणे च॥

[५]

एष गौमवः। षट्ट्रिंश उक्थ्यौ बृहथ्सामा। पर्वमाने कण्वरथन्तरं भवति। यो
वै वोजपेयः। स सोमादध्मवः। यो राजुसूयः। स वरुणस्वः। प्रजापतिः स्वाराज्यं
परमेष्ठी। स्वाराज्यं गौरेवा। गौरिव भवति॥१३॥

य एतेन यजतो। य उं चैनमेवं वेदा। उमे बृहद्रथन्तरे भवतः। तद्वि स्वाराज्यम्।
अयुतं दक्षिणाः। तद्वि स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाऽभिष्ठिश्चति। तद्वि स्वाराज्यम्।
अनुद्वते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं प्रत्यभिष्ठिश्चति। इयं वाव

रथन्तरम्॥१४॥

अ॒स्मौ बृहत्। अ॒नयोरैव॑नमनंतर्हितम्॒भिषि॒श्चति। प॒शुस्तोमो वा ए॒षः।
तेन॑ गो॒सवः। प॒ष्टि॒शः सर्व॑ः। र॒वज्ञातः सह॑सा वृद्धः। क्षत्राणा॑ क्षत्रभृत्मो
वयोधाः। म॒हाम॒हित्वे तस्तम्भानः। क्षत्रे गृष्टे च॑ जागृहि। प्रजाप॒तेस्त्वा परमेष्ठिनः
स्वाराज्येनाभिषिश्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवै॑ गमयति॥१५॥

इति भवति रथन्तरमाहैकं च॥

सिंहे व्याघ्र उत या पृदोक्तो। त्विषिरश्चौ ब्राह्मणे सूर्ये या। इन्द्रं या देवी
सुभगा॑ जुजाना॑ सा न आग्न्वर्चसा संविदाना। या राजन्ये दृद्धभावायतायाम्।
अश्वस्य क्रन्दे पुरुषस्य मायो। इन्द्रं या देवी सुभगा॑ जुजाना॑ सा न आग्न्वर्चसा
संविदाना। या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये। त्विषिरश्चेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगा॑ जुजाना॑ सा न आग्न्वर्चसा संविदाना। रथे अक्षेषु
वृषभस्य वाजै॑ वाते पूर्जन्ये वरुणस्य शुष्मै॑। इन्द्रं या देवी सुभगा॑ जुजाना॑ सा

न आगत्वर्चसा संविदाना। राडिंसि विराडिंसि। सुप्राडिंसि स्वराडिंसि। इन्द्राय त्वा
तेजस्वते तेजस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय त्वौजस्वत् ओजस्वन्तः श्रीणामि॥१७॥
इन्द्राय त्वा पथस्वते पथस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय त्वाऽप्युष्टते आयुष्मन्तः
श्रीणामि। तेजोऽस्मि। तते प्र यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो
अस्तु मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। तेजस्मा सम्पूर्णिय मा। ओजोऽस्मि। तते
प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे। ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्।
ओजस्मा सं पिपुलिय मा। पयोऽस्मि। तते प्र यच्छामि। पथस्वदस्तु मे मुखम्।
पथस्वच्छिरो अस्तु मे। पथस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। पयस्मा सं पिपुलिय मा॥१९॥
आयुरसि। तते प्र यच्छामि। आयुर्मदस्तु मे मुखम्। आयुर्च्छिरो अस्तु
मे। आयुर्भान् विश्वतः प्रत्यङ्। आयुष्मा सं पिपुलिय मा। इममय आयुषे वर्चसे
कृधि। प्रियः रेतो वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा अदिते शार्म यच्छ। विश्वे देवा-

जरंदिर्थाऽस्मेत्॥२०॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो वातो मनोजवाः। यतः क्षरन्ति सिन्धवः। तासां त्वा सर्वासां रुचा। अभिविश्वामि वर्चसा। सुमुद्र इवासि गृह्णना। सोमे इवास्यदाभ्यः। अग्निरेव विश्वतः प्रत्यड़। सूर्य इव ज्योतिषा विभूः॥२१॥

अपां यो द्रव्ये रसः। तमहमस्मा ओमुष्यायणाय। तेजसे ब्रह्मवर्चसाय गृह्णामि। अपां य ऊर्मै रसः। तमहमस्मा ओमुष्यायणाय। ओजसे वीर्याय गृह्णामि। अपां यो माष्यतो रसः। तमहमस्मा ओमुष्यायणाय। पुष्टे प्रजननाय गृह्णामि। अपां यो यज्ञिये रसः। तमहमस्मा ओमुष्यायणाय। आयुषे दीर्घायुत्वाय गृह्णामि॥२२॥

गोबोजस्तनुं श्रीणाम्योजोऽसि तते प्रयच्छामि पर्यन्ता समिपृण्डि माऽसाह्मृद्यजिये रसो है च।—————[७]

अभिप्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेता सप्तव्या। आतिष्ठ मित्रवर्धनः। तुम्य देवा अधिब्रवन्। अङ्गो न्यङ्गावभित् आतिष्ठ वृत्तहत्रथम्। आतिष्ठन्तं परि विश्वे अमृषन्।

श्रियं वसानश्चरति स्वर्गोचा। महतदस्यासुरस्य नामो आ विश्वरूपे अमृतानि
तस्थौ। अनु लेद्धो मदत्वन् बहुस्पतिः॥२३॥

अनु सोमो अन्वित्यिशावीता। अनु त्वा विश्वे देवा अवत्तु। अनु सप्त राजानो
य उत्तमिष्ठिकाः। अनु त्वा मित्रावरुणाविहावतम्। अनु द्यावापृथिवी विश्वशम्भू
सूर्यो अहोभिरनु त्वाऽवतु। चन्द्रमा नक्षत्रैरनु त्वाऽवतु। द्योश्च त्वा पृथिवी च
प्रचेतसा। शुक्रो बृहद्वक्षिणा त्वा पिपर्ति। अनु स्वधा चिंकिताः सोमो अग्निः।
आऽयं पृणकु रजसी उपस्थम्॥२४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरेकं च॥

[८]

प्रजापतिः प्रजा ओमुजता ता ओम्माथ्मुष्टः पराचीशायन्। स एतं
प्रजापतिरेदनमपश्यत्। सोऽन्नं भूतोऽतिष्ठत्। ता अन्यत्रान्नाद्यमवित्वा। प्रजापतिं
प्रजा उपावर्त्तता। अन्नमेवै भूतं पश्यन्तीः प्रजा उपावर्त्ततो। य एतेन यजतो। य
उ चैनमेवं वेदो। सर्वाण्यन्नानि भवन्ति॥२५॥

सर्वे पुरुषाः। सर्वाण्येवान्नान्यवं रुन्धे। सर्वान्मुरुषान्। गड़सि विशाङ्गसीत्याह।
स्वाराज्यमेवैन् गमयति। यद्विरण्यं ददाति। तेजस्तेनावं रुन्धे। यतिसूधन्वम्।
वीर्यं तेना। यदद्वाम्॥२६॥

पुष्टि तेना। यत्कमण्डलम्। आयुष्टेना। यद्विरण्यमा ब्रह्माति। उज्योतिवै हिरण्यम्।
उज्योतिरेवास्मिन्दधाति। अथो तेजो वै हिरण्यम्। तेजे पुवाऽल्मन्धते। यदोदनं
प्राशनाति। पुतदेव सर्वमवृक्ष्ये॥२७॥

तदस्मिन्नेकधाऽग्यात्। गोहिण्यां कार्यः। यद्वाह्निण पुव गोहिणी। तस्मादेव। अथो
वर्षेवैन ए समानानां करोति। उद्यता मूर्येण कार्यः। उद्यन्तं वा पुतः सर्वाः प्रजाः
प्रतीनन्दन्ति। दिव्यक्षेप्यो दर्शनीयो भवति। य पुवं वेदो। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥२८॥

अवेत्योऽवभूथा (३) ना (३) इति। यद्वर्गुञ्जीलैः पवर्याति। तस्मिन्वदेवावैति।
तत्रावैति। त्रिभिः पंवयति। त्रयं इमे लोकाः। पुभिरेवै लोकैः पंवयति। अथो

अपां वा उत्तेजो वर्चः। यहमीः। यहर्मुञ्जिले पवर्यति। अपामेवै तेजसा
वर्चसाऽनिषिद्धति॥ २९॥

भवत्यस्थापवर्कथं वदन्ति दुर्भी यहर्मुञ्जिले पवर्यत्येकं च॥

प्रजापतिरकामयत् बहोर्भ्योऽस्यामिति। स एतं पञ्चशारदीयमपश्यत्
तमाऽहरत्। तेनोयजत। ततो वै स बहोर्भ्योनभवत्। यः कामयेत
बहोर्भ्योऽस्यामिति। स पञ्चशारदीयेन यजेत। बहोरेव भूयाऽभवति। मरुरुस्तोमो
वा एषः। मुकुलो हि देवानां भूयिष्ठाः॥ ३०॥

बहुर्भवति। य एतेन यजेत। य उचेनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च
वा कृतवैः संवर्थ्यमः। कृतुष्वेव संवर्थ्यम् प्रति तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्किः।
पङ्किः यज्ञः। यज्ञमेवावै रुद्धे। सप्तदशः स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः।
प्रजापतेरास्यै॥ ३१॥

भूयिष्ठा यन्ति हे च॥

अगस्त्यो मरुद्यु उक्षणः प्रौक्षता तानिन्द्र आदत्ता त एनं वज्रमुद्धत्याम्योयन्ता
तानगस्त्यश्वेन्द्रश्च कथाशुभीयेनाशमयताम्। ताङ्गुल्लानुपाह्यत। यत्क्याशुभीयं
भवति शान्त्यै। तस्मादेत एन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीयो भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहना
लम्यन्ते। एवं द्वितीयै। एवं तृतीयै॥ ३२॥

एवं चतुर्थै। पञ्चैतमेऽहना लम्यन्ते। वर्षिष्ठमिव हैतदहः। वर्षिष्ठः समानाना^१
भवति। य एतेन यजतो। य उचैनमेवं वेदा। स्वाराज्यं वा एष यज्ञः। एतेन वा
एकुया वा कान्दमः स्वाराज्यमगच्छत्। स्वाराज्यं गच्छति। य एतेन यजतो॥ ३३॥

य उ चैनमेवं वेदा। मारुतो वा एषः स्तोमः। एतेन वै मरुतो देवानां भूयिष्ठा
अभवन्। भूयिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजतो। य उ चैनमेवं वेदा।
पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः। आ पञ्चमात्पुरुषादनेमति। य एतेन यजतो। य
उ चैनमेवं वेदा। सप्तदशः स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरेव
नैति॥ ३४॥

कुतोचं गच्छति य पुतेन यजतेर्जति य पुतेन यजते य उ चैनमेव वेद ग्रीणि च (अगस्त्यः स्वार्गाङ्गं मारुतः पञ्चशारदीयो वा पुष्यः संसदशः प्रजापतेरेव नैती॥)॥ [११]

अस्या जरासो दमा मरित्रा०। अर्चद्वामासो अग्रयः पावका०। श्वच्छीचर्यः श्वात्रासो भुरण्यव॒। वनरपदो वायवो न सोमा०। यजा॑ नो मित्रावरुणा०। यजा॑ देवा॑ कृतां बृहत्। अश्वे यक्षि स्वन्दमम्। अश्विना॑ पिबते॑ सुतम्। दीद्यंग्री शुचिव्रता। कृतुना॑ यजवाहस्मा॥३५॥

द्वे विरुपे चरतः स्वर्थ॑। अन्याऽन्या॑ वथमुप॑ धापयेते। हरिरन्यस्या॑ भवति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्या॑ ददशे सुवर्चा॑। पूर्वपिरं चरतो मायथैतो। शिशु॑ क्रीडन्तौ परि॑ यातो अध्वरम्। विश्वा॑न्यन्यो भुवनाऽभि॑ चष्ट॑। कृतुन्यो विदध्यायते पुनः। त्रीणि॑ शता त्रीष्वहस्ताण्यग्निम्। त्रिंशच॑ देवा नवे॑ चाऽसपर्यन्॥३६॥

ओक्षे॑ धृतेशस्तुण्ब॒हिरस्मौ। आदिष्ठोतारं न्योषादयन्ता। अग्निना॑ अग्निः समिष्यते। कविर्गुहपतिर्यवा॑। हृव्यवाङ्मृहोऽस्यः। अग्निर्देवाना॑ जृतरम्। पृतदक्षः

कविक्रेतुः। देवो देवेभिरा गंमता अग्निश्रियो मूरतो विश्वकैष्यः। आ त्वेषमुत्रमवै
ईमहे वृयम्॥३७॥

ते स्वानिनो रुद्रियो वृष्णनिर्णिजः। स्मिंहा न हेषक्रेतवः सुदानवः। यदुत्तमे
मरुतो मध्यमे वौ। यद्वाऽवमे सुभगासो दिवि ष। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य।
अग्ने विताङ्गविषे यद्यजामः। ईडे अग्निः सववंसन्नमोभिः। इह प्रेससो वि च
यत्कृतं नः। रथैरिव प्रमेरे बाजुयद्धिः। प्रदक्षिणमूरुताः स्तोममृद्धाम्॥३८॥

श्रुयि श्रुत्कर्ण वह्निभिः। देवैरेष्ये सुयावभिः। आसीदन्तु वृहिषि
मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अष्वरम्। विश्वेषामदितिर्यजियानाम्।
विश्वेषामतिथिमान्तुषाणाम्। अग्निर्देवानामव आवृणः। सुमुडीको भवतु
विश्वेदाः। त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥३९॥

दिवि श्रबो दधिरे यज्ञियोः। नक्तो च चुकुलपसा विरुपो। कृष्णं च वर्णमरुणं
च मन्युः। त्वामग्ने आदित्यासं आस्यम्। त्वां जिह्वा शुचयश्चकिरे कवे। त्वा श

रांतिषाचो अच्वेरेषु मञ्चे। त्वे देवा हविरंदन्त्याहुतम्। नि त्वा यजस्य साधनम्।
 अये होतोरमृत्विजम्। वनुष्वदेव धीमहि प्रचेतसम्। जीरं द्वृतममल्यम्॥४०॥

[१२]

यज्ञवाहसपर्यन्यमृद्धा निक्षमाणः प्रचेतसमकं च॥

तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि। वायुर्न नियुतो नो अच्छो। पिबास्यन्धो
 अभिसृष्टो अस्मो। इन्द्रः स्वाहा गरिमा ते मदाया कस्य वृषा सुते सचो॥
 नियुत्वान्वृष्मो रणता। वृत्रहा सोमपीतये। इन्द्रं वृयं महाधने। इन्द्रमर्हं हवामहे।
 युजं वृत्रेषु वज्रिणम्॥४१॥

द्विता यो वृत्रहन्तमः। विद इन्द्रः शतऋतुः। उपं नो हरिभिः सुतम्। स मूर
 आजनयं ज्योतिरिन्द्रम्। अया धिया तुरणिराद्रिबरहाः। कृतेन शुज्जी नवमानो
 अँके। व्युत्सिधो अस्मो ओद्रिर्बिर्मेद। उतत्यदाश्वश्वेयम्। यदिन्द्रं नाहुणीष्वा। अग्रे
 विक्षु प्रतीदयत्॥४२॥

भरेष्विन्दं सुहवः हवामहे। अःहोमुचः सुकृतं हैव्यं जनम्। अग्निं मित्रं

वरुणः सातये भगम्। द्यावोपृथिवी मुक्तौः स्वस्तयैः महि क्षेत्रं पुरुषन्दं
वि विद्वान्। आदिथ्मखिं-यश्चरथः समैरत्। इन्द्रो नूभिरजन्हीद्यानः साकम्।
सुर्यमुषसं गातुमीश्रम्। उक्तं नो लोकमनु नेति विद्वान्। सुवर्वद्योतिरभयः
स्वस्ति॥४३॥

ऋष्वा तं इन्द्रं स्थविरस्य बाहु। उपस्थेयाम शरणा बृहत्ता। आ नो
विश्वोभिरुतिभिः सजोषाः। ब्रह्मं जुषाणो हर्यश्च याहि। वर्गेवज्ञस्थविरेभिः
सुशिप्रा अस्मे दधृष्टपॄणः शुष्मामिन्द्रा। इन्द्रोय गावं आशिरम्। दुदुहे वज्रिणे
मधुं यथ्सीमुपहरे विदत् तास्ते वज्रिन्येनवो जोजयुनः॥४४॥

गर्भस्तायो नियुतो विश्ववाराः। अहंहर्वर्य इज्ञोगुवानाः। पूर्णा इन्द्रं क्षुमतो
प्रोजनस्या इमां ते धियं प्र भेर महो महीम्। अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्ते आनजो
तमुथ्सुवे चं प्रस्वे चं सासुहिम्। इन्द्रं देवासः शवसा मदं ननु॥४५॥

विज्ञेयमयस्तस्मि जौजयुनः सप्त च॥

प्रुजापतिः पृश्नन्सृजता तैऽस्माथ्युष्टः परां च आयन्। तानीश्विष्ठेमेन
नाऽऽप्रोता तानुकथ्येन नाऽऽप्रोता ताञ्योऽशिना नाऽऽप्रोता तात्रात्रिया
नाऽऽप्रोता ताञ्यस्तिना नाऽऽप्रोता सोऽग्निमन्त्रवीता इमान्मे ईप्सेति।
तानुग्निश्चिवृता स्तोमेन नाऽऽप्रोता॥ ४६॥

स इन्द्रंब्रह्मवीता इमान्मे ईप्सेति। तानिन्द्रः पश्चदशेन स्तोमेन नाऽऽप्रोता
स विश्वान्तेवानब्रवीता इमान्मे ईप्सतेति। तान् विश्वेद्वाः सप्तदशेन स्तोमेन
नाऽऽप्सुवन्। स विष्णुमन्त्रवीता इमान्मे ईप्सेति। तान् विष्णुरेकविशेन
स्तोमेनाऽऽप्रोता वारवन्तीयेनावारयत॥ ४७॥

इदं विष्णुर्विचक्रमं इति व्यक्रमता यस्मात्पश्वः प्रप्रेव अशेषेन। स एतेन
यजेता यदाप्रोता तदसोर्यामस्यासोर्यमत्वम्। एतेन वै देवा जैत्वानि जित्वा यं
कामुकामयन् तमाऽऽप्सुवन्। यं कामं कामयते तमेतेनाऽऽप्रोति॥ ४८॥

स्तोमेन नाऽऽप्रोदवारयत् नवे च॥

व्याधोऽयम् ग्नो चरंति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अंभिशस्तिपा अयम्। नमस्कारेण
नमस्मा ते जुहोमि। मा देवानां मिथुयाकर्म भागम्। सावीरुहि देव प्रसवाय पित्रे।
वृष्णिणमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मद्यु मवितः सर्वतोता। दिवेदिव आ सुवा
भूरि पश्चः। भूतो भूतेषु चरति प्रविष्टः। स भूतानामधिष्ठिर्भूवा॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राजसूयम्। स राजा राज्यमनु मन्त्रतामिदम्। येभि
शिल्पैः प्रथानामद्वहता येभिर्द्वाम्यपि शिल्पजापतिः। येभिर्बाचं विश्वरूपां
समव्ययत्। तेनेममग्ने इह वर्चस्मा समाङ्ग्नि। येभिरादित्यस्तपांति प्र केतुभिः।
येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्बाचं पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्ने इह वर्चस्मा
समाङ्ग्नि॥५०॥

आऽयं भातु शब्दस्मा पञ्च कृष्णैः। इन्द्रं इव ज्येष्ठो भैवतु प्रजावान्। अस्मा
अस्तु पुष्कलं चित्रभानु। आऽयं पूण्यु रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कश्यप
रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्द्वयुर्भावं अर्पिताः सुस साकम्।

तस्मि त्राजान् मधि विशेषं ये मम। द्यौरं सि पृथिव्यां सि। क्यां धो वैयां धे इधि॥५१॥
 विशेषं स्व दिशो महीः। विशेषं स्व ला सर्वा वाङ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधि ग्रेशत।
 या दिव्या आपः पर्यामा सम्बूद्धुः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां ला
 सर्वां सां रुचा। अभिषिश्चामि वर्चसा। अभि ला वर्चसा इसिचं दिव्येन। पर्यामा
 सुह। यथासां राष्ट्रवर्धनः॥५२॥

तथा त्वा सविता केरता। इन्द्रं विश्वा अवीवृथन। समुद्रव्यं च सङ्गिरः। रथीतमः
 रथीनाम्। वाजानां सत्पति प्रतिम्। वसंवस्त्वा पुरस्तोदभिषिश्चन्तु गायत्रेण
 छन्दसा। रुद्रास्त्वा दक्षिणतोऽभिषिश्चन्तु त्रैषुभेन छन्दसा। आदित्यास्त्वा
 पुश्चादभिषिश्चन्तु जागतेन छन्दसा। विश्वे त्वा देवा उत्तरतोऽभिषिश्च त्वा इन्द्रुभेन
 छन्दसा। बहुस्पतिस्त्वोपरिष्ठादभिषिश्चन्तु पाङ्गन छन्दसा॥५३॥

आरुणं त्वा वृक्मुग्रज्ञं जङ्गरम्। रोचमानं मूरतामग्रे अर्चिषः। सूर्यवन्तं मधवानं

विषासहिमा इन्द्रमुक्थेरुं नामहूतम् ६ हुवेमा प्र बाहवा मिसुतं जीवसे नः। आ
नो गव्यातिमुक्षतं धूतेना आ नो जनै श्रवयतं युवाना। श्रुतं मै मित्रावरुण् हुवेमा
इन्द्रस्य ते वीर्यकृताः। बाहु उपावं हरामि॥५४॥

बभूवाल्युतेनेमप्य इह वर्चम् समाङ्गे वैयाग्रेऽपि राष्ट्रवर्धनः पाङ्गन छन्दसोपावहगमि॥——————[१५]

अभि प्रोहि वीरयस्वा उग्रश्चेता सपलहा। आतिष्ठ वृत्रहन्तमः। तुम्यं
देवा अधिग्रवन्। अङ्गो न्यङ्गावभितो रथं यौ। ख्यानं वाताप्रमन् सञ्चरन्तौ।
द्वेरेहेतिरिन्द्रियावान्मतत्री। ते नोऽन्नयः प्रप्रयः पारयन्तु। नमस्त ऋषे गदा
अव्यथाये त्वा स्वथायै त्वा॥५५॥

मा नं इन्द्राभितस्त्वद्व्यारिष्ठासः। उवा ब्रह्मनवेदस्तु। तिष्ठ रथे अधि
यद्वज्रहस्तः। आ रश्मीन्देव युवसे स्वश्चः। आ तिष्ठ वृत्रहन्तातिष्ठन्तं परि।
अनु लेन्द्रो मदल्वन् त्वा मित्रावरुणौ। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रकैतसा। शुक्रो
बुहद्वक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वथा चिंकिताः सोमो अग्निः। अनु त्वाऽवतु

साविता स्वेने॥ ५६॥

इदं विश्वा अवीवृथन्। समुद्रव्यच्चसङ्गिरः। रथीतेमः रथीनाम्। वाजानाः
सत्यांते पतिम्। परिमा सेन्या घोषाः। ज्यानां वृजन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्बमाना
झहा मां गोपातिमभि सांविशेषन्तु। तन्मेऽनुमतिरन्ते मन्यताम्। तन्माता पृथिवी
तत्प्रिता द्यौः॥ ५७॥

तद्वावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तद्विश्वेना शृणुतः सौभग्या युवम्। अवं ते हेऽ
उद्देतमम्। एना व्याघ्रं पौरिषस्वजानाः। सिंहं हिंवन्ति महते सौभग्याय। समुद्रं
न सुहृवन्तस्थिवाः सम्। मर्जज्यन्ते द्वीपिनमप्स्वन्तः। उद्सावेतु सूर्यः। उदिदं
मामकं वर्चो। उदिदि देव सूर्य। सह वृश्ना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि
वागस्तु धर्णिमि। यन्तु नदयो वर्षन्तु पर्जन्याः। सुपिप्ला ओषधयो भवन्तु।
अनवतामोदनवतामामिक्षवताम्। एषाः राजा भूयासम्॥ ५८॥

स्वधायै त्वा स्वेन द्यौः सूर्य सूत च॥

ये केशिनैः प्रथमाः सत्रमासैः येभिरगम्तं यदिदं विरोचते तेष्यौ जुहोमि
बहुधा यृतेनैः गायस्पोषेणैमं वर्चसा सः सूजाथा नर्त ब्रह्मणस्तपैसो विमोक्षः।
द्विनाम्रैः दीक्षा वृशिनी ह्युग्रा। प्र केशौः सुवर्ते काण्डिनौ भवन्ति। तेषां ब्रह्मदीक्षे
वपनस्य नान्यः। आ गौहं प्रोष्ठं विषहस्त्रं शत्रन्। अवास्त्रागदीक्षा वृशिनी ह्युग्रा॥५९॥

देहि दक्षिणं प्रतिरस्वायुः। अथामुच्यस्व वरुणस्य पाशात्। येनावपथस्मविता
द्युरेण। सोमस्य गजो वरुणस्य विद्वान्। तेन ब्रह्माणो वपतेदमुस्योर्जेमम्। रुद्धा
वर्चसा सः सूजाथा मा ते केशानन्ते गाद्वर्चं युतत्। तथा धाता करोतु ते।
तुम्यमिन्द्रो बहुस्पतिः। सुविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेष्यौ निधानं बहुधा व्यैच्छन्। अन्तरा द्यावापृथिवी अपः सुवः। दर्भस्तम्बे
वीर्यकृते निधाय। पौङ्स्येनैमं वर्चसा सः सूजाथा बलं ते बाहुवोः सूविता
देधातु। सोमस्त्वाऽनकु पर्यसा यृतेनैः लीपु रूपमंश्चनैतत्रि धंतम्। पौङ्स्येनैमं

वर्चसा मः सूजाथ। यथ्मीमन्तङ्कङ्कंतसे लिलेखोः। यद्वा क्षुरः परिवर्ज वपुःस्तो
ल्लीपु रूपमाश्विनेतनि धंतम्। पौऽस्येनेमः सः सूजाथो वीर्येण॥६१॥

अवाभागदीक्षा वृशिनी ह्याऽर्दधाद्वज्ञ वपुः स्तो द्वे च॥

[१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुते नापाचाधन। सोऽनपचाध्यमान एतं विघ्नमपश्यत्
तमाऽहरत। तेनोयजत। तेनेवासान्तः सः स्तम्भं व्यहन्। यद्यहन्। तद्विघ्नस्य
विघ्नत्वम्। कि पाप्मानं आतृव्यः हतो। य एतेन यजते। य उ चैनमेव वेद॥६२॥

यः राजानं विशो नापचायेयुः। यो वां ब्राह्मणस्तमसा पाप्मना प्रावृतः स्यात्
स एतेन यजेत। विघ्नेनैवेनद्विहत्य। विशामाधिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे
स्तोत्रे भवतः। द्वे चतुर्विश्शो। औद्धिद्यमेव तत्। एतद्वे क्षत्रस्यौद्धिद्यम्। यदस्मै
स्वाविशो बलिः हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। एनमप्रतिश्यात् गच्छति। य एवं वेद। प्रबाहुग्वा
अर्गे क्षत्राण्यातेषुः। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्ता। न वा इमानि क्षत्राण्यनूवन्निति।

तन्नक्षंत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ श्रेयंसे आतुव्यस्य तेजे इन्द्रियं दंते। य एतेन यजते। य उं चैनमेवं वेदं॥६४॥

तद्यथा ह वै संचक्रिणौ कपूँकावृपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ युगमन्तौ स्तोमौ। अयुक्तु स्तोमेषु क्रियेतो। पाप्मनोऽपहत्वै। अपं पाप्मानं आतुव्यः हतो। य एतेन यजते। य उं चैनमेवं वेदं। तद्यथा ह वै सूतश्रामण्यै। एवं छन्दांसि। तेष्वसावादित्यो ब्रह्मतीरुम्युद्धः॥६५॥

स्तोष्वहतीषु स्तुवते स्तो ब्रह्न। प्रजया पशुभिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशेषैः क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्रामणीः सजातैः। सजातैरवेन व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मनिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो नुदते॥६६॥

ब्रह्म हस्त्येनमेवं वैदाभृदः पाप्मभिरेकं च॥

त्रिवृद्धदश्चयोऽग्निमुखा द्विक्षिर्दश्चय औश्यो न वै सोमैन् यो वै सोमैष गोस्वः सिंहेजभि ग्रहै नित्रवर्धनः

[१८]

प्रजापतिस्ता औदनं प्रजापतिरकामयत बहोर्यानुगस्थ्योस्या जर्गमस्तिष्ठ हरीं प्रजापतिः पृथून्याद्रोऽयम् भिरेहि वृत्रहन्तोमो
ये कैश्चिन् हन्ते वा अष्टादशा॥१८॥

त्रिवृद्धो वै सोमेनायुगमि ब्रह्मवति तिष्ठ हरीरथ आयं भातु तेष्यो निधनः पदर्थाण्डिः॥६६॥
त्रिवृत्याप्मनो नुदते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥तैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवोन्नां रयिवृथं सुमेधाः। श्वेतः सिंषक्ति नियुतोमभिश्रीः। ते वायवे समनसो
वितस्थुः। विश्वेन्नरः स्वपत्यानि चक्रः। गच्छेऽनु यज्ञशत् गोदसी उमे। गच्छे देवी
घिषणा धाति देवम्। अधो वायुं नियुतः सशत स्वाः। उत श्वेतं वसुधितिनिरेके
आ वायो प्र यान्ति। प्र वायुमच्छा बहुती मनीषा॥१॥

बृहद्र्विणिं विश्ववारां रथप्राम। द्युतद्योमा नियुतः पल्यमानः। कविः
कविमियक्षसि प्रयज्ज्यो। आ नो नियुद्धिः शतिनोभिरध्यरम्। सहस्रिणीभिरुपं
याहि यज्ञम्। वायो अस्मिन् हृविषि मादयस्म। यूर्यं पात स्वस्मिभिः सदा नः।
प्रजापते न ल्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि परि ता बैभुवा यत्कोमास्ते जुहुमस्तं
नो अस्तु॥२॥

वृयङ् स्याम् पतयो रथीणाम्। रथीणां पतिं यज्जतं बृहन्नम्। अस्मिन्ने नृतम्

वाजंसातो। प्रजापतिं प्रथम् जामृतस्य। यजोम देवमधि नो ब्रवीतु। प्रजापते
त्वन्निधिपा: पुराणः। देवानां पिता जनिता प्रजानाम्। पतिर्विश्वस्य जगतः परस्पा:
हृविनो देव विहृवे जुपस्वा। तवेम लोकाः प्रदिशो दिशश्च॥३॥

पश्चावतो निवत्ते उद्भृताश्च। प्रजापते विश्वसुज्ञीवर्धन्य इदं नो देव। प्रतीहर्य
हृव्यम्। प्रजापतिं प्रथमं यज्ञियानाम्। देवानामग्रे यज्ञतं यज्ञव्यम्। स नो ददातु
द्रविणः सुवीर्यम्। गायस्मोषं वि ष्टु नाभिमस्मे। यो गाय ईशो शतादाय उक्ष्यः।
यः पशुनाः रंक्षिता विष्ठितानाम्। प्रजापतिः प्रथम् जा ऋतस्य॥४॥

सहस्रधामा जुषताः हृविनः। सोमापूषणेमौ देवौ। सोमापूषण रजसो
विमानम्। सूतचक्रः रथमविश्वमिन्व्यम्। विष्ववृत्त मनसा युज्यमानम्। तं जिन्वथो
वृषणा पञ्चरश्मिम्। दिव्यन्यः सदनं चक्र उच्चा। पृथिव्यामन्यो अध्यन्तरिक्षे
तावस्मायं पुरुवारं पुरुक्षम्। गायस्मोषं विष्टान्नाभिमस्मे॥५॥

सिंहं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वः। रथिः सोमो रथिपतिर्दधातु। अवतु

देव्यदितिरन्वा। बुहद्देम विदथे सुवीरोः। विश्वान्यन्यो भुवना जजान।
 विश्वमन्यो अभिचक्षाण एति। सोमापूषणवर्वतं हियं मे। युवर्यां विश्वः पूतना
 जयेम। उद्गतम् वरुणास्तभाद्याम्। यत्किं चेद किंतवासः। अवं ते हेऽस्तत्वा
 यामि। आदित्यानमवसा न दक्षिणा। धारयन्त आदित्यासस्त्वा भूमीर्धारयन्।
 युज्ञो देवानां शुचिरपः॥६॥

मनोपास्त्वं चर्तस्यामे किंतवासंशत्वारे च॥

ते शुक्रासः शुचयो रश्मिवन्तः। सीदन्नादित्या अधि बुहिषि प्रिये। कामेन
 देवाः सरथं दिवो नं। आ यान्तु युज्ञमुपं नो जुषाणाः। ते सूनवो अदितेः
 पीवामामिषम्। युतं पिन्वल्लिहर्यन्तेजाः। प्र युज्ञिया यजमानाय येमुरे।
 आदित्याः कामं पितुमन्तमस्मो आ नं पुत्रा अदितेयान्तु युज्ञम्। आदित्यासः
 पृथिविदेवयानैः॥७॥

अस्मे कामं दाशुषे सन्तमन्तः। पुरोडाशं युतवन्तं जुषन्ताम्। स्कृभायत्

निर्ऋति ५ सेधतामंतिम्। प्र गश्मभिर्यतमाना अमुधः। आदित्यः काम प्रयत्नं
वपद्वितिम्। जुषच्च नो हृव्यदातिं यजत्राः। आदित्यान्काममवसे हुवेम। ये भूतानि
जनयन्तो विचिख्ल्युः। सीदन्तु पुत्रा अदितेनपस्थम्। स्त्रीणि बृहहृविरचाय
देवाः॥८॥

स्त्रीणि बृहिः सीदता यज्ञे अस्मिन्। ध्राजाः सेपन्तो अमंति दुरेवाम्। अस्मम्यं
पुत्रा अदितेः प्र यस्ता आदित्याः कामं हविषो जुषाणाः। अश्च नयं सुपथा
राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुणमेनः। भूयिष्ठान्ते
नमं उक्तिं कियेम। प्र वै शुक्राय भूनवे भरध्म। हृव्यं मृति चाग्रये सुपूतम्॥९॥
यो देव्यानि मानुषा जनुषिः। अन्तर्विश्वानि विद्वना जिगाति। अच्छ गिरो
मतयो देवयन्तीः। अग्निं योनि द्रविणं भिक्षामाणाः। सुसन्दृशः सुप्रतीकः स्वश्रम्।
हृव्यवाहमरति मानुषाणाम्। अग्ने त्वमस्मद्योध्यमीवाः। अनाग्नित्रा अग्न्यमन्त
कृष्णीः। पुनरस्मम्य सुविताय देवा क्षां विश्वेभिरजर्मियजत्र॥१०॥

आथे त्वं पारया नव्यो अस्मान् स्वस्तिभिरति दुर्गणि विश्वा॑ पृश्च पृथ्वी
बहुला ने उर्बी। भवो तोकाय तनयाय शं योः। प्रकारवो मनुना वृच्यमानाः।
देवद्रीचौ नयथ देवयन्तः। दक्षिणावाङ्गजिनी प्राच्येति हविर्भर्त्यभ्ये घृताचौ।
इन्द्रं नरो युजे रथम्। जग्म्याते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वृ॒म्यवो वसुपते वसुनाम्। विद्वा हि त्वा गोपति॑ शुर गोनोम्। अ॒स्मय॑
चित्रं वृष्णं रथिन्द्राः। तवेदं विश्वमितेः पश्व्यम्। यत्पश्यसि॑ चक्षेसा॑ सूर्यस्या
गवामसि॑ गोपतिरेके इन्द्र। भक्षीमाहि॑ ते प्रयत्नस्य वस्वः। समिन्द्र णो॑ मनोसा नेति॑
गोमिः। सं॑ सूरिमिर्मधवन्थसः॑ स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा॑ देवकृतं यदस्ति॑॥१२॥

सं॑ देवानाँ॑ सुमृत्या॑ यज्ञियानाम्। आराच्छुमपं॑ बाधस्व दूरम्। उग्रो यः॑
शम्बः॑ पुरुहृत तेन। अस्मे धैहि॑ यवंमद्वोमादिन्द्र। कृधीयिं॑ जरिते॑ वाजरलाम्।
आ॑ वेधसः॑ स हि शुचिः। बृहस्पतिः॑ प्रथमं जायमानः। महो॑ ज्योतिषः॑ परमे॑
व्योमन्। सुमास्यस्तुविजाते॑ रवेण। वि॑ सुसर॑श्विरथमृतमा॑स्मि॥१३॥

बृहस्पतिः समंजयद्वसुनि। महो ब्रजान्गोमतो देव पुषः। अपः
सिषासूभ्युवरप्रतीतः। बृहस्पतिः हन्त्यमित्रमकैः। बृहस्पते पर्येवा पित्रो
आ नौ दिवः पावौरवी। हुमा जुह्नां यस्ते स्तनः। सरस्वत्यमि नौ नेत्रि। ह्य
शुष्मेभिर्भूमां इवारुजत्। मानु गिरीणान्तविषेभिरुमिभिः। पारावदध्रीमवसे
मुवृत्किभिः। सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः॥१४॥

देवयानैवाः सुपृतं यजत् हस्तमस्ति तमाऽस्युमिभिर्द्वे च॥

[२]

मोमो धेनुः मोमो अर्वन्तमाशुम्। मोमो वीरं कर्मण्य ददातु। सादन्यं विद्ध्य-
सम्भेयम्। पितृः श्रवणं यो ददोशादस्मै। अषाढं युध्युल्लः सोम क्रतुभिः। या ते
धामानि हृविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वाः। त्वमपो ओजनयस्त्वज्ञाः।
त्वमातत्थोर्वन्तरिक्षम्। त्वं ज्योतिषा वि तमो वर्वथ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पूर्णिष्वाम्। या पर्वतोषोषधीष्वप्सु। तेभिर्नौ विश्वैः
सुमन् अहेडन्। राज्ञस्मोम् प्रति हृव्या ग्रभाय। विष्णोर्नृकं तदस्य प्रियम्। प्र

तद्विष्णुः। परे मात्रं या तनुवा वृथाना न ते महित्वमन्वेशनुवन्ति। उभे ते विद्य-
रजसी पृथिव्या विष्णो देव ल्वम्। परमस्य विथ्सो॥१६॥

विचक्रमे त्रिदेवः। आ ते महो यो जात पुवा अभिं गोत्राणि। आभिः स्मृधो
मिथतीरिषण्यन्। अभित्रस्य व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वो अभियुजो विष्णुचीः।
आर्याय विशेषताशीर्दासीः। अयः शृणु अथ जयन्तुत ग्रन्। अयमुत प्र कृणते
युधा गा। यदा सत्यं कृणते मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वं हृदं भेयत एजदस्मात्। अनु स्वधामं क्षरन्नापो अस्य। अवर्धत मध्य आ
नाव्यानाम्। सभीचीनेन मनसा तमिन्द्र ओजिष्ठेन। हम्नाहन्त्रभिद्यून्। मुक्तवत्सं
वृषभं वावृथानम्। अकवारि दिव्य शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे नृतनाय। उग्रः
सहोदामिह तः हुवेम। जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धनिन्द्र मुक्तवत्सिदत्र। माता यद्वीरं
दृथनद्वन्दनेषा केस्यावो मरुतः स्वधाऽउमीता। यमामेकं सुमधत्ताहिहत्यैः।

अहं ह्युप्रस्ताविषस्तुविष्मान्। विश्वस्य शत्रोरनंमं वधन्नैः। वृत्रस्य त्वा श्वसथा
दीपमाणाः। विश्वे देवा ओजहुर्ये सखार्याः। मण्डिरिन्द्र सख्यं ते अस्तु॥१९॥

अथेमा विश्वाः पृतना जयासि वर्धी वृत्रं मरुत इन्द्रियेण। स्वेन भासेन तविषो
बेभुवान्। अहमेता मनवे विश्वश्चन्द्राः। सुगा अपश्चकर वज्रबाहुः। स यो वृषा
वृष्णियेभिः समोकाः। महो दिवः पृथिव्याश समादा सृतीनसत्वा हव्ये भरेषु
मरुत्वा नो भवत्विन्द्रं ऊती। इन्द्रो वृत्रमतरद्वत्रत्यै॥२०॥

अनाधुष्यो मधवा शुर इन्द्रः। अन्वेन विश्वो अमदन्त पूर्वीः। अयः राजा
जगतश्चरणीनाम्। स एव वीरः स उ वीर्यावान्। स एकराजो जगतः परस्पा:
यदा वृत्रमतरच्छूर इन्द्रः। अथेभवद्विमिताभिक्रतूनाम्। इन्द्रो यज्ञं वर्यान्विश्ववेदाः।
पुरोडाशस्य जुषता इविन्द्रः। वृत्रं तीर्त्वा दानवं वज्रबाहुः॥२१॥

दिशोऽद्वहद्वहिता द्वहेणन। इमं यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशं प्रति
गृणात्विन्द्रः। यदा वृत्रमतरच्छूर इन्द्रः। अथैकराजो अभवज्ञनानाम्। इन्द्रो

देवाभ्युभरहत्ये आवता। इन्द्रो देवानांमभवत्पुरोगाः। इन्द्रो यज्ञे हुविषां
वावृथानः। वृत्रतन्त्रे अभयं शर्म यस्त। यः सुस सिन्धुः रद्धात्मथिव्याम्। यः
सुस लोकानक्षणोद्दिशोश्च। इन्द्रो हविष्मान्सगाणो मुरद्विः। वृत्रतन्त्रे यज्ञमिहोपं
यासत्॥ २२॥

ववर्थ विष्म इन्द्रसुरगायास्तु वृत्रतन्त्रे वज्रबाहुः पृथिव्याशीर्णि च॥

[३]

इन्द्रस्तरस्वानभिमातिहोप्रः। हिरण्यवाशीरिषिरः सुवृष्णाः। तस्य वृयः सुमतो
यज्ञियस्य। अपि भृद्रे सौमनसे स्यांम। हिरण्यवर्णे अभयं कृणोतु। अभिमातिहेन्दः
पृतनामु जिष्णुः। स नः शर्म त्रिवर्क्लथं वि यस्त। युयं पात स्वस्तिभिः सदा
नः। इन्द्रं स्तुहि वज्रिणः स्तोमपृष्ठम्। पुरोडाशस्य जुषताऽ हविनेः॥ २३॥

हत्वाभिमातीः पृतनाः सहस्रान्। अथाभयं कृणहि विष्वतो नः। स्तुहि शूरं
वज्रिणमप्रतीतम्। अभिमातिहनं पुरुहृतमिन्द्रम्। य एक इच्छुतपतिजनेषु।

तस्मा इन्द्रोय हुविरा जहोता इन्द्रो देवानां मधिपाः पुरोहितः। दिशां पतिरभवद्वाजिनोवान्। अभिमातिहा तीव्रपस्तुविष्णान्। अस्माय चित्रं वृषणं गच्छिन्दात्॥२४॥

य इमे द्यावापृथिवी महित्वा। बलेनाहं हदभिमातिहेन्द्रः। स नो हुविः प्रति गृणातु रातयै देवानां देवो निधिपा नो अव्यात्। अनवस्ते रथं वृष्णे यत्तैँ इन्द्रस्य नु वीर्योण्यहन्त्रहिम्। इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा। शमस्य च शृङ्गिणो वज्रबाहुः। मेदु राजा क्षेति च॒षणीनाम्। अग्रन नेमिः परि ता बैठुवा॥२५॥

अभि सिध्मो अंजिगादस्य शत्रुन्। वितिगमेन वृषभेणा पुरोभेत्। सं वज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां मतिमातिरच्छाशदानः। विष्णु देवं वरुणमूतये भगम्। मेदसा देवा वृपया यजञ्चम्। ता नो यज्ञमागतं विश्वधेना। प्रजावदस्मे द्रविणेह धत्तम्। मेदसा देवा वृपया यजञ्चम्। विष्णु च देवं वरुणं च रातिम्॥२६॥

ता नो अमीवा अप बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्। विष्णुवरुणा

युवमेष्वरायं नः। विशे जनाय महि शर्म यच्छ्रुतम्। दीर्घप्रेयज्ञु हविषा वृथाना।
ज्योतिषा इरातीर्दहत्तमांसि। यथोरोजेसा स्कभिता रजांसि। वीर्येभिर्वीरतमा-
शाविष्ठा। याऽपत्वे ते अप्रतीता सहोभिः। विष्णु अग्नवरुणा पूर्वहृतौ॥ २७॥

विष्णुवरुणावभिशस्तपावाम्। देवा यंजन्त हृविषा धृतेन। अपामीवां सेधतं
रक्षसंश्च। अथोधतं यजमानाय शं योः। अः होमुचा वृषभा सुप्रतृती। देवानां
देवतमा शचिष्ठा। विष्णुवरुणा प्रतिहर्थतनः। इदं नरा प्रयत्नमृतये हृविः। मही नु
द्यावापुष्ठिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भेवता शुचयद्विरक्तः॥ २८॥

यथर्मी वरिष्ठे बहुती विमिन्वन्। नृवद्योक्षा पंप्रथानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा
नव्यसीभिः। गीर्भिः कृण्ड्यु सदने क्रृतस्या। आ नौ द्यावापुष्ठिवी दैव्येन। जनेन
यात् महिं वा वरुथम्। स इथस्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापुष्ठिवी जजान-
उर्वी गंभीरे रजेसी सुमेकै। अवश्ये धीरः शच्या समैरत्॥ २९॥

भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पुद्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोक्षपस्थैः।

तं पिपूतः रोदसी मत्यवाचम्। इदं द्योवापुथिवी मत्यमस्तु। पितर्मातर्यदिहोपं
 श्वेवे वाम्। भृतं देवानामवमे अबोमिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्। उर्बी पृथ्वी
 बहुले द्वे अन्ते। उपं श्वेवे नमसा यज्ञे आस्मन्। दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्णी। द्यावा
 रक्षतं पृथिवी नो अव्वात्। या जाता ओषधयोजति विश्वाः परिष्ठाः। या ओषधयः
 सोमंराजीरश्वावतीः सोमवतीम्। ओषधीरिति मातरेऽन्या वो अन्यामवतु॥ ३०॥

इविनां दाङ्ग्रह गते पुर्वहतावक्तरेऽस्मिन्नश्च च॥

[४]

शुचिं तु स्तोमः शजथद्वत्रम्। उभा वामिन्द्राभी प्र चरणिष्यः। आ वृत्रहणा
 जीर्णिर्विषः। ब्रह्मणस्पते ल्वमस्य यन्ता। सुकस्य बोधि तनयं च जिन्व। विश्वं तद्वद्रं
 यदवन्ति देवाः। बृहद्वदेम विदथे सुवीरोः। स ईः सत्येभिः सखिभिः शुचद्विः।
 गोधायसं विधनसैरतदर्ता। ब्रह्मणस्पतिर्विषभिर्वर्णहः॥ ३१॥

धर्मस्वेदेभिर्द्विविणं व्यानद। ब्रह्मणस्पतेऽभवद्यथावशम्। सुत्यो मन्युर्महि कर्मा
 करिष्यतः। यो गा उदाज्ञम् दिवे वि चाभजत। महीवे गतिः शावसा सर्तृथक्।

इन्धोनो अग्निं वंवद्वनुप्यतः। कृतब्रह्मा शूशुब्दातहैव इति। जातेन जातमित्सूत्य
सुँसतो यं युजं कृपुते ब्रह्मण्स्पतिः। ब्रह्मण्स्पते सुयमस्य विश्वहा॥३२॥

रायः स्याम रुद्ध्यो विवस्तः। वीरेषु वीराः उपपृष्ठि नस्त्वम्। यदीशान्
ब्रह्मणा वेष्मे हवम्। स इज्जनेन स विशा स जन्मना। स पुत्रैर्वाजं भरते धना
नुभिः। देवान् यः पितरम् विवासति। श्रद्धामना हृविष्णु ब्रह्मण्स्पतिम्। यास्ते
पृष्ठनावो अन्तः। शुक्रं ते अन्यत्पृष्ठेमा आशाः। प्रपथे पथामजनेष पृष्ठा॥३३॥

प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्या। उमे अग्ने प्रियतमे सधस्थैः। आ च परा च चरति
प्रजानन्। पृष्ठा सुबन्धुदिव आ पृथिव्या। इडस्पतिर्मध्यवा दस्मवर्चा। तं देवासो
अदद्दः सुयर्थैः। कामेन कृतं तवसु स्वश्रम्। अजाऽश्वः पशुपा वाजंबस्त्यः।
थियं जिन्वो विश्वे भुवने अर्पितः। अष्टां पृष्ठा शिंथिरामुद्वर्गैवृजत्॥३४॥

सञ्ज्ञाणो भुवना देव ईयते। शुचीं वो हृव्या मरुतः शुचीनाम्। शुचिः
हिनोम्यध्वरः शुचिम्यः। ऋतेन सत्यमृतसापं आयन्। शुचिजन्मानः शुचयः

पावकाः। प्रचित्रमर्कं गुणते तु गर्या॑ मारुताय स्वतंवसे भरच्चम्। ये महांसि
महसु॒ महन्तो रेजते अथे पृथिवी मुखेष्य॑। अ॒सेष्वा म॑रुतः खादयो॑ वः॥३५॥
वक्षः सुरुक्मा उप॑ शिश्रियाणाः। वि॑ विद्युतो॑ न॒ वृष्टिर्मी॑ लचानाः। अनु॑
स्वधामायु॑धेर्यच्छमानाः। या॑ वः॑ शर्म॑ शशमानाय॑ सन्ति॑। त्रिधात॑नि॑ दाशुर्वे॑
यच्छुताधि॑। अ॒स्मम्य॑ तानि॑ मरुते॑ वियन्ता॑। गुण्ये॑ नो॑ धत्त॑ वृष्णः॑ सुवीरम्॑। इमे॑
तुरं॑ म॑रुतो॑ रामयन्ति॑। इमे॑ सह॑ महसु॑ आ॑ न॑मन्ति॑। इमे॑ शशमवनुष्टुतो॑ नि॑
पान्ति॑॥३६॥

गुरुद्वेषो॑ अरंकषे॑ दर्थन्ति॑। अ॒रा॑ इवेदचरंमा॑ अहेवा॑। प्रप्र॑ जायन्ते॑ अकेवा॑ महोभिः।
पृश्नज्ञ॑ पुत्रा॑ उपमास्तो॑ गमिष्ठाः। स्वया॑ मृत्या॑ मरुतः॑ सं॑ निमिक्षः। अनु॑ ते॑ दायि॑
मह॑ इन्द्रियायो॑। सत्रा॑ ते॑ विश्वमनु॑ वृत्रहत्यै॑। अनु॑ क्षत्रमनु॑ सहो॑ यजत्रा॑। इन्द्र॑
देवेभिरनु॑ ते॑ नृपह्यै॑। य इन्द्र॑ शुष्मो॑ मधवन्ते॑ अस्ति॑॥३७॥

शिक्षा॑ सखिष्यः॑ पुरुहृत॑ नृष्यः। त्वं॑ हि॑ इदा॑ मंथवन्विचेता॑। अपावृष्टि॑ परिवृति॑

न राधेः। इन्द्रो राजा जगतश्चैषणीनाम्। अधिक्षमि विषुल्पं यदस्ति। ततो
ददातु दाशुषे वसूनि। चोद्राध उपस्तुतश्चद्वार्का। तमुष्टहि यो अभिभूत्योजाः।
वृन्वन्नवातः पुरुहृत इन्द्रः। अषाढ्मुग्रं सहमानमामिः॥३८॥

गीर्भिर्वर्ध वृष्मं चैरपणीनाम्। स्थृरस्य ग्रायो बहुतो य ईशो। तमं छवाम
विदथेष्विन्द्रम्। यो वायुना जयति गोमतीषु। प्रधृष्णुया नयति वस्यो अच्छ। आ ते
शुष्मो वृष्म एतु पश्चात्। ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमैल्वार्डा
इन्द्र द्युम् मुवर्वद्धेह्यस्मे॥३९॥

वर्गाहैर्वश्वाऽजनेष पूषोद्वर्गेष्वजल्खादयो वः पान्त्यस्त्यभिनवं च॥

[५]

आ देवो यातु साक्षिता सुरक्षेः। अन्तरिक्षप्रा वहमाने अश्वैः। हस्ते दधाने नर्या
पुरुषिणि। निवेशयं च प्रसुवं च भूमां। अभीवृतं कृशनैर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजतो
बृहन्तम्। आस्थाद्रथः साक्षिता चित्रमानुः। कृष्णा रजांसि तविष्णि दधोनः। सधा
नो देवः साक्षिता सुवाया। आ साक्षिपद्मसुपतिर्वसूनि॥४०॥

विश्रयंमाणो अमांतिमुरुचीम्। मर्त्भोजनंमधंगसतेन। विजना॑ञ्च्यावा:
 शिंतिपादे॑ अख्यन्। रथः॒ हिरण्यप्रउगं वहन्तः। शश्वद्विशः॑ मवितुदेव्यस्या
 उपस्थे॑ विश्वा भुवनानि तस्यः। लि॒ मुपर्णो अन्तरिक्षाण्यस्यत्। गभी॑रवेपा असुरः
 मुनीथः। क्षेदानी॑ मुर्धः कश्चिकेता कृतमान्द्या॑ रुश्मेस्या तेताना॥४१॥

भगं धियं वाजयन्तः पुरंन्धिम्। नराशः॑ सो ग्रास्पतिर्नो अव्यात्। आ ये वामस्यं
 सङ्गेशे॑ रयीणाम्। मित्रा देवस्यं सवितुः स्याम्। आ नो विश्वे अस्त्रागमन्तु देवाः।
 मित्रो अर्यमा वरुणः सुजोषाः। भुवन् यथो नो विश्वे॑ वृथासः। करैऽसुषुपाहा॑ विथुरं
 न शबः। शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु। शः॒ सरस्वती॑ सुह धीमिरस्तु॥४२॥

शमंभिषाचः शमं गतिपाचः। शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः। ये संवितुः
 सत्यमंवस्य विश्वो॑ मित्रस्य॑ ब्रते वरुणस्य देवाः। ते सौभगं वीरवद्वोमदप्तेः। दधातन्
 द्रविणं चित्रमस्मो। अये याहि दृत्य॑ वारिषेण्यः। देवाः॑ अच्छा॑ ब्रह्मकृता॑ गुणेना॑
 सरस्वती॑ मुरुतो॑ अश्विनापः। यक्षि॑ देवात्रंलघेयाय॑ विश्वान्॥४३॥

द्यौः पिंतः पुर्थिवि मातृरथंका। अग्ने भ्रातर्वसवो मुडता नः। विश्वं आदित्या
अदिते मूर्जोषाः। अस्माय शर्म बहुलं कि यन्ता। विश्वे देवाः शृणुतेमः हवं मे
ये अन्तरिक्षे य उप द्यावि इषा ये ओग्निजिह्वा उत वा यजत्राः। आसद्यास्मिन्ब्रह्मिषि
मादयध्वम्। आ वा मित्रावरुणा हृव्यजुष्टिम्। नमसा देवावर्षसाऽऽवृत्याम्॥४४॥

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सह्या अस्माकम्। वृष्टिर्द्व्या सुपुरा। युवं वस्त्राणि
पीवुसा वंसाथे। युवोरच्छिद्रा मन्तवो ह सर्गः। अवांतिरतमनुतानि विश्वाः। क्रहतेन
मित्रावरुणा सचेथो। तथ्यु वा मित्रावरुणा महित्वम्। ईर्मा तस्युषीरहंभिर्दद्वहे।
विश्वाः पिन्वथ स्वसंरस्य धेनाः। अनु वामेकः पुरिणा वंवर्ति॥४५॥

यद्व॒हिष्टन्नाति विदे सुदानू। अच्छिद्र॑ शर्म भुवनस्य गोपा। ततो नो
मित्रावरुणाववीष्टम्। मिषासन्तो जीगिवा स्मैः स्यामा। आ नो मित्रावरुणा
हृव्यदातिम्। धृतेर्गव्यूतिमुक्षतमिङ्गमिः। प्रति वामत्र वर्मा जनाय। पृणीतमुद्ग्रो
दिव्यस्य चारोः। प्र बाहवा मिसृतं जीवसें नः। आ नो गव्यूतिमुक्षतं धृतेना॥४६॥

आ नो जनै श्रवयतं युवाना। श्रुतं मै मित्रावरुणं हवेमा। इमा रुद्रायं
स्थिरधन्वने गिरः। क्षिप्रेष्वे देवायं स्वधामै। अषाढाय सहमानाय मीढुषै
तिगमायुधाय भरता शृणोतेन। ल्वादतेमी रुद्र शन्तेमभिः। शतः हिमा अशीय
भेषजेभिः। व्यंस्मद्वेषो वितरं व्यःहः। व्यामीवाऽश्चातयस्वा विष्पूचीः॥४७॥

अर्हन्बिभर्षि मा नस्तोके। आ तै पितर्मलताऽ सुम्रमेतु। मा नः सूर्यस्य
सन्दृशो युयोथाः। अभि नो वीरो अर्वति क्षमेता। प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः। एवा
ब्रौ वृषभ चेकितान। यथा देव न हणीषे न हःस्मि। हावनश्रूर्णो रुद्रेह बौधि।
बृहद्वदेम विदथे सुवीरोः। परि षो रुद्रस्य हेतिः स्तुहि श्रुतम्। मीढुष्टमाऽहन्बिभर्षि।
त्वमग्रे रुद्र आ वो राजानम्॥४८॥

वस्तुनि ततानास्तु विश्वान् वकृत्या वक्तिं षुटेन विष्पूचीः श्रुतद्वे च॥

[६]

सूर्यो देवीमुपसः रोचमानामर्यः। न योषाम्येति पश्चात्। यत्रा नरो देवयन्तो
युगानि। वित्तन्वते प्रति भृद्रायं भृद्रम्। भृद्रा अश्वा हरितः सूर्यस्य। चित्रा एदग्वा

अनुमाद्यांसः। नमस्यन्तो दिव आ पृष्ठमस्थुः। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः।
तथ्सुर्यस्य देवत्वं तम्हित्वम्। मुद्या कर्तविर्विततः सञ्जभार॥४९॥

यदेदयुक्त हरितः सुधस्थात्। आद्रात्रि वासस्तनुते सिमस्मै। तन्मित्रस्य
वरुणस्याभिचक्षे। सूर्यो रूपं कृणुते द्योरुपस्थै। अनन्तमन्यद्वशदस्य पाजः।
कृष्णमन्याद्विरितः सं भरन्ति। अद्या देवा उदिता सुर्यस्य। निरहसः
पिपृतान्निरवद्यात्। तत्रो मित्रो वरुणो मामहन्ताम्। अदितिः सिन्धुः पृथिवी उत
चौः॥५०॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेति। द्वे अर्थस्तरणिऋजमानः। नुनं जनाः सूर्येण
प्रसूताः। आयत्रथानि कृणवन्रपाख्सि। शं नो भव चक्षसा शं नो अहा। शं भानुना
शः हिमा शं घुणेन। यथा शमस्मै शमसहगेणो। तथ्सुर्य द्रविणं धेहि नित्रम्।
चित्रं देवानामुदगादनोकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्रेः॥५१॥

आपा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्युपश्च। त्वष्टा

दध्तन्त्रेस्तु गीपम् । त्वष्टा वीरं पिशङ्गरूपः । दशेमन्त्वद्वृजनयन्त गर्भम् । अतांद्रासो
युवतयो बिभर्तम् । तिगमानीकुङ्कु स्वयेशसं जनेषु । विरोचेमानं परिपीत्रयन्ति
आविष्णो चर्ते चारुरासु । जिल्हानामुखर्वस्वयेशा उपस्थेः॥५२॥

उमे लद्धिर्बिष्यतुर्जायमानात् । प्रतीची मिहं प्रतिजोषयेते । मित्रो जनान्म
स मित्रा अयं मित्रो नेमस्यः सुशेवः । राजा सुक्षत्रो अंजनिष्ठ वेधाः । तस्य
वयः सुमतौ यज्ञियस्या । अपि भद्रे सौमनसे स्यामा । अनमीवास इड्या मदन्तः ।
मितज्जमंवो वारेमना पूर्थिव्याः । आदित्यस्य व्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमतौ स्यामा । मित्रं न ईः शिष्या गोषु गृव्यवत् । स्वाधियो
विदथेऽपस्वजीजनन् । अरेजयताः गोदसी पाजेसा गिरा । प्रति प्रियं यज्जतं
जनुषामवः । महाः आदित्यो नमसोपसद्यः । यातयज्ञो गुणते सुशेवः । तस्मा
एतत्पञ्चतमाय जुष्मा । अग्ने मित्राय हविरा जुहोता । आ वाः रथो गोदसी
बद्धधानः॥५४॥

हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्चैः । धूतवर्तीनिः पूर्विर्मीरुचानः । इषां बोढा

नुपतिर्वाजिनीवान्। स प्रथनो अभि पञ्च भुमे। त्रिवन्धुरो मनसायांतु
युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः। कुत्रा चिद्यामंश्चिन् दधाना। स्वश्वा-
यशसाऽऽयातमवर्का। दक्षा निधि मधुमन्तं पिबाथ। वि वा रथो लक्ष्मा-
यादमानः॥५५॥

अन्तां दिवो बोधते वर्तनियाम्। युवो श्रियं परि योषावृणीता। सूर्यो द्विहुता
परितलिन्यथायाम्। यद्देवयन्तमवर्थः शर्चीमिः। परिश्रः सर्वां मनावां वयोगाम्। यो
हस्यवाऽ रथिरावस्तु उस्माः। रथो युजानः परियाति वर्तिः। तेन नः शं योरुषसो
व्युष्टो। न्याश्वेना वहतं युजे अस्मिन्। युवं भुज्युमवंविद्धं समुद्रे॥५६॥

उद्दहथर्णसो अस्तिथानैः। पत्रित्रिभिरश्रमैरव्युषिभिः। दृसनांभिरश्विना
पारथ्यन्ता। अग्नीषोमा यो अद्य वाम्। इदं वर्चः सपर्यति। तस्मै धत्तं सुवीर्यम्।
गवां पोषः स्वाश्वियम्। यो अग्नीषोमा हविषा सपर्यत्। देवद्रीचा मनसा यो
घृतेन। तस्य ब्रतः रक्षतं पातमःहेसः॥५७॥

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। अग्नीषोमा य आहुतिम्। यो वां
दाशोङ्कविष्टितम्। स प्रजया सुवीर्यम्। विश्वमायुर्वशजवत्। अग्नीषोमा चेति
तद्वीर्यं वाम्। यदमुष्णीतमवसं पणिङ्गोः। अवातिरतं प्रथयस्य शेषः। अविन्दतं
ज्योतिरेकं बहुम्यः। अग्नीषोमाविमः सु मेऽग्नीषोमा हृविषः प्रस्थिंतस्य॥५८॥

ज्ञामार छोरप्रेस्तपस्य उपक्षन्तो बद्धानो वृच्छा यादमानः समुद्रेऽहंसः प्रस्थिंतस्य॥

[७]

आहमस्मि प्रथमजा कृतस्य। पूर्वं देवेष्यो अमृतस्य नभिः। यो मा ददाति स
इदेव माऽऽवाः। अहमन्नमन्नमदन्नमद्द्वि। पूर्वमन्नेरपि दहत्यन्नम्। यत्तो हास्ताते
अहमुत्तरेषु। व्यातेमस्य पश्वाः सुजन्मम्। पश्यन्ति धीर्णः प्रचरन्ति पाकाः।
जहाम्यन्यन्न जहाम्यन्यम्। अहमन्नं वशमिच्चरामि॥५९॥

समानमर्थं पर्येष्मि भुञ्जता को मामन्नं मनुष्यो दद्येता। पराकं अन्नं निहितं
लोक पुतत्। विश्वेदेवः पितृभिर्जुसमन्नम्। यदद्यते लुप्यते यत्परोप्यते। शततमी

सा तुर्नमें बभूवा महान्तौ चूर्क संकुद्धयेन पग्रो दिवं च पृश्णिं पृथिवीं चं
साकम्। तथमिष्यबन्तो न मिनन्ति वेधसः। नैतद्यो भवति नो कर्नीयः॥६०॥
अन्नं प्राणमन्नेमपनमाहः। अन्नं मृत्युं तमुं जीवातुमाहः। अन्नं ब्रह्माणो जरसं
वदन्ति। अन्नेमाहः प्रजननं प्रजानाम्। मोघमनं विन्दते अप्रचेताः। सत्यं ब्रवीमि
वध इथम तस्य। नार्यमणं पुष्यति नो सखोयम्। केवलाधो भवति केवलादी।
अहं मेघः स्तनयन्वर्षपनस्मि। मामदन्त्यहमद्यन्यान्॥६१॥

अहं सद्गुतो भवामि। मदादित्या अधि सर्वं तपन्ति। देवीं वाचमजनयन्त्
यद्वागवदन्ती। अनन्तामन्तादधि निर्मितां महीम्। यस्या देवा अदधुर्भौजनानि।
एकाक्षरं द्विपदाऽ षष्ठ्यां चा वाचं देवा उपं जीवन्ति विश्वैः। वाचं देवा उपं
जीवन्ति विश्वैः। वाचं गन्धवर्वः पश्वो मनुष्याः। वाचोमा विश्वा भुवनान्यापिता॥६२॥
सा नो हवं जुषतामिन्द्रपली। वागक्षरं प्रथमजा ऋतस्य। वेदानां माता-

ज्मूतेर्स्य नाभिः। सा नो जुषाणोपं यज्ञमागौत। अवेन्ति देवी मुहवा॑ मे अस्तु।
यामृषयो मञ्चकृतौ मनीषिण॑। अन्वैच्छ॑ देवास्तापस्मा॑ श्रमेण। तान्देवी॑ वाच॑ हृविषा॑
यज्ञामहे। सा नो दधातु सुकृतस्य॑ लोके। चृत्वारि॑ वाक्परिशिमिता॑ पृदानि॥६३॥

तानि॑ विदुञ्ज्ञाह्यणा॑ ये मनीषिण॑। गुहा॑ त्रीणि॑ निहिता॑ नेङ्ग्यन्ति। तुशीर्य॑ वाचो॑
मनुष्यो॑ वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः॑ समीच्यतो॑ श्रद्धयो॑ विन्दते॑ हृविः। श्रद्धां॑ भगव्य
मृर्धनि॑। वच्यसा॑ वैद्यामसि। प्रियः॑ श्रद्धे॑ ददतः। प्रियः॑ श्रद्धे॑ दिदासतः। प्रियं॑
भोजेषु॑ यज्ञव्यसु॥६४॥

इदं॑ मे उदितं कृथि। यथा॑ देवा॑ असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु॑ चक्रिरे। एवं॑ भोजेषु॑
यज्ञव्यसु। अस्माकं॑ गुदितं कृथि। श्रद्धां॑ देवा॑ यज्ञमानाः। वायुगोपा॑ उपासते। श्रद्धा॑
हृदय्यया॑ इडूकृत्या। श्रद्धयो॑ हृयते॑ हृविः। श्रद्धां॑ प्रातर्हवामहे॥६५॥

श्रद्धां॑ मध्यन्दिनं॑ परि। श्रद्धा॑ सूर्यस्य॑ निमुच्चि। श्रद्धे॑ श्रद्धापये॑ह मा॑। श्रद्धा॑
देवानधि॑ वस्ते। श्रद्धा॑ विश्वमिदं॑ जगता॑। श्रद्धां॑ कामस्य॑ मातरम्। हृविषा॑

वर्धयामसि। ब्रह्मं जज्ञानं प्रथमं पुरस्तांता वि सीमतः मुखो वेन ओवः। स
बुधियो उप मा अस्य विष्ठः॥६६॥

सतश्च योनिमसतश्च विवेः। पिता विराजामृष्मो रथीणाम्। अन्तरिक्षं
विश्वरूपं आविवेश। तमकैर्गच्छर्चन्ति वस्मम्। ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः।
ब्रह्मं देवानेजनयत्। ब्रह्म विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्मं ब्रह्मण
आत्मना। अन्तर्गम्मन्त्रिमे लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मोव भूतानां ज्येष्ठम्। तेन कोऽहति स्पर्धितुम्।
ब्रह्मदेवाञ्चयस्मि शत्। ब्रह्मान्त्रिद्वप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वो भूतानि। नावीवान्तः
समाहिता। चतस्र् आशाः प्रचरन्त्वभयः। इमं नौ यज्ञं नेतु प्रजानम्। यृतं
पिन्वन्तजरः सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्मं समिद्वल्याहुतीनाम्। आ गावो अग्मन्त भद्रमंकन्। सीदन्तु गोष्ठे
रणयन्त्वस्मो। प्रजावतीः पुरुषोऽह स्युः। इन्द्राय पर्वीरुषस्मो दुहानाः। इन्द्रो

यज्ज्वने पृणते चं शिक्षति। उपेह्दाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो गच्छिमिदस्य
वृर्धयन्। अभिन्ने लिङ्गे नि देखाति देवयुम्। न ता नैशन्ति न ता अर्वा॥६९॥

गावु भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः। इमा या
चिंता अश्वीलं चित्कृष्णथा सुप्रतीकम्। भ्रद्रं गृहं कृष्णथ भद्रवाचः। बृहद्वा वयं
उच्यते सुभासु। प्रजावतीः सुयवसः रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः।
मा वैः स्तोन ईशत् माऽधशःसः। परि वो हेती लुद्रस्य वृज्ञात्। उपेदमुपचर्नम्।
आमु गोषूपपृच्यताम्। उपरेष्मस्य रेतासि। उपेन्द्र तवं वीर्यै॥७०॥

चर्यामि कर्मयोऽन्यानपिता पूदानि यज्ज्वसु हवामहे विषा लोकाः सुवीरमर्वा पिबन्तीः पद्म॥ [८]

ता सूर्याचन्द्रमसां विश्वभृतंमा महत्। तेजो वसुमद्राजतो दिवि। सामात्माना
चरतः सामचारिणा। ययोर्विंतं न ममे जातु देवयौ। उभावन्तौ परि यात् अस्या॥
द्विवो न रशमीः स्तनुतो व्यर्णवो। उभा भुवन्ती भुवना कविक्रता सूर्या न चन्द्रा चरतो

हुतामंती। परीं द्युमद्विश्विदा॑ उभा॒ दिवः। सूर्या॑ उभा॒ चन्द्रमसा॑ विचक्षणा॥७१॥
 विश्ववौंगा॑ वरिवोभा॑ वरेण्या। ता॑ नोऽवतं मतिमन्ता॑ महित्रता। विश्ववर्पी॑
 प्रतरणा॑ तर्न्ता। सुवार्ददा॑ दृशये॑ भूरिरेशमी। सूर्या॑ हि॑ चन्द्रा॑ वसु॑ लेषदेशता।
 मनस्विनोभानुचरतोऽनु॑ सन्दिवम्। अस्य श्रवो॑ नद्यः॑ सुस विश्रिति। द्यावा॑
 क्षामा॑ पृथिवी॑ देशतं वसुः। अस्मे॑ सूर्यचन्द्रमसाऽभिचक्षे॑ श्रद्धेकमिन्द्र चरतो॑
 विचर्तुरम्॥७२॥

पुर्वापरं चरतो॑ माययेतो। शिशु॑ क्रीडन्तो॑ परि॑ यातो॑ आच्वरम्। विश्वान्यन्यो॑
 भुवनाऽभि॑ चष्टे। कृतुनन्यो॑ विदधंजायते॑ पुनः। हिरण्यवर्णः॑ शुचयः॑ पावका॑ यासा॑
 राजा॑ यासा॑ देवा॑ शिवेन॑ मा॑ चक्षुषा॑ पश्यता। आपो॑ भूद्रा॑ आदित्यश्यामि।
 नासंदासीनो॑ सदासीत्दानीम्। नासीद्रजो॑ नो व्योमा॑ पुरो यत्। किमावरीवः॑ कुह॑
 कस्य शर्मन्॥७३॥

अस्मः॑ किमासीद्रहनं॑ गर्भीरम्। न मृत्युरमृतं॑ तर्हि॑ न। रात्रिया॑ अह॑

आसीत्प्रकेतः। आनीदवातः स्वधया तदेकम्। तस्माद्भान्यं न पुरः किञ्चनासि
तम् आसीत्तमसा गृद्धमर्ये प्रकेतम्। स्त्रिलः सर्वमा इदम्। तुच्छेनाभिहितं
यदासीत्। तमस्तम्भिना जोयुतेकम्। कामस्तद्ये समवर्तताथि॥७४॥

मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसीति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कुवयो
मनीषा। तिरश्चीनो विंतो रश्मिरेषाम्। अथः स्विदासी(३)दुपरि स्विदासी(३)त्।
रेतीषा ओसम्भाहिमानं आसन्। स्वधा अवस्तात्प्रयतिः पुरस्तात्। को अद्वा
बैदं क इह प्र बौचत्। कुत् आजोत् कुते इयं विमुषिः। अवर्गदेवा अस्य
विमर्जनाय॥७५॥

अथा को बैदं यते आभूवा। इयं विमुषिर्यते आभूवा। यदिं वा दधे यदिं वा
ना यो अस्याध्येकः परमे व्योमन्। सो अङ्ग बैदं यदिं वा न बैदं। किञ्चस्विद्धनङ्कं
उ स वृक्ष आसीत्। यतो द्यावोपृथिवी निष्ठतक्षुः। मनीषिणो मनसा पृच्छतेदुतत्।
यद्यन्ति इद्वनानि धारयन्। ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्॥७६॥

यतो द्यावोपुथिवी निष्ठतक्षः। मनीषिणो मनसा विब्रवीमि वः।
 ब्रह्मायतिष्ठद्वनानि धारयन्। प्रातरश्चिं प्रातरिन्द्रः हवामहे। प्रातर्मित्रावरुणा
 प्रातरश्चिना। प्रातर्मगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिम्। प्रातः सोमसुत रुद्रः हुवेम। प्रातर्जितं
 भग्मुग्रः हुवेम। वृयं पुत्रमदित्यो विधत्ता। आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चित्॥७७॥

राजा चिद्यं भग्म भक्षीत्याह। भग्म प्रणेतर्मग्म सत्यराधः। भग्मो धियमुदव ददन्तः।
 भग्म प्रणो जनय गोभिरश्चैः। भग्म प्रनीभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानीं भग्मवन्तः स्याम।
 उत प्रपित्व उत माध्ये अहोम। उतोदिता मधवन्ध्मुर्यस्य। वृयं देवानां सुमतौ
 स्याम। भग्म एव भग्मवाः अस्तु देवाः॥७८॥

तेन वर्यं भग्मवन्तः स्याम। तं त्वा भग्म सर्व इज्ञोहवीमि। स नो भग्म पुरुषु उता
 भवेह। समर्थवायोपस्तो नमन्ता। दधिकावेव शुचये पदाय। अर्वाचीनं वसुविदं
 भग्म नः। रथमिवाश्वा वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गमतीर्न उषासः। वीरवतीः
 सदमुच्छन्तु भद्राः। यृतं दुहोना विश्वतः प्रपीनाः। युयं पात स्वस्तिः सदा

नः॥७९॥

विचक्षणा विचर्तुरुः शर्मन्त्रिधे विसर्जनाय ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीतुरश्चेह्वा: प्रपीना एकं च॥——[९] पीवोन्नान्ते

शुक्रासः सोमो ऐनमित्तस्तरं स्वाज्ञचिमा देवो यात् सूर्यो देवीमहमस्मि ता सूर्यचन्द्रमसा नवो॥१॥

पीवोन्नामस्य त्वं पारथानाप्यः शुचि नु विश्रयमाणो दिवो रुक्मोऽनं प्राणमन्त्वा सूर्यचन्द्रमसा नवंसप्तिः॥७९॥

पीवोन्नां युधं पात् स्वास्तिभिः सदा नः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तुतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अग्निर्दः पातु कृतिकाः। नक्षत्रं देवमिन्द्रियम्। इदमासां विचक्षणम्। हृविशासं
जुहोतना। यस्य भान्ति रुशमयो यस्य केतवः। यस्येमा विश्वा भुवनानि सर्वाँ
स कृतिकाभिरभिसंवसानः। अग्निर्दः देवः सुविते देखातु। प्रजापते गोहिणी वैतु
पत्नीं विश्वरूपा बृहती चित्रमानुः॥१॥

सा नौ यज्ञस्यं सुविते देखातु। यथा जीवेम शरदः सर्वैराः। गोहिणी
देव्युद्गात्युशस्तात्। विश्वा रूपाणि प्रतिमोदमाना। प्रजापतिः हृविषां वर्यिन्ती।
प्रिया देवानामुपयातु यज्ञम्। सोमो राजा मृगशीर्षेण आगन्। शिवं नक्षत्रं
प्रियमस्य धाम। आप्यायमानो बहुधा जनेषु। रेतैः प्रजां यज्ञमाने देखातु॥२॥

यते नक्षत्रं मुगशीरुपमस्ति। प्रियः राजन् प्रियतमं प्रियाणाम्। तस्मै ते सोम हविषा विधेम। शं ने एषि द्विपदे शं चतुष्पदे। आद्रिष्या रुद्रः प्रथमा न एति। श्रेष्ठो देवान् पतिरस्त्रियानाम्। नक्षत्रमस्य हविषा विधेम। मा ने प्रजा र्गीरिष्यनोत वीरान्। हेती रुद्रस्य परि जो वृणक्तु। आद्रा नक्षत्रं जुषताः हविर्नः॥३॥

प्रमुञ्चमानो द्विरितानि विश्वा। अपाधशः सचुदतामरातिम्। पुनर्नो देव्यदिति: स्पृणोत्। पुनर्वसु नः पुनरेता यजम्। पुनर्नो देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषा यजामः। एवा न देव्यदितिरनवा। विश्वस्य भूत्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसु हविषा वर्धयन्ती। प्रियं देवानुमष्टेत् पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभि सम्बभूवा। श्रेष्ठो देवान् पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु। तिष्योऽपुरस्तोऽुत मोऽयतो ने:। बृहस्पतिर्नः। वृहस्पतिर्नः। परि पातु पश्चात्। बाधेतां द्वेषो अभयं कृषुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदं सुर्पेयो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीं क्षियन्ति। ते नः सर्पासो हव्मागमिष्ठाः। ये रोचने
सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनुं सञ्चरन्ति। येषां माश्रेषा अनुयन्ति कामम्।
तेष्यः सर्पेष्यो मधुमज्जहोमि। उपहृताः पितरो ये मधासु मनोजवसः सुकृतः
सुकृत्याः। ते नो नक्षत्रे हव्मागमिष्ठाः। स्वधामिर्यजं प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये ओग्निदग्धा येऽग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरं क्षियन्ति। याऽश्च विद्या याऽ
उच न प्रविद्या। मधासु यज्ञे सुकृतं जुषन्ताम्। गवां पतिः फल्जुनीनामसि ल्वम्।
तदर्थमन्वरुणमित्रं चारु। तं त्वा वये सनितारे सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप
संविशेम। येनेमा विश्वा भुवनानि संज्ञिता। यस्य देवा अनु सं यन्ति चेतः॥७॥

अर्यमा राजा उज्जस्तुविष्मान्। फल्जुनीनामृष्मो रोरवीति। श्रेष्ठो देवानां भगवो
भगासि। तत्त्वा विदुः फल्जुनीस्तस्य वित्तात्। अस्मच्यं क्षत्रमज्जरं सुवीर्यम्।
गोमदश्ववदुप सनुदेह। भगो ह दाता भग इत्यदाता। भगो देवीः फल्जुनीरा
विवेश। भगस्येत प्रसंवं गंमेमा। यत्र देवैः संधमाद मदेम॥८॥

आयोत् देवः सांवितोपयात्। हिरण्ययेन सुवता रथेन। वहन् हस्तः सुभगं
विद्धनापसम्। प्रयच्छन्तं पपुरि पुण्यमच्छ। हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन
प्रतिगृह्णीम् एनत। दातारमद्य सांविता विदेया। यो नो हस्ताय प्रसुवाति यजमा।
त्वष्टा नक्षत्रमध्येति चित्राम्। सुभः संसं युवतिः रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्नमृतान्मत्याद्श्वा। रूपाणि पिशन् भुवनानि विश्वा। तत्रस्त्वष्टा तद्
चित्रा विचष्टाम्। तत्रक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तत्रः प्रजां वीरवतीः सनोतु।
गोभिर्नो आश्वे: समनकु यजमा। वायुर्नक्षत्रमध्येति निष्ठाम्। तिगमश्वङ्गो वृषभो
रोकवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप द्वेषाःसि नुदत्तमरातीः॥१०॥

तत्रो वायुस्तदु निष्ठा श्वणोतु। तत्रक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तत्रो देवासो
अनुजानन्तु कामम्। यथा तरेम द्वूरितानि विश्वा। द्वूरमस्मच्छत्रेवो यन्तु भीताः।
तदिन्द्राश्वी कृषुता तद्विशाखे। तत्रो देवा अनुमदन्तु यजमा। पश्चात् पुरस्तादभयं
नो अस्तु। नक्षत्राणामधिपली विशाखे। श्रेष्ठोविन्द्राश्वी भुवनस्य गोपौ॥११॥

विषेचः शात्रनपु बाध्मानौ। अपु क्षुधु नुदतामर्गोतिम्। पूर्णा पुश्चादृत पूर्णा
पुरस्तात्। उत्मोच्यतः पैर्णमासी जिंगाय। तस्या देवा अधि संवसन्तः। उत्तमे
नाके इह मादयन्ताम्। पूर्वी सुवर्चा युवतिः सजोषाः। पैर्णमास्युदगुच्छोभमाना।
आप्याययेन्ती द्विरितानि विश्वा। उकु दुहां यजमानाय युजमा॥१२॥

चित्रमानुर्यज्ञाने दधातु हुविनः पाथ्यक्षेत्रो जुष्ट्वाश्वेत्रो मदेम गेचमानमर्गतीर्गोपै यजमा॥——————[१]

ऋद्ध्यास्मै हृव्येनमंसोपसद्य। मित्रं देवं मित्रयेयं नो अस्तु। अनुराधान् हविषा
वृद्धयेन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वीराः। चित्रं नक्षत्रमुदगातुरस्तात्। अनुराधास
इति यद्वदेन्ति। तन्मित्र एति पथिभिर्देवयानैः। हिरण्ययैर्विततैर्नरिक्षो। इन्द्रो
ज्येष्ठामनु नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं वृत्रतुये ततारं॥१३॥

तस्मिन्वृथममृतं दुर्लोनाः। क्षुधु तेरेम द्विरितिं द्विरिष्टिम्। पुरद्वराय वृषभाय
धृष्णवै। अषोदाय सहमानाय मीडुषैः। इन्द्रोय ज्येष्ठा मधुमहुहोना। उकु कृणोतु
यजमानाय लोकम्। मूलं प्रजां वीरवर्तीं विदेय। पराच्येतु निरक्षेति: पराचा।

गोभिर्नक्षत्रं पृशुभिः समंक्तम्। अहेर्भूयाद्यज्मानाय मह्यम्॥१४॥

अहेनो अद्य सुविते देखात्। मूलं नक्षत्रमिति यद्वदन्ति। परश्चौ वाचा निरक्षितिं
नुदामि। शिवं प्रजायै शिवमस्तु मह्यम्। या दिव्या आपः पर्यसा सम्बूद्धुः।
या अन्तरिक्ष उत पर्थिवीर्यः। यासामपादा अनुयन्ति कामम्। ता न आपः
शङ् स्योना भेवन्तु। याश्च कृप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैश्नतीकृत
प्राप्तचीर्यः॥१५॥

यासामपादा मधुं भक्षयन्ति। ता न आपः शङ् स्योना भेवन्तु। तत्रो विश्वे
उपं शृणवन्तु देवाः। तदेषादा अभिसंयन्तु युज्ञम्। तत्रक्षत्रं प्रथतो पृशुभ्यः।
कृषिर्वृष्टिर्यजमानाय कल्पताम्। शुभ्राः कृन्या युवतयः सुपेशोःसः। कुर्मकृतः सुकृतो
वीर्यार्वतीः। विश्वान् देवान् हविषां वर्धयन्तीः। अषाढः काममुपं यान्तु युज्ञम्॥१६॥

यस्मिन् ब्रह्माऽऽयं यथार्वमेतत्। अमुं च लोकमिदम् च सर्वम्। तत्रो
नक्षत्रमभिजिह्वजित्य। श्रियं दधात्वहृणीयमानम्। उमो लोको ब्रह्मण् सज्जितेमौ।

तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विच्छाम्। तस्मैन्बयं पुतनाः सञ्जेयेम। तन्नो देवासो
अनुजानन्तु कामम्। शृणवन्ते श्रोणाम्मृतस्य गोपाम्। पुण्योमस्या उपशृणोमि
वाचम्॥१७॥

महीं देवीं विष्णुपलीमजुर्थाम्। प्रतीचीमेनां हृविषो यजामः। त्रेधा
विष्णुरुग्णायो विचक्षमो। महीं द्विं पृथिवीमन्तरिक्षम्। तच्छ्रोणोतिश्रवं
इच्छमाना। पुण्यं श्लोकं यजमानाय कृणवती। अष्टौ देवा वसेवः सोम्यासः।
चतस्रो देवीरजणः श्रविष्ठाः। ते यज्ञं पान्तु रजसः पुरस्तात्। संवथ्सुरीणम्मृतं
स्वस्ति॥१८॥

यज्ञं नैः पान्तु वसेवः पुरस्तात्। दक्षिणतोऽभियन्तु श्रविष्ठाः। पुण्यं नक्षत्रमभि
संविशाम। मा नो अर्गोतिरघशः साउगन्। क्षत्रस्य राजा वरुणोऽधिराजः।
नक्षत्राणां शतभिषग्वसिष्ठः। तो देवेयः कृषुतो दीर्घमायुः। शतः सहस्रा
प्रेषजानि धतः। यज्ञं नो राजा वरुण उपयातु। तन्नो विश्वे अभि संयन्तु
देवाः॥१९॥

तन्मो नक्षत्रं शतभिंषजुषणम्। दीर्घमायः प्रतिरङ्गेषजानि। अज
एकपादुदगात्प्रस्तात्। विश्वा भूतानि प्रति मोदमानः। तस्य देवा: प्रसुवं
यन्ति सर्वे प्रोष्ठपदासौ अमृतस्य जोपाः। विभ्राजेमानः समिधान उग्राः।
आञ्जनीरेक्षमहृदगन्धाम्। तस्य मूर्य देवमजमेकपादम्। प्रोष्ठपदासौ अनुयन्ति
सर्वे॥२०॥

आहिंशुभ्रियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्। तं ब्राह्मणः सोमपा:
सोम्यासमः। प्रोष्ठपदासौ अभिरक्षन्ति सर्वे। चृत्वाऽुक्तमभि कर्म देवाः। प्रोष्ठपदासु
इति यान् वर्दन्ति। ते बुधियं परिषद्युः स्तुवन्ते। आहिः रक्षन्ति नमसोपसद्या।
पूषा रेवत्यन्वेति पञ्चाम्। पुष्टिपते पशुपा वाजबस्त्यौ॥२१॥

इमानि हृव्या प्रयंता जुषणा। सुगैर्नो यानुरुपयातां यज्ञम्। क्षुद्रान् पृश्न रक्षतु
रेवती नः। गावो नो अक्षाः अन्वेतु पूषा। अन्नः रक्षन्तो बहुधा विरूपम्। वाजः
सनुतां यज्मानाय यज्ञम्। तदश्चिनावश्युजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्ठे सुयम्परिश्वैः।

स्वं नक्षत्रं हृविषा यज्ञतो। मध्या सम्पूर्क्ते यजुषा समंक्तो॥२२॥

यौ देवाना॑ भिषजौ॒ हृव्यवाहौ॑ विश्वस्य॑ दृतावृमृतस्य॑ गोपौ॑ तो नक्षत्रं
जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विष्या॑ कृणमोऽश्विष्या॑ अप्यपाप्मानं॑ भरणीर्भरन्तु।
तद्यमो राजा॑ भगवान्॑ विचाष्टाम्। लोकस्य॑ राजा॑ महतो॑ महान्॑ हि। मुग्नं॑ नः
पन्थामभयं॑ कृणोतु। यस्मिन्नक्षत्रे॑ यम् एति॑ राजा॑। यस्मिन्नेनमन्यविश्वन्ति॑ देवाः।
तदस्य॑ चित्रं॑ हृविषा॑ यजामा॑ अप्यपाप्मानं॑ भरणीर्भरन्तु। निवेशन्ति॑ यत्ते॑ देवा॑
अदध्यः॥२३॥

ततार॑ महा॑ प्रासूचीर्या॑ याँत्र॑ यज्ञं॑ वाचः॑ स्फुस्ति॑ देवा॑ अनुयन्ति॑ सर्वे॑ वाजबस्त्यै॑ समंक्तै॑ देवाश्चोणि॑ च॥——[२]

नवोनवो॑ भवति॑ जायमानो॑ यमादित्या॑ अ॒शुमा॑ प्याययन्ति॑। ये विरुपे॑ समनसा॑
संव्ययन्ती॑। समानं॑ तन्तु॑ परितातना॑ तै॑ विभू॒ प्रभू॑ अनुभू॒ विश्वतो॑ हुवो॑ ते॑ नो॑ नक्षत्रे॑
हृवमागमेतम्। वयं॑ देवी॑ ब्रह्मणा॑ संविदानाः। सुरलोको॑ देववर्णैः॑ दधोनाः। अहोरात्रे॑
हृविषा॑ वर्धयन्तः। अति॑ पाप्मानमति॑ मुत्या॑ गमेमा॑ प्रत्यवदश्यायती॥२४॥

व्युच्छन्ती द्विता दिवः। अपो मही वृण्ते चक्षेषाः। तमो ज्योतिष्कणोति सुनर्गौ।
 उद्दिनेयाः सचते सुर्यः। सचां उद्धनक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुपो व्युषि सुर्यस्य च। सं
 भ्रतेन गमेमहि। तत्रो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेजे उच्चरत्। उपयज्ञमिहगमत्॥२५॥

प्र नक्षत्राय देवाय। इन्द्रायेन्द्रं हवामहे। स नः सविता सुवध्मनिम्। पुष्टिदां
 वीरवत्तमम्। उद्दल्य चित्रम्। अदितिर्न उरुष्टु महीम् षु मातरम्। इदं विष्णुः
 प्रतद्विष्णुः। अग्निर्मुर्धि भुवः। अनुनोउद्धानुमातिरच्चिदनुमते त्वम्। हृष्यवाहुः
 स्त्रिवेषम्॥२६॥

आयुत्यगम्भिर्वद्धम्॥

[३]

अग्निर्वा अंकामयत। अनादो देवानाः स्यामिति। स एतमग्न्ये कृतिकाम्यः
 पुरोडाशमृष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै सोऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै
 देवानामन्नादः। यथो ह वा अग्निर्देवानामन्नादः। एव ह वा पुष मनुष्याणां
 भवति। य एतेन हविषा यजतो। य उ चैनदेव वेदा सोऽन्ने जहोति। अग्न्ये स्वाहा
 कृतिकाम्यः स्वाहा। अम्बाये स्वाहा दुलाये स्वाहा। नित्ये स्वाहाऽप्रयन्त्ये

स्वाहा० मेर्घयन्त्यै स्वाहा॑ बुर्धयन्त्यै स्वाहा० चुपुणीकोयै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असूजता ता अस्माख्मुष्ठः परांचीशायन्। तासाऽ-
रोहिणीमध्येष्यायता। सोऽकामयता। उप् मा वर्तता। समेनया गच्छेति। स एतं
प्रजापतये रोहिण्ये चर्क निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तता। समेनयागच्छता।
उप् ह वा एनं प्रियमावर्तता। सं प्रियेण गच्छते। य एतेन हृविषा यजते। य
उचेनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा॑ रोहिण्ये स्वाहा० रोचमानायै
स्वाहा॑ प्रजाम्यः स्वाहेति॥२८॥

सोमो वा अकामयता। ओषधीनाऽ राज्यमिजेयमिति। स एतं
सोमाय मृगशीर्षायै श्यामाकं चर्क पर्यसि निरवपत्। ततो वै स ओषधीनाऽ
राज्यमध्येजयत। समानानाऽहू वै राज्यमिजेयति। य एतेन हृविषा यजते। य
उचैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। सोमाय स्वाहा॑ मृगशीर्षाय स्वाहा० इन्वकाम्यः
स्वाहोषधीम्यः स्वाहा॑ राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥२९॥

रुद्रो वा अंकामयता पृशुमाञ्चस्यामिति। स एते रुद्रायाऽद्रायै प्रैष्येऽवं
चरुं पर्यासि निरंवपत्। ततो वै स पृशुमानंभवत्। पृशुमान् हु वै भवति। य एतेन
हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा सोऽत्र जुहोति। रुद्राय स्वाहाऽद्रायै स्वाहाौ
पिन्वानायै स्वाहाौ पृशुम्यः स्वाहेति॥३०॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽद्रायै। साऽकामयता। ओषधीमिर्वनस्पतिंभिः
प्रजायेयेति। सेतमदित्ये पुनर्वसुम्यां चरुं निरंवपत्। ततो वा इयमोषधीमिर्वनस्पतिंभिः
प्राजायत। प्रजायते ह वै प्रजया॑ पृशुम्भिः। य एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं
वेदा सोऽत्र जुहोति। अदित्ये स्वाहाौ पुनर्वसुम्याम्। स्वाहाौ भूत्ये स्वाहाौ प्रजात्ये
स्वाहेति॥३१॥

बृहस्पतिर्बा अंकामयता। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय
नैवारु चरुं पर्यासि निरंवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी हु वै
भवति। य एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये
स्वाहाौ तिष्याय स्वाहाौ। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥३२॥

देवासुराः संयता आसन्। ते देवाः सर्वेष्य आश्रेषाम्य आज्ञे करम्य निरवपन्। तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्हृषि वै देवताभिर्द्विष्टपन्तं आत्मव्युपनयति। य एतेन हविषा यजतो। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। सर्वेष्यः स्वाहा ॥४५॥ अष्टकम् ३॥

पितरे वा अकामयन्ता पितॄलोक ऋध्यामेति। त एतं पितॄम्यो मधाम्यः पुरोडाशः पङ्कपालं निरवपन्। ततो वै ते पितॄलोक और्ध्वर्वन्। पितॄलोके हृषि वा ऋध्योति। य एतेन हविषा यजतो। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। पितॄम्यः स्वाहा मधाम्यः। स्वाहा ॥४६॥ स्वाहा ॥४७॥ अर्थम् ३॥

अर्थमा वा अकामयता पशुमान्थस्यामिति। स एतमर्यम्ये फल्जीम्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् हृषि वै भवति। य एतेन हविषा यजतो। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। अर्थम् ३॥ स्वाहा ॥४८॥

भगो वा अकामयता भगी श्रेष्ठी देवानां स्यामिति। स एतं भगाय फल्जीम्यां

चक्रं निरवपत्। ततो वै स भगी श्रेष्ठी देवानां प्रभवत्। भगी हु वै श्रेष्ठी समनानां
भवति। य एतेन हृविषा यजतो। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। भगाय स्वाहा
फल्जीस्यां स्वाहाौ। श्रेष्ठाय स्वाहेति॥३६॥

सूविता वा अकामयत। श्रम्मे देवा दधीरन्। सूविता स्यामिति। स एत
सूविते हस्ताय पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपदाशूना॑ ब्रीहीणाम्। ततो वै तस्मै
श्रेष्ठेवा अद्धता। सूविताऽभवत्। श्रद्धवा अस्मै मनुष्यां दधतो। सूविता समानाना॑
भवति। य एतेन हृविषा यजतो। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सूविते
स्वाहा॑ हस्ताय। स्वाहा॑ ददते स्वाहा॑ पृष्ठे। स्वाहा॑ प्रयच्छते स्वाहा॑ प्रतिगृण्यते
स्वाहेति॥३७॥

ल्वष्ट वा अकामयत। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एतं ल्वष्टे चित्रायै
पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै स चित्रं प्रजामविन्दत। चित्रं हु वै
प्रजां विन्दते। य एतेन हृविषा यजतो। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। ल्वष्टे
स्वाहा॑ चित्रायै स्वाहा॑। चैत्रायै स्वाहा॑ प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुवा अंकामयता कामचारमेषु लोकेष्वभिजेयमिति। स एतद्वायते निष्ठांयै
गृष्णे दुर्गं पयो निरवपता ततो वै स कामचारमेषु लोकेष्वभ्येजयता कामचारः
हृ वा एष लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा
सोऽत्र जुहोति। वायवे स्वाहा निष्ठांयै स्वाहा॑ कामचाराय स्वाहाऽभिजित्यै
स्वाहेति॥३९॥

इद्वाग्नी वा अंकामयेताम्। श्रैष्णं देवानामभिजेयेति। तावेतमिद्वाग्निभ्यां
विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रैष्णं
देवानामभ्येजयताम्। श्रैष्णः हृ वै समानानामभि जयति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। इद्वाग्निभ्यां स्वाहा विशाखाभ्यां
स्वाहा॑। श्रैष्णाय स्वाहा॒ ऽभिजित्यै स्वाहेति॥४०॥

अथेतत्पौर्णमास्या आज्यं निर्वपति। कामो वै पौर्णमासी। काम आज्यम्।
कामेनेव कामः समर्थयति। क्षिप्रमेनः सकाम उपनमति। येन कामेन यजते।

सोऽत्रं जुहोति। पौर्णमास्ये स्वाहा कामाय स्वाहाऽजगत्ये स्वाहेति॥ ४१॥

आयः पञ्चदशा पूजापति: पोड़ण् सोम् एकादशा रुद्रो दशक्षकादशा बृहस्पतिर्दशा देवामुरा नवं पितृ एकादशार्यमा भग्ने दशं दशा मात्रिता चतुर्दशा त्वाण् वायुर्ज्ञाशी दशा दशाशैतत्यौर्णमास्या अष्टे पञ्चदशा॥ [४]

मित्रो वा अंकामयता मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजेयेयमिति। स एतं मित्रायानुराधेयंश्चकं निरवपत्। ततो वै स मित्रधेयमेषु लोकेष्वयंजयत्। मित्रधेयं ह वा एष लोकेष्वभिजयति। य एतेन हृविषा यजति। य उ चैनदेवं वेदा सोऽत्रं जुहोति। मित्राय स्वाहाऽनुराधेयः स्वाहा। मित्रधेयाय स्वाहाऽभिजित्ये स्वाहेति॥ ४२॥

इन्द्रो वा अंकामयता ज्येष्ठं देवानामभिजेयेयमिति। स एतमिन्द्राय ज्येष्ठाये पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपम्हात्रोहीणाम्। ततो वै स ज्येष्ठं देवानाम्यजयत्। ज्येष्ठं ह वै समानानामभिजयति। य एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा सोऽत्रं जुहोति। इन्द्राय स्वाहा ज्येष्ठाये स्वाहा। ज्येष्ठाय स्वाहाऽभिजित्ये स्वाहेति॥ ४३॥

प्रजापतिर्वा अंकामयता मूलं प्रजां विन्देयेति। स एतं प्रजापते मूलाय चक्रं
निरवपत्। ततो वै स मूलं प्रजामिवदत्। मूलं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन
हृविषा यजतो य उं चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। प्रजापते स्वाहा मूलाय
स्वाहा। प्रजाये स्वाहेति॥४४॥

आपो वा अंकामयन्ता। समुद्रं काममिभिर्येमेति। ता एतमस्योऽषाढायश्चरं
निरवपत्। ततो वै ताः समुद्रं काममिभिर्येत्यन्। समुद्रं ह वै काममिभिर्यति। य
एतेन हृविषा यजतो य उं चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। अस्यः स्वाहा ऽषाढायः
स्वाहा। समुद्राय स्वाहा कामाय स्वाहा। अभिजित्ये स्वाहेति॥४५॥

विश्वे वै देवा अंकामयन्ता। अनपज्यं जेयमेति। त एतं विश्वेष्यो देवेष्यो-
ऽषाढायश्चरं निरवपत्। ततो वै तेऽनपज्यमेजयन्। अनपज्यं ह वै जेयति।
य एतेन हृविषा यजतो य उं चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। विश्वेष्यो देवेष्यः
स्वाहा ऽषाढायः स्वाहा। अनपज्याय स्वाहा जित्ये स्वाहेति॥४६॥

ब्रह्म वा अंकामयता ब्रह्मलोकमभिजेयेभिति। तदेतं ब्रह्मेऽभिजिते चरुं
निरंवपत्। ततो वै तद्वैहालोकमभ्येजयत्। ब्रह्मलोकः ह वा अभिजेयति। य
एुतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मे स्वाहा॑उभिजिते
स्वाहा॑। ब्रह्मलोकाय स्वाहा॑उभिजिते स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अंकामयता पुण्यः क्षोकः शृणवीय। न मा॑ पापी कीर्तिरागच्छदिति।
स एुतं विष्णोवे श्रोणावै पुरोडाशः त्रिकपालं निरंवपत्। ततो वै स पुण्यः
क्षोकमशृणुत। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यः ह वै क्षोकः शृणुते। नैनं पापी
कीर्तिरागच्छति। य एुतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा सोऽत्र जुहोति।
विष्णवे स्वाहा॑ श्रोणावै स्वाहा॑ क्षुताय स्वाहेति॥४८॥

वस्त्रो वा अंकामयता। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एुतं वस्त्रम् श्रीविष्णाम्यः
पुरोडाशमृष्टाकपालं निरंवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां परीयन्। अग्रं ह वै
समानानां पर्येति। य एुतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा सोऽत्र जुहोति।

वसुभ्यः स्वाहा श्रीविष्णाभ्यः स्वाहा० अग्राय स्वाहा॒ परीत्ये स्वाहेति०॥४९॥
 इन्द्रो॒ वा अंकामयता॒ हृदोऽशीथिलः॒ स्यामिति॑। स॒ एतं वरुणाय शतभिषजे॑
 भेषजेभ्यः॑ पुरोडाशं॒ दशकपालं॒ निरवपत्कृष्णाना॒ ब्रीहीणाम्। ततो॑ वै स॒ हृदो॑
 जशीथिलोभवत्। हृदो॒ हु॒ वा अशीथिलो॑ भवति। य॒ एतेन॒ हुविषा॑ यजते। य॒
 उ॑ चैनदेवं॒ वेदा॑ सोऽत्र॑ जुहोति। वरुणाय॒ स्वाहा॒ शतभिषजे॑ स्वाहा॒ भेषजेभ्यः॑
 स्वाहेति०॥५०॥

अ॒ जो॑ वा एकपादकामयता॒ तेजस्वी॑ ब्रह्मवर्चसी॑ स्यामिति॑। स॒ एतमुजायैकपदे॑
 प्रोष्ठपदेभ्यश्चकं॑ निरवपत्। ततो॑ वै स॒ तेजस्वी॑ ब्रह्मवर्चस्यभवत्। तेजस्वी॑ हु॒ वै॑
 ब्रह्मवर्चसी॑ भवति। य॒ एतेन॒ हुविषा॑ यजते। य॒ उ॑ चैनदेवं॒ वेदा॑ सोऽत्र॑ जुहोति।
 अ॒ जायैकपदे॑ स्वाहा॑ प्रोष्ठपदेभ्यः॑ स्वाहा॑। तेजस्म॑ स्वाहा॑ ब्रह्मवर्चसाय॒ स्वाहेति०॥५१॥
 आहिर्व॑ बृंध्रियोऽकामयता॒। इमां॑ प्रतिष्ठा॑ विन्देयेति॑। स॒ एतमह्ये॑ बृंध्रियाय॑
 प्रोष्ठपदेभ्यः॑ पुरोडाशं॒ भूमिकपालं॒ निरवपत्। ततो॑ वै स॒ इमां॑ प्रतिष्ठाम॑विन्दता॑।

इमाऽहं वै प्रतिष्ठां विन्दते। युतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अहंये बुधियां य स्वाहा० प्रोष्पदेयः स्वाहा० प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥५२॥

पूषा वा अंकामयता पृशुमाञ्छ्यामिति। स एतं पूषे रेवत्यै चक्क निरवपत् ततो वै स पृशुमानभवत्। पृशुमान् हृ वै भवति। युतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पूषे स्वाहा० रेवत्यै स्वाहा०। पृशुम्यः स्वाहेति॥५३॥

आश्विनौ वा अंकामयेताम्। श्रोत्रस्विनावब॑धिरै स्यावेति। तावेतमश्विन्यामश्वयुग्म्य पुरोडाशं द्विकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रोत्रस्विनावब॑धिरावभवताम्। श्रोत्रस्वी हृ वा अब॑धिरो भवति। युतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अश्वेष्याऽ स्वाहा०श्वयुग्म्याऽ स्वाहा०। श्रोत्रायै स्वाहा० श्रुत्यै स्वाहेति॥५४॥

यमो वा अंकामयता पितृणाऽ गृज्यमनिजयेयमिति। स एतं युमायापभर्णीम्यश्चरु निरपवत्। ततो वै स पितृणाऽ गृज्यम्यंजयत्।

समानानां है गुज्यमि जंयति। युतेन हविषा यजते। युते चैनदेव वेदा
सोऽत्र जुहोति। युभाय स्वाहा॒पुभरणी॒यः स्वाहा॑॥ गुज्याय स्वाहा॒भिजित्यै
स्वाहेति॥५५॥

अथेतद्मावास्याया आज्यं निर्वपति। कामो वा अंमावास्या॑। काम आज्यम्।
कामेनैव काम॑ समर्थ्यति। क्षिप्रमेन॑ सकाम उपेनमति। येन कामेन यजते।
सोऽत्र जुहोति। अमावास्यायै स्वाहा॑ कामाय स्वाहा॒उगत्यै स्वाहेति॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजापीदेशो दशाय एकादश विश्वे ब्रह्म दशदश विष्णुमयैदश वस्तु इन्द्रोऽजोऽहिं बुधियः पृष्ठाश्विनौ यमो दशो
दशाश्वेतद्मावास्याया अष्टै पञ्चदश॥

[५]

चन्द्रमा वा अंकामयत। अहोगत्रानर्धमासान्मासान्तुतन्मवध्मरात्वा।
चन्द्रमेसः मायुज्य॑ सलोकतामाप्यामिति। सुतं चन्द्रमेसे प्रतीदशयायै पुरोडाशं
पश्चदशकपालं निरवपत् ततो वै सोऽहोगत्रानर्धमासान्मासान्तुतन्मवध्मर-
मात्वा। चन्द्रमेसः मायुज्य॑ सलोकतामाप्नोत्। अहोगत्रान् है वा

ॐ॒मा॑मा॒मा॑मा॒नृ॒त्य॑स॒वथ्म॑रमा॒त्वा। च॒द्रम॑ः॒ मा॑यु॒ज्य॒॑ सलो॑कतो॑मा॒प्रोति।
य॑ ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ य॑जते। य॑ उ॑ चैनदेव॑ वेद। सोऽत्र॑ जुहोति। च॒द्रम॑से॒ स्वाहा॑॥
प्रतीदृश्या॑ये॒ स्वाहा॑॥ अ॒होरात्रेभ्यः॒ स्वाहा॑र्धमा॑सेभ्यः॒ स्वाहा॑॥ मा॑सेभ्यः॒ स्वाहृत्य॑॥
स्वाहा॑॥ संवध्मराय॒ स्वाहेति॥५७॥

अहोरात्रे वा अकामयेताम्। अत्यहोरात्रे मुच्येवहि। न नोवहोरात्रे
आप्सुयातामिति। ते पुतमहोरात्राम्यां चक्न निरवपताम्। द्व्यानां ब्रीहीणाम्।
शुक्लानां च कृष्णानां च। सवात्योद्गम्ये। श्वेतायै च कृष्णायै च। ततो वै तेऽपि
अत्यहोरात्रे अमुच्येते। नैनं अहोरात्रे आप्सुताम्। अतिं ह वा अहोरात्रे मुच्यते।
नैनमहोरात्रे आप्सुतः। य पुतोन्हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
अहे स्वाहा रात्रियै स्वाहाौ। अतिमुत्त्वे स्वाहेति॥५८॥

उषा वा ओकामयता प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगा० स्यामिति। मैतूपसे चरुं
निरेवपत्। ततो वै सा प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगा० भवत्। प्रियो हृ वै समानानां

सुभगो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। उषसे
स्वाहा व्युष्ट्ये स्वाहा। व्युष्ट्ये स्वाहा। व्युष्ट्ये स्वाहा। व्युष्ट्ये स्वाहेति॥५९॥

अथेतस्मै नक्षत्राय चर्कं निर्वपति। यथा ल्वं देवानामसि। एवमहं मनुष्याणां
भूयासमिति। यथा ह वा एतद्वावानाम्। एव ह वा एष मनुष्याणां भवति। य
एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। नक्षत्राय स्वाहोदैष्यते
स्वाहा। उद्यते स्वाहोदिताय स्वाहा। हरसे स्वाहा भरसे स्वाहा। ग्राजसे स्वाहा
तेजसे स्वाहा। तपसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥६०॥

सूर्यो वा अंकामयता नक्षत्राणां प्रतिष्ठा स्यामिति। स एत शुर्यो नक्षत्रेभ्यश्चरुं
निरंवपता तत् वै स नक्षत्राणां प्रतिष्ठाभवता। प्रतिष्ठा ह वै समानाना भवति। य
एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सूर्यो य स्वाहा नक्षत्रेभ्यः
स्वाहा। प्रतिष्ठाये स्वाहेति॥६१॥

अथेतमदित्ये चरुं निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सोऽत्र

जुहोति। आदित्ये स्वाहा० प्रतिष्ठाये स्वाहेति॥६२॥

अथेतं विष्णवे चरुं निर्वपति। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति। सोऽत्रं जुहोति। विष्णवे स्वाहा० यज्ञाय स्वाहा०। प्रतिष्ठाये स्वाहेति॥६३॥

चन्द्रमा॒ पञ्चदशाहेगते॑ सूसदशेषोपा॑ एकादशाथेतस्मै॒ नक्षत्राय त्रयोदशू॒ सूर्यो॒ दशाथेतमदेव॒॑ पश्चाथेतं विष्णवे॒॑ पद्धत्स्त॒ (सुविताऽऽज्ञानो॑ ब्रौहीणामिन्द्रे॒॑ महाब्रौहीणामिन्द्रः॒॑ कृष्णाना॒॑ ब्रौहीणामहेगते॒॑ इयाना॒॑ ब्रौहीणामा॒॑ पितृः॒॑ पद्मपाल॒॑ सविता॒॑ द्वादशकपालमिन्द्रभी॒॑ एकादशकपालमिन्द्र॒॑ एकादशकपालमिन्द्र॒॑ दशकपाल॒॑ विष्णुलिङ्गिकपालमिन्द्रिमिन्द्र॒॑ छिकपाल॒॑ चन्द्रमा॒॑ पञ्चदशकपालमिन्द्रिपत्वस्था॒॑ वस्त्रोऽऽष्टकपालमूर्च्यत्र॒॑ चरुमा॒॑ रुद्रोऽयमा॒॑ इषा॒॑ पशुमान्तस्या॒॑ सोमो॒॑ रुद्रो॒॑ बृहस्पति॒॑ पर्याचि॒॑ वायुः॒॑ पर्यः॒॑ सोमो॒॑ वायुरिद्वाग्नी॒॑ मित्र॒॑ हङ्कृ॒॑ आपो॒॑ ब्रह्म॒॑ युमोऽमिजित्य॒॑ लक्ष्मी॒॑ प्रजापति॒॑ प्रजाय॒॑ पौर्णमास्या॒॑ अंमावस्याया॒॑ अगांत्य॒॑ विश्वे॒॑ जित्या॒॑ अश्विनी॒॑ शुतै॒॑ ब्रह्म॒॑ तदेतं विष्णुः॒॑ स एतं वायुः॒॑ स एतदपुस्ता॒॑ पितृरो॒॑ विश्वे॒॑ वस्त्रोऽकामयन्त॒॑ मेति॒॑ त एतनिर्वपन्। इन्द्राश्च॒॑ अश्विनोवकामयेत्॒॑ वेति॒॑ तावेतनिर्वपतामा॒॑ अहोरात्रे॒॑ वा अंकामयेतामिति॒॑ ते॒॑ एतनिर्वपतामा॒॑ अश्यामाकमयतोति॒॑ स एतनिर्वपता॒॑ इन्द्राश्च॒॑ श्रेष्ठमिन्द्रे॒॑ उपेष्ठमिन्द्रे॒॑ हृष्टः॒॑ अहुः॒॑ सूर्योऽदित्ये॒॑ विष्णवे॒॑ प्रतिष्ठाव॒॑ सोमो॒॑ यमः॒॑ संमानानाम्। अश्विन॒॑ कृत्यास्म॒॑ नवोनवोऽश्रित्यमित्रशङ्क्रमा॒॑ पट॥६॥

आग्नेयस्तत्रो वायुरहीर्विधिं कृक्षा वा इयमथेतयौण्मास्या अज्जो वा एकपाथ्मर्यज्ञिपाणिः ॥६३॥
अग्निः पातु प्रतिष्ठाये स्वाहेति ॥

॥इति श्रीकृष्णाथजुर्वेदीयतेतिरीयब्राह्मणे तुतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः ॥

हरिः ओम् ॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥तौनिरीचब्राह्मणे तृतीयाएके द्वितीयः प्रश्नः ॥

तृतीयस्यामितो दिवि सोमं आसीत। तं गायत्रा इहरत्। तस्य पूर्णमाच्छिद्धता
तत्पर्णेऽभवत्। तत्पर्णस्य पूर्णत्वम्। ब्रह्म वै पूर्णः। यत्पर्णशाखया
वृथ्सानपाकरोति। ब्रह्मणैवेनानुपाकरोति। गायत्रो वै पूर्णः। गायत्राः पूशवः॥ १॥

तस्मा त्रीणित्रीणि पूर्णस्य पलाशानि। त्रिपदा गायत्री। यत्पर्णशाखया गा-
पार्यति। स्बयैवेनादेवतया प्रार्यति। यं कामयेतापशुः स्यादिति। अपर्णन्तस्मै
शुष्काग्रामाहरेत्। अपशुरेव भवति। यं कामयेत पशुमान्तस्यादिति। बहुपर्णितास्मै
बहुशाखामाहरेत्। पशुमन्तमेवैनं करोति॥ २॥

यत्प्राचीमा हरेत्। देवलोकमभि जंयेत्। यदुदीर्ची मनुष्यलोकम्। प्राचीमुदीर्चीमा
हरेति। उभयोर्लोकयोरभिजित्वै। इषे त्वोर्जे त्वेत्याह। इषमेवोर्जे यजमाने
दधाति। वायवः स्थेत्योह। वायुर्वा अन्तरिक्षस्याद्यक्षाः। अन्तरिक्षदेवत्याः खलु

वै पुशवः॥ ३॥

वायवं एवैनामरि ददाति। प्र वा एनानेतदा करोति। यदाहं। वायवः स्थेत्पुपायवः स्थेत्याह। यजंमानायैव पृश्नुपं हृथतो देवो वं सविता प्राप्यत्वित्याहं प्रसूतै। श्रेष्ठतमाय कर्मण इत्याह। यज्ञो हि श्रेष्ठतमं कर्मा तस्मादेवमाह। आप्योयच्चमधिया देवभागमित्याह॥४॥

वृथ्मेष्यश्च वा एताः पुरा मनुष्येष्यश्चाप्यायन्ता देवेष्ये एवैना इन्द्रायाप्याययति। ऊर्जस्वतीः पर्यस्वतीरित्याह। ऊर्जः हि पर्यः सुम्भरन्ति। प्रजाकंतीरनमीवा अयक्षमा इत्याहं प्रजात्यै। मा वं स्तेन ईशत माऽधशः स इत्याहं गुस्तै। रुद्रस्य हेतिः परिं वो वृणक्तित्याह। रुद्रादेवनाशायते। ध्रुवा अस्मिन्गोपते स्यात् बृहीरित्याह। ध्रुवा एवास्मिन्बृहीः करोति॥५॥

यजंमानस्य पृश्नुमाहीत्याह। पृश्ननां गोपीथायै। तस्मांश्मायं पुशव उपस्मावर्तन्ते। अनधः सादयति। गर्भाणं धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्भ्रः

प्रजानामप्रपादुकाः। उपर्युक्तं निर्दधाति। उपर्युक्तं हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्ये॥६॥

पृश्नः करोति पृश्नो देवभग्नित्याह करोति नवं च॥ [१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यश्वपश्चुमादते प्रसूत्यै। अश्वनोबाहुभ्यामित्याह। अश्वनो हि देवानामध्यर्थं आस्ताम्। पृष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। यो वा ओषधीः पर्वशो वैदा। नैनः स हिनस्ता। प्रजापतिर्वा ओषधीः पर्वशो वैदा। स एन्ना न हिनस्ता। अश्वपश्चा बृहिरच्छैति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वायां॥७॥

ओषधीनामहं साये। यज्ञस्य घोषद्सोत्याह। यज्ञमान एव रुद्धिं दंधाति। प्रत्युष्टः रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। प्रेयमगाङ्गिषणां बृहिरच्छेत्याह। विद्या वै धिषणा। विद्ययैवेनदच्छैति। मनुना कृता स्वधया वित्तुष्टेत्याह। मानवी हि पर्शुः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रवास्मो वै कवयः। यज्ञः पुरस्तात्।

मुख्यत एव यज्ञमा रमते। अथो यदेतदुक्ता यतः कुतंश्च हरति। तत्प्राच्यां एव
दिशो भवति। देवेष्यो जुष्टमिह बृहिणासद इत्योह। बृहिषः समृद्धौ। कर्मणो-
जनपराधाय। देवानां परिषुत्तमसीत्याह॥९॥

यद्वा इदं किं च। तदेवानां परिषुत्तम। अथो यथा वस्यंसे प्रतिप्रोच्याहेदं
करिष्यामीति। एवमेव तदेव्युर्देवेष्यः प्रतिप्रोच्य बृहिर्दाति। आत्मनोऽहिः सायै।
यावतः स्तम्बान्परिदिशेत। यतेषामुच्छुष्ट्यात। अति तद्यजस्य चेचयेत। एक-
स्तम्बं परिदिशेत। तत्सर्वं दायात॥१०॥

यज्ञस्यानांतिरेकाय। वर्गपृष्ठमसीत्याह। वर्गपृष्ठा वा ओषधयः।
देवेष्यहिरित्योह। देवेष्यं एवनेत्करोति। मा त्वाऽन्वज्ञा तिर्यगित्याहाहिः सायै।
पर्वते राध्यासमित्याहस्यै। आच्छेता ते मा रिष्मित्याह। नास्याऽन्त्मनो मीथते।
य एवं वेदं॥११॥

देवेष्यहिः शतवलशं विग्रहेत्योह। प्रजा वै बृहिः। प्रजानां प्रजननाय।

सुहस्रवल्शा वि वृयः कुहेमत्योह। आमेवेतामा शास्त्रे पृथिव्याः सम्पूर्चः
पाहीत्याह प्रतीष्ठितै। अयुज्ञायुज्ञान्मुष्टीं लुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। सुसमृता
त्वा सम्भरामीत्याह। ब्रह्मणैवनुभास्यरति॥१२॥

अदित्ये रामाऽसीत्योह। इन्यं वा अदितिः। अस्या एवैनद्रामा^० करोति।
इन्द्राण्यै सन्नहन्तीमित्याह। इन्द्राणी वा अग्ने देवतानां समन्वयत। साऽऽध्रोत्
ऋष्णै सन्तहति। प्रजा वै बृहिः। प्रजानामपरावापाय। तस्माख्नावसन्तताः प्रजा
जायन्ते॥१३॥

पृष्ठा ते ग्रन्थिं ग्रंथात्वित्योह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। स ते
मास्थादित्याहाहिं साये। पश्चात्प्राञ्छमुपगृहति। पश्चाद्वे प्राचीनः रेतो धीयते।
पश्चादेवास्मै प्राचीनः रेतो दधाति। इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छु इत्योह।
इन्द्रियमेव यजेमाने दधाति। बृहस्पतमूर्धा हेणमीत्योह। ब्रह्म वै देवानां
बृहस्पतिः॥१४॥

ब्रह्मणैवेनद्वरति। उपर्युक्तं समन्वित्याह गत्यै॥
देवानेवेनद्वरयति। अनेधः सादयति। गर्भाणां खृत्या अप्रपादाय। तस्माद्भार्मः
प्रजानामप्रपादुकाः। उपर्युक्तं नि देखति। उपर्युक्तं हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्टै॥१५॥

स्यायोनित्याय स्याकृताऽसीत्याह दायाद्वेदं भरति जायन्ते बहुभृतिः समष्टै॥

पूर्वद्युरिघ्माबर्युहः करोति। यज्ञमेवारम्यं गृहीत्वोपवस्ति। प्रजापार्तिर्यज्ञमसृजत।
तस्योखे अस्मां सेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञोन्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव
तदुखे उपदधात्यप्रस्मां साया। शुन्ध्येष्वं देव्योऽयं कर्मणे देवयज्याया इत्याह।
देवयज्याया एवेनानि शुन्ध्यति। मातृरिक्ष्वनो धर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातृरिक्ष्वनो धर्मः। एषां लोकानां विधुत्यै। द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह।
दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्मृता। यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधौर्या असि
परमेण धान्त्रेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधौर्याः। वृष्टिर्मेवावै रुच्ये। दृहंहस्तं भा ह्वारित्याह।

धृत्यै॥ १७ ॥

वसुनां पवित्रं मसीत्याहि । प्राणा वै वस्तवः । तेषां वा उतद्वाग्धेयम् । यत्पवित्रम् ।
तेष्यं एवैनलकरोति । शतधारः सुहस्त्रधारमित्याहि । प्राणेष्ववायुदधाति सर्वत्वाय ।
त्रिवृत्यलाशशाखायां दर्भमयं भवति । त्रिवृद्धे प्राणः । त्रिवृत्मेव प्राणं माघ्यतो
यज्ञमाने दधाति॥ १८ ॥

सौम्यः पर्णः संयोनित्वाय । साक्षात्पवित्रं दर्भाः । प्राग्भायमधिनि दंधाति ।
तत्प्राणपानयो रूपम् । तिर्यक्प्रातः । तद्वशस्य रूपम् । दाशर्थः ह्येतदहः । अन्नं वै
चन्द्रमाः । अन्नं प्राणाः । उभयमेवोपत्यजामित्वाय॥ १९ ॥

तस्माद्युक्तं सर्वतः पवते । हुतः स्तोको हुतो द्रृपस्त्रित्याहि प्रतीष्ठित्यै । हुविषे-
उस्कन्दाय । न हि हुतः स्वाहाकृतः स्कन्दति । दिवि नाको नामाग्निः । तस्य
विप्रषो भागधेयम् । अग्नये बहुते नाकायेत्याह । नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्थयति ।
स्वाहा द्यावापृथिवीयामित्याह । द्यावापृथिव्यो वै नल्पतिष्ठापयति॥ २० ॥

पुवित्रं वत्यानं यति। अपां चैवोषधीनां च रसः सः मूर्जति। अथो ओषधीष्वेव
पृथग्नप्रतिष्ठापयति। अन्वारम्य वाचं यच्छ्वति। यजस्य धृत्यै धारयन्ना स्ते। धारयन्त
हृत्वा हि दुहन्ति। कामयुक्त इत्याहातुतीयस्यै। त्रयं हृमे लोकाः। हृमानेव लोकान्
यजमानो द्वहे॥२१॥

अमूर्मिति नामं गृह्णाति। भृद्रमेवासां कर्मा विश्वरोति। सा विश्वायुः सा
विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह। हृयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ
विश्वकर्मा। हृमानेवेताभिलोकान् यथापुर्वं द्वहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते।
एवमेवेना पुतदुपस्तोति। तस्मात्प्रादादित्यनीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पृथग्न-
हन्ति॥२२॥

बहु दुर्घीन्द्रोय देवेयो हृविशिति वाचं विमूर्जते। यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य
च मानुषस्य च व्यावृत्यै। त्रिराह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचं युमोऽनन्वारम्योत्तराः।
अपरिमितमेवावे रुन्धे। न दारुपत्रेण दुह्यात्। अश्रिवद्वे दारुपत्रम्। यद्वारुपत्रेण
दुह्यात्॥२३॥

यातयोग्ना हविषां यजेत। अथो खल्वाहुः। पुरोडाशं मुखानि वै हृवीः चिं। नेत
इतः पुरोडाशः हविषे यामोऽस्तीति। कामंमेव दारुपात्रेण दुल्यात्। शुद्र एव
न दुल्यात्। असतो वा एष समृतः। यच्छुद्रः। अहोविरेव तदित्याहुः। यच्छुद्रो
दोग्धीति॥२४॥

आश्रिहोत्रमेव न दुल्याच्छुद्रः। तद्धि नोत्पुनन्ति। यदा खलु वै पवित्रं मृत्येति।
अथ तद्धविरिति। सम्पूर्च्यात्मतावरीरित्याह। अपां चैवौषधीनां च रसः सं
मृजति। तस्मादपां चौषधीनां च रसमुपजीवामः। मन्द्रा धनस्य सातय इत्याह।
पुष्टिमेव यजमाने दधाति। सोमेन त्वातनुच्छीन्द्राय दधीत्याह॥२५॥

सोममेवैनत्करोति। यो वै सोमं भक्षयित्वा। संवर्थस्मरः सोमं न पिबति।
पुनर्भृश्योऽस्य सोमणीथो भवति। सोमः खलु वै सान्नाय्यम्। य एवं
विद्वान्सानाय्यं पिबति। अपुनर्भृश्योऽस्य सोमणीथो भवति। न मून्मयेनापि
दध्यात्। यन्मून्मयेनापिदध्यात्। पितृदेवत्यः स्यात्॥२६॥

अथस्पात्रेण वा दारुपात्रेण वाऽपि दधाति। तद्धि सदेवम्। उद्बन्धवति। आपो
वै रक्षोऽग्निः। रक्षसामपहल्ये। अदस्तमसि विष्णोवे त्वेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः।
यज्ञायैवेनददर्शं करोति। विष्णो हृत्युः रक्षस्वेत्याहु गुस्त्य। अनेधः सादयति।
गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति।
उपरीव हि मुवर्गो लोकः। मुवर्गस्य लोकस्य समष्टे॥ २७॥

असीत्याहु धर्मे यज्ञमने द्यात्वजामित्वाय स्थापयति द्वे इहिनि दुष्काषाणीति द्योत्याह स्याभादयति पञ्च च॥—[३]

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमित्याहु शत्त्वैः। यज्ञस्य वै सन्तीतिमनुः प्रजाः
पश्वो यज्ञमानस्य सन्तोयन्तो। यज्ञस्य विच्छिन्निमनुः प्रजाः पश्वो यज्ञमानस्य
विच्छिन्नन्तो। यज्ञस्य सन्तीतिरसि यज्ञस्य त्वा सन्तत्ये स्तुपामि सन्तत्ये त्वा
यज्ञस्येत्याहुवनीयाथ्मन्तनोति। यज्ञमानस्य प्रजायै पशुनाः सन्तत्यै। अपः
प्रणयति। श्रद्धा वा आपः। श्रद्धामेवारभ्ये प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। यज्ञो
वा आपः॥ २८॥

यज्ञमेवारम्यं प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। वज्रो वा आपै। वज्रमेव
आतुव्येष्यः प्रहृत्ये प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। आपै वै रक्षोन्नीः।
रक्षसामप्तहत्यै। अपः प्रणयति। आपै वै देवानां प्रियं धाम। देवानांमेव प्रियं
धामं प्रणीय प्रचरति॥२९॥

आपः प्रणयति। आपै वै सर्वा देवताः। देवतां एवारम्यं प्रणीय प्रचरति।
वैषाय ल्वेत्याह। वैषाय ह्येनदादत्तो। प्रत्युषः रक्षः प्रत्युषा अग्रातय इत्याह।
रक्षसामप्तहत्यै। धूरसीत्याह। एष वै धूर्योऽग्निः। तं यदनुपसृश्यातीयात्॥३०॥

आच्युर्यु च यज्ञमानं च प्रदहेत। उपसृश्यात्येति। आच्युर्योश्च यज्ञमानस्य
चाप्रदाहाय। धूर्व तं योम्मान्धर्वति तं धूर्व यं वृयं धूर्वाम इत्याह। द्वौ बाव
पुरुषौ। यं चैव धूर्वति। यश्चैनं धूर्वति। तावूभौ शुचाऽपर्यति। त्वं देवानांमसि
मान्नितमं परितमं जुष्टतमं वहितमं देवहृतममित्याह। यथायजुर्वेतत्॥३१॥

अहृतमसि हविधानमित्याहनात्मै। दृहस्त्व मा ह्वारित्याह धृत्यै।

मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्ष इत्याह मित्रत्वायोः मा ऐरा संविक्षा मा त्वा
हि॒सिषप्मित्याहाहि॒सायै। यद्वे किं च वातो नाभि वातौ। तथ्यर्व वरुणदेवत्यम्।
उरु वातायेत्याह। अवारुणमेवैनल्करोति। देवस्य त्वा साक्षितः प्रसुव इत्याह
प्रसूल्ये। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह॥३२॥

अश्विनो हि देवानांमध्यर्थ आस्ताम्। पृष्णो हस्तोभ्यामित्याह यत्यै। अग्रये
जुष्ट निर्वप्मित्याह। अग्रय एवैनां जुष्ट निर्वपति। त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः।
एषां लोकानामास्यै। तृष्णीं चतुर्थम्। अपरिमितमेवाव रुच्यो स एवमेवानुपूर्वं
हृवी॒षि निर्वपति॥३३॥

इ॒द देवानांमिदम् नः सुहत्याह व्यावृत्यै। स्फात्यै त्वा नारात्या
इत्याह गुस्यै। तमंसीव वा एषोऽन्तश्शरति। यः परिणाहि। सुवर्णमि वि
रख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरित्याह। सुवर्णवाभि वि पश्यति वैश्वानरं ज्योतिः।
आवापुष्टिवी हृविषि गहीत उद्देवेताम्। हृहृन्तान्दर्था आवापुष्टिव्योरित्याह।

गृहाणां द्यावांपृथिव्योर्धत्यैः । उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहुं गत्यैः । अदित्यास्त्वोपस्थेऽ
सादयामीत्याहुं । इयं वा अदितिः । अस्या एवेनदुपस्थे सादयति । अग्ने हृत्युः
रक्षस्वेत्याहुं गुत्यैः॥ ३४ ॥

यज्ञो वा आपो यमं पृणीय प्रचरत्यनीयादेवद्वाहुभ्युमित्याहुं हुवीश्चि निर्वप्ति गत्ये चत्वारै च ॥—————[४]
इद्द्वे वृत्रमहन् । सोऽपः । अग्न्यंप्रियता तासां यन्मेष्यं यज्ञियः सदेवमासीत् ।
तदपोदक्रामत् । ते दर्भा अभवन् । यद्वर्त्तेष्य उत्सुनाति । या एव मेष्या यज्ञिया
सदेवा आपः । तामिशेवैना उत्सुनाति । द्वाघ्यामुत्सुनाति॥ ३५ ॥

द्विपाद्यजमानः प्रतीष्ठित्यै । देवो वेः सवितोत्सुनालित्याहुं सवितप्रसूत एवैना
उत्सुनाति । अच्छिद्रेण पवित्रेणत्याहुं । अस्मौ वा आदित्योऽच्छिद्रं पवित्रम् । तेनैवैना
उत्सुनाति । वस्मौ सूर्यस्य रश्मिभिरित्याहुं । प्राणा वा आपः । प्राणा वस्मवः । प्राणा
रश्मयः॥ ३६ ॥

प्राणेरव प्राणात्मं पृणक्ति । सावित्रियचार्या सवितृप्रसूतं मे कर्मासादिति ।

सुविद्यप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पृच्छो गायत्रिया त्रिष्णमृद्धत्वायाँ आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुरु इत्याह। रूपमेवासामेतमहिमानं व्याचाष्टे। अग्रे इमं यज्ञं नेयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रे एव यज्ञं नेयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्॥३७॥

युष्मानिद्वैर्वृणीत वृत्रतर्ये युष्मिन्द्रमवृणीच्च वृत्रतर्ये इत्याह। वृत्रं हैं हनिष्यनिद्र आपौ ब्रवे। आपो हैंद्र बविरे। संज्ञामेवासामेतथ्यामानं व्याचाष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनाऽपः प्रोक्षिताः। अग्रये वो जुष्टं प्रोक्षा॑म्यग्रीषोमा॑म्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्योक्षिति। त्रिः प्रोक्षाति। च्यावृच्छि यज्ञः॥३८॥

अथो रक्षसामपहत्यै। शुन्ध्येवं देव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षिति। च्यावृच्छि यज्ञः। अथो मेघत्वाय। आवृथत् रक्षोऽवृथत् अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यस्त्वग्नीत्याह। इयं वा अदितिः॥३९॥

आस्या एवैनत्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्तित्याहु प्रतिष्ठितैः
पुरस्तात्पतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तुणाति मेष्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्पत्यशः
पश्वो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेष्यो निलायता
कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हृविरेष्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुक्ते।
हृविषोऽस्कन्दाय॥ ४०॥

अधिष्ठवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिष्ठवणमेवैनत्करोति। प्रति त्वा-
जदित्यास्त्वग्वेत्तित्याह सयत्वाय। अग्रेस्तनुर्सीत्याह। अग्रेवा पृष्ठा तनुः।
यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामशजन्ति। अथ
वाचं विमुजन्ते। देववार्ताये त्वा गृह्णामीत्याह॥ ४१॥

देवताभिरेवैनश्मर्मधयति। अद्रिशसि वानस्पत्य इत्याह। आवाणमेवैनत्करोति।
स इदं देवेष्यो हृत्यः सुशमि शमिष्वत्याह शान्तैः। हृविष्कृदेहीत्याह।
य एव देवानां हृविष्कृतः। तान् हृयति। त्रिहृयति। त्रिष्पत्य हि देवाः।

इष्मावदोर्जिमावदेत्योह ॥ ४२ ॥

इष्मेवोर्ज यजमाने दधाति। च्युमद्वदत व्य भैङ्गातं जेष्मेत्योह
आतृव्याभिमूल्ये। मनोः श्रद्धादेवस्य यजमानस्यासुरधी वाक्। यज्ञायुधेषु
प्रविष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृणवन्। ते पराभवन्।
तस्माथ्वानां मध्येऽवसायं यजेत। यावन्तोऽस्य आतृव्या यज्ञायुधानामुद्वदतामुप-
शृणवन्ति। ते परां भवति। उच्चैः सुमाहन्त वा आहु विजित्ये ॥ ४३ ॥

वृङ्ग एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठ एषां भवति। वृष्पवृद्धमसि प्रति त्वा वृष्पवृद्धं
वेत्तित्याह। वृष्पवृद्धा वा ओषधयः। वृष्पवृद्धा इषीका: समुद्धौ। यज्ञ रक्षास्यनु
प्राविशन्। तान्यन्ना पश्य्यो निरवादयन्त। तुषेरोषीभ्यः। परापूत्र रक्षः परापूत्रा
अर्शातय इत्याह। रक्षासामपहत्ये ॥ ४४ ॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषेरव रक्षास्मि निरवदयतो। अप उपस्पृशति
मेष्यत्वाय। बायुर्वो विवेनकित्याह। पुवित्रं वै बायुः। पुनात्येवेनान्। अन्तरिक्षादिव

वा एुते प्रस्कंदन्ति। ये शूर्पात् देवो वैः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतीष्ठित्यै। हृविषोऽस्कंदाय। त्रिष्फलीकर्तवा ओह। श्वावृद्धि युजः। अथो मेष्यत्वाय॥ ४५॥

द्वाष्यमुत्पुनाति रुशमये नयन्त्यग्रे युजपाते युजोऽर्दितिरस्कंदाय गृह्णामीत्याह वैदेश्याह विजित्या अपहत्या अस्कंदाय ग्रीष्मे च॥

[५]

आवैष्टुत् रक्षोऽवैष्टुत् अरांतय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वग्भीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्क्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वैत्तिवत्याह प्रति-
ष्ठित्यै। पुरस्तात्पतीचीनं ग्रीवमुत्तरलोमोपस्तुणाति मेष्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्पत्यशः पुशवो मेष्मपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहकाः। युजो देवेष्यो निलायता॥ ४६॥

कुञ्जो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हृविरंधिपिनष्टे। युजादेव तद्यज्ञं प्रयुज्जे-
हृविषोऽस्कंदाय। द्यावापृथिवीं सुहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहव्येताः शम्यामात्रमेकमहः। दिवः स्कम्पनिरसि प्रति त्वा ऽर्दित्यास्त्वग्भीत्याह।

द्वावापृथिव्योर्बाल्यैः । धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः स्कंभनिर्वत्तित्याह।
द्वावापृथिव्योर्बृह्यत्वैः॥ ४७॥

स्थिषणाऽसि पार्वती प्रति त्वा पर्वतिर्वत्तित्याह। द्वावापृथिव्योर्बृह्यत्वैः । देवस्य
त्वा सवितुः प्रसुव इत्याह प्रसूत्यै। अश्वनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्वनो हि
देवानामध्यर्थं आस्ताम्। पृष्ठो हस्ताम्यामित्याह यत्यै। अधिवपामीत्याह।
यथादेवतमेवनानधि वपति। धात्यमसि धिनुहि देवानित्याह। एतस्य यजुषो
बीर्येण॥ ४८॥

यावदेका॑ देवता॑ कामयते यावदेका॑ तावदाहृतिः प्रथते। न हि तदस्मि॑
यत्तावदेव स्यात्। यावज्जुहोति॑। प्राणाय॑ त्वाऽपानाय त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने॑
दधाति। दीर्घमनु॑ प्रसीतिमायुषे धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव॑
वा एतानि॑ प्रस्कन्दन्ति। यानि॑ दृष्टपदः। देवो वैः सविता हिरण्यपाणि॑ः प्रति-
गृह्णात्वित्याह प्रतीष्टित्यै। हुविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती पिश्याणुनि॑ कुरुतादित्याह

मेष्यत्वार्ये॥ ४९॥

निलोयत् विष्णुं चैर्यं स्कन्दन्ति चत्वारि च॥

[६]

धृष्टिरसि ब्रह्म युच्छेत्याहु धृत्यौ। अपाग्नेऽग्निमादं जहि निष्कृत्यादं सुधा
देवयजं वहेत्याह। य पुवामाल्कव्यात। तमपहत्य। मेष्येऽग्नौ कपालमुपदधाति।
निर्दग्धं रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षांस्येव निर्दहति। अग्निवत्युपदधाति।
आस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गांस्मिन्नि वर्तयति॥ ५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मेलोके ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिर्भन्तो-
म्सा इमे लोका भवन्ति। य एवं वेद। धृवर्मसि पृथिवीं दृहेत्याह। पृथिवीमेवेतेन-
दृहति। धर्मस्यन्तरिक्षं दृहेत्याह। अन्तरिक्षमेवेतेन दृहति। धरुणमसि दिवं
दृहेत्याह। दिवमेवेतेन दृहति॥ ५१॥

धर्मासि दिशो दृहेत्याह। दिशं पूर्वेतेन दृहति। इमानेवैलोकान्दृहति।
दृहेत्याह। इमे लोकाः प्रजया पृथमिः। य एवं वेद। त्रीण्यत्रे

कपालान्युपंदधाति। त्रये इमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै॥ एकमये कपालमुपंदधाति। एकं वा अर्थे कपालं पुरुषस्य सुभवति॥ ५२॥

अथ द्वा अथ त्रीणि। अथ चत्वारि। अथाष्टौ। तस्मादृष्टाकपालं पुरुषस्य शिरः। यदेवं कपालान्युपंदधाति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिः सङ्स्करोति। आत्मानमेव तथसङ्स्करोति। तथ सङ्स्कृतमात्मानम्॥ ५३॥

आमुष्मिल्लोकन्तु पर्णति। यदृष्टावृपंदधाति। गायत्रिया तथामितम्। यन्नवा त्रिवृता तत्। यद्वशा विराजा तत्। यदेकोदशा। त्रिष्टुभा तत्। यद्वादशा॥ ५४॥

जगत्या तत्। छन्दः समितानि स उपंदधेत्कपालानि। इमाल्लोकाननुपूर्व दिशो विधुत्यै हृहति। अथाऽऽयुः प्राणान्नाजां पृशून् यज्ञमाने दधाति। सजातानस्मा अभितो बहुलान्करोति। चितः स्थेत्याह। यथायजुरवैतत्। भृगुणामज्जिरसां तपसा तप्यधीमित्याह। देवतानामेवनानि तपसा तपति। तानि ततः सङ्स्थिते। यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधस इति चतुष्पदयच्च विमुञ्चति। चतुष्पादः पश्वं-

पृशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति॥५५॥

वर्तयन्ति दिवंमैतेन हृहते सुभवन्ति तस्य सङ्कृतमात्मानं द्वारश्च सङ्खिते श्रीणे च॥ [७]

देवस्य त्वा सर्वितुः प्रस्व इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बहुभ्यामित्याह। अश्विनो
हि देवानांमध्यर्थे आस्ताम्। पृष्णो हस्ताम्यामित्याह यत्लै। सं वपामीत्याह।
यथादेवतमेवेनानि संवपति। समाप्ते आद्विरग्मत समोषधयो रसेनेत्याह।
आपो वा ओषधीर्जित्वन्ति। ओषधयोउपो जित्वन्ति। अन्या वा उतासामन्या
जित्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाह। सः रेवतीर्जिगतीभिर्मधुमतीमधुमतीभिः सूज्याध्यमित्याह। आपो
वै रेवतीः। पृश्वो जगतीः। ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पृश्वन्। तानेवास्मा
एकथा सः सूज्या मधुमतः करोति। अध्यः परि प्रजाताः स्थ समद्विः पृच्याध्यमिति
पृथग्निं वयति। यथा सुवृष्ट इमामनुविसूल्या॥५७॥

आप ओषधीर्हयन्ति। ताद्वगेव तत्। जनयत्यै त्वा संयोगीत्याह। प्रजा एवतेन-

दाधारा अभ्यर्ये त्वाऽग्नीषोमाऽग्नीमित्याह व्यावृत्त्ये। मण्डस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो
वै मुखः। तस्यैतच्छ्वरः। यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमाह॥५८॥

धर्मोऽसि विश्वायुरित्याह। विश्वंमवायुर्यजमाने दधाति। उक्तं प्रथस्वोरु ते
यज्ञपतिः प्रथतामित्याह। यज्ञमानमेव प्रजया पुशुभिः प्रथयति। त्वचं गङ्गाष्ठेत्याह।
सर्वमेवैनः सततं करोति। अथाऽऽप्य आनीय परिमाण्डि। मांसं एव तत्त्वचं
दधाति। तस्मात्त्वचा मांसं छुत्रम्। धर्मो वा एषोऽशान्तः॥५९॥

अर्धमासे उर्धमासे प्रवृत्त्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो यज्ञमानः शुचा प्रदहः।
पर्यन्ति करोति। पशुमेवैनमकः। शान्त्या अप्रदाहाय। त्रिः पर्यन्ति करोति। च्यावृद्धि
यज्ञः। अथो रक्षसामपहत्ये। अन्तरितः रक्षोऽन्तरितु अरातय इत्याह॥६०॥

रक्षसामन्तराहित्यै। पुरोडाशं वा अधिष्ठितः रक्षाऽस्यजिधाऽसन्। दिवि नाको
नामाश्ची रक्षोहा। स एवास्माद्रक्षाऽस्यपाहन्। देवस्त्वा सविता श्रपयत्वित्याह।
सुवित्प्रसूत एवैनः श्रपयति। वर्णिष्ठे अधि नाकु इत्याह। रक्षसामपहत्यै।

आश्रिष्टे तनुं माऽतिधागित्याहाऽनीतिदाहाय। अग्ने हृव्यः रक्षस्वेत्याहुं
गुत्यै॥६१॥

आविदहन्तः श्रपयुतेति वाचं विभूजते। यज्ञमेव हृवीः प्रयंभिव्याहृत्य प्रतनुते।
पुरोरुचमविदाहाय शृत्यै करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभि-
वासयेत्। आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्द्वाहा मस्तिष्कः।
प्रस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्मासेनास्थि छुत्रम्॥६२॥

वेदनाभिवासयति। तस्मात्केषौः शिरश्छुत्रम्। अखंलतिभावुको भवति। य एवं
वेदं। पशोर्वे प्रांतिमा पुरोडाशः। स नायुजुष्कमभिवास्य। वृथेव स्यात्। ईश्वरा
यजमानस्य पृशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्योह। प्राणा वै ब्रह्म॥६३॥

प्राणः पशवः। प्राणेरव पृश्यन्मपुणति। न प्रमायुका भवन्ति। यजमानो
वै पुरोडाशः। प्रजा पृशवः पुरीषम्। यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजयो
पशुभिः समर्थयति। देवा वै हुविर्भूत्वाऽश्रुवन्। कस्मिंत्रिं ग्रंक्ष्यामहु इति।

सोऽग्निरेब्रवीत्॥६४॥

मयि तनुः सं निषेष्यम्। अहं वस्तं जंनिष्यामि। यस्मिंश्च इति। ते देवा
अग्नौ तनुः सन्ध्यदधता तस्मादाहः। अग्निः सर्वो देवता इति। सोऽज्ञारेणाऽपः।
अम्यपातयत्। तते एकतोऽजायता। स द्वितीयं मन्यपातयत्॥६५॥

ततो द्वितोऽजायता। स तु तीयमन्यपातयत्। ततोऽस्तोऽजायता। यद्यो-
जायन्ता। तदाप्यानामाप्यत्वम्। यदात्मानामात्म्यत्वम्।
ते देवा आप्येष्वमृजता। आप्या अमृजत् सूर्योऽयुदिते। सूर्योऽयुदितः
सूर्यमिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्यमिनिमृक्तः कुनखिनि। कुनखी श्यावदति। श्यावदनग्रदिधिषौ। अग्रदिधिषु:
परिविते। परिवितो वीरहणि। वीरहा ब्रह्महणि। तद्वल्लहणं नात्यच्यवत। अन्तर्वेदि
निनेयत्यवरुद्धौ। उल्लुकेनाभि गृजाति शृतत्वाय। शृतकामा इव हि देवाः॥६७॥

अन्या जिन्बन्त्यनु विस्त्येवमाहाशान् आह गृत्ये छुते ब्रह्मब्रवीतीयमन्यपातयमृशामिनिमृक्ते देवाः॥—————[८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्पर्यमादते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बहुभ्यामित्याह।
अश्विनो हि देवानामध्यूर्य आस्ताम्। पृष्ठो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आदद इन्द्रस्य
बहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजंमाने दधाति। सुहस्रभृष्टिः शततेजा
इत्याह। रूपमेवास्येतमिमानं व्याचाष्टे। वायुरसि तिग्मतेजा इत्याह। तेजो वै
वायुः॥६८॥

तेजं एवास्मेन्दधाति। विषाद्वे नामासुर ओसीत। सौजविभेत। यजेन मा
देवा अभिभाविष्यन्तीति। स पृथिवीमध्यंवमीत। सा मेष्याऽभवत्। अथो यदिन्द्रो
वृत्रमहन्। तस्य लोहितं पृथिवीमनु व्यधावत्। सा मेष्याऽभवत्। पृथिवि
देवयज्ञीत्याह॥६९॥

मेष्यामेवेना॑ देवयज्ञी॑ करोति। ओषध्यास्ते मूलं मा हिंसिषपमित्याह।
ओषधीनामहि॑ सायै। ब्रजं गच्छ गोस्थानमित्याह। छन्दा॑सि वै ब्रजो गोस्थानः।
छन्दा॑स्येवास्मै॑ ब्रजं गोस्थानं करोति। वर्षतु ते धौरित्याह। वृष्टिर्वै धौः।

वृष्टिमेवाचे रुन्धे। बधन देव सवितः परमस्या॑ परवतीत्योह॥७०॥

द्वौ वाक पुरुषो। यं चैव द्वैष्ठि। यश्चैन्द द्वैष्ठि। ताकुभौ बंश्राति परमस्या॑ परवतीं
शतेन पाशैः। योऽस्मान्द्वैष्ठि यं च वयं द्विष्पस्तमतो मा मौगित्याहानिसुत्तचै।
अररुवै नामासुर आसीत। स पृथिव्यामुपमुसोऽशायत। तं देवा अपहतोऽरुः।
पृथिव्या इति पृथिव्या अपांश्न। आतृव्यो वा अरुः। अपहतोऽरुः। पृथिव्या
इति यदाह॥७१॥

आतृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तेऽमन्यन्ता दिवं वा अयमितः पंतिष्यतीति।
तमुरक्स्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः पर्यबाधन्ता आतृव्यो वा अरुः। अरुक्स्ते दिवं
मा स्कानिति यदाह। आतृव्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयज्जहरति। पृथिव्या
एव आतृव्यमपहन्ति। द्वितीयँ हरति॥७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तुतीयँ हरति। दिव एवैनमपहन्ति। तुर्णी चतुर्थँ
हरति। अपरिमितादेवैनमपहन्ति। असुराणं वा इयमग्रं आसीत। यावदासीनः

परापश्यति। तावद्वेवानाम्। ते देवा अंशुवन्। अस्त्वेव नोऽस्यामपीति॥७३॥

क्यंचो दास्यथेति। यावंश्वयं परिगृहीथेति। ते वस्वस्त्वेति दक्षिणातः पर्यगृह्णन्।
रुद्रास्त्वेति पश्चात्। आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तेऽग्निना प्राओऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा।
रुद्रैः प्रत्यञ्च। आदित्यैरुदञ्च। यस्येवं विद्धे वेदिं परिगृह्णन्ति॥७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य आत्म्यो भवति। देवस्य सवितुः सव इत्याह प्रसूल्ये।
कर्म कृणवन्ति वेदस्म इत्याह। इषितः हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेघं चामेघं च
व्युदंक्रामताम्। प्राचीनमुदीचीनं मेघम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेघम्। प्राचीमुदीचीं
प्रवणां करोति। मेघामेवेना देवयज्ञानीं करोति॥७५॥

प्राश्नौ वेद्यः सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची श्रोणी।
गाहपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथौ मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्या अमेघम्।
तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥७६॥

मूलं छिनति। आतुव्यस्यैव मूलं छिनति। मूलं वा अतितिष्ठदक्षाऽस्यनुपिपते। यद्धस्तेन छिन्न्यात। कुन्निखिनोः प्रजाः स्युः। स्येन छिनति। बज्रो वै स्पर्शः। बज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाऽस्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयती खनति॥७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वैदिदेवो निलोयत। तां चतुरङ्गलेज्ञविन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गलं खेया। चतुरङ्गलं खनति। चतुरङ्गले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठा गमयति। दक्षिणतो वर्णीयमीं करोति। देवयज्ञस्यैव रूपमंकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैं पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पूर्थिवी। यावती वैदिः। तस्यां एतावत् एव आतुव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। ऋतमस्युतसदनमस्युतश्रीरसीत्योह। यथायजुरेवेतत्॥७९॥

ऋगमेव वा एतात्करोति। यद्विं करोति। धा अस्मि स्वथा अस्मिति योग्यते

शान्त्यैः उर्वी चासि वस्तीं चासीत्योहा। उर्वीमेवेनां वस्तीं करोति। पुण ऋरस्य
 विसृपो विरचित्रित्याह मेष्यत्वायोः उद्दादायै पृथिवीं जीरदानुर्यामैरेण चन्द्रमासि
 स्वधामिरित्याह। यदेवास्यां अमेष्यम्। तदपुहत्या मेष्यां देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यदुदश्चन्द्रमासि मेष्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरासो अनुदृश्यै यजन्त
 इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादया। इध्याबृहिरुपसादय। सुवं च सुचंशु
 सम्पृष्ठिः। पलीः सन्त्वा आज्येनादेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति।
 आपो वै रक्षोधीः॥८१॥

रक्षसामपहत्यै। स्पृश्य वर्त्मश्मादयति। यजस्य मनत्यै। उवाच हासितो
 देवलः। उतावतीर्वी अमुञ्जिल्लोक आपं आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति।
 तस्माद्वृष्टीरुमाद्याः। स्पृश्यमुदस्यन्। यं द्विष्यातं ष्योयेत्। शुचैवेनमपर्यति॥८२॥

वै चायुगंह परावतीत्यहावै द्वितीयः हस्तीति परिगृह्णन्ते देवयजनीं करोति भवन्ति खनत्यकरेतकृत्वा रक्षोधीरपर्यति॥८३॥

वज्रो वै स्पृशः। यदुन्वश्च धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षणवीता। पुरस्तान्तर्यश्च

धारयति। बज्रो वै स्पृशः। बज्रेणैव युजस्य दक्षिणतो रक्षाऽस्यपंहन्ति। अग्नियां प्राचेश्च प्रतीचेश्च। स्फ्येनोदीचश्चाधराचेश्च। स्फ्येन् वा एष बज्रेणास्ये पाप्मानं प्रातुव्यमप्हत्य। उत्करेऽपि प्रवृक्षति॥८३॥

यथोपधायै वृक्षन्त्येवम्। हस्ताववं नेनिके। आत्मानेव पंखयते। स्फ्यं प्रक्षोलयति मेष्यत्वायै। अथो पाप्मनं एव भ्रातुव्यस्य न्यज्जं छिन्नति। इध्माबृहिरुपसादयति युतचै। यजस्य मिथुनत्वायै। अथो पुरुरुचमेवेतां दंधाति। उत्तरस्य कर्मणोऽनुख्यात्मै। न पुरस्ताल्पत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्ताल्पत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राऽऽहुतिपथादिष्मं प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बृहिः। अपराधयाद्बृहिषां प्रजाना॑ प्रजननम्। पश्चात्मागुपसादयति। आहुतिपथेनेष्मं प्रतिपादयति। सम्पत्येव बृहिषां प्रजाना॑ प्रजननमुपैति। दक्षिणमिष्मम्। उत्तरं बृहिः। आत्मा वा इध्मः। प्रजा बृहिः। प्रजा ह्यात्मन् उत्तरतरा तीर्थे। ततो मेष्यमुपनीयो। यथादेवतमेवनल्पतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति

प्रजयां पुश्यभिर्यजंमानः॥८६॥

वृश्ति सादयेद्दिः पञ्च च॥

[१०]

तुतीयस्यां देवस्याख्पृथुं यो वै पूर्वद्युः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्म्योऽपोऽवधृतं धृष्टिद्वस्यत्याह सं वपामि देवस्य

स्पर्यमा दद्दे वज्रो वै स्पर्यो दशा॥१०॥
तुतीयस्यां चूजस्यान्तरेकाय पूर्वित्रवत्याख्यर्ये चांगिष्ठवणमस्यन्तरिक्षं एव रक्षसामन्तर्गतैः द्वौ वाव पुरुषै यददश्चन्द्रमासि

मेष्ये पश्चाश्वातिः॥११॥

तुतीयस्यां यज्ञमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णाय जुर्वेदीयतैरीयत्राल्पणे तुतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्येषु रक्षः प्रत्येषु अरात्यु इत्योह। रक्षसामपहत्यै। अग्रेवस्तोजिष्ठेन तेजसा
निष्पामीत्याह मेघत्वाय। सुचः सम्मार्द्धि। सुवर्मणै। पुमाभ्यसमेवाभ्यः सङ्शर्यति
मिथुनत्वाय। अथ जुहुम्। अथोपभूतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहुः॥ १॥

अन्तरिक्षमुपभूत। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः सुचै। वृष्टिः सम्मार्जनानि।
वृष्टिर्वा इमालोकानुपर्वं केल्पयति। ते ततः क्रुताः समेधन्तो। समेधन्तेऽस्मा इमे
लोकाः प्रजयो पृश्निः। य एवं वेदा यदि कामयेत वर्गुकः पूर्जन्यः स्यादिति।
अग्रतः सम्मूज्यात्॥ २॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनाग्रा हि वृष्टिः। यदि कामयेतावर्गुकः स्यादिति।
मूलतः सम्मूज्यात। वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहः। अग्रत एवोपरिष्ठाञ्चम्पै-
ज्यात। मूलतोऽधस्तात। तदनुपर्वं केल्पते। वर्गुको भवतीति॥ ३॥

प्राचीमस्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्मध्यते। अथो अग्राद्बा
ओषधीनामूर्जे प्रजा उपंजीवन्ति। ऊर्जे एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। अधस्ताप्तीचीम्।
दण्डमुत्तमतः। मूलेन् मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादर्लौ प्राञ्जुपरिष्ठालोमानि।
प्रत्यश्च्यथस्तात्॥४॥

सुगच्छेषा। प्राणो वै सुवः। जुहूर्दक्षिणे हस्तैः। उपभृथस्व्यः। आत्मा धुवा।
अन्ने सुमार्जनानि। मुख्यतो वै प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्त्रं प्रविश्य।
बाह्यतस्तनुवः शुभयति। तस्मां धुवमेवाश्रे सम्पाद्य। मुख्यतो हि प्राणोऽपानो
भूत्वा। आत्मानमन्त्रमाविशति। तो प्राणापानो। अव्यर्थकः प्राणापानास्या भवति।
य एवं वेदैः॥५॥

जुहूमृज्याद्वतीते प्रत्यश्च्यथस्तान्माणि पञ्च च।

[५]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः कुकुर्मि श्रितम्। तेन वृय ए महस्ववल्शेन।
सुपतं नाशयामसि स्वाहेति सुख्यमार्जनान्यग्रो प्र हर्गति। आपो वै दृम्भः।

रूपमेवेषामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अनुष्टुभ्यां आनुष्टुभ्यः प्रजापतिः। प्राजापत्यो
वेदः। वेदस्याग्रः सुख्ममार्जनानि॥६॥

स्वेनैवेनानि छन्दसा। स्वयां देवतया समर्थयति। अथो ऋग्वाव योषा। दर्मो
वृषा। तन्मेथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्रजायते प्रजयां
पशुभिर्यज्ञमानः। तान्येकं वृथेवापास्यन्ति। ततथा न कार्यम्। आरब्धस्य यज्ञियस्य
कर्मणः सविद्वाहः॥७॥

यद्येनानि पशवोऽभि तिष्ठेयुः। न तत्पशुः कम्। अद्विमार्जियिलोक्ये
च्यस्येत। यद्ये यज्ञियस्य कर्मणोऽन्यत्राऽऽहृतीयः सन्तिष्ठते। उत्करो वाव तस्य
प्रतिष्ठा। एताः हि तस्मै प्रतिष्ठां देवाः समभरन्। यद्विद्विर्जयति। तेन शान्तम्।
यदुत्करे च्यस्यति। प्रतिष्ठामेवेनानि तद्वमयति॥८॥

प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यज्ञमानः। अथो स्तम्बस्य वा एतद्वप्म्।
यस्मुख्ममार्जनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः। तासां जरत्कक्षे पशवो न रमन्ते।

अप्रियो ह्येषां जरक्क्षः। यावदप्रियो हृ वै जरक्क्षः पशुनाम्। तावदप्रियः पशुनां
भेवति। यस्येतान्यन्यत्राग्रेदर्थाति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु पशवो रमन्ते॥१॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो हृ वै नवदावः पशुनाम्। तावत्प्रियः
पशुनां भेवति। यस्येतान्यभौ प्रहरन्ति। तस्मादेतान्यभावेव प्रहरेत्।
यतरस्मैस्यमृज्यात। पशुनां धृत्यै। यो भूतानुमधिपतिः। लुक्रस्तीतिचरो
वृषा। पशुनस्माकं मा हिंसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यग्निस्मार्जनान्यभौ
प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवेनानि योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां
गमयति। प्रति तिष्ठति प्रजयो पशुभिर्यजमानः॥ १०॥

बृद्धस्याग्राहं लुख्ममार्जनानि विद्येहो गमयति पशवो रमन्ते हिंसीः। पट चै॥

[२]

अथेषो वा एषः। योऽपलोकः। न प्रजाः प्रजायेन्। पत्व्यन्वास्तो। यज्ञमेवाकः।
प्रजानां प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती सन्नश्यते। प्रियं जातिः कून्ध्यात। आसीना सन्नश्यते।
आसीना ह्येषा वीर्यं कुरोति॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीता अनयां समदंदधीता देवानां पलिया सुमदंदधीता देशोद्धक्षिणत उदीच्यन्वास्ते। आत्मनो गोपीथाय। आशासाना सौमनसमित्याह। मेघामेवैनां केवलीं कृत्वा। आशिषा समर्पयति। अग्नेनुव्रता भूत्वा सत्रहो सुकृताय कमित्याह। एतद्वै पलिये ब्रतोपनयनम्॥१२॥

तेनैवनां ब्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। योक्रमेव युते यमन्वास्ते। तस्यामुखिङ्गाके भवतीति योक्रेण। यद्योक्रम्। स योगः। यदास्ते। स क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य क्लृत्यौ युक्तं क्रियाता आशीः कामै युज्यात् इति। आशिषः समृद्धौ। ग्रन्थिं ग्रथाति। आशिषं एवास्यं परि गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। श्री पत्नीं तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजयां प्रश्निर्यजंमानः॥१४॥

अथो अर्थो वा एष आत्मनः। यत्पत्नीं यज्ञस्य धृत्या अशीथिलं भावाय।

सुप्रजसंस्त्वा वृयः सुपलीरुपं सेदिमेत्योह। यज्ञमेव तन्मेथुनीकरोति
उन्नेऽतिरिक्तं धीयात् इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषीनाः रसु इत्योह।
रूपमेवास्यैतम्हीमानं व्याचाष्टे। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयन्याया-
इत्योह। आमेवतामा शास्ते॥१५॥

करोति ब्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥

यृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्। ततः प्रजा असृजत।
तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति। तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम् हि।
आज्येन प्रचरन्ति। यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनव यज्ञं प्रचरन्त्यथातयामत्वाय।
पत्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्व पर्वी यज्ञस्य करोति। मिथुनं तत्। अथो पतिया
एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै। अमेघं वा युतल्करोति। यत्पत्यवेक्षते।
गाहपत्येऽधिं श्रयति मेघत्वाय। आहवनीयम्युद्घवति। यज्ञस्य मन्तोत्तै।
तेजोऽस्मि तेजोऽनु प्रेहीत्योह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजस्वे तेजः समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा
विनैदित्याहाहि॑ सायै। स्फग्यस्य वर्त्मन्मादयति। यज्ञस्य सन्तालै। अग्नेर्जिह्वाऽसि॑
मुभूदेवानामित्याह। युथायुजुरेवतत। धान्नेधान्ने देवेष्यो यजुषेयजुषे भुवेत्याह। आ-
मेवेतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतोः पवित्रौ॒ यामेवोत्पुनाति। यज्ञमानो वा आज्यम्। प्राणापानौ पवित्रौ॒
यज्ञमान एव प्राणापानौ देखाति। पुनर्याहारम्। एवमेव हि प्राणापानौ सञ्चरतः।
शुक्रमंसि॑ ज्योतिरसि॑ तेजोऽस्मीत्याह। रूपमेवास्येतमोहिमानं व्याचेष्ट। त्रिर्यजुषा।
त्रयं इमे लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामात्मै। त्रिः। त्र्योवृद्धि॑ यज्ञः। अथो मेघत्वाय। अथा इज्येवती॒ यामप्प-
रूपमेवासामेतद्वर्णं दधाति। अपि वा उताऽऽहुः। यथा॑ हृ॒ वै योषा॑ मुवर्ण॑ हि॑रण्यं
पेशलं बिग्रंती॑ रूपण्यास्ते॑। एवमेता॑ एतर्हीति। आपो॑ वै सर्वा॑ देवताः॥२०॥

एषा हि विशेषां देवानां तनुः। यदाज्यम्। तत्रोभयौ॒ मर्मा॑ सा। जामि॑ स्यात्।

यद्युपाद्दज्यं यजैषाऽप उत्तुनीयात्। छन्दसाऽप उत्तुनात्यजामित्वाय। अथो
 मिथुनत्वाय। सावित्रियचरि। सावित्रप्रसूतं मे कर्मसादिति। सावित्रप्रसूतमेवास्य कर्म-
 भवति। पच्छो गायत्रिया त्रिष्मुद्धत्वाय। अद्विर्वौषधीः संनेयति। ओषधीभिः
 पृश्नन्। पृश्नभिर्यजमानम्। शुक्रं त्वा शुक्रायां ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्वर्चिस्त्वा-
 जर्चिषीत्याह सर्वत्वाय। पर्यात्या अनन्तरायाय॥२१॥

ईक्षत् आह शास्ते लोका देवता भवति पट च॥

—[४]

देवासुराः संयंता आसन्। स एतमिन्द्र आज्यस्यावकाशमपश्यत्। तेनावैक्षता
 ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। य एवं विद्वानाज्यमेवक्षते। भवत्यात्मना० पर्णाऽस्य
 आतुर्व्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदाज्येनात्यानि हवीऽष्ट्यभिर्यारयति॥२२॥

अथ केनाऽद्यमिति। सत्येनेति ब्रह्मात्। चक्षुर्वै सत्यम्। सत्येनैवेनदभि
 धारयति। ईश्वरो वा पुष्टोऽन्यो भवितोः। यश्कुषाऽद्यमेवक्षते। निमील्यावैक्षता।
 दाधारात्मशक्षुः। अम्याज्यं धारयति। आज्यं गृह्णति॥२३॥

छन्दांसि वा आज्यम्। छन्दांस्येव प्रीणाति। चतुर्जिह्वा गृह्णाति। चतुर्षादः
पश्वाः। पश्वेवावरुन्धे। अष्टावृप्त्युति। अष्टाक्षरं गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव
पशुष्टु दधाति। चतुर्भुवायाम्॥२४॥

चतुर्षादः पश्वाः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्पति तिष्ठति। यजमानदेवत्या वै जुहः।
आतृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जिह्वा गृह्णन्त्यो गृह्णीयात्। अष्टावृप्त्युति गृह्णन्कर्त्तयः।
यजमानायैव आतृव्यमुपास्ते करोति। गौर्वे सुन्चः। चतुर्जिह्वा गृह्णाति।
तस्माच्चतुर्षादी॥२५॥

अष्टावृप्त्युति। तस्मादृष्टाशफा। चतुर्भुवायाम्। तस्माच्चतुः स्तना।
गामेव तथमङ्गस्करोति। साऽस्मै सङ्गस्कृतेष्पूर्जे इहे। यजुह्वा गृह्णाति।
प्रयाजेयस्तत्। यदुप्त्युति। प्रयाजानुयाजेयस्तत्। सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्णते।
यद्भुवायामाज्यम्॥२६॥

अमिथ्यरथाति गृह्णति धूवाय चतुर्षादी प्रयाजानुयाजेयस्तद्वे च।

आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतम्हिमानं व्याच्छे। अग्रे
इमं यज्ञनेत्यताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रे एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्।
युष्मानिद्वैवृणीत वृत्रतर्ये युष्मिन्द्रमवृणीव्ये वृत्रतर्ये इत्याह। वृत्रः हं
हनिष्यन्त्रिद्वे आपो ब्रवे। आपे हेन्द्रं ब्रविरे। संज्ञामेवासामेतस्मानं व्याच्छे।
प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥ २७ ॥

तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्निदेवम्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। स
वनस्पतीन्माविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्रये त्वा स्वाहेत्याह। अग्रये एवैनं जुष्टं
करोति। अथो अग्रेरेव मेधमवं रुच्ये। वेदिरसि बृहिष्ये त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा
वै बृहिः। पृथिवी वेदिः॥ २८ ॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बृहिरसि सुगम्यस्त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै
बृहिः। यज्ञमानः सुचं। यज्ञमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय
त्वा पृथिव्ये त्वेति बृहिरासाद् प्रोक्षति। एव्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः-

मृहं मुचा पुरस्तात्प्रत्यञ्च ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बुर्हिः। यथा मूलै काल
आपः पुरस्ताद्यन्ति॥२९॥

तादगेव तत्। स्वधा पितृम्य इत्योह। स्वधाकारो हि पितृणाम्। ऊर्जवं
बर्गहिपद्ध्य इति दक्षिणाये श्रोणेरोतसस्ये निनयति सन्तालै। मासा वै पितरो
बर्गहिपद्धः। मासानेव प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समृद्धौ।
अनंतिस्कन्दन् ह पूर्जन्यो बर्गति। यत्रतदेवं क्रियते॥३०॥

ऊर्जा पूर्थिर्वीं गच्छतेत्योह। पूर्थिव्यामेवोर्ज दधाति। तस्मात्पूर्थिव्या ऊर्जा
मुञ्जते। ग्रन्थिं वि संसयति। प्रजनयत्येव तत्। ऊर्ज्वं प्राश्चमुद्भूदं प्रत्यश्चमा
यच्छति। तस्मात्प्राचीनः रेतो धीयते। प्रतीर्चीः प्रजा जायन्ते। विष्णोः स्तूपे-
उमीत्योह। यज्ञो वै विष्णुः॥३१॥

यज्ञस्य धृत्यै। पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति। मुख्यमैवै करोति। इयत्नं गृह्णाति।
प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मेतम्। इयत्नं गृह्णाति। यज्ञपुरुषा सम्मेतम्। इयत्नं

गृह्णाति। उतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसमितम्॥३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। तस्मिन्प्रवित्रे अपि सुजति।
यज्ञमानो वै प्रस्तुरः। प्राणापानो पुवित्रो यज्ञमान उव प्राणापानो दधाति।
उर्णाप्रदसं त्वा स्तुणामीत्याह। यथायज्ञेवेतत्। स्वास्थ्यं देवेय इत्याह। देवेयं
एवैनेष्वासस्थं करोति॥३३॥

बृहिः स्तुणाति। प्रजा वै बृहिः। पूर्थिकी वेदिः। प्रजा उव पूर्थिव्यां
प्रतिष्ठापयति। अनोत्तिदशजः स्तुणाति। प्रजयैवैन पृथुभिर्नातिदशं करोति।
धारयन्प्रस्तरं परिधीन्परि दधाति। यज्ञमानो वै प्रस्तुरः। यज्ञमान उव तथस्वयं
परिधीन्परि दधाति। गृन्धवर्जसि विश्वावसुरित्याह॥३४॥

विश्वमेवायुर्जमाने दधाति। इन्द्रियं बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव
यज्ञमाने दधाति। मित्रावरुणो त्वोत्तरः। परिधत्तामित्याह। प्राणापानो मित्रावरुणो।
प्राणापानोवेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह। रक्षसामपहत्यै।

कस्याश्चिदभिशोस्त्या इत्याह। अपरिमितादेवैं पाति॥३५॥

वीतिहौंत्रं त्वा कव इत्याह। अश्रिमेव होत्रेण समर्थयति। द्युमन्तः समिधीमहीत्याह समिष्ठौ। अग्ने बृहन्तमध्वर इत्याह वृद्धौ। विशो यज्ञे स्थ इत्याह। विशो यत्यै। उदीचीनाग्ने नि दंधाति प्रतीष्ठितै। वस्तुनां लक्षणामादित्यानां सदंसि सीदत्याह। देवतानामेव सदने प्रस्तुरः सादयति। जुहरसि युताची नामेत्याह॥ ३६॥

आसौ वै जुहः। अन्तरिक्षमुपभृत। पुथिवी ध्रुवा। तासांमेतदेव प्रियं नामा। यद्युताचीति। यद्युताचीत्याह। प्रियेणवैना नामा। सादयति। एता असद्द्यस्कृतस्य लोक इत्याह। सूत्यं वै सुकृतस्य लोकः। सूत्य एवैना: सुकृतस्य लोके सादयति। ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णः। यज्ञस्य धृत्यै। पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय यज्ञमानायाऽज्ञनै तेष्य एवाऽज्ञशेषमाशास्तेऽनात्मै॥ ३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वैदिर्यन्ति क्रियते वीणैर्यसमित करोत्याह पाति नामेत्याह लोके सादयति पद च॥————[६]

आग्निना वै होत्रा० देवा असुरंनन्येभवन्। अग्नये ममिष्यमानायानुश्वहीत्याह
आत्मव्याभिभूत्यै। एकविशतिमिष्मदारुणि भवन्ति। एकविश्शो वै पुरुषः।
पुरुषस्याऽत्तस्यै। पञ्चदशेभ्यदारुण्यम्या देधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः।
अर्धमासशः संवध्मर ओऽप्यते। त्रीपर्याधीपरि दधाति॥ ३८॥

तुर्ध्वे समिधावा देधाति। अनुयाजेयः समिधमति शिनस्ति। षट्ख्यम्पद्यन्ते।
पद्मा ऋतवः। ऋतनेव प्रीणाति। वेदनोप वाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः
प्राणः। यज्ञमान आहवनीयः। यज्ञमान एव प्राण देधाति॥ ३९॥

त्रिकृपं वाजयति। त्रयो वै प्राणः। प्राणनेवास्मिन्दधाति। वेदनोपयत्यं सुवेणा॑
प्राजापत्यमाधारमा धारयति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुख्त
आरभते। अथो प्रजापतिः सर्वा॑ देवताः। सर्वा॑ एव देवताः प्रीणाति। अग्निमीत्रित्रित्रिः।
सं मृद्गीत्याह। त्र्योर्बृद्धि यज्ञः॥ ४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। परिधीन्यमं मार्ष्टि। पुनाल्येवेनान्। त्रित्रिः सं मार्ष्टि।

आवृद्धि यज्ञः। अथो मेष्यत्वायै अथो एते वै देवाश्वाः। देवाश्वानेव तथम् माण्डिः
सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ आसीनोऽन्यमाधारमा धारयति॥४१॥

तिष्ठन्त्यम्। यथाऽनो वा रथं वा युञ्ज्यात्। एवमेव तद्ध्वर्युर्यजं युनक्ति।
सुवर्गस्य लोकस्याम्यूद्धौ। वहन्त्येन ग्राम्याः पुशवः। य एवं वेदो भुवनमसि वि-
प्रथस्वेत्याह। यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजया पुशुभिः प्रथयति। अथे
यष्टिदत्तम् इत्याहा॥४२॥

आग्निवै देवानां यष्टौ। य एव देवानां यष्टौ। तस्मां एव नमस्करोति।
जुहैल्यश्रीस्त्वा हृयति देवयज्याया उपभूदेहि देवस्त्वा सविता हृयति देवयज्याया
इत्याह। आग्नेयी वै जुहः। साविच्छ्रुपभूता ताम्यामेवेन प्रसूत आदते। अग्नोविष्णु
मा वामवं कमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यजः पश्चात्॥४३॥

ताम्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथा मा मा सन्तोसमित्याहाहि साये।
लोकं मै लोककृतौ कृण्तमित्याह। आमेवैतामा शास्त्रो। विष्णोः स्थानमसीत्याह।

युज्ञो वै विष्णुः। पृतखलु वै देवानामपराजितमायतनम्। यद्यज्ञः।
देवानामेवापराजित आयतने तिष्ठति। इत इन्द्रो अकृणोद्वीर्णीर्णीत्याह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारम्भ्योर्ध्वे अंध्वरो दिविस्पृशमित्याह वृद्धौ।
आधारमाधार्यमाणमनु समारम्भ्य। पृतस्मिन्काले देवा: सुवर्गं लोकमायन्।
साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अथो समुद्देनेव युजेन यजमानः सुवर्गं
लोकमेति। अहुतो युज्ञो यज्ञपतेरित्याहानात्मै। इन्द्रोवाऽन्धवाहेत्याह। इन्द्रियमेव
यजमाने दधाति। बृहद्वा इत्योह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्वा। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। यजमानदेवत्यो वै जुहूः।
आत्मव्यदेवत्योपभृत। प्राण ओर्धारः। यथसङ्स्पर्शयेत्। आत्मव्येऽस्य प्राणं देव्यात्।
असङ्स्पर्शयन्तत्या क्रोमति। यजमान पुव प्राणं देव्याति। पाहि मौज्ञे दुश्चरितादा
म् सुचरिते भजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पुवित्रम्। वृजिनमन्तं दुश्चरितम्। कृजुकर्मः सत्यः सुचरितम्।

अग्निरेवैन् वृजिनादन्ताहश्चरितात्पाति। ऋजुकर्म मूले सुचरिते भजति।
तस्मादेवमा शास्त्रो आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा पुतद्वजस्य। यदोधारः। आत्मा
ध्रुवा॥४७॥

आधारमाधार्य ध्रुवः समनक्ति। आत्मनेव यजस्य शिरः प्रति दधाति। द्वि-
समनक्ति। द्वौ हि प्राणपानौ। तदाहुः। त्रिरेव समञ्जात। त्रिधातु हि शिर-
ड्जति। शिर इवतद्वजस्य। अथो त्रयो वै प्राणः। प्राणनेवास्मिन्दधाति। मणस्य
शिरोऽसि सञ्च्योतिषा उज्योतिरङ्गमित्याह। उज्योतिरेवास्मा उपरिषाहधाति।
सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४८॥

परिदेशाति प्राणं दंघति हि यज्ञो धारयति नम् इत्याह प्रशाद्यैरणीत्याह भा इत्याह भजेत्याह भूवैवास्मिन्दधाति जीणे

च॥

[७]

धिष्ठिया वा पुते न्युप्यन्ते। यद्गृह्णा। यद्गोता। यद्ध्वर्यः। यद्भीता।
यद्यज्ञमानः। तान् यदन्तरेयात्। यज्ञमानस्य प्राणान्त्सङ्गेष्ट। प्रमायुकः स्यात्।

पुरोडाशं मपुगृह्य सञ्चरत्यव्युः॥४९॥

यज्ञमानायैव तल्लोके शिष्येषति। न प्रमायुको भवति।
पुरस्तात् प्रत्यङ्गासीनः। इडोया इडामा देधाति। हस्त्या वै होत्रै। पश्वो वा इडो।
पश्वः पुरुषः। पशुष्वेव पशुन्प्रतिष्ठापयति। इडोयै वा एष प्रजातिः॥५०॥

तां प्रजातिं यज्ञमानोऽनु प्र जायते। द्विरुद्धुलोबनक्ति पर्वणोः। द्विपाद्यज्ञमानः
प्रतिष्ठित्यै। सुकृदपं स्तुपाति। द्विरा देधाति। सुकृदभि घोरयति। चतुः सम्पद्यते।
चत्वारि वै पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपहृयते॥५१॥

मुख्यमिव प्रत्युपहृयते। सम्मुखानेव पशुनुपंहृयते। पशवो वा इडो। तस्माथ्सा-
उन्बारम्या। अध्वर्युणा च यज्ञमानेन च। उपहृतः पशुमानसानीत्याह। उप ह्येनो
हृयते होतो। इडोयै देवतानामुपहृते। उपहृतः पशुमानवति। य एवं वेदो॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडामादध्याति। वाचः सा भोगधेयम्। यामुपहृयते। प्राणानां
सा। वाचं चैव प्राणाद्यश्वावं रुन्धो। अथ वा उत्तर्विपहृतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव

बौहिषदौ मीमांसा। यजंमानं देवा अंश्वन्। हुविर्नो निर्वपेति नाहमंभागो
निर्वपस्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयोऽन्नागया उन्वक्ष्यथेति वाग्ब्रवीत्। नाहमंभागा पुरोनुवाक्यां भविष्यामीति
पुरोनुवाक्यां। नाहमंभागा याज्या भविष्यामीति याज्या। न मयोऽन्नागेन
वषट्करिष्यथेति वषट्कारः। यद्यजमानभागं निधाये पुरोडाशं बृहिषदं करोति।
तानेव तद्विनिः करोति। चतुर्धा करोति। चतोऽन्नो दिशः। दिक्षेव प्रति तिष्ठति।
बृहिषदं करोति॥५४॥

यजंमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बृहिः। यजंमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति।
तस्माद्स्थाऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति। मांसेनान्याः। अथो खल्ल्वाहः। दक्षिणा
वा युता हौविर्यजस्यान्तर्वेद्यवं रुच्यन्ते। यत्पुरोडाशं बृहिषदं करोतीति। चतुर्धा
करोति। चत्वार्ये ह्येते हौविर्यजस्यत्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होतोऽन्वयुर्ग्रीता तम्भि मृशेत। इदं ब्रह्मणः। इदं होतुः। इदम् ब्रह्मयोः।

इदम् ग्रीष्मे इति। यथेवादः सौम्यैऽध्वरे। आदेशं मुत्तिग्ये दक्षिणा नीयन्ते। तादगेव
तत्। अग्रीये प्रथमाया देखति॥ ५६॥

आश्रिमुखा ल्युद्धिः। अश्रिमुखामेवद्धि यजंमान क्रध्नोति। सकुदुपस्तीर्य
द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरभि धारयति पद्थस्मपद्धन्ते। पद्धा कृतवः। कृतुनेव
प्रीणाति। वेदेन ब्रह्मणे ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो
ब्रह्मा॥ ५७॥

सविता यजस्य प्रसूल्ये। अथ काममन्येन। ततो होत्रैः मध्यं वा पुतद्यजस्या
यद्धोता। मध्यत् एव यजं प्रीणाति। अथोऽव्यर्थवै। प्रतिष्ठा वा एषा यजस्या। यदेष्वर्युः।
तस्माद्विर्येशस्यैतामेवाऽवृतमनु॥ ५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यजस्य प्रतिष्ठित्यै। अश्रिमं ग्रीष्मकुञ्चस्कुञ्चसं मृडीत्याह।
परोऽव्यव हेतरहि यजः। इषिता देव्या होतार इत्याह। इषितः हि कर्म क्रियते।
भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रह्मीत्याह। आमेवेतामा शास्तो।

स्वगा देव्या होतेर्य इत्याह। यज्ञमेव तथ्वगा करोति। स्वस्तिर्मानुषेय
इत्याह। आमेवेतामा शास्तो। शं योर्ब्रह्मीत्याह। शंयमेव बोधस्पत्यं भागधेयेन
समर्थयति॥५९॥

चरत्युष्यः प्रजातिर्थते वेदांगविद्वर्हिषद् करोत्युत्तिजो द्याति ब्रह्माजन्करोति चृत्वारिं च॥ [८]

अथ सुचावनुष्टुप्यां वाजवतीभ्यां व्युहति। प्रतिष्ठा वा अनुष्टुक। अन्नं वाजः
प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्धै। प्राचीं जुहुमहति। जातानेव आतव्यान्नाणुदतो
प्रतीचीमुपभृतम्। जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदतो सविष्वच पुवापोह्यं सुपलान्
यज्ञमानः। अस्मिन्लोके प्रति तिष्ठति॥६०॥

द्वाष्यामा द्विप्रातिष्ठो हि वसुष्यस्त्वा रुद्रेष्यस्त्वाऽऽदित्येष्यस्त्वेत्याह।
यथायजुरेवत्। सुक्षु प्रस्तरमनक्ति। इमे वै लोकाः सुचाः। यज्ञमानः प्रस्तरः।
यज्ञमानमेव तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति। त्रयं इमे लोकाः॥६१॥

एष एवै लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति। अभिपूर्वमेव यज्ञमानं तेजसा-

जनकिः। अत्कुरु रिहाणा इत्योह। तेजो वा आज्ञम्। यजमानः प्रस्तरः।
यजमानमेव तेजसाऽनकिः। विष्टु वय इत्योह। वर्ये एवैन् कृत्वा सुवर्गं लोकं
गमयति॥६२॥

प्रजां योनिं मा निर्दृश्यमित्योह। प्रजायै गोपीथाय। आप्योयन्तामाप ओषधय
इत्योह। आपे एवोषधीरा व्याययति। मुकुतां पृष्ठतयः स्थेत्योह। मुकुतो वै वृष्ट्या
ईशतो। वृष्टिमेवावे रुन्धे। दिवे गच्छ ततो नो वृष्टिमेवयेत्योह। वृष्टिर्वै द्यौः।
वृष्टिमेवावे रुन्धे॥६३॥

यावद्वा अ॒ष्वर्यः प्र॑स्तरं प्रहर॑ति। तावद्स्यायुर्मीयते। आयुष्या अ॑येऽस्यायुर्मे
पा॒हीत्योह। आयुर्वा॒द्भूत्येत्तो। यावद्वा अ॑ष्वर्यः प्र॑स्तरं प्रहर॑ति। तावद्स्य
चक्षुर्मीयते। चक्षुष्या अ॑येऽसि चक्षुर्मे पा॒हीत्योह। चक्षुर्वा॒द्भूत्येत्तो। ध्रुवा-
उभीत्योह। प्रातिष्ठित्यै। ये प॑रिद्धि॒ प॒र्यर्थं त्या॒ इत्योह॥६४॥

यथायज्ञे॒ वैतता। अग्ने॑ देव प॑णिभिर्वीयमाण॒ इत्योह। अग्ने॑ एवैन् जुष्टे॑

करोति। तन्ते एतमनु जोषं भग्नमील्याह। सज्जातानेवास्मा अनुकान्करोति। नेदेष ल्वदपचेतयोता इत्याहानुख्यात्यै। यजस्य पाथ उप समितिमित्याह। भूमानंमेवोर्तेति। परिधीन्य हर्गति। यजस्य समिष्ठो॥६५॥

सुचौ मं प्रभावयति। यदेव तत्र कुरम। ततेन शमयति। जुह्वामुपभृतम्। यजमानदेवत्या॑ वै जुहू। आतृव्यदेवत्योपभृत। यजमानायैव आतृव्यमुपस्ति॑ करोति। सङ्ग्रावभागः स्थेत्याह। वस्त्रे॑ वै कुद्रा ओदित्याः सङ्ग्रावभागाः। तेषां तद्वाग्येयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः। त्रिष्टुभ्यविति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। अग्नेर्वामपत्रगृहस्य सर्वसि सादयमील्याह। इयं वा अग्निरपत्रगृहः। अस्या एवैने सर्वाने सादयति। सुम्रायं सुमिनी सुम्रे मां धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पुशावः सुम्रम। प्रजामेव पुश्नात्मन्यते। धुरि धुर्यै पातमित्याह।

जायपत्योर्गोपीथाया॑। अग्नेऽदव्यायोऽशीततनो॑ इत्याह॑। यथायजुरेवेतत्
 पाहि॑ माऽऽ्य दिवः पाहि॑ प्रसिंत्ये॑ पाहि॑ दुरिष्ठे॑ पाहि॑ दुरज्ञ्यै॑ पाहि॑
 दुश्चिरितादित्याह॑। आमेवतामा॑ शास्त्रो॑ अविष्टः॑ पितृं॑ कृणु॑ सुषदा॑
 योनिः॑ स्वाहेती॑ ध्र्मसंवृश्चनान्यन्वाहार्थपचने॑ याधाय॑ फलीकरणहोमं॑ जुहोति॑।
 अतीरिक्तानि॑ वा इ॑ ष्मसं॑ वृश्चनानि॑॥६८॥

अतीरिक्तः॑ फलीकरणाः॑। अतीरिक्तमाज्योऽच्छेषणम्। अतीरिक्त॑ एवातीरिक्तं॑
 दधाति॑। अथो॑ अतीरिक्तेनैवातीरिक्तमात्वाऽवे॑ रुन्धे॑। वेदिंदेवेष्यो॑ निलोयता॑। तां॑
 वेदेनान्विवद्न्। वेदन् वेदिं॑ विविद्दः॑ पृथिवीम्। सा॑ प्रथे॑ पृथिवी॑ पार्थिवानि॑। गर्भं॑
 बिभर्ति॑ भूवनेष्वन्तः। ततो॑ यज्ञो॑ जायते॑ विश्वदानिशिते॑ पुरस्ताऽस्तमब्युजुषो॑ वेदन्
 वेदिः॑ सम्पाद्यनुवित्त्यै॥६९॥

अथो॑ यद्वदश्च वेदिश्च॑ भवतः। मिथुनत्वाय॑ प्रजात्यै। प्रजापतेर्वा॑ एतानि॑
 श्मश्रणि॑। यद्वदः। परिया॑ उपस्थ॑ आस्यति॑। मिथुनमेव करोति॑ विन्दते॑ प्रजाम्।

वेदं होताऽहंवनीयोऽस्तुणन्नौति। यज्ञमेव तथसन्तनोत्योत्तरस्मादर्थमासात्। तं
सन्ततमुत्तरेर्धमास आलभते॥७०॥

तं कालेकालं आगते यजतो। ब्रह्मवादिनो बदन्ति। स त्वा अङ्गर्हः स्यात्।
यो यतो यज्ञं प्रयुज्ञ। तदेन प्रतिष्ठापयतीति। बाताद्वा अङ्गवर्युर्यज्ञं प्रयुज्ञ। देवों
गातुविदो गातुं वित्वा गातुमितेत्याह। यते पुव यज्ञं प्रयुज्ञ। तदेन प्रतिष्ठापयति।
प्रति तिष्ठति प्रजया पृशुमिर्यज्ञमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गांयति द्वौर्वृष्टिमेवावे रुचे पृथग्धत्था इत्याह समिष्ठे भागधेयन्तमित्याह च इधम् चृश्नान्त्यनुवित्त्ये लभते

यज्ञमानः॥ [१]

यो वा अयंथादेवतं यज्ञमुपचरंति। आ देवताभ्यो वृश्यते। पापीयान्ववति।
यो यंथादेवतम्। न देवताभ्यु आवृश्यते। वसीयान्ववति। बालुणो वै पाशः।
इमं विष्ण्वामि वरुणस्य पाशमित्याह। वरुणपाशादेवेना मुञ्चति। सुवित्तप्रभूतो
यथादेवतम्॥७२॥

न देवतांस्य आवृश्यते। वर्सीयान्ववति। धृतश्च योनौ सुकृतस्यं लोक इत्याह।
आग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म सुकृतस्यं लोकः। अग्निरेवैनोऽप्य धाता। पुण्ये कर्मणि
सुकृतस्यं लोक देखाति। स्योनं में सुह पत्या कर्मीत्याह। आल्मनश्च यजमानस्य
चानात्यै सन्त्वाया। समायुषा सं प्रजयेत्याह॥७३॥

आमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुद्दृग्मा। चतुष्पद्वा पृतच्छन्दः प्रतिष्ठितं
पलियै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिन्लोके प्रति तिष्ठनीति। अस्मिन्नेव लोके प्रति
तिष्ठति। अथो वाग्वा अनुद्दृक्ता वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। पृतस्माद्वै
मिथुनाद्विघ्नोत्मानः स्तनयन्वैषति। रेतः स्मिथन्॥७४॥

प्रजा: प्रेजनयन्। यद्वै यजस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य विमोक्तः। अद्विः
शान्तिः। विमुक्तं वा पृतर्हि योक्रं ब्रह्मणा। आदायैन्त्पली सुहाप उपेग्नीते शान्त्यै।
अञ्जलौ पूर्णपात्रमा नेयति। रेते पृवास्यां प्रजां देखाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः।
मुखं वि मुष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥७५॥

संविवेष्यस्तो यथादेवतं प्रज्ञयेत्याह सिंश्चमृष्टं एकं च॥

परिवेषो वा युषं बनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य युवं वेद। विन्दते परिवेषारम्।
तमुल्करे। यं देवा मनुष्येषु। उपवेषमधोरयन्। ये अस्मदपं चेतसः। तानुस्माच्यंभिहा
कुरु। उपवेषोपं विद्धि नः॥ ७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः। धूवाननं पगान्कुर्विति
पुरस्ताल्यञ्चमुपं गृहति। तस्मात्पुरस्ताल्यञ्चः शूद्रा अवस्थान्ति। स्थगिविमत
उपगृहति। अप्रतिवादिन एवैनान्कुरतो धृष्टिवर्ति उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा
सञ्चितः। योपवेषे शुक्रा। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्प इति॥ ७७॥

आथास्मै नाम गृह्ण प्रहरति। निरमुन्द ओकेसः। सपलो यः पूतन्यति। निर्बाच्येन
हृविषां। इन्द्रं एषं पराशरीत्। इहि तिष्ठः परावतः। इहि पश्च जनां आति। इहि
तिष्ठोऽति गोचनायावत्। सूर्यो असाद्विवि। परमान्त्रा परावतम्॥ ७८॥

इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायस्मि। शश्वतीयः समान्य इति। त्रिवद्वा

एष वज्रे ब्रह्मणा संशितः। शुचैवनं विष्वा। एत्यो लोकेयौ निर्णद्यौ। वज्रेण
ब्रह्मणा स्तुपुते। हुतोऽसाववैष्प्रामुमित्याह स्तुतैः। यं द्विष्वातं छायेत्।
शुचैवनंमर्पयति॥ ७९॥

प्रत्युषं दिवः शित्यमयंजो धूतं च देवामुगः स एतमिन्द्र आपो देवीरप्तिना धिणिया अथ सुचौ यो वा अयथादेवतं
परिवेषो वा एकोदशा॥ ११॥

प्रत्युषमयंजो एषा हि विशेषं देवानामूर्जा पृथिवीमध्ये रक्षानां प्रजांति द्वाश्यां तं कालेकाले नवसप्तिः॥ ७९॥
प्रत्युषमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वदीयतिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥तैतिरीयब्राह्मणे द्वतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालंभते। क्षत्रायै राजन्यम्। मुरुद्यो वैश्यम्। तपसे शूद्रम्।
तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पूज्यनैँ क्लीबम्। आक्रयायोगूम्। कामाय
पुङ्क्षलम्। अतिक्रेष्टाय मागुधम्॥ १॥

गीतायै सूतम्। नृतायै शैलूषम्। धर्मायै सभाचरम्। नर्मायै रेभम्। नरिष्ठायै
भीमलम्। हसायै कारिम्। आनन्दायै छीपुखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै
रथकारम्। धैर्यायै तक्षाणम्॥ २॥

श्रमायै कौलालम्। मायायै कार्मिरम्। रूपायै मणिकारम्। शुभे वृपम्।
शरव्याया झृषकारम्। हेत्तै धन्वकारम्। कर्मणे ज्याकारम्। दिष्टायै रञ्जुसुर्गम्।
मृत्युवें मृगयुम्। अन्तकाय श्वनितम्॥ ३॥

सन्ध्ये जारम्। गेहायोपपतिम्। निश्चल्ये परिवितम्। आत्मं परिविदानम्।
अरोऽये दिधिष्पतिम्। पुवित्राय भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदशम्। निष्कृत्ये
पेशस्कारीम्। बलोयोपदाम्। वर्णायानुरूपम्॥४॥

नदीम्यः पौञ्चिष्ठम्। क्रक्षीकांयो नैषादम्। पुरुषव्याधाय दुर्मदम्। प्रयुद्य
उन्मत्तम्। गन्धवर्षप्रसराम्यो ब्रात्यम्। सप्देवजनेयोऽप्रतिपदम्। अवैम्यः कित्वम्।
इर्यताया अकितवम्। पिशाचेयो बिदलकारम्। यातुधानेयः कणटककारम्॥५॥

उथ्सादेम्यः कुञ्जम्। प्रमुदे वामनम्। द्वार्यः सामम्। स्वप्रायान्धम्। अधर्मीय
बधिरम्। संज्ञानाय स्मरकारीम्। प्रकामोद्योपसदम्। आशिक्षायै प्रशिज्ञनम्।
उपशिक्षाया अभिप्राशिज्ञनम्। मर्यादायै प्रशज्विवाकम्॥६॥

ऋत्यै स्तेनहृदयम्। वैरहत्याय पिशनम्। विवित्यै क्षत्तारम्। औपद्रष्टाय
सङ्गहीतारम्। बलोयानुचरम्। भूमे परिष्कृन्दम्। प्रियायं प्रियवादिनम्। अरिष्ठा
अश्वसादम्। मेधाय वासः पल्लुलीम्। प्रकामाय रजयित्रीम्॥७॥

भायै दार्ढाहारम्। प्रभाया॑ आग्नेयम्। नाकस्य पृष्ठायांभिषेत्तरम्। ब्रह्मस्य
विष्टपोय॑ पात्रनिर्णेगम्। देवलोकाय॑ पेशितारम्। मनुष्यलोकाय॑ प्रकरितारम्।
सर्वेभ्यो लोकेभ्य॑ उपस्तकारम्। अवत्य॑ वधायोपमन्तितारम्। सुवर्गाय॑ लोकाय॑
भागद्वधम्। वर्षिष्ठाय॑ नाकोय॑ परिवेष्टारम्॥८॥

अर्मेभ्यो हस्तिपम्। जवायाश्वपम्। पुष्टैः गोपालम्। तेजेसेऽजपालम्।
वीर्यार्थाविपालम्। इरायै कीनाशम्। कीलालाय सुराकारम्। भूद्राय॑ गृहपम्।
श्रेयसे वित्तयम्। अर्घ्यक्षायानुक्षतारम्॥९॥

मन्यवेऽयस्तापम्। क्रोधोय॑ निसरम्। शोकोयाभिसरम्। उत्कृलविकृलाभ्याँ
त्रिस्थिनम्। योगाय॑ योक्तारम्। क्षेमाय॑ विमोक्तारम्। वपुष॑ मानस्कृतम्।
शीलायाङ्नीकारम्। निरक्तै कोशकारीम्। यमायासूम्॥१०॥

यम्यै यमसूम्। अथर्वेभ्योऽवतोकाम्। संवध्मराय॑ पर्याणिणीम्। परिवध्मराया-
विजाताम्। झटावध्मरायापस्कद्वीरीम्। झट्टध्मरायातीत्वरीम्। वध्मराय-

विजंर्जनगम्। संवथ्सराय पलिंक्रीम्। वनोय वनपम्। अन्यतोणयाय दावपम्॥११॥
 मरौम्यो धैवरम्। वेशंताम्यो दाशम्। उपस्थावरीम्यो बैदम्। नडुलाम्यः
 शौष्कलम्। पार्यार्थं कैवर्तम्। अवार्यार्थं मार्गिरम्। तीर्थेयं आन्दम्। विषमेयो
 मैनालम्। स्वनेयः पर्णकम्। गुह्यायः किरातम्। सानुम्यो जम्पकम्। पर्वतेयः
 किम्पूरुषम्॥१२॥

प्रतिश्रुत्काया ऋतुलम्। घोषोय भपम्। अन्तोय बहुवादिनम्। अनन्ताय मूकम्।
 महेसे वीणावादम्। क्रोशोय तुणवायम्। आक्रन्दाय दुन्दुभ्याधातम्। अवरस्पराय
 शङ्खायम्। ऋभ्योजिनसन्धायम्। साञ्चोयश्वर्मणम्॥१३॥

बीम्भायै पौल्कसम्। भूत्यै जागरणम्। अभूत्यै स्वपनम्। तुलयै वाणिजम्।
 वर्णाय हिरण्यकारम्। विश्वेयो देवेयः सिष्मलम्। पश्चाद्वोषायै जलावम्। ऋत्यै
 जनवादिनम्। व्युष्ठा अपगुल्मम्। संशराय प्रच्छिदम्॥१४॥

हस्माय पुङ्क्षलुमा लेभते। वीणावादं गणकं गीताय। यादसे शाबुल्याम्। नर्मयं

भद्रवतीम्। तुणवध्मं ग्रामणं पाणिसङ्घां नृतायै मोदयनुकोशेकम्। आनन्दायै
तल्लवम्॥१५॥

अक्षयाजाये कित्वम्। कृतायै सभाविनम्। त्रेताया आदिनवद्शशम्। द्वापरायै
बहुः सदम्। कलये सभास्थाणम्। दुष्कृतायै चरकोचार्यम्। अष्वेने ब्रह्मचारिणम्।
पिशाचेभ्यै सैलगम्। पिष्ठसायै गोव्यच्छम्। निश्चर्त्रै गोथातम्। क्षुधे गोविकृतम्।
क्षुत्तुष्णाम्यानम्। यो गां विकृतन्तं मांसं भिक्षमाण उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसपिणमा लेभते। अग्नयेऽसलम्। वायवै चाणडालम्। अन्तरिक्षाय
व॒शनृतिनम्। दिवे खलैतिम्। सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमेसे भिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः
किलासम्। अहे शुक्रं पिङ्गलम्। गत्रिये कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लेभते। प्राणमपानं व्यानमुदानं समानं तान् वायवै। सूर्याय
चक्षुरा लेभते। मनश्चन्द्रमेसे दिग्यः श्रोत्रम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१८॥

अथेतानरूपेभ्य आलभते। अतिहस्तमितीर्थम्। अतिकृशमत्यसलम्।

अतिशेषुकुमतिकृष्णम्। अतिश्लेष्मतिलोमशम्। अतिकिरिटमतिदन्तुरम्।
अतिमिर्गमतिमिष्पम्। आशायै जामिम्। प्रतीक्षायै कुमारीम्॥१९॥

ब्रह्मणे गीताय श्रमाय सून्धये नूदीये उश्मादेष्य ऋत्वे भाया अमैयो मून्यवे युम्यै दशदश मर्गैयो ह्वादश
प्रतिशुल्कायै बीभूम्यायै दशदश हस्याय सूताक्षण्गजाय त्रयोदश भूम्यै दश वाचे पडथ नवेकान्नविश्वाति॥१९॥
ब्रह्मणे युम्यै नवदश॥१९॥

ब्रह्मणे कुमारीम्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णाय उर्वदीयते तिरीय ब्राह्मणे तृतीयाएके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे दृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

सूत्यं प्रपंचो। कृतं प्रपंचो। अमृतं प्रपंचो। प्रजापतेः प्रियां तनुवमनार्तं प्रपंचो।
इदमहं पञ्चदशेन वर्जेण। द्विष्टन्तं आत्मवं क्रामामि। योऽस्मान्देष्टि। यं चं वृयं
द्विष्मः। भूर्भुवः सुवः। हिम्॥१॥

सूत्यं दशा॥

प्रवो वाजा अभिद्यौवः। हुविष्मन्तो धृताच्या॑। देवाञ्जिगति सुम्युः। अश्च आयोहि
वीतयो॑। गुणानो हुव्यदातयो। नि होता॑ सम्भिर्बुहिषि॑। तं त्वा॑ समिद्धिरङ्गिः।
धृतेनं कर्त्यामसि। बृहद्व्यौचा यविष्मा। स नं॑ पृथुः श्रवाल्यम्॥२॥

अच्छा॑ देव विवाससि। बृहद्व्ये॑ सुवीर्यम्। इडेन्यो॑ नमस्यस्मिरः। तमांसि॑
दर्शतः। समग्रिरिष्यते॑ वृषा॑। वृषो॑ अग्निः समिष्यतो। अश्वो॑ न देववाहनः। तस्मै॑
हुविष्मन्त ईडते। वृषणं त्वा॑ वृयं वृषन्। वृषाणः॑ समिधीमहि॥३॥

[१]

अथे दीद्यतं बुहत्। अथि द्वां वृणीमहे। होतारं विश्वेदसम्। अस्य यजस्य
सुकृतम्। सुमिष्यमानो अच्चरे। अथिः पावक ईड्यः। शोचिष्केशस्तमीमहे। समिष्दो
अथ आहुता देवान् यौक्षि स्वधर। त्वं हि हृव्यवाडसि। आ जुहोत दुवस्यत।
अथि प्रयत्येच्चरे। वृणीष्व इ हृव्यवाहनम्। त्वं वरुण उत मित्रो अथो। त्वां वर्धन्ति
मतिमिर्वसिष्ठाः। लेवसु मुषणनानि सन्तु। युद्धं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥४॥

श्वास्यैमिथैमल्लसि सस च॥

[२]

अथे महां असि ब्राह्मण भारता असावसौ। देवेष्ट्रे मन्त्रिष्ठः।
ऋषिष्ठतो विप्रानुमदितः। कविशस्तो ब्रह्मसंशितो युताहवनः। प्रणीर्यज्ञानाम्।
रथीरेखराणाम्। अतर्ते होता तृणिरहृव्यवाट। आस्पात्र जुहुदेवानाम्॥५॥

चमसो देवपानः। अरां ईवाग्ने नेमिर्देवाऽस्त्वं परिगृहसि। आ वह देवान्
यजमानाय। अग्निमय आवह। सोममावह। अग्निमावह। प्रजापतिमावह।
अग्निषोमावह। इन्द्राग्नी आवह। इन्द्रमावह। महेन्द्रमावह। देवां ओज्यपा-

आवैंहा आग्नि॑ होत्रायावैंहा स्वं मौहिमान्मा वैंहा आ चाँगे॒ देवान् वहैं। सुयज्ञा॑
च यज जातवेदः॥६॥

देवानामिद्धमा वैंह पद चै॥

अग्निर्होता वेत्वग्निः। होत्रं वैतु प्रावित्रम्। स्मो॒ वयम्। साधु॒ तै॒ यजमान् देवता॑
घृतवैतीमध्यर्यो॒ सुव्यामास्यस्व। देवायुव॑ विश्वाराम्। ईडोमहे॒ देवाः॒ ईडेन्यान्।
नमस्याम॑ नमस्यान्। यजाम॑ यजित्यान्॥७॥

अग्निर्होता नवै॥

[४]

समिधो॑ अग्नु॑ आज्यस्य वियन्तु। तनूनपाद्यु॑ आज्यस्य वेतु। इडो॑ अग्नु॑
आज्यस्य वियन्तु। बर्हिग्नु॑ आज्यस्य वेतु। स्वाहा॑ अग्निम्। स्वाहा॑ सोमम्। स्वाहा॑-
अग्निम्। स्वाहा॑ प्रजापतिम्। स्वाहा॑ अग्निषोमै॑। स्वाहै॑न्द्राग्नी॑। स्वाहै॑न्द्रम्। स्वाहा॑
महेन्द्रम्। स्वाहा॑ देवाः॒ ओ॑ आज्यपान्। स्वाहा॑ अग्नि॑ होत्राङ्गुष्ठाणाः। अग्नु॑ आज्यस्य
वियन्तु॥८॥

इन्द्राग्नी॑ पञ्च च॥

[५]

आश्रिर्वृत्राणि जह्नन्त। द्रविणस्युर्विपन्ययाौ समेद्धः शुक्र आहुतः। जुषाणो
अश्रिराज्यस्य वेतु। त्वं सोमासि सत्पतिः। त्वं राजोत् वृत्रहा। त्वं भद्रो औसि
क्रतुः। जुषाणः सोम् आज्यस्य हृविषे वेतु। अश्रिः प्रलेन जन्मना। शुम्मानस्तनुवु
स्वाम्। कविर्विप्रेण वावृथे। जुषाणो अश्रिराज्यस्य वेतु। सोमं गीर्भिष्ठां वयम्।
वर्धयोमो वचोविदं। सुमृडीको नु आविश। जुषाणः सोम् आज्यस्य हृविषे
वेतु॥९॥

स्वा॑ यद् चा॑॥

[६]

आश्रिर्मूर्धा दिवः कुकृत। पतिः पृथिव्या अयम्। अपाऽ रेतांसि जिन्वति
भुवो यजस्य रजस्त्र नेता। यत्रा नियुद्धिः सचेसे शिवाभिः। दिवि मूर्धनं दधिषे
सुवृष्टाम्। जिह्वामये चक्षे हृव्यवाहम्। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि
परि ता बैभुवा यत्कामास्ते जहुमस्तं नो अस्तु॥१०॥

त्रयः स्याम् पतयो रथीणाम्। स वैद पुत्रः प्रितरः स मातरम्। स मूनुर्बृद्धम्

भूवत्सुनंर्मधः। स द्यामौर्णदन्तारेक्षः स सुवेः। स विश्वा भूवो अभव्यस्म आभवत्।
अग्नीषोमा सवेदमा। सहृती वनतज्जिरः। सन्देवता बेभूवथुः। युवमेतानि दिवि
रोचनानि। अग्निश्च सोम सक्रत् अधत्तम्॥११॥

युवः सिन्धुः गमिश्चस्तेवधात् अग्नीषोमावमुआतं गुर्वितान्। इन्द्राग्नी रोचना
दिवः। परि वाजेषु भूषथः। तद्वांश्चेति प्रवीर्यम्। शजथद्वृत्रमुत सनोति वाजम्।
इन्द्रा यो अग्नी सहृरी सप्त्यता इरज्यन्ता वस्त्वस्य भूरेः। सहस्तमा सहसा
वाजयन्ता। एन्द्र सानसि रुयिम्॥१२॥

सजित्वान् सदासहमौ। वर्णिष्ठमृतये भर। प्रसंसाहिषे पुरुहृत शत्रुन्। ज्येष्ठस्ते
शुष्ठं इह गातिरेष्टु। इन्द्रा भर दक्षिणा वसुनि। पति: सिन्धुनामसि रेवतीनाम्।
महा इन्द्रो य ओजसा पुर्जन्यो वृष्टिमाः इव। स्तोमैर्वर्धस्मस्य वावृधो महा
इन्द्रो नृवदानंषणिप्राः॥१३॥

उत हिंबरहा अमिनः सहोनिः। अस्माद्रियवावृधे वीर्याया। उरुः पृथुः सुकृतः।

कर्तुभिर्भूता पिप्रीहि देवा ६ उंशतो यंविष्ठ। विद्वा ६ कृत् ६ ऋतुपते यजेह। ये देव्यां
ऋत्विज्ञस्तेभिरभ्यो त्वं होतृणम् स्यायंजिष्ठः। अग्निः स्विष्टकृतम्। अयोङ्गिरभ्यः
प्रिया धामानि। अयाद्भ्योमस्य प्रिया धामानि॥३४॥

अयोङ्गेः प्रिया धामानि। अयाद्वृजापतेः प्रिया धामानि। अयोङ्गीषोमयोः
प्रिया धामानि। अयोङ्गिन्द्राभ्यियोः प्रिया धामानि। अयोङ्गिन्द्रस्य प्रिया धामानि।
अयाङ्गमहेन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाङ्गेवानामाज्यपाना प्रिया धामानि।
यक्षदध्नेन्द्रहोतुः प्रिया धामानि। यक्षस्वं महिमानम्। आयंजतामेज्या इष्ठः।
कृणोतु मो अव्यग जातवेदाः। जुषताऽहनिः। अस्मे यदद्य विशो अव्यरस्य
होतः। पावकं शोचे वैष्णवं हि यज्वा। कृता यंजासि महिना वियद्धः। हन्त्या वह
यविष्ठ या तेऽन्द्य॥३५॥

अस्त्वयत्तु गृहिं चर्यगणिग्राः सोमस्य प्रिया धामानीः पद्म॥

उपहृतं रथन्तरं सुह पूर्थिव्या। उपं मा रथन्तरं सुह पूर्थिव्या हृयताम्।
उपहृतं वामदेव्यं सुहान्तरिक्षेण। उपं मा वामदेव्यं सुहान्तरिक्षेण हृयताम्।

[७]

उपहृतं बृहस्पति दिवा। उपं मा बृहस्पति दिवा हैयताम्। उपहृतः सुस होत्रौः। उपं मा सुस होत्रौ हैयताम्। उपहृता धेनुः सुहरण्मा। उपं मा धेनुः सुहरण्मा हैयताम्॥१६॥

उपहृतो भक्षः सखाौ। उपं मा भक्षः सखाौ हैयताम्। उपहृतो(४)हो। इडोपहृता। उपहृतेडो। उपो अस्मा॑ इडो॑ हैयताम्। इडोपहृता। उपहृतेडो। मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहृतम्॥१७॥

दैव्यो अच्यर्थ उपहृताः। उपहृता मनुष्याः। य इमं यजमानां। ये यजपतिं वर्धनां। उपहृते द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋताकरी। देवी देवपुत्रो। उपहृतोऽयं यजमानः। उत्तरस्थान्देवयज्यायामुपहृतः। भूयांसि हविष्करणं उपहृतः। दिव्ये धामुन्तपहृतः। इदं मै देवा हविर्जूषन्तामिति तस्मिन्दुपहृतः। विश्वमस्य प्रियमुपहृतम्। विश्वस्य प्रियस्योपहृतस्योपहृतः॥१८॥

सुहरण्मा हैयतामुपहृतः हविष्करणं उपहृतश्वत्वार्थं च॥

देवं बृहिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो नराशसः। वसुवने वसुधेयस्य
वेतु। देवो अग्निः स्विष्ठकृत। सुद्रविणा मन्त्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता०
होतुर्होतुरायंजीयान्। अग्ने यान्देवानयांट। याऽ अपिग्रे। ये ते होते अमाध्यता०
ताऽ संसनुषीः होत्रान्देवज्ञमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्। स्विष्ठकृचाये होता०
ज्ञः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥१९॥

अपिग्रे: पञ्चं च॥

[९]

इदं द्यावापृथिवी भृद्रमंतु। आर्जे सूक्तवाकम्। उत नमोवाकम्। कृच्यास्मि०
सूक्तोन्यमभ्यो। त्वः सूक्तवागस्मि। उपाश्रितो दिवः पूर्थिव्योः। ओमन्तवति तेऽस्मिन्
यज्ञे यजमान द्यावापृथिवी स्तोम्। शङ्खये जीरदान्। अत्रासु अप्रवेदे। उरुगव्यती०
अभयं कृतो॥२०॥

वृष्टिद्यावा शैत्यापा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च पर्यस्वती च। सुपचरणा०
चं स्वधिचरणा च। तयोराविदि। अग्निरिदः हुविरज्जपत। अबीवृथत् महो०

ज्यायोऽकृता सोमं इदं हुविरेजुषता अवीवृथत महो ज्यायोऽकृता अग्निरिदं
हुविरेजुषता॥२१॥

अवीवृथत महो ज्यायोऽकृता प्रजापतिरिदं हुविरेजुषता अवीवृथत महो
ज्यायोऽकृता अग्निषोमांविदं हुविरेजुषेताम्। अवीवृथेतां महो ज्यायोऽक्राताम्।
इन्द्राश्च इदं हुविरेजुषेताम्। अवीवृथेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्रं इदं
हुविरेजुषता। अवीवृथत महो ज्यायोऽकृता मुहेन्द्रं इदं हुविरेजुषता॥२२॥

अवीवृथत महो ज्यायोऽकृता देवा ओऽन्यपा आज्यमजुषन्ता। अवीवृथन्ता
महो ज्यायोऽकृता अग्निरहोत्रेणदं हुविरेजुषता। अवीवृथत महो ज्यायोऽकृता
अस्यामृथद्वोत्रायान्देवज्ञमायाम्। आशास्तेर्जयं यज्ञमानोऽस्मौ। आयुरा शास्ते।
सुप्रजास्त्वमा शास्ते। सुजातवनस्यामा शास्ते॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शास्ते। भूयो हविष्करणमा शास्ते। दिव्यं धामा शास्ते।
विश्वं प्रियमा शास्ते। यदनेनं हुविषाऽशास्ते। तदेश्यातहृष्यात्। तदस्मै देवा

रांसन्ताम्। तद्गिर्देवो देवेष्यो वन्ते। वयमग्रेमानुषाः। इष्टं च वीतं च। उमे च
नो द्यावापृथिवी अऽहेस्मप्ताम्। इह गतिर्वार्मस्येदं च। नमो देवेष्यः॥२४॥

अभ्यं कृतावकृताश्चिद् इविरज्जपत मन्त्रं इदं इविरज्जपत मजातवन्म्यामा शास्त्रे वीतं च शीति च॥————[१०]

तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यजाय। गातुं यजपतये। देवीं स्वस्तिरस्तु नः।
स्वस्तिमानुषेष्यः। ऊर्ध्वं जिगातु ऐषजम्। शो नो अस्तु ह्विपदै। शो चतुष्पदै॥२५॥

तच्छुं योरश्च॥

[११]

आप्योयस्व मन्त्रैः। इह त्वष्टारमग्नियं तन्मस्तुरीपम्। देवानां पत्रीरुशतीरवन्तु
नः। प्रावन्तु नम्तु जये वाजं सातये। याः पार्थिवासो या अपामग्नि ब्रते। ता नों
देवीः मुहवा: शर्म यच्छता उत ग्रा वियन्तु देवपत्रीः। इन्द्राण्यन्नाय्यश्चिन्नी रादा
आ रोदसी वरुणानी शृणोतु। वियन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनाम्॥२६॥

आग्निरहोता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः। देवानामुत
यो मत्यनाम्। यजिष्ठः स प्र यंजतामृतावा। वृथमु ल्वा गृहपते जनानाम्। अग्ने

अकेर्म समिधा बुहन्तम् । अस्थुरि णो गाहपत्यानि मन्त्रा तिगमेन नस्तेजसा
संशिशाधि ॥ २७ ॥

जनैनामुण्डे च ॥

[१२]

उपहृतं रथन्तरं सह पूर्थिव्या । उपं मा रथन्तरं सह पूर्थिव्या हृयताम् ।
उपहृतं वामदेव्यं सुहानातरिक्षेण । उपं मा वामदेव्यं सुहानातरिक्षेण हृयताम् ।
उपहृतं बृहथस्मह दिवा । उपं मा बृहथस्मह दिवा हृयताम् । उपहृताः सुप होत्राः ।
उपं मा सुत होत्रा हृयताम् । उपहृता धेनुः सुहर्षेभा । उपं मा धेनुः सुहर्षेभा
हृयताम् ॥ २८ ॥

उपहृतो भक्षः सखाौ । उपं मा भक्षः सखाौ हृयताम् । उपहृताँ(४)हो । इडोपहृता ।
उपहृतेऽडाौ । उपो अस्मा॑ इडाौ हृयताम् । इडोपहृता । उपहृतेऽडाौ । मानवी युतपदी
मैत्रावरुणी । ब्रह्म देवकृतमुपहृतम् ॥ २९ ॥

दैव्या॑ आज्वर्यव उपहृताः । उपहृता मनुष्याः । य इमं यज्ञमवान् । ये यज्ञपर्णी

वर्धनं। उपहृते द्यावापूर्थिवी। पूर्वजे ऋतावर्णी। देवी देवपुत्रो। उपहृतेयं यज्ञमाना।
 इन्द्राणीवाऽविधेवा। अदीतिशिव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयुज्यायामुपहृता। भूर्यसि
 हविष्करणं उपहृता। दिव्ये धामनुपहृता। इदं में देवा हविर्जूषन्तामिति
 तस्मिन्नुपहृता। विश्वमस्याः प्रियमुपहृतम्। विश्वस्य प्रियस्योपहृतस्योपहृता॥३०॥

सुहरणमा हृथतामुपहृतः सुपुत्रा पद्म॥

मूलं प्रबोउग्रे महान्निश्चरेता सुमिथोशिर्वृत्राण्यशिर्मुण्डपहृतं देवं ब्रह्मिद द्यावापूर्थिवी तच्छं योग
 यांयस्वोपहृतश्चायोदशा॥१३॥
 सुत्यं वृयङ्ग स्याम वृष्टिद्यावा त्रिंशत्॥३०॥
 सुत्यमुपहृता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयब्राह्मणे तृतीयाएके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अञ्जन्ति त्वामेष्वरे देवयन्तां। वनंसप्ते मधुंना दैव्येन। यद्बर्जिस्तोषाद्विगेह
पंतात्। यद्बा क्षयो मातुरस्या उपस्थै। उच्छ्रयस्व वनस्पते। वर्षम्भूथिल्या अथि।
मुमिती मीयमानः। वर्चोधा यज्ञवाहसो समिष्ठस्य श्रयमाणः पुरस्तात्। ब्रह्म
वन्वानो अजरः मुवीरम्॥ १ ॥

आरे अस्मदभाति बाधमानः। उच्छ्रयस्व महते सौमंगाय। ऊर्ध्वं ऊरुणं ऊतयै।
तिष्ठो देवो न संविता। ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यद्बिजिभिः। बाधिद्विविहयामहे।
ऊर्ध्वो नः पालः हसो नि केतुना। विश्वः समित्रिणन्दह। कृधी ने ऊर्ध्वो च रथाय
जीवसो विदा देवेषु ने दुक्षः॥ २ ॥

जातो जायते मुदिनल्वे अहोम्। समर्थ आ विदथे वर्धमानः। पुनन्ति धीरो
अपसो मनीषा। देवया विष्ट उदियर्ति वाचम्। युवा सुवासा: परिवीत आगात्।

स उ श्रेयोऽनवति जायेमानः। तं धीरोः कवय उन्नेयन्ति। स्वाधियो मनसा
देवयन्ते। पृथुपाजा अमर्त्यः। यूतनिर्णिख्वाहुतः। अग्निर्यजस्य हव्यवाद। तं
सबाधो यतः सुच। हृत्था यिया यज्ञवन्तः। आनन्दशिग्मूतयै। त्वं वर्ण उत
मित्रो अशो। त्वां वर्धन्ति मातिभिर्वर्षसेषाः। त्वे वसुं सुषणनानि सन्तु। यूद्यं पात
स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

मुवीरं दृष्टः स्वाहूतेऽशो च॥

[३]

होतो यक्षदग्निः समिधो सुषमिधा समिद्धं नाभो पृथिव्याः सङ्गुथे वामस्य।
वर्षन्दिव इडस्पदे वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजो। होतो यक्षतनुनपातमदितर्गर्भि
भुवनस्य गोपाम्। मध्वाद्य देवो देवेष्यो देवयानान्पथो अनन्तु वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यजो। होतो यक्षन्रगशः सं नुशस्त्रं नृः प्रणेत्रम्। गोभिर्वर्पावन्स्याद्वौरैः
शक्तिवात्रथैः प्रथमया वा हिरण्यश्वन्द्री वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजो। होतो
यक्षदग्निमिड ईडितो देवो देवाः आवक्षद्वतो हृव्यवाडमूरः। उपेमं यज्ञमुपेमां

देवो देवहृतिमवत् वेत्वाऽऽज्ज्येष्य होतर्यजा। होता॑ यक्षद्वृहिः सुष्ठरीमोर्णम्रदा
आस्मिन् यज्ञे वि च प्रचं प्रथताः स्वासुस्थं देवेष्यः। एमेनदृद्य वसेवो रुद्रा
आ॒दित्याः सदन्तु प्रियमिद्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्ज्येष्य होतर्यजा॥४॥

होता॑ यक्षद्वृ॒रुष्वा॑ः क॑वष्यो कौपधावनीरुदातोभीर्जिहता॑ विपक्षोभिः
श्रयन्ताम्। सुप्रायणा आस्मिन् यज्ञे विश्रयन्तामृतावृष्टौ वियन्त्वाऽज्येष्य होतर्यजा।
होता॑ यक्षद्वृषासानक्ता॑ बृहती सुपेशसा॑ नृः पतिष्यो योनि॑ कृणवानो
सुःस्मर्यमाने इन्द्रेण देवरेदं बृहिः सौदतां वीतामाज्येष्य होतर्यजा। होता॑
यक्षद्वृष्टा॑ होतारा॑ मन्त्रा॑ पोतारा॑ कवी॑ प्रचेतसा॑ स्विष्टमध्यान्यः क॑रदिषा
स्वीभिगृतमन्य ऊर्जा॑ सतेवसेमं यज्ञं द्विवि॑ देवेषु॑ धत्ता॑ वीतामाज्येष्य होतर्यजा।
होता॑ यक्षतिक्षो॑ देवीरपसामपस्तमा॑ ओच्छ्रद्मद्येदमपस्तन्वताम्। देवेष्यो॑
देवीर्देवमपै॑ वियन्त्वाऽज्येष्य होतर्यजा। होता॑ यक्षत्वष्टारमचिष्टमपाकः॑ रेतोधां
विश्रवसं॑ यशोधाम्। पुरुल्लपमकामकर्शनः॑ सुपोषः॑ पोषै॑ स्याथसुवीरो॑

वीरेवेत्वाऽऽज्ज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वन्स्पतिमुपावैस्काद्धियो जोषारः
शशमन्त्ररः। स्वदाथ्यविधितेरक्षतुथाद्य देवो देवेयो हृव्यावाङ्गेत्वाऽऽज्ज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षदग्धिः स्वाहाऽऽज्ज्यस्य स्वाहा मेदसः स्वाहा स्तोकानां
स्वाहा स्वाहाकृतीनां स्वाहा हृव्यभूतीनाम्। स्वाहा देवा ओज्यपाञ्चवाहा-
जग्मि होत्राङ्गुषाणा अग्न आज्यस्य विष्णु होतर्यजं॥५॥

प्रियमिद्रस्याम् वेत्वाऽऽज्ज्यस्य होतर्यजं सुवीरो वीरेवेत्वाऽऽज्ज्यस्य होतर्यजं चत्वारे च (अग्निभूमपातश्चाश्रममिद्दि-
ईडितो बृहगिर्द उषामानका दैव्यो तिष्ठत्वारं बृहस्पतिमिश्रम्। पञ्च वेत्वेको विष्णु द्विर्वलेको विष्णु-
होतर्यजं॥)॥

[२]

समिद्धो अद्य मनुषो द्वरो देवो देवान् यंजसि जातवेदः। आ च वह-
मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वं दृतः कविरसि प्रचेताः। तनुनपात्यथ कृतस्य यानान्।
मध्यो समञ्जस्वदया मुजिह्वा मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्धन्। देवता च कृणह्याध्वरं
नेः। नराशः संस्य महिमानमेषाम्। उपं स्तोषाम यज्ञतस्य यज्ञौः॥६॥

ते सुक्रतवः शुचयो धियन्थाः। स्वदन्तु देवा उभयानि हृव्या। आजुह्वान् ईड्यो

वन्द्यश्च। आयाहये वसुभिः सजोषाः। त्वं देवानोमसि यहु होताः। स एनान्
यक्षीषितो यजीयान्। प्राचीनं बर्हिः प्रदिशां पृथिव्याः। वस्तोरस्या वृज्यते अग्ने
अहोम्। व्युं प्रथते वितरं वर्याः। देवेभ्यो अदितये स्योनम्॥७॥

व्यचस्वतीर्विर्या विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो न जनयः शुभ्रमानाः। देवीद्वारो
बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेभ्यो भवथ सुप्रायणाः। आसुष्यन्ती यज्ञते उपाके।
उपासानकां सदतां नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती मुख्यो। अधि श्रियं
शुक्रपिशं दधानो। देव्या होतोरा प्रथमा सुवाचां। मिमोना यज्ञं मनुषो यज्ञेष्यै॥८॥

प्रचोदयन्ता विदथेषु काल। प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशां दिशन्तां। आ नौ यज्ञं
भारती तृयमेतु। इडा मनुष्वदिह चेतयन्ती। तिसो देवीर्वहिरेदः स्योनम्।
सरस्वती स्वपसः सदन्तु। य इमे धावापुथिवी जनित्री। रूपैरपि शङ्खवनानि
विश्वा। तमुद्य होतोरिषितो यजीयान्। देवं त्वष्टारमिह यंक्षे विद्वान्॥९॥

उपावसुजल्मन्या समञ्जन। देवानां पाथं क्रतुथा हुवीःस्मि। वनस्पतिः

शामिता देवो आग्निः। स्वदंतु हृव्यं मधुंना धृतेन। सद्यो जातो व्यामिमीत
यज्ञम्। अग्निर्देवानांभवत्पुरोगाः। अस्य होतुः प्रदिश्युतस्य वाचि। स्वाहाकृतः
हृविर्गदन्तु देवाः॥१०॥

यज्ञे स्येत् यज्ञे विद्वन्त्यै च॥

आग्निरहोता नो अव्यरो। बाजी सम्परिणीयते। देवो देवेषु यज्ञियः।
परित्रिविष्टाव्यरम्। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु प्रयो दधत्। परि वाजपति:
कविः। अग्निर्हव्यान्यकमीत। दध्यदलानि दाशुषेऽ॥११॥

आग्निरहोता नो नवा॥

अजैदश्चिः। असन्द्वाजन्त्रि। देवो देवेष्यो हृव्यावाट। प्राओग्निरहन्वानः। धेनांग्नि�:
कल्पमानः। यज्ञस्यायुः प्रतिरन्। उप प्रेष्य होतः। हृव्या देवेष्यः॥१२॥

अजैदश्चो॥

दैव्याः शामितार उत मनुष्या आरभद्रम्। उपनयत् मेष्या दुरः। आशासान्

॥५॥

मेधंपतिम्यां मेधम्। प्रास्मा॑ अङ्गि॒ भे॒रता॑ स्तुणी॒त बृहि॑। अन्वेन॑ मा॒ता॑ मंन्यता॑।
अनु॑ पिता॑ अनु॑ भ्राता॑ सग्न्य॑यः। अनु॑ सखा॑ सयृथ्यः। उदीचीना॑ अस्य॑ पुदो
निपृत्तात्॥१३॥

सूर्य॑ चक्षुर्गमयता॑। वातं प्राणम्॒ न्वव॑भूजता॑। दिशः॑ श्रोत्रम्। अन्तरिक्षमसुम्।
पृथिवी॑ शरीरम्। एकधाऽस्य॑ ल्वच्माच्छ्यता॑। पुरा॑ नाम्या॑ अपि॒शस्मो॑
वृपामुत्सिद्धता॑। अन्तरेवोभ्याण॑ वारयता॑। श्येनमस्य॑ वक्षः॑ कृणुता॑। प्रशसा॑
बाहू॥१४॥

शाला॑ दोषणी॑ कश्यपेवा॑ स्म॑। अच्छिद्रे॑ श्रोणी॑ कवपोरु॑ स्नेकपॄणीष्ठीवन्ता॑
षड्ड॑ शतिरस्य॑ वङ्गेयः। ता॑ अनुष्ठोच्यावयता॑। गात्रं॑ गात्रमस्यानुं॑ कृणुता॑।
ऊवध्यगों॑ पार्थिवं॑ खनता॑। अस्मा॑ रक्षः॑ सः॒सृजता॑। विनिष्पमस्य॑ मा॑
राविष्ट॥१५॥

उल्कं॑ मन्यमानाः। नेद्वस्तुके॑ तनये॑। रवितारवच्छिमितारः। अधिंगो॑ शमी॒च्यम्।

सुशर्मि शमीच्वम्। शमीच्वमधिगो। अधिगुश्चापापश्च। उभौ देवानां शमितारौ।
ताविमं पृश्नं श्रेपयतां प्रविद्वाऽसौ। यथोयथाऽस्य श्रपण्नथातथा॥ १६॥

[६]

प्रताद्वाह मा रोविष्ट तथातथा॥

जुषस्वं सप्रथस्तमम्। वचो देवप्सरस्तमम्। हृव्या जुह्वान आसनि। इमं नो
यज्ञमृतेषु खेहि। इमा हृव्या जातवेदो जुषस्व। स्तोकानामये मेदसो घृतस्य
हेतः प्राशान प्रथमो निषद्य। घृतवन्तः पावक ते। स्तोकः श्रोतन्ति मेदसः।
स्वर्धमं देववीतये॥ १७॥

श्रेष्ठं नो खेहि वार्यम्। तुम्यङ्ग स्तोका घृतश्चतः। अग्ने विप्राय सन्त्य। क्रष्णि श्रेष्ठः
समिष्यसो। यज्ञस्य प्राविता भेव। तुम्यङ्ग श्रोतत्यधिगो शचीवः। स्तोकामो अग्ने
मेदसो घृतस्य। कविशस्तो बृहता भानुनागा। हृव्या जुषस्व मेधिर। ओजिष्ठते
मध्यतो मेद उद्भृतम्। प्रते वृयं ददामहे। श्रोतन्ति ते वसो स्तोका अधित्वचि।
प्रति तान्देवशोविहि॥ १८॥

देवर्वातय उद्भूतज्ञीं च॥

[१७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्रं यातन्मौभिरग्ने अर्वाक्। युवः
राघोऽभिरक्षेभिरिन्द्रा अग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता॑ यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य
वपाया॑ मेदसः। जुषेताऽहुविः। होतर्यज॑ विलल्यमनसा॑ वस्य॑ इच्छन्।
इन्द्रोग्नी जास उत वा॑ सजातान्॥१९॥

नान्या॑ युवतप्रमातिरस्ति॑ महर्म॑। स वा॑ धिय॑ वाजयन्तीमतक्षम्। होता॑
यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य॑ जुषेताऽहुविः। होतर्यज॑ त्वामौडते अजिरं दृत्याय।
हुविष्मन्तः॑ सद्मिमानुषासः। यस्य॑ देवेरासदो बर्यहिरग्ने॑ अहोन्यस्मै॒ सुदिनो॑
भवन्तु। होता॑ यक्षदिग्नीम्। पुरोडाशस्य॑ जुषेताऽहुविः। होतर्यज॑॥२०॥

सूजातान्प्रिण्डे च॥

[८]

गीर्भिर्विप्रः॑ प्रमतिमिच्छमानः। ईदै॒ गच्छ॑ यशसं॑ पूर्वभाजम्। इन्द्रोग्नी॑ वृत्रहणा॑
सुवज्ञा। प्रणो॑ नव्येभिस्तिरतं॑ देष्यैः। माच्छेद्वा॑ रश्मी॑ शिति॑ नाध्यमानाः। पितृणा॑

शतीरनुपच्छेमानाः। इन्द्राश्चियां कं वृषणो मदन्ति। ताह्यर्दि धिषणाया उपस्थै
आग्निः सुदीतिः सुदृशं गुणतः। नमस्यामस्त्वेऽ जातवेदः। त्वा दृतमर्णतिः
हत्याहम्। देवा अकृपवन्मृतस्य नाभिम्॥२१॥

जातवेदे द्वे च॥

त्वं ह्येऽप्रथमो मनोतोऽस्या धियो अभवो दस्महोतोऽत्वं सों
वृषत्रक्षणोदृष्टर्गेतु। महो विश्वस्मै महसे महेऽयै। अप्यु होता च्यमीदो यजीयान्।
डडस्पद डृपयन्नीड्यः मन। तं त्वा नरः प्रथमं देवयन्तः। महो गाये चितयन्तो
अनुगमन्। वृतेव यन्त बहुभिर्वस्यैः। त्वे गुणे जागृवास्मो अनुगमन्॥२२॥

रुशन्तमग्निं दर्शत बृहत्तम्। वपावन्त विश्वहो दीदिवास्मै। पदं देवस्य
नमस्मा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रव आपत्रमृतम्। नामानि चिद्धिरे यजियानि
भद्रायां ते गणयन्त मन्दृष्टौ। त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्वं राये उभयासो
जनानाम्। त्वं चाता तरणे चेत्वौऽभ्यः। पिता माता सदृमिन्नानुषाणाम्॥२३॥

सपर्येण्यः स प्रियो विक्ष्वांगिः। होतो मन्द्रो निषंमादा यजीयान्। तं त्वा कुर्यान्
दम् आ दीर्घिवाऽसम्। उपज्ञुबाधो नमसा सदेमा तं त्वा वयः सुधियो नव्यमग्ने।
सुन्नायवं ईमहे देवयन्तः। त्वं विशो अनयो दीद्यानः। दिवो अंगे बृहता गौचुनेनो
विशां कविं विशपति शश्तीनाम्। नितोशेन वृषभं चरणीनाम्॥२४॥

प्रेतीषणि मिषयन्तं पावकम्। राजन्तमङ्गिं यंजत रथीणाम्। सो ओऽग्ने ईजे
शाशमे च मर्तः। यस्त आनंदस्मिधो हृव्यदातिम्। य आहृते परि वेदा नमोमि।
विशेषस्वामा देखते त्वोतः। अस्मा उते महिं महे विधेमा। नमोमिरग्ने सुमिधोत
हृव्यैः। वेदोमूनो सहसो गोमिरुक्षैः। आ ते भृद्रायां सुमतौ यंतेमा॥२५॥

आ यस्ततन्थ गोदमी विभासा। श्रवोमिश्च श्रवस्यस्तरुत्रः। बृहद्विर्बाजैः
स्थविरेभिरस्मो। रेवद्विर्गेवितरं विभोहि। नुवद्वसो सद्मिष्ठेयस्मो। भूरितोकाय
तनयाय पश्चः। पृवीरिषो बृहतीरुरे अधाः। अस्मे भृद्रा स्मैश्रवभानि सन्तु।
पुरुण्यग्ने पुरुषा ल्वाया। वस्तुनि राजन्वसुताते अश्याम्। पुरुणि हि ले पुरुवार
सन्ति। अग्ने वसुं विधते राजनित्वे॥२६॥

जागुवाऽसो अनुभूमानुषणाश्रपणीनां यंतेमास्थाच्चे च॥

[१०]

आभ॑रतः शिक्षतं वज्रबाहू। अ॒स्मा॑ः इ॒न्द्राश्री अ॒वतः शार्चीभिः। इ॒मे तु ते
र॒श्मयः सूर्यस्य। येभिः सपि॒त्वं पि॒तरैः न आयन्। होता॑ यज्ञदिन्द्राश्री। छागस्य
ह॒विष आतो॑मध्य। म॒ध्यतो मेद् उद्घृतम्। पुरा द्वेषो॒म्यः। पुरा पौरुषेष्या गृ॒भः।
घस्तानूनम्॥२७॥

या॒से अ॑ज्ञाणं यवं॑सप्रथमानाम्। सु॒मद्भ॑रणाः शृतरुद्रियाणाम्। अ॒श्रिष्टाताना॑
पि॒वोपवस्नानाम्। पार्थ॑तः श्रोणितः श्रितामृत उ॒थ्यादतः। अङ्गादङ्गादवतानाम्।
कर्तं एवोद्याश्री। जु॒षेता॑ ह॒विः। होतर्यजो॑ देवेष्यो॑ वनस्पते॑ ह॒वी॑स्ति। हि॒रण्यपर्ण
प्रदि॒वस्ते॑ अर्थम्॥२८॥

प्रद॒क्षिणद्रशनयो॑ नि॒द्युयो॑ ऋतस्य॑ वक्षि॑ पथिभी॑ रजिष्ठैः। होता॑
यक्षद्वन्स्पतिमिहि॑ पि॒ष्टतमया॑ रमिष्ठया॑ रशनयाचिता॑ यत्र॑द्राश्रियोश्छागस्य
ह॒विषः प्रिया॑ धामानि। यत्र॑ वनस्पतैः प्रिया॑ पाथा॑सि। यत्र॑ देवानामाज्यपाना॑

प्रिया धामानि। यत्राग्रेहोतुः प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्येवोपस्तुत्ये
बोपावस्त्रक्षता। रमीयाऽसमिव कृत्वी॥२९॥

करदेवं देवो बनस्पतिः। जुषतां हृविः। होतर्यजा। पिप्रीहि देवां
उशतो यविष्ठ। विद्वां ऋतुं ऋतुपते यजेह। ये देव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वं
होतैणामस्यायंजिष्ठः। होतो यक्षदग्निः स्वेष्टकृतम्। अयाऽग्निर्द्वाग्नियोश्छागस्य
हृविषः प्रिया धामानि। अयाऽवानामात्यपाना^{२९} प्रिया धामानि। अयाऽवानामात्यपाना^{२९}
प्रिया धामानि। यक्षदग्नेहोतुः प्रिया धामानि। यक्षस्त्वं मौहिमानम्।
आयजतामेज्या इष्पः। कुणोतु सो ओच्चरा जातवेदाः। जुषतां हृविः।
होतर्यजो॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वा पाथांसि स्तुतं च॥

[११]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गृः। गीर्भिर्विष्ठः प्रमातिमिच्छमानाः। अर्वत्नो न
काष्ठानक्षमाणाः। इन्द्राश्च जोहुवतो नरस्तो। बनस्पते रशनयोऽभिधाय। पिष्टमया

वयुनांनि विद्वान्। वहं देवता दिंधिषो हवी॑चि प्र चेदातरं मृतेषु बोचः। अग्निः
स्मिष्टकृतम्। अयोऽग्निरेत्प्रायियोश्छागस्य हुविषः प्रिया धामानि॥३१॥

अथाङ्गुनस्पते: प्रिया पाथांस्मि अयोऽवानामाज्यपाना॑ प्रिया धामानि।
यक्षदभ्येहोतुः प्रिया धामानि। यक्षस्वं महिमानम्। आयंजतामेज्या इषः।
कृणोतु सो ओष्ठ्या जातवेदाः। जुषतां हुविः। अये यद्य विशो ओष्ठरस्य
होतः। पावकं शोचे वेष्ट इ हि यज्वा। क्रता यजासि महिना विष्टः। हृव्या वहं
यविष्ट या ते अद्य॥३२॥

धामानि भ्रोकं च॥

[३२]

तेवं बर्हिः सुतेवं देवैः स्याख्युवीरं वीरेवस्तोर्वृज्येताकोः प्रभिर्येतात्यन्यात्राया
बर्हिष्मतो मदेम वसुवनै वसुधेयस्य वेतु यज्ञ। देवीद्वारैः सङ्घाते
विद्वीर्यमंजिष्ठथिरा ध्रुवा देवहृतौ वृथम इमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो
वा नवंजातो मैना अर्वा रुणककाटः पृणगवसुवनै वसुधेयस्य विष्टन्तु यज्ञ।

देवी उपासानकाऽचास्मिन् यज्ञे प्रयत्नहेतामपि नुनं देवीर्विशः प्रायोसिष्टाः
 सुप्रीते सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञा। देवी जोश्च वसुधिती यज्ञोऽन्या-
 ऽधाह्वेषाऽस्मि युयवदान्यावक्षद्वसु वायर्णि यज्ञमानाय वसुवने वसुधेयस्य
 वीतां यज्ञा। देवी कुर्जिहती इष्पमूर्जमन्यावक्षथानिधिः सपौतिमन्या नवेन
 पुर्वन्दयमानाः स्याम् पुराणेन नवन्तामूर्जमूर्जिहती कुर्जियमाने अधातां वसुवने
 वसुधेयस्य वीतां यज्ञा। देवा देव्या होतारा नेष्ठारा पोतारा हृताधंशः सावभरद्वसु
 वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज्ञा। देवीस्तम्रस्तम्रो देवीरिडा सरस्वती
 भारती द्यां भारत्यादित्यैरस्पृक्षथसरस्वतीम् रुद्रैर्जमावीदिहवेडेया वसुमत्या
 सधमाद् मदेम वसुवने वसुधेयस्य किञ्चन्तु यज्ञा। देवो नगशः संलिशीरणा
 प॒दक्षः शतमिदेनऽशितिपृष्ठा आदधति सहस्र्मी प्रवहन्ति मित्रावरुणेदस्य
 होत्रम् हतो बृहस्पतिः स्तोत्रम् श्वेनाऽऽच्यवर्यवं वसुवने वसुधेयस्य वेतु
 यज्ञा। देवो वन्स्पतिर्गद्यामश्रेणास्पृक्षदान्तरिक्षं मध्येनाप्रा-

ପୃଥିବୀମୁପରେଣାହୁହୀଦ୍ବସୁଵନେ ବସୁଧେଯେସ୍ୟ ବେତୁ ଯଜୀ । ଦେବ ବ୍ୟାହିବାରୀତିନାଂ ନିଧେଧାର୍ତ୍ତି
ପ୍ରଚ୍ୟୁତୀନାମପ୍ରଚ୍ୟୁତନ୍ତେକାମଧରେଣ ପୁରସ୍ପାହୁଂ ଯଶୋସ୍ବଦେନା ବ୍ୟାହିପାଇନ୍ୟା ବ୍ୟାହିଏୟଭି
ଯାମ ବସୁଵନେ ବସୁଧେଯେସ୍ୟ ବେତୁ ଯଜୀ । ଦେବୋ ଅଶ୍ରି: ସ୍ଵିଷ୍ଟକୁଥ୍ୟୁଦ୍ବବିଣା ମନ୍ଦ୍ର: କବି:
ସୁତ୍ୟମନ୍ମାଦ୍ୟଜୀ ହେତୁ ହୋତୁ ହୋତୁହୋତୁରାଯୋଜୀଯାନୟେ ଯାନ୍ଦେବାନ୍ୟାଙ୍ଗ୍ରେ ଅପିପ୍ରେର୍ଯ୍ୟ
ତେ ହୋତେ ଅମ୍ଭସତ ତାହୁ ସମ୍ମନ୍ଦୀୟ ହୋତ୍ରା ଦେବଙ୍ମାନ୍ଦବି ଦେବେଷୁ ଯୁଜମେର୍ଯ୍ୟେମୁ
ସିବ୍ିଷ୍ଟକୁଚାପେ ହୋତାହୁର୍ବସୁଵନେ ବସୁଧେଯେସ୍ୟ ନମୋବାକେ ଚୀହି ଯଜୀ॥ ୩୩ ॥

ଯଜେକ ଚ ॥

[୧୩]

ଦେବ ବ୍ୟାହି: । ବସୁଵନେ ବସୁଧେଯେସ୍ୟ ବେତୁ । ଦେବୀଦ୍ଵାରୀ: । ବସୁଵନେ ବସୁଧେଯେସ୍ୟ ବିଧାନ୍ତୁ
ଦେବୀ ଉପାସାନକା । ବସୁଵନେ ବସୁଧେଯେସ୍ୟ ବୀତାମା । ଦେବୀ ଜୋଷୀ । ବସୁଵନେ ବସୁଧେଯେସ୍ୟ
ବୀତାମା । ଦେବୀ କୁର୍ଜାହୁତୀ । ବସୁଵନେ ବସୁଧେଯେସ୍ୟ ବୀତାମା॥ ୩୪ ॥

ଦେବା ଦୈଵ୍ୟା ହୋତୋରା । ବସୁଵନେ ବସୁଧେଯେସ୍ୟ ବୀତାମା । ଦେବୀସ୍ତିତ୍ସିତ୍ସିତ୍ସୋ ଦେବୀ: ।
ବସୁଵନେ ବସୁଧେଯେସ୍ୟ ବିଧାନ୍ତୁ । ଦେବୋ ନରାଶାଃମା: । ବସୁଵନେ ବସୁଧେଯେସ୍ୟ ବେତୁ । ଦେବୋ

वन्स्पतिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु द्वें बृहिर्वारितीनाम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु॥३५॥

देवो अग्निः स्विष्टकृत्। मुद्रविणा मन्द्रः कीविः। सत्यमन्मायजी होता॒
होतु॒होतुरायंजीयान्। अग्ने यान्देवानयौटा॒ याए॑ अपिग्रे॑। ये तै॑ होत्रे अमंस्मता॑
ताए॑ ससुनषी॑ होत्रान्देवज्ञमाम्। दिवि देवेषु॑ यज्ञमेरयेमम्। स्विष्टकृचाग्ने॑
होताऽमैः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥३६॥

वीता॑ कृत्यमुरोक्त च॥

[१४]

आग्निमध्य होतोर्मवृणीतायं यज्ञमानः पचन्पत्तीः पचन्मुरोडाशं बृधनिन्द्राग्नियां॑
छाग्य॑ सूपस्था अद्य देवो वन्स्पतिरभवदिन्द्राग्नियां॑ छागेनाधस्तान्तं मेदस्तः
प्रतिपृच्यताश्रमीष्टामवीवृथेतां पुरोडाशेन त्वामद्यर्ष आरपेय ऋषीणात्रपादवृणीतायं॑
यज्ञमानो बहुभ्य आ सङ्केतम्य एष मै॑ देवेषु॑ वसु वार्य यज्ञत इति ता या॑
देवा देवदानान्यद्भस्तान्यस्मा आ च शास्वा चे॑ गुरस्वेपितश्च होतरस्मि॑ भद्रवाच्याय॑

प्रेषिते मानुषः सूक्तवाकायं सूक्ता ब्रूहि ॥ ३७ ॥

अग्निमध्यैकम् ॥

[१५]

अञ्जनि होता यक्षमध्यमिद्धो अद्याग्निरजैद्व्या जूषस्वा वृत्रहणा गीर्भिस्त्वः ल्लामर्तमुपोहू यद्वं ब्रूहिः सुद्वं देवं ब्रृहिः पञ्चदश ॥ १५ ॥

अञ्जन्यग्निरहोता नो गीर्भिरुपो हू यद्विदथं वाजिनेः सूस्त्रिः शता ॥ ३७ ॥

अञ्जनि सूक्तवाक्ष्मैहि ॥

हरिः ओम् ॥

॥ इति श्रीकृष्णाय उर्वदीयते तिशीय ब्राह्मणे तु तीयाष्टके पष्ठः प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे दृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

सर्वान् वा एुषोऽग्नौ कामान्प्रवेशयति। यौऽग्नीनंवाधाय ब्रतमुपैति। सयदनिष्ठा
प्रयाथात्। अकांमप्रीता एनं कामा नानुप्रथायुः। अतेजा अंवीर्यः स्यात्। स
जुहुयात्। तुम्यं ता ओङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय चेमिर
इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एनं कामा अनु प्रयाण्ति। तेजस्मी वीर्याकामवति। सन्तातिर्वा एुषा
यज्ञस्य। यौऽग्नीनंवाधाय ब्रतमुपैति। स यदुद्भायति। विच्छिन्निरेवास्य सा। तं
प्राञ्मुख्यत्वं। मनुसोपतिष्ठत। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥

मनंसैव यज्ञः सन्तनोति। भूतो वै प्रजापतिः। भूतिमेकोपैति। वि वा
एष इन्द्रियेण वीर्येणार्थते। यस्याऽहिताग्रेण्ग्रिरक्षायति। यावच्छम्याप्न्याया प्रविष्येत्।
यदि तावदुक्षायेत्। त एकं पुर उं त एकम्॥३॥

तुतीयेन ज्योतिषा सांविशेस्वा संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रिये देवानां परमे जनित्र इति। ब्रह्मणैवैनां सम्परति। सैव ततः प्रायीश्चित्तिः। यदि परस्तरामपक्षायेत्। अनुप्रायायावस्थेत्। सो युव ततः प्रायीश्चित्तिः। ओषधीर्वा पुतस्य पुथून्पयः प्रविशति। यस्य हविषे वृथ्मा अपाकृता धर्यन्ति॥४॥

तान् यद्गृह्यात्। यातयामा हविषां यजेत। यन्न दुर्लभात्। यज्ञप्रलयन्तरियात्। वायव्यां यवाणीनिर्विपत्। वायुर्वै पर्यसः प्रदापयिता। म एवास्मै पर्यः प्रदापयति। पर्यो वा ओषधयः। पर्यः पर्यः। पर्यसेवास्मै पर्योऽवै रुन्धो॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वृथ्मानपाकृथात्। सैव ततः प्रायीश्चित्तिः। अन्यतरान् वा एष देवान्मांगधेयेन व्यर्थयति। ये यज्ञमानस्य सायं गृहम् गच्छन्ति। यस्य सायं दुर्घटः हृविरातिमाच्छ्रुतिः। इन्द्रो य ब्रीहीनिरुप्योपं वसेत्। पर्यो वा ओषधयः। पर्यं पुवारम्यं गृहीत्वोपं वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छृतं कृथात्॥६॥

अथेतरं एन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये एवास्मै समीचीं दधाति। पर्ये

वा ओषेधयः। पयः पयः। पयैसैवास्मै पयोऽवै रुन्धे। अथोत्तरस्मै हुविषे
वृथ्सानुपाकुर्यात्। सैव तत् प्रायेश्चितिः। उभयान् वा एष देवान्मांगदेहेन
च्छर्यति। ये यजंमानस्य सायं चं प्रातशं गृहम् गच्छन्ति। यस्योभयं
हुविषार्तिमाच्छ्रीति॥७॥

एन्द्रं पश्चेशरावमोदनं निर्वपेत्। अश्रिं देवतानां प्रथमं यंजेत्। अश्रिमुखा एव
देवताः प्रीणाति। अश्रिं वा अन्वन्या देवताः। इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयौः प्रीणाति।
पयो वा ओषेधयः। पयः पयः। पयैसैवास्मै पयोऽवै रुन्धे। अथोत्तरस्मै हुविषे
वृथ्सानुपाकुर्यात्॥८॥

सैव तत् प्रायेश्चितिः। अश्रो वा एतस्यं यज्ञस्यं मीयते। यस्य ब्रत्ये-
हुविष्यनालम्बुका भवति। तामपरुद्यं यजेत। सर्वैव यजेन यजेत। तामिष्वोप-
हृथेत। अमृहमस्मि। सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। क्रत्कम्।
तावेदि सम्भवावा। सह रेतो दधावहै। पुःसे पुत्राय वेत्सवै। रायस्मोषाय

सुप्रज्ञास्त्वायं सुवीर्यायेति। अर्थ एवेनामुपं हयते। मैव ततः प्रायीश्चित्तिः॥१॥
दधाति यज्ञ उत् एकन्यांनि रुचे कुर्याद्वर्छत्यपाकुर्यात्यथिवी त्वमष्टे च (सर्वन् विवै यदि परस्तरामोषधीरन्यतग्नुभ्यानुर्ध्वा॥)

यद्विष्णेन जुहुयात्। अप्रेजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनोयतने निनयेत्।
अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा वल्मीकवपायामवं नयेत्। प्राजापत्यो वै
वल्मीकः। यज्ञः प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो
वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोर्येति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्धा पुनर्होतव्यम्। मैव ततः प्रायीश्चित्तिः।
यत्कीटावपत्रेन जुहुयात्। अप्रेजा अपुशुर्यजमानः स्यात्। यदनोयतने निनयेत्।
अनायतनः स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्यर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्।
द्यावापृथिव्योरवेनत्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्धा पुनर्होतव्यम्। मैव ततः प्रायीश्चित्तिः। यदवृष्टेन

जुहुयात् अपर्लपमस्याऽल्मओंयेता किलासो वास्यादेशसो वा॑ यत्पत्तेयात्
यज्ञं विच्छिन्न्यात् स जुहुयात् मित्रो जनांकल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दोधार पृथिवीमुत घाम्। मित्रः कृषीरनीमिषाऽभि चष्टे। सूत्याय हृव्यं
घृतवज्जहोतेति। मित्रेणैवनत्कल्पयति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। मैव
ततः प्रायोश्चित्तिः। यत्पूर्वस्यामाहुत्या ॒ हुतायामुत्तराऽऽहुतिः स्कन्देत्। द्विपाद्विः
पशुभिर्यजंमानो व्यृद्धेता। यदुत्तर्याऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतुष्पाद्विः पशुभिर्यजंमानो व्यृद्धेता। यत्र वेत्थं वनस्पते देवानां गुह्या नामानि।
तत्र हृव्यानि गामयेति वानस्पत्ययर्च समिधंमाधाय। तृष्णीमेव पुनर्जुहुयात्।
वनस्पतिनैव यज्ञस्यात् चानात् चाऽऽहुतिः विद्वाधारा तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा
पुनर्होतव्यम्। मैव ततः प्रायोश्चित्तिः। यत्पूरा प्रयाजेभ्यः प्राङ्गारः स्कन्देत्।
अध्वर्यवे॑ च यज्ञमानाय चाकु॑ स्यात्॥१४॥

यद्वक्षिणा ब्रह्मणे॑ च यज्ञमानाय चाकु॑ स्यात्। यत्पूर्वका॑ होत्रे॑ च पतिष्ठै

च यज्मानाय चाकुं स्यात् यदुद्देः अग्नीधे च पृथम्यश्च यज्मानाय चाकुं स्यात् यद्भिजुह्यात् कुद्रोऽस्य पृथन्धातुकः स्यात् यत्राभिजुह्यात् अशान्तः प्राहियेत॥ १५॥

सुवस्य बुधेनाभिनिदेष्यात् मा तेमो मा यजस्तमन्मा यज्मानस्तमत् नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते। नमो यत्र निषीदंसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा हिंसीरिति येन स्कन्देत् तं प्रहरेत। सुहस्रशङ्को वृषभो जातवेदाः। स्तोमपृष्ठो घृतवा॑ञ्चमुप्रतीकः। मा नो हासीमेत्थितो नेत्वा जहामा। गोपोषं नो वीरपोषं चैयच्छेति। ब्रह्मणैवनं प्र हरेति। सैव ततः प्रायीश्चितिः॥ १६॥

वै पृजापतिः स्थापयति प्रजानन्नभि जहायाञ्चाङ्गियेत् जहाम् त्रीणि च (यद्विष्णेन प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदवृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पूरा प्रयाजेभ्यः प्राङ्गण्ये यद्विष्णुणा यत्प्रत्ययदुद्देः॥)॥

[२]

विवा॒ एष ईङ्गियेण वीर्येणाच्यते। यस्याऽऽहिताश्वरभिर्मर्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तते आहृत्यं होतव्यम्। अश्वावेवास्यांगिहोत्रं हुतं

प्रेवति। यद्यन्यन् विन्देत्। अजाया^५ होतव्यम्। आश्रेयी वा उषा। यद्जा।
अभ्रावेवास्यांग्रिहोत्रः हुतं प्रेवति॥ १७॥

अ॒जस्य तु नाशजीयात्। यद्जस्याशजीयात्। यामेवाभ्रावहुतिं जुहुयात्।
तामध्यात्। तस्माद्जस्य नाशयम्। यद्यजान् विन्देत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्ते
होतव्यम्। उष वा अश्रिवेश्वान्रः। यद्वाह्मणः। अभ्रावेवास्यांग्रिहोत्रः हुतं
प्रेवति॥ १८॥

ब्राह्मणं तु व॑स्त्वै नापे रुच्यात्। यद्वाह्मणं व॑स्त्वा अप॑रुच्यात्।
यस्मिन्नेवाभ्रावहुतिं जुहुयात्। तं भोगंधेयेन व्यर्घयेत्। तस्माद्वाह्मणो व॑स्त्वै
नाप॑रुच्येः। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अश्रिवान् वै दर्भस्तम्बः।
अभ्रावेवास्यांग्रिहोत्रः हुतं प्रेवति। दर्भाऽस्तु नाश्योसीता॥ १९॥

यद्भर्मानुश्यासीता। यामेवाभ्रावहुतिं जुहुयात्। तामध्योसीता। तस्माद्भर्मा
नाश्योसीता। यदि दर्भान् विन्देत्। अपस्तु होतव्यम्। आपे वै सर्वा-

देवताः। देवता स्वेवास्यांग्रहोत्रः हुतं भेवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदापः परिचक्षीत॥२०॥

यामेवाप्स्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न परिचक्ष्याः। मेष्यां च वा पुतस्यांमेष्या च तनुवै सः सुज्येते। यस्याऽर्जहिताग्रेन्यैरग्रभिरग्रयाः सः सुज्यन्ते। अग्ने विविचये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेष्यां चैवास्यांमेष्यां चं तनुवै व्यावर्तयति। अग्ने ब्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव ब्रतपतिः स्वेन भागधेयेनोप धावति। स एवेन ब्रतमा लभ्यति॥२१॥

गर्भः स्वन्तमगदमंकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टु वृहस्पतिः। पूर्णिव्यामवं चुक्षोत्तेत्। नाभिप्राप्नोति निरक्षितं पश्यते। रेतो वा पुतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदंग्रहोत्रम्। तद्वाघवेत्। रेतोऽस्य वाजिनः स्वेत्। गर्भः स्वन्तमगदमंकरित्याह। रेतोऽपुवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

आग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेतं एव तद्वधाति। इन्द्रं इत्याह।

इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्योह। त्वष्टा वै पंशुनां मिथुनानां रूपकृत्
रूपमेव पृथुपु दधाति। बृहस्पतिरित्योह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणेवास्मै
प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामन्ते चुशोतेतित्योह। अस्यामेवेनल्पतिष्ठापयति।
नाभिप्राप्नोति निर्दत्तं पराचैरित्योह। रक्षसामपहत्यै॥ २३॥

अ॒जा॒ज्ञा॒वेवा॒स्या॒श्वेत्र॑ हृतं भवति भवत्यासीत परिचक्षीत लभ्यते दधाति देवानां बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्मजाया॑
ब्राह्मणस्य॑ दर्भस्मैऽप्सु हौतव्यम्॥)॥ [२]

या॑ः पुरस्ता॒त्प्रस्त्रवंत्ति। उपरिष्ठाथ्यर्वतेश्च या॑ः। तामी॑ रुशिमपांवित्राभिः। श्रद्धां
यज्ञमा॑ रम्भे॑ देवो॑ गातुविदः। गातु॑ यज्ञाय॑ विन्दता। मनस्स्पतिना॑ देवोनो॑ वातो॒द्यजः
प्र युज्यताम्। तृतीयस्य॑ दिवः। गायत्रिया॑ सोम् आग्नेयः॥ २४॥

मो॒मपीथाय॑ सत्रायितुम्। वक्तलमन्तरमा॑ ददे। आपो॑ देवीः शुद्धाः स्थ॑। इमा॑
पात्राणि॑ शुन्धता। उपातङ्क्षग्नाय॑ देवानाम्। पर्णवल्कमुत॑ शुन्धता। पर्यो॑ गृहेषु॑ पर्यो॑
आश्रियासु॑। पर्यो॑ वृक्षेषु॑ पर्य॑ इन्द्रोय॑ हृविषे॑ ध्रियस्व। गायत्री॑ पर्णवल्केनो॑ पर्यः॑

सोमं करोत्विमम्॥२५॥

आश्रि गुह्णामि सुरथं यो मंयोभः। य उच्चन्तमा रोहति सूर्यमहैः। आदित्यं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमम्। श्वो यज्ञाय रमता देवताभ्यः। वसुनुद्रानादित्यान्। इन्द्रेण सुह देवताः। ता: पूर्वः परि गुह्णामि। स्व आयतने मनीषया०। इमामूर्जं पश्चदशी ये प्रविष्टाः। तादेवामरि गुह्णामि पूर्वः॥२६॥

आश्रिहृव्यवाडिह ताना वेहतु। पौर्णमासः हविरिदमेषां मर्यि। आमावास्यः हविरिदमेषां मर्यि। अन्तराज्ञी पशवः। देवसः सद्मा गमन्। तान्पूर्वः परि गुह्णामि। स्व आयतने मनीषया०। इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम्। आश्रि गुहपतिमभि सुवसानाः। तान्पूर्वः परि गुह्णामि। स्व आयतने मनीषया०। अयं पितृणामाश्रिः। अवाङ्गुव्या पितृम्य आ। तं पूर्वः परि गुह्णामि। अविष्टः पितृं केरता। अजस्तं

स्व आयतने मनीषया०। इह पशवो विश्वरूपा रमन्ताम्। आश्रि गुहपतिमभि सुवसानाः। तान्पूर्वः परि गुह्णामि। स्व आयतने मनीषया०। अयं पितृणामाश्रिः। अवाङ्गुव्या पितृम्य आ। तं पूर्वः परि गुह्णामि। अविष्टः पितृं केरता। अजस्तं

त्वां संभापलाः॥२८॥

विजयभागः समिन्धताम्। अग्ने दीदाय मे सम्य। विजित्ये शरदः शतम्।
अनेमावस्थीयम्। अभि हरणि शरदः शतम्। आवस्थे श्रियं मत्रम्।
अहिर्बुधियो नि यच्छतु। इदमहम्निज्ञेष्यः। वसुम्यो यज्ञं प्रबंधीमि।
इदमहम्निज्ञेष्यः॥२९॥

कुद्रेष्यो यज्ञं प्र ब्रंबीमि। इदमहं वरुणज्ञेष्यः। आदित्येष्यो यज्ञं प्र ब्रंबीमि।
पथस्वतीरोषधयः। पथस्वद्वीरुधां पयः। अपां पथसो यत्पयः। तेन मामिन्द्र सं
मृजा अग्ने ब्रतपते ब्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मे राष्यताम्। वायो ब्रतपत्
आदित्य ब्रतपते॥३०॥

ब्रतानां ब्रतपते ब्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मे राष्यताम्। इमां प्राचीमुदीचीम्।
इष्मूर्जम्भि मङ्गस्कृताम्। बहुपर्णिमशुष्काश्राम्। हरणमि पशुपामहम्। यत्कष्णो
रूपं कृत्वा। प्राविशस्त्वं वनस्पतीन्। ततस्त्वामेकविश्शतिथा। सम्भरामि

सुसमृता॥ ३१॥

त्रीपरिधीः स्तित्रः समिधः। युजायुरनुसञ्चरन्। उपवेषं मेक्षणं धृष्टिम्। सं
भरामि सुसमृता। या जाता ओषधयः। देवेभ्योऽन्तियुगं पुरा। तास्तु पर्वं राघ्यासम्।
परिस्तरमाहरन्। अपां मेष्यं यज्ञियम्। सदेव शिवमस्तु मे॥ ३२॥

आच्छेता वे मा रिषम्। जीवानि शरदः शतम्। अपरिमितान् परिमिताः।
सनह्ये सुकृताय कम्। एनो मा निगङ्कतमच्चनाहम्। पुनरुत्थाय बहुला भवन्तु
सुकृदाच्छुतं बृहिर्णमद्दु। स्योनं पितृम्यस्त्वा भराम्यहम्। अस्मिन्नसीदन्तु मे
पितरः सोम्याः। पितामहाश्नानुगैः सुह॥ ३३॥

त्रिवृत्पलाशे दर्भः। इयोन्मादेशसमितः। यज्ञे पवित्रं पोतुतमम्। पयो हृव्यं
करेतु मे। इमौ प्राणपानौ। यजस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तो सञ्चरताम्।
पवित्रै हृव्यशोधने। पवित्रै स्थो वैष्णवी। वायुवर्णं मनसा पुनातु॥ ३४॥

अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतं पोतारो। पवित्रै

हृव्यशोधने। त्वया वैदिं विविदः पृथिवीम्। त्वयो यज्ञो जायते विश्वदानि।
अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्। त्वया होता सन्तनोत्पर्धमासान्। त्रयस्मि शोऽसि
तन्तुनाम्। प्रवित्रेण सुहार्गाहि॥३५॥

शिवेयः रज्जुरभिधानी॥ आश्रियामुपं सेवताम्। अप्रसः साय यज्ञस्य। उखे
उपदधाम्यहम्। पशुभिः सत्रीतं बिभृताम्। इन्द्रोय शृतं दधि। उपवेषोऽसि यज्ञाय
त्वा परिवेषमधारयन्। इन्द्रोय हृविः कृणवन्तः। शिवः शग्मो भंवासि नः॥३६॥

आमृतमयन्देवपात्रम्। यज्ञस्याऽऽयुषिः प्र युज्यताम्। तिरः प्रवित्रमितीताः।
आपै धारय मातिङ्गुः। देवेन सवित्रोत्पृताः। वसोः सूर्यस्य गणिभिः। गां दोहपवित्रे
रज्ञम्। सर्वा पात्राणि शुभ्यता। एता आ चरन्ति मधुमङ्गलानाः। प्रजावतीर्थसां
विश्वरूपाः॥३७॥

बृह्मीर्वन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु गावः। पूषा स्थै। अयृष्मा वै
प्रजया सः सुजामि। रायस्पोषेण बहुलाभवन्तीः। ऊर्ज पयः पिन्वमाना घृतं चौ

जीवो जीवन्तीरुपवः सदेयम्। घोश्में यज्ञं पूथिकी च सन्दुहताम्। धाता सोमैन्
सुह वातेन वायुः। यजमानाय द्रविणं दधातु॥३८॥

उथम् दुहन्ति कुलशं चतुर्बिलम्। इडा देवीं मधुमतीं सुवर्विदम्। तदिन्द्राश्च
जिन्वत् सुनुतावत्। तद्यजमानममृतले देधातु। कामधुक्षः प्रणौ श्रौहि। इन्द्रोय
हविरिन्द्रियम्। अमूर्यस्यां देवानाम्। मनुष्याणां पर्यो हितम्। बहु दुग्धीन्द्राय
देवेष्यः। हृव्यमा यायता पुनः॥३९॥

वृथम्यो मनुष्यैः। पुनर्देहाय कल्पताम्। यजस्य सन्ततिरसि। यजस्य
त्वा सन्ततिमनु सन्तनोमि। अदस्तमसि विष्णवे त्वा। यज्ञायापि दधाम्यहम्।
आद्विरिन्तेन पात्रेण। याः पूताः परिशेरते। अयं पर्यः सोमं कृत्वा। स्वां योनिमपि
गच्छतु॥४०॥

पूर्णवल्कः पवित्रम्। सौम्यः सोमाद्वि निर्मितः। इमो पूर्ण च दर्म च। देवानां
हृव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो हृव्यः हि रक्षसि। उभावनी उपस्थृणते।

देवता उपर्वमन्तु मे। अहं ग्राम्यानुपं वसामि। मह्यं गोपतये पृश्नन्॥४१॥

आमृतं इमं गृह्णामि पूर्वस्ता: पूर्वः परिगृह्णामि सभापुला हृद्रज्येष्ठेय आदित्य त्रतपते सुमुखता॑ मे सुहं पुनातु गहि नो विश्वरूपा रथातु पुनर्गच्छतु पृश्नन् (या: पूरस्ताद्विमूर्जिह प्रजा इह पृश्नबृत्यं पिण्डामृशिः ।)॥———————[४]

देवा॑ देवेषु पराक्रमध्यम्। प्रथमा द्वितीयेषु। द्वितीया स्तूतीयेषु। त्रिरेकादशा इह मांवता। इदं शकेयं यदिदं करोमि। आत्मा करोत्वात्मनौ। इदं करिष्ये भेषजम्। इदं में विश्वमेषजा। अश्वेना प्रावतं युवम्। इदम् हृषे सेनांया अभीत्वंयै॥४२॥

मुखमपौहामि। सूर्यं ज्योतिर्विं खांहि। महत छन्दियायै। आ च्योथतां धृतयोनिः। अश्विहव्याऽनु मन्त्रताम्। खमङ्गं त्वचमङ्गं। सुरूपं त्वा॑ वसुविदम्। पृश्ननां तेजेसा। अश्वये जुष्टमिथा॑ यारथामि। स्योनं ते सदनं करोमि॥४३॥

धृतस्य धारया सुशेषं कल्पयामि। तस्मैन्नस्मीदामृते प्रति॑ तिष्ठ। ब्रीहीणां मैथ सुमन्स्यमानः। आद्रिः प्रथमुर्वनस्य गोपाः। शृत उथस्माति जनिता मतीनाम्। यस्ते आत्मा पृश्नु प्रविष्टः। देवानां विष्णामन् यो वित्स्ये। आत्मन्वान्स्मोम्

धूतवान् हि भूत्वा देवान्गच्छ सुवर्णिन् यजमानाय मह्यम् इयं भूतिः पृथिव्यै
रसो मोक्षमीत्॥४४॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमास्मि स सन् यजो यस्यास्मि न तमन्तरेष्मि
स्वं मङ्ग्लेष्वं स्वं दत्तम्। स्वं पूर्तेष्वं स्वं श्रान्तम्। स्वं हुतम्। तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा
वायुरुपश्रोता। आदित्योऽनुव्याप्ता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापीतर्बन्धः। य एवास्मि स सन् यजो। मा खेमा सांकिकथा
मा त्वा हिंसिषम्। मा ते तेजोऽपं क्रमीत्। भरतमुद्धरेमनुषिश्च। अवदानानि
ते प्रत्यवदास्यामि। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। यदेवदानानि तेऽवद्यन्।
विलोमाकाशप्रमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्येनज्येनत्। तत् आ योथतां पुनः। अज्योयो यवमात्रात्
आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रुकुपाम यज्ञस्य। शुद्धेष्विष्टमिदेष्विष्ट
मनुना दृष्टां धूतपदीम्। मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणाधीदसंभिन्दन्।

अवेद्याम्येकतोमुखाम्॥४७॥

इदं भागं जुपस्व नः। जिन्व गा जिन्वार्तः। तस्यास्ते भक्षिवाणः स्याम।
सुवर्त्मानः सुवर्गणाः। ब्रह्म पिन्वस्वा ददतो मे मा क्षाचि। कुर्वते मे मोपदस्त।
दिशां क्लीसिरसि। दिशो मे कल्पनाम्। कल्पन्तां मे दिशः॥४८॥

देवीश्च मानुषीश्च। अहोरात्रे मै कल्पेताम्। अर्धमासा मै कल्पनाम्। मासा मै
कल्पन्ताम्। कृतवो मै कल्पन्ताम्। संवध्यसे मै कल्पताम्। क्लीसिरसि कल्पता
मे। आशोनां त्वाऽशापलेष्यः। चतुर्भ्यो अमृतेष्यः। इदं भूतस्याञ्छेष्यः॥४९॥
विधेम् हृविषा वृथम्। भजतो भागी भागम्। मा भागोऽभक्त। निरभागं
भेजामः। अपस्मिन्वा ओषधीजिन्व। द्विपात्पाहि। चतुर्भादव। द्विवो वृष्टिमेरय।
ब्राह्मणानामिदः हृविः॥५०॥

सोम्यानां सोमपीथिनाम्। निर्भक्तो ब्राह्मणः। नेहा ब्राह्मणस्यास्ति। समङ्गां
भृहिरहृविषा घृतेन। समादित्यवर्षमूर्तिः सं मूरद्विः। समिन्द्रेण विश्वेभिरेक्षाम्।

दिव्यं नमो गच्छतु यथ्वाहा० इन्द्राणीवांविधवा भैर्यासम्। अदितिरिव सुपुत्रा
अस्थृति त्वा॑ गाहृपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वाया॑ सं पल्लि पत्या॑ सुकृतेन गच्छताम्। यज्ञस्य युक्तो
धूर्यावभूताम्। सज्ञानानौ विजहतामरांतीः। दिवि ऊर्योतिरजरमा रेतेताम्। दशांते
तनुवो॑ यज्ञ यज्ञियो॑। ताः प्रीणातु यज्ञमानो घृतेन॑ नारिष्ठयो॑ प्रशिष्पमीडमानः।
देवानां देव्येऽपि यज्ञमानोऽमृतोऽभूता॑ यं वा॑ देवा अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो॑ भागः शोतक्तु॑ पुतद्वां तेन॑ प्रीणानि। तेन॑ तुव्यतमःह्वौ। अहं देवानां
सुकृतामस्मि लोके। ममेतदिष्ठं न मिथुर्भवाति। अहं नारिष्ठावनु॑ यज्ञामि विद्वान्।
यद्याम्यामिन्द्रो अदेपाद्वाग्येयम्। अदारभूद्वत देवसोमा। अस्मिन् यज्ञे मरुतो
मृडता नः। मा नो विद्दभिभामो अशास्तिः॥५३॥

मा नो विद्वृजना॑ द्वेष्या॑ या। क्रष्णं बाजिन॑ वृथम्। पूर्णमासं यज्ञमहे। स
नो देहता॑ सुवीर्यम्। रायस्पोषः सहस्रिणम्। प्राणाय॑ सुराधासो। पूर्णमासाय॑

स्वाहा० अमावास्या॑ मुभगां मुशेवा० धेनुरैव भूयं आप्यायमाना। सा नो दोहताऽ
सुवीर्यम्। ग्रायस्योषः सहस्रिणम्। अपानाय सुराधंसे। अमावास्यायै स्वाहा०
अभि स्तुणीहि परि धेहि वेदिम्। जामिं मा हिंसीरमुथा शयाना। होतुषदना
हरिता: सुवर्णा॑। निष्का इमे यजमानस्य ब्रध्ने॥५४॥

अमीवर्णे करोमि क्रमीत्याऽऽल्मनं एकतो मुखां मे दिशोऽयंकेष्यो हृविर्गाहृपत्या कल्प्यत्रशस्ति॒ सा नौ दोहताऽ सुवीर्यः
सत् चा॥ [५]

परिस्तुणीत परिधत्ताग्निम्। परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु। अपाऽ रस-
ओषधीनाऽ सुवर्णः। निष्का इमे यजमानस्य सन्तु कामदुधाः। अमुत्रामुष्मिल्लोके।
भूपते भुवनपते। महतो भूतस्य पते। ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे। अहं भूपतिरहं
भुवनपतिः। अहं महतो भूतस्य पतिः॥५५॥

द्वेवेन॑ सवित्रा प्रसूत आत्किञ्चं करिष्यामि। देव॑ सवितरेतं त्वा॑ वृणते।
बृहस्पति॑ देव्य॑ ब्रह्माणम्। तद्हं मनसे प्र ब्रंवीमि। मनो॑ गायत्रियै। गायत्री

त्रिषुभैः॑ त्रिषुजगंत्यैः॑ जगत्यनुष्टुभैः॑ अनुष्टुप्क्षङ्गेः॑ पुङ्किः॑ प्रजापतयो॥५६॥

प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः॑ विश्वे देवा बृहस्पतयो॑ बृहस्पतिर्ब्रह्मणे॑ ब्रह्म भूर्भुवः॑ सुवः॑ बृहस्पतिर्देवानां॑ ब्रह्मा॑ अहं॑ मनुष्याणाम्॑ बृहस्पते॑ यज्ञं॑ गौपाया॑ इदं॑ तस्मै॑ हृष्यं॑ करोमि॑ यो वौ॑ देवाश्चर्यति॑ ब्रह्मचर्यम्॑ मेधावी॑ दिक्षु॑ मनसा॑ तपस्वी॥५७॥

आन्तर्दृतश्चर्यति॑ मानुषीषु॑ चतुः॑ शिखण्डा॑ युवतिः॑ सुपेशाः॑ धृतप्रतीका॑ भुवनस्य॑ मध्ये॑ मर्जज्यमाना॑ महते॑ सौभंगाया॑ मल्या॑ धुक्ष्व॑ यजमानाय॑ कामान्॑ भूमिर्भूत्वा॑ मंहिमानं॑ पुपोष। ततो॑ देवी॑ वर्धयते॑ पया॑सि॑ यजिया॑ यज्ञं॑ वि॑ च॒ यन्ति॑ शं॑ च॑ ओषधीराप॑ इह॑ शक्तीरीशा॑ यो॑ हृदा॑ मनसा॑ यश्च॑ वृचा॥५८॥

यो॑ ब्रह्मणा॑ कर्मणा॑ द्वैष्टि॑ देवाः। यः॑ श्रुतेन॑ हृदयेनेष्टाता॑ च॑ तस्य॑न्द्र॑ वज्रेण॑ शिरंश्छिनन्द्वि॑ ऊणमृद॑ प्रथमानः॑ स्युनम्। देवेभ्यो॑ जुष्टः॑ सदनाय॑ बृहिः॑ सुवर्गे॑ लोके॑ यजमानः॑ हि॑ धेहि। मां॑ नाकस्य॑ पुष्टे॑ परमे॑ व्योमन्। चतुः॑ शिखण्डा॑ युवतिः॑ सुपेशाः॑। धृतप्रतीका॑ वृयनानि॑ वस्ते। साऽऽस्तीर्थमाणा॑ महते॑ सौभंगाया॥५९॥

मा में धृत्व यज्मानाय कामानि। शिवा चे मे शगमा चैथि। स्योना चे मे सुषदा॑ चैथि। ऊर्जस्वती चे मे पर्यस्वती चैथि। इष्पूर्जे॑ मे पिन्वस्व। ब्रह्म तेजो॑ मे पिन्वस्व। क्षत्रमोजो॑ मे पिन्वस्व। विशं पुष्टि॑ मे पिन्वस्व। आयुरन्नाद्य॑ मे पिन्वस्व। प्रजां पुश्तम्भे॑ पिन्वस्व॥६०॥

आस्मन् यज्ञ उप भूय इनु॑ मै॒ अविक्षेपोभाय परिधी॑ देहामि। धर्ता॑ धरणो॑ धरीयान्। अश्विर्षांसि॑ निरितो॑ नुदातौ॑ विष्णुनद्वि॑ विष्ठतीम्या॑ सूपलान्। ज्ञातान्नातुव्यान्॑ ये चे॑ जनिष्यमाणाः। विशो॑ युत्राम्यां॑ विधमाम्येनान्। अहुङ्स्वानामुत्तमोऽमानि॑ देवाः। विशो॑ युत्रे॑ नुदमानि॑ अरातिम्। विश्वं॑ पाप्मानुमांति॑ दुर्मरण्युम्॥६१॥

मीदंती॑ देवी॑ सुकृतस्य॑ लोके। धृती॑ स्थो॑ विधती॑ स्वधृती। प्राणामचिं॑ धारयतम्। प्रजां॑ मर्यि॑ धारयतम्। पुश्तम्भिं॑ धारयतम्। अयं॑ प्रस्तर॑ उभयस्य॑ धृता॑। धर्ता॑ प्रयाजानामुतान्याजानाम्। स दोधार॑ समिधो॑ विश्वरूपाः। तस्मिन्नस्तुचो॑

अथा सोदयामि। आ रोह पुथो जुहु देवयानान्॥६२॥

यत्रैष्यः प्रथमं जा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाऽजिरा ममृताङ्गा। वहांसि मा
सुकृतां यत्र लोकाः। अवाहं बोध उपभूता सपलान्। जाताञ्चात्म्यान् ये च
जनिष्यमाणाः। दोहे यज्ञे सुदृधांमिव धेनुम्। अहमुत्तरे भूयासम्। अधरे
मध्यपलाः। यो मा वाचा मनसा दुर्मरायुः। हृदाऽर्णतीयादभिदासदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरं ध्रुवायाः। अहमुत्तरे भूयासम्। अधरे मध्यपलाः।
ऋषमोऽसि शाक्तरः। धृताचीनां सूनुः। प्रियेण नामा प्रिये सर्दंसि सीद। स्योनो
में सीद सुषदः पृथिव्याम्। प्रथंचि प्रजया पुश्यमिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद
पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरे भूयासम्॥६४॥

अधरे मध्यपलाः। इयं स्थाली धृतस्य पूर्णा। अच्छेन्नेपया: शतधार उथसः।
मारुतेन शर्मणा देव्येन। यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः। सर्वतो मा भूतं भौविष्यच्छयताम्।
शतं मे सन्त्वाशिषः। सुहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। प्रजापतिरसि

सुर्वतेः श्रितः॥६५॥

सुर्वते मां भूतं भौविष्यच्छ्यथाम्। शतं मे सन्त्वाशिषेः। सुहसं मे सन्तु सूनृताः।
इर्गवतीः पशुमतीः। इदमिन्द्रियमृतं वीर्यम्। अनेनद्रोय पशवोऽचिकिञ्चन्। तेन
देवा अवतोष माम्। इहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयम्। शृतं मार्ये श्रयताम्।
यत्पृथिवीमवर्तत्वाविष्टम्॥६६॥

येनासि अद्वलमिन्द्रं प्रजापतिः। इदं तच्छुकं मधुं वाजिनीवत्। येनोपरिष्ठादधिनोन्मा-
दधि मां खिनोतु। अयं वेदः पृथिवीमन्विन्दत्। गुहा सर्तीं गहने गह्वरेषु।
स विन्दत् यजंमानाय लोकम्। अच्छिंद्रं यज्ञं भूरिकर्म करणेत्। अयं यज्ञः
समंसद्भविष्यमान्। ऋचा सामा यजुषा देवतामिः॥६७॥

तेन लोकान्ध्युर्यवतो जयेम। इन्द्रस्य सख्यमृतत्वमेश्याम्। यो नः कर्णीय इह
कामयाते। अस्मिन् यज्ञे यजंमानाय मह्यम्। अप तमिन्द्राशी भुवनानुदेताम्। अहं
प्रजां वीरवर्तीं विदेय। अग्ने वाजाजित्। वाजं त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं ज्ञेष्यन्तम्।

वाजिनं वाजिजितम्॥६८॥

वाजिजित्याये सं मौर्जिमा अग्रिमं नादमन्नाद्योया उपहृतो घोः पिता। उप मां पृथिवी माता। उप मां माता पृथिवी हृयताम्। अग्रिराग्नीध्रात्॥६९॥

आयुषे वर्चसे जीवात्वे पुण्योया मनो ज्योतिर्जपतामाज्यम्। विल्लिङ्गं यज्ञं समिमं देधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमं नः। विश्वे देवा इह मादयन्ताम्। यन्ते अभ्य आवृश्वासि। अहं वौ द्विष्टितश्चरन्। प्रजां च तस्य मूलं च। नीचैर्देवा नि वृश्वता॥७०॥

अये यो नोऽभिमदासांति। समानो यश निष्ठः। इच्छस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदः। यं चाऽऽहं द्वेष्मि यश माम्। सर्वां स्तानये सन्दह। याङ्गश्चाहं द्वेष्मि ये च माम्। अये वाजिजित्। वाजं त्वा समूवाऽसम्॥७१॥

वा॒जं जिगि॒वा॑ स्मौ॑ वा॒जिनं वा॒जि॒तम्॑ वा॒जि॒त्याये॑ स्मौ॒र्ज्मि॑
आ॒ग्नि॒मन्त्रा॒दमन्त्रा॒द्यो॑या॑ वै॒दि॒र्बु॒र्गहिः॑ शू॒तः॑ हृ॒विः॑ इ॒ध्मः॑ पौ॒रियु॑ सु॒च॑ः॑ आ॒ज्यं॑
यज्ञं॑ ऋ॒चो॑ यज्ञः॑ या॒ज्याश्च॑ वृष्ट्वा॒रा॑ मं॑ मे॑ मन्त्रतयो॑ नमन्ता॑म्॑ इ॒ध्मस॒न्त्रहेन॑
हु॒ते॥७२॥

दि॒वः खीलो॒ज्वततः॑ पृथि॒व्या॑ अ॒ध्युत्थिं॑तः॑ तेना॑ सहस्रं॑का॒ण्डेना॑ द्विष्पन्तः॑
शो॒चयामसि॑ द्विष्पन्ते॑ बहु॑ शो॒चतु॑ ओषधे॑ मो॑ अहः॑ शु॒चम्॑ यज्ञं॑ नमस्ते॑ यज्ञा॑
नमो॑ नमंश्च॑ ते॑ यज्ञा॑ शिवेने॑ मे॑ सन्ति॒ष्टस्वा॑ स्योनेने॑ मे॑ सन्ति॒ष्टस्वा॑॥७३॥

मु॒भुतेने॑ मे॑ सन्ति॒ष्टस्वा॑ ब्रह्मव॒र्चसेने॑ मे॑ सन्ति॒ष्टस्वा॑ यज्ञस्याद्धिमनु॑ सन्ति॒ष्टस्वा॑
उपं॑ ते॑ यज्ञं॑ नमः॑ उपं॑ ते॑ नमः॑ उपं॑ ते॑ नमः॑ त्रिष्पलीक्रियमाणानाम्॑ यो॑ न्यज्ञो॑
अ॑वशिष्यते॑ रक्षसां॑ भागुधेयम्॑ आपस्तत्य॑ वैहतादितः॥७४॥

उलूखले॑ मुसले॑ यच्च॑ शूर्पे॑ आशिश्वे॑ द्वृष्टि॑ यत्कपालै॑ अ॑वपुष्ठै॑ विप्रुपै॑
संयंजामि॑ विश्वे॑ द्वा॑ हुविर्दं॑ जुषन्ताम्॑ यज्ञे॑ या॑ विप्रुपै॑ सन्ति॑ बही॑ अ॑ग्नो॑

तः सर्वः स्विष्टः सुहृता जुहोमि। उद्यन्द्यमेत्र महः। सपलान्मे अनीनशः। दिवेनान् विद्युता जहि। निग्रोचन्नधरान्कृषि॥ ७५॥

उद्धन्द वि नो भज। पिता पुत्रेयो यथा। दीर्घायुत्वस्य हेशिषे। तस्य नो
देहि सूर्य। उद्धन्द मित्रमहः। आरोहन्तरं दिवम्। हृद्रोगं मम सूर्य। हरिमाण
च नाशय। शुकेषु मे हरिमाणम्। रोपणाकामु दध्मसि॥७६॥

अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि देख्मसि। उदगादयमादित्यः। विशेन महभास्तु
महा द्विष्टन्तं मम रन्धयन्। मे अहं द्विष्टते रथम्। यो नः शपादशेषतः। यश्च
नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निश्चक्रं सर्वं पापं समूहताम्॥७७॥

यो नः सपलो यो रणः। मर्तोऽभिदासीति देवाः। इधमस्येव प्रक्षायतः। मा-
तस्योच्छेषि किञ्चन। अवसृष्टः परापता शरो ब्रह्मसंशितः। गच्छुऽभिन्नान्प्रा-
विशा। मैषां कञ्चनोच्छेषः॥७८॥

पति: प्रजापतये तप्स्वी वाचा सोमगाय पृथुमें मित्रस्व दुर्मरायं देवयानं पश्यत्प्राप्तिः इहमुतो भूयासं प्रजापतिरसि मर्वतः

श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्जिते पृथिवी हृयताम् प्रियरागोऽग्राहश्चत समुवाःसः हुते स्योनेन मे सत्तिष्ठते कृषि दध्मस्यहताम् षष्ठे च॥

[६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तिरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमति: पनिष्ठा। क्रहतं वर्णिष्ठम्। अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो अक्षभिर्विभास्ति। अनु घावोपृथिवी देवपुंत्रो। दीक्षाऽसि तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्युतस्य योनिः। कृतमसि भूय रेमो श्रद्धां मनसा। दीक्षां तपसा। विश्वस्य भुवनस्याधिपलीम्। सर्वे कामा यजमानस्य मनु। वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापति यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योऽन्नायता पात्व इहसः॥८०॥

ज्योगजीवा जृगमशीमहि। इन्द्रं शाकर गायत्रीं प्र पद्यो। तात्ते युनजिमा। इन्द्रं शाकर त्रिष्टुमं प्र पद्यो। तात्ते युनजिमा। इन्द्रं शाकर जगतीं प्र पद्यो। तात्ते युनजिमा। इन्द्रं शाकर नुष्टुमं प्र पद्यो। तात्ते युनजिमा। इन्द्रं शाकर पुङ्के प्रपद्यो॥८१॥

तान्ते युनज्ञिमा आहं दीक्षामरहमृतस्य पर्वीम्। गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा च।
 क्रृतं सूत्येऽधायि। सूत्यमृतेऽधायि। क्रृतं च मे सूत्यं चाभूताम्। ज्योतिरभूवं
 सुवरगमम्। सुवर्णं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रह्मस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी
 दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। यथाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया
 दीक्षयामि। अन्तरिक्षं दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। यथा वायुर्दीक्षया
 दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। घौर्दीक्षा। तयाऽऽग्नित्यो दीक्षया दीक्षितः।
 यथाऽऽग्नित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः।
 यथा चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया
 वर्णो राजा दीक्षया दीक्षितः। यथा वर्णो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
 दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमे राजा दीक्षया दीक्षितः। यथा सोमे राजा दीक्षया दीक्षितः।

तया॑ त्वा॒ दीक्षया॑ दीक्षयामि। वागदीक्षा। तया॑ प्राणो॒ दीक्षया॑ दीक्षितः। तया॑ त्वा॒ दीक्षया॑ दीक्षयामि। पृथिवी॒ त्वा॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। अन्तरिक्षं॑ त्वा॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। द्यौस्त्वा॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। आपस्त्वा॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। ओषधयस्त्वा॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। वाक्या॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। क्रहचस्त्वा॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। सामानि॑ त्वा॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। यजु॑षि॑ त्वा॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापाचितिश्च॥८६॥

आपश्चौषधयश्च। ऊर्के॑ मूनुतो॑ च। तास्त्वा॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। स्वे॑ दक्षे॑ दक्षपितेह॑ सौदा। देवानां॑ मुमो॑ महते॑ रणाय। स्वास्थस्तनुवा॑ संविशस्व। पितो॑षि॑ मुनव्॑ आ॑ मुशेव॑। शिवो॑ मा॑ शिवमा॑ विश। सुत्यं॑ मे॑ आत्मा। श्रद्धा॑ मेऽज्ञातिः॥८७॥

तपो॑ मे॑ प्रतिष्ठा। सवितृप्रसूता॑ मा॑ दिशो॑ दीक्षयन्तु। सत्यमस्मि। अहं॑ त्वदस्मि

मर्दंसि त्वं मेतत्। ममांसि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हृव्यान्यंगे। पुत्रः
पित्रे लोककृज्ञातवेदः। आजुह्नानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अस्ये स्वां योनिमा सौद
साम्या। अस्मिन्नस्माधस्थे अभ्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदता एकमिषे विष्णुस्त्वा उन्वेतु। द्वे कुर्जे विष्णुस्त्वा-
उन्वेतु। त्रीणि ब्रताय विष्णुस्त्वा उन्वेतु। चत्वारि मायोभवाय विष्णुस्त्वा उन्वेतु। पञ्च-
पशुम्यो विष्णुस्त्वा उन्वेतु। षड्यथस्योषाय विष्णुस्त्वा उन्वेतु। सुत सप्तम्यो होत्राम्यो
विष्णुस्त्वा उन्वेतु। सखायः सुतपदा अभूमा। सुख्यं ते गमेयम्॥८९॥

सुख्याते मा योषम्। सुख्यान्मे मा योष्ठाः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्याऽस्ते पृथिवी
पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्याऽस्ते उत्तरिक्षं पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्याऽस्ते
चौः पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्याऽस्ते दिशः पादः॥९०॥

पुरोर्जास्ते पञ्चमः पादः। सा न इष्पमूर्जे धूद्वा तेजं इन्द्रियम्।
ब्रह्मवर्त्समन्नाद्यम्। चि भिंसे त्वा परस्वतीम्। देवानां धेनुं सुदृधामनपस्फुरन्तीम्।

इद्दृः सोमं पिबतु। क्षेमो अस्तु नः। इमान्नराः कृण्त वेदिमेत्यै। वस्तमतीः
रुद्रवतीमादित्यवतीम्॥ ११॥

वर्षन्दिवः। नाभा पृथिव्या। यथा ऽयं यजमानो न रिष्टेत्। देवस्य मवितुः सर्वे।
चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्यै। तस्यां सुपर्णार्वाधि
यो निविष्टौ। तयोर्देवानामधिं भागधेयम्। अप जन्यं भृयं नुद। अप चक्राणि वर्तया।
गृहः सोमस्य गच्छतम्। न वा उ वेतन्मियसे न रिष्यसि। देवाः इदैषि पृथिविः
मुगेभिः। यत्र यन्ति सुकृते नापि दुष्कृतैः। तत्र त्वा देवः मविता देधातु॥ १२॥

ब्रह्मणो योनिरहस्यः पुङ्के प्रपञ्चे दीक्षा यथाऽऽदित्यो दीक्षयां दीक्षितस्तथा ला दीक्षयां दीक्षयाम्योपयो दीक्षा द्योस्त्वा
दीक्षमाणमन्ते दीक्षतामपनितश्चक्षितिरुत्तरगमिनामेयं दिशः पादं आदित्यवतीं वर्तय पञ्च च॥—[७]

यदस्य पारे रजेसः। शुक्रं ज्योतिरजोयत। तत्रः परप्रदति द्विषः। अस्त्रै वैश्वानर-
स्वाहाँ। यस्माद्वीपा वर्णशिष्ठाः। ततो नो अभ्यं कृषि। प्रजाम्यः सर्वांयो मृड।
नमो रुद्राय मीढुषै। यस्माद्वीपा न्यषदः। ततो नो अभ्यं कृषि॥ १३॥

प्रजाम्यः सर्वाभ्यो मृडा नमो रुद्रायं मीडुषे । उद्देश तिष्ठ प्रति तिष्ठ मारिषः ।
मेमं यज्ञं यज्ञमानं च गोपिषः । सुवर्गे लोके यज्ञमानः हि धेहि । शनै एधि द्विपदे
शं चतुष्पदा यम्माद्विषाऽबेपिष्ठः । पलायिष्ठः सुमज्ञास्थाः । ततो नो अभयं कृथि ।
प्रजाम्यः सर्वाभ्यो मृडा नमो रुद्रायं मीडुषे ॥ १४ ॥

य इदमकः । तस्मै नमः । तस्मै स्वाहा । न वा उवेतन्नियसे । आशानां त्वा विश्वा
आशाः । यज्ञस्य हि स्थ कृत्वियौ । इन्द्रोभी चेतनस्य च । हुताहुतस्य तुष्यतम् ।
अहुतस्य हुतस्य च । हुतस्य चाहुतस्य च । अहुतस्य हुतस्य च । इन्द्रोभी अस्य
सोमस्य । वीतं पिबतं जुषेथाम् । मा यज्ञमानं तमो विदत् । मत्विज्जो मो इमा:
प्रजाः । मा यः सोममिमं पिबात् । सः सृष्टमुभयं कृतम् ॥ १५ ॥

कृषि मीडुषेऽहुतस्य च सुस च ॥

अनुगस्त्वा वयम् । इन्द्रेण प्रेषिता उपा वायुषे अस्त्वशम्भुः । मित्रस्ते
अस्त्वशम्भुः । वरुणस्ते अस्त्वशम्भुः । अपाङ्ग्न्या कृतस्य गर्भाः । भुवनस्य

गोपाः इयेनां अतिथयः। पर्वतानां ककुभः प्रयुतौ नपातारः। वृक्षनेन्द्रः ह्यता
घोषणामीवाऽश्चातयता॥१६॥

युक्ताः स्थु वहते। देवा ग्रावौण इन्द्रीरेन्द्र इत्यवादिषुः। एन्द्रमचुच्यवुः परमस्याः
परावतेः। आउस्माञ्सधस्थात्। ओगोरन्तरिक्षात्। आ सुभूतमसुपवुः। ब्रह्मवर्चसं
म आसुपवुः। समरे रक्षाऽस्यवधिषुः। अपहतं ब्रह्मज्यस्य। वाक्त त्वा मनश्च
श्रीणीताम्॥१७॥

प्राणश्च त्वाऽपानश्च श्रीणीताम्। चक्षुश्च त्वा श्रोत्रं च श्रीणीताम्। दक्षश्चत्वा बलं
च श्रीणीताम्। ओजेश्च त्वा सहश्च श्रीणीताम्। आयुश्च त्वाऽजरा च श्रीणीताम्।
आत्मा च त्वा तनूश्च श्रीणीताम्। शृतोऽसि शृतं कृतः। शृतायेत्वा शृतेष्यस्त्वा
यमिन्द्रमाहुर्वर्णं यमाहः। यं मित्रमाहुर्यम् सत्यमाहः॥१८॥

यो देवानां देवतेमस्तपोजाः। तस्मैत्वा तेष्यस्त्वा। मयि त्यदिन्द्रियं महता। मयि
दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुभूर्मो विभातु मे। आकृत्वा मनसा

सुहा विराजा उज्योतीषा सुहा युज्ञेन पर्यंसा सुहा तस्य दोहंमशीमहि॥११॥

तस्य सुप्रमंशीमहि। तस्य भक्षमंशीमहि। वाग्जूषाणा मोमस्य तृप्यतु। मित्रो
जनाम्प्र स मित्रा यस्मात् जातः परे अन्यो अस्ति। य आविवेश भुवनानि
विश्वा। प्रजापातिः प्रजयो संविदानः। त्रीणि उज्योतीःषि सचते स षाङ्गशी। एष
ब्रह्मा य कृत्वियः। इन्द्रो नामं श्रुतो गणे॥१००॥

प्र ते महे विदथे शास्मिष्य हर्षी। य कृत्वियः प्र ते वन्वा बनुषो हर्यतं
मदम्। इन्द्रो नामं घृतं नयः। हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गण आ त्वा विशन्तु।
हरिवर्पसङ्गिरः। इन्द्राधिपतेऽधिपतिस्त्वं देवानांमसि। अधिपतिं माम्। आयुष्मन्तं
वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रेश सुमाङ्गुरुणश्च राजा। तौ ते भक्षं चक्रतुर्ग्रं एतम्। तयोरन्ते भक्षं भेक्षयामि।
वाग्जूषाणा सोमस्य तृप्यतु। प्रजापातिर्विश्वकर्मा। तस्य मनो देवं यज्ञेन राघ्यासम्।
अर्थेगा अस्य जीहितः। अवसानंपतेऽवसानं मे विन्द। नमो रुद्राय वास्तोष्पतये।

आयने विद्वर्कणे॥ १०२॥

उद्धाने यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति तथं हुवे।
यान्यपामित्यान्यप्रतीतान्यस्मि। यमस्य बलिन् चरामि। इहैव सन्तः प्रति-
तद्यातयामः। जीवा जीवेष्यो नि हराम एन्त। अनुणा अस्मिन्नेनुणः परस्मिन्।
तुतीये लोके अनुणा स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः॥ १०३॥

मर्वन्यथो अनुणा आक्षीयेम। इदमनु श्रेयोऽवसानमा गन्मा शिवे नो-
द्यावापृथिवी उमे इमो गोमद्वन्वदश्वेवद्वर्जस्वत। मुवीरा वीरेनु सञ्चरेम। अर्कः
पवित्रः रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। द्यावापृथिवी पर्यसा-
सांविदाने। धृत द्वहाते अमृतं प्रपीनो। पवित्रमकर्म रजसो विमानः। पुनाति देवानां
भुवनानि विश्वा। मुवल्योर्तिर्थशो महत। अशीमहि गाधमृत प्रतिष्ठाम्॥ १०४॥

चात्यत श्रीगीतां सूत्यमाहूर्शीमहि गणे कुरु विद्वर्कणे पितृयाणां अङ्को रजसो विमानभौले च॥—————[९]

उद्देस्ताम्पसीञ्चाविता मित्रो अर्यमा। मर्वन्मित्रानवधीद्युगेन। बृहन्त-

मामंकरद्वीरवन्तम्। रथन्तरे श्रंयस्व स्वाहा॑ पृथिव्याम्। वामदेव्ये श्रंयस्व
स्वाहाऽन्तरिक्षे। बृहति श्रंयस्व स्वाहा॑ दिवि। बृहता त्वोपस्तभ्रोमि। आ त्वा॑ ददे
यशस्मे वीर्याय च। अस्मास्वंध्रिया युयं दंधाथेन्द्रियं पर्यः। यस्ते॑ द्रूपसो यस्ते॑
उद्गृष्पः॥१०५॥

देव्यः केतुर्विश्वं भुवनमाविवेशो॑ स नः पाह्यरिष्ये॑ स्वाहा॑। अनु॑ मा॑ सर्वो॑
यज्ञो॑ यमेतु। विश्वे॑ देवा॑ मुकुतः सामार्कः। आपि॑ यश्छन्दा॑सि॑ निविदो॑ यजू॑सि॑
अस्यै॑ पृथिव्ये॑ यद्यन्नियम्। प्रजापतेर्वर्तनिमनु॑ वर्तस्व। अनुवीरेत्तु॑ राष्याम् जोमिः।
अनवश्वरनु॑ सर्वैरु॑ पुष्टे। अनु॑ प्रजयाऽन्विन्द्रियेण॥१०६॥

देवा॑ नो॑ यज्ञमृजुधा॑ नयन्तु। प्रतिक्षेपे॑ प्रतिं॑ तिष्ठामि॑ राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु॑ प्रति॑
तिष्ठामि॑ गोषु। प्रतिं॑ प्रजायां॑ प्रति॑ तिष्ठामि॑ भव्यो॑ विश्वमन्याऽभिं॑ वावृये॑
तदन्यस्यामधिंश्रितम्। दिवे॑ च॑ विश्वकर्मणो॑ पृथिव्ये॑ चाकरं॑ नमः। अस्कान्द्यौ॑
पृथिवीम्। अस्कान्दुष्मो॑ युवागाः॥१०७॥

स्कन्नेमा विश्वा भुवना स्कन्नो यज्ञः प्र जनयतु। अस्कानजीनि प्राजनि। आ
स्कन्नाज्ञायते वृषा० स्कन्नात्प जीनिषीमहि। ये देवा येषांमिदं भोगधेयं बभूवा० येषा०
प्रथाजा उतानुयाजाः। इन्द्रिज्येष्यो वरुणशाजम्यः। अग्निहोत्र्यो देवेष्यः स्वाहा०
उत त्या नो दिवा० मतिः॥१०८॥

आदिंतिरुत्या गमता० सा शन्ताची० मर्यस्करता० अपि स्त्रिधै० उत त्या
देव्या० भिषज्ञा० शन्तस्करतो अश्वना० युयातामृम्मद्रपै० अपि स्त्रिधै०
शमग्निश्चिभिस्करता० शन्तस्तपतु मूर्यै० शं वातो वात्वरपा०॥१०९॥

अपि स्त्रिधै० तादित्यदं न विचिकेत विद्वान्। यन्मृतः पुनरप्येति जीवान्।
त्रिवृद्धद्वनस्य रथवृता० जीवो गम्भी० न मृतः स जीवाता० प्रत्यस्मै पिणीषते। विश्वानि
विदुषे भरा अराङ्गमाय जग्मवे। अपश्चाद्व्यने नरै० इन्द्रिरिन्द्रिमवागाता० इन्द्रोरिन्द्रो०
उपाता० तस्य त इन्द्रिविन्द्रिपीतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि॥११०॥

उत्तरप इन्द्रियेण गा मतिरप्या अग्नीत्रीणि च॥

ब्रह्मं प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्मं वाचः। ब्रह्मं यज्ञानां हुविषामाज्येस्या अतीरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरक्षेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वषट्कृतमत्यनुरूपं च यज्ञो। अतीरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरक्षेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वौ देवा अतिपादयोनि। वाचा चित्प्रयां देवहेऽनम्। अरायो अस्मां अभिदुच्छन्नायते। अन्यत्रास्मन्मनुरुत्स्तनिर्थेतना ततं म आपुस्तद् तायते पुनः। स्वादिष्ठा धीतिरुचथोय शास्यते। अयः समुद्रं उत विश्वमेषजः। स्वाहाकृतस्य समुत्पृष्टमुर्वः। उद्भयं तमस्यसि। उद्भयं चित्रम्॥११२॥

इमं मे वरुणं तत्वा यामि। त्वनो अये स त्वनो अग्ने। त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमं जीवेष्यः पश्चिं देखामि। मैषानुगादपर्ये अर्धमेतम्। शृतं जीवन्तु शरदः पुरुचीः। तिरो मृत्युं देखतां पर्वतेन। इष्टेष्यः स्वाहा वषडनिष्टेष्यः स्वाहा। भेषजं द्विरिष्टे स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा। दौराष्ट्रे स्वाहा देवीयस्तन्म्यः स्वाहा॥११३॥

ऋच्ये स्वाहा समुद्धे स्वाहा० यते इन्द्र भयोमहे। ततो नो अभयं कृथि।
मध्यवञ्चुगिधि तव तन्म ऊतयै। वि द्विषो वि मुधो जाहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः।
वृत्रहा वि मुधो वृशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गम्भिर्दत्तो
न ऊनम्॥११४॥

आप्योयय हरिबो वर्धमानः। यदा स्तोत्र्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो
अर्थं ते स्याम। अनाज्ञातं यदाज्ञातम्। यज्ञस्य क्रियते मिथु। अश्चे तदस्य कल्पया।
त्वं हि वेत्थं यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः। अश्चे तदस्य
कल्पया। त्वं हि वेत्थं यथातथम्। यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते
मर्तसः। अग्निष्ठद्वोता० करुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवा० ऋतुशो यंजाति॥११५॥

देवाङ्गिनं तनुभ्यः स्वाहोन पुरुषसम्मितोऽये तदस्य कल्पय पश्च च॥

[११]

यद्देवा देवहेडनम्। देवोसश्कुमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चता। ऋतस्यतेन
मामुता। देवो जीवनकाम्या यत्। वाचाऽनुतमूदिमा। अग्निर्मा तस्मादेनेसः।

गारुदपत्यः प्रमुच्छतु। दुरिता यानि चकुम। कुरोतु मामेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्वावापृथिवी। ऋतेन त्वं सरस्वति। ऋतामा॒ मुश्ता॒ हैसः।
यद्व्यक्तं तमारिमा॒ सजातशः॒ सादुत वा॑ जामिशः॒ सात। उव्यायसः॒ शः॒ सादुत वा॑
कनीयसः। अनाजातं देवकृतं यदेनः। तस्मात्वमस्माज्ञातवेदो मुमुक्षु। यद्वाचा॑
यन्मनसा। बाहुभ्यामुरुभ्यामष्टीवद्याम्॥११७॥

शिशञ्चैर्यदनुतं चकुमा॒ वयम्। अग्निर्मा॒ तस्मादेनसः। यद्वस्ताम्यां
चकर् किल्बिषाणि। अक्षणां॒ वृथुपृपजिग्रहमानः। दुरोपश्या॑ च॑ राष्ट्रभृच्च॑
तान्यप्सरसावनुदत्तामुणानि। अदीव्यवृणं यद्वहं चकार। यद्वादास्यन्सञ्गागा॑
जनैश्यः। अग्निर्मा॒ तस्मादेनसः। यन्मयि॑ माता गर्वे॑ सति॥११८॥

एनश्चकार यत्पिता। अग्निर्मा॒ तस्मादेनसः। यदा॑ पिपेषं॑ मातरं॑ पितरम्। पुत्रः
प्रमुदितो॑ धयन्। ओहिः॑ सितो॑ पितरै॑ मया॑ तता॑ तदेवे॑ अनुणो॑ भौवामि। यदन्तरिक्षं॑
पृथिवीमुत आम्। यन्मातरं॑ पितरं॑ वा॑ जिहिः॑ सिम। अग्निर्मा॒ तस्मादेनसः। यदाशसा॑

निशासा यत्परं गशस्मा॥ ११९॥

यदेनश्चकुमा नूतनं यत्पुराणम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। अति क्रामामि द्विरितं
यदेन। जहामि रिप्रं परमे सधस्थै। यत्र यान्ति मुक्तो नापि दुष्कृतः। तमा
रोहामि मुक्तां तु लोकम्। त्रिते देवा अमृजतैदेन। त्रित पुतनमनुष्ठेषु मामृजे।
ततो मा यदि किञ्चिदानशे। अग्निर्मा तस्मादेनसः॥ १२०॥

गाहपत्यः प्रमुञ्चतु। द्विरिता यान्ति चकुमा। करोतु मामनेनसम्। दिवि जाता
अप्सु जाताः। या जाता ओषधीम्यः। अथो या अग्निर्जा आपः। ता नः शुन्धन्तु
शुन्धनीः। यदापे नक्तं द्विरितं चरामा। यद्वा दिवा नूतनं यत्पुराणम्। हिरण्यवर्णस्तत
उत्सुनीत न। इमं में वरण् तत्वा यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमें
अग्नासि॥ १२१॥

अनेनसमष्टिवद्याऽस्ति पंग्यशसांडन्तेऽग्निर्मा तस्मादेनसः। पुनीत नुज्जाणि च (यदेवा देवां कृतेन सजातश्च साद्यद्वाचा
यद्वस्ताभ्यामदीच्यं यमामि माता यदा पिपेष यद्वन्नरिक्षं यदाशसाऽति क्रामामि त्रिते देवा द्विव जाता अप्सु जाता यदाप
इमं में वरण् तत्वा यामि त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने त्वमें अग्नासि॥

यते ग्रावणं चिच्छुदः सोम राजन्। प्रियाण्यज्ञानि स्वधिंता परलंचि।
तथस्त्थस्वाऽज्येनोत वर्धेयस्व। अनुगस्ते अधिमिथ्सङ्क्षयेमा यते ग्रावा बाहुच्युतो
अचुच्यवुः। नरो यते दुद्दुर्दक्षिणेन। तत् आप्यायतां तते निष्ठायतां देव सोम।
यते त्वचं बिभिद्यर्थं योनिम्। यदास्थानात्पच्युते वेनसि त्मनौ॥१२२॥

त्वया तथ्सोम गुसमस्तु नः। सा नः सन्धासंत्परमे व्योमन्। अहाच्छरीरं पर्यसा
समेत्या अन्योन्यो भवति वर्णो अस्य। तस्मिन्वयमुपहतास्तवं स्मः। आ नो भज्
मदसि विश्वरूपे। नृचक्षः। सोमं उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि हासीद्विर आवृणानः।
अनांगास्तनुवो वावृधानः। आ नो रूपं वहतु जायमानः॥१२३॥

उपं क्षरन्ति जुह्वो धृतेन। प्रियाण्यज्ञानि तवं वर्धयन्ती। तस्मै ते सोम नम्
इद्वपद्म। उपं मा राजन्मुक्ते हृयस्व। सं प्रोणापानाम्याः समु चक्षुषा त्वम्। सः
श्रोत्रेण गच्छस्व सोम राजन्। यत् आस्थितः शमु तते अस्तु। जानीतान्नः सङ्गमेने
पथीनाम्। एतं जानीतात्परमे व्योमन्। वृक्ताः सधस्था विद रूपमस्य॥१२४॥

यदागच्छौत्पथिभिर्देवयानैः। इष्टपूर्ते कुण्डादविरस्मै। अरिष्ठो राजनगदः
 परेहि। नमस्ते अस्तु चक्षसे रघुयते। नाकमारोह सुह यज्ञमानेन। सुर्यं
 गच्छतात्परमे व्योमन्। अमूढवः सीविता बन्धुन् नः। इदानीमहे उपवाच्यो
 नुभिः। वि यो रल् भजति मानवेयः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधतं
 उपं नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीच्याथामिह नः सखाया। आदित्यान्
 प्रसीतिरहेतिः। उत्रा श्रुतापाष्ठा यविष्ट परिं यो वृणकु। आप्यायस्त् सन्तो॥१२६॥

लग्ना जायमानोऽस्य दधत्यश्च च॥ [१३]

यद्विदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा प्राणेश्वक्षुषा यच्च श्रोत्रेण। यद्रेत्सा
 मिथुनेनाप्यात्मना। अस्यो लोका दीर्घिरे तेजं इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षाये तपसो
 विमोचनीः। आपो विमोक्षीर्मायि तेजं इन्द्रियम्। यद्वचा साम्ना यजुषा। पृथुनां
 चर्मन् हृविषा दिदीक्षो। यच्छन्दोभिर्योषेष्ठीभिर्वन्स्पतौ। अस्यो लोका दीर्घिरे तेजं
 इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्षीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। येन ब्रह्म
येन क्षत्रम्। येनैन्द्राश्च प्रजापतिः सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन
प्राणाः। अङ्गो लोका दीर्घे तेजं इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः।
आपो विमोक्षीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। अपां पुष्टमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं
धामा। इन्द्रस्य प्रियतमः हृषिः स्वाहा०। अपां पुष्टमस्योषधीनां रसः। सोमस्य
प्रियं धामा। विश्वेषां देवानां प्रियतमः हृषिः स्वाहा०। कृष्णं सौम व्रते तवं
मनस्तनुषु पिप्रतः। प्रजावन्तो अशोमहि॥१२७॥

देवेष्यः पितृभ्यः स्वाहा०। सोम्येष्यः पितृभ्यः स्वाहा०। कृष्णेष्यः पितृभ्यः स्वाहा०
देवास्म इह मादयज्वम्। सोम्यास्म इह मादयज्वम्। कृष्णास्म इह मादयज्वम्।
अनंतरिता: पितरः सोम्याः सोमपीथात्। औपैतु मृत्युरमृतं न आगन्। वैवस्वतो

नो अमर्यं कृणोत् । पर्ण वनस्पतीरिव ॥ १२९ ॥

अभि नः शीयता ६ रचिः। सच्चां नः शचीपतिः। परं मृत्ये अनु परेहि
पथाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्टे शृणवते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजा ६
र्गेतिषु मोत वीरग्। इदमूनु श्रेयोवसानमागन्म। यद्ग्रोजिष्ठं जिद्ध्वजिथत्। पर्णि
वनस्पतेरिव। अभि नः शीयता ६ रचिः। सच्चां नः शचीपतिः॥१३०॥

[४८]

सन्तु यद्विष्णवे न वि वै याः पुरम्भावो देवष परिम्लणीत् सक्षेदं यदस्य पारं नागम् उद्भास्मीद्वा प्रतिष्ठा यद्वा यज्ञे प्रावणा यद्विदेष्म चर्तुर्दशा ॥४॥

मर्वन्नूतीमेव यामेवाप्सवाहृते ब्रताना० पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन् यज्ञेऽये यो नो ज्योगजीवा॒ पुरोर्जा॑ प्रतेमहे ब्रह्म प्रतिष्ठा गार्हपत्यमित्यशाद्वरथतम्॥१३०॥

ਮਾਨੁਖਚੀਤਿ: ||

ੴ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेतिशीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्मः प्रश्नः ॥

॥ तैतिरीयब्राह्मणे दृतीयाष्टके अष्मः प्रपाठकः ॥

साङ्गुहण्येष्ठा यजते। इमाञ्चनताऽ सङ्गलानीति। द्वादशारती रशना भेवति।
द्वादश मासाः संवथ्स्मरः। संवथ्स्मरमेवाव रुच्ये। मौञ्जी भेवति। ऊर्ज्वे मुञ्जोः।
ऊर्जमेवाव रुच्ये। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं वा गुतल्कर्म ॥१॥

यद्श्वमेयः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयजनमध्यवेस्यति। पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि
जयति। अपदातीनुत्तिजः समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ।
केशश्मशु वेपते। नखानि नि कृतते। द्रुतो धोवते। स्नाति। अहतं वासः परिधत्ते।
पाप्मनोऽपहत्ये। वाच यत्वोप वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुत्यै। रात्रिं जागरयत्त
आसते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यो ॥२॥

कर्मं खेते पञ्चं च॥

चतुष्टस्य आपो भवन्ति। चतुः शाफो वा अश्वः प्राजापत्यः समृद्धौ। ता दिग्यः

[१]

समाख्यं भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्ते वा आपः। अस्यो वा अन्ते जायते। यदेवास्योऽन्ते जायते। तद्वर्णं रूपे। तासु ब्रह्मौद्दनं पूचति। चेते एव तद्वधाति॥३॥ चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। उभयतोऽक्षो भवतः। उभयते पूवास्मिन्त्रुचं दधाति। उद्धरते शृतत्वाय। सर्पिष्वान्वति मेष्यत्वाय। चत्वारे आर्षेयाः प्राशजान्ति। दिशामेव ज्योतीषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति। दिशामेव ज्योतीष्वरं रूप्ये॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन्त्रशनान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्ये रशनान्युनत्ति। प्रजापतिमेव रेतसा समर्थयति। दर्भमर्यो रशना भवति। बहु वा एष कुर्चरो मेष्यमुपगच्छति। यदश्चः। पूर्वित्रं वै दर्मा:॥५॥

यद्भर्मर्यो रशना भवति। पुनाल्यैवेनम्। पूतमेनं मेष्यमा लेभते। अश्वस्य वा आलेघस्य महिमोदकामत्। स महत्विर्जः प्राविशत्। तम्हत्विर्जां महत्विर्कम्। यन्महत्विर्जः प्राशन्ति। महिमानमेवास्मिन्तद्वधति। अश्वस्य वा आलेघस्य रेत

उद्क्रामत्। तथुवर्णं हिरण्यमभवत्। यथुवर्णं हिरण्यं ददोति रेते पुवं तद्वधाति। ओदने ददाति रेते वा ओदनः। रेते हिरण्यम्। रेतसेवास्मिन्नेतो दधाति॥६॥

इथाति इन्द्रे दुर्भा अभूवथ्य च॥

यो वै ब्रह्मणे देवेयः प्रजापतये अप्तिप्रोच्याश्च मेष्यं बभ्राति। आ देवताऽयो वृश्छते। पापीयान्वयति। यः प्रतिप्रोच्य। न देवताऽय आवृश्छते। वसीयान्वयति। यदाह। ब्रह्मनश्च मेष्यं भन्नस्यामि देवेयः प्रजापतये तेन राध्यास्मिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेयः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्च मेष्यं बभ्राति॥७॥

न देवताऽय आ वृश्छते। वसीयान्वयति। देवस्य ला सवितुः प्रसुव इति रशनामादते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनो हि देवानोमध्यर्थं आस्ताम्। पृष्ठो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। व्युद्धं वा एतद्यजुष्केण क्रियते। इमामंगुणात्रशनामृतस्येत्यधि वदति यजुष्कत्यै। यजस्य समृद्धौ॥८॥

तदाहुः। द्वादशारली रशना कंतिव्या(३) त्रयोदशारली(३)रिति। ऋषभो वा एष
ऋतुनाम्। यथ्मवथ्मरः। तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्।
यद्यश्मेधः। यथा वा ऋषभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमरति ५
रशनायामुपा देधाति॥ १॥

यथरूपभस्य विष्टप ५ सङ्करोति। ताद्येव तत्। पूर्व आयुषि विदथेषु
कल्पेत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। तथा देवाः सुतमा बन्धुवित्याह।
भूतिमेवोपावतति। ऋतस्य सामन्यसरमारपन्तीत्याह। सुत्यं वा ऋतम्।
सुत्येनैवेनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥ १०॥

तस्माद्यश्मेधयाजी सर्वाणि भूतान्यमि भवति। भुवनमसीत्याह।
भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह। यन्तारमेवै करोति। धूर्ताऽसीत्याह।
धूर्तारमेवै करोति। सौजन्मि वैश्वानरगमित्याह। अग्नावैवै वैश्वानरे जुहोति।
सप्तर्थसमित्याह॥ ११॥

प्रजयैवैनं पुश्चिं प्रथयति। स्वाहंकृत इत्योह। होमं एवास्येषः।
 पृथिव्यामित्योह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति। यन्ता राङ्गन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि
 एरुण इत्याह। रुपमेवास्येतम्हिमानं व्याचार्षे। कृष्णे त्वा क्षेमोय त्वा रुद्धे त्वा
 पोषाय त्वेत्योह। आमेवैतामा शास्ते। स्वगा त्वा देवेय इत्योह। देवेय एवैनः
 स्वगा केरोति। स्वाहा त्वा प्रजापतय इत्योह। प्राजापत्यो वा अर्थः। यस्यां एव
 देवताया आलङ्घते। तयैवैनः समर्धयति॥१२॥

[ब्राह्मति समंचा उग्रादधात्यसीत्योह सप्तस्मित्योह देवेय इत्योह पश्च च।]

यः पितुरुन्जायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो मातुरुन्जायाः पुत्रः। [३]
 स पुश्चान्नयति। लिष्वञ्चमेवास्मात्पाप्मानं विवृहतः। यो अर्वन्तं जिधांसति
 तमस्यमीति वरुण इति श्वानं चतुरक्षं प्रसौति। पुरो मर्तः परः श्वेति शुनंश्वतुरक्षस्य
 प्रहन्ति। श्वेत वै पाप्मा आतृव्यः। पाप्मानमेवास्य आतृव्यः हन्ति। सैध्रकं मुसलं
 भवति॥१३॥

कर्मकर्मवास्मै साधयति। पौङ्क्षलेयो हैन्ति। पुङ्क्षल्वां वै देवाः शुचं च्यदधुः।
शुचेवास्य शुचं हन्ति। पाप्मा वा उत्तर्मीपस्तीत्याहुः। यौऽश्वमेधेन यज्ञत्
इति। अश्वस्याधस्पदमुपास्यति। वज्री वा अश्वः प्राजापत्यः। वज्रेणव पाप्मान्
आतुव्यमवकामति। दक्षिणाऽप्य द्वावयति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माच्छमलमपं प्लावयति। ऐषीक उद्दहो भवति। आयुर्वा
इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति।
वेतसशाखोपसम्बद्धा भवति। अपसुयोनिर्वा अश्वः। अपसुजो वेतसः। स्वादेवैनं
योनेनिर्मिमीते। पुरस्तात्यश्मयुद्दहति। पुरस्तादेवास्मिन्नतीच्यमृतं दधाति।
अहं च त्वं चं वृत्रहन्तिं ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे एव
मन्दधाति। अभिक्रत्वैन्द्र भूरधूर्जमन्त्येष्वर्येजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति शूत्वयति मिमीते पश्च च॥

चत्वारं कृत्विजः समुक्तन्ता आप्य एवैनं चतुसूम्यो दिग्म्योऽभि समीरयन्ति।

॥[४]

शतेन राजपुत्रैः सहाव्युः। पुरस्तात्पत्तिष्ठन्मोक्षाति। अनेनाशेन मेघेनेद्वा। अयः
राजा वृत्रं वध्यादिति। राज्यं वा ओव्युः। क्षत्रः राजपुत्रः। राज्येनावासिमन्धत्रं
दधाति। शतेना राजभिरुप्रैः सह ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उद्दिष्टन्मोक्षाति। अनेनाशेन मेघेनेद्वा। अयः राजप्रतिधृष्यो
जस्त्वति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः। बलेनवास्मिन्बलं दधाति। शतेन
सूतग्रामणिभिः सह होता। पश्चात्प्रातिष्ठन्मोक्षाति। अनेनाशेन मेघेनेद्वा। अयः
राजाऽस्ये विशः॥१७॥

बहुगच्छ बहुश्यायै बहुजाविकायै। बहुश्रीहियवायै बहुमापतिलायै। बहुहिरण्यायै
बहुहस्तकायै। बहुदासपुष्पायै रघ्यमत्ये पुष्टिमत्यै। बहुरायस्मोपायै राजास्त्वति
भूमा वै होतो। भूमा सूतग्रामण्यः। भूमेवास्मिन्मानं दधाति। शतेन
क्षतसङ्गहीयन्ति: सहोद्राता। उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठन्मोक्षाति॥१८॥

अनेनाशेन मेघेनेद्वा। अयः राजा सर्वमायुरत्विति। आयुर्वा उद्गता। आयुः

क्षत्सङ्ग्हीतारः। आयुषेवास्मिन्नायुर्दधाति। शतशं भवन्ति। शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रियः। आयुषेवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतुर्थो दिशः।
दिक्ष्वैव प्रति तिष्ठति॥३॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा पुतदश्वस्य स्कन्दति।
यन्त्रितमनालभ्यमुख्यजन्ति। यथस्तोक्या अन्वाह। सर्वहृतमेवैं करोत्यस्कन्दाय।
अस्कन्तः हि तता। यद्भृतस्य स्कन्दति। सुहस्रमन्वाह। सुहस्रसमितः सुवर्गो
लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुश्रूयात। परिमितमवं रुप्तीता। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितः
सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समेष्टै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्षा आपेः।
ता अवं रुच्ये। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवेनः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु वा अहमं शमेषः॥

मङ्गस्थापयामि। तेन ततः मङ्गस्थिंतेन चरणमीति। अग्नये स्वाहेत्योह। अग्नये एवैनं जुहोति। सोमांय स्वाहेत्योह। सोमांयैवैनं जुहोति। सुवित्रे स्वाहेत्योह। सुवित्र एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्योह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे स्वाहेत्योह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्योह। बृहस्पतये एवैनं जुहोति। अपां मोदांय स्वाहेत्योह। अद्य एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्योह। वायवे एवैनं जुहोति॥२३॥

मित्राय स्वाहेत्योह। मित्रायैवैनं जुहोति। वर्णणाय स्वाहेत्योह। वर्णणायैवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दशदश सम्पाद जुहोति। दशोक्षरा विराट। अन्नं विराट। विराजैवान्नाद्यमवं रुच्ये। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाद्यवते। यः पराचीराहुतीजुहोति। पुनः पुनरभ्यावर्त जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। एताभ्य ह वाव सोऽश्वेषस्य मङ्गस्थिंतिमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्तः हि तत्। यद्युजस्य मङ्गस्थिंतस्य स्कन्दता॥२४॥

अभिजिते वैशानुः सर्वित्र पुणें जहोति वायवं पुणें जहोति अवते पट च ॥ [६] प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यज्ञिष्ठन्प्रोक्षति। प्रजापतिर्वदेवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं दधाति। तस्मादश्च पशुनामन्नादो वीर्यावत्तमः। इन्द्राश्चियां लेति दक्षिणतः। इन्द्राशी वै देवानामोजिष्ठे बलिष्ठे। ओर्जुवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्च पशुनामोजिष्ठे बलिष्ठः। वायवे लेति पश्चात् वायुर्वै देवानामाशुः सारसारितमः॥२५॥

जुवमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्च पशुनामाशुः सारसारितमः। विश्वेऽयस्त्वा देवेष्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवाना यशस्वितमाः। यशो पुवास्मिन्दधाति। तस्मादश्च पशुनां यशस्वितमाः। देवेष्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै देवानामपचिततमाः। अपचितमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्च पशुनामपचिततमः॥२६॥

सर्वेऽयस्त्वा देवेष्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विष्मन्तो हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्च पशुनां त्विषिमान् हरस्वितमाः। दिवे

त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै लेत्योह। एव्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति। सते त्वाऽस्मेते
त्वाऽद्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्योह। तस्मादश्वमेधयाजिनः
सर्वाणि भूतान्युपंजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्पांजापत्योऽश्वः। अथ
कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै सर्वा देवता अन्वायत्ताः। तं
यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे
सर्वा देवता अन्वायत्ताः॥ २७॥

साराचारितमोऽपवित्रतमः प्राजापत्योऽश्वः पश्च च॥

[७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति।
यत्प्रोक्षितमनोलभ्यमुख्युजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहुतमेवै
करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्दः हि तत्। यद्हुतस्य स्कन्दति। ईङ्गराय स्वाहेङ्गताय
स्वाहेत्योह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितेरवैनः समर्धयति॥ २८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नेता होतव्यो इति। अथो खल्वाहुः।

होतव्या० एवा॒ अत्र॑ वावैं॑ विद्वान्श्मेधः॑ सँस्थापयति। यदेष्वचरितानि॑
जुहोति। तस्माद्भोतव्या॑ इति। बहिर्धा॑ वा॑ एन्मेतदायतनाह्वधाति। आतेष्वमस्मै॑
जनयति॥२९॥

यस्यानायतने॑ उत्त्वत्राग्रेषाहुती॒ जुहोति। सावित्रिया॑ इष्ट्या॑ पुरस्तां॒ अथ्वैकृतैः।
आहवनीयै॒ उश्चरितानि॑ जुहोति। आयतने॑ एवास्याहुती॒ जुहोति। नास्मै॑ आतेष्व॑
जनयति। तदाहुः। यजुमुखेयं॑ जमुखे॑ होतव्या॑। यजस्य॑ क्लस्तैः। सुवर्गस्य॑
लोकस्यानुरुप्यात्या॑ इति। अथो॑ खल्वाहुः॥३०॥

यद्यज्ञमुखेयं॑ जमुखे॑ जुहयात्। पुशुभिर्यजमानं॑ व्यर्धयेत्। अवे॑ सुवर्गलोकात्पंचेता।
पापीयाऽस्यादिति। सुकृदेव॑ होतव्या॑। न यजमानं॑ पुशुभिर्यर्धयति। अभि॑
मुवर्जि॑ लोकं॑ जयति। न पापीयाऽनवति। अष्टाचंत्वारि॑ शतमश्वरूपाणि॑ जुहोति।
अष्टाचंत्वारि॑ शदक्षण॑ जगति। जागतो॒ श्वः॑ प्राजापत्यः॑ समृद्धे॑। एकमातीरिकं॑
जुहोति। तस्मादेकः॑ प्रजास्वर्धुकः॥३१॥

अर्थाति जनयति खल्वाहुर्जगंते जीवि च॥

विभूतीत्रा प्रभुः पित्रेत्योह। इयं वै माता। असौ पिता। आप्यामेवेन परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्योह। शास्त्रेवेनमेतत्। तस्मान्विष्टाः प्रजा जायन्ते। अत्योऽसीत्योह। तस्मादक्षः सर्वान्पृश्ननत्येति। तस्मादक्षः सर्वेषां पश्ननाऽ श्रेष्ठं गच्छति॥ ३२॥

प्र यशः श्रेष्ठमाप्नोति। य एवं वेदा नगेऽस्यर्वाऽसि सत्तिरसि वाऽन्यसीत्योह। रूपमेवास्येतन्महिमानं व्याचष्टे। यथुनामाऽसीत्योह। एतद्वा अश्वस्य प्रियं नामधेयम्। प्रियेणैवेन नामधेयेनाभि वदति। तस्मादप्यामित्रो सङ्गत्यो नामा चेत्प्रवर्येते। मित्रमेव भवतः॥ ३३॥

आदित्यानां पत्लाऽन्विहीत्योह। आदित्यानेवै गमयति। अग्ने स्वाहा स्वाहेन्द्राश्रियमिति पूर्वहोमा जुहोति। पूर्व एव द्विषत् आतृत्यमिति क्रामति। भूर्सि भूवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वेत्युभ्युजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला

एतं देवेयोऽश्च मेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्योह। शतं वै तत्प्या राजपुत्रा देवा
आशापालाः। तेष्य एवेनं परि ददाति। इश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परा परावतं
गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधुतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेति चतुषु
पृथ्सु जुहोति॥३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। तामिरेवै बधाति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनमा
गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न जेहाति। गाढ़े वा अश्वमेधः। गाढ़े खलु
वा एते व्यायच्छन्तो। येऽश्च मेधाः रक्षन्ति। तेषां य उद्दचं गच्छन्ति। गाढ़ादेव
ते गाढ़े गच्छन्ति। अथ य उद्दचं न गच्छन्ति॥३५॥

गाढ़ादेव ते व्यावच्छद्यन्तो। परा वा एष सिंच्यते। योऽबलोऽश्चमेधेन यजते।
यद्मित्रा अश्वं विन्देत्। हन्त्येतास्य यज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याधाताया
अथान्यमानीय प्रोक्षेयः। सेव ततः प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतः पृथ्सु जुहोति न गच्छन्ति नवं च॥

प्रजापतिरकामयता श्वर्मेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेपानस्य।
सुसात्मनो देवता उद्क्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्।
तान्यं जुहोत। तैर्वै स दीक्षामवारुण्य। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव
तैर्यज्ञमानोऽवै रुण्ये॥३७॥

सुस जुहोति। सुस हि ता देवता उद्क्रामन्। अन्वहं जुहोति। अन्वहमेव
दीक्षामवै रुण्ये। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति। चत्वायाऽद्विहणानि। सुस सम्पदान्ते।
सुस वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणेरेव प्राणान्दीक्षामवै रुण्ये॥३८॥

एकविश्वतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविश्वतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः
पञ्चतीर्वै। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविश्वाः। एष मुवर्गे लोकः। तद्व्यां
क्षत्रम्। सा श्री।। तद्व्याप्त्य विष्टपम्। तथ्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिः शतमोद्भृणानि जुहोति। त्रिः शदक्षणा विश्वाद। अत्र विश्वाद।
विश्वाजैवानाद्यमवै रुण्ये। त्रेषा विभाज्य देवता जुहोति। श्यावृत्ते वै देवाः। श्यावृत्ते

इमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै। एषां लोकानां कुस्तैः। अप् वा उत्समात्प्राणः
क्रोमन्ति॥४०॥

यो दीक्षामांतरेचयति। सत्साहं प्रचरन्ति। सत वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा
दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामवं रुचे। पूर्णाहुतिमुत्तमा जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः।
सर्वमेवाप्रोति। अथो इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रतिं तिष्ठति॥४१॥

रुचे प्राणान्दीक्षामवं रुचे उच्यते क्रमन्ति तिष्ठति॥

प्रजापतिरश्वमेघमेसुजता तत्त्वं मुष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्।
यद्वैश्वदेवानि जुहोति। यज्ञस्योदयत्वै। स्वाहाऽधिमाधीताय स्वाहा। स्वाहाऽधीतं
मनसे स्वाहा। स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतुमस्मै
स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्ये भवतः। प्रजापतिमुखाभिरेवै देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्ये स्वाहाऽदित्ये मल्है स्वाहाऽदित्ये सुमृडीकायै स्वाहेत्याह। इयं वा
अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते। सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बहुत्यै

स्वाहा सर्वस्त्वे पावकाये स्वाहेत्योहं वाग्वे सर्वस्ती। वाचैवेनमुद्यच्छते पृष्ठे स्वाहा पृष्ठे प्रपञ्चाय स्वाहा पृष्ठे न गन्धिषय स्वाहेत्योहं पृशवो वै पृष्ठा। पश्चभिरेवेनमुद्यच्छते। त्वद्देव स्वाहा त्वद्देव तुरीयाय स्वाहा त्वद्देव पुरुषपाय स्वाहेत्योहं। त्वष्टा वै पश्चनां मिथुनानां रूपकृत। रूपमेव पृश्चषु दधाति। अथो रूपैरेवेनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहेत्योहं। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवेनमुद्यच्छते। पूर्णहितिमुत्तमां जुहोति। प्रत्युत्तेष्ये सयत्वाये॥४३॥

यच्छते पुरुषपाय स्वाहेत्योहाणे च॥

[४१]

सावित्रमण्डाकपालं प्रातनिर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं प्रातः सवनम्। प्रातः सवनादेवैनं गायत्रियाश्छन्दसोऽधि निर्मितो। अथो प्रातः सवनमेव तेनोऽप्रोति। गायत्री छन्दः। सावित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यनिंदो। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुम् माघ्यं दिनः सवनम्। माघ्यं दिनादेवैनः

सवनात्रिष्टभृष्टन्दसोऽथि निर्मितेः॥४४॥

अथो माघ्यं दिनमेव सवनं तेनाऽप्नोति। त्रिष्टम् छन्दः। सवित्र
आसवित्रे द्वादशकपालमपगुह्णे। द्वादशाक्षया जगती। जागतं तृतीयसवनम्।
तृतीयसवनदेवैन जगत्याश्चन्दसोऽथि निर्मितेः। अथो तृतीयसवनमेव
तेनाऽप्नोति। जगती छन्दः। ईश्वरो वा अथः प्रमुकः परां परावतं गन्तोः।
इह धृतिः स्वाहेह विधुतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमीतिः स्वाहेति चतस्र
आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिभिरेवैन परिगृह्णाति। आश्वत्थो ब्रजो भवति। प्रजापतिर्देवयो
निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा स्मैऽश्वत्थे सवध्मरमतिष्ठत। तदेष्वत्थस्याश्वत्थात्म।
यदाश्वत्थो ब्रजो भवति। स्व एवैन योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टभृष्टसोऽथि निर्मितेः जहोति नवं च॥

आ ब्रह्मन्नाल्यणो ब्रह्मवर्चसी जायतमित्याह। ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं देखति।

[१२]

तस्मा॒त्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्यंजायता आ॒ऽस्मिन्नाष्टे रा॑जन्ये इप॒व्यः शुरो॑ महारथो॑
जायता॑मित्याहा॑ रा॑जन्ये॑ एव शौर्यं माहि॒मानं दधाति। तस्मा॒त्पुरा रा॑जन्ये॑ इप॒व्यः
शुरो॑ महारथो॑जायता॑ दोग्धी॑ धेनु॒रित्याहा॑ धेनु॒बामेव पर्यो॑ दधाति। तस्मा॒त्पुरा॑
दोग्धी॑ धेनु॒रजायता॑ बोढो॑नृद्वानित्याहा॑॥४७॥

अ॒नङ्गुल्येव वीर्यं दधाति। तस्मा॒त्पुरा बोढो॑नृद्वान॑जायता॑ आ॒शुः स॒मिश्रित्याहा॑
अश्वे॑ एव जुवं दधाति। तस्मा॒त्पुराऽशुरश्वो॑जायता॑ पुर॑न्धियोषित्याहा॑ योषित्येव
रूपं दधाति। तस्मा॒त्पुरा॑ युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णु॑ रथेष्ठा॑ इत्याहा॑ आ हृ॑ वै
तत्र॑ जिष्णु॑ रथेष्ठा॑ जायते॥४८॥

यैतेन॑ यज्ञेन॑ यज्ञेन॑ समेयो॑ युवेत्याहा॑ यो॑ वै पूर्ववर्यसी। स॑ समेयो॑ युवा॑
तस्मा॒द्वा॑ पुमांश्रियो भावुकः। आ॒ऽस्य यज्मानस्य वीरो॑ जायता॑मित्याहा॑ आ॑
हृ॑ वै तत्र॑ यज्मानस्य वीरो॑ जायते। यैतेन॑ यज्ञेन॑ यज्ञेन॑ निकामेनिकामे॑
नः पूर्जन्यो॑ वर्षलित्याहा॑ निकामेनिकामे॑ हृ॑ वै तत्र॑ पूर्जन्यो॑ वर्षति। यैतेन॑

यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो हूं वै तत्रोषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेऽन्यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते हूं वै तत्रं प्रजाम्यो योगक्षेमः। यत्रैतेऽन्यज्ञेन यजन्ते॥४९॥

अनुद्दानित्याह जायते वर्षपति सूर्य चाँ॥

प्रजापतिर्देवन्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्त्रं श्वेषमप्त्ता। तं देवा अश्ववन्।
एष वाव यज्ञः। यदं श्वेषः। आप्यव नोऽत्रास्तिवति। तेष्यं एतानं त्रहोमान्प्रायच्छत्
तानं जुहोता। तैर्व स देवानं प्रीणात्। यदन्त्रहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यज्ञमानः प्रीणाति। आज्ञेन जुहोति। अग्नेवा एतद्वप्म्। यदाज्ञ्यम्।
यदाज्ञेन जुहोति। अग्निमेव तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महूल्ये वा एतद्वेवतायै
रूपम्। यम्भुः। यम्भुना जुहोति॥५१॥

महतीमेव तद्वेवता प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां वा एतद्वप्म्। यत्तण्डुलाः।
यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव तत्प्रीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्वप्म्।

यत्पृथुंकाः। यत्पृथुंकेर्जुहोति॥५२॥

कृद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा पुत्रद्वप्म्। यल्लाजाः।
यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव तत्प्रीणाति। करम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा पुत्रेवानां
रूपम्। यत्करम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्वेवाप्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां वा पुत्रद्वप्म्। यद्धनाः।
यद्धनाभिर्जुहोति। नक्षत्राणयेव तत्प्रीणाति। सकुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा पुत्रद्वप्म्।
यथसक्तवः। यथसकुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसुस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा पुत्रेवतानां
रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति। सर्वा एव तद्वेवताः प्रीणाति।
प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। प्रियाङ्गां है नामेता। एतैर्व देवा अशस्याङ्गानि समदध्यः।
यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। अशस्यैवाङ्गानि सन्देधाति। दशानांनि जुहोति। दशोक्षरा

विराट् विराट्थस्यानाद्यस्यावरुद्धे ॥ ५५ ॥

जुहेति मर्याना जुहेति प्रथक्कृतेति करम्भेति मर्त्तिमिज्जहति प्रियज्ञातिज्ञज्ञहेति चलति ६ (अन्तेमात्रज्ञेयं अन्तिमं विद्या)

प्रजापतिरश्मेषमसुजता तः मृष्टं रक्षाऽस्यजिधाऽमन्। सुतान्प्रजापतिर्नि-
होमानपश्यत्। तानेजुहोता तैर्व स यज्ञाद्रक्षाऽस्यपाहन्। यन्त्रकः होमां जुहोति।
यज्ञादेव तैर्यज्ञमानो रक्षाऽस्यपं हन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा आज्यम्।
वज्रेणव यज्ञाद्रक्षाऽस्यपं हन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणे वा आज्यम् मुख्त एवास्यं प्राणं देधाति।
अन्नोमाञ्छोति। शरीरवदेवावं रूप्यो व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्धौ नकं
जुहोति। रक्षसामपहत्यै। आज्येनात्तो जुहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयते एवास्य प्राणं देधति। पुरस्ताचोपरिष्ठाचा एकस्मै स्वाहेत्योह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। द्वायाः स्वाहेत्योह। अमुखिन्नेव

लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिंश्चामुच्चिंश्चा
शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्व पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमवं रुन्धे।
सुहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वं सुहस्रम्। आयुरेवावं रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह।
अपरिमितमेवावं रुन्धे॥५८॥

एव यजाद्रक्षाऽस्यपहन्त्यन्तो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सुत च॥ [१५]

प्रजापतिं वा एष ईप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अथो आहुः। सर्वाणि
भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽप्रोति। एकस्मै स्वाहा-
द्वाभ्याऽ स्वाहेत्यंभिपूर्वमाहतीजुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमीति। एकोत्तरं
जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमीति। मन्त्रां जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य मन्त्राणै।
शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्व पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमवं रुन्धे। सुहस्राय
स्वाहेत्याह। आयुर्वं सुहस्रम्। आयुरेवावं रुन्धे। अयुताय स्वाहा नियुताय स्वाहा-

प्रयुताय स्वाहेत्याह॥६०॥

त्रये इमे लोकाः। इमानेव लोकानवं रन्धे। अर्बदाय स्वाहेत्याह। वाग्वा
अर्बदम्। वाचमेवावं रन्धे। न्यूर्बदाय स्वाहेत्याह। यो वै वाचो भूमा। तन्यूर्बदम्।
वाच पुव भूमानमवं रन्धे। समुद्राय स्वाहेत्याह॥६१॥

समुद्रमेवाऽप्रोति। मध्याय स्वाहेत्याह। मध्यमेवाऽप्रोति। अन्ताय
स्वाहेत्याह। अन्तमेवाऽप्रोति। पुराधीय स्वाहेत्याह। पुराधिमेवाऽप्रोति। उपसे
स्वाहा व्युष्टे स्वाहेत्याह। गात्रिर्वा उपाः। अहृष्टिः। अहोरात्रे पुवावं रन्धे।
अथो अहोरात्रयोरेव प्रति तिष्ठति। ता यद्भग्यीर्दिवां वा नक्तं वा जुहृथात।
अहोरात्रे मोहयेत। उपसे स्वाहा व्युष्टे स्वाहोदेष्यते स्वाहोद्यते स्वाहेत्यनुदिते
जुहोति। उदिताय स्वाहा सुवर्णाय स्वाहा लोकाय स्वाहेत्युदिते जुहोति।
अहोरात्रयोरव्यतिमोहाय॥६२॥

पुकोट्टरं जुहोति प्रयुताय स्वाहेत्याह समुद्राय स्वाहेत्याहाहव्युष्टिः सत च॥

विभूमीत्रा पृथ्वे पित्रेत्यधनुमानि जुहोति। उभयोरैवै लोकयौ नामधेयं
गमयति। आयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहेत्यद्वावाञ्जुहोति। सर्वमेवैनमस्कन्त्रं
सुवर्गं लोकं गंभयति। अग्रये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वहोमाञ्जुहोति। पूर्व
पूर्व द्विष्टन्तं प्रातुव्यमाति कामति। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहत्याह।
यथायजुरेवत्। अग्रये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्व पूर्व
द्विष्टन्तं आतुव्यमाति क्रामति॥६३॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्येकविश्चिन्नै दीक्षां जुहोति। एकविश्चतिवै
देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चतवै। त्रयै इमे लोकाः। असावादित्य
एकविश्चिन्नै। पृष्ठ सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। भूवो देवानां
कर्मणोत्यतुदीक्षा जुहोति। ऋतुनेवास्मै कल्पयति। अग्रये स्वाहा वायवे स्वाहेति
जुहोत्यनन्तारित्यै॥६४॥

अर्बाङ्गः सङ्कामात्वित्यासीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यात्यै। भूतं

भैवं भैविष्यदिति पर्यासीर्जहोति सुवर्गस्यं लोकस्य पर्यास्ये। आ
में गृहा भेवन्तित्वाभूजुहोति। सुवर्गस्यं लोकस्याभूत्वै। अग्निना तपो-
ज्ञब्नवदित्यनुभूजुहोति। सुवर्गस्यं लोकस्यानुभूत्वै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय
स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विष्पन्तं भ्रातृव्यमति
क्रामति॥६५॥

द्वयः स्वाहा हनूम्याऽ स्वाहेत्यङ्गहोमाज्ञहोति। अङ्गे अङ्गे वै पुरुषस्य
पाप्योपांश्चिष्ठः। अङ्गादङ्गदेवै पाप्यनस्तेन मुश्चति। अङ्गेताय स्वाहा कृष्णाय
स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवैनः समर्थ्यति। ओषधीभ्यः
स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाज्ञहोति। द्वयो वा ओषधयः। पुष्टेभ्योऽन्या:
फलं गुड्णिं। मूलेभ्योऽन्याः। ता एवोभयीरवं रुच्ये॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाज्ञहोति। आरण्यस्यानाद्यस्यावरुद्धौ
मृपस्त्वा पचतेर्वत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा अपाव्याः। प्राणानेवाव-

रुन्धो कृप्यांस्यः स्वाहाद्यः स्वाहेत्यपां होमांश्चुहोति अपम्नु वा आपः। अन्नं वा आपः। अन्नो वा अन्नं जायते। यदेवाद्योऽन्नं जायते। तदवं रुन्धो॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं पूर्व द्विपन्तं आतुव्यमाति कामत्यनन्तरिल्लो कामाति रुन्धे जायते एकं च॥ [१७]

आम्भांसि जुहोति। अयं वै लोकोऽम्भांसि। तस्य वसवोऽधिपतयः। अग्निर्ज्योर्तिः। यदम्भांसि जुहोति। इममेव लोकमवं रुन्धो। वसुना भायुज्यं गच्छति। अग्निं ज्योतिरवं रुन्धो। नमांसि जुहोति। अन्तरिक्षं वै नमांसि॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुज्योर्तिः। यन्त्रभांसि जुहोति। अन्तरिक्षमेवावं रुन्धो। रुद्राणां सायुज्यं गच्छति। वायुं ज्योतिरवं रुन्धो। महांसि जुहोति। असौ वै लोको महांसि। तस्यादित्या अधिपतयः। सर्वे ज्योतिः॥६९॥

यन्महांसि जुहोति। अमुमेव लोकमवं रुन्धो। आदित्यानां सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरवं रुन्धो। नमो राजे नमो वरुणायेति युव्यानि जुहोति। अन्नाद्यस्यावरुद्धो। मध्योभूर्वातो अभि वातुङ्गा इति गृव्यानि जुहोति।

पृश्नामवरुद्धौ। प्राणाय स्वाहा॑ व्यानाय स्वाहेति मन्त्रिहोमाङ्गहोति। सुवर्गस्य लोकस्य मन्त्रै॥७०॥

स्मिताय स्वाहाऽस्मिताय स्वाहेति प्रमुक्तिजुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रमुत्तये पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्योह। यथायजुरेवेतत्। दत्त्वते स्वाहाऽदन्तकाय स्वाहेति शरीरहोमाङ्गहोति। पितृलोकमेव तैर्यज्ञमानोऽव॑ रुद्धो। कस्त्वा युनक्ति म त्वा॑ युनक्तिं परिधीन युनक्ति। इमे वै लोकाः परिधयः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समाच्छै॥७१॥

यः प्राप्तो य आ॒त्मदा इति महिमानौ जुहोति। सुवर्गो वै लोको महः। सुवर्गमेव ताम्या॑ लोकं यज्मानोऽव॑ रुद्धो। आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामिति समस्तानि ब्रह्मवर्चसानि जुहोति। ब्रह्मवर्चसमेव तैर्यज्ञमानोऽव॑ रुद्धो। जग्नि बीजमिति जुहोत्यनन्तरित्यै। अग्रये समन्मत्पृथिव्यै समन्मदिति सन्ततिहोमाङ्गहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्त्रै। भूताय स्वाहा॑ भविष्यते स्वाहेति भूताम्बू होमौ जुहोति। अयं वै लोको भूतम्॥७२॥

असौ भौविष्यत्। अनयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। सर्वस्यात्मैः। सर्वस्यावरुद्धैः।
यदक्रन्दः प्रथमं जायमान् इत्येश्वस्तोमीयं जुहोति। सर्वस्यात्मैः। सर्वस्य जित्यैः।
सर्वमेव तेनाप्रोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते॥७३॥

य उ॑ चैनमेवं वेदा। युज्ञः रक्षाः॒ स्यजिथा॑ सन्। स ए॒तान्नुजापतिर्नक्तः॒ होमानपश्च
तानज्जुहोत। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षाः॒ स्यपाहन्। यन्त्रेक्तः॒ होमां जुहोति। यज्ञादेव
तैर्यजमानो रक्षाः॒ स्यपहन्ति। उषसे॑ स्वाहा॑ व्युष्टे॑ स्वाहेत्यन्ततो जुहोति।
सुवर्गस्य॑ लोकस्य॑ समष्टै॥७४॥

वै नभांसि सूर्यो ज्योतिः सन्तासै समष्टै भूतं यजते नवं च॥

[१८]

ए॒कयुपो॑ वैकादृशिनी॑ वा। अन्येषाँ॑ यज्ञानां॑ युपा॑ भवन्ति। ए॒कवि॑ शिन्य॑श्वमेधस्या॑
सुवर्गस्य॑ लोकस्याभिजित्यै। बैल्वो॑ वा॑ खादिरो॑ वा॑ पालाशो॑ वा॑। अन्येषाँ॑
यज्ञक्रतूनां॑ युपा॑ भवन्ति। राज्ञदाल॑ एकवि॑ शत्यरतिरश्वमेधस्या॑। सुवर्गस्य॑
लोकस्य॑ समष्टै। नान्येषाँ॑ पश्चनां॑ तेजुन्या॑ अवचान्ति। अवच्यन्त्यश्वस्या॑॥७५॥

पूर्णा वै तेजनी। पूर्णनोऽपहल्ये। पुक्षशाखायामन्येषां पश्चनामवद्यन्ति।
वैतस्शाखायामश्वस्य। अपस्योनिर्वा अश्वः। अपस्तुजो वैतसः। स्व पुवास्य
योनावर्व द्यति। यूपेष ग्राम्यान्पशून्तियुज्जन्ति। आशोकब्वारण्यान्योरयन्ति। पश्चनां
व्यावृत्त्यै। आ ग्राम्यान्पशूलङ्घन्तो। प्रारण्यान्प्रजन्ति। पूर्णनोऽपहल्ये॥७६॥

अध्यस्य व्यावृत्त्ये श्रीणि च॥

[१९]

राजुदालमश्रिष्ठं मिनोति। भृणहत्याया अपहल्ये। पौत्रुद्रवावभितो भवतः।
पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्धै। भृणहत्यामेवास्मादपहल्ये। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि
गृह्णाति। पञ्चलुवा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्धै। पञ्चादिराः। तेजसोऽवरुद्धै॥७७॥
षष्ठालाशाः। सोमापीथस्यावरुद्धै। एकविशतिः सम्पदन्ते। एकविशतिर्व
देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चतेर्वः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविश्शोः।
एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। शतं पश्चवो भवन्ति॥७८॥

शतायः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्वेन्द्रिये प्रति तिष्ठति सर्वं वा

अंश्मेष्याप्रोति अपरिमिता भवन्ति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यौ। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्माऽस्त्वात्। द्विक्षिणतोऽन्येषा पश्चनामवद्यन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। बारुणो वा अश्वः॥७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायोमेवास्य दिश्यवद्यति। यदितेरेषां पश्चनामवद्यति। शतदेवत्यं तेनावं रुद्धे। चितेऽग्रावधि वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अपस्योनिर्वा अश्वः। अपसुजो वैतसः। स्व एवैन् योनै प्रातिष्ठापयति। पुरस्तात्पत्तश्च तुपरं चिनोति। पुश्चाल्याचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणपानावेवास्मिन्द्यस्यश्चौ दधाति। अश्वं तुपरं गोमृगमिति सर्वहुते पुताज्ञुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवेन सतनं करोति। सात्माऽमुष्मिलोके भंवति। य एवं वेदा अथो वसोरेव धारां तेनावं रुद्धे। इलुवर्दीय स्वाहा बलिवर्दीय स्वाहेत्योह। संवध्मरो वा इलुवर्दः। परिवध्मरो बलिवर्दः। संवध्मरादेव परिवध्मरादायुरवं रुद्धे।

आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्मेधयाजी जरसो विश्वसामुं लोकमेति॥८१॥

तेजसोजवरुद्धे भवत्यश्चो गोमुगमितुवदेश्वत्वार्ते च॥

[२०]

एकविंश्शोऽग्निर्बर्तते। एकविंश्शः स्तोमः। एकविंश्शतिर्यपा॑ः। यथा वा अश्वा॑ वर्षप्रभा वा वृषाणः सङ्स्कुरेन्। एवमेव तथस्तोमा॒ः सङ्स्कुरन्ते। यदेकविंश्शः। ते यथस्मृच्छरेन्। हन्त्येतास्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपा॑ः। यद्वादशोऽग्निर्बर्तते। द्वादश मासा॑ः संवथ्स्मरः। संवथ्स्मरेणैवास्मा॑ अन्नमवं रुन्थे। यद्वादश यूपा॑ भवन्ति। दशोक्षरा विराट। अन्न विराट। विराजैवानाद्यमवं रुन्थो। य एकादशः। स्तनं एवास्यै सः॥८३॥

द्वुह एवैनां तेनो॑ तदोहुः। यद्वादशोऽग्निः स्याद्वादशः स्तोम॑ एकादश यूपा॑ः। यथा॑ स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्। एकविंश्श एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविंश्शः स्तोमः। एकविंश्शतिर्यपा॑ः। यथा॑ प्राणिनियार्ति। तादृगेव तत्॥८४॥

यो वा अंशमेधे तिस्रः कुकुभो वेदा कुकुद्ध राजा भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यपा॑॥ एुता वा अंशमेधे तिस्रः कुकुभो॑॥ य एवं वेदा कुकुद्ध राजा॑ भवति। यो वा अंशमेधे त्रीणि॑ शीरूपाणि॑ वेदा। शिरो हृ राजा॑ भवति। एकविंशौऽग्निर्वति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यपा॑॥ एुतानि वा अंशमेधे त्रीणि॑ शीरूपाणि॑। य एवं वेदा। शिरो हृ राजा॑ भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छरो हृ राजा॑ भवति पद च॥

तेवा वा अंशमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजनन्। तमशः प्राजनात। यदश्मेधेऽश्वेन मेघ्येनोदशो बहिष्वर्मानः सर्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। न वै मनुष्यः सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। अशो वै सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। यद्द्वातोद्वायेत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन पुथा प्रतिपादयेत्। तादृकत्॥८६॥

उद्ग्रातारमपुरुष्या॑ अश्मुद्गीथाय॑ वृणीतो यथा॑ क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा नयति। एुवमेवन्मश्च॑ सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति। पुच्छमन्वा॑ रमन्तो सुवर्गस्य लोकस्य

समंष्ठै। हिं केरोति सामैवाकः। हिं केरोति उद्दीथ युवास्य सः॥८७॥

वड्बा उपं रुच्यन्ति। मिथुनल्वाय प्रजात्यै। अथो यथोपगातारं उपगायन्ति। तादगेव तत्। उद्गासीदश्वो मेध्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिरुद्दीथः। उद्दीथमेवावं रुच्यो अथो ऋख्मामयोरेव प्रति तिष्ठति। हिरण्येनोपाकेरोति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेव मुख्यतो देधाति। यजमाने च प्रजासु च। अथो हिरण्यज्योतिरेव यजमानः सुवर्ण लोकमैति॥८८॥

तथम् उपाकरोति चत्वारिं च।

[२२]

पुरुषो वै यजः। यजः प्रजापतिः। यदश्वं पृथूनियुजन्ति। यजादेव तद्यजं प्रयुक्ते। अश्वं तूपरं गोमुगम्। तानंश्च आलंभते। सेनामुखमेव तथसङ्श्याति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं भावुकम्। आश्रेयं कृष्णाश्रीवं पूरस्ताङ्गलाटे। पूर्वाग्निमेव तं कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पूरस्ताञ्च्छापयन्ति। पौष्णमन्वञ्चम्। अनं वै पूषा।

तस्मा० त्वं वर्गभावाहार्यमा हैरन्ति। एन्द्रोपैषामुपरिष्ठात्। एन्द्रो वै राजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्येनैवेनमुभयतः परि गृह्णाति। तस्मा० द्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ कृष्णग्रीवो बाहुवोः। बाहुवोरेव वीर्यं धत्ते॥१०॥

तस्मा० द्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्टौ लोमशस्कथो सूक्थ्योः। सूक्थ्योरेव वीर्यं धत्ते। तस्मा० द्राजन्यं ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठो बाह्हस्पत्यौ पृष्ठो ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्ठाङ्गते। अथो कवचे एवते अभितः पर्यहते। तस्मा० द्राजन्यः सन्नद्धो वीर्यं करोति। धात्रे पृष्ठोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवेता कुरुते। अथो इयं वै धाता। आस्यामेव प्रति तिष्ठति। मौर्यं बलक्षं पुच्छै। उज्जेघमेव तं कुरुते। तस्मादुद्युग्मेषं भ्रये प्रजा अभिसङ्ग्रह्यन्ति॥११॥

कुरुते धर्ते कुरुते पञ्च च॥

माङ्गल्याचतुष्टयो यो वै यः पितृश्वत्वार्थो यथा निक्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं विभूरंह प्रजापतिरकामयताश्मेषेन प्रजापतिर्न किञ्चन मावित्रमा ब्रह्माजपतिर्वैयः प्रजापति रक्षाःसि प्रजापतिमीपस्ति विभूरंश्वनामाच्यमाःस्यकृपो

— [२३]

राजुदालमेकविंशो देवाः पुरुपस्त्रयौचिंशतिः॥२३॥
साङ्गहण्या तस्मादध्येयाजी चत्परिमिता यद्यज्ञमुखे यो दीक्षां देवनेव त्रयं हुमे स्तिराये प्राणपानावेवास्मिन्नास्माद्राजन्ये
एकनवतिः॥११॥

साङ्गहण्या सङ्श्रयन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णजुर्वेदीयतैतिशीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे दृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापंतिरश्चमेधमसृजत। सोऽस्माथ्युष्टोऽपाक्रामत। तमस्तादशिभिरनु प्रायुङ्कः
तमाप्रोत। तमात्वाऽष्टादशिभिरवांन्य। यद्षादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरात्वा
यज्मानोऽवं रुन्धे। संवध्मरस्य वा एषा प्रतिमा। यद्षादशिनः। द्वादश मासा
पञ्चतिवः॥१॥

संवध्मरोऽष्टादशः। यद्षादशिनं आलभ्यन्ते। संवध्मरमेव तैरात्वा यज्मानो-
ऽवं रुन्धे। अग्निष्ठेऽन्यान्यशून्याकरोति। इतरेषु युपेष्ठादशिनोऽज्ञामित्वाय।
नवनवालभ्यन्ते सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सङ्गस्थापयेत। व्यवस्थेतां पितापुत्रौ।
व्याख्यानः कामेयुः। विद्वं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याधाः परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायेन्।
तद्वाहुः। अपश्वे वा एुते। यदारण्याः। यदारण्यैः सङ्गस्थापयेत। क्षिप्रे

यज्ञमान्मरण्यं मृतं हरेयुः। अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशुनालभेता
अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुश्चुजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कृथीति। यत्पशुनालभेता तेनेव पशुनवं रुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुश्चुजत्यये
अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न यज्ञवेशसम्भवति। न यज्ञमान्मरण्यं मृतं
हरेत्ति। ग्राम्यैः सङ्गं स्थोपयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम। सं पितापुत्राववस्थतः।
समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं ग्रामयोग्रामान्तो भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याधाः
परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायन्ते॥४॥

ऋतवैः स्यातामुश्चुजेष्वयत्जीवे च॥

[१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकाववं रुन्धीयेति। स पुतानुभयान्पशुनपश्यत्।
ग्राम्याश्चारण्याश्च। तानालभता तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैव
पशुमिरेमं लोकमवारुन्ध। आरण्येरम्। यद्वाम्यान्पशुनालभेता। इममेव
तैर्लोकमवं रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनंवरुद्धे वा एतस्य संवध्मर इत्याहः। य इतइतश्चात्मर्मस्यानि
संवध्मरं प्रयुक्तं इति। एतावान् वै संवध्मरः। यच्चात्मर्मस्यानि। यदेते चात्मर्मस्या:
पशवं आल्म्यन्ते॥ प्रत्यक्षमेव तैः संवध्मरं यजमानोऽवं रुद्धे। विवा एष प्रजया
पुश्मिरङ्गच्यते। यः संवध्मरं प्रयुक्ते। संवध्मरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराधोति। प्रजा वै पशवं एकादशीनौ। यदेत
एकादशीनाः पशवं आल्म्यन्ते॥ साक्षादेव प्रजां पृथन् यजमानोऽवं रुद्धे।
प्रजापतिर्विशज्जमसृजत। सा सुष्ठाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिमिरन् प्रायुक्तः॥
तामाप्रोत। तामात्वा दशिमिरवारुद्धा। यद्विशेन आल्म्यन्ते॥७॥

विशज्जमेव तेषात्वा यजमानोऽवं रुद्धे। एकादश दशत आल्म्यन्ते॥
एकादशाक्षर त्रिष्टुप् त्रैष्टुभाः पशवः। पशुनेवावं रुद्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः।
नानादेवत्याः पशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारुपा भवन्ति।
तस्मानानारुपाः पशवः। बहुरुपा भवन्ति। तस्माद्बहुरुपाः पशवः समृद्धौ॥८॥

आरण्यांश्चोको दृशेन आलूभ्यन्ते नानारूपाः पूर्णवे ह्वं च।

[२]

अस्मै वै लोकायं ग्राम्याः पशव आलूभ्यन्ते। अमुष्ठा आरण्याः।
यद्भास्यान्पशुनालभते। इममेव तैर्लोकमव रुच्य। यदारण्यान्। अमुं तैः।
उभयोन्पशुनालभते। ग्राम्याः श्वारण्याः श्व। उभयोलोकयोरवरुच्य। उभयोन्पशुना-
लभते॥ १॥

ग्राम्याः श्वारण्याः श्व। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुच्य। उभयोन्पशुनालभते।
ग्राम्याः श्वारण्याः श्व। उभयेषां पशुनामवरुच्य। त्रयं लभ्यते भवन्ति। त्रयं इमे
लोकाः। एषां लोकानामास्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्माऽस्त्वात्॥ १०॥

अस्मिंश्चोके बहवः कामा इति। यथसमानीश्यो देवताश्योऽन्येऽन्ये पशव
आलूभ्यन्ते। अस्मिन्नेव तज्जोके कामादधाति। तस्मादस्मिंश्चोके बहवः कामाः।
त्रयाणां त्रयाणाः सुह वपा जुहोति। आवृत्ते वै देवाः। आवृत्त इमे लोकाः। एषां
लोकानामास्यै एषां लोकानां क्लस्यै पर्यन्तिकृतानारण्यानुर्थमृजन्त्यहि सायै॥ ११॥
अवरुच्या उभयोन्पशुनालभते सुत्यादहिंसायै।

[३]

युज्ञन्ते ब्रह्मित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रह्मः। आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः। अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्। वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युआन्त्यस्य काम्यत्याह। कामानेवास्मै युनक्ति। हरि विपक्षमेत्याह। इमे वै हरि विपक्षसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणां पृष्ठा नुवाहमेत्याह। अहोशत्रे वै नुवाहमा। अहोशत्रे एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। केतुं कृणवत्रकेतवं इति छ्वजं प्रतिमुश्चति। यशो एवेनां राजा॑ं गमयति। जीमूतस्येव भवति प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवत्। ये ते पन्थानः सवितः पूर्वासु इत्येष्वर्येजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र वेद्या एति।
 एतस्य स्तोते रेतेन पथा पुनरश्च मावर्तयामि न इत्याह। वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य
 पुरस्ता हृथावृत्यै। यथा वै हृविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्चस्य
 स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीघ्रंते। यद्वालेषु काचानावयन्ति।
 लोमान्यवास्य तथसम्पर्नन्ति॥१५॥

भूर्बुः सुविरिते प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं
 देवतया समर्थयन्ति। भूरिते महिषी। भूबु इति वावाता। सुविरिते परिवृक्ती।
 एषां लोकानामीभिजित्यै। हिरण्यग्न्यः काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्।
 गाढ़मध्यमेधः॥१६॥

ज्योतिश्च वास्मै गाढ़ं च समीचौ दधाति। सहस्रं भवन्ति। सहस्रमितः
 सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अप वा एतस्मातेजं इन्द्रियं
 पश्चवः श्रीः क्रोमन्ति। यौऽश्वमेधेन यजते। वसेवस्त्वाऽङ्गन्तु गायत्रेण छन्दसेति।
 महिष्यम्यनक्ति। तेजो वा आज्यम्। तेजो गायत्री। तेजस्मैवास्मै तेजोऽव-

रुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वा॑ अन्तु॒ त्रैष्टै॒ नें छन्दै॒ सेति॑ वा॒ वाता॑। तेजो॑ वा॒ आज्यम्॑। इन्द्रियं॑ त्रिष्टुप्॑
तेजै॒ सैवास्मा॑ इन्द्रियमवं॑ रुन्धे। आदित्यास्त्वा॑ अन्तु॒ जागै॒ नें छन्दै॒ सेति॑ परिवृक्ती।
तेजो॑ वा॒ आज्यम्॑। पश्वो॑ जगती। तेजै॒ सैवास्मे॑ पृश्नवं॑ रुन्धे। पलयो॑ उज्यं॑ अन्ति।
श्रिया॑ वा॒ ए॒ तद्वृपम्॥१८॥

यत्पत्तयः। श्रियै॒ सैवास्मिन्नाहं॑ थति। नास्मा॑ तेजै॑ इन्द्रियं॑ पृश्वः॑ श्रीरपं॑
क्रामन्ति। लाजी॑(३) ऋष्णाची॑(३) न॑ यशो॑ मम॑(४) इत्यतीरिक्तमन्नमश्यो॑ पाहरन्ति।
प्रजामेवान्नादी॑ कुर्वते। ए॒ तद्वृपा॑ अन्नमतैतदन्नमद्धि॑ प्रजापत॑ इत्याह।
प्रजायामेवान्नाद्य॑ दधते। यदि॑ नावजिघ्रेत्। अथि॑ पृश्नगंसीदित्यवधापयेत्।
अवं॑ हैव॑ जिघ्रति। आकरान्॑ वाजी॑ क्रमैरल्यं क्रमीद्वाजी॑ द्यौस्ते॑ पृष्ठं॑ पृथिवी॑
सम्पर्यमित्यक्षमनुमन्त्रयते। एषां॑ लोकानामभिजित्यै। समिद्धो॑ अञ्जन्कृदरं॑
मतीनामित्यश्वस्यापियो॑ भवन्ति॑ सरूपत्वायाँ॥१९॥

परितस्युप॑ इत्याहमें॑ पुष्वामें॑ युनत्युभिजित्यै॑ भरन्यश्वमेधो॑ रुपं॑ अधिगति॑ जीवि॑ च॥

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्युद्धतो। यौऽश्वमेधे यजते। होतो च ब्रह्मा चं
ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेनं च समर्थयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति।
दक्षिणतां आयतनो वै ब्रह्मा। बाहुहस्त्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो
दधाति। तस्माद्दक्षिणोऽर्थो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होतो भवति॥२०॥

उत्तरतां आयतनो वै होतो। आश्रयो वै होतो। तेजो वा अग्निः। तेजं
एवास्योत्तरतो दधाति। तस्माद्दुत्तरोऽर्थस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः।
यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेनं च समर्थयतः।
किं स्विदासीत्पुर्वचित्तिरित्योह। द्यौर्वै वृष्टिः पुर्वचित्तिः॥२१॥

दिवं वृष्टिमवं रुन्थो। किं स्विदासीद्वद्वय इत्योह। अश्वो वै बृहद्वयः।
अश्वमेवावं रुन्थो। किं स्विदासीत्पिशाङ्गिलेत्योह। रात्रिवै पिशाङ्गला। रात्रिमेवावं
रुन्थो। किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्योह। श्रीर्वै पिलिप्पिला। अनाद्यमेवावं
रुन्थो॥२२॥

कः स्वेदेकाकी चरतीत्योह। असौ वा ओदित्य एकाकी चरति। तेजं पुवावे
रुन्धो। क उस्मिज्ञायते पुनरित्योह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवावे रुन्धो।
किं स्विञ्छिमस्य भेषजमित्योह। अश्रवे हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवावे रुन्धो।
किं स्वेदावपं महदित्योह॥ २३॥

आयं वै लोक आवपं महत। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। पृच्छामि त्वा
परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिवै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवावे रुन्धो। पृच्छामि
त्वा भुवनस्य नाभिमित्योह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावे रुन्धो। पृच्छामि
त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्योह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवावे
रुन्धो। पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्योह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवावे
रुन्धो॥ २४॥

होता भवति वै गृह्णेः पूर्वजित्तर्जावेमेवं रुन्धे महदित्योह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि च॥————[५]

अप वा गुतस्मात्प्राणाः क्रोमन्ति। यौऽश्वमेघेन यजते। प्राणाय स्वाहा
व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान् आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति।

नास्मात्प्राणा अपंक्रामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वा प्रियाणाम्। वर्णिष्ठमायानाम्। निधीनां त्वा निधिपतिः हवामहे वसो मुमेत्याह। अपेवास्मै तद्भवते॥ २५॥

अथो धुवन्त्येवेनम्। अथो चेवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एष एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। पद्भ्यम्पद्यन्ते। पद्मा कृतवै। कृतुभिरेवै धुवते। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रोमन्ति॥ २६॥

ये यज्ञे धुवनं तन्वतौ नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे प्राणाः। प्राणनेवाऽत्मन्दधते। नैव्यः प्राणा अपंक्रामन्ति। अम्बे अम्बाल्यम्बिकं इति पलीमुदानयति। अहृतेवेनाम्। सुभर्गे काम्पीलवासिनीत्याह। तपं एवेनामुपनयति। सुवर्गे लोके सम्प्रोणवर्थामित्याह॥ २७॥

सुवर्गमेवैना लोकं गमयति। आऽहमेजानि गर्भधमा त्वमेजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पुशवा गर्भः। प्रजामेव पुशनात्मन्यते। देवा

वा अंश्मेषे पर्वमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्चः प्राजानात्।
यथ्सुचीभिरसिपथाकल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्यै। गायत्री
निष्ठजगतीत्याह॥ २८॥

यथायजुरेवेतत्। त्रिष्यः सुच्यो भवन्ति। अयस्मयो रजुता हरिण्यः। अस्य
वै लोकस्य रूपमयस्मयोः। अन्तरेक्षस्य रजुताः। दिवो हरिण्यः। दिशो वा
अयस्मयोः। अवान्तरादिशा रजुताः। ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिशो एवास्मै कल्पयति।
कस्त्वा छ्यति कस्त्वा विशास्तीत्याहेऽसायै॥ २९॥

हृवते कामन्त्यपर्थामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥

[६]

अप वा उतस्माच्छ्री गाष्ठं क्रोमति। यौष्ठमेधेन यजते। ऊर्ध्वमेनामुच्छयतादित्योह
श्रीर्वे गाष्ठमध्यमेधः। श्रियमेवास्मै गाष्ठमुख्यमुच्छयति। वेणभारङ्गश्चिवेत्याह। गाष्ठं
वै भारः। गाष्ठमेवास्मै पर्वहति। अथास्या मध्यमेधतामित्याह। श्रीर्वे गाष्ठस्य
मध्यमै॥ ३०॥

श्रियंमेवावं रुन्धे। शीते वाते पुनत्रिवेत्याह। क्षेमो वै गृष्टस्य शीतो वाते।
क्षेमंमेवावं रुन्धे। यद्विरिणी यवमतीत्याह। विष्वे हैरिणी। गृष्टं यवं। विशं चैवास्मै
गृष्टं चं समीची दधाति। न पुष्टं पृशु मन्त्रत् इत्याह। तस्माद्राजा पृश्न
पुष्टीति॥३१॥

शूद्रा यदर्थजागु न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चन्तो। इयं
यका शकुन्तिकेत्याह। विष्वे शकुन्तिका। गृष्टमंश्मेधः। विशं चैवास्मै गृष्टं चं
समीची दधाति। आहलनिति सर्पतीत्याह। तस्माद्वाग्नाय विशः सर्पन्ति। आहतं
गुमे पसु इत्याह। विष्वे गमः॥३२॥

गृष्टं पसं। गृष्टमेव विश्याहन्ति। तस्माद्वाग्नं विशं धातुकम्। माता चं ते पिता
चं त इत्योह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य
रोहत इत्योह। श्रीर्वं वृक्षस्याग्रम्। श्रियंमेवावं रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गुमे मुष्टिमतःस्यदित्याह। विष्वे गमः। गृष्टं मुष्टिः।

गाष्ठमेव विश्याहन्ति। तस्मा^{द्वाष्टं} विशं धातुकम्। अप् वा एतेभ्यः प्राणः क्रोमन्ति।
ये यज्ञे इत्पूर्वं वर्दन्ति। दृधिक्रावणो अकारिष्यमिति सुरभिमतीमृचं वर्दन्ति। प्राणा वै
सुरभयः। प्राणानेवा इत्पत्तद्धतो। नैम्यः प्राणा अपक्रामन्ति। आपो हि शा मयोभुव
इत्यद्विमार्जन्ते। आपो वै सर्वा देवताः। देवतांभिरेवात्मानं पवयन्ते॥३४॥

गाष्ठस्य मध्यं पुष्ट्यति गमो रथे दथते चत्वारिं च॥

[७]

प्रजापतिः प्रजा: सूर्खा प्रेणा इनु प्राविशत्। ताम्यः पुनः सम्भवितुं नाशक्रोत्।
सौंज्ब्रवीत्। क्रह्यवदिथ्यमः। यो मेतः पुनः सम्भरदिति। तं देवा अंशमेधेनैव
सम्भरन्। ततो वै त और्ध्वन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्युध्रोति।
पुरुषमालभते॥३५॥

वैशाजो वै पुरुषः। विशाजमेवालभते। अथो अन्नं वै विशाट। अन्नमेवावै रुन्धे।
अश्वमालभते। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशाफम्।
श्रीयमेवावै रुन्धे। गामालभते॥३६॥

यज्ञो वै गौः। यज्ञमेवालंभते। अथो अन्नं वै गौः। अन्नमेवावं रुन्धे।
 अजावी आलंभते भूमा। अथो पुष्टिर्वं भूमा। पुष्टिमेवावं रुन्धे। पर्यग्निकृतं पुरुषं
 चारण्याऽश्वो श्वेतन्त्यहि सावै। उम्मै वा एतौ पशु आलंभते। यश्चावमो यश्च
 परमः। तैऽस्योभये यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता
 अवन्ति। नैनं दद्धेवं पशवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता
 अभिहुता हिं सन्ति। योऽश्वमेधन् यज्ञोता। य उं चैनमेवं वेदो॥३७॥

लभते गामालंभते परमोऽस्ते च॥

[८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन गाध्वा। चतुष्ठोमेन कृतेनायानामुत्तरेहन्। एकविश्वे
 प्रतिष्ठायां प्रतिं तिष्ठति। एकविश्वात्मातिष्ठायां ऋतुनवागोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि।
 ऋतवः संवध्सरः। ऋतुष्वेव संवध्सरे प्रतिष्ठायां देवता अन्यागोहति। शक्तरयः
 पृष्ठं भेवन्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्यैऽन्ये वा एते पशव आलंभ्यन्ते॥३८॥

उतेवं ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहेव रूपेण समर्थयति। अथो अहं एवैष

बुलिरहिंयते। तदाहुः। अपेशनो वा एुते। यदेजावयक्षारण्याक्षं। एुते वै सर्वं पशवः। यद्गव्या इति। गव्यान्पशुनुत्तमेऽहं नालभते॥३९॥

तेनैवोभयान्पशुनवं रुन्धे। प्राजापत्या भवन्ति। अनीभिजितस्याभिजित्यै। सोरीनवं श्वेता वृशा अनुबन्ध्या भवन्ति। अन्तत एव ब्रह्मवर्चसमवं रुन्धे। सोमाय स्वराजेऽनोवाहावन्द्वाहाविति। द्वुन्द्विनः पशुनालभते। अहोरात्राणामभिजित्यै। पशुभिर्वा एुष व्युध्यते। यौऽश्वमेधेन यजते। छुगलं कल्माषं किकिदीविं विदीगयमिति। त्वाष्ट्रान्पशुना लेभते। पशुभिरेवात्मानः समर्थयति। कृतुभिर्वा एुष व्युध्यते। यौऽश्वमेधेन यजते। पिशङ्गाङ्गयो वासना इत्युपशुनालभते। कृतुभिरेवात्मानः समर्थयति। आ वा एुष पशुभ्यो वृश्यते। यौऽश्वमेधेन यजते। पर्यग्रीकृता उथम्जन्त्यनाव्रस्काया॥४०॥

लूयन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशुनालभतेऽष्टौ च॥

प्रजापतिरकामयत महानन्दाः स्यामिति। स एुतावश्वमेधे माहिमानोवपश्यत्।

—[९]

तावंगृह्णीता ततो वै स महानंचादोऽभवत्। यः कामयेत् महानंचादः स्यामिति।
 स एतावंक्षमेधे माहिमानौ गृह्णीता महानेवाचादो भवति। यजुमानदेवत्यां वै वृपा।
 राजा महिमा। यद्वपां माहिमोभ्यतः परियज्ञति। यजमानमेव राज्येनोभ्यतः
 परिगृह्णाति। पुरस्ताऽस्वाहाकाशा वा अन्ये देवाः। उपरिषदाऽस्वाहाकाशा अन्ये।
 ते वा एतेऽश्वं एव मेष्ये उभयेऽवरुद्ध्यन्ते। यद्वपां माहिमोभ्यतः परियज्ञति।
 तानेवोभ्याऽमीणाति॥ ४१॥

परियज्ञति पद्म॥

[१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता अपिभागाः। ता
 भागधेयेन व्यर्थयेत्। देवतांश्यः समदं दध्यात्। स्तेगान्दङ्घास्यां मण्डुकां
 जम्येभिरिति। आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसङ्घायमाहतीर्जहोति। या एव देवता
 अपिभागाः। ता भागधेयेन समर्थयति। न देवतांश्यः समदं दधाति॥ ४२॥

चतुर्दशेताननुवाकाङ्गोत्यनंतरित्यै। प्रथासाय स्वाहेति पञ्चदशम्। पञ्चदश वा

अर्थमासस्य रात्रेयाः। अर्थमासशः संवश्मर ओऽप्यते। देवासुराः संयेता आसन।
तैऽब्रुवनश्चायः स्विष्टकृताः। अश्वेस्य मेष्यस्य वृथमुद्धारमुद्धरामहै। अथेतानभि
भवामेति। ते लोहितमुद्हरन्ता। ततो देवा अभवन्॥४३॥

पराऽस्युराः। यथिष्वेष्टकम्भ्यो लोहितं जुहोति आतुव्याऽभिभूत्यै। भवत्यात्मनाौ
पराऽस्य आतुव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन प्रथमामाहृतिं जुहोति। पश्वो वै गोमृगः।
रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृता। रुद्रादेव पशूनन्तर्दध्याति। अथो यत्रेषाऽऽहृतिश्हृयते। न तत्र
रुद्रः पशूनभिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेन द्वितीयामाहृतिं जुहोति। पश्वो वा एकशफम्। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृता।
रुद्रादेव पशूनन्तर्दध्याति। अथो यत्रेषाऽऽहृतिश्हृयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते।
अयस्मयेन कमण्डलुना द्वितीयाम्। आहृतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः
स्विष्टकृता। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दध्याति। अथो यत्रेषाऽऽहृतिश्हृयते। न तत्र रुद्रः
प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभंगमन्त्यते पूजा अन्तर्देष्टाति द्वे च ॥

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उद्क्रामत्। तदेश्वस्तोमीयमभवत्। यदेश्वस्तोमीयं
जुहोति। समेधमेवेनमालेततो आज्ञेन जुहोति। मेधो वा आज्ञम्। मेधै-
श्वस्तोमीयम्। मेधेनेवास्मिन्मेधे दधाति। षट्ठिःशतं जुहोति। षट्ठिःशतदक्षिणा
बृहती॥४६॥

बारहताः पूशवः। सा पशुनां मात्रा। पशुनेव मात्रया समर्थयति। तायद्वयसीर्वा
कनीयसीर्वा जुहुयात्। पशुमात्रया क्यर्थयेत्। षट्ठिःशतं जुहोति। षट्ठिःशतदक्षिणा
बृहती। बारहताः पूशवः। सा पशुनां मात्रा। पशुनेव मात्रया समर्थयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदो जुहोति। द्विपादे पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया
समर्थयति। तदाहः। अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्या(३)न्द्विपदा(३) इति। अश्वो
वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदोः। अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदो जुहोति।
तस्माद्विपाच्चतुष्पादमति। अथो द्विपदेव चतुष्पदः प्रतिष्ठायपति। द्विपदो हुत्वा।

नान्यामुत्तरमाहृतिं जुहयात्। यद्न्यामुत्तरमाहृतिं जुहयात्। प्र प्रतिष्ठायोश्वेता
द्विपदा अन्ततो जुहोति प्रतीष्ठित्ये॥४८॥

बृहत्यर्थ्यति स्थापयति पश्च च॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। मौऽस्माश्वस्त्रोऽपाक्रामत्। तं यंजकतुभिरन्वैच्छत्।
तं यंजकतुभिर्नान्वीविदत्। तमिष्ठिभिरन्वैच्छत्। तमिष्ठिभिरन्वीविदत्।
तदिष्ठीनामिष्ठित्वम्। यथ्सलभ्सरमिष्ठिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सौविता। यो वा अस्यानश्यति यो निलयंते। अस्यां बाव तं विन्दन्ति। न
वा इमां कक्षनेत्याहुः। तिर्यङ्गोऽर्थोत्येतुमहृतीति। यथ्सावित्रियो भवन्ति। सौवित-
प्रस्त एवैनामिच्छति। इश्वरो वा अश्वः प्रमुकः परा परावत् गन्तोः। यथ्सायं
धृतीजुहोति। अश्वस्य यत्ते धृतौ॥५०॥

यत्प्रातरिष्ठिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यथ्सायं धृतीजुहोति।

अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै । तस्मांथायं प्रजाः क्षेम्यां भवन्ति । यत्प्रातरिष्ठिभिर्यजते ।
अश्वमेव तदन्विच्छति । तस्माद्वावा नष्टेष एति । यत्प्रातरिष्ठिभिर्यजते सायं
धृतीर्जुहोति । अहोरात्राम्यामेवनमन्विच्छति । अथो अहोरात्राम्यामेवास्मै योगक्षेमं
कल्पयति ॥ ५१ ॥

भवन्ति धृत्यां प्रनमन्विच्छत्येकं च ॥

[१३]

अप् वा एतस्माच्छ्री ग्राह्णं कोमति । योऽश्वमेधेन यजते । ब्राह्मणो वीणागाथिनौ
गायतः । श्रिया वा एतद्वप्म । यद्वीणा । श्रियमेवास्मिन्नाद्यतः । यदा खलु वै पुरुषः
श्रियमश्वते । वीणाऽस्मै वाद्यते तदाहुः । यदुपौ ब्राह्मणो गायेताम् ॥ ५२ ॥

प्रश्नशुकास्माच्छ्रीः स्यात् । न वै ब्राह्मणे श्री रंमत इति । ब्राह्मणोऽन्यो गायेत् ।
राजन्योऽन्यः । ब्रह्म वै ब्राह्मणः । क्षत्रः राजन्यः । तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण
चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति । तदाहुः । यदुपौ दिवा गायेताम् । अपास्माद्राह्णं
क्रोमेत् ॥ ५३ ॥

न वै ब्राह्मणे गृह्ण रंगत् इति। यदा खलु वै राजा कामयेते। अथं ब्राह्मणं
जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेता। नक्तं राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य
राज्ञिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो गृह्ण परिगृहीतं भवति। इत्यदा
इत्येजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेता। इष्टापूर्त वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तनैवेन स समर्थयति। इत्यजिना इत्युप्यथा इत्यमुः सङ्गममहन्त्रिते
राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धनैवेन स समर्थयति। अक्षसा वा एतस्यर्तव-
इत्याहुः। योऽश्वमेघेन यजत् इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः। पदथम्पद्यन्ते।
षड्जा कृतवः। कृतनेवास्मै कल्पयतः। ताम्याः सःस्थायाम्। अनोयुक्ते च शते
चं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायेताङ्गमेष्टाह्मणस्य कल्पयतश्वत्वार्थं च।

[१४]

सर्वेषु वा एष लोकेषु मृत्यवोऽन्वायताः। तेष्यो यदाहृतीर्न जुहुयात्।
ओकेलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा भूत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहृतीर्जुहोति।

लोकाल्लोकादेव मृत्युमवयजते। नैनं लोकेलोके मृत्युर्विन्दति। यद्मुष्टे स्वाहा-
उमुष्टे स्वाहेति जुहूस्मशक्षीता। बहुं मृत्युमित्रं कुर्वता। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा
एवेका जुहयात्। एको वा अमुष्मिल्लोके मृत्यः॥ ५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिल्लोकेऽवयजते। श्रृणुहत्यायै स्वाहेत्यवभूथ
आहुतिं जुहोति। श्रृणुहत्यामेवाव यजते। तदाहुः। यद्भृणुहत्या पाच्याऽथा
कस्माद्यजेऽपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अन्यो श्रृणुहत्याया इत्याहुः। श्रृणुहत्या
वाव मृत्युरिति। यद्भृणुहत्यायै स्वाहेत्यवभूथ आहुतिं जुहोति॥ ५७॥

मृत्युमेवाऽऽहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। श्रृणुष्ठे भेषजं करोति। पुताः
हृत्वै मृण्डिभ्य औदन्यवः। श्रृणुहत्यायै प्रायेश्चित्तिं विदां चौकारा। यो हास्यापि
प्रजाया ब्राह्मणः हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय स्वाहेत्यवभूथ
उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः। अन्तत एव वरुणमवयजते।

खलतेर्विकृधस्यं शुक्लस्यं पिङ्गाक्षस्यं मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्।
रूपेष्व वरुणमवेयज्ञते॥५८॥

लोके मृत्युर्जहोति मृद्धं जुहोति द्वे चाँ॥

[१६]
वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्थ्यति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे
नमो वरुणयेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवै देवतया समर्थ्यति। नमोऽश्वाय
नमः प्रजापत्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवै देवतया समर्थ्यति।
नमोऽधिष्ठितय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिष्ठितः। धर्ममेवावं रुद्धो अधिष्ठितरस्यधिष्ठितिं मा कुर्विधिष्ठितिरहं
प्रजानां भूयास्मित्याह। अधिष्ठितमेवै न समानानां करोति। मां धौहि मन्त्रि
धेहीत्याह। आशिषेषमेवतामा शास्त्रो उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति।
आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां
लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एत्यो लोकेयंश्यवते। योऽश्वमेधे यजते। आग्नेयमैन्द्राग्रमांश्चिनम्।
तान्पूर्शुनालभते प्रतीष्ठित्यै। यदाग्नेयो भवति। आग्निः सर्वादेवताः। देवता एवावै
रुन्धो ब्रह्म वा अग्निः। क्षत्रिमन्द्रः। यदैन्द्राग्नो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवावै रुन्धो यदांश्चिनो भवति। आशिषामवरुन्धो त्रयो भवन्ति।
त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। अग्नेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इति
दशाहविषमिष्टिं निर्वपति। दशाक्षरा विराटा अत्र विराटा विराजैवानाद्यमवै रुन्धो
अग्रेमन्वे प्रथमस्य प्रचेतस्म इति याज्यानुवाक्यो भवन्ति सर्वत्वायै॥६२॥

अधिष्ठात्र इत्याहासिजित्या ऐन्द्राग्नो भवति रुन्ध एकं च॥

[१६]

यद्यश्वमपुतपौद्दिन्देत्। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपत्। सौम्यं चरुम्।
सावित्रमष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। आग्निः सर्वादेवताः। देवतामिरेवै
भिषज्यति। यश्मोग्न्यो भवति। सोमो वा ओषधीनां राजा। याम्य एवै
विन्दति॥६३॥

ताभिरेवैनं भिषज्यति। यथांवित्रो भवति। स्मितिप्रसूत एवैनं भिषज्यति।
एताभिरेवैनं देवताभिर्भिषज्यति। अगदो हैव भवति। पौष्णं चक्रं निर्वर्षता। यदि
श्लोणः स्यात्। पूषा वै श्लोणस्य भिषक्। स एवैनं भिषज्यति। अश्लोणो हैव
भवति॥६४॥

गैरं चक्रं निर्वर्षता। यदि महती देवताऽभिमन्येत। एतद्वत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं
देवतया भिषज्यति। अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वर्षपूर्णग्राह्वरे
यदि नाऽजगच्छते। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनमार्चिम्या परिशेषमानयति।
आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पर्यः। वायव्यं आज्यभागः। यजमानो वा
अश्वः। अऽहस्मा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधोय प्रोक्षितोऽष्टेति। यद्होमुचे
निर्वर्षति। अऽहस्म एव तेऽमुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतंस्मा वा एष
चूष्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधांयं प्रोक्षितोऽच्येति। सौर्यः रेतः। यथ्सौर्यं पद्मे भवति। रेतसेवैनः स समर्थयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भवा पुष्प व्यूह्यते। यस्याश्वो मेधांयं प्रोक्षितोऽच्येति। वायव्या गर्भः। यद्वायव्यं आज्यमाग्ने भवति। गर्भेवैनः स समर्थयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायांश्चितिः क्रियते। इद्वा वसीयान्मवति॥६७॥

विन्द्यश्वेणो हैव भवत्यधीयाह्यते गर्भेवैनः स समर्थयति द्वे च॥

[१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मोदनाञ्चमङ्गिते निर्वप्ता। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्योता। पापीयाङ्गुत्सु स्योता। आसानि वा पुतस्य छन्दाङ्गसि। य ईज्जानः। तानि कुतावदाशु पुनः प्रयुज्ञितेति। सर्वा वै सङ्गिते यज्ञे वागाप्यते॥६८॥

सासा भवति यातयोग्नी। कुरीकुतेव हि भवत्यरुक्षता। सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मोदनाञ्चमङ्गिते निर्वप्ता। प्रजापतिर्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक एनं यज्ञो भवति। न पापीयान्मवति। द्वादश भवन्ति।

द्वादशमासाः संवध्मः। संवध्मः एव प्रति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते सुवध्मर एकं च॥

[१८]

एष वै विभूनामि यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विभू भवति। यज्ञेते यज्ञेन यज्ञते।
एष वै प्रभूनामि यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रभु भवति। यज्ञेते यज्ञेन यज्ञते। एष
वा ऊर्जस्वानामि यज्ञः। सर्वं ह वै तत्रो ऊर्जस्वद्ववति। यज्ञेते यज्ञेन यज्ञते। एष
वै पर्यस्वानामि यज्ञः॥७०॥

सर्वं ह वै तत्र पर्यस्वद्ववति। यज्ञेते यज्ञेन यज्ञते। एष वै विधुते नामि
यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विधुते भवति। यज्ञेते यज्ञेन यज्ञते। एष वै व्यावृत्ते
नामि यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र व्यावृत्ते भवति। यज्ञेते यज्ञेन यज्ञते। एष वै
प्रतीष्ठिते नामि यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रतीष्ठिते भवति॥७१॥

यज्ञेते यज्ञेन यज्ञते। एष वै तेजस्वी नामि यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र तेजस्वि
भवति। यज्ञेते यज्ञेन यज्ञते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नामि यज्ञः। आ ह वै तत्र

ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रेतेन यज्ञेन यज्ञते। एष वा ओतिव्याधी नामं यज्ञः। आ हूँ वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रेतेन यज्ञेन यज्ञते। एष वै दीर्घो नामं यज्ञः। दीर्घायुषो हूँ वै तत्र मनुष्यो भवन्ति। यत्रेतेन यज्ञेन यज्ञते। एष वै कुसो नामं यज्ञः। कल्पते हूँ वै तत्र प्रजान्यो योगक्षेमः। यत्रेतेन यज्ञेन यज्ञते॥७२॥

पर्यावर्त्ताम् यज्ञः प्रतीष्ठितं भवति यत्रेतेन यज्ञेन यज्ञते एष (एष वै विभः प्रभूर्लज्जस्वान्यथान् विद्धते व्याप्तः प्रतीष्ठितस्तेजस्थी ब्रह्मवर्चस्यतिव्याधी दीर्घः कुसो द्वादशः॥)॥

[३९]

तार्येणाश्वं संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्यम्। यज्ञैवैनश्वं समर्थयन्ति। यामेन साम्रां प्रस्तोताऽनुपतिष्ठते। यमलोकमेवै गमयति। तार्यं च कृत्यधीवासे चाश्वं संज्ञपयन्ति। एतद्वै पश्चनाश्वं रूपम्। रूपेणैव पश्चनवै रुच्य। हिरण्यकशिषु प्रवत्ति। तेजसोऽवरुच्छ्वै॥७३॥

कुक्षो भवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्वै। अश्वो भवति। प्रजापतेशास्यै। अस्य वै लोकस्य रूपं तार्यम्। अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिषु

आदित्यस्य रुक्माः। प्रजापतेरश्च। इमेव लोकं तार्येणाऽप्नोति॥७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवः हिरण्यकशिष्पुना॑। आदित्यः रुक्मेण। अश्वेनव
मेष्येन प्रजापते॑। सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
सार्विता॑ समानलोकतामाप्नोति। यौऽश्वमेधेन यजते। य उ॑ चैनमेवं वेद॑॥७५॥

अवरुद्धा आप्नोत्यहो च॥

[२०]

आदित्याशाङ्गिरसश्च मुवर्गे लोकैऽस्पर्धन्त। तेऽग्निरस आदित्येष्यः।
अमुमादित्यमश्च श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्। तेऽब्रवन्। यन्नो नैष। स वर्यो
भ्रदिति। तस्मादश्च सवर्येत्याह्यन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरा-
लुक्ष्योऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॑॥७६॥

यच्छ्युदरुशासीत्। तस्मादर्वा॑ नामा॑। यथस्यो वाजा॑स्मजयत्। तस्माद्वाजी
नामा॑। यदसुराणां लोकानादत्। तस्मादादित्यो नामा॑। अग्निर्वा॑ अश्वमेधस्य
योनिराग्यतनम्। सूर्योऽग्नेयोनिराग्यतनम्। यदश्वमेधेऽग्नो चित्य॑ उत्तरवेदिमुपवर्णति।

योनिमन्तमेवैनमायतंवत्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतंनवान्ववति। य एवं वेदा प्राणपानौ वा एतौ देवानाम्।
यद्कर्षमेधौ। प्राणपानवेवावं रुचे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्।
यद्कर्षमेधौ। ओजो बलमेवावं रुचे। अग्निर्वा अंशमेधस्य योनिरायतंनम्।
सूर्योऽग्नेयोनिरायतंनम्। यद्शमेधेऽग्ने चित्यं उत्तरवेदिं चिनोति। तावर्कर्षमेधौ।
अर्कांश्वमेधावेवावं रुचे। अथो अर्कर्षमेधयोर्व प्रति तिष्ठति॥७८॥

नामं करोति सूर्योऽग्नेयोनिरायतंनश्चत्वारि च॥

[२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पृशु भूतं मेधायाऽऽलभन्ता तमुलभ्योपावसन्।
प्रातर्षषास्मह इति। एकं वा एतद्वानामहः। यश्ववध्मसरः। तस्मादश्वः।
पुरस्ताथ्मवध्मसर आलश्यते। यत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः।
यश्वश्वो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशु भवति। य एवं वेदा यद्वै तत्प्रजापतिरालभ्यो-

इश्वोऽभेदत्। तस्मादश्चेष्ठ प्रजापतेः पशुनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो
जायते। य एवं वेदा सर्वाणि भूतानि सुभूत्यालभते। समेन देवास्तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेदा एतद्वै तद्वा एतान्देवताम्। पृश्नं भूतं मेधायालभता
यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमध्यजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतल्बमकामयन्त।
तेऽमृतल्बमगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते देवानामवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मारमेव गच्छति। एतस्य वै रुपेण
पुरस्तात्माजापत्यमृषेभं तुपरं बहुरूपमालभतो सर्वेष्यः कामेष्यः। सर्वस्याऽस्यै
सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव तेनाऽप्रोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ
चैनमेवं वेदा॥८२॥

मेषोऽमृतद्वाजंत एति वेदा॥

यो वा अश्वस्य मेष्यस्य लोमनी वेदा। अश्वस्यैव मेष्यस्य लोमं लोमं जुहोति।

अहोरात्रे वा अश्वस्य मेघस्य लोमंनी। यथायं प्रांतजुहोति। अश्वस्यैव मेघस्य
लोमं लोमं जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेघस्य लोमं लोमं
जुहति। यो वा अश्वस्य मेघस्य पदे वेदा। अश्वस्यैव मेघस्य पदेपदे जुहोति।
दृशपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेघस्य पदे॥८३॥

यदृशपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेघस्य पदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह
स्म वै पुरा। अश्वस्य मेघस्य पदेपदे जुहति। यो वा अश्वस्य मेघस्य विवर्तनं
वेदा। अश्वस्यैव मेघस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा ओदित्योऽश्वः।
स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेघस्य
विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेघस्य
विवर्तनेविवर्तने जुहति॥८४॥

पटे अग्निहोत्रं जुहोति ग्रीणे च॥

[२३]

प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अशोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यंजक्तुभिरप्शीब्राह्मणो सर्वे वा लोकान् यद्याख्यन्तदाहुरेष वै विभूत्सार्थेणादित्याः प्रजापतिं पितरं यो वा अश्वस्य मेघस्य लोमनी त्रयोविश्शतिः॥२३॥

प्रजापतिरस्मिन्लोके उत्तरगतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्यातः प्र वा एष एष्यो लोकेभ्यः सर्वे हु वै तत्र पये च चूच्य उ चैनमेव वैद चूत्वार्यशीतिः॥२४॥

प्रजापतिरश्वमेवं जुह्वति॥

हर्षः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतेतिशीयत्राह्मणे तुतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तैतिरीय आरण्यकम्॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम् देवाः। भद्रं पंश्येमाक्षभिर्यजंत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्वा^५
संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः
पूषा विश्वेदाः। स्वस्ति नस्ताद्यर्यो अरिष्टनेभिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम् देवाः। भद्रं पंश्येमाक्षभिर्यजंत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्वा^५
संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः
पूषा विश्वेदाः। स्वस्ति नस्ताद्यर्यो अरिष्टनेभिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ १॥

आग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सुह संश्वस्कर्षिद्या। वाय्वश्वा गश्मपतयः। मरीच्यात्मानो

अद्वैहः। देवीभुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाये मे सुता महानामीर्हामानाः। महसो महसुस्वं। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाये मे सुता॥२॥

अपाश्चुष्णिमपा रक्षः। अपाश्चुष्णिमपा रधम्। अपाध्रामपं चावतिम्। अपदेवीरितो हिता। वज्रं देवीरजीताश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदिति देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीपता शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आपु ओषधयः। सुमुडीका सरस्वति। मा ते व्योम सुन्दरिः॥३॥

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिल्यम्। अनुमानशतुष्टयम्। एतेरादित्यमण्डलम्। सर्वे रविधास्यते। सूर्यो मरीचिमादते। सर्वस्माङ्गवनादधि। तस्या: पाकविशेषणा। स्मृतं कालविशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षय्याऽस्यन्दते यंथा॥४॥

तां नद्योऽभि सामायन्ति। सोरुः सर्ता न निवर्तते। एवं नानासमुत्थानाः। कालाः संवर्घ्मरङ्गं श्रिताः। अणुशश मंहशश। सर्वे समवयज्ञितम्। सर्वतः सर्वैः संमाविष्टः।

ऊङ्गः संन् निवर्तते। ओयिसंवर्थसं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

आणुभिश्च महेद्धिश्च। समारूढः प्रवृश्यते। संवर्थसरः प्रत्यक्षेण। नाधिसत्त्वः प्रवृश्यते। पुटरो विक्रीयः पिङ्गः। पुत्रद्विरुलक्षणम्। यत्रैतदुप्रवृश्यते। सुहस्रं तत्र नीयते। एकं हि शिरो नाना मुखे। कुथसं तद्वुलक्षणम्॥६॥

उभयतः समेन्द्रियाणि। जलिपतं ल्वेव दिह्यते। शुक्रकृष्णे संवर्थस्य। दक्षिणवामयोः पार्वत्योः। तस्यैषा भवति। शुक्रं तेऽन्यद्यज्ञतं तेऽन्यत। विषुर्लपे अहेनी घौरिवासि। विश्वा हि माया अवस्मि स्वधावः। भद्रा तेऽप्यनिह गतिरस्त्वति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पश्चवः। नाऽऽदित्यः संवर्थसर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वे संवर्थसरस्य प्रियतमं रूपम्। योऽस्य महानर्थं उत्पत्त्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दृद्यात्॥७॥

साकुञ्जानाऽ सुसथमाहुरेकुजम्। पडुच्चमा ऋषयो देवजा इति। तेषांमिष्ठानि

विहितानि धामशः। स्थात्रे रेजन्ते विकृतानि रूपशः। को नुं मर्यि अमिथितः।
सखा सखायमब्रवीत्। जहांको अस्मदौषते। यस्तुत्याजं सखिविदः सखायम्।
न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीँ शृणोत्यलकँ शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति । कृतुर्कृतुना नुद्यमानः। विनादाभिधावः।
पष्ठिश्च त्रिशका वल्लाः। शुक्रकृष्णो च पाष्ठिको। सारागवल्लैर्जरदक्षः। वसुन्तो
वसुभिः सुह। संवृथ्मरस्य मवितुः। प्रैषकृत्यथुमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥
अमूङ्शं परिरक्षतः। एुता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैदपदश्यते। एुतदेव
विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्ययो। विशेषणं तु वक्ष्यामः। कृतुनां तच्चिबोधता
शुक्रवासा रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवतिते महा। निजहन् पुथिवीँ सर्वम्॥१०॥

ज्योतिषाऽप्रतिष्ठ्येन सः। विश्वरूपाणि वासांसि आदित्याना निबोधता
संवृथ्मरीणं कर्मफलम्। वृषभिर्ददत्ताः सह। अदुःखो दुःखवक्ष्यारिव। तद्वाऽपीत
इव दृश्यते। शीतेनोऽव्यथयन्ति वा रुद्रदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते ज्वलतश्चेव।

शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा अ॒श्यन्ते। संवध्मराता अ॒श्यन्ते। या॑
प्रतीतिष्ठन्ति। संवध्मरे ता॑ः प्रतीतिष्ठन्ति। व॒रुपास्य॑ इत्यर्थः॥११॥

अक्षेदुःखोत्थिंतस्यैव। विप्रसंने कनीनिंके। आङ्के चाद्रणं नास्ति। ऋभूणा॑
तन्निबोधता। कनकाभानि॑ वासा॑सि। अहतानि निबोधता। अन्नमश्रीते मृज्मीता।
अहं वौ॑ जीवनप्रदः। ए॒ता व॒चः प्रयुज्यन्ते। श॒रद्धात्रोप॒दशयते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्रन्त इव। वातवन्तो मरुद्रणः। अमुतो जेतुमिषुमुखमिव।
सन्नद्धाः सह दद्वशे ह। अपञ्चस्तर्वर्णस्तर्वर्णैरिव। विशिखासः कपर्दिनः।
अकुद्धस्य योथ्यमानस्य। कुद्धस्य॑ लोहिनी। हेमतशक्षुषी विद्यात। अ॒क्षण्यै॑
क्षिप्यगोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मूनूनामुदकं गृहे। ए॒ता व॒चः प्रवदन्तीः। वैद्युतो॑ यानि॑
शैश्वरीः। ता॑ अश्रीः पर्वमना॑ अन्वैक्षता। इह जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति।

इहेहंवः स्वतुपसः। मरुतः सूर्यत्वनः। शर्म सुप्रथा आवृणे॥१४॥

[४]

आतितामाणि वासाऽसि। अष्टिव॑ज्जिशतधि च। विष्वे देवा विप्रहृन्ति।
अग्निजिंहा अ॒सश्चत। नैव देवो न मृत्यिः। न गाजा व॑रुणो विभुः। नाग्निर्नन्दो न
प॑वमानः। मातृकच्चन् विद्यंते। दि॒व्यस्यैका धनुरालिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वर्मिलुपेण। धनुज्योम्छिनश्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्युज्यम्। अप्रवर्णपृ
चक्षते। एतदेव शंयोर्बाहुहस्तल्यस्य। उतदुक्षस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरालिः। शिर
उत्सिपेष। स प्रवर्गयोऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्गयेण यज्ञेन यज्ञते। रुद्रस्य स शिरः
प्रतिदधाति। तैन् रुद्र आरुको भवति। य एवं वेदो॥१६॥

[५]

अ॒त्युर्ध्वंक्षोऽतीरश्चात्। शिशिरः प्रहृश्यते। नैव रुपं न वासाऽसि। न चक्षुः
प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिंसातः। सूतस्तद्वलक्षणम्। लोहितोऽद्विः

शारंशोच्चिः। सूर्यस्योदयं प्रीति। त्वं करोषि च्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मैं च्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्वं क्रहतवों नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्पुरोधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवथ्मर एते: मेनानोभिः सुह। इन्द्राय सर्वान्कामानंभिवहति। स द्रष्टसः। तस्यैषा भवति॥१८॥ अवद्रपस्तो अशुभतीमतिष्ठत। इयानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः। आवतीमिन्दः शच्या धमन्तम्। उपस्थुहि तं नृमणामथद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सुह। अमुरगन् परिवृश्छति। पृथिव्ये शुभती। तामन्वर्वस्थितः संवध्मरो दिवं च। नैवं विदुषाऽऽचार्यन्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्। यो द्रुह्यति। अशयते स्वर्गाल्लोकात्। इत्युत्मण्डलानि। सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं सीनिवृचना:॥१९॥

आरोगो आजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् विभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमातपुन्ति। ऊर्ज दुहाना अनपस्फुर्न्त इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामें ने जहाति। तस्यैषा भवति। यते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावल्पुष्कलं चित्रभानुं। यस्मिन्न्युर्या अर्पिताः सुस साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेमन्मिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाङ्ग्योतिर्लभन्ते। तात्स्मोमः कश्यपादधिनिर्धमति। भ्रस्ताकर्मकुदिवेकम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेताञ्सप्त सूर्यान्मिति। पञ्चकर्णो वाञ्छ्यायनः। सप्तकर्णश्च पूष्किः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उमौ वेदाचितो न हि शेकुमिव महामें गुन्तुम्। अपश्यमहमेष्युर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ज्यः प्रोणत्रात्। गार्छन्त महामेरुम्। एकं चाज्हतम्। आजपटरपतङ्गा निहनो तिष्ठन्तातपुन्ति। तस्मादिह तत्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातन्त्रितपाः। तेषांमेषा भवति। सप्त सूर्य दिव्यमनुप्रविष्टाः। तानुबेति परिधिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे यृतमातपन्ति। ऊर्ज दुहाना अनपस्कुरन्त इति। सप्तत्विंश्च शूर्य इत्याचार्याः। तेषांमेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतारं क्रृत्विजं। देवा आदित्यां ये सप्ता तेभिः सोमाभी रक्षण इति। तदप्यामायाः। दिग्प्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्याव इन्द्र ते शतः शतं भूमीः। उतस्युः। नल्वा वज्रिञ्चमहस्यं सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष गोदमी इति। नानालिङ्गत्वाहतुनां नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टोत ऊर्ध्वम्। तेषांमेषा भवति। चित्रं देवानामुदगदनोकम्। चक्र्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्रेः। आऽप्रा द्यावापूर्थिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थृपश्चेति॥२५॥

केदमप्रं निविशते। कायः संवध्मरो मिथः। काहः केयं देव ग्रीष्मा। क मासा
ऋतवः श्रिताः। अर्धमासा मुहूर्ताः। निमेषास्तु टिभिः सह। केमा आपो निविशन्तो।
यदीतो यान्ति सम्राति। काला अपसु निविशन्तो। आपः सूर्यं समाहिताः॥२६॥

आपाण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युभ्युर्ये समाहिता। अनवर्णं इमे भूमी। इच्यं चाऽस्मौ च
रोदसी। किञ्चित्स्विदत्रात्तरा भूतम्। येनेमे विधुते उमे। विष्णुना विधुते भूमी। इति
वैश्मस्य वेदना। इशंवती धेनुमती हि भूतम्। सूयवसिनी मनुषे दशस्यै॥२७॥

ज्येष्ठाद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्धं पृथिवीमभितो मृग्याखैः। किं तद्विष्णोर्बल-
माहुः। का दीतिः किं पृशयणम्। एको यद्वारयद्वेव। रेजती रोदसी उमे।
वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षराद्विस्तिरच्यते। त्रिपदाद्वारयद्वेव। यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्रयो वायवश्वेव। उतदस्य पृशयणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवम-
मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपानाम्। उतत्पृच्छामि सम्राति। अमुमाहुः परं

मृत्युम्। पूवमांनं तु मध्यमम्। अग्निरेवाकंमो मृत्युः। चन्द्रमा^८श्वतुरच्यते॥२९॥

अनाभोगः परं मृत्युम्। पापा: संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेव संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुर्माणिं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा पापकृतः। यत्र यात्यते यमः। त्वं नस्ताङ्ग्न्यान् प्रश्नहि। युदि वैथाङ्गस्तो गृहनान्॥३०॥

कश्यपादुदिता: सूर्यः। पापान्निर्वन्ति सर्वदा। गोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र च्यस्यन्ते वास्मैः। तेऽशरीराः प्रपञ्चन्ते। यथा उपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादेकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापञ्चन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मणिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिमेय इव। ततः पूयन्ते वास्मैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेदं। स खल्वैव विद्वाह्नाणः। दीर्घश्रुतमो भवति। कश्यपस्यातीथिः सिद्धगमनः सिद्धागमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्मास वासवाः। गोहन्ति पूर्वा रुहः॥३२॥

ऋषिरह दीर्घश्रुतमः। इन्द्रस्य घर्मो अतीथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति।

यथसर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात् अथाग्रेरष्टपुरुषस्या तस्यैषा भवति। अग्ने नर्यं सुपथां गुच्छे अस्मान्। विश्वानि देव वृयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहुणमेनः। भूचिष्ठां ते नम उक्ति विधेभेति॥३३॥

अश्रिश्च जातेवदाश्च। सहोजा औंजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यपाश्च। प्रड़िराधाश्च ससंमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽशीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथत्वेवाग्नेरचिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश पीतकांचिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्या। प्रभाजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः इयमाः। कपिला औतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादशा। नैनं वैद्युते हिन्दिता। य एवं वेदा स होवाच व्यासः पारंशार्थः। विद्युद्धधमेवाहं मृत्युमैल्लिमिति। न त्वकामः हन्ति॥३५॥

य एवं वेदा अथ गोन्धर्वगणाः। स्वानुआटा। अङ्गारिर्बम्मारिः। हस्तः सुहस्तः।

कृशांनुविश्वावसुः। मूर्धन्वान्मूर्यवर्चा:। कृतिरित्येकादश गंन्धर्वगणाः। देवाश्महादेवाः। रश्मयश्च देवो गर्गिशः॥३६॥

नैनं गर्सो हिनास्ति। य एवं वेदा गौरी मिमाय सालिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बमुवर्णी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्त्रिति। वाचो विशेषणम्। अथ निगदव्याख्याताः। ताननुऋमेष्यामः। वृगाहवः स्वतपसः॥३७॥

विद्यम्हस्मो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्वल्यते। ये चेमेऽशीमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षपन्ति। वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा तेषु द्विरिताः। अमूल्कोकानभिवर्षपन्ति। तेषामेषु भवति। समानमेतद्दक्षम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहन्मिः। भूमिं पुर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यभ्रय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासते। महर्षिमस्य गोत्सारम्। जमदंश्रिमकुर्वता जमदंश्रियायते। छन्दोभिश्वतुरुत्तरः। रात्रः सोमस्य तुत्सासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छु योरावृणीमहे। गतुं

यज्ञायां गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरम्भुत्तु नः। स्वस्तिमानुषेष्यः। ऊर्ध्वं जिगातु
भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदैः। शं चतुष्पदै। सोमपा (३) असोमपा (३) इति
निगदव्याख्याताः॥४०॥

[९]
सुहस्रवृद्धियं भूमिः। पुरं व्योम सुहस्रवृत्। अश्विनो भुज्युनासूत्या। विश्वस्य
जगतस्पती। जाया भूमिः पंतिव्योमा मिथुनंता अतुर्युः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः।
सुरमो इति ऋषुपुमम्। शुक्रं वामन्यद्युजतं वामन्यता। विषुरुपे अहंनी द्यौरेव
स्थः॥४१॥

विश्वा हि माया अवधः स्वधावन्तौ। भद्रा वा पृषणाविह रातिरम्भुत्तु
वासात्यौ चित्रो जगतो निधानौ। द्यावोभूमी चरथः सं सखायौ।
तावश्चिनो रासमाश्च हवं मो शुभस्पती आगतः सुर्येयां सह। त्यग्रोह
भुज्युमंश्चनोदमेघो। रुद्रिं न कश्चिन्मुकां (२) अवाहाः। तमुहृथुर्नौभिरात्मन्वतीभिः।

अन्तरिक्षपुद्गिरपोदकामिः॥४२॥

तिस्रः क्षपलिंगहातिप्रजड्डिः। नासत्या भुज्यमुहथः पतङ्गैः। समुद्रस्य
धन्वन्त्राद्रस्य पारे। त्रिमीरश्चैः शतपद्धिः पड़श्चैः। सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबाधाति
शाम्बरः। आपपूरपम्बरश्चेव। सवितारेपसोभवत्। त्यः सुतसं विदित्वैव।
बहुसोम गिरं वंशी॥४३॥

अन्वेति तु ग्रो वंकियान्तम्। आयसूयान्मोमतुपसुषु। स
सङ्गामस्तमोद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स तद्गोमिः स्तवोऽत्येत्यन्ये।
रक्षसानन्विताश्च यो अन्वेति परिवृत्याऽस्तः। एवमेतो स्थौ अश्विना ते एते द्युः
पृथिव्योः। अहरहर्गमिं दधाथो॥४४॥

तयोरेतौ वृथ्मावहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो रात्रिः। ता अविसुष्टौ। दम्पती
एव भवतः। तयोरेतौ वृथ्मौ। अग्निश्चादित्यश्च। रात्रेर्वर्थमः। श्वेत औदित्यः।
अहोऽश्चिः॥४५॥

तामो अंरुणः। ता अविसृष्टौ। दम्पती एव भेवतः। तयोरेतौ वृथ्मौ। वृत्रश्च
वैद्युतश्च। अग्रेवृत्रः। वैद्युतं आदित्यस्य। ता अविसृष्टौ। दम्पती एव भेवतः। तयोरेतौ
वृथ्मौ॥४६॥

उम्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योम्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव प्रतीपद्धेते।
सेयः रात्रौ गर्भिणी पुत्रेण संवेसति। तस्या वा पुत्रद्वल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयै।
यथा गोर्जभिण्या उल्बणम्। एवमेतस्या उल्बणम्। प्रजायिषुः प्रजया च पशुभिंश्च
भवति। य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वृथ्मः। अथ
पवित्राङ्गिरसः॥४७॥

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितैषां प्रलो अभिरक्षति व्रतम्। महः
समुद्रं वरुणस्तिरोदये। धीरां इच्छेकुर्धंरुणब्यारभम्। पवित्रं ते वितत्
ब्रह्मणस्पतौ। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वाः। अतेततनर्त तदामो अश्वतो शुतास्

इद्वहं तस्तथमोशता ब्रह्मा देवानांम्। असंतः सद्ये तत्क्षः॥४८॥

ऋषयः सुसात्रिश्च यत्। सर्वज्ञयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः शङ्कृतोऽवसन्। अथ
मवितुः श्यावाश्याऽवर्तिकामस्य। अमी य ऋक्षा निहितास्तुच्चा। नक्त-
दद्वश्च कुहचिद्वेयुः। आदेव्यानि वरुणस्य त्रितानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति।
तथसोवितुवरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

थियो यो नं प्रचोदयात्। तथसोवितुवर्णीमहे। वृयं देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठं
सर्वात्मम्। तुर्णं भगस्य धीमहि। अपागृहत मविता तृभीन्। सर्वादिवो अन्यसः।
नक्तं तान्यभवन्दशो। अस्थस्था सम्बोविष्यामः। नाम नामेव नाम मे॥५०॥

नपुः संकं पुमाऽर्घ्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जड़मः। यजेऽयक्षि यस्त्वा हौ चो मया
भूतान्ययक्षता। पुशवो मम भूतानि। अनुबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः। लियः सतीः। ता
उमे पुः स आहुः। पश्यदक्षणवान्नविचेतदन्धः। कुविर्यः पुत्रः स इमा चिंकेत॥५१॥

यस्ता विजानाथसोवितुः पितासंत्। अन्यो मणिमविन्दत्। तमनङ्गलिशवंयत्।

अग्रीवः प्रत्यंमुञ्चत्। तमजिह्वा असश्वत्। ऊर्ध्वमूलमवाक्षुखम्। वृक्षं यो वेद सम्प्राति। न म जातु जने श्रद्धायात्। मृत्युर्मा मार्यादितिः। हसितः कुर्वितं गीतम्॥५२॥

बीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि लेव विद्धि तत्। अत्येषु स्तूप्येष्यायत्। अस्माज्ञाता में मिथु चरन्। पुत्रो निश्चत्या वैदेहः। अचेतो यश्च चेतनः। सु तं मणिमविन्दत्। सोऽग्रीवः प्रत्यंमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असश्वत्। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तथमामवस्य व्रतम्। आतमंगे रथं तिष्ठ। एकांश्मेकयोजनम्। एकचक्रमेकधरम्। वातध्रोजिगति विभो। न रिष्यति न व्युथते॥५४॥

नास्याक्षो यातु सज्जाति। यच्छेतान् गोहिताः श्वाग्रेः। रथे युक्ताऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूतो। द्वाम्यामिष्ये विश्शत्या च। तिसुभिश्च वहसे त्रिशत् च। नियुद्धिवर्यविह तो विमुश्वा॥५५॥

आतंनुष्ठ प्रतंनुष्ठा उद्धमाऽऽधंम् सन्धंमा आदित्ये चन्द्रवर्णनाम्। गर्भमाधेहि
यः पुमान्। इतः सिंकृ॒ सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृषि। वारादं जनयात् इग्निम्।
य एको रुद्र उच्यते। असङ्घाताः सहस्राणि। स्मर्यते न च दृश्यते॥५६॥

एवमेतं निंबोधता। आमन्द्रैरन्द्र हरिंभिः। याहि मयूररोमभिः। मा त्वा
केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दृथन्वेव ता इहि। मा मन्द्रैरन्द्र हरिंभिः। यामि
मयूररोमभिः। मा मा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च
महद्विश्च॥५७॥

निधन्वेवसुमायुतेः। कालैरहरित्वमापन्नैः। इन्द्राऽऽयाहि सुहस्तयुक्ता
अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्वकः। संवथ्सरो विष्पवणैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव
सुब्रह्मण्योऽ सुब्रह्मण्योऽ सुब्रह्मण्योम्। इन्द्राऽऽगच्छ हरिव आगच्छ मेधातिथेः।
मेष वृषणश्वस्य मेने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यांचे जार। कौशिकब्रह्मण गौतमंशुवाण। अरुणाश्वा
इहागतोः। वस्त्रः पृथिवीक्षितः। अष्टोदिवासंसोऽन्ध्रयः। अधिश्व जातवेदाश्वेते।
ताम्राश्वास्ताम्रथाः। ताम्रवणस्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खाद्यदतः। इतो रुद्राः।
पराङ्मताः॥५९॥

उत्कृङ् स्थानं प्रमाणं च पुर इता बृहस्पतिश्च सविता च। विश्वरूपैरिहाऽज्ञाताम्।
रथेनोदकवल्लना। अप्सुषा इति तद्व्योः। उत्तो वेष्ठो वासाःस्मि च।
कालावयवानामितः प्रतीज्या। वासात्या इत्यश्वेनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं
कर्गेतीति। वासिष्ठो शैहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवेति। वाश्रेवं विद्युदिति।
ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण
उपस्तरणमसि॥६०॥

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपलीमिमा॑ मही॒मा॑। अहं वेद् न मै॒ मृत्यु॑। न चामृत्यु॒रथाऽऽहरत्। अष्टयो॑न्य॒ष्टपुत्रम्। अष्टप॑दि॒दम॑तरि॒क्षम्। अहं वेद् न मै॒ मृत्यु॑। न चामृत्यु॒रथाऽऽहरत्। अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपलीमू॒दि॒वम्॥६३॥

अहं वेद् न मै॒ मृत्यु॑। न चामृत्यु॒रथाऽऽहरत्। सु॒त्रामा॑णं मही॒म् ए॒। अदिंतिद्यौ॒रदिति॒रन्तरि॒क्षम्। अदिंतिर्माता॑ स पिता॑ स पुत्रः। विश्वे॑ देवा॑ अदिंति॑ पञ्चजना॑। अदिंतिर्जातमदिंतिर्जनित्वम्। अष्टै॑ पुत्रासो॑ अदिंतेः। ये जातास्तन्वः॑ परि॑। देवां॑ (२) उप॑प्रै॒स्मसमिः॥६२॥

पुरा॑ मातृण्डमा॒स्यत्। ससमिः॑ पु॒त्रैरदिंतिः। उप॑प्रै॒त्पू॒र्व्यं युगम्। प्रजायै॑ मृत्यवे॑ तत्। पुरा॑ मातृण्डमाभर्दिति॑। ताननुक्रै॒मिष्यामः। मित्रश्च॑ वरुणश्च। धाता॑ चार्यमा॑ च। अश्शोश्च॑ भगै॒श। इन्द्रश्च॑ विवस्वां॑श्चत्येते। हिरण्यगर्भो॑ हृ॒सः॑ शूचिष्ठ॑। ब्रह्मजज्ञानं॑ तदित्प॑दमिति॑। गर्भः॑ प्राजाप॒त्यः। अथ॑ पुरुषः॑ सु॒स पुरुषः॑॥६३॥

[यथा॒स्थानं॑ गौर्भिर्णयः॑]

योऽसौ तुपत्तुदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणनादायोदेति। मा मैं प्रजाया मा पश्चनाम्। मा ममं प्राणनादायोदग्नाः। असौ योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणनादायाऽस्तमेति। मा मैं प्रजाया मा पश्चनाम्। मा ममं प्राणनादायाऽस्तमेति। असौ य आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणेरापूर्यति॥६४॥

मा मैं प्रजाया मा पश्चनाम्। मा ममं प्राणेरापूर्यत्वाः। असौ योऽपक्षीयति। स सर्वेषां भूतानां प्राणेरपक्षीयति। मा मैं प्रजाया मा पश्चनाम्। मा ममं प्राणेरपक्षीष्वाः। अमूल्लिनक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां प्राणेरप्रसर्पन्ति चोथ्यर्पन्ति च। मा मैं प्रजाया मा पश्चनाम्। मा ममं प्राणेरप्रसर्पत मोथ्यर्पत। ॥६५॥

इमे मासाश्वार्धमासाश्वा सर्वेषां भूतानां प्राणेरप्रसर्पन्ति चोथ्यर्पन्ति च। मा मैं प्रजाया मा पश्चनाम्। मा ममं प्राणेरप्रसर्पत मोथ्यर्पत। इम कृतवै सर्वेषां भूतानां प्राणेरप्रसर्पन्ति चोथ्यर्पन्ति च। मा मैं प्रजाया मा पश्चनाम्। मा

ममं प्राणैरप्रप्रसृप्तं मोथ्यैपता। अ॒य ॒ संवथ्सरः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरप्रप्रसर्पति
चोथ्यैपति च॥६६॥

मा मैं प्रजाया मा पश्नुनाम्। मा ममं प्राणैरप्रप्रसृप्तं मोथ्यैप। इदमहः। सर्वेषां
भूतानां प्राणैरप्रप्रसर्पति चोथ्यैपति च। मा मैं प्रजाया मा पश्नुनाम्। मा ममं
प्राणैरप्रप्रसृप्तं मोथ्यैप। इद्य ॒ रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरप्रप्रसर्पति चोथ्यैपति
च। मा मैं प्रजाया मा पश्नुनाम्। मा ममं प्राणैरप्रप्रसृप्तं मोथ्यैप। ॐ भूर्भुवः स्वः।
एतद्वे मिथुनं मा नो मिथुनं गीद्धम्॥६७॥

अथाऽऽदित्यस्याष्टुरुपस्य। वस्तुनामादित्यानाऽ स्थाने स्वतेजसा भानि।
रुद्राणामादित्यानाऽ स्थाने स्वतेजसा भानि। आदित्यानामादित्यानाऽ स्थाने
स्वतेजसा भानि। सताऽ सत्यानाम्। आदित्यानाऽ स्थाने स्वतेजसा भानि।
अभिध्यन्तामभिन्नताम्। वातवतां मुकुताम्। आदित्यानाऽ स्थाने स्वतेजसा भानि।

ऋग्णामादित्यानाऽ स्थाने स्वतेजसा भानि। विश्वेषां देवानाम्। आदित्यानाऽ स्थाने स्वतेजसा भानि। संवथ्सरस्य मीवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं गीद्धम्॥६८॥

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। आजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतझस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। उज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनं गीद्धम्॥६९॥

अथ वायोरेकादशपुलषस्यैकादशीकस्य। प्राजमानानाऽ रुद्राणाऽ स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानाऽ रुद्राणाऽ स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्यतानाऽ रुद्राणाऽ स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानाऽ रुद्राणाऽ स्थाने

स्वतेजसा भानि। परुषाणाः रुद्राणाः स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानाः रुद्राणाः स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानाः रुद्राणाः स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानाः रुद्राणाः स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वनाः रुद्राणाः स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपत्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्यतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभाजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्यतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपत्तनीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ओँ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो वैद्यतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।

मिथुनं मा नो मिथुनं गीद्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपूरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। जातवेदस्म उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। पड़िग्राधस उदगिदश्यस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। विसर्पण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजंसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो बो मिथुनं मा नो मिथुनं गीद्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्तः परिपाहि। दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्तः परिपाहि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषाढी नरकः। तस्मान्तः परिपाहि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषाढी नरकः। तस्मान्तः परिपाहि। आयस्मन्स्सप वासवा इन्द्रियाणि शतकतवित्येते॥७३॥

इद्धधोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः पितृभिर्दीक्षिणत
उपदधताम्। प्रचेता वो लुद्रैः पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैकतरत
उपदधताम्। त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः
सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि
स्वलोके। एवा ह्येवा। एवा ह्येवा। एवा ह्येवा। एवा ह्येवा। एवा ह्येवा।
एवा हि देवाः॥७४॥

[२०]

आपमापामपः सर्वोः। अस्माद्स्मादितोऽमुतेः। अश्रिर्वर्युश्च सूर्यश्च। सुह
संश्वस्कर्गद्वया। वाय्वशो रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अङ्गहः। देवीर्भवन्मूर्वरीः।
पुत्रवत्वायं मे सुता महानामीर्हामानाः। महसो मंहसः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यमूर्वरीः। पुत्रवत्वायं मे सुता अपाश्वर्णिमान्पा रक्षः। अपाश्वर्णिमा-

मपा रघम् ॥ अपाध्रामपचावर्तिम् ॥ अपदेवीरितो हिता वज्रं देवीरजीतांश्चा भुवनं
देवसूवरीः । आदित्यानदितिं देवीम् । योनिनोर्ध्वमुदीषता ॥ ७६ ॥

भृद्रं कर्णेभिः शृणुयामं देवाः । भृद्रं पंश्येमाक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरेज्ञस्तुष्वाः
संस्तनुभिः । व्यशेम देवहितं यदायुः । स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः । स्वस्ति नः
पुषा विश्वेदाः । स्वस्ति नस्ताद्यर्थे अरिष्टनेभिः । स्वस्ति नो वृहस्पतिर्दधातु
केतवो अरुणासश्च । क्रष्णयो वातरशनाः । प्रतिष्ठाः शतधां हि । समाहितासो
महस्यायस्म । शिवा नः शन्तोमा भवन्तु । दिव्या आप ओषधयः । सुमुडीका
सरस्वति । मा ते व्योम सन्दर्शिः ॥ ७७ ॥

योऽपां पुष्टं वेदों पुष्टवान् प्रजावान् पशुमान् भवति । चन्द्रमा वा अपां पुष्टम्
पुष्टवान् प्रजावान् पशुमान् भवति । य एवं वेदों योऽपामायतनं वेदों आयतनवान्
भवति । अग्निर्वा अपामायतनम् । आयतनवान् भवति । योऽग्नेरायतनं वेदों ॥ ७८ ॥

आ॒यतंनवा॒न् भवति। आपो वा अ॒ग्ने॒रायतंनम्। आ॒यतंनवा॒न् भवति। य ए॒वं वेद॑
यो॒उपा॒मायतं॑ वेद। आ॒यतंनवा॒न् भवति। वा॒युर्वा॒ अ॒पा॒मायतंनम्। आ॒यतंनवा॒न्
भवति। यो॒ वा॒यो॒रायतं॑ वेद। आ॒यतंनवा॒न् भवति॥७९॥

आपो॑ वै वा॒यो॒रायतंनम्। आ॒यतंनवा॒न् भवति। य ए॒वं वेद॑ यो॒उपा॒मायतं॑
वेद। आ॒यतंनवा॒न् भवति। आ॒सौ॑ वै तप॒न्नपा॒मायतंनम्। आ॒यतंनवा॒न् भवति।
यो॒उम्भ्य॑ तप॑त आ॒यतं॑ वेद। आ॒यतंनवा॒न् भवति। आपो॑ वा अ॒मुष्य॑ तप॑त
आ॒यतंनम्॥८०॥

आ॒यतंनवा॒न् भवति। य ए॒वं वेद। यो॒उपा॒मायतं॑ वेद। आ॒यतंनवा॒न् भवति।
चन्द्रमा॑ वा अ॒पा॒मायतंनम्। आ॒यतंनवा॒न् भवति। यश्चन्द्रमस्म॑ आ॒यतं॑ वेद।
आ॒यतंनवा॒न् भवति। आपो॑ वै चन्द्रमस्म॑ आ॒यतंनम्। आ॒यतंनवा॒न् भवति॥८१॥

य ए॒वं वेद। यो॒उपा॒मायतं॑ वेद। आ॒यतंनवा॒न् भवति। नक्ष्त्राणि॑ वा
अ॒पा॒मायतंनम्। आ॒यतंनवा॒न् भवति। यो॑ नक्ष्त्राणामायतं॑ वेद। आ॒यतंनवा॒न्
भवति। आपो॑ वै नक्ष्त्राणामायतंनम्। आ॒यतंनवा॒न् भवति। य ए॒वं वेद॥८२॥

योऽपामायतं वेदा आयतं वान् भवति। पूर्जन्यो वा अपामायतं म्। आयतं वान् भवति। यः पूर्जन्यस्याऽयतं वेदा आयतं वान् भवति। आपो वै पूर्जन्यस्याऽयतं म्। आयतं वान् भवति। य एवं वेदा योऽपामायतं वेदा॥८३॥

आयतं वान् भवति। संवध्मरो वा अपामायतं म्। आयतं वान् भवति। यः संवध्मरस्याऽयतं वेदा आयतं वान् भवति। आपो वै संवध्मरस्याऽयतं म्। आयतं वान् भवति। य एवं वेदा योऽपसु नावं प्रतीष्ठितं वेदा प्रत्येक तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अपसु प्रतीष्ठिताः। तदेषाऽन्यनृक्ताः। अपाः रसुमुदयसन्। सूर्ये शुक्रे समाभृतम्। अपाः रसस्य यो रसः। तं वौ गृह्णाम्युत्तमभिति। इमे वै लोका अपाः रसः। तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुद्ध्रीमूत्रवेदी खात्वा अपां पूरयित्वा गुल्फदध्रम्॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सङ्स्तीर्या तस्मिंन्विहायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधायौ ब्रह्मवादिनौ वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निशीयते॥ साप्रणीतेऽयमप्सु ह्यं चीयते। असौ भुवनेष्यनाहिताग्निरेता। तमभिते एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पृशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथै आहुः। सर्वपु यज्ञकुत्विति। एतद्व स्म वा आहुः शाण्डिलाः। कमग्निं चिन्नुतो सत्रियमग्निं चिन्नानः। संवध्मरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिन्नुतो सावित्रमग्निं चिन्नानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिन्नुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्नानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिन्नुतो चातुर्होत्रियमग्निं चिन्नानः। ब्रह्मं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिन्नुतो वैश्वसुजमग्निं चिन्नानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिन्नुतो उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्नानः॥८८॥

इमाल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिन्नुतो इममारुणकेतुकमग्निं चिन्नान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति। यौऽग्नेर्मिथ्या वेदा मिथुनवाच्यवति।

आपो वा अग्रेर्मिथ्याः। मिथुनवाञ्चंवति। य एवं वेदौ॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमासन्ध्मलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपूर्णे सम्भवत्
तस्यान्तर्मन्त्रसि कामः समंवर्तता इदं सूजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो
मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वर्दति। तत्कर्मणा करोति। तदेषाऽन्यनुक्ता।
कामस्तद्यु समंवर्तताथि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

मतो बन्धुमसंति निरंविदन्। हुदि प्रतीष्या कुवयो मनीषेति।
उपैन्तदुपेनमति। यत्कोमो भवति। य एवं वेद। स तपोऽतप्यत। स
तपस्तत्वा। शरीरमधूता। तस्य यन्माऽसमासीत्। ततोऽुणाः केतवो वातरशना
ऋषयु उदीतिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये बालाः। ते वौलखित्याः। यो रसः। सौऽपाम्।
अन्तर्तः कृम्भूतः सर्पतम्। तमन्त्रवीत्। मम वैत्यन्मासा। समन्वृत्॥९२॥

नेत्यंब्रवीत्। पूर्वं मे वाहमि हास्मिते। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्। स सहस्रशीरणा
पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्। तमं वै पूर्वं सम्भूः।
त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स इत आदायाऽप्यः॥१३॥

अञ्जलिना पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तते आदित्य उद्दतिष्ठत्। सा प्राची
दिक्। अथोरुणः केतुर्दक्षिणत उपादधात्। एवाह्य इति। तते वा अग्निरुद्दतिष्ठत्।
सा दक्षिणा दिक्। अथोरुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि वायो इति॥१४॥

ततो बायुरुक्तिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथोरुणः केतुरुक्ततरत उपादधात्।
एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उद्दतिष्ठत्। सोदीची दिक्। अथोरुणः केतुर्मध्यं
उपादधात्। एवा हि पूषनिति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथोरुणः केतुरुपरेष्टादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो देवमनुष्यः पितरः।
गन्धर्वाप्सरसशोदतिष्ठन्। सोष्वा दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताम्योऽसुरा
रक्षांसि पिशाचाशोदतिष्ठन्। तस्माते परमभवन्। विप्रझ्यो हि ते सम्भवन्।

तदेषाऽभ्यनुक्ता॥१६॥

आपो हु यद्द्वृतीर्गम्भायन्। दक्षं दधोना जनयन्तीः स्वयम्भुम्। तत्तद्मेघसूज्यन् सर्वाः। अद्यो वा इदः सम्भूत्। तस्मादिदः सर्वं ब्रह्मस्वयम्बिति। तस्मादिदः सर्वः शिथिलमिवाऽधुवेमिवाभवत्। प्रजापतिर्वावत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनुक्ता॥१७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशंशः प्रजापतिः प्रथमज्ञा क्रतस्य। आत्मनाऽऽत्मानंमभि सर्वंवेशति। सर्वमेवेदमात्मा। सर्वमवरुद्धा। तदेवानुप्रविशति। य एवं वेदे॥१८॥

चतुष्टय आपो गृह्णति। चत्वारि वा अपाः रूपाणि। मेधो विद्युत्। स्तनयिलवृष्टिः। तान्येवाकरुद्धे। आतपति वर्षा गृह्णति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुद्धे। तस्मामुखतो

ब्रह्मवर्चसितरः॥११॥

कृष्णा गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तैजस्विरापेः।
तेजे एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्वक्षिणोऽर्थस्तेजस्वितरः। स्थावरा
गृह्णाति। ताः पुश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पुश्चादेव प्रतिष्ठिता।
वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजस्मा वा एता वहन्तीरिबोद्धतीरिव आकृजतीरिव
धावन्तीः। ओजे एवास्योत्तरतो दधाति। तस्माद्वत्तरोऽर्थ ओजस्वितरः। सम्भार्या
गृह्णाति। ता मध्य उपदधाति। इयं वै सम्भार्यः। अस्यामेव प्रतिष्ठिता। पल्ल्वल्या
गृह्णाति। ता उपरिष्ठादपादधाति॥१०१॥

अस्मौ वै पल्ल्वल्याः। अमूष्यामेव प्रतिष्ठिता। दिक्षुपदधाति। दिक्षु वा आपेः।
अन्नं वा आपेः। अस्यो वा अन्नं जायते। यदेवास्योऽन्नं जायते। तदवर्कन्धे। तं वा
एतमरुणाः केतवो वातरशना क्रष्णयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽन्यनृत्का। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठां शतधां हि
समाहितासो सहस्रधायसमिति। शतशंश्वेव सहस्रश्च प्रतितिष्ठति। य एतमन्त्रि
चिन्तते। य उच्चेनमेवं वेद॥१०३॥

[२४]

जानुदश्मीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरुयति। अपाः सर्वत्वायां पृष्करपर्णः
कुक्मं पुरुषमिल्युपदधाति। तपो वै पृष्करपर्णम्। सत्यः कुक्मः। अमृतं पुरुषः।
एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्ये। कुर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्ये। अथो स्वर्गस्यं लोकस्य
समष्टौ। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमृतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह
संश्रस्करद्धिर्या इति। वाय्वश्च रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छुद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्मः परमजाः। इन्द्रधोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्चनितय उपदधाति।
पाङ्गोऽग्निः। यावानेवाश्चिः। तं चिन्तते। लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै

विराटा तस्या वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्योः पादः। दिशः पादः। पुरोरजा
पादः। विराज्ज्येव प्रतिंतिष्ठति। य एतम् चिनुते। य उचैन्मेवं वेदे॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय॑ तमभित पुता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे
दर्शपूर्णम् सयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुज्बिति। अथ
हृ स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यनुषङ्गं मन्यामहे। नान् वा
एतेषा वीर्योर्णि। कमङ्गिं चिनुते॥१०७॥

सात्रियमग्निं चिन्बनानः। कमङ्गिं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्बनानः। कमङ्गिं चिनुते।
नाचिकेतमग्निं चिन्बनानः। कमङ्गिं चिनुते। चातुर्होत्रियमग्निं चिन्बनानः। कमङ्गिं
चिनुते। वैश्वसुजमग्निं चिन्बनानः। कमङ्गिं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्बनानः। कमङ्गिं चिनुते। इममारुणकेतुकमङ्गिं चिन्बनान
इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणो सङ्गस्फोलयेत्। हन्त्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्ञः।

सोतर्वेदिषु क्रतुषु चिन्मीता उत्तरवेदाः ह्यग्निश्चीयते । प्रजाकां मश्चिन्मीता ॥ १०९ ॥
 प्राजापत्यो वा एषौ ऽग्निः । प्राजापत्याः प्रजाः । प्रजावान् भवति य एवं वेदा
 पशुकामश्चिन्मीता संज्ञानं वा एतत् पशुनाम् । यदापि । पशुनामेव संज्ञानेऽग्निः
 चिन्मीता पशुमान् भवति य एवं वेदा ॥ ११० ॥

वृष्टिकामश्चिन्मीता आपो वै वृष्टिः । पर्जन्यो वर्षुको भवति य एवं वेदा
 आमयावी चिन्मीता आपो वै ऐषजम् । ऐषजमेवास्मै करोति सर्वमायुरेति ।
 अभिचरङ्गश्चिन्मीता बज्रो वा आपः ॥ १११ ॥

बज्रमेव आतुक्षेयः प्रहरति स्तुपुत एनम् । तेजस्कामो यशस्कामः ।
 ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्मीता एतावद्वा वाऽस्ति यावदेवास्ति ।
 तदवरुन्धे तस्यैतद्वृतम् । वर्षाणि न धोवेत् ॥ ११२ ॥

अमृतं वा आपः । अमृतस्यानन्तरित्यै नाप्सु मूत्रपुरीषं कुर्यात् । न
 निष्ठीवेत् । न विवसनः स्नायात् । गुह्यो वा एषौ ऽग्निः । एतस्याग्नेनातिदाहाय । न

पुष्करपूर्णनि हिरण्यं वाऽधितिष्ठेत्। पुतस्याग्रेन्म्यागेहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्
नोदकस्याधातुकान्येनमोदकानि भवन्ति। अधातुका आपः। य पुतमुग्रे चिनुतो
य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रेश विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां च
आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः मग्नो मुकद्दिः। अस्माकं भूत्विता
तनुनाम्। आपुवस्व प्रपुवस्व। आण्डीभेवज् मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्।
प्रतिमुश्वस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शंरीराणयेकल्पयन्। ते ते देहं कल्पयन्तु। मा च
ते ख्यास्मं तीरिषत्। उत्तिष्ठत् मा स्वंस। अश्रीमिच्छज्ज्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य
तुमासाः। सूर्येण सुयुजोषसः। युवा सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥
देवानां पूर्योध्या। तस्यां हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको ज्योतिषाऽऽवृतः।

यो चै तां ब्रह्मणो वेदा अमृतेनाऽऽवृतां पुरीम्। तस्मै ब्रह्म चं ब्रह्मा च। आयुः
कीर्ति प्रज्ञां ददुः। विभ्राज्मानां हरिणीम्। युशसा सम्परीकृताम्। पुरः हिरण्यंयों
ब्रह्मा॥११६॥

विवेशाऽपराजिता। पशडेत्येज्यामयी। पशडेत्येनाशकी। इह चोमत्रं चान्वेति।
विद्वान्देवामुरानुभ्यान्। यत्कुमारी मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं चं
क्रियते। अग्निस्तादनुवेधति। अश्रुतासः श्रुतासश्च॥११७॥

युज्वानो येऽप्युयुज्वनं। स्वर्यन्तो नापेक्षन्ते। इन्द्रेमणि चं ये विदुः। सिकंता
इव संयन्ति। रश्मिः समुदीरिताः। अस्माल्लोकादमुष्माच। क्रृषिभिरदात्युश्रिभिः।
अपेत वीतं कि चं सर्पतातः। येऽन् स्थं पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरङ्ग्निरुक्त-
मिव्यक्तम्॥११८॥

यमो देवात्वव्यानमस्मै। नु मुण्ड्यु नुपात्वर्य। अकृष्टा ये च कृष्टजाः। कुमारोषु
कृनीनोषु। जारिणोषु च ये हिताः। रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गोषु च ये हुताः।

उमयान् पुत्रोपैत्रकान्। युवेऽहं युमराजंगान्। शतमित्रु शरदः॥३१९॥

अदो यद्वल्पि विलबम्। पितृणां च यमस्य च। वरुणस्याश्विनोरये। मरुता च
विहायंसाम्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येकास्मि सुनातनः। इति नाको ब्रह्मश्रवो
रायो धनम्। पुत्रानापो देवीरिहाऽजहिता॥३२०॥

[२७]

विशीर्णं गृध्रशीर्णं च। अपेतो निरक्षितः हेथः। परिबाधः क्षेतकुक्षम्।
निजज्ञः शबलोदरम्। स तान् वाच्यायथा सह। अये नाशय सन्दृशः।
ईर्ष्यासुये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च दीधिरे। रथेन किंशुकावता। अये नाशय
सन्दृशः॥३२१॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायता दिवस्मुत्राय मीढुषे। स नौ यवसामिच्छतु। इदं वचः
पर्जन्याय स्वराजौ। हृदो अस्त्वन्तरन्तद्युयोत। मयोभवतो विश्वकृष्णः सन्त्वस्मे।

सुपि॑प्ला ओषंधी॒देवगोपाः। यो गर्भोषंधीनाम्। गवा॑ कृणोत्यर्वताम्। पूर्जन्य॑
पुरुषीणाम्॥१२२॥

पुनंमोमैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भग्नः। पुनब्रह्मण्मैतु मा। पुनद्रविण्मैतु
मा। यन्मेऽच्य रेतः पृथिवीमस्कान्। यदोषंधी॒श्चाय्यभ॒श्चदापः। इदं तत्पुनराददे।
दीर्घायुत्वाय वर्चसो। यन्मे रेतः प्रसिद्धतो। यन्म् आजायते पुनः। तेन मामृतं
कुरु। तेन सुप्रजसं कुरु॥१२३॥

अ॒द्यस्तिरोऽधाऽजायता तव॑ वैश्वणः सदा। तिरोऽयेहि सप्तलान्नः। ये
अपोऽश्रन्ति॑ केचन। त्वाण्णि॑ मायां वैश्रवणः। रथः॑ सहस्रवन्धुरम्। पुरुश्चकः॑
सहस्राश्चम्। आस्थायायोहि नो बृलिम्। यस्मै॑ भूतानि॑ बृलिमावैहन्ति। धनं गावो
हस्ति॑ हिरण्यमध्यान्॥१२४॥

असांम् सुमतौ यज्ञियस्य। श्रियं बिभ्रतोऽनेमुखीं विराजम्। सुदृशने चै
क्रौञ्चे चै। मैनागे चै महागिरौ। शतद्वाटारगमन्ता। स॒हर्यं नगरं तव। इति
मत्रा। कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बल्लः हरेत। हिरण्यनामये वितुदये कौबेरायायं
बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नंम इति। अथ बल्लः हृत्वोपतिष्ठेत। क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः।
ब्राह्मणं वयुः स्मः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसी। अस्मात्प्रिवश्यान्नमद्भीति। अथ
तमग्निमादधीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रेयुज्ञीत। तिरोऽथा भूः। तिरोऽथा भूवः॥१२६॥

तिरोऽथा: स्वः। तिरोऽथा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्यं सोदति। अथ
तमग्निमन्थीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रेयुज्ञीत। तिरोऽथा भूः स्वाहा। तिरोऽथा भूवः
स्वाहा। तिरोऽथा: स्वः स्वाहा। तिरोऽथा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले
सर्वा आहुतीरहुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नङ्कः काले प्रेयुज्ञीत। परः सुप्तजनाद्वैषि मास्म

प्रमाद्यन्तं मात्यापयेत्। सर्वार्थः सिद्धन्तो। य एवं वेद। क्षुध्यनिदं मज्जानताम्।
सर्वार्था ने सिद्धन्तो। यस्ते विधातुको आता। ममान्तरहृदये श्रितः॥३२॥

तस्मा इमप्रापिणँ जुहोमि। स मैर्थ्यन्मा विवर्धीत्। मयि स्वाहाौ।
राजाधिराजायै प्रसह्यमाहिनै। नमौ वयं वैश्वणायै कुर्महै। स मे-
कामान्कामकामायै मह्यम्। कामेश्वरो वैश्वणो दंदातु। कुबेरायै वैश्वणायै।
महाराजायै नमः। केतवो अरणासशा ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठां शतधौ हि।
समाहितासो सहस्रधायै सम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः।
सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सुन्दरिः॥३२॥

संवर्ध्मेतद्वत् चरेत्। द्वौ वा मासो। नियमः संमासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः।
त्रिपवणमुदकोपस्पर्शी। चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्।
ओदुम्बरीभिः समिद्धिग्रन्थिः परिचरेत्। पुनर्मामेत्वान्द्वियमित्येतेन ऽनुवाकेन।

उद्धतपरिपूताभिरद्विः कार्यं कुर्वीता॥१३०॥

अस्मश्चयवान्। अग्ने वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः।
ऋतुभ्यः संवर्ध्मराय। वरुणायाकुणायेति ब्रतहोमाः। प्रवर्गर्यवदादेशाः। अरुणाः
काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानामीभिरुदकः संङ्गस्पर्शय। तमाचार्योऽद्यात्। शिवा नः शन्तमेत्योषधीरालभा
सुमडीकेति भूमिम्। एवमपवर्जे। धेनुदेहिणा। कःसं वासंश्छ क्षोमम्। अन्यद्वा
शुक्लम्। यथाशक्ति वा। एवङ्गस्वाध्यायोधर्मेण। अरण्येऽधीयोत। तपस्वी पुण्यो
भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

भद्रं कर्णभिः शृणुयाम् देवाः। भद्रं पंश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्वाः
सम्तनुभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पृष्ठ
विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्ताद्यर्थं अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बहस्पतिर्दधातु॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्न्ये नमः पृथिव्ये नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे
नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सहृ वै देवानां चासुराणां च यज्ञो प्रततावास्ता वयः स्वर्गं लोकमेष्यामो
वयमेष्याम इति तेऽसुराः सुन्त्रह्य सहस्रवाचेण ब्रह्मचर्येण तपस्वैव देवास्तेऽसुरा
अमुह्युस्ते न प्राजानःस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसुतेन वै
यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन् प्रसुतेनासुरान् पराभावयन् प्रसुतो ह वै
यज्ञोपवीतिनो यज्ञोऽप्रसुतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते यज्ञत
एत तत्समाध्योपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यज्ञेत वा यज्ञस्य प्रसुत्या अजिनं वासो
वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽव धते सुव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव
विपरीतं प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥ १॥

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रंमतिष्ठन् तान् प्रजापांतिरेणोपामंत्रयत्
 तानि वर्गमवृणीताऽऽदित्यो नो योद्धा इति तान् प्रजापांतिरब्रवीद्योधयाद्यमिति
 तस्माद्गत्तिष्ठन् ह वा तानि रक्षांस्यादित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वगात्तानि
 ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रिया उभिमत्रितेनाम्सा शाम्यन्ति तद्व ह वा एते
 ब्रह्मादिनः पूर्वमिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रिया उभिमत्रिता आपं ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति
 ता एता आपो वृश्चीभूत्वा तानि रक्षांसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं
 प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानमवध्यन्वन्त्युद्यन्तमस्तु यन्तम् आदित्यमामिष्यायन् कुर्वन्
 ब्राह्मणो विद्वाऽस्मुकलं भूद्रमश्चेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मव सन् ब्रह्माप्येति य
 एवं वेदं॥२॥

यद्वेवा देवहेळनं देवोसश्कुमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्ना मुञ्चतर्तस्यतेन
 मामिता देवो जीवनकाम्या यद्वाचाऽनुतमूदिमा। तस्मान्न इह मुञ्चत विश्वे देवाः
 सुजोषेसः। ऋतेन द्यावापृथिवी ऋतेन त्वं संरस्वति। कृतान्नः पाल्येनसो यत्किं

चानुतमूदिमा। इन्द्राग्नी मित्रावरुणे सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुञ्चन्त्वेनोसो यदन्यकृतमारिम। सुजातशः सादुत जामिशः साङ्गायसः। शः सादुत वा कर्नोयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात् लभम्साऽतवेदो मुमुक्षिः॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामुरुभ्यामष्टीवद्याः शिश्रेयदनुतं चक्रमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसो गाहपत्यः प्रमुञ्चतु चक्रम यानि दुष्कृताः। येन त्रितो अर्णवान्निर्भूत येन सूर्यं तमसो निर्मोचा। येनद्वे विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं ज्योतिषा ज्योतिरानशान आऽक्षिः। यत्कुमीदमपतीतं मध्येह येन यमस्य निधिना चरामि। उततदशे अनुणो भवामि जीवत्रेव प्रति ततो दधामि। यन्मति माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसातिकामामि त्रिते देवा दिवि जाता यदाप इमं में वरुण तत्वा यामि त्वं नो अथो म त्वं नो अथो लभम्ये अयासि॥४॥

यददीव्यनुणमहं बभूवादिथ्मना सङ्गर जनैः। अग्निर्मा तस्मादिद्रक्ष संविदानो प्रमुञ्चताम्। यद्वस्तोऽयां चक्र किल्बिषण्यक्षाणां वृथमुपजिप्रमानः।

उग्रं पश्या चं राष्ट्रभूच्चं तान्यपस्पर्सावनुदत्तामृणानि। उग्रं पश्ये राष्ट्रभूत्किल्बिषणि
 यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेत्रे ऋणानुणव इथमानो यमस्य लोके अधिरक्षुराय। अव-
 ते हेळं उद्दत्तमिमं में वरुण तत्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। मङ्गुको
 विकुंभुको निरक्ष्यथो यशं निस्वनः। तेऽपि स्मद्यक्षमनांगसो द्वाराहृमंचीचतम्।
 निर्यक्षमचीचते कृत्यां निरक्षितिं च। तेन योऽपि स्मद्यक्षात् तमस्मै
 प्रसुंभामसि। दुःशः सानुशः साम्या धणोनानुधणोनं च। तेनान्योऽपि स्मद्यक्षात्
 तमस्मै प्रसुंभामसि। सं वर्चसा पर्यंसा सन्तनुभिरगंभिः मनसा सः शिवेन-
 त्वष्टा नो अत्र विदंधातु गुयोऽनुमाई तत्वोऽपि यद्विलिष्टम्॥५॥

आयुषे विश्वतो दधदयमश्विर्वर्णयः। पुनस्ते प्राण आयाति परायक्षमः सुवामि
 तो आयुर्दा अये हृविषो जुषाणो धृतप्रतीको धृतयोनिरेधि। धृतं पीत्वा मधु चारु
 गव्यं पितेव पुत्रमुभिरक्षतादिमम्। इममधु आयुषे वर्चसे कृषि तिगममोजो वरुण-

संशिंशाधि। मातेवाऽस्मा अदिते शर्म यच्छु विश्वे देवा जरंदिर्यथाऽसंत। अभ्यायुः चि पवसु आ सुवोज्जिमिष्व च नः। आरे बोधस्व दुच्छुनाम्। अश्वे पवस्व स्वपा अस्मे वर्चे सुवीर्यम्। दधंद्रियं मयि पोषम्॥६॥

अग्निरक्षणिः पवमानः पाञ्चंजन्यः पुरोहितः। तमोमहे महाग्रथम्। अश्वे जातान्प्रणुदा नः सुपलान्प्रत्यजाताआतवेदो नुदस्व। अस्मे दीदिहि सुमना अहेक्षुभ्यर्नते स्याम त्रिवर्कुथ उद्द्वौ। सहेमा जातान्प्रणुदा नः सुपलान्प्रत्यजाताआतवेदो नुदस्व। अधिः नो श्वहि सुमनस्यमानो वयः स्याम प्रणुदा नः सुपलान्। अश्वे यो नोऽभितो जनो वृक्तो वारे जिधांसति। ताऽस्त्वं वृत्रं जहि वस्वस्मायमार। अश्वे यो नोऽभिदासंति समानो यश्च निष्ठः। तं वयः समिधं कृत्वा तुम्यमग्नेऽपि दधमसि॥७॥

यो नः शपादशोपते यश्च नः शपतः शपात। उषाश तस्मै निमुक्त सर्वं पापं समूहताम्। यो नः सुपलो यो रणो मर्तोऽभिदासंति देवाः। इधस्येव प्रक्षायते

मा तस्योच्छेषि किं चना यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि यश्च माम्।
 सर्वांस्तानेष्ये सन्त्वह याःश्चाहं द्वेष्मि ये च माम्। यो अस्मादिप्साच्च सर्वांस्तामध्यषा कुरु। सःशिंतं मे
 द्वेष्टते जनाः। निद्वाल्यो अस्मादिप्साच्च सर्वांस्तामध्यषा कुरु। सःशिंतं मे
 ब्रह्म सःशिंतं वीर्या(१)म्बलम्। सःशिंतं क्षत्रं मे जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः।
 उदेषां बाहू अंतिरमुद्वच्चो अथो बलम्। द्विष्णोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुचेयामि स्वा(१)म्
 अहम्। पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्कृः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः प्राणः पुनराकृतं
 म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्। वैश्वानरो मेऽदेव्यास्तनुपा अवबाधतां
 द्वृतिराति विश्वा॥८॥

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनुणः सङ्गेषो देवतासु। स एतान्याशान् प्रमुचन्
 प्रवेदं स नो मुश्चातु द्वृतिरातदवधात। वैश्वानरः पवयात्रः पवित्रैर्यज्ञं रमभिधावाम्याशान्
 अनोजानन्मनसा याचेमानो यदत्रैनो अव तथ्युवामि। अमी ये मुभगे दिवि
 विवृतो नाम् तारके प्रेहामृतस्य यच्छतामेतद्वद्वक्मोचनम्। विजिहीर्ष

लोकान्कृषि बन्धानुभासि बद्धकम्। योनेरिव प्रच्छुर्तो गर्भः सर्वान् पथो अनुज्ञा
सं प्रेजानप्रतिगृणीत विद्वान्प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्या अस्माभिर्दत्तं जुरसं
प्रस्तादिच्छन्ते तनुमनुसञ्चरेम॥९॥

तुतं तनुमन्वेके अनु सञ्चरन्ति येषां दुतं पित्र्यमायनवत्। अबन्वेके ददतः
प्रयच्छाहातुं चेच्छक्रवांसः स्वर्गं एषाम्। आरभेथामनु संरभेथां समानं
पन्थामवथो धृतेन। यद्वा पूर्तं परिविष्टं यद्ग्रो तस्मै गोत्रायह जायापती
संरभेथाम्। यदन्तरिक्षं पुथिर्वीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिह्वसिमा
अग्निर्मा तस्मादेनसो गारहपत्य उत्तो नेषड्हरिता यानि चकुमा भूमिर्माताऽदितिर्नो
जीनित्रं भ्रातुर्न्तरिक्षमिशस्त एनः। द्योर्नः पिता पितृयाच्छं भेवासि जामि
मित्वा मा विविष्म लोकात्। यत्र सुहार्दः सुकृतो मदन्ते विहाय रोगं
तन्वा(१) स्वायाम्। अश्लोणाङ्गैरहुताः स्वर्गे तत्र पश्येम पितरं च पुत्रम्।
यदन्नमद्यनुतेन देवा दास्यनदास्यनुत वा करिष्यन्। यद्वानां चक्षुव्यागे अस्ति

यदेव किं चं प्रतिजग्राहमश्रीमा॒ तस्मादनुणं कूणोता यदन्नमच्चि॑ बहुधा विरूपं
वासो हिरण्यमुत गामजामविमै॑ यद्वानां चक्षुष्यागे अस्ति यदेव किं चं
प्रतिजग्राहमश्रीमा॒ तस्मादनुणं कूणोता यन्मया॑ मनसा वाचा॑ कृतमेनः कदाचन।
सर्वस्मात्स्मान्मेलितो मोग्निः॑ त्वः॑ हि वेत्थं यथात्थम्॥१०॥

[६]

वातरशना हु वा क्रष्णः॑ श्रमणा॑ उज्ज्वर्मन्त्तिनो॑ बैभुवस्तानुपयो॒ उर्थमायु॒ स्ते
निलायमचरु॒ स्तेऽनुप्रविशुः॑ कूशमाणडानि॑ ताऽस्तेष्वचेविन्दञ्छृद्धयो॑ च
तपसा॑ च तानुषयो॒ उश्ववन्कथा॑ निलायं॑ चरथेति॑ त क्रष्णै॒ नश्वन्नमो॑ वोऽस्तु
भगवन्तो॒ उमिन्यो॒ मि॑ केने॑ वः॑ सपर्यमेति॑ तानुषयो॒ उश्ववन्पवित्र॑ नो॑ श्रृत
चेनोरेपसः॑ स्यामेति॑ त एतानि॑ सूक्तान्यपश्यन् यद्वा॑ देवहेळन् यददी॑ व्यञ्चणमहं
बभूवा॒ इयुष्टे॑ विश्वतो॑ दधिदित्येतेगज्यं॑ जुहुत वैश्वानराय॑ प्रतिवेदयाम॑ इत्युपतिष्ठत
यदवृचीनमेनौ॑ श्रृणहत्यायास्तस्मान्मोक्ष्याच्च॑ इति॑ त एतोर्जुहुवस्तेऽपसो॑

ज्ञवन्कर्मादिव्येत्तुर्हयात्पूतो देवलोकान्समंशुते॥११॥

[७]

कृश्माण्डेर्जुहृथाद्योऽपृत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रणहैवमेष
 भेवति योउयोनौ रेतः स्थिति यद्बाचीनमेनौ भ्रणहृत्यायास्तस्मान्मुच्यते
 यावदेनो द्वीक्षामुपैति द्वीक्षित एते संतति जुहोति संवध्मरं द्वीक्षितो
 भेवति संवध्मरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं द्वीक्षितो भेवति यो मासः
 म संवध्मरः संवध्मरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विश्शतिः गत्रीदीक्षितो
 भेवति चतुर्विश्शतिरथमासाः संवध्मरः संवध्मरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश
 गत्रीदीक्षितो भेवति द्वादश मासाः संवध्मरः संवध्मरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 पद्मात्रीदीक्षितो भेवति षड्ग्र ऋतवः संवध्मरः संवध्मरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 तिथो गत्रीदीक्षितो भेवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते
 न मांसमंश्रीयात्र लियमुपेयान्नोपर्यामीत जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य

ब्रतं यवाग् राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो सौम्येष्वरं पुतहृतं श्रेयाद्यदि
मन्येऽपदस्यामीत्योदनं धानाः सर्वे धूतमित्यनुब्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान्हु वै पृश्नीङ्गस्तपस्यमान्न ब्रह्मं स्वयम्बौद्यानेष्पत्र ऋषयोऽभवन्तदृषीणात्
तां देवतामुपातिष्ठत यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाह एतेनायजन्त
यद्यचोऽर्घ्यगोषत् ताः पर्याहुतयो देवानामभवन् यद्यज्ञेषि धूताहुतयो
यज्ञसामानि सोमाहुतयो यदथवाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्वाल्पानीतिहासान्
पुरुणानि कल्पानाथां नाराशः सीर्वदाहुतयो देवानामभवन्तामिः क्षुयं पाप्मानम-
पाप्मनपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमान्यन् ब्रह्मणः सायुज्यमपयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः सतति प्रतोयन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते देवयज्ञः
पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यदग्ने जुहोत्यपि समिधं तद्वेवयज्ञः

मन्त्रिष्ठते यत्पितृस्यः स्वधा करोत्यप्यपस्ततिंतुयज्ञः मन्त्रिष्ठते यद्भृतेष्यो बलिः
 हर्यति तद्भृतयज्ञः मन्त्रिष्ठते यद्भृत्याणेष्यो उत्तं ददौति तन्मनुष्ययज्ञः मन्त्रिष्ठते
 यज्ञस्वार्थायमधीयीतेकामप्युचं यज्ञः सामं वा तद्भृत्यज्ञः मन्त्रिष्ठते यद्भृत्यो उत्तं
 पर्येष्यः कूल्या अस्य पितृस्वधा अभिवहन्ति यद्यज्ञं विष्टुतस्य कूल्या
 यथ्मामानि सोमं एव्यः पवते यदथर्वाङ्गेष्यो मधीयो कूल्या यद्भृत्याणांतिहासान्
 पुराणानि कल्पानाथा नाराशः सीर्वदंसः कूल्या अस्य पितृस्वधा अभिवहन्ति
 यद्यज्ञो उधीते पर्येआहृतिभिरेव तद्वेवाः स्तर्पयति यद्यज्ञं विष्टुताहृतिभिर्यथ्मामानि
 सोमाहृतिभिर्यदथर्वाङ्गेष्यो मध्याहृतिभिर्यद्भृत्याणीतिहासान् पुराणानि
 कल्पानाथा नाराशः सीर्वदाहृतिभिरेव तद्वेवाः स्तर्पयति त एनं गृता आयुषा
 तेजेष्मा वर्चसा श्रिया यशस्मा ब्रह्मवर्चसेनानाद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

ब्रह्मयज्ञेन यज्ञमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामाद्वच्छिदिरेश उदीच्यां प्रागुदीच्यां

बोदितं आदित्ये दीक्षिणत उपवीयोपविश्य हस्तोवनिज्य त्रिराचांमह्मः परिमुज्यं
 सुकृदप्स्पृश्य शिरश्क्षुषी नासिके श्रोते हृदयमालम्य यत्रिगचामाति तेन ऋचः
 प्रीणाति यद्विः परिमुजाति तेन यजुःषि यथमुक्तिप्स्पृशति तेन सामानि यथम्य
 पाणि पादौ प्रोक्षति यच्छ्रश्क्षुषी नासिके श्रोते हृदयमालम्भते तेनाथवाङ्गिरसो
 ब्राह्मणानीतिहासान पुराणानि कल्पनाथां नाराशसीः प्रीणाति दर्माणां
 महद्वप्स्तीर्योपस्थं कृत्वा प्राङ्मानीनः स्वाध्यायमधीयोतापां वा एष ओषधीनां
 रसो यद्भर्मा॒ सरसमेव ब्रह्मं कुरुते दक्षिणोत्तरै पाणी पादौ कृत्वा सपवित्रावोमिति
 प्रतिपद्धत गुतद्वै यजुङ्गर्यो विद्यां प्रत्येषा वागेतत्परममक्षरं तदेतद्वचाऽभ्युक्तमृचो
 अक्षरे परमे व्योमन् यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेद्यस्तन्न वेद किमृचा किरिष्यति
 य इत्ताद्विद्यस्त इमे समासत इति त्रीनेव प्रायुङ्गं भूर्भवः स्वरित्याहृतद्वै वाचः सत्यं
 यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्गां सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पञ्चोऽर्धर्चेशोऽनवान्
 साविता श्रियः प्रसविता श्रियमेवाऽऽग्रोत्यथौ प्रजातैव प्रतिपदा छन्दांसि

प्रतीपद्यते॥१५॥

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयोत् दिवा नक्तं वेति हं स्माऽऽहं शोच आहेय
उतारण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्त ब्रजेत्याऽऽस्मीन् उत शायांनोऽधीयीतेव
स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं विद्वास्वाध्यायमधीयते नमो ब्रह्मणे नमो
अस्त्वग्रहे नमः पृथिव्ये नम् ओषधीम्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो
विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खडु वावेष आदित्यो यद्वैल्पणस्तस्मात्तर्हि
तेऽक्षिणोष्टं तपति तदेषाऽऽन्युका। चित्रं देवानामुदगादनोकं चक्षुर्मित्रस्य
वरुणस्याग्रेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्यं आत्मा जगतस्तस्युपश्चेति
स वा एष यज्ञः सुद्यः प्रतोयते सुद्यः मन्त्रिष्ठते तस्य प्राक् सायमवभूथो नमो

ब्रह्मण् इति॑ परिधानीया॒ त्रिरन्वाहाप॑ उपस्पृश्य॑ गुहानैति॑ ततो॒ यत्किं॑ च॒ ददाँति॑
सा॒ दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य॑ वा॒ पुतस्य॑ यज्ञस्य॑ मेधो॑ हविधानं॑ विद्युदग्निवृष्टिः॑ हुविः॑ स्तोनियितुर्वर्षफङ्गारो॑
यद्वस्फूर्जिति॑ सोऽनुवपद्धारो॑ वायुरात्माऽमावास्या॑ स्विष्टकृद्य॑ पुर्वं॑ विद्वान्मेधे॑
वृषपर्णिते॑ विद्योतमाने॑ स्तनयेत्यवस्फूर्जिति॑ पर्वमाने॑ वायावमावास्यायाऽ॑
स्वाध्यायमधीते॑ तपे॑ पुर्व तत्प्रयते॑ तपो॑ हि॑ स्वाध्याय॑ इल्युत्तमं॑ नाकः॑ गोहल्युत्तमः॑
समानाना॑ भवति॑ यावन्तः॑ हृ॑ वा॒ इमां॑ वितस्य॑ पुणी॑ ददेश्वर्गं॑ लोकं॑ जेयति॑
तावन्तं॑ लोकं॑ जेयति॑ भूयाः॑ सं॑ चाक्षय्यं॑ चाप॑ पुनर्मृद्युं॑ जेयति॑ ब्रह्मणः॑ सायुज्यं॑
गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य॑ वा॒ पुतस्य॑ यज्ञस्य॑ द्वावनध्यायौ॑ यद्वात्माऽशुचिर्यहेशः॑ समृद्धिदेवतानि॑

य एवं विद्वान्महारात् उपस्थुदिते ब्रजःस्तिष्ठनासौनः शयोनोरण्ये ग्रामे
 वा यावंतरमः स्वाध्यायमधीते सर्वाल्लोकाङ्गयति सर्वाल्लोकाननुणोऽनु-
 संश्वरति तदेषाभ्युक्ता। अनुणा अस्मिन्नेनुणः परस्मिम् स्तुतीये लोके अनुणः
 स्यामा। ये देवयानां उत पितृयाणः सर्वान्पथो अनुणा आक्षीयेमेत्यन्ति-
 वे जातं पाप्मा जंगाह तं देवा आहुतीभिः पाप्मानमपाध्यनाहुतीनां
 यज्ञेनां यज्ञस्य दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिश्छन्दसां
 स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायो देवपवित्रं वा एतत् योऽनुभ्युजत्यभागो
 वाचि भवत्यभागो नाके तदेषाऽभ्युक्ता। यस्मित्याज मखिविद् सखायं न
 तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीः शृणोत्यलकः शृणोति न हि प्रवेद-
 सुकृतस्य पञ्चामिति तस्मांस्वाध्यायोऽध्येतव्यो यं यं क्रतुमधीते तेन तेनास्येषं
 भवत्यश्वेषार्थोरादित्यस्य मायुज्यं गच्छति तदेषाऽभ्युक्ता। ये अर्वाङ्गत वा पुराणे
 वेदं विद्वा एसंमितो वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं तुतीयं च

हुं समिति यावतीर्वे देवता॒स्तः सर्वा॑ वेदविदि॑ ब्राह्मणे वंसन्ति॑ तस्मा॒द्वाहणोऽयो॑
वेदविद्यो॑ द्विवे दिवे॑ नमो॑स्कुर्याच्चाश्च॒लं कीर्तयेदेता॑ एव देवता॑ प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्यते॑ इव वा॑ एष प्रेव रिच्यते॑ यो॑ याजयति॑ प्रति॑ वा॑ गृह्णाति॑

याजयित्वा॑ प्रतिगृह्य वा॑ उनश्चात्रिः॑ स्वाँ॒ध्यायं॑ वेदमधीयोत् त्रिग्रां॑ वा॑ सावित्री॑
गायत्री॑मन्वाते॑चयति॑ वरो॑ दक्षिणा॑ वरेण्य॑व वरः॑ स्मृणोत्यात्मा॑ हि॑ वरः॑॥२०॥

[१६]

दुहे॑ ह वा॑ एष छन्दा॑स्मि॑ यो॑ याजयति॑ स येन॑ यजक्तुना॑ याजयेथ्मो॑उरण्यं॑
परेत्य॑ शुचो॑ देशे॑ स्वाँ॒ध्यायमैवेनमधीयनासीत् तस्यानशनं॑ दीक्षा॑ स्थानम॑पुसद्॑
आसनं॑ मृत्या॑ वाग्जुहर्मनं॑ उपभृष्टिर्थवा॑ प्राणो॑ हुविः॑ सामाँ॒ध्युः॑ स वा॑ एष
युज्ञः॑ प्राणदक्षिणो॑उन्नतदक्षिणः॑ समृद्धतरः॥२१॥

[१७]

कृतिधावंकीर्णि प्रविशति चतुर्थ्याहूर्ब्रह्मवादिनो मृक्तः प्राणेरिद्दं बलेन्
 बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतेण सर्वेण तस्यैतां प्रायांश्चिति विदां चकार
 सुदेवः कौश्यपो यो ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायाः रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय
 द्विगज्यस्योपथात् जुहोति कामावकीर्णेऽस्म्यवकीर्णेऽस्मि कामं कामाय
 स्वाहा कामाभिद्वग्धोऽस्म्यभिद्वग्धोऽस्मि कामं कामाय स्वाहेत्यमृतं वा
 आज्यमृतमेवाऽत्मन्यते हृत्वा प्रयताञ्जिः कवातिर्द्विग्निमिमञ्चयेत् सं
 माऽऽसिश्वन् मुक्तः समिद्धः सं बृहस्पतिः। सं माऽऽयमग्निः स्मिश्वत्वायुषा च
 बलेन् चाऽऽयुष्मनां करोत मेति प्रति हास्मै मुक्तः प्राणान्दधति प्रतीद्धो बलं प्रति
 बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरथ्मर्वः सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति त्रिरभिमञ्चयेत्
 त्रिष्ठ्या हि देवा योऽपृत इव मन्येत् स इत्थं जुहुयादित्यमग्निमञ्चयेत् पुनीत
 एवाऽत्मानमायुरेवाऽत्मन्यते वरो दक्षिणा वरेण्यव वरः स्पृणोत्यात्मा हि
 वरः॥२२॥

भूः प्रपंचे भुवः प्रपंचे स्वः प्रपंचे भूर्भुवः स्वः प्रपंचे ब्रह्म कोशं
 प्रपंचे उमृतं प्रपंचे उमृतकोशं प्रपंचे चतुर्जालं ब्रह्मकोशं यं मूल्यनार्थप्रश्नाति तं
 प्रपंचे देवान् प्रपंचे देवपुरं प्रपंचे परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्णणाऽहं तेजेसा
 कश्यपस्य यस्मै नमस्ताच्छिरो धर्मो मूर्धनं ब्रह्मोत्तेष्य हनुर्यज्ञोऽध्यर्य विष्णुर्हृदयं
 संवर्घ्मरः प्रजननमश्चिनौ पूर्वपादावत्रिमिष्य मित्रावरुणावपरपादावस्थिः पुच्छस्य
 प्रथमं काण्डं तत इन्द्रस्ततः प्रजापोतिरभयं चतुर्थं स वा एष दिव्यः शाक्करः
 शिशुमारस्तः ह य एवं वेदापं पुनर्मृत्यं जयति जयति स्वर्गं लोकं नाष्वनि प्रमीयते
 नापसु प्रमीयते नाशो प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लुच्छानो भवति ध्रुवस्त्वमसि
 ध्रुवस्य क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानाऽश्वेषोऽसि त्वां भूतान्युपं
 पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय नमः ॥ २३ ॥

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता॑ पुतस्यां प्रतीवसन्त्येताम्यश्च नमो नमो
 दक्षिणायै दिशे याश्च देवता॑ पुतस्यां प्रतीवसन्त्येताम्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै
 दिशे याश्च देवता॑ पुतस्यां प्रतीवसन्त्येताम्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च
 देवता॑ पुतस्यां प्रतीवसन्त्येताम्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता॑ पुतस्यां
 प्रतीवसन्त्येताम्यश्च नमो नमोऽधरायै दिशे याश्च देवता॑ पुतस्यां प्रतीवसन्त्येताम्यश्च
 नमो नमोऽबान्तरायै दिशे याश्च देवता॑ पुतस्यां प्रतीवसन्त्येताम्यश्च नमो नमो
 गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं वर्यान्ति नमो
 गङ्गायमुनयोर्मन्त्रिम्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मन्त्रिम्यश्च नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्रये नमः पृथिव्यै नम् ओषधीम्यः। नमो वृचे
 नमो वृचस्पतये नमो विषावे बहुते करोमि॥
 ॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छु योगवृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु न। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिंगातु ऐषजम्। शं नो अस्तु द्विपदौ। शं चतुर्षदौ। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः सुक। चित्तमात्यम्। वाग्वेदिः। आर्थात् बृहिः। केतों अग्निः। विज्ञातमन्त्रिः। वाक्यात्तरहोता॑ मनं उपवृत्ता। प्राणो हृषि॑। सामाङ्ग्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम् ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। आऽस्मासु नृणाम्याख्याहा॑॥ १॥

अन्वर्यः पञ्चं च॥

[१]

पृथिवी होता॑ द्यौरेष्वर्यः। रुद्रोऽग्नीत। बृहस्पतिरुपवृत्ता। वाचस्पते वाचो वीर्येण। समृततमेनायेक्ष्यसे। यज्ञमानाय वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पति: सोमं पिबतु। ज्ञजन्दिन्द्रिमिद्वियाय स्वाहा॑॥ २॥

पृथिवी होता दशा॥

अश्विरहोता॑ अश्विनोऽज्वर्य॑ त्वष्टाऽश्रीता॑ मित्र उपवर्का॑ सोमः सोमस्य
पुरोगाः॑ शुक्रः शुक्रस्य॑ पुरोगाः॑ श्रातास्त्वं इन्द्रं सोमाः॑ वातापेरहवनश्रुतः॑
स्वाहा॑॥३॥

अश्विरहोता॑॥

[३]

सूर्य॑ ते चक्षुः॑ वातं प्राणः॑ धौं पृष्ठम्॑ अन्तरिक्षमात्मा॑ अङ्ग॑ यज्ञम्॑ पृथिवी॑
शरीरः॑ वाचस्पतेऽच्छिद्रया॑ वाचा॑ अच्छिद्रया॑ जुह्वा॑ द्विवि॑ द्वैवावृथ॑ होत्रा॑
मरेयस्व॑ स्वाहा॑॥४॥

सूर्य॑ ते नव॑॥

[४]

महाहविरहोता॑ सत्यहविरख्यर्य॑ अच्युतपाजा॑ अश्रीता॑ अच्युतमना॑ उपवर्का॑
अनाधुष्यश्वाप्रतिधुष्यश्वं यज्ञस्याभिगरो॑ अयास्य॑ उद्ग्राता॑ वाचस्पते॑ हृद्विधे॑
नामन्। विधेमं॑ ते नामं। विधेस्त्वमस्माकं॑ नामं। वाचस्पति॑ सोमेमपात्। मा॑
दैव्यस्तनुश्छेदि॑ मा मनुष्यो॑ नमो॑ दिवो॑ नमः॑ पृथिव्यै॑ स्वाहा॑॥५॥

अपाञ्चोर्णि च॥

वाग्धोता० दीक्षा पली० वातो॒ञ्च्वर्यः० आपो॒ञ्चिगरः० मनो॑ हृविः० तपसि
जुहोमि० भूर्जः॒ सुवः० ब्रह्म॑ स्वयम्भु० ब्रह्मणे॒ स्वयम्भुवे॒ स्वाहा॑॥६॥

वाखोता॑ नव॑॥

ब्राह्मण एकहोता० स यज्ञः० स में ददातु प्रजां पृश्न्युष्टि॑ यशो॑। यज्ञश्च मे
भूयात्। अंग्रेष्ट्विहोता० स भूर्ता॑। स में ददातु प्रजां पृश्न्युष्टि॑ यशो॑। भूर्ता॑ च मे
भूयात्। पृथिवी त्रिहोता० स प्रतिष्ठा॑॥७॥

स में ददातु प्रजां पृश्न्युष्टि॑ यशो॑। प्रतिष्ठा च॑ मे भूयात्। अन्तरिक्षं चतुर्होता॑
स विष्णः०। स में ददातु प्रजां पृश्न्युष्टि॑ यशो॑। विष्णश्च मे भूयात्। वायुः पञ्चहोता॑
स प्राणः०। स में ददातु प्रजां पृश्न्युष्टि॑ यशो॑। प्राणश्च मे भूयात्॥८॥

चन्द्रमा॑ः पङ्कोता॑। स ऋतून्कल्पयाति। स में ददातु प्रजां पृश्न्युष्टि॑ यशो॑।
ऋतवश्च मे कल्पन्ताम्। अन्नं सप्तहोता॑। स प्राणस्य प्राणः०। स में ददातु प्रजां
पृश्न्युष्टि॑ यशो॑। प्राणस्य च मे प्राणो भूयात्। घौरष्टहोता॑। सो॒ञ्जाधृष्यः०॥९॥

[५]

स मैं ददातु प्रजा० पृश्नपृष्ठि॑ यशः। अनाधृत्यश्च॑ भूयासम्। आदित्यो नवंहोता।
स तेजस्वी। स मैं ददातु प्रजा० पृश्नपृष्ठि॑ यशः। तेजस्वी च॑ भूयासम्।
प्रजापौतिर्देशंहोता। स इदः सर्वम्। स मैं ददातु प्रजा० पृश्नपृष्ठि॑ यशः। सर्वं च
मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च॑ मे भूयादनाधृत्यः सर्वं च मे भूयात्॥

आश्रिर्जुर्मिः। सविता स्तोमैः। हन्त्रै॒ उकथामदैः। मित्रावरुणावाशिषा॑
आङ्गिरसो धिष्णोयेरश्चिमिः। मरुतः सदोहविर्धनाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीमिः।
ओषधयो बृहिषाँ॑ अदितिर्वद्या। सोमो दीक्षयाँ॑॥११॥

लघुर्जेनो॑ विष्णुर्यजेनो॑ वसंव आज्येनो॑ आदित्या दक्षिणामिः। विश्वे देवा
ऊर्जा॑। पृष्ठा स्वंगाकारेणो॑ बृहस्पतिः पुरोधयो॑ प्रजापौतिरुद्रीथेनो॑ अन्तरिक्षं
पूर्वित्रेणा॑ वायुः पात्रैः। अहः श्रद्धया॑॥१२॥

दीक्षया पात्रेरेकं च॥

सेनेन्द्रस्य। धेनुं बहुस्पतैः। पृथ्यां पृष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा सोमस्य।
पृथिव्यंगे। वसुनां जायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक। आदित्यानां जगती।
विष्णोरनुष्टुक॥१३॥

वरुणस्य विगद। युजस्य पुङ्कः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः
प्रसूति। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी। क्रष्णाणामरुन्धती। पूर्जन्यस्य
विद्युत। चतस्रो दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च कृषिश्च वृष्टिश्च।
त्विषि श्वापंचितश्च। आपश्वौषधयश्च। ऊर्के मूनूतो च देवानां पत्रयः॥१४॥

अनुष्टुपिदिशः पद्म॥

देवस्य ला सवितुः प्रसवो अश्विनोर्बहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि।
राजा ल्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनोमृतल्वमश्याम्। वर्यो
द्वात्रो मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रो क इदं कस्मा अदात। कामः कामाय। कामो
दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामः सुमुद्रमाविशा। कामैन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै
पुषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरुमः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय
गाम। वरुणायाश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥३६॥

मनवे तत्पम्। लघुज्ञाम्। पूषोऽविम्। निरऋत्या अश्वतरगद्भौ। हिमवतो
हस्तिनम्। गृन्धवर्षफस्याम्यः। स्नगलं करणे। विश्वेष्यो देवेष्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्।
ब्रह्मण ओदनम्। सुमुद्रायापः॥३७॥

उत्तानायाङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रलथा नाकुमारुहता
दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्ममिः। स पूर्ववज्जनयज्ञत्वे धनम्। सुमानमंज्ञा
परियाति जागृतिः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय रथम्।
तेनोमृतत्वमश्याम्। वयो दात्रो मयो मह्ममस्तु प्रतिग्रहीत्रो॥३८॥

क इदं कस्मा अदात। कामः कामाय। कामै दाता। कामः प्रतिग्रहीता।
कामः समुद्रमा विशा। कामैन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै। पुषा ते काम दक्षिणा।

उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥ १३॥

द्रुता पुरुषपः प्रतिगृहीते नवं च॥

[१०]

सुवर्णं धर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्यात्मानं दशधा चरन्तम्। अन्तः समुद्रे
मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्विन्दूशोहोतारमणे। अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्।
एकः सन्बहुधा विचारः। शुतः शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति।
सर्वे होतारे यत्रैकं भवन्ति। समानसीन आत्मा जनानाम्॥ २०॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम् सर्वात्मा। सर्वाः प्रजा यत्रैकं भवन्ति।
चतुर्होतारे यत्रैकं सम्पदं गच्छन्ति देवैः। समानसीन आत्मा जनानाम्। ब्रह्मेन्द्रमणिं
जगतः प्रतिष्ठाम्। दिव आत्मानः सवितारं बृहस्पतिम्। चतुर्होतारं प्रदिशोऽनु-
कुसम्। वाचो वीर्यं तप्साऽन्विन्दत्। अन्तः प्रविष्टः कर्तारमेतम्। ल्वष्टारः रूपाणि-
विकुर्वन्ते विपश्चिमा॥ २१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुर्होतणामात्मानं कवयो निचिक्युः। अन्तः प्रविष्टं कर्तारिमेतम्। देवानां बन्धु निहितं गुहासु। अमृतेन कुसं यज्ञमेतम्। चतुर्होतणामात्मानं कवयो निचिक्युः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः। विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्यात्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामाद्यं प्रजानाम्॥ २२॥

इन्द्रः राजानः मवितारमेतम्। वायोग्यात्मानं कवयो निचिक्युः। यश्मिन्शमीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। य औण्डकोशे भुवनं बिभर्ति। अनिर्भिणः सन्नथं लोकान् विचष्टे। यस्याण्डकोशः शुभ्रमाहः। प्राणमुल्बम्। तेनं कुसोऽमृतेनाहमस्मि। मुख्यं कोशः रजसा परीवृतम्। देवाना वसुधार्नं विराजम्॥ २३॥

अमृतस्य पूर्णानामुं कुलां विचक्षते। पादः पङ्गोत्तुर्न किलाविविष्मे। येन्तर्वः पञ्चयोत कुसाः। उत वा पङ्गा मनसोत कुसाः। त ए पङ्गोतारमृतुभिः कल्पमानम्।

ऋतस्य पूर्वे कवयो निपान्ति। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। अन्तश्चन्द्रमसि मनसा
चरन्तम्। सुहैव मन्तं न विजानन्ति देवाः। इन्द्रस्यात्मानः शतधा चरन्तम्॥२४॥

इन्द्रो गजा जगतो य ईशो। सप्तहोता सप्तथा विक्षः। परेण तनुं
परिषिद्ध्यमानम्। अन्तरादित्ये मनसा चरन्तम्। देवानां हृदये ब्रह्मान्विन्दत्।
ब्रह्मेतद्ब्रह्मण उज्ज्वभार। अकेऽशोतन्तः सरिरस्य मध्ये। आ यस्मैन्वस्त परेवः।
मेहन्ति बहुलाङ् श्रियम्। बहुश्वामिन्द्र गोमतीम्॥२५॥

अच्युतां बहुलाङ् श्रियम्। स हरिवसुवित्तमः। पेरुरिन्द्रोय पिन्वते। बहुश्वामिन्द्र
गोमतीम्। अच्युतां बहुलाङ् श्रियम्। मध्यमिन्द्रे नियच्छतु। शतः शता अस्य
युता हरीणाम्। अर्बाङा यातु वसुभी रुश्मिरिन्द्रः। प्रमःहेमाणो बहुलाङ् श्रियम्।
रुश्मिरिन्द्रः सविता मे नियच्छतु॥२६॥

धूतं तेजो मधुमदिन्द्रियम्। मध्ययमश्रीर्थातु। हरिः पतङ्गः पट्टरी सुपूर्णः।
दिविक्षयो नभसा य एती। स न इन्द्रः कामवरं देशतु। पञ्चां चक्रं परिवर्तते

पृथुं हिरण्यज्योतिः सरिरस्य मध्यैः अजस्रं ऊयोतिर्भिसा सर्पदेति स त इन्द्रः
कामवरं ददातु। सुस युञ्जन्ति रथमेकचक्रम्॥२७॥

एको अश्वो वहति सप्तनामा। त्रिनाभिं चक्रमजरमनवम्। येनमा विश्वा भुवनानि
तस्थुः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रैः। तपो दीक्षामृषयः सुवर्दिदः। ततः क्षत्रं बलमोजश्च
जातम्। तदस्मै देवा अभि सन्नेमन्तु। श्वेतश्च रश्मिं बोभुज्यमानम्। अपां नेतारं
भुवनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः। शतश्च सुहस्राणि
प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः। परि सर्वमिदं जगत्। प्रजां
पशून्यनानि। अस्माकं ददातु। श्वेतो रश्मिः परि सर्वं बभूवा। सुवृन्मह्यं पशून्
विश्वरूपान्। पतङ्गमुक्तमसुरस्य मायया॥२९॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षते। मरीचीनां
पृदमिल्लिति वेधसः। पतङ्गो वाचं मनसा बिभति। तां गन्धर्वोऽवद्वद्भर्मे अन्तः।

तां द्योतेमानाऽ स्वर्यं मनीषाम्। ऋतस्य पुदे कवये निपान्ति। ये ग्राम्याः पुशवौ विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ताऽ अग्ने प्रमुमोरु देवः॥३०॥
 प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। वीतऽ स्तुकस्तुके। युवमस्मासु नियच्छतम्। प्रे यज्ञपतिनिरा। ये ग्राम्याः पुशवौ विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः।
 तेषां सप्तानामिह गन्तिरस्तु। गायस्पोषाय सुप्रजास्त्वायं सुवीर्याय। य ओरण्याः पुशवौ विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ताऽ अग्ने प्रमुमोरु देवः।
 प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। इडाये मृतं धृतवच्चराचरम्। देवा अन्विन्दन्नुहा हितम्। य ओरण्याः पुशवौ विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह गन्तिरस्तु। गायस्पोषाय सुप्रजास्त्वायं सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनाना विकृतं विपश्च प्रजाना वसुधार्णा विशज्जं चरन्ते गोमती मे नियच्छतेकरकं व्यौमानायाः देव एकरूपा अस्ते च॥

सुहस्रशीर्षा पुरुषः। सुहस्राक्षः सुहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा

अत्योत्तिष्ठशाङ्गलम्। पुरुषं पुरुषे च सर्वम्। यज्ञतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः।
यदन्नेनातिरोहति। एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायांश्च पुरुषः॥ ३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादेस्यामृतं दिवि। त्रिपादृष्टं उदैत्पुरुषः।
पादोऽस्येहामेवात्मनः। ततो विष्वद्विक्रमता। साशनानशने अभिमा। तस्माद्विराङ्गजायत
विशाजो अधि पूरुषः। स जातो अत्योरिच्यत। पश्चाद्विमिमथो पुरः॥ ३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमत्वत। वसन्तो अस्यासीदाज्यम्। ग्रीष्म इष्ठः
शरद्धविः। सुसास्यासन्परिधयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः।
अबध्न्युरुषं पुशुम्। तं यज्ञं बरहिषि प्रौक्षन्। पुरुषं जातमप्रतः॥ ३४॥

तेन देवा अयंजन्त। साध्या क्रष्णयश्च चो। तस्माद्यज्ञाथ्मवृहतः।
सम्मृतं पृषदाज्यम्। पुशुःस्ताःश्चके वायव्यान्। आरण्यान्गाम्याश्च चो।
तस्माद्यज्ञाथ्मवृहतः। ऋचः सामानि जज्ञे। छन्दांस्मि जज्ञे। तस्मात्।

यज्ञस्तस्माद्यज्ञता॥ ३५॥

तस्मादश्वा अजायन्ता ये के चोभयादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मा॑त्। तस्मा॑ज्ञाता
अंजावयोः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कृतिधा व्योकल्पयन्। मुखं किमेस्य कौ बाहु। कावृल
पादावृच्येतो। ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहु गंजन्यः कृतः॥३६॥

ऊरु तदेस्य यद्वैश्योः। पञ्चां शूद्रो अंजायता चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः
मुख्ये अजायता मुखादिन्द्रशाश्विश्च। प्राणाद्वायुरजायता नाम्या आसीदन्तरिक्षम्।
श्रीष्णो द्योः समवर्तता पञ्चां भूमिदिशः श्रोत्रात्। तथा लोकां अकल्पयन्॥३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु परे। सर्वाणि रूपाणि
विचित्य धीरेः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्तौ। धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार। शकः
प्रविद्वान्नादिशश्वतस्मः। तमेवं विद्वान्मृतं इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते।
यज्ञेन यज्ञमयजन्ता देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः
सचन्ते। यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः॥३८॥

पूरुषः पुरोऽप्तोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नाम् द्वे चं (ज्यायान्निधि पूरुषः। अन्यत्र पुरुषः॥)॥

अऽन्धः समूर्तः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः समवर्तीताधि। तस्य त्वष्टा
विदध्दप्रभेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्।
आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेव विद्वान्मृतं इह भवति। नान्यः पन्था
विद्यते यन्नाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अुजायमानो बहुथा विजायते॥३१॥

तस्य धीरः परेजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिष्ठन्ति वेधसः। यो देवेय
आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वे यो देवेयो जातः। नमो लूचाय ब्राह्मणे।
रुचं ब्राह्मं जनयन्तः। देवा अग्ने तदश्ववन्। यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा
अस्मवशे। हीशं ते लक्ष्मीशं पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वा नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ
व्यातम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण। सर्वं मनिषाण॥४०॥

जायते वर्षे सूर्य च॥

[१३]

भूर्ता सन्त्रियमाणो विभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः। यदा भारं तन्द्रयते
स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तमेति। तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भूर्ति तम्

गोमारंमाहुः। स भूतो श्रियमाणो बिभर्ति। य एन् वेदं सृत्येन भर्तुम्। सृद्धो जातमुत
जहात्येषः। उतो जरन्तु न जहात्येकम्॥४१॥

उतो बहुनेकमहंजहारा अतंक्रो देवः सद्मेव प्रार्थः। यस्तद्वद् यतं आबूवाँ
सृन्धां च याऽ संदधे ब्रह्मणैषः। रमंते तस्मिन्नुत जीर्णे शयानो। नैनं जहात्यहं
सु पृष्ठेषु। त्वामापो अनु सर्वश्चरन्ति जानतीः। वथ्सं पर्यसा पुनानाः। त्वमाग्निः
हृव्यवाहुः समिन्न्द्रो। त्वं भूता मातृरिष्वा प्रजानाम्॥४२॥

त्वं यज्ञस्त्वमुवेवासि सोमः। तवं देवा हृव्यमायन्ति सर्वौ। त्वमेकोऽसि
बहुननुप्रविष्टः। नमस्ते अस्तु सुहवो म एधि। नमो वामस्तु शृणुतः हृवं मे
प्राणापानावजिरः सुश्रवन्तौ। हृयांमि वां ब्रह्मणा तुर्तमेतम्। यो मां द्वैषि तं जहितं
युवाना। प्राणापानौ संविदानौ जहितम्। अमृष्यासुनामा सङ्गसाथाम्॥४३॥

तं मै देवा ब्रह्मणा संविदानौ। वथाय दत्तं तम्हः हनामि। असंज्ञजान सत
आबूवा। यं यं जजान स उं गोपो अस्या। यदा भारं तन्द्रथं स भर्तुम्।

पुरास्यं भारं पुनरस्तमेति। तद्वै त्वं प्राणो अंभवः। मुहान्मोगः प्रजापतेः। भुजं किरिष्यमाणः। यद्देवान्नाणयो नवौ॥४४॥

एकं प्रजानाङ्गसाथं नवौ॥

हरिः हरन्तमनुयन्ति देवाः। विश्वस्येशां वृष्मं मतीनाम्। ब्रह्म सर्लपमनुमेदमागात्। अयंतं मा विवेधीविक्रमस्व। मा छिंदो मृत्यो मा चेधीः। मा मे बलं विवेहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे शिरिष आयुरुप्रा। नृचक्षेसं त्वा हृविषो विधेमा। सुद्यश्चकमानाय। प्रवेपानाय मृत्यवै॥४५॥

प्रास्मा आशां अशृणवन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे काम् आगात्। हृदयाङ्गदेयं मृत्योः। यद्मीषामदः प्रियम्। तदैत्प्रमामिनि। परं मृत्यो अनु पर्हि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृणुते तैः ब्रवीमि। मा नः प्रजाः शीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्वं मनसा वन्द्मानः। नाधंमानो वृष्मं चर्षणीनाम्। यः प्रजानोमेकराणमानुषीणाम्। मृत्युं यंजे प्रथमजामृतस्यै॥४६॥

मृत्यवै वीरांश्चत्वारै च॥

तु गणीर्विश्वदेशतो ज्योतिष्कृदंसि सूर्या विश्वमा भाँसि रोचनम्।
उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा आजस्वत् एष ते योनि: सूर्याय त्वा
आजस्वते॥४७॥

आ प्योपस्व मदिन्तम् सोम् विश्वाभिरुतिभिः। भवो नः सुप्रथस्तमः॥४८॥

ईयुषे ये पुर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुपसं मत्यासः। अस्माभिरु नु
प्रतिचक्ष्योऽभूदो ते यान्ति ये अपशीषु पश्यान्॥४९॥

ज्योतिष्टर्ती त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि ज्योतिर्विदं त्वा
सादयामि भास्वती त्वा सादयामि ज्वलन्ती त्वा सादयामि मल्ललभवन्ती त्वा
सादयामि दीप्यमानां त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजंसां त्वा सादयामि

बृहञ्जोतिषं त्वा साद्यामि बोधयेत्तीं त्वा साद्यामि जाग्रेत्तीं त्वा साद्यामि॥५०॥

प्रयासाय स्वाहोऽज्यासाय स्वाहो वियासाय स्वाहो संयासाय स्वाहोऽद्यासाय
स्वाहोऽवयासाय स्वाहो शुचे स्वाहा शोकाय स्वाहो तप्यत्वे स्वाहा तपते स्वाहा
ब्रह्महत्याये स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

चित्तं सन्तानेन भवं यक्रा रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिः स्थूलहृदयेनाग्निः
हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मतमाम्यां महादेवमन्तः पार्श्णोषिष्ठनं
शिङ्गीनिकोशयाम्याम्॥५२॥

[२०]

तच्छुं योगवृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्त्रियस्तु नः।

[२१]

स्वस्तिमानुषेयः। ऊर्ध्वं जिंगात् भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदैः। शं चतुष्पदे। ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो वाचे या चौदिता या चानुदिता तस्ये वाचे नमो नमो वाचे नमो
 वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मत्रकृद्यो मत्रपतिभ्यो मा मामृषयो मत्रकृतो मत्रपतयः
 परद्विमाहमृषीन्मत्रकृतो मत्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्ता जुषा
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
 शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं बौद्ध्ये भुवनं बौद्ध्ये तेजों बौद्ध्ये यशों बौद्ध्ये तपों
 बौद्ध्ये ब्रह्मं बौद्ध्ये सूलं बौद्ध्ये तस्मा अहमिदमपस्तरणमुपस्तण उपस्तरणं मे
 प्रजायै पश्ननां भूयाइपस्तरणमहं प्रजायै पश्ननां भूयासं प्राणापानो मृत्योर्मा पातं
 प्राणापानो मा मा हासिषं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि
 मधुमर्तीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रेषण्यां मनुष्यैयुस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
 पितरोऽनुमदन्तु। ओं शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वाचे या चौदिता या चानुदिता तस्ये वाचे नमो नमो वाचे नमो

वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः
 पराद्माहमृषीमन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तु जुषा
 देवेभ्यः शर्म मे द्योः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च मूर्यश्च
 शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भूवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
 वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सूल्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तुण उपस्तरणं मे
 प्रजायै पशुनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशुनां भूयासं प्राणापानो मूल्योर्मा पातं
 प्राणापानो मा मा हासिषं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि
 मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्या मनुष्यैः्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
 पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

युञ्जते मनं उत युञ्जते धियं। विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि होत्रा दधे
 वयनाविदेक इता मही देवस्य मवितुः परिष्टिः। देवस्य त्वा मवितुः प्रस्वेष

अभ्येनोर्बाहुभ्याम्। पूज्णो हस्ताभ्यामादेऽ। अप्रिंरसि नारिरसि। अखरकहेवेयः।
उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहो उप प्रथन्तु मुरुतः सुदानवः। इन्द्रं प्राशूर्भवा सचाँ। प्रेतु
ब्रह्मणस्पतिः। प्र देव्येतु सुनुता॑। अच्छा॑ वीरं नर्य॑ पुङ्करोधसम्। देवा युजं नयन्तु
नः। देवी॑ द्यावापृथिवी॑ अनु॑ मे मः साथाम्। क्रह्यासमद्या। मखस्य शिरः॥३॥

मखाय॑ त्वा। मखस्य॑ त्वा शीर्जो। इयत्यग्रं आसीः। क्रह्यासमद्या। मखस्य
शिरः। मखाय॑ त्वा। मखस्य॑ त्वा शीर्जो। देवी॑ वर्गीरस्य भूतस्य॑ प्रथमजा क्रतावरीः।
क्रह्यासमद्या। मखस्य शिरः॥४॥

मखाय॑ त्वा। मखस्य॑ त्वा शीर्जो। इन्द्रस्यौजोऽसि। क्रह्यासमद्या। मखस्य
शिरः। मखाय॑ त्वा। मखस्य॑ त्वा शीर्जो। अग्निजा ओसि प्रजापते रेतः।
क्रह्यासमद्या। मखस्य शिरः॥५॥

मखाय॑ त्वा। मखस्य॑ त्वा शीर्जो। आयुर्धिहि प्राणं धौहि। अपानं धौहि व्यानं

धेहि। चक्षुर्धृहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि।
मां धेहि मर्ति धेहि। मर्युं त्वा मरुला केरोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पुद स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैषुभेन त्वा छन्दसा करोमि।
जागोतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य रास्त्राऽसि। ओदीतिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्क-
छन्दसा। मूर्यस्य हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पृते शिरं कृतावरीरक्ष्यामस्मद् मुखस्य शिरः शिरोऽसि नवं च॥ [२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदंसि। वरुणस्त्वा धृतब्रं आधृपयतु। मित्रावरुणयोधुर्वेण
धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। उज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं मंहिना
दिवम्। मित्रो बैभूव सुप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य मानसिम्। द्युमं चित्रश्रवस्तमम्। सिष्यै
त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वप्तु। सुपाणि: स्वंजुरिः। सुबाहुरुत शत्त्वा। अपद्यमानः
पृथिव्याम्। आशा दिश् आ पृण। उत्तिष्ठ वृहन्मवा॥९॥

उद्धर्वस्तिष्ठवस्त्वम्। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्षे। कृजवे त्वा। साधवे त्वा।
 सुक्षित्ये त्वा भूत्यै त्वा। इदमहममुमामुष्यायणं विशा पशुभिर्बहुवर्चसेन पर्युहामि।
 गायत्रेण त्वा छन्दसाऽऽच्छृणद्वा। त्रैष्टमेन त्वा छन्दसाऽऽच्छृणद्वा। जागतेन त्वा
 छन्दसाऽऽच्छृणद्वा। छुणते त्वा बाक। छुणते त्वोर्क। छुणते त्वा हृविः। छुन्धि
 वाचम्। छुन्ध्युर्जम्। छुन्धि हृविः। देवं पुरश्चर सुगच्छासं त्वा॥१०॥

पृथिवी भूव वाख्यदृ॥

[३]

ब्रह्मन् प्रवगर्येण प्रचारिष्यामः। होतर्धर्ममिष्टहि। अभीद्रोहिणौ पुरोडाशावधिश्रया।
 प्रतिप्रस्थातर्विहर। प्रस्तोतः सामानि गाय। यजुर्युक्तं सामोभिरातेखन्त्वा।
 विश्वेदवेनुमतं मुकुद्धिः। दीक्षिणाभिः प्रततं पारशिष्युम्। स्तुभो वहन्तु
 सुमनस्यमानम्। स नो रुचं धेह्यहृणीयमानः। भूर्वः सुवः। ओमिन्द्रवन्तः
 प्रचरता॥११॥

अहोगीयमाने द्वे च॥

[४]

ब्रह्मन्मन्त्रीरिष्यामः। होतेर्यमभिष्ठिः। युमायं त्वा मध्यायं त्वा। सूर्यस्य हरसे
त्वा। प्राणाय स्वाहा॑ व्यानाय स्वाहा॑ उपानाय स्वाहा॑। चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा॑
मनसे स्वाहा॑ वाचे सरस्वत्ये स्वाहा॑। दक्षाय स्वाहा॑ क्रतव्ये स्वाहा॑। ओजसे स्वाहा॑
बलाय स्वाहा॑। देवस्त्वा॑ सविता मध्योऽनक्तु॥१२॥

पृथिवीं तपसमायस्व। अविर्गसि शोचिरसि ज्योतिरसि तपोऽसि।
संस्कौदस्व मुहा॑ असि। शोचस्व देववीतमः। विष्ममस्ते अरुषं भियेष्य। मृज
प्रशस्तदशतम्। अअन्ति यं प्रथयन्तो न विप्रा॑। वपावन्तं नाश्रिन् तपन्तः।
पितुर्न पुत्र उपसि प्रेष्ठः। आ धर्मो अग्रेमृतयन्नसादीत्॥१३॥

अनाधुष्टा पुरस्तोता अग्रेशधिपत्ये। आयुर्मे दा॑। पुत्रवती दक्षिणतः।
इन्द्रस्याधिपत्ये। प्रजां मे दा॑। सुषदा॑ पश्चात्। देवस्य सवितुशधिपत्ये। प्राणं मे
दा॑। आश्रीतिरुत्तरः॥१४॥

मित्रावरुणयोराधिपत्ये। श्रोत्रं मे दा॑। विध्यतिरुपरिष्ठात्। बहस्पतेराधिपत्ये।

ब्रह्मे मे दा: क्षत्रं मे दा:। तेजोः मे धा वर्चो मे धा:। यशोः मे धास्तपौ मे धा:।
मनोः मे धा:। मनोरक्षोऽसि भूरिपुत्रा। विश्वांशो मा नाश्वांशः पाहि॥१५॥

मूपसदा॑ मे भूया मा मा॑ हि॒ सी॑:। तपोष्वंशे अन्तराः अमित्रान्।
तपाशः समरुपः परस्या। तपोवस्मो चिकितानो अचित्तान्। वि॑ ते तिष्ठतामृजगा॑
अयासः। चित्तः स्थ परिचित्तः। स्वाहा॑ मुरुद्धिः परिश्रयस्वा मा ओसि। प्रमा॑
ओसि। प्रतिमा ओसि॥१६॥

सम्मा ओसि। विमा ओसि। उन्मा ओसि। अन्तरिक्षस्यान्तरिर्सि। दिवं
तपंसामायस्वा। आभिर्गम्भिर्यदतो न ऊनम्। आप्योय्य हरिवो वर्धमानः। यदा
स्तोतृष्यो महि॑ गोत्रा रुजासि॑। भूयिष्ठमाजो अथ॑ ते स्यामा। शुक्रं ते अन्यद्युजतं
ते अन्यता॥१७॥

विषुल्पे अहंनी द्यौरिकासि। विश्वा हि माया अव॑सि स्वधावः। भूद्रा ते॑ पूषत्रिह
रातिरस्तु। अरह॑न्बिभर्मि सायंकानि॑ धन्वा। अरह॑ निष्कं यंजतं त्रिशूलपम्। अरह॑

निदन्देयसे विश्वमव्युवम्। न वा ओर्जीयो रुद्रं त्वदेस्ति। गायत्रमंसि। त्रैष्टममसि।
जागतमसि। मधु मधु मधु॥१८॥

अनुकूलादित्यतः पाहि प्रतिमा औसि यज्ञतन्त्रे अन्यज्ञागतमस्येकं च॥

[५]

दशं प्राचीदशं भासि दक्षिणा। दशं प्रतीचीदशं भास्युदीचीः। दशोर्धा भासि
सुमनस्यमानः। स नो रुचं धेह्यहणीयमानः। अग्निष्ठा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयत्
गायत्रेण छन्दसा। स मा॑ रुचितो रोचय। इन्द्रस्त्वा रुद्रेदक्षिणतो रोचयत् त्रैष्टमेन
छन्दसा। स मा॑ रुचितो रोचय। वरुणस्त्वादित्यैः पश्चाद्रोचयत् जागतेन छन्दसा।
स मा॑ रुचितो रोचय॥१९॥

द्युतानस्त्वा माझतो मुकुद्धिरुतरतो रोचयत्वानुद्धमेन छन्दसा। स मा॑ रुचितो
रोचय। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैदवेष्टपरिष्ठाद्रोचयत् पाङ्गेन छन्दसा। स मा॑ रुचितो
रोचय। रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्टसि। रोचिषीयाहं मनुष्येषु। सम्राज्ञर्म रुचितस्त्वं
देवेष्टायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यांसि। रुचितोऽहं मनुष्येष्टायुष्माऽस्तेजस्वी

ब्रह्मवर्चसी भूयासम्। रुग्णसि। रुचं मर्ये धेहि॥२०॥

मयि रुक्ता दशो पुरस्ताद्रोचसो। दशो दक्षिणा। दशो प्रत्यङ्क। दशोदङ्क। दशोधर्वो
भौमि सुमनस्यमानः। स नः समाडिप्पूर्जे धेहि। वाजी वाजिने पवस्व। रोचितो
घर्मो रुचीय॥२१॥

रोचय धेहि नवं च॥

[६]

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्। आ च परं च परिथिमिश्रन्तम्। स सुधीचीः
स विष्णुर्वसानः। आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीः। मधु माघीःयां मधु
माधूचीभ्याम्। अनु वा देववीतये। समिश्रिग्निं गता सं देवेन सवित्रा। सं
मूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्रिस्तपंसा गता सं देवेन सवित्रा। सं मूर्येणागेचिष्ठ। धर्ता दिवो
विभासि रजसः। पृथिव्या धर्ता उरोन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्।
अमर्त्यस्तपोजा। हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा मूर्ये त्वा॥२३॥

उद्धर्मिममोऽवरं कृथि। दिवि देवेषु होत्रा यच्छ। विश्वासां भुवां पतो विश्वस्य
भुवनस्पते। विश्वस्य मनस्सपते। विश्वस्य वचस्सपते। विश्वस्य तपस्सपते।
विश्वस्य ब्रह्मणस्पते। देवशूल्वं देव धर्म देवान्पाहि। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ
देवायुवम्॥२४॥

गर्भे देवानाम्। पिता मंतीनाम्। पतिः प्रजानाम्। मतिः कवीनाम्। सं
देवो देवेन्द्रं सवित्रा यतिष्ठ। सं सूर्योणालक्त। आयुर्दस्त्वमस्मयं धर्म वर्चोदा
अंसि। पिता नोऽसि पिता नो बोध। आयुर्धास्तनुधाः पंयोधाः। वर्चोदा वौशिवोदा
द्रविणोदाः॥२५॥

अन्तरिक्षम् उरोर्बर्षीयान्। अशीमहि ल्वा मा मा हिःसीः। लवमंगे
गृहपतिर्विशामंसि। विश्वासां मानुषीणाम्। शतं पूर्मिर्यविष्ट पाह्यःहेसः।
समेष्टारः शतः हिमाः। तन्द्राविणः हार्दिवानम्। इहैव गतये सन्तु। लवषीमती
ते सपेय। सुरेता रेतो दधाना। वीरं विदेय तव सन्दृशी। माहः रायस्पोषेण

वि योषम्॥ २६॥

गोचरे मूर्याय त्वा देवायुवं द्रविणोदा धर्णा द्वे च॥

[७]
देवस्य त्वा सवितुः प्रस्वो अश्विनोर्बहुभ्याम्। पूजो हस्ताभ्यामाददे
अदित्ये राज्ञासि। इडं एहि। अदित् एहि। सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि॥ २७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैङ्। पूषा त्वोपावसूजता। अश्विन्यां प्रदापय।
यस्ते स्तनः शशयो यो मंयोभः। येन विश्वा पुष्ट्यसि वार्याणि। यो रुक्षथा वसुविद्यः
मुदत्रः। सरस्वति तमिह धातवेकः। उम्मे घर्मः शिरःषा। उम्मे घर्म पाहि॥ २८॥

घर्मर्यं शिरःषा। बृहस्पतिस्त्वोपसीदत्। दानवः स्थ येरवः। विष्वगवृते लोहितेन।
अश्विन्यां पिन्वस्व। सरस्वत्ये पिन्वस्व। पूषो पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व।
इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व॥ २९॥

गायत्रोऽसि। त्रैङ्गोऽसि। जागतमसि। सुहोर्जे भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना-

मधुनः सारधस्यै धर्मं पात् वसवे यजंता वट् स्वाहा॑ त्वा॒ मूर्यस्य॑ रशमयै
बृष्टिवन्ये जुहोमि। मधु॑ हृविरेसि। मूर्यस्य॑ तपस्तप। द्यावा॑पृथिवीम्या॑ त्वा॒
परिगृह्णामि॥३०॥

अन्तरिक्षेण॑ लोपयच्छामि। देवानाँ॑ त्वा॒ पितृणामनुमते॑ भर्तु॑ शकेयम्।
तेजोऽसि। तेजोऽनु॑ प्रेहि। दिविस्पृङ्गा॑ मा॑ हिं॒ सी॑। अन्तरिक्षस्पृङ्गा॑ मा॑ हिं॒ सी॑।
पृथिविस्पृङ्गा॑ मा॑ हिं॒ सी॑। सुवर्गसि॑ सुवर्म॑ यच्छ। दिव॑ यच्छ। दिवो॑ मा॑
पाहि॥३१॥

ऐहे पाहि पितृस्व गृह्णामि नवं च॥

[८]

समुद्राय॑ त्वा॒ वाताय॑ स्वाहा॑। सलिलाय॑ त्वा॒ वाताय॑ स्वाहा॑। अनाध्याय॑ त्वा॒
वाताय॑ स्वाहा॑। अप्रतिधृष्याय॑ त्वा॒ वाताय॑ स्वाहा॑। अवस्यै॑ त्वा॒ वाताय॑ स्वाहा॑।
दुर्बस्वते॑ त्वा॒ वाताय॑ स्वाहा॑। शिर्मिद्वते॑ त्वा॒ वाताय॑ स्वाहा॑। अग्नयै॑ त्वा॒ वसुमते॑
स्वाहा॑। सोमाय॑ त्वा॒ इद्रवते॑ स्वाहा॑। करुणाय॑ त्वा॒ इदित्यवते॑ स्वाहा॑॥३२॥

बृहस्पतये त्वा किञ्चदेव्यावते स्वाहा० सवित्रे त्वंभुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते
स्वाहा० यमाय त्वाऽङ्गेष्वते पितृमते स्वाहा० विश्वा आशा॑ दक्षिणसत्। विश्वा॑
देवानयाऽऽहि। स्वाहोक्तस्य धर्मस्या मध्योः पिबतमश्वना। स्वाहाऽऽभ्यें यज्ञियाय।
शं यजुर्मिः। अश्वेना धर्मं पातः हार्दिवानम्॥३३॥

अहर्दिवाभिरुतिमिः। अनु॑ वा॑ द्यावोपृथिवी॑ मःसाताम्। स्वाहेऽद्वाय।
स्वाहेऽद्वावट। धर्मपातमश्वना॑ हार्दिवानम्। अहर्दिवाभिरुतिमिः। अनु॑ वा॑
द्यावोपृथिवी॑ अमःसाताम्। तं प्राव्यं यथा॑ वट। नमो॑ दिवो॑ नमः॑ पृथिव्यै॥३४॥

दिवि॑ धो॑ इमं॑ यज्ञम्। यज्ञमिमं॑ दिवि॑ धो॑। दिव॑ गच्छ। अन्तरिक्षं॑ गच्छ।
पृथिवी॑ गच्छ। पञ्च॑ प्रदिशो॑ गच्छ। देवान्यं॑र्मपान्याच्छ। पितृन्यं॑र्मपान्याच्छ॥३५॥

आदित्यवते॑ स्वाहा॑ हार्दिवानं॑ पृथिव्या॑ अष्टे॑ च॥

इषे॑ पीपिहि। ऊर्जे॑ पीपिहि। ब्रह्मणे॑ पीपिहि। क्षत्राय॑ पीपिहि। अस्यः॑ पीपिहि।
ओषधीम्यः॑ पीपिहि। वन्स्पतिम्यः॑ पीपिहि। द्यावोपृथिवीम्या॑ पीपिहि। सुभूताय॑

पीपिहि। ब्रह्मवर्चमायं पीपिहि॥ ३६॥

यज्ञमानाय पीपिहि। मह्यं ज्येष्ठाय पीपिहि। त्विष्यै त्वा। द्युम्नायं त्वा। इन्द्रियायं त्वा भूत्वै त्वा। धर्मोऽसि सुधर्मा मै न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि धारय। विशं धारय। नेत्वा वातः स्कन्दयात्॥ ३७॥

अमुष्यं त्वा प्राणे सोदयामि। अमुना॑ सह निरर्थं गच्छ। यौऽस्मान्देष्टि। यं चं वयं द्विष्मः। पृष्ठो शर्से स्वाहा॑। ग्रावेष्यः स्वाहा॑। प्रतिरेष्यः स्वाहा॑। द्यावापृथिवीष्याऽ स्वाहा॑। पितृष्यो घर्मपेष्यः स्वाहा॑। ऋद्वाय ऋद्वहोत्रे स्वाहा॑॥ ३८॥

अहुज्योर्तिः केतुना॑ जुषताम्। सुज्योतिज्योतिषाऽ स्वाहा॑। रात्रिज्योर्तिः केतुना॑ जुषताम्। सुज्योतिज्योतिषाऽ स्वाहा॑। अपीपरो माङ्ग्लो रात्रिये मा पाहि। एषा तें अग्ने समिता॑ तथा समित्यस्वा। आयुर्मे दाः। वर्चसा माझीः। अपीपरो मा॒ रात्रिया॒ अहो॒ मा पाहि॥ ३९॥

एषा तें अग्ने समिता॑ तथा समित्यस्वा। आयुर्मे दाः। वर्चसा माझीः।

अंग्रेज्योतिज्योतिग्निः स्वाहा० सूर्ये उज्योतिज्योतिः सूर्यः स्वाहा०
हुते॑ हुविः। मधु॑ हुविः। इन्द्रतमेऽज्ञौ॥ ४०॥

पिता नोऽसि मा मा॑ हि॒ सीः। अश्यामं ते देवर्मा॑ मधुमतो॑ वाजवतः पितुमतः।
अङ्गिरस्वतः॑ स्वधाविनः। अशीमहि॑ त्वा॑ मा॑ हि॒ सीः। स्वाहा॑ त्वा॑ सूर्यस्य
रुश्मिष्यः। स्वाहा॑ त्वा॑ नक्षत्रेष्यः॥ ४१॥

ब्रह्मवर्मसायं पीपिहि॑ स्कृद्यथाऽद्विग्राय॑ लुद्रहै॑ स्वाहाङ्गे॑ मा॑ पाह्मो॑ सूस च॥

धर्मं या ते॑ दिवि॑ शुका॑ या॑ गायत्रे॑ छन्दसि॑। या॑ ब्राह्मणे॑। या॑ हैविधिनै॑। तान्ते॑
एुतेनावे॑ यज्ञे॑ स्वाहा॑। धर्मं या॑ तेऽन्तरिक्षे॑ शुका॑। या॑ त्रैष्टु॑ छन्दसि॑। या॑ राजु॑ यै॑
याऽऽग्नीष्ठे॑। तान्ते॑ एुतेनावे॑ यज्ञे॑ स्वाहा॑॥ ४२॥

धर्मं या ते॑ पृथिव्या॑ शुका॑ या॑ जागते॑ छन्दसि॑। या॑ वैश्यै॑। या॑ सदसि॑।
तान्ते॑ एुतेनावे॑ यज्ञे॑ स्वाहा॑। अनुनोऽद्यानुमतिः। अन्विदनुमते॑ त्वम्। दिवस्वा॑
परस्मायाः। अन्तरिक्षस्य॑ तनुवः॑ पाहि। पृथिव्यास्त्वा॑ धर्मणा॥ ४३॥

वृथमनुक्रामाम सुविताय नव्येऽसे। ब्रह्मणस्त्वा परस्पायाः। क्षत्रस्य तनुवः पाहि।
 विशस्त्वा धर्मणा। वृथमनुक्रामाम सुविताय नव्येऽसे। प्राणस्य त्वा परस्पायै॥
 चक्षुपस्तनुवः पाहि। श्रोत्रस्य त्वा धर्मणा। वृथमनुक्रामाम सुविताय नव्येऽसे।
 वल्लुर्जसि शं युधोयाः॥४४॥

शिशुजनधायाः। शं च बक्षे परि च बक्षे। चतुः सक्तिनाभिरकृतस्य
 सदो विश्वायुः शर्म सप्रथाः। अपु द्वेषो अपु हृरः। अन्यद्वितस्य मश्चेमा
 यमेतते उन्मेतत्पुरीषम्। तेन वर्धस्व चाऽऽ च यायस्व। वर्धिषीमहि च वृथम्।
 आ च यासिषीमहि॥४५॥

गन्तनार्मासि दिव्यो गन्ध्यवः। तस्य ते पद्मद्विधीनम्। अग्निरध्यक्षाः।
 रुद्रोऽधिषंपतिः। समहमायुषा। सं प्राणेन। सं वर्चसा। सं पद्यसा। सं गौपत्येन।
 सं रायस्पोषेण॥४६॥

क्ष्येऽसो। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वृय द्विष्मः। अचोकद्वृष्ण हरिः। महान्मित्रो

न देशतः। सः सूर्येण रोचते। चिदंसि समुद्रयोनिः। इन्दुर्दक्षः श्येन कृतावा०
हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्यः। महाञ्चम्पथस्थै ध्रुव आनिषतः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। विश्वावंसु सोम गन्धर्वम्। आपो दहशुषीः।
तद्वतेनाव्याधन्। तदन्ववैता इन्द्रो रारहाण ओसाम्। परि सूर्यस्य परिधीः
रपश्यत्। विश्वावंसुरभि तत्रो गृणात्। दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा०
या सुत्यमुत यत्र विद्या॥४८॥

थियो हिन्बानो थिय इन्द्रो अव्यात्। सक्षिमविन्दचरणे नदीनाम्। अपावृणोहरो
अश्मव्रजानाम्। प्रासान्नास्यर्वो अमृतानि वोचत्। इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्।
एतत्वं देव धर्म देवो देवानुपागः। इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्। सोमपीथानुमेहि
सह प्रजयां सह गायस्पोवेण। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वृयं द्विष्पः। उद्धयं तमस्पर्शि।
उद्दत्यं चित्रम्। इममृष्टल्यमस्मयः सनिम्। गायत्रं नवीयांसम्। अग्ने देवेषु

प्रवौचः॥५०॥

याऽऽग्नौष्ठे तान्ते पुतेनावं यजे स्वाहा धर्मणा शं युधोयाः ज्यासिषीमहि पोषेण निषंतो विच्छ मन्त्वष्टौ॥ [११] महीनां पर्योऽस्मि विहितं देवत्रा। ऊर्ध्वातिर्भा अस्मि वन्स्पतीनामोषधीनां रसः। बाजिनं त्वा बाजिनोऽवं नथामः। ऊर्ध्वं मनं सुवर्गम्॥५१॥

आस्कान्द्यौः पूर्णिवीम्। आस्कान्दृष्ट्यो युवागाः। स्कन्देमा विश्वा भुवना। स्कन्दो यज्ञः प्रजनयत्। अस्कानज्ञनि प्राज्ञनि। आ स्कन्दाङ्गायते वृषा। स्कन्दात् प्रज्ञनिषीमहि॥५२॥

या पुरस्ताद्विद्युदापतता। तान्ते पुतेनावं यजे स्वाहा०। या दीक्षिणतः। या पुश्चात्। योत्तरतः। योपरिष्टाद्विद्युदापतता। तान्ते पुतेनावं यजे स्वाहा०॥५३॥

[१२]

[१४]

प्राणाय स्वाहा० व्यानाय स्वाहोऽपनाय स्वाहा० चक्षुषे स्वाहा० श्रोत्राय स्वाहा०
मनसे स्वाहा० वाचे सरस्वत्यै स्वाहा०॥५४॥

[३५]
पूज्ञे स्वाहा० पूज्ञे शरंसे स्वाहा० पूज्ञे प्रपञ्चोय स्वाहा० पूज्ञे नरन्धिष्याय
स्वाहा० पूज्ञोऽङ्गेये स्वाहा० पूज्ञे नुरुणाय स्वाहा० पूज्ञे सोकताय स्वाहा०॥५५॥

[३६]

उदस्य शुष्माद्भुन्नर्ति बिभौति। भारं पूथिवी न भूमा। प्र शुक्रेत् देवी मनीषा।
अस्मध्युतष्ठे रथो न वाजी। अर्चन्त एके महि सामैन्वत। तेन सूर्यमधारयन्।
तेन सूर्यमरोचयन्। धर्मः शिरस्तदयमग्निः। पुरीषमग्नि सं प्रियं प्रजयो पृश्नभीर्वत्।
प्रजापतिस्त्वा सादयत्। तथा देवतयाऽङ्गेऽस्वद्वा सीद॥५६॥

[३७]

यास्ते अग्न आद्र्वा योनयो याः कूलाचिनौः। ये तै अग्न इन्द्रवो या उ नाभयः।
यास्ते अग्ने तनुव ऊर्जे नामो ताभिस्त्वमुभयौभिः संविदानः। प्रजाभिर्ये द्रविणेह
सीदा प्रजापतिस्त्वा सादथतु। तथा देवतया उज्जित्स्वष्ट्वा सीदा॥५७॥

[१८]

अश्विर्मि वैश्वानरोऽस्मि संवथ्सरोऽस्मि परिवथ्सरोऽस्मि इदावथ्सरोऽस्मि इद्वथ्सरोऽस्मि वथ्सरोऽस्मि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः।
वृष्णः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षः।
पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च कल्पन्ताम्। क्रृतवस्ते
कल्पन्ताम्। संवथ्सरस्ते कल्पताम्। अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति बीति
समित्युदिति। प्रजापतिस्त्वा सादथतु। तथा देवतया उज्जित्स्वष्ट्वा सीदा॥५८॥

चित्यो नवं च॥

भूर्भुवः सुवः। कुर्वे कु ए पं कुतयै। कुर्वो नः पाह्यहेसः। विधुन्द्राणः

[३९]

समांने बहूनाम्। युवान् सन्तं पलितो जंगार। देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या
मुमार। सह्यः समान। यद्दते चिक्दभिश्रिष्ठः। पुरा जर्त्स्य आतुदः। सन्ध्योता सुन्धि
मधवा पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विहृतं पुनः। पुनरुज्जी सह एव्या। मा नो धर्म व्यथितो विव्यथो
न। मा नः परमधरें मा रजोऽनैः। मोष्वस्माऽ स्तमस्यन्तरा धौः। मा रुद्रियासो
अभिगुर्वृथानः। मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिरस्मान्। द्विषासुनीते मा परा दा:। मा
नो लुद्रो निरऋतिर्मा नो आस्ता। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उपं नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादी॒याथामिह नः सखाया। आदित्यानां
प्रसीतिरहेति। उग्रा शतापाष्ठा घविषा परि जो वृणकु। इ॒मं मै वरुण तत्त्वा॑
यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने त्वमग्ने अग्नासि। उद्धयं तमस्यरि। उद्दत्यं
चित्रम्। वयः सुपृणाः॥६१॥

भूर्वः सुवं। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि
सुवीर्यम्। त्रिशुग्यमर्गे विभातु मे। आकृत्या मनसा सह। विशाजा ज्योतिषा सह।
यज्ञेन पर्यसा सह। ब्रह्मणा तेजेसा सह। क्षत्रेण यशोसा सह। सत्वेन तपसा सह।
तस्य दोहमशीमहि। तस्य सुम्रमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण
पीतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि॥६२॥

यशोसा सह पद्म॥

यास्ते अग्ने धोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णा च। असुक्रानाहुतिश्च। अशनया चं पिपासा
च। सेदिश्चामंतिश्च। एतास्ते अग्ने धोरास्तनुवः। ताभिरुमं गच्छ। योऽस्मान्देष्टि।
यं चं वयं द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक स्त्रीहिंतिश्च स्त्रीहिंतिश्च। उषा चं शीता चं। उषा चं भीमा चं। सदाश्रीं
सेदिरनिरा। एतास्ते अग्ने धोरास्तनुवः। ताभिरुमं गच्छ। योऽस्मान्देष्टि। यं चं वयं
द्विष्मः॥६४॥

धुनिश्च ध्वानश्चे ध्वनश्चे ध्वनयश्चे निलिपश्चे विलिपश्चे विक्षिपः॥६५॥

[२३]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वानश्चे ध्वनश्चे ध्वनयश्चे सुहस्मृहाश्च महेमानश्च सहस्राश्च
महीयाश्च। एत्यु प्रेत्यं किञ्चिपः॥६६॥

[२४]

अहोरात्रे त्वोदीर्घ्यताम्। अर्धमासास्त्वोदीं जयत्। मासास्त्वा श्रपयन्तु।
ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवथ्सुरस्त्वा हन्त्वसौ॥६७॥

[२५]

खट फट ज्ञहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट। इति वाचः कृणिणि॥६८॥

[२६]

विगा इन्द्र विचरन्स्याशयस्व। स्वपनामिन्द्र पश्चमन्तमिच्छ। वज्रेणाम् बौधय

[२७]

द्विविदत्रम्। स्वपतौऽस्य प्रहरं भोजेनेयः। अग्ने अग्निना संवंदस्व। मृत्यो मृत्युना
संवंदस्व। नमस्ते अस्तु भगवः। मुक्तते अश्च नमः। द्विस्ते नमः। त्रिस्ते नमः। चतुर्स्ते
नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः। दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आस्त्रहस्तकृत्वस्ते
नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सूत च॥

[२८]

अस्त्रमुखो रुधिरेणाव्यक्तः। युमस्य दृतः क्षपाद्विधावसि। गृह्णः सुपर्णः कुण्ठं
निषेवसे। युमस्य दृतः प्राहितो भ्रवस्य चोभयोः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृक्षसो भूत्वा। वागदेव्यभिरायांसि। द्विषन्त मेऽभिराया। तं मृत्यो मृत्यवे
नया। स आत्मार्त्माच्छ्रेतु॥७१॥

[३०]

यद्दीपितो यदि वा स्वकामी। भयेऽक्षे वर्दति वाचेताम्। तामिन्द्राभी ब्रह्मणा

संविदानो। शिवामस्मायं कृपुतं गुहेषं॥७२॥

[३१]
दीर्घमुखि दुर्हण्। मा स्म दक्षिणतो वैदः। यदि दक्षिणतो वदौद्विषन्तं मेऽवै
बाधासै॥७३॥

[३२]
इथाइल्क आपत्ता हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां द्रूत आगतः। तमितो
नाशयामे॥७४॥

[३३]
यदेतद्वृत्तान्यन्वाविश्यो। देवीं वाचं वृद्धिसि। द्विषतो नः परावदा तान्मृत्यो मृत्यवै
नया त आत्याइर्तिमार्च्छन्तु। अग्निनाऽग्निः संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्य सुकूर्ष्यौ पर्तसि। सुव्यमक्षिं निपेति च। मेहकस्य चुनामंमत्॥७६॥

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्ति। कण्वेन जुमदंश्निना। विश्वावंसोब्रह्मणा हृतः।
क्रिमीणां राजाौ। अप्येषां स्थृपतिरहृतः। अथौ माताऽथौ पिता। अथौ स्थृगा
अथौ क्षुद्राः। अथौ कृष्णा अथौ क्षेत्राः। अथौ आशातिका हृताः। क्षेत्राभिः सुह
सर्वे हृताः॥ ७७॥

आहरावद्य। शृतस्य हृविषो यथौ। तथ्युत्त्यम्। यद्मुं युमस्य जम्योः।
आदधामि तथा हि तत्। खण्फण्मस्मि॥७८॥

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण त्वा भगूणं चक्षुषा
प्रेक्षो। गौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि। अधस्य त्वा धारया विद्यामि। अथर्वे

मत्पद्धस्वामौ॥७९॥

[३८] उत्तुदं शिमिजावरि। तल्पेऽजे तल्प्य उत्तुदा गिरीः रन् प्रवेशय। मरीचीरुपं सत्तुदा यावदितः पुरस्तांडद्याति सूर्यः। तावदितोऽमं नोशय। यौऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वृयं ह्विष्मः॥८०॥

[३९] भूर्बुवः सुवो भूर्बुवः सुवो भूर्बुवः सुवः। भुवोऽद्वायि भुवोऽद्वायि भुवोऽद्वायि। नृम्यायि नृम्णं नृम्यायि नृम्णं नृम्यायि नृम्यायि। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्नं ज्योतीः॥८१॥

[४०] पृथिवी सुमिता तामग्निः समिन्द्र्यो साऽग्निः समिन्द्र्यो तामहः समिन्द्र्यो सा मा समिन्द्रा। आयुषा तेजेस्मा। वर्चसा श्रिया। यशस्मा ब्रह्मवर्चसेन। अनादेन

समिन्ताऽ स्वाहा० अन्तरिक्षं सुमिता॥८२॥

ता॒ वा॒युः समिञ्चो॑ सा॒ वा॒यु॑ समिञ्चो॑ ता॒मह॑ समिञ्चो॑ सा॒ मा॒ समिद्धा॑
आयुषा॑ तेजसा॑ वर्चसा॑ श्रिया॑ यशसा॑ ब्रह्मवर्चसेना॑ अन्नाद्येन॑ समिन्ताऽ स्वाहा०
चौः समिता॑ तामादित्यः॑ समिञ्चो॑॥८३॥

साऽऽदित्यं॑ समिञ्चो॑ तामह॑ समिञ्चो॑ सा॒ मा॒ समिद्धा॑ आयुषा॑ तेजसा॑
वर्चसा॑ श्रिया॑ यशसा॑ ब्रह्मवर्चसेना॑ अन्नाद्येन॑ समिन्ताऽ स्वाहा० प्राजापत्या॑
मे॑ समिदीसि॑ सपलक्षयेणी॑ आत्म्यहा॑ मे॑जि॑ स्वाहा० अग्ने॑ ब्रतपते॑ ब्रतं॑
चरिष्यामि॥८४॥

तच्छकेयं॑ तमे॑ गायतामा॑ वायो॑ प्रतपत् आदित्य॑ प्रतपते॑ त्रुताना॑ प्रतपते॑
ब्रतं॑ चरिष्यामि॑ तच्छकेयं॑ तमे॑ गायतामा॑ चौः समिता॑ तामादित्यः॑ समिञ्चो॑
साऽऽदित्यं॑ समिञ्चो॑ तामह॑ समिञ्चो॑ सा॒ मा॒ समिद्धा॑ आयुषा॑ तेजसा॑॥८५॥
वर्चसा॑ श्रिया॑ यशसा॑ ब्रह्मवर्चसेना॑ अन्नाद्येन॑ समिन्ताऽ स्वाहा० अन्तरिक्षं॑

सुमित्। तां वायुः समिन्द्रो सा वायुः समिन्द्रो तामहः समिन्द्रो सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया॥८६॥

यशसा ब्रह्मवर्चमेनो अन्नाद्येन समिन्ताऽस्तु स्वाहा॥ पूर्णिको सुमित्। तामग्निः समिन्द्रो साऽग्निः समिन्द्रो तामहः समिन्द्रो सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चमेनो॥८७॥

अन्नाद्येन समिन्ताऽस्तु स्वाहा॥ प्राजापत्या में सुमिदर्सि सपलक्ष्यणी। आतृव्यहा में जसि स्वाहा॥ आदेत्य ब्रतपते ब्रतमंचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि। बायो ब्रतपतेऽग्ने ब्रतपते ब्रतमंचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि॥८८॥

सुमिद्रमिन्द्रे ब्रतं चौरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चमेनाष्टो च॥ [४१]

शं नो वातः पवतां मातृरिक्षा शं नेस्तपतु मूर्यः। अहानिशं भेवन्तु नः शः गतिः प्रतिर्थीयताम्। शमुषा नो व्युच्छतु शमादित्य उद्देतु नः। शिवा नः

शन्तंमा भव सुमुडीका सरस्वति मा ते व्योम सन्दृशि। इडाये वास्त्वसि
 वास्तुमद्वाऽस्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोश्छश्मल्लवास्तुः स भूयाद्यौऽस्मान्द्वेष्टि यं
 चं वृयं द्विष्मः। प्रतिष्ठासि प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायाश्छश्मल्लप्रतिष्ठः
 स भूयाद्यौऽस्मान्द्वेष्टि यं चं वृयं द्विष्मः। आ बाँत वाहि भेषजं वि बाँत वाहि
 यद्रपः। त्वं हि विश्वेषजो देवानां दृत ईयंसो द्वाविमौ वातौ वातु आ सिन्धोग
 परावते॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वाँतु यद्रपः। यददो वातते गृहेऽमृतस्य
 निधिरहितः। ततो नो देहि जीवसे ततो नो ऐहि भेषजम्। ततो नो मह आवह
 वात आवातु भेषजम्। शम्भुर्मर्योभूर्नो हृदे प्रण आयुःषि तारिषत। इन्द्रस्य
 गृहोऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये भुवः
 प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भुर्भुवः सुवः प्रपद्ये वायुः प्रपद्येऽनार्ति देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखणं
 प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशां ब्रह्म प्रपद्ये ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं म उर्वन्तरं बृहदश्य-

पर्वताश्च यथा वाते स्वस्त्या स्वस्तिमान्तया स्वस्त्या स्वस्तिमानसानि। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हास्तिं मर्ये मेधां मर्ये प्रजां मव्यग्रिस्तेजो दधातु मर्ये मेधां मर्ये प्रजां मयीन्द्रं इन्द्रियं दधातु मर्ये मेधां मर्ये प्रजां मर्ये मर्ये आजो दधातु॥३०॥

द्युभिरुक्तिभिः परिपातमस्मानसिष्टेभिरश्चिना सौभग्येभिः। तत्रो मित्रो वरुणो मामहत्यामर्दितः स्मित्युः पृथिवी उत द्यौः। कथा नश्चित्र आ भुवदूती सदावृथः सखा। कथा शचिष्या वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां मःहिष्ठे मथ्सदन्यसः। द्वद्याचिदाकरजे वसुं अभी ए एः सखीनामविता जीरितुणाम्। शतं भवास्युतिभिः। वर्यः सुपर्णि उपसेदुरिन्द्रं प्रियमेधा क्रषण्यो नाथमानाः। अपं खान्तमूर्णिहि पृथिवीमुग्घस्मान्तिधयेव बद्धान्॥३१॥

शं नो देवीरभिष्ट्य आपो भवन्तु पीतयै। शं योरभिस्वन्तु नः। ईशोना वार्याणां क्षयन्तीश्चरपणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु

द्विर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं चं वर्यं द्विष्पः। आपो हि षा मंयोभुवस्ता
ने ऊर्जे देधातना महे रणाय चक्षोमो यो वे शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह ने।
उश्ततीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥१२॥

आपो जनयथा च न। पृथिवी शान्ता साऽग्निना शान्ता सा मैं शान्ता शुचः
शमयतु। अन्तरिक्षे शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे शान्ते शुचे शमयतु। द्यौः
शान्ता साऽउदित्येन शान्ता सा मैं शान्ता शुचे शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षे
शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः
शान्तिरशन्द्रमा: शान्तिरक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वर्नस्पतयः
शान्तिरग्नेः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्रह्मणः शान्तिः
शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तथाह शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं
द्विष्पदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एहु श्रीश हीश
धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चेतानि मोत्तिष्ठन्तमनुत्तिष्ठन्तु मा

माऽऽश्च हीश्च धृतेश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा शङ्का सत्यं धर्मश्चेतानि मा मा
 हास्मिषुः। उदायुषा स्वायुषोदोषधीनां रसेनोत्पर्जन्येत्य शुष्मेणोदस्थामपुतां
 अनु तच्छुदवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरता। पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः
 शतं नन्दोम शरदः शतं मोदोम शरदः शतं भवोम शरदः शतं शृणवोम
 शरदः शतं प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्ष मूर्य दृशो
 य उदगाम्हतोऽणवाद्विज्ञानमानः सारिस्य मध्याख्यमा वृप्त्यो लोहिताक्षः
 मूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु। ब्रह्मणश्चोत्त्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण
 आवपनमस्मि धारितेयं पूर्थिवी ब्रह्मण मही धारितमेन महदन्तरिक्षं दिवं दाधार
 पूर्थिवीः सदेवां यदहं वेद तदहं धारयाणि मा मद्वेदोऽधिविभासत। मेधामनीषे
 माविशताः समीची भूतस्य भव्यस्यावरुच्छै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि।
 आभिर्गार्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्षमानः। यदा स्तोतृस्यो महि गोत्रा
 रुजासि भूयिष्ठभाजो अथं ते स्याम। ब्रह्म प्रावादिष्म तत्रो मा होमीत। ॐ

शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥१३॥

पृथग्वतो दधातु बृद्धां जिञ्चं इहो सूत च।

[४२]

नमो वाचे या चौंदिता या चानुदिता तस्ये वाचे नमो नमो वाचे नमो
वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मत्रकृद्यो मत्रपतिभ्यो मा मामृषयो मत्रकृतो मत्रपतयः
परादुर्माहमृषीन्मत्रकृतो मत्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टा
देवेभ्यः शर्म मे द्योः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च मूर्यश्च
शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं बौद्धिष्ठे भुवनं बौद्धिष्ठे तेजो बौद्धिष्ठे यशो बौद्धिष्ठे तपो
बौद्धिष्ठे ब्रह्म बौद्धिष्ठे सूल्यं बौद्धिष्ठे तस्मा अहमिदमप्स्तरणमुपस्तुण उपस्तरणं मे
प्रजायै पश्चनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पश्चनां भूयासं प्राणापानौ मूल्योर्मा पातं
प्राणापानौ मा मा हासिषं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं बौद्धिष्ठामि
मधुमर्तीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्यैय्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै
पितरोऽनुमदन्त। ओँ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्मो मा होमीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥
 देवा वै सत्रमासत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तेऽश्रवन्। यन्नः प्रथमं यशं
 ऋच्छात्। सर्वेषां नस्तथासादिति। तेषां कुरुक्षेत्रं वेदिगामीत। तस्यै खाण्डवो
 दंकिणार्थं आमीत्। तूष्टमुत्तरार्थः। पुरीणज्ञं धनार्थः। मरवं उत्करः॥१॥

तेषां मरवं वैज्ञावं यशं आच्छ्रेत्। तत्त्वं कामयत। तेनापां कामत्। तं
 देवा अन्वायन्। यशोऽवरुक्त्यमानाः। तस्यान्वागतस्य। सव्याङ्गनुरजायत।
 दक्षिणादिपवः। तस्मादिषुधन्वं पुण्यजन्म। यज्ञजन्मा हि॥२॥

तमेकं सन्तम्। बहवो नाम्यधृष्णुवन्। तस्मादेकं मिषुधन्विनम्।
 बहवोऽनिषुधन्वा नामिषुध्युवन्ति। सोऽस्मयत। एकं मा सन्तं बहवो
 नाम्यधर्षिषुरिति। तस्य सिष्मियाणस्य तेजोऽपां कामत्। तदेवा ओषधीषु
 च्यमृजुः। ते श्यामाका अभवन्। स्मृथाका वै नामैते॥३॥

तथम् याकानां स्मया कल्पम्। तस्मा॒द्दीक्षिते नोपि गृह्यं स्मेतव्यम्। तेजसो धृत्यै
स धनुः प्रीतिष्काम्यां तिष्ठत्। ता उपदीका॑ अशुलन्वर् वृणा महै। अथं व इमः
रूच्यामा। यत्र क्ले च खनोमा। तदपौर्जभिरुणदमेति। तस्माद्दुपदीका॑ यत्र क्ले च
खनोन्ति। तदपौर्जभिरुदन्ति॥४॥

वारेवतुः ह्योसाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य धनुर्विप्रवाणः शिर
उद्वर्तयत्। तद्यावापृथिवी अनुप्रावर्तता। यत्प्रावर्तता। तत्प्रवर्गस्य प्रवर्गत्वम्।
यद्भाव॑(४) इत्यपतत्। तद्युर्मस्य घर्मत्वम्। महुतो वीर्यमपसदिति। तम्हावीरस्य
महावीरत्वम्॥५॥

यदस्या॑ सुमर्गेन्। तथम् ग्राङ्मः सग्राह्मा॑। तः स्तुतं देवता॑ लेखा व्यग्रज्ञता।
अश्चि॑ प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं दिनः सवनम्। विश्वेदेवास्तुतीयसवनम्।
तेनापंशीष्णा॑ यज्ञेन यज्ञेमानाः। नाशिष्पोर्जवारुच्यत। न सुवर्गं लोकम् यंजयन्। ते
देवा अश्चिनावश्ववन्॥६॥

भिषजौ वै स्थं। इदं यजस्य शिरः प्रतिधन्तमिति। तावेष्टां वरं वृणावहै।
 ग्रहे पुव नावत्रापि गृह्यतामिति। ताम्यामेतमाँश्चनमगृह्णन्। तावेत्यजस्य शिरः
 प्रत्येष्टाम्। यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीष्णा यज्ञेन यज्ञमानाः। अवाशिषोऽरुन्धता
 अभि सुवर्गं लोकमज्यन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणति। यजस्यैव तच्छ्रः प्रतिदधाति।
 तेन सशीष्णा यज्ञेन यज्ञमानाः। अवाशिषो रुन्धो अभि सुवर्गं लोकं जयति।
 तस्मादेष आश्चिनप्रवया इव। यत्प्रवर्ग्यः॥ ७॥

उत्करो लैते तु त्वं त्वं महावीर्यत्वमृष्टवत्रजयन्त्यस्त च॥

[४]

सावित्रं जुहोति प्रसूल्ये। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः पशवः। पूश्नेवावरुन्धे।
 चतुर्स्रो दिशः। द्विद्वेषव प्रतीतेष्टति। छन्दांसि देवेष्योऽपांकामन्। न बोऽभागानि
 हृव्यं वेद्याम् इति। तेष्यं पुत्रतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्यायै याज्यायै॥ ८॥
 देवतायै वषट्कारायै। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दांस्येव तत् प्रीणाति। ताम्यस्य
 प्रीतानि देवेष्यो हृव्यं वंहन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न

हौत्क्व्या(३)मिति॑ हविर्वै दीक्षितः। यजुह्यात्। हविष्टत् यजमानमग्ने प्रदेह्यात्।
यन्म जुह्यात्॥१॥

यज्ञपुरुष्टरियात्। यजुर्व वैदेत्। न हविष्टत् यजमानमग्ने प्रदेह्याति।
न यज्ञपुरुष्टरेति। गायत्री छन्दाऽस्यत्मन्यता। तस्यै वपद्धारोऽस्याय
शिरोऽच्छिनत्। तस्यै द्वेष्ठा रसः परोपतत्। पृथिवीमध्यः प्राविशत्। पृश्ननर्थः। यः
पृथिवीं प्राविशत्॥१०॥

म खंदियोऽभवत्। यः पृश्नन्। सोऽजाम्। यत्खांदिर्यन्निर्भवति। छन्दसामेव
रमेन यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यदौदुम्बरी। ऊर्जवा उदुम्बरः। ऊर्जव यज्ञस्य शिरः
सम्भरति। यद्वैणवी। तेजो वै वेणः॥११॥

तेजसेव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैकड्डती। भा एवावरन्धो। देवस्य त्वा
सवितुः प्रसव इत्यन्निमादते प्रसूत्यै। अश्वनोर्बहुभ्यामित्याह। अश्वनो हि
देवानामध्यर्थे आस्ताम्। पृष्णो हस्ताऽयामित्याह। यत्यै। वज्रं इव वा एषा।

यदभिः। अप्रिंगसि नारिरमीत्याहु शान्तैः॥१२॥

आ॒व्यरकृद्वेष्य इत्याहु य॒ज्ञो वा ओ॑व्यरः। य॒ज्ञकृद्वेष्य इति वा॒वेतदा॑ह। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पति इत्याहु। ब्रह्मणैव य॒ज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरित्याह। प्रैत्यैव य॒ज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्रैतु दृष्ट्यैतु सूनतेत्याहु। य॒ज्ञो वै सूनता॑। अच्छा॑ वीरं नर्यं पुङ्किर्गोपसुमित्याहु॥१३॥

पा॒ङ्को हि य॒ज्ञः। दे॒वा य॒ज्ञं नयन्तु न इत्याहु। दे॒वानेव य॒ज्ञनियः कुरुते। दे॒वो द्यावापृथिवी अनु॑ मे म॒साथामित्याहु। आ॒म्यामे॒वानु॑मतो य॒ज्ञस्य शिरः सम्भरति। क्र॒ष्णासमद्य म॒खस्य शिर इत्याहु। य॒ज्ञो वै म॒खः। क्र॒ष्णासमद्य य॒ज्ञस्य शिर इति वा॒वेतदा॑ह। म॒खाय त्वा म॒खस्य त्वा शीर्षा॑ इत्याहु। निर्दिश्यैवेनद्धरति॥१४॥

त्रिश्वर्गति। त्रये॑ इमे लोकाः। ए॒ष्य ए॒व लोकेष्यो॑ य॒ज्ञस्य शिरः सम्भरति। तुष्णी॑ चतुर्थः॑ हरति। अपरिमितादेव य॒ज्ञस्य शिरः सम्भरति। मूल्खनादग्रे॑ हरति। तस्मा॑मूल्खनः के॑रुण्यतरः। इत्यत्यग्रे॑ आसीरित्याहु। अस्यामे॒वाछ्मबङ्कारं य॒ज्ञस्य

शिरः सम्भरति। ऊर्जा वा एते रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्बल्मीकर्मा॑ यद्बल्मीकवपा॒ सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुद्ध्ये॑
अथो श्रोत्रमेवा॑ श्रोत्रः॒ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्बल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेदा॑
इन्द्रो॑ वृत्राय॑ वज्रमुदयच्छत्। स यत्र॑ यत्र पुराक्रमता॥१६॥

तन्नाञ्छियता॑ स पूतीकस्तुम्बे॒ पराक्रमता॑ सौ॑ उञ्छियता॑ सौ॑ उब्रवीता॑ ऊति॑ वै मै॑
ए इति॑ तदृतीकानामूलीकत्वम्। यदृतीका॑ भवन्ति। यज्ञायैवोति॑ देखति॑ अग्निजा॑
ओसि॑ प्रजापते॑ रेत इत्याह। य एव रसः॑ पशून्माविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्थे। पञ्चेते॑ सम्भारा॑ भवन्ति। पाङ्गो॑ यज्ञः। यावानेव॑ यज्ञः। तस्य॑
शिरः॑ सम्भरति। यद्भास्याणा॑ पशुनां॑ चर्मणा॑ सम्भरता॑ ग्राम्यान्पशुज्ञुचाऽप्येत्।
कृष्णाजिनेन॑ सम्भरति। आरण्यानेव॑ पुश्तज्ञुचार्पयति। तस्मां॑ अस्मावत्पथनां॑
प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः॑ पशवः॑ कर्नीयाः॑ सः। शुचा॑ ह्यता॑। लोमृतः॑ सम्भरति। अते॑ ह्यस्य॑

मेष्यम्। परिगृह्या यंति। रक्षसामपहत्यै बहवौ हरन्ति। अपचित्मेवास्मिन्दधति। उद्धते सिकेतोपेते परिंश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुपं सृजति॥१९॥

तेजं एवास्मिन्दधति। मधुं त्वा मधुला करोत्वित्याह। ब्रह्मण्वास्मिन्नेजो दधाति। यज्ञाम्याणं पात्राणं कुपालैः संसृजेत। ग्राम्याणि पात्राणि शुचाऽपर्येत। अर्मकपालैः संसृजति। एतानि वा अनुपजीवनीयानि। तन्येव शुचार्पयति। शर्कराभिः संसृजति धृत्यैः अथो शृन्त्वाया अजलोमैः संसृजति। एष वा अग्नेः प्रिया तनुः। यद्जा। प्रिययेवेन तनुवा संसृजति। अथो तेजसा। कुण्डाजिनस्य लोमभिः संसृजति। यज्ञो वै कृष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञं संसृजति॥२०॥

याज्ञायै न ज्ञायादविशद्वेषः शान्त्यै पङ्किराघमस्मित्यह हरति दिहनि पूरकमताविशत् प्रजायामानाऽ सृजति शृन्त्वायाष्टो

च॥

परिंश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै। न कुर्वन्नभि प्राण्यात। यत्कुर्वन्नभि

प्राण्यात। प्राणाऽन्तुचार्पयेत। अपहाय प्राणिति। प्राणानां जोरीथाय। न प्रवर्गय-

[२]

चादित्यं चान्तरेयात्। यदन्तरेयात्। दुश्खर्मा स्यात्॥२१॥

तस्मान्नान्तरायम्। आत्मनो गोपीथायै वेणुना करोति। तेजो वै वेणः। तेजः प्रवृग्यर्थः। तेजस्वे तेजः समर्थयति। मुखस्य शिरोऽसीत्योह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छ्रेणः। यत्प्रवृग्यर्थः॥२२॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्योह। यज्ञस्य ह्यैते पदे। अथो प्रतीष्ठित्यै। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्योह। छन्दोभिरेवै करोति। त्र्युद्धि करोति। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

बीर्यै वै छन्दांसि। बीर्येणैवै करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन समितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा समितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै पुरुषे बीर्यम्। बीर्यसमितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यौ। पुरिशीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य

हरंसा श्रायेत्योह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः
सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पद्मीत्योह। अस्मौ वा ओदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य
छन्दांसि निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवै धूपयति। अचिर्षे त्वा शोचिषे लेत्योह। तेजं एवास्मिन्दधाति।
वारुणोऽभीद्धे। मैत्रियोपैति शान्तैः सिद्धे लेत्योह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वा
सवितोद्वप्तिवत्योह। सविदृप्रसूत एवै ब्रह्मणा देवताभिरुद्धपति। अपद्यमानः
पृथिव्यामाशा दिश आपुणेत्योह॥२६॥

तस्मादिग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्मवोर्खस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्योह
प्रतीष्टित्यै। ईश्वरे वा गुणोऽन्यो भवितोः। यः प्रवर्गर्यमन्वीक्षतो। सूर्यस्य त्वा
चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्योह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवै त्वा साधवै त्वा सुक्षित्यै त्वा
भूत्यै लेत्याह। इयं वा ऋद्गुः। अन्तरिक्षे साधु। अस्मौ मुक्षितिः॥२७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो प्रतीष्टित्यै। इदमहममुमामुष्याल-

विशा पृश्निंब्रह्मवर्चसेन पर्यहामीत्याह। विशेवैं पृश्निंब्रह्मवर्चसेन पर्यहति। विशेति राजन्यस्य ब्रूयात्। विशेवैं पर्यहति। पृश्निंभिरिति वैश्यस्य। पृश्निंरवैं पर्यहति। असुर्य पात्रमनाल्घृणम्॥२८॥

आल्घृणति। देवताकः। अजक्षीरेणाऽल्घृणति। परमं वा पुतत्पयः। यदेजक्षीरम्। परमेणवैं पथमाऽल्घृणति। यजुषा व्यावृत्यौ छन्दोभिराल्घृणति। छन्दोभिर्वा एष क्रियते। छन्दोभिरेव छन्दाऽस्याल्घृणति। छून्धि बाचमित्याह। बाचमेवावरुन्धे। छून्ध्युर्जित्याह। ऊर्जमेवावरुन्धे। छून्धि हृविशत्याह। हृविशेवाकः। देवे पुरश्चर सध्यासन्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्॥२९॥

स्याद्यत्वंवर्णस्त्वद्विभिः करोति वीर्यमामितं छन्दाऽसि निष्पत्यगेत्याह सुक्षितिरनाल्घृणाऽल्घन्दाऽस्याल्घृणत्येते च॥ [३]

ब्रह्मप्रचीरिष्यामो होतर्षमभिषुहीत्याह। एष वा गुतर्हि बृहस्पतिः। यद्ब्रह्मा तस्मा एव प्रतिप्रोच्य प्रचरति। आत्मनोऽनात्मै। यमाय त्वा मखाय त्वेत्याह। एता वा गुतस्य देवताः। ताभिरवैन समर्थयति। मदन्नीभिः प्रोक्षति। तेज-

पृवास्मिन्दधाति॥३०॥

अभिपूर्वं प्रोक्षति। अभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो धाति। त्रिः प्रोक्षति। च्यावृद्धि यजः।
अथो मेघत्वाय। होता ऽन्वाह। रक्षसामपहत्यै। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै।
त्रिषुभः सतीर्गायत्रीरिवान्वाह॥३१॥

गायत्रो हि प्राण। प्राणमेव यजमाने धाति। सन्ततमन्वाह। प्राणानां मन्त्राद्यस्य
सन्तत्यै। अथो रक्षसामपहत्यै। यत्परिमिता अनुष्टुपात्। परिमितमवरुन्धीता।
अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितस्यावरुद्धौ। शिरे वा पुतध्यजस्य।॥३२॥

यत्प्रवर्गर्थः। ऊर्ज्ज्ञाः। यन्मौओ वेदो भवति। कुर्जैव यजस्य शिरः समर्थयति।
प्राणाहुतीर्जुहोति। प्राणनेव यजमाने धाति। सुस जुहोति। सुस वै शीर्षण्याः
प्राणाः। प्राणनेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वा सविता मध्वो ऽनकिल्याह॥३३॥

तेजस्वैनमनक्ति। पृथिवीं तपसस्नायस्वेति हिरण्यमुपास्यति। अस्या
अनीतिदाहाय। शिरे वा पुतध्यजस्य। यत्प्रवर्गर्थः। आश्रिः सर्वा देवताः।

प्रलवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीणांगं
भवति। एतद्वृहिः ह्येषः॥ ३४॥

आर्चिरस्मि शोचिरस्मीत्याह। तेजे एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं देधाति। संसीदस्व
महां असीत्याह। महान् ह्येषः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः।
ये देशपूर्णमासयोः। अथं कथा होता यजमानायाऽशिष्टे नाशास्तु इति।
पुरस्तादाशीः खलु वा अन्यो युजः। उपरिष्टादाशीरन्यः॥ ३५॥

अनाधृत्या पुरस्तादिति यदेतानि यज्ञेष्व्याह। शीरषत एव यज्ञस्य यज्ञमान
आशिषोऽवरुन्थे। आयुः पुरस्तादाह। प्रजां दक्षिणतः। प्राणं पुश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः।
विधुतिमुपरिष्टात्। प्राणनेवास्मै समीचो दधाति। ईश्वरे वा एष दिशोऽनुमन्दितोः।
यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥ ३६॥

मनोरक्षास्मि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं चै मनोरक्षा भूरिपुत्रा। अस्यामेव
प्रतीतिष्ठत्यनुन्मादाय। सुपसदा मे भूया मा मा हिंसीरित्याहाहि॒सायौ। चितोः

स्थ परिचित इत्याह। अपन्नितिमेवास्मिन्दधाति। शिरे वा उत्तद्वज्ञस्य। यत्प्रवृग्यः।
असौ खलु वा ओदित्यः प्रवृग्यः। तस्य मूरतो रशमयः॥३७॥

स्वाहा॑ मुकुद्धिः परिश्रायस्वेत्याह। अमुमेवाऽऽदित्यः रशिमिः पर्युहति।
तस्माद्सावादित्योऽमुमिल्लोके रशिमिः पर्युद्धिः। तस्माद्राजा॑ विशा पर्युद्धिः।
तस्माद्ग्रामणी॑ संजातैः पर्युद्धिः। अग्ने॑ मृष्टस्य॑ यतः। विकेङ्कृतं भा ओच्छत्।
यद्वैकेङ्कृताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरमेवावरुन्धे। अस्ति॑ त्रयोदशो
मास इत्याहुः। यत्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे।
अन्तरिक्षस्यान्तर्धर्मीत्याह व्यावृत्त्यै। दिवं तपसल्लायस्वेत्युपरिश्छाद्यिंश्चरण्यमधि॑
निदधाति। अमुष्या अनन्तिदाहाय। अथो आम्यामेवेनमुभयतः परिगृह्णाति।
अग्नेन विभृषि सायंकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तोत्यैवन्मेतत्। गुयत्रमासि॑ त्रैष्ठैभमसि॑ जागत्मसीति॑ धवित्राण्यादत्ते।

छन्दोभिरैवेनान्यादते। मधु मच्छ्रिति धूनोति प्राणो वै मधुं प्राणमेव यजंमाने
दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। अवृद्धि यज्ञः॥४०॥
अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। पद्भ्यम्पद्यन्ते। पद्मा कृतवै।
ऋतुष्वेव प्रतीतिष्ठन्ति। यो वै धर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्शर्मा वै स भवति।
एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यत्रिः परित्यं चतुर्थं पर्यन्ति। एताः ह
वा अस्योगदेवे राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्शर्माऽभवत। तस्मात्रिः परित्यं न चतुर्थं पर्यन्ता आत्मनो
गोपीथाय। प्राणा वै धीवित्राणि। अव्यतिष्ठङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिष्ठाय कृत्यै
विनिष्ठ्य। धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतीतिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। मुवर्गस्य लोकस्य
समष्टे। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयः सर्वतः पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहेष उपरिषदाशीर्घ्यो व्यास्थापयन्ति रसमयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञशक्राम समष्टे द्वे च॥—[४]

आश्रिष्टा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयत् गायत्रेण छन्दमेत्याह। अश्रिरवैं वसुभिः

पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। स मा॒ रुचितो गौचयेत्योह। आशिषंमेवेतामा
शास्तो। इन्द्रस्त्वा लुद्रैर्दक्षिणतो गौचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसेत्योह। इन्द्रे एवैन्
लुद्रैर्दक्षिणतो गौचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मा॒ रुचितो गौचयेत्योह।
आशिषमेवेतामा शास्तो। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसेत्योह।
वरुण एवैनमादित्यैः पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

स मा॒ रुचितो गौचयेत्योह। आशिषमेवेतामा शास्तो। द्युतानस्त्वा॑ मारुतो
मरुद्धिरत्यतो गौचयत्वानुष्टुभेन छन्दसेत्योह। द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्धिरत्यतो
गौचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मा॒ रुचितो गौचयेत्योह। आशिषमेवेतामाशास्तो।
बृहस्पतिस्त्वा विश्वेदवरुपरिष्ठाद्रोचयतु पाङ्गेन छन्दसेत्योह। बृहस्पतिरवैनं
विश्वेदवरुपरिष्ठाद्रोचयति पाङ्गेन छन्दसा। स मा॒ रुचितो गौचयेत्योह।
आशिषमेवेतामा शास्तो॥४४॥

गौचितस्त्वं देव धर्म देवेष्वसीत्योह। गौचितो ह्येष देवेषु। गौचिषीथाहं

मनुष्योऽवित्याह। गोचरं पुर्वैष मनुष्येषु। समाहूर्म रुचितस्त्वं देवेष्यायुष्माः स्तोजस्वी
ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह। रुचिते ह्येष देवेष्यायुष्माः स्तोजस्वी ब्रह्मवर्चसी।
रुचितोऽहं मनुष्योऽवित्याह। रुचिते ह्येष देवेष्यायुष्माः स्तोजस्वी ब्रह्मवर्चसी।
एवैष मनुष्योऽवित्याह। स्तोजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। रुचिते ह्येष धेहि मयि
रुचित्याह। आशेषमेवतामा शास्ते। तं यदेतेर्जुर्भिररोचयित्वा। रुचिते हर्म इति
प्रश्नयात। अरोचुकोऽध्यर्थः स्यात। अरोचुको यज्ञमानः। अथ यदेनमेतेर्जुर्भिर्भवति। रोचुको यज्ञमानः॥४५॥

पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दस्य पाहेन छन्दस्य स मा रुचिते रोचयेत्याहाशेषमेवतामाशास्ते शास्तेऽष्टो च॥ [५]

शिरो वा एतद्यजास्य। यत्प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः। पुरस्तादुपसदा प्रवर्ग्य
प्रवृणत्का। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणत्का। त्रय इमे लोकाः।
एव लोकेष्यो यज्ञस्य शिरोऽवरुन्मे। पट्ठस्मपद्धन्ते। पद्मा कृतवः॥४६॥

ऋतुम्यं एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। द्वादशकृत्वः प्रवृणति। द्वादश मासाः
संवर्थ्मरः। संवर्थ्मरादेव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते।
चतुर्विंशतिरधर्मामासाः। अर्धमासेष्यं एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु।
सुकृदेव प्रवृद्ध्यः। एकः हि शिरः॥ ४७॥

आश्रिष्टोमे प्रवृणति। एतावान् वै यज्ञः। यावानंग्रिष्टोमः। यावानेव यज्ञः। तस्य
शिरः प्रतिदधाति। नोक्ष्यै प्रवृद्ध्यात्। प्रजा वै पशवं उक्थानि। यदुक्ष्यै प्रवृद्ध्यात्।
प्रजां पशुनस्य निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणति॥ ४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठेरेवास्मा अच्युतं च्यावयित्वा ऽवरुन्धे। अपश्यं
गेपामित्याह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियोतयति। अपश्यं गोपामित्याह।
असौ वा ओदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव प्रजानां गोपारं
कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥ ४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परां च पुथिभिःश्चरन्तमित्याह। आ च ह्येष परां च

पृथिवींश्चर्ति। स सधीचीः स विष्णुवर्सान् इत्योह। सधीचीश्च ह्येष विष्णुश्च
वसानः प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्योह। आ ह्येष वरीवर्ति
भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्ष्य माध्वीभ्यां मधु माध्वीभ्यामित्योह। वासन्तिकावेवास्मा
ऋतु कल्पयति। समाश्रिरग्निना गतेत्योह॥५०॥

ग्रैष्मावेवास्मा ऋतु कल्पयति। समाश्रिरग्निना गतेत्योह। अग्निर्हवेषौ ऽग्निना
सङ्क्षेते। स्वाहा समग्रिस्तपसा गतेत्योह। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति।
धर्ता दिवो विभासि रजोसः पृथिव्या इत्योह। शारदावेवास्मा ऋतु कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रा यच्छ्रेत्योह। होत्राभिरेवेमाल्लोकाञ्चन्द्रधाति। विश्वासां
भुवां पत इत्योह। हैमन्तिकावेवास्मा ऋतु कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव यर्म
देवान्याहीत्योह। शैशिरावेवास्मा ऋतु कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ
देवायुवमित्योह। या वै मेष्या वाक्। सा तपोजाः। तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भे देवानामित्योह। गर्भे ह्येष देवानाम्। पिता मर्तीनामित्योह। प्रजा वै

मूर्तयैः। तासामेष एव पिता। यत्प्रवर्ग्यैः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिहैषं प्रजानाम्। मति: कवीनामित्याह॥५३॥

मतिहैष केवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ सः सूर्येणाक्तेत्याह। अमुं चैवाऽऽदिल्यं प्रवृग्य च सःशास्त्रा आयुर्दीस्त्वमस्मर्य धर्म वर्चोदा असीत्याह। आशिषमेवतामा शास्त्रे। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह। बोधयत्यैवेनम्। न वै तेऽवकाशा भवन्ति। पलिये दशमः। नव वै पुरुषे प्राणः॥५४॥

नाभिर्देशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो दशाक्षरा विशाट। अन्नं विशाट। विशाजैवानाद्यमवरुन्यो। यजस्य शिरोऽच्छिद्यत। तद्वा होत्राभिः प्रत्येदधुः। ऋत्विजोऽवेक्षन्ते। एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यजस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

कुचितमवेक्षन्ते। कुचिताद्वे प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्टौ। कुचितमवेक्षन्ते। कुचिताद्वे पर्जन्यो वर्षति। वर्षपुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एधन्त। कुचितमवेक्षन्ते। कुचित वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो भवन्ति॥५६॥

आधीयन्तोऽवैक्षन्ते सर्वमायुर्यन्ति। न पल्यवैक्षेत। यत्पल्यवैक्षेत। प्रजायेत। प्रजां ल्वस्यै निर्दहेत। यन्नवैक्षेत। न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत। तिरस्कृत्य यजुर्बाचयति। प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। लक्ष्मीमति ते सपेयेत्याह। सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिः सर्वपृष्ठे प्रवृण्टत्वनिपद्मानुमित्याह गृतेत्याह शारदवेवास्मा ऋतु कंत्ययति रुचे कवीनामित्याह प्राणः प्रतिदयाति भवति वाचयति चत्वारि च॥

[६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोबाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्तोम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्तौ। आददेवदित्यै राज्ञाऽमीत्याह यजुर्ज्ञात्मै। इडु एह्यादित् एहि सरस्वत्येहीत्याह। एुतानि वा अस्यै देवनामानि। देवनामैरैवेनामाहृयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह। एुतानि वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरैवेनामाहृयति। पट्टम्पर्यन्ते। पड्डा ऋतवः। ऋतुभिरैवेनामाहृयति।

अदित्या उ॒ष्मीपं मीत्योह। यथा यजुरेवेत् वा॒युरस्यैऽ इत्योह। वा॒युदेवत्यो वै
वृ॒थ्सः। पू॒षा त्वोपाव॑सृजत्वित्योह। पौष्णा वै देवतया प॒शवः॥५९॥

स्वयैवै॑ देवतयोपाव॑सृजति। अश्वे॒या प्रदाप्येत्योह। अश्वेनै॑ वै देवाना॑
भिषजौ॑। ताम्योमेवास्मै॑ भेषजं करोति। यस्ते स्तनः शशय इत्योह। स्तौल्यैवेनाम्।
उस्मै॑ घर्म॑ शिश्योस्मै॑ घर्म॑ पाहि घर्मार्ये॑ शिश्येत्योह। यथा॑ ब्रूयाद्मुष्मै॑ द्वैहीति।
ताहगेव तत्। बृहस्पतिस्त्वोपं सीदत्वित्योह॥६०॥

ब्रह्म॑ वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मै॑वैनामुपं सीदति। दानवः स्थु पे॑व इत्योह।
मेघोनेवै॑नाकरोति। विष्वगृतो लोहितेनत्योह। व्यावृत्तै॑। अश्वे॒या॑ पिन्वस्व
मर्गस्वत्यै॑ पिन्वस्व पूषो॑ पिन्वस्व॑ बृहस्पतये॑ पिन्वस्वेत्योह। पुताम्यो॑ ह्येषा॑
देवताम्यः पिन्वतो॑ इन्द्रोय॑ पिन्वस्वेन्द्रोय॑ पिन्वस्वेत्योह। इन्द्रमेव भोगधेयेन
समर्थ्यति। ह्विरिन्द्रायत्योह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो॑ देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रो॑जसि॑ त्रैष्ठो॑जसि॑ जागतमसीति॑

शापोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं
भागमेकः। अश्विनौ वा पुतद्यजस्य शिरः प्रतिदध्यतावश्वताम्। आवायामेव
पूर्वीभ्यां वषट्क्रियात् इति। इन्द्रोश्वेन मधुनः सारथस्येत्याह। अश्वेभ्यामेव
पूर्वीभ्यां वषट्क्रियोति। अथो अश्वेनव भागेधेयेन समर्थ्यति॥६२॥

यर्म पात वस्वे यजेत् वडित्याह। वसुनेव भागेधेयेन समर्थ्यति। यद्वषट्क्रियत्।
यातयामाऽस्य वषट्क्रियः स्यात्। यन्न वषट्क्रियत्। रक्षांसि युजः हन्त्युः। वडित्याह।
परोक्षमेव वषट्क्रियोति। नास्य यातयामा वषट्क्रियो भवति। न युजः रक्षांसि
ग्रन्ति॥६३॥

स्वाहा ल्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा अस्य पुण्यो
शिमः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति। मधुहविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्।
सूर्यस्य तपस्तपेत्याह। यथायजुरेवेतत्। द्यावापृथिवीभ्यां ल्वा परिगृह्णामीत्याह।
द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छुमीत्याह। अन्तरिक्षेणैनमुपयच्छति। न वा एतं
 मनुष्यो भर्तुमहति। देवाना त्वा पितृणामनुमते भर्तुः शकेयमित्याह।
 देवैवेन पितृभिरुमत आदतो वि वा एनमेतदर्थयन्ति। यत्पश्चात्पृथुज्य
 पुरो जुहति। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह। तेजे एवास्मिन्दधाति।
 दिविस्पृश्ना मा हिंसीरन्तरिक्षस्पृश्ना मा हिंसी वृथिविस्पृश्ना मा
 हिंसीरित्याहाहि साये॥६५॥

मुवर्गसि मुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मा पाहीत्याह। आशिषमेवतामा शास्ते।
 शिरो वा एतद्यजस्य। यत्प्रवर्ग्यै। आत्मा वायुः। उद्धत्य वातनामात्याह। आत्मत्रेव
 यजस्य शिरः प्रतिदधाति। अनवानम्। प्राणानाः सन्तत्यै। पश्चाह॥६६॥

पाङ्को यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्नयै त्वा वसुमते
 स्वाहेत्याह। असौ वा ओदित्योऽश्रिर्वसुमान्। तस्मा एवेन जुहोति। सोमोय त्वा
 रुद्रवते स्वाहेत्याह। चन्द्रमा वै सोमा रुद्रवान्। तस्मा एवेन जुहोति। वरुणाय

त्वाऽऽदित्यवते स्वाहेत्योह॥६७॥

अपसु वै वर्णं आदित्यवान्। तस्मा एवैन् जुहोति। बृहस्पतये त्वा
विश्वेदव्यावते स्वाहेत्योह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मैवैन् जुहोति। सवित्रे
ल्वर्मते विभूमते प्रभूमते वाजवते स्वाहेत्योह। संवध्मरो वै सवितर्मान्
विभूमान्प्रभूमान् वाजवान्। तस्मा एवैन् जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते
स्वाहेत्योह। प्राणो वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मा एवैन् जुहोति। एताय एवैन् देवतायो जुहोति। दश सम्पूर्णतो
दशोक्षरा विराटा अन्ते विराटा। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। शौहिणायां वै
देवा: सुवर्गं लोकमायन्। तद्वौहिणयो शौहिणत्वम्। यद्वौहिणो भवतः।
शौहिणायामेव तद्वज्मानः सुवर्गं लोकमेति। अहुज्योतिः केतुनां जुषताः
मुज्योतिज्योतिषाः स्वाहा रात्रिज्योतिः केतुनां जुषताः मुज्योतिज्योतिषाः
स्वाहेत्योह। आदित्यमेव तद्मुष्मिल्लोकेऽहो पुरस्ताद्वाधार। रात्रिया अवस्थात्।

तस्माद्सावादित्योऽमुच्चिम्लोकेरहोरात्राम्या॒ धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि॑ पूशावे॑ मीदलित्याहन्त्रयेत्याहर्थयति॑ ग्रन्ति॑ गृह्णात्यहेऽसाये॑ पश्चाऽहादित्यवते॑ स्वाहेत्याह॑ पितॄमानैति॑ चत्वारि॑

च॥

विश्वा॑ आशा॑ दक्षिणसदित्याह॑ विश्वानेव॑ देवान्प्रीणाति॑ अथो॑ द्विरिष्या॑
एवैनं॑ पाति॑ विश्वा॑ देवानयाहित्याह॑ विश्वानेव॑ देवान्मागधेयेन॑ समर्थयति॑
स्वाहाकृतस्य॑ धर्मस्य॑ मध्यो॑ पिबतमस्थिनेत्याह॑ अश्विनावेव॑ भागधेयेन॑
समर्थयति॑ स्वाहाऽग्रये॑ यज्ञियाय॑ शं यजुर्मिरित्याह॑ अस्यैवैनं॑ धारयति॑ अथो॑
हुविरेवाकः॥७०॥

अश्विना॑ धर्म॑ पाते॑ हार्दिवानमहार्दिवाभिरुतिभिरित्याह॑ अश्विनावेव॑
भागधेयेन॑ समर्थयति॑ अनु॑ वा॑ चावापृथिवी॑ म॑ सातामित्याहानुमत्यै॑ स्वाहेन्द्राय॑
स्वाहेन्द्रावडित्याह॑ इन्द्राय॑ हि॑ पुरो॑ हुयते॑ आश्राव्याह॑ धर्मस्य॑ यजेति॑ वषद्वते॑
जुहोति॑ रक्षासामपहत्यै॑ अनुयजति॑ स्वगाकृत्यै॑ धर्मपातमस्थिनेत्याह॑॥७१॥

पूर्वमेवोद्दितम्। उत्तरेणाभिगुणाति। अनुवां धावापृथिवी औमसातामित्याहानुमत
तं प्राक्ष्य यथावण्णमो द्विवे नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवत्। द्विविधा
इम् यज्ञं यज्ञमिम् द्विविधा इत्याह। सुवर्गमेवेन लोकं गमयति। द्विव
गच्छन्तारिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छत्याह। पुष्वेवेन लोकेषु प्रतिष्ठापयति। पञ्च
प्रदिशों गच्छत्याह॥७२॥

द्विद्व्यवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्धर्मपानाच्छ पितृन्धर्मपानाच्छत्याह। उभयेष्ववैनं
प्रतिष्ठापयति। यत्पितृतो वर्षपुकः पूर्जन्यो भवति। तस्मात्पितृत्वमानः पुण्यः।
यत्प्राङ्मन्वतो। तद्वेवानाम्। यद्विक्षुणा। तात्पितृणाम्॥७३॥

यस्त्वत्यक। तन्मनुष्याणाम्। यद्वद्वङ्। तद्विक्षुणाम्। प्राश्मुदशं पितृवयति।
देवत्राक। अथो खलु। सर्वा अनु दिशोः पितृवयति। सर्वा दिशः समेघन्तो।
अन्तःपरिधि पितृवयति॥७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पौष्पिलूजे पौष्पिहीत्याह। इषमेवोर्ज यजमाने दधाति।

यज्ञमानाय पीपि॒हीत्या॑ह। यज्ञमानैवेतामाशि॒षमाशा॑स्ते। महं ज्येष्ठाय॑
पीपि॒हीत्या॑ह। आ॒त्मनं ए॒वैतामा॒शि॒षमाशा॑स्ते। त्विष्यै त्वा द्युम्नाय॑ त्वेन्द्रियाय॑
त्वा भूत्यै त्वेत्या॑ह। युथाय॒जुर॒वेत् धर्मासि सुधर्मा॑ मैं न्यस्मे ब्रह्माणि
धारयेत्या॑ह॥७५॥

ब्रह्म॑न्नैवेन प्रतिष्ठापयति। नेत्वा॑ वातः स्कून्दयादिति यद्य॑भिन्नरेत्। अमुष्य॑ त्वा॑
प्राणे सादयाम्यमुना॑ सुह॑ निरर्थ॑ गच्छेति॑ ब्रूया॑च द्विष्यात्। यमेव॑ क्लेष्टि॑। तेनैन॑
सुह॑ निरर्थ॑ गंमयति। पृष्ठे॑ शरैसे॑ स्वाहेत्या॑ह। या॑ पुव॑ देवता॑ हुतभागा॑। ताम्य॑
ए॒वैन॑ जुहोति। ग्रावेष्य॑ः स्वाहेत्या॑ह। या॑ पुवान्तरिक्षे॑ वाचः॥७६॥

ताम्य॑ ए॒वैन॑ जुहोति। प्रतिरेष्य॑ः स्वाहेत्या॑ह। प्राणा॑ वै॑ देवा॑ प्रितिराः। तेष्य॑ ए॒वैन॑
जुहोति। द्यावा॑पृथिवी॑म्याँ॑ स्वाहेत्या॑ह। द्यावा॑पृथिवी॑मैवैन॑ जुहोति। पितृम्यो॑
घर्मपै॒ष्यः स्वाहेत्या॑ह। ये॑ वै॑ यज्ञवानः। ते॑ पितरो॑ घर्मपा॑। तेष्य॑ ए॒वैन॑ जुहोति॥७७॥

कुद्राय॑ कुद्रहोत्र॑ स्वाहेत्या॑ह। कुद्रमेव॑ भाग॑धर्येन॑ समर्थयति। सुर्वतः॑ समनंकिता॑।

सर्वते एव लुकं निरवदयते। उदेशं निरस्यति। एषा वै लुकस्य दिक्। स्वायांमेव
दिशि लुकं निरवदयते। अप उपस्थृशति मेष्यत्वाय। नान्वीक्षेत। यदन्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमाणुकः स्यात। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरे माङ्गते रात्रिये
मा पाह्येषा तेऽग्ने समितया समिष्यस्वायुर्मदा वर्चसा माङ्गजीरित्याह।
आयुरेवास्मिन्बर्चो दधाति। अपीपरे मा रात्रिया अहो मा पाह्येषा तेऽग्ने
समितया समिष्यस्वाङ्गयुर्मदा वर्चसा माङ्गजीरित्याह। आयुरेवास्मिन्बर्चो
दधाति। अग्निज्योतिज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिज्योतिः सूर्यः
स्वाहेत्याह। यथायजुरेवत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रा(३)न
होतव्या(३)मिति॥७९॥

यद्यजुषा जुहुयात। अयथापुर्वमाहती जुहुयात। यत्र जुहुयात। अग्निः पराभवेत्।
भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापुर्वमाहती जुहोति। नाग्निः पराभवति। हुतः हुविर्मधुं
हुविरित्याह। स्वदयत्येवनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रंतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रंतमेऽग्ने जुहोति। पिता नोऽसि मा मा हि॒ सीरित्या॒ हा॒ हि॒ सा॒ यै। अ॒श्या॒ मं ते देव घर्ष॑ मधु॑ मतो वा॑ ज॑वतः पि॒तु॑ मत॑ इत्या॒ हा॒ आ॒शि॑ प॑मेवैता॒ मा॑ शा॑स्ते। स्वधा॑ विनो॑ शी॑ महि॑ ल्ला॑ मा॑ मा॑ हि॒ सीरित्या॒ हा॒ हि॒ सा॒ यै। तेजो॑ सा॑ वा॑ ए॒ ते व्य॑ध्यन्ते। ये प्र॑वर्गर्य॑ चरन्ति। प्राश्वर्जन्ति। तेजो॑ ए॒ वात्मन्द॑धते॥८१॥

संव॒थ्सुरं न मा॑ सम॑श्वीया॑ ता॑। न रु॑मा॑ मु॑पेया॑ ता॑। न मू॑न्मय॑ ए॒ पि॑ बेता॑। न ास्य॑ रु॑ग्म॑ उच्छ्व॑षं पि॑ बेता॑। तेजो॑ ए॒ व तथ्य॑ श्य॑ ता॑। देवा॑ भु॑रः संय॑ता॑ आ॑भन्। ते॑ देवा॑ विज॑य॑ मु॑पयन्ते। क्विप्राजि॑ सौर्य॑ ब्रह्म॑ सन्ध्या॑ दधता॑। यत्किं च॑ दिवा॑ कीर्त्यम्। तदेते॑ नव॑ ब्रतो॑ नोपायत्। तस्मा॑ देतद्व॑तं चार्यम्। तेजो॑ मो गोपीया॑ ता॑। तस्मा॑ देतानि॑ यज्ञ॑ ए॒ पि॑ विप्राजि॑ सौर्यस्येत्याह॑ः। स्वाहा॑ ल्ला॑ सूर्यस्य॑ रु॑श्मय॑ इति॑ प्रातः। स॒म्मादयति। स्वाहा॑ ल्ला॑ नक्षत्रेष्य॑ इति॑ सूर्यम्। ए॒ ता॑ वा॑ ए॒ तास्य॑ देवता॑॥ तामि॑ रेव॑ न॑ समर्थ्यति॥८२॥

अ॒क्षर्षि॑ नेत्याह॑ प्रदिशो॑ गुच्छेत्याह॑ पि॑ वृणामन्तःपि॑ शिष्ठि॑ जिव्यति॑ धर्येत्याह॑ वाचो॑ घ॒म्पा॑ स्त्रेष्य॑ ए॒ वै॑ न॑ जुहोत्य॑ न्वीक्षेत् होत्या॑ (३) मित्यावित्याह॑ दथो॑ जोपायथ्यस् च॑॥

धर्मं या ते दिवि शुगिति तिस्रं आहूतीर्जहोति। छन्दोभिरेवास्येष्यो
लोकेष्यः शुचमवं यजते। इत्यत्येवं जुहोति। अथेयत्यथेयंति। त्रयं इमे
लोकाः। अनुं नोऽव्यानुभातिरित्याहानुभात्यै। दिवस्त्वा परस्पाया इत्याह। दिव
एवेमाल्लोकान्दोधार। ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह॥८३॥

एवं लोकेषु प्रजा दोधार। प्राणस्य ला परस्पाया इत्याह। प्रजास्वेव
प्राणान्दोधार। शिरो वा एतद्यजस्या यत्प्रवर्ग्यः। अस्मौ खलु वा ओदित्यः प्रवर्ग्यः।
तं यद्दक्षिणा प्रत्यश्चमुदश्चमुद्धासयेत्। जिह्वा यजस्य शिरो हरेत्। प्राञ्चमुद्धासयति।
पुरस्तादेव यजस्य शिरः प्रतिदधाति॥८४॥

प्राञ्चमुद्धासयति। तस्माद्सावादित्यः पुरस्तादुद्देति। शफोपयमान्वित्राणि धृष्टी
इत्यन्वहरन्ति। सात्मानमेवेन सततं करोति। सात्माऽमुच्चिम्लोके भवति। य
एवं वेदा औदुम्बराणि भवन्ति। ऊर्जा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावर्क्ष्यो वर्त्मना वा
अन्वित्या॥८५॥

यज्ञे ६ रक्षा५सि जिधा५सन्ति। सामा० प्रस्तोताऽन्वैति। साम॑ वै रक्षोहा।
रक्षासु॒मपहल्यै। त्रिनिधन्मु॒पैति। त्रये॑ इमे॑ लोकाः। यु॒ध्य यु॒व लोकेभ्यो॑
रक्षाऽस्यपहन्ति। पुरुषः पुरुषो॑ निधन्मु॒पैति। पुरुषः पुरुषो॑ हि रक्षस्वी।
रक्षसामपहल्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्भासयेत्। पृथिवी॑ शुचाऽपर्येत्। यदप्सु॑ अपः॑ शुचापर्येत्।
यदोषधीषु। ओषधीः॑ शुचाऽपर्येत्। यद्भन्स्पतिषु। वन्स्पती॑भृचापर्येत्। हिरण्यं
निधायोद्भासयति। अमृतं वै हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। बुल्लुर्सि॑ शं युधोया॑ इति॑ त्रिः॑ परिषिञ्चपर्येति।
त्रिवृद्धा॑ अग्निः। यावानेवाग्निः। तस्य॑ शुचे॑ शमयति। त्रिः॑ पुनः॑ पर्येति।
पट्थमपद्धन्ते। पष्डा॑ क्रृतव॑। क्रृतुभिरेवास्य॑ शुचे॑ शमयति। चतुः॑
ऋतिनांभिरकृतस्येत्योह॥८८॥

इद्यं वा कृतम्। तस्या॑ एष युव नाभिः। यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। मदो॑

विश्वायुरित्योहं सदो हीयम्। अप द्वेषो अप ह्व इत्योहं आत्व्यापनुत्यै
घर्मेतते ऽन्नमेतत्पुरीषमिति दधा मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्जा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैवनमन्नाद्येन समर्थ्यति॥८९॥

अनशनायुको भवति। य एवं वेद। गन्तनामासि दिव्यो गन्धर्व इत्योहं
रूपमेवास्यैतम्हिमान् रन्ति बन्धुतां व्याचेण। समहमायुषा सं प्राणेनेत्योहं।
आशिषमेवतामा शास्तो। व्यसो योऽस्मान्देषि यं च वृयं द्विष्म इत्योहं। अभिचार
एवास्येषः। अचिक्रद्वषा हरिरित्योहं। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्योहं। स्तोत्रेवैनमेतत्। चिदसि
समुद्रयोनिरित्योहं। स्वामेवैन योनि गमयति। नमस्ते अस्तु मा मा
हिः सीरित्याहाहि साये। विश्वावसुः सोम गन्धर्वमित्योहं। यदेवास्य क्रियमाण-
स्यान्तर्जन्ति। तदेवास्येतेना व्याघ्रयति। विश्वावसुरमि तत्रो गृणात्वित्योहं॥९१॥
पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणामि गृणाति। चियो हिन्नानो धिय इन्नो अव्यादित्योहं।

ऋतनेवास्मै कल्पयति। प्रादृशां गच्छर्वा अमृतानि बोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणनेवास्मै कल्पयति। उत्तर्वं देव धर्म देवो देवानुपागा इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह॥१२॥

मनुष्यो हि एष सन्मनुष्यानुपैति। इश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्भासयन्। प्रजां पशुस्मोमपीथमन्द्वासः सोमं पीथानुमेहिः सुह प्रजयो सुह रायस्पोषेणत्याह। प्रजामेव पशुस्मोमपीथमात्मन्धत्ते। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्त्वत्याह। आशिषमेवतामा शास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्देष्टि यं च वयं द्विष्म इत्योह। अभिचार एवास्येषः। प्र वा एषोऽस्माल्कोकाच्यवते। यः प्रवर्ग्यमुद्भासयति। उद्दृत्यं चित्रमिति सोरीम्यामृग्यां पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। आस्मनेव लोके प्रतीतिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः। यथ्मौरी भवतः। तेनेव सुवर्गाल्लोकान्तैति॥१३॥

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पद्योऽद्भृहन्। तदैव्यो न व्यभवत्। तदग्निवर्करोत्।
तानि शुक्रियाणि सामान्यवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजृष्ट्यभवन्।
शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामप्यसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्ययः।
यद्ग्रोः पर्यः॥१४॥

तथामः पर्यः। यद्गजायै पर्यः। तदेवानां पर्यः। तस्माद्यतैर्यजुर्मिश्रणन्ति।
तत्पर्यसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पर्यसाऽन्नाद्येन समर्थन्ति। एष ह त्वे
साक्षात्प्रवर्य भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवृद्यः प्रवृद्यः प्रवृद्यते। उत्तरवेदामुद्घास-
येतेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥१५॥

तेजः प्रवृद्यः। तेजसैव तेजः समर्थयति। उत्तरवेदामुद्घासयेदनेकामस्य। शिरो-
वा एतद्यजस्य। यत्प्रवर्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्षैव मुखः सन्दधात्यन्नाद्या-
अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्घासितं वयांसि पुर्यासतो। परि वै ताः

समां प्रजा वयाऽस्यासतो॥१६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्भासयेत्। प्रजानां गोपीथाय। पुरो वा पश्चाद्भोद्भासयेत्। पुरस्ताद्वा पुतञ्ज्योतिरुदर्तेति। तत्पश्चात्त्रिमोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्भासयति। अपां मध्य उद्भोसयेत्। अपां वा पुतन्मध्यञ्ज्योतिरजायता उज्योतिः प्रवर्गयः। स्वप्नैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्भासयेत्। पुष वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्गयः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि प्रवर्तयति। औदुम्बर्यः शाखायामुद्भासयेत्। ऊर्जवो उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्धर्मः॥१८॥

इदमहमुष्यामुष्यायुणस्य शुचा प्राणमर्पि दहामीत्याह। शुचैवास्य प्राणमर्पि दहति। ताजगार्त्तमार्चर्त्ति। यत्र दर्भा उपदीकसन्तताः स्युः। तदुद्भासयेद्विष्टिकामस्य। पुता वा अपामनुज्ञावर्यो नामो। यहमोः। असौ खलु वा ओदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मां आदित्यो वृष्टिं नियन्त्विति। ता

आपो नियंता धन्वना यन्ति॥ ११॥

गोः पर्यं उत्तरवेदिरासते स्थापयति यमो यन्ति॥

**प्रजापतिः सम्मित्यमाणः। सुमाटस्मृतः। धर्मः प्रवृत्तः। महाबीर उद्भासितः।
अस्मौ खलु वावेष ओदित्यः। यत्प्रवर्गयः। स उतानि नामान्यकुरुता य एवं वेदा
विदुरेनं नामा। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥ १००॥**

यो वै वसीयाऽसं यथानाममुपचरति। पुण्याति वै स तस्मै कामयते
पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेदा तस्मादेवं विद्वान्। धर्म इति दिवाऽऽचक्षीता।
समाडिति नक्तम्। एते वा एतस्य प्रिये तुन्वां। एते अस्य प्रिये नामनी।
प्रिययैवेन तुन्वा॥ १०१॥

**प्रियेण नामा समर्थ्यति। कीर्तिरस्य पुर्वांच्छ्वति जनतोमायतः। गायत्री
देवेयोऽपाकामत्। तां देवाः प्रवर्गयेणानु व्यभवन्। प्रवर्गयेणासुवन्।
यच्चतुर्विश्शातिकृत्वः प्रवर्गं प्रवृणाति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति।**

पूर्वोऽस्य जनं युतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः सःसंनेः॥१०२॥

वस्त्रः प्रवृत्तः। सोमोऽभिकीर्थमाणः। आश्चिनः पर्यस्यानीयमाने। मारुतः
कथन्। पौष्ण उदन्तः। साऽस्वतो विष्वन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेजु उद्घतः।
वायुहियमाणः। प्रजापतिर्हयमाने वाग्धुतः॥१०३॥

आसौ खलु वावेष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य
एवं वेदं। विद्वरेनं नामा॑। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यन्मुम्यमाह॑ति नाश्चुतेऽथ
कस्मादेषोऽश्चुत इति। वागेष इति श्रव्यात्। वाच्येव वाचं द्व्याति॥१०४॥

तस्मादश्चुते प्रजापतिर्वा एष द्वादशाधा विहितः। यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः।
तेन प्रजा असृजत। अवकाशेद्वासुरानसृजत। यद्वर्षमवकाशेभ्यः। तेनात्रम-
सृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्विषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा सःसंनो हृथ्यमानो वाग्धुते देखात्येष॥

[११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामाः एति। यहुतीयेऽहन्प्रवृज्यते॥
 अश्विर्भूत्वा देवानेति। यतुतीयेऽहन्प्रवृज्यते॥ वायुर्भूत्वा प्राणनेति। यच्चतुर्थेऽहन्प्रवृज्यते॥
 आदित्यो भूत्वा रशमीनेति। यत्पञ्चमेऽहन्प्रवृज्यते॥ चन्द्रमा भूत्वा नक्षत्राण्येति॥ १०६॥

यत्पञ्चेऽहन्प्रवृज्यते॥ कृतुर्भूत्वा संवध्मेति। यज्ञसप्तमेऽहन्प्रवृज्यते॥
 धाता भूत्वा शक्तिर्मेति। यदष्टमेऽहन्प्रवृज्यते॥ बृहस्पतिर्भूत्वा गायत्रीमेति।
 यन्त्रवमेऽहन्प्रवृज्यते॥ मित्रो भूत्वा त्रिवृते इमाल्लोकानेति। यद्वशमेऽहन्प्रवृज्यते॥
 वरुणो भूत्वा विराजमेति॥ १०७॥

यदेकादशोऽहन्प्रवृज्यते॥ इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभ्मेति। यद्वादशोऽहन्प्रवृज्यते॥ सोमो
 भूत्वा सूत्यामेति। यत्पुरस्ताद्वृसदा प्रवृज्यते॥ तस्मादितः पराङ्मूल्लोकाः-
 स्तपनेति। यदुपरिष्ठाद्वृसदा प्रवृज्यते॥ तस्माद्मुतोऽवाडिमाल्लोकाः स्तपनेति।
 य एवं वेदा एव तपति॥ १०८॥

ॐ शं नम्सन्नो मा होमीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा सिश्चामि यजुषां प्रजामायुर्धनं च ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥
पेरेयुवा॒ सं प्रवतो महीरन्ते॑ बहु॒ भ्यः पञ्चोमनपस्पशानम्। वैवस्तते॑ सङ्गमनं
जनानां यमः रजाने॑ हुविषां दुवस्यता॑ इदं त्वा॑ वल्ल॑ प्रथमन्वागन्तेपतद्वह
यदिहाबिमः पुरा॑ इष्टापूर्तमनु॑ सम्पश्य॑ दक्षिणां यथो॑ ते॑ दत्तं बहुधा॑ विबन्धुषु॑
इमौ॑ युनजिम॑ ते॑ वही॑ असुनीथाय॑ वोढवै॑ याम्या॑ यमस्य॑ सादनः॑ सुकृतां॑
चापि॑ गच्छतात्। पूषा॑ ल्वेतश्यावयतु॑ प्रविद्वाननाषपशुर्भवनस्य॑ गोपाः। स ल्वेतेभ्यः॑
परिददात्युभ्यो॑ उग्निदेवेभ्यः॑ सुविदत्रैः॑। पूषेमा आशा॑ अनुवेद॑ सर्वाः॑ सो अस्माः॑
अभ्यतमेन नेषता॑ स्वस्तुदा अधृणिः॑ सर्ववीरोऽप्रयुच्छन्तुर॑ एतु॑ प्रविद्वान्॥१॥
आयुर्विश्वायः॑ परिपासति॑ त्वा॑ पूषा॑ त्वा॑ पातु॑ प्रपंथे॑ पुरस्तात्। यत्राऽऽसते॑
सुकृतो॑ यत्र॑ ते॑ युयस्तत्र॑ त्वा॑ देवः॑ मौविता॑ देयातु॑ भुवनस्य॑ पति॑ इदं॑ हुविः॑
अभ्येऽ॑ रघ्यिमते॑ स्वाहा॑। पुरुषस्य॑ सम्यावयपदधानि॑ मृज्जहे॑। यथो॑ नो॑ अत्र॑

नापरः पुरा जरस् आयति पुरुषस्य सथावरि वि तै प्राणमसि ऋसम्।
 शरीरेण महोमिहि स्वधयेहि पितृनुप्रजयाऽस्मानिहावहं। मैवं मां स्ता
 प्रियेऽहं देवी सती पितृलोकं यदैषि विश्वारा नभंसा संव्ययन्त्युभौ नो लोको
 पर्यसाऽऽस्याववृथ्स्व॥२॥

इयं नारीं पतिलोकं वृण्णा निपद्यत उपं त्वा मर्त्यं प्रेतम्। विश्वं
 पुराणमनुं पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धौहि। उदीर्घं नार्यमि
 जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि। हस्ताग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि
 सम्बन्धवा। सुवर्णः हस्ताददाना मृतस्य श्रिये ब्रह्मणे तेजसे बलाया अत्रैव
 लमिह वयः सुशेवा विश्वा: स्मृधो अभिमातीर्जयेम। धनुर्हस्ताददाना
 मृतस्य श्रिये क्षत्रायौजेसे बलाया अत्रैव लमिह वयः सुशेवा विश्वा: स्मृधो
 अभिमातीर्जयेम। मणिः हस्ताददाना मृतस्य श्रिये विशे पुष्टे बलाया अत्रैव
 लमिह वयः सुशेवा विश्वा: स्मृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इममंगे चमसं मा विजौहरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम्। एष यश्चमसो
देवपानस्तसिंदेवा अमृतां मादयन्ताम्। अग्रेर्वमि परि गोभिर्विष्यस्व सं प्रोर्णव्य-
मेदसा पीवसा च। नेत्वा धृष्णुहरसा जस्हपाणे दधिद्विष्यन्पर्यज्ज्याते।
मैनमये विद्वो माऽभिशोचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं
कुरवो जातवेदोऽथेमेन प्राहेणुतात्पितृम्यः। शृतं यदा कुरसि जातवेदोऽथेमेन
परिदत्तात्पितृम्यः। यदा गच्छुत्यसुनीतिमेतामथा देवानां बशनीर्भवाति। सूर्यं ते
चक्षुर्गच्छतु वातंमात्मा द्यां च गच्छे पृथिवीं च धर्मणा। अपो वां गच्छ यदि
तत्रं ते हितमोषंधीषु प्रतीतिष्ठा शरीरैः। अजो भागस्तपंसा तं तैपस्वं तं ते
शोचिस्तपतु तं ते अर्थः। यास्ते शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्हेमः सुकृतां यत्र
लोकाः। अर्यं वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरस्मि। वैश्वानरः पुत्रः
पित्रे लोककृओतवेदे वहेमः सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

विद्वान्यावृथस्याभिमातीजयेम् शरीरश्चत्वारि च।

य उतस्य पथो गोमारस्तेष्यः स्वाहा य उतस्य पथो रक्षितारस्तेष्यः
स्वाहा य उतस्य पथोभिर्दर्शितारस्तेष्यः स्वाहाऽपल्लात्रे स्वाहाऽपल्लात्रे
स्वाहाऽभिलालपते स्वाहाऽपलालपते स्वाहाऽग्रये कर्मकृते स्वाहा यमन्
नाधीमस्तस्मै स्वाहा॑। यस्त इधमं ज्ञभर्जिमज्जिदानो मूर्धन॑ बात तपते त्वाया।
दिवो विश्वस्माभ्योमधायत उक्ष्यः। अस्मात्वमधि जातोऽसि लदयं जायता
पुनः। अग्रये वैश्वानरायं सुवर्णायि लोकाय स्वाहा॑॥५॥

य पुतस्य त्वत्पञ्च॥

[२]

प्र केतुना॑ बहुता भौत्यश्रिगाविर्विश्वानि वृषभो गोरवीति। दिवश्चिदन्तादृप
मामुदानङ्गपामुपस्थे महिषो वैवर्ध। इदं त एकं पर ऊत एकं गृतीयेन ज्योतिषा
संविशस्व। सुवेशेनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो देवाना॑ परमे सुधस्थै नाके सुपर्णमुप
यत्पतन्तः हृदा वेनन्तो अग्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दृतं युमस्य योनै
शकुनं भृणयुम्। अतिद्रव मारमेयौ श्वानौ चतुर्दशौ शबलौ साधुना॑ पथा। अथा॑

पि॑तृन्यु॑विदत्रा॒ अपीहि॒ यु॒मेन॒ ये॒ सं॒धिमादं॒ मदं॒न्ति॒। यो॒ ते॒ श्वानौ॒ यमरक्षितागै॑
चतुरक्षौ॒ प॑थिरक्षी॒ नृचक्षस्मा॒ ताम्या॒ राज्ञ्यरि॑ देह्येन॒ स्वस्ति॒ चौ॑स्मा॒ अनभीवं॑
च॑ धेहि॑॥६॥

उक्णसाव॑सु॒तपावुल्भलौ॒ यु॒मस्य॑ दृ॒तो॒ चेरतो॒ वशा॒ अनु॑। तावस्माय॑ हृशये॑
सूर्याय॑ पुनर्दत्ता॒ वसु॑मध्ये॒ह भ॒द्रम्। सो॒म् एकै॑म्यः॒ पवते॒ धृतमेक॒ उपासते॒। ये॑म्यो॑
मधु॑ प्रथाव॑ति॒ ताङ्ग्निश्चिदेवापि॒ गच्छतात्। ये॑ युध्यन्ते॒ प्रथनेषु॒ शूरगोसो॒ ये॑ तेनुत्यज्जः॑।
ये॑ वां॒ सहस्रदक्षिणास्ताङ्ग्निश्चिदेवापि॒ गच्छतात्। तपसा॑ ये॑ अनाधृष्यास्तपसा॑ ये॑
सुवर्गता॑। तपो॑ ये॑ चीक्रिरे॒ महत्ताङ्ग्निश्चिदेवापि॒ गच्छतात्। अश्मन्वती॑ रेवती॑ः॒ सः॑
रेभ्यु॑मत्तिष्ठत्॒ प्रतेरता॒ सखायः। अत्रो॑ जहाम्॒ ये॑ असनशेवाः॒ शिवान्॒ वृथमभि॑
वाज्ञानुत्तरेमा॑॥७॥

यद्व॑देवस्य॑ मवितुः॒ पवित्रः॒ सहस्रधार॑ वितत्प॒न्तरिक्षा॒ येनापुनादिन्द्रमनात्मात्म॑
तेनाहं॒ माः॒ सर्वतनु॑ पुनामि। या॒ राष्ट्रात्प्रादप॑ यन्ति॒ शाखा॑ अभिमृता॑

नृपतिमिच्छमानाः। धातुस्ता: सर्वः पवनेन पूताः प्रजयास्मात्रव्या वर्चेसा
सः सृजाथा उद्धयं तमस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवता सूर्यमग्नम्
ज्योतिरुत्तरम्। धाता पुनातु सविता पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

धैर्यतरेमाणे च॥

[३]

यन्ते अग्निमन्त्राम वृषभायेव पत्तेवे। इमन्तः शंमयामसि क्षीरेण चोदकेन च।
यन्त्वमग्ने समदहस्त्वम् निवापया पुनः। क्याम्बूरत्रे जायतां पाकद्वर्वा व्यल्कशा
शीतिके शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डुक्या सुसङ्गमयेमः स्वंश्रिः शमये
शं ते धन्वन्त्या आपः शमुं ते सन्त्वनुक्याः। शं ते समुद्रिधा आपः शमुं ते सन्तु
वर्षाः। शं ते ऋवन्तीस्तुनुवे शमुं ते सन्तु कूप्याः। शन्ते नीहाशे वर्षपतु शमुं
पृष्ठाऽवशीयताम्॥९॥

अवं सृजु पुनरग्ने पितृम्यो यस्त आहुतश्चर्ति स्वधामिः। आयुर्वसान उपं यातु
शेषः सङ्गच्छतां तुनुवा जातवेदः। सङ्गच्छस्व पितृमिः सः स्वधामिः समिष्टापूर्वेन

परमे व्योमन्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्रं गच्छ तत्रं त्वा देवः सविता दंधातु। यते
 कृष्णः शकुन आतुलोद्धि पिपीलः सर्प उत वा श्वापदः। अग्निष्ठिद्विश्वादनुणं कृणोतु
 सोमंश्च यो ब्राह्मणमालिवेशः। उत्तिष्ठातस्तनुवः सम्भारस्व मेह गात्रमवहा मा
 शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्रं गच्छ तत्रं त्वा देवः सविता दंधातु। इदं तु
 एकं पर ऊत् एकं तृतीयेन उज्योतिष्ठा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेति प्रियो
 देवानां परमे सधस्थै। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्वलोकः कृणज्ञ परमे व्योमन्। यज्मेन त्वं
 यम्या संविदानोत्तमं नाकमधिं गोहेमम्। अशमन्वती रेवतीर्यद्वे देवस्य सवितुः
 पवित्रं या ग्राष्टात्पत्राद्बृयं तमस्मपरि धाता पुनातु। अस्मात्वमधिं जातोऽस्यां
 त्वदधिजायताम्। अभ्ययै वैश्वानराय सुवर्गायं लोकाय स्वाहा॥ १०॥

अवशेषात् सुधस्थे पञ्च च॥

[४]

आयातु देवः सुमनाभिरुतिभिर्मो हवेह प्रयताभिरक्ता। आसीदात् सुप्रयतेह
 ब्रह्मिष्यजाय जात्यै ममं शत्रुहत्यै। यमे इव यत्माने यदैतं प्रवाम्भरमानुषा

देवयन्ते। आसौदतुः स्वमुं लोकं विदाने स्वासस्ये भवतमिन्द्रवे नः। यमाय सोमः सुनुत यमाय जुहता हुविः। यमः ह यज्ञो गच्छत्याभिदृतो अरक्षतः। यमाय धूतवद्विर्जहोत् प्र च तिष्ठता स नौ देवेष्यायमदीर्घमायुः प्र जीवसौ यमाय मधुमत्तमः राजे हृव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिम्यः पूर्वजेम्यः पूर्वेम्यः पथिकृद्यः॥ ३१॥

योऽस्य कौष्ट्र जगतः पार्थिवस्यैकं इद्वशी। यमं भद्धश्वो गाय यो राजानपरोध्यै। यमङ्गाय भद्धश्वो यो राजानपरोध्यै। येनापो नद्यौ धन्वानि येन द्यौः पृथिवी द्वादा। हिरण्यकश्यान् सुधुरान् हिरण्याक्षानयः शफान्। अश्वाननश्यतो दानं यमो राजाभि तिष्ठति। यमो दोधार पृथिवीं यमो विश्वमिदं जगत्। यमाय सर्वमित्रस्थे यत्प्राणद्वायुरक्षितम्। यथा पश्च यथा पश्च यथा पश्च दशर्षयः। यमं यो विद्याथ्यम् ब्रूयाद्यथैकं ऋषिविजानतो॥ ३२॥

त्रिकद्वकेभिः पतीति पड्वर्णिकमिष्टहत्। गायत्री त्रिष्टुष्टन्दांसि सर्वा ता

यम् आहिता। आहं हन्ते यमानो गामधं पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृप्यति
पश्चिमानवैर्यमः। वैवस्वते विविच्यन्ते यमे राजनि ते जनाः। ये चेह मृत्येनेच्छन्ते
य उ चानुतवादिनः। ते राजनिह विविच्यन्ते ऽथा यान्ति लाम्पा देवाः क्ष ये
नमस्यन्ति ब्राह्मणाः श्वापचित्यति। यस्मिन्बृक्षे सुपलाशे देवैः सम्प्रबते यमः।
अत्रां नो विश्वपतिः पिता पुरुणा अनुवेनति॥१३॥

पाठ्यक्रमो विजानतेऽन्ते चेनति॥

[५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुखसः शतधारमेतम्। तस्मिन्त्रेष पितरं
पितामहं प्रपितामहं बिभरत्यिन्वमानो द्रृपसशस्कन्द पूर्थीवीमन् द्यामिम् च
योनिमन् यश्च पूर्वः। तुतीयं योनिमन् सञ्चरन्तं द्रृपसं जुहोम्यन् सप्त होत्राः। इमः
संमुद्रः शतधारमुखसंव्यच्यमानं भुवनस्य मध्यौ। धृतं दुहोनामदिति जनायागे मा
हिंसीः परमे व्योमन्। अपेत वीत वि चं सपृताते येऽत्र स्थ पुरुणा ये च
नुतनाः। अहोभिश्वद्विक्षुभिर्वर्कं यमो ददात्वसानमस्मै। सवितैतानि शरीराणि

पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिर्युज्यन्तामधिया:॥१४॥

शुनं वाहा: शुनं नारा: शुनं कृष्टु लाङ्गलम्। शुनं वर्त्रा बैथ्यन्ताः
शुनमाष्टमुद्दिङ्य शुनासीरा शुनम्स्मासु धत्तम्। शुनासीराविमां वाचं यद्विच
चक्रथुः पर्यः। तेनेमामुपं सिञ्चतम्। सीते वन्दोमहे त्वाऽवर्चीं सुभगे भव
यथा नः सुभगा सीसि यथा नः सुफला सीसि। सीवितेतानि शरीराणि पृथिव्यै
मातुरुपस्थ आदधे। तेभिररदिते शं भेव। विमुच्यज्वमधिया देवयानं अतारिष्य-
तमसस्पारमस्य। ज्योतिरापाम् सुवर्णगन्मा॥१५॥

प्र वाता बान्ति पृतयन्ति विद्युत् उदोषधीर्जिहते पिन्वते सुवः। इरा विश्वस्मै
भुवनाय जायते यत्पूर्जन्यः पृथिवी॒ रेतसाऽवंति। यथा॑ यमाय॑ हाम्र्यमवंपन्यश्च
मानवाः। एवं वैपामि हाम्र्य यथासामं जीवलोके भूरयः। चितः स्थ परिचितं
ऊर्ध्वचितः श्रयाचं प्रितरो॑ देवता॑। प्रजापतिर्वः सादथु॑ तथा॑ देवतया। आप्यायस्व-
सन्तौ॥१६॥

उत्ते तभोमि पृथिवीं त्वत्परीमं लोकं निदध्नमो अहं रिष्म।
 पृथिवीं पितरों धारयन्तु तेऽत्रां युमः सादनाते मिनोतु। उपसर्प मातरं
 भूमिमेतामुख्यचंसं पृथिवीं सुशेवाम्। ऊर्णमदा युवतिर्दक्षिणावत्येषा त्वा
 पातु निरऋत्या उपस्थै उम्भञ्चस्व पृथिवि मा विबाधिथाः सूपायनास्मै भव
 सूपवश्चना। माता पुत्रं यथासिचाग्येन भूमि वृणु। उम्भञ्चमाना पृथिवी हि तिष्ठसि
 सहस्रं मित् उप हि श्रयन्ताम्। ते गृहास्तो मधुश्वते विश्वाहास्मै शरणाः सन्त्वत्रा
 एणीर्धना हरिणीरज्जनीः सन्तु धेनवः। तिलंवश्चा ऊर्जमस्मै दुहोना विश्वाहा
 सन्त्वनपस्फुरन्तीः॥१७॥

एषा तें यम्सादने स्वधा निधीयते गृहो अद्वितीयामं ते असौ। इदं पितृत्यः
 प्रभरेम बृहिर्देवेष्यो जीवन्त उत्तरं भरेम। तत्क्वामार्गेहास्मो मेष्यो भवं यमेन त्वं
 यम्या संविदानः। मा त्वा वृक्षो सम्बाधिष्ठां मा माता पृथिवि त्वम्। पितृन्
 हि यत्र गच्छास्येषांसं यमराज्यै। मा त्वा वृक्षो सम्बाधेष्यां मा माता पृथिवी

मृही। वैवस्वतः हि गच्छोमि यमराज्ये विशंजसि। नङ्कु सुवमारोहेत् नळेन पृथोऽन्विहि। स लं नळपूर्वो भूत्वा सन्तर प्रतरोत्तर॥१८॥

सवितेतानि शरीराणि पृथिव्ये मातुरुपस्थ आदधो। तेष्यः पृथिवि शं भेव। पङ्कोता सूर्यं ते चक्षुर्गच्छत् वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि तत्रं ते हितमोषधीषु प्रतीतिष्ठा शरीरैः। परं मृत्यो अनुपरेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृणवते तैः ब्रवीमि मा नः प्रजाः रीरिषो मोत वीरगन्। शं वातः शः हि ते घृणिः शमुं ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां मे दिशः शुभमाः। पृथिव्यास्त्वा लोके सोदयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तथा देवतया। अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वा दिशां त्वा नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रह्मस्य त्वा विष्टप्ये सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तयां देवतया॥ १९॥

अपृपवान्मृतवान्श्वरेह सीदत्तत्त्ववन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनिकृतः

पथिकृतः सपर्यत् ये देवानां शृतभोगा इह स्था पुषा तें यमसादने
 स्वधा निर्धीयते गृहेऽसौ। दशाक्षरा तां रक्षस्व तों गोपायस्व तों ते
 परिददामि तस्या त्वा मा देभन्नितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयत् तया
 देवतया। अपुपवाञ्छुतवान् क्षीरवान्दधिवान्मधुमाङ्श्चकरेह सीदतृत्तुवन् पूर्थिवीं
 धामुतोपरि। योनिकृतः पथिकृतः सपर्यत् ये देवानां शृतभोगा: क्षीरभोगा
 दधिभागा मधुभागा इह स्था पुषा तें यमसादने स्वधा निर्धीयते गृहेऽसौ।
 शताक्षरा सुहस्राक्षरायुताक्षराञ्छुताक्षरा तां रक्षस्व तों गोपायस्व तों ते
 परिददामि तस्या त्वा मा देभन्नितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयत् तया
 देवतया॥ २०॥

अनपस्मृत्युक्तरं देवतया ह्ये च॥

[७]

एतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः परिकिराम्यत्रा तास्ते यमः पितृभिः
 सांविदानोऽत्र धेनः कोमदध्याः करोतु। त्वामर्जुनोपर्धीनां पर्यो ब्रह्मण इद्विद्वः। तास्मां

त्वा मध्यादादेच चक्रम्यो अपिधातवे। दुर्बर्णाऽस्त्वं स्तम्बमाहैतां प्रियतंमां मम।
इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि गौहतु। काशानाऽस्तम्बमाहर रक्षसामपहत्यै।
य एतस्यै दिशः परामेव त्रिधायवो यथा तेनाभवान्युनः। दुर्मर्णाऽस्त्वं स्तम्बमाहर
पितृणामोषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो फलम्॥२१॥

लोकं पृष्ठं ता ओस्यै मूददोहसः। शं वातः शः हि ते घृणिः शमुं ते सन्त्वोषधीः।
कल्पन्ता ते दिशः सर्वाः। इदमेव मेतोऽपरामातिमाराम काश्चन। तथा तदश्चियाऽ
कृतं मित्रेण वरुणेन च। वरणो वारयादिदं देवो वनस्पतिः। आत्मै निरक्षत्यै द्वेषाऽच
वनस्पतिः। विधुतिरसि विधारयास्मद्धा द्वेषाऽसि शमि शमयास्मद्धा द्वेषाऽसि
यव यवयास्मद्धा द्वेषाऽसि। पृथिवीं गच्छन्तरिक्षं गच्छ दिवं गच्छ दिशों गच्छ
सुवर्गच्छु सुवर्गच्छु दिशों गच्छ दिवं गच्छन्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छन्तरिक्षं गच्छ
गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतीतिष्ठा शरीरैः। अशमन्वती रेवतीर्यज्ञे देवस्य
सावितः पवित्रं या राष्ट्रात्मनादुद्दयं तमस्स्परि धाता पुनातु॥२२॥

फले पुनातु॥

आ गेहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ठ। इह ल्वण्ठं सुजनिमा
सुरबो दीर्घमायुः करतु जीवसे वः। यथा ऽहाऽन्यनुपूर्वं भवन्ति यथतर्वं कृतुभिर्यन्ति
कृताः। यथा न पूर्वमपरो जहात्येवा धोतरायुःषि कल्ययैषाम्। न हिं ते अग्ने तनुवै
कृंचकार मत्त्वः। कपिर्बर्भस्तु तेजं पुनर्जरायु गौरिवा। अपं नः शोशुचदधग्ने
शुशुध्या रथिम्। अपं नः शोशुचदधं मृत्युवे स्वाहा। अनङ्गाहमन्वारभामहे स्वस्तयै
सं न इन्द्रं इव देवेष्यो वहिः सुप्तारणो भव॥२३॥

इमे जीवा विं मृतेराववर्तिन्नमुद्द्रा देवहृतिं नो अद्य। प्राञ्जोगामानुतये हस्याय
द्राघीय आयुः प्रतरं दधानाः। मृत्योः पदं योपयन्ते यदेम द्राघीय आयुः
प्रतरां दधानाः। आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धः पृता भेवथ यज्जियासः।
इमं जीवेष्यः परिधिं देखामि मा नोऽनुगादपरो अर्थमेतम्। शतं जीवन्तु शारदः
पुरुचीस्तिरो मृत्युं दंच्छै पर्वतेन। इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराज्ञेन सर्पिषा

समृंशन्ताम्। अनश्वो अनमीवा: सुशेवा आरोहन्तु जनयो योनिमग्रे। यदाऽनं
त्रैकुदं जातः हिमवंतस्परि। तेनामृतस्य मूलेनाशातीर्जमयामसि। यथा
त्वमुद्दिनश्योषधे पृथिव्या अथि। एवमिम उद्धिन्द्रन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेनो
अजोऽस्यजास्मदधा द्वेषांसि यवोऽसि यवयास्मदधा द्वेषांसि॥२४॥

भव ज्ञान्यामसि त्रीणि च॥

[९]

अपं नः शोशुचदधमग्रे शुशुध्या रयिम्। अपं नः शोशुचदधम्। सुक्षेत्रिया
मुगातुया वेसुया च यजामहे। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयद्वन्द्विष्ठ एषां प्रास्माकासश
मुरयः। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयद्वयः सहस्रतो विश्वतो यन्ति सुरयः। अपं नः
शोशुचदधम्। प्रयत्ने अग्ने मुरयो जायेमहि प्रते वृयम्। अपं नः शोशुचदधम्॥२५॥

त्वं हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अपं नः शोशुचदधम्।
द्विष्ठो नो विश्वतोमुखाऽति नावेवं पारया। अपं नः शोशुचदधम्। स नः
सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्तयौ। अपं नः शोशुचदधम्। आपः प्रवणादिव
यतीरपास्मश्यन्दतामधम्। अपं नः शोशुचदधम्। उद्धनादुकानीवापास्मश्यन्दतामा-

अपं नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरगां च स्वान्तुहान्। अपं नः
शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्च पुरुषः पृश्च। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते
परिधिर्जीवनायकमपं नः शोशुचदधम्॥२६॥

अथमध्यं चत्वारि च॥

[३०]

अपश्याम युवातिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्। अन्धेन या तमसा
प्रावृताऽस्मि प्राचीभवाचीभवयनीरिष्ठै। मथैतां माँस्तां श्रियमाणा देवी सती
पितृलोकं यदैषि। विश्वारा नभस्मा संब्ययन्त्युभौ नौ लोकौ पयसाऽऽवृणीहि।
रयिष्ठामन्त्रिं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जिः सन्तं ल्वा पयसोप सः संदेमा सः एच्या समु
वर्चसा सचेस्वा नः स्वस्तयै। ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः।
तेभ्यो धृतस्य धारयितुं मधुधारा व्युद्दती। माता रुद्राणा द्विहता वसुनां
स्वस्मांऽऽदित्यानांमृतस्य नाभिः। प्रणवोचं चिकितुषे जनाय मागामनांगामदिंति
वधिष्ठ। पिबत्तदकं तुणान्यत्तु। ओमम्भुजता॥२७॥

विधिष्ट हैं चाँ॥

[११]

सन्त्वा सिंशामि यजुषा प्रजामायुर्धनं च॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

मुमङ्गलीरियं वधूरिमाऽ संमेत पश्यता सोभांगयमस्यै दत्त्वाथाथास्तु वि परेतना
डेमां त्वमिद्र मीढ़ः सुपुत्राऽ सुभगां कुरु। दशास्यां पुत्राना धौहि पतिमेकादशां
कृषि॥ आवहन्ती वितन्वाना। कुर्वणा चीरमालनः। वासाऽसि मम गावश्चा
अन्नपाने चं सर्वदा। ततो मे श्रियमावह॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वर्यमा। शं नु इन्द्रो बहुस्पतिः। शं नो
विष्णुरुरुक्मिः। नमो ब्रह्मणो नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वमेव प्रत्यक्षं
ब्रह्मं वदिष्यामि। ऋतं वौदिष्यामि। सूत्यं वौदिष्यामि। तन्मामवतु। तद्वत्कारमवतु।
अवतु माम्। अवतु वृत्कारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥१॥

सूत्यं वौदिष्यामि पञ्चं च॥

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। सामं सन्तानः। इत्युक्तः
शीक्षाऽध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्च॥

सह नौ यशः। सह नौ ब्रह्मवर्चसम्। अथातः सहिताया उपनिषदं
व्याख्यास्यामः। पञ्चस्वधिकरणेषु। अधिलोकमधिज्योतिषमधिविद्यमधि-
प्रज्ञमध्यात्मम्। ता महासङ्हिता इत्याचक्षते। अथोधिलोकम्। पृथिवी

पूर्वरूपम्। द्यौरुत्तररूपम्। आकाशः सन्धिः॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्योतिषम्। अग्निः पूर्वरूपम्। आदित्य
उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः सन्धानम्। इत्यधिज्योतिषम्। अथाधिकिद्यम्।
आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनं सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्।
अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननं
सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाद्यात्मम्। अथराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्। वारख्मन्धिः। जिह्वा
सन्धानम्। इत्याद्यात्मम्। इतीमा महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता
व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजेया पृश्नमिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्गर्णं
लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥

यश्छन्दसामृप्तो विश्वरूपः। छन्दोऽयोऽच्युमतांथम्बभूवै। स मेद्द्रौ मेधयाँ
स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचरणम्। जिह्वा मे
मधुमत्तमा। कण्ठ्यां भूरि विश्ववम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मध्याजितिः। श्रुतं मे
गोपया आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वणा चीर्मात्मनः। वासांसि मम गावेश। अन्नपाने च मर्ददा। ततो मे
श्रियमावह। लोमशां पृष्ठभिः सह स्वाहा। आ मा यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥
वि माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। प्र माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। दमायन्तु
ब्रह्मचारिणः स्वाहा। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा। तं त्वा भग प्रविशानि
स्वाहा। स मा भग प्रविश स्वाहा। तस्मैऽस्महस्तशाखे निर्भगाह त्वयि मृजे
स्वाहा। यथाऽप्यः प्रवता यन्ति यथा मासा अहर्जरम्। एवं मा ब्रह्मचारिणः।
धातुरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मा भाहि प्र मा पद्मस्व॥९॥

भूर्बुः सुवरिति वा पुतास्तिसो व्याहृतयः। तासामुहस्मै तां चेतुर्थीम्।
माहात्मस्यः प्रवेदयते मह इति॑ तद्व्याप्ति॑ स आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः।
भूरिति॑ वा अर्यं लोकः। भुव इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते। भूरिति॑ वा
अग्निः। भुव इति॑ वायुः। सुवरित्यादित्यः। मह इति॑ चन्द्रमाः। चन्द्रमस्मा॒ वाव
सर्वाणि॑ ज्योती॑षि॑ महीयन्ते। भूरिति॑ वा क्रचेः। भुव इति॑ सामानि। सुवरिति॑
यजूँ॒षि॥११॥

मह इति॑ ब्रह्मा॑ ब्रह्मणा॑ वाव सर्वे॑ वेदा महीयन्ते। भूरिति॑ वै प्राणः। भुव
इत्यपानः। सुवरिति॑ व्यानः। मह इत्यन्तम्। अनेन वाव सर्वे॑ प्राणा महीयन्ते। ता
वा पुताश्वस्तस्वश्वतुर्धा। चतंसश्वतस्मो॑ व्याहृतयः। ता यो वेदा॑ स वेद॑ ब्रह्मा॑ सर्वेऽस्मै॑
देवा॑ बुलिमावहन्ति॥१२॥

म युषोऽन्तर्हृदय आकाशः। तस्मिन्नेयं पुरुषो मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः।
 अन्तरेण तालुके। युष स्तनं इवावृलम्बतो। सैन्द्रयोनि। यत्रासौ केशान्तो
 विवर्तते व्यपेह्यं शीर्षकपालो भूरित्यग्ने प्रतीतिष्ठति। भूव इति वायौ॥१३॥

सुवरित्यादित्ये। मह इति ब्रह्मणि। आप्रोति स्वाराज्यम्। आप्रोति
 मनस्स्पतिम्। वाक्पतिश्चक्षुष्टिः। श्रोत्रपतिर्वज्ञानपतिः। पृतततो भवति।
 आकाशाशरीरं ब्रह्म। सूत्यात्मप्राणारामं मनं आनन्दम्। शान्तिसमृद्धममृतम्। इति
 प्राचीनयोग्योपास्वा॥१४॥

वायवृम्तमेकं च॥

[६]

पृथिव्यं न रिक्षं द्योदिशोऽवान्तरदिशाः। अभिर्विद्युरादित्यश्नन्दम् नक्षत्राणि।
 आप ओषधयो वनस्पतय आकाश आत्मा। इत्येधिभूतम्। अथाद्यात्मम्। प्राणो
 व्यानोऽपान उदानः समानः। चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक्क। चर्मं मांसः ऋवास्थं
 मङ्गा। एतदंष्ठि विधाय एषिरवोचत्। पाङ्कुं वा इदं सर्वम्। पाङ्केनैव पाङ्कं-

स्पृणोतीति ॥१५॥

सर्वमेकं च॥

ओमिति ब्रह्मा ओमितीदः सर्वम्। ओमिल्येतदनुकृति ह स्म वा
अप्योश्रोवयेत्याश्रोवयन्ति। ओमिति सामानि गायन्ति। ओऽशोमिति शाश्वाणि
शः सन्ति। ओमित्याख्यर्थः प्रतिगरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति।
ओमित्यश्रीत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रबृद्ध्यन्नाहु ब्रह्मोपास्त्रानीति।
ब्रह्मोपोपास्त्रोति ॥१६॥

ओन्दश॥

[८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च। तपश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च।
अग्रयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने
च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति

सत्यवचा॑ राथीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुषिष्ठिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति
नाको॑ मौद्रल्यः। तद्वि॒ तपस्त्वद्वि॒ तपः॥१७॥

प्रजा॑ च स्वाध्यायप्रवचने॑ च पद्मे॥

अहं वृक्षस्य गेरिवा॑ कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा॑ ऊर्ध्वपंचित्रो वाजिनी॑व स्वमृतमस्मि।
द्रविणः॒ सर्वं चर्चसम्। सुमेधा॑ अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वदोनुवृचनम्॥१८॥

अहं॑ पद्मे॥

वेदमनुच्या॒ उचार्यो॒ उत्तोवासि॒ नमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्याया॑ न्मा॑
प्रमदः। आचार्यीय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तु॑ मा व्यवच्छुथ्मीः। सत्यान्न
प्रमादितव्यम्। धर्मान्न प्रमादितव्यम्। कुशलान् प्रमादितव्यम्। भूत्ये॑ न
प्रमादितव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां॑ न प्रमादितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्यभ्यां॑ न प्रमादितव्यम्। मातृदेवो॑ भव। पितृदेवो॑ भव। आचार्यदेवो॑
भव। अतिथिदेवो॑ भव। यान्यनवद्यानि॑ कर्माणि। तानि॑ मेरितव्यानि॑ नो इत्तर्णाणि।

यान्यस्माकं सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतर्याणि। ये के चास्मच्छेयांसो ब्राह्मणः। तेषां त्वयाऽऽसनेन
प्रश्नसितव्यम्। अद्भ्या देयम्। अशद्भ्याऽदेयम्। श्रिया देयम्।
भिंया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकिञ्चा वा वृत्तविचिकिञ्चा
वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणः सम्मर्गशिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलृक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा
ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेर्थाः। अथान्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणः सम्मर्गशिनः।
युक्ता आयुक्ताः। अलृक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेर्थाः।
एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशः। सनम्। एवमुपास्ति॒तव्यम्।
एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्याज् प्रमोदितात्म्यं तानि त्वयोपास्यनि स्यातेषु वर्तेरन्यस्त च॥

शं नौ मित्रः शं चरुणः। शं नौ भवत्वर्यमा। शं न इन्द्रो बहस्पतिः। शं नो

विष्णुरुक्तमः। नमो ब्रह्मो। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मांसि। त्वमेव प्रत्यक्षं
ब्रह्मावादिषम्। कृतमवादिषम्। सूत्यमवादिषम्। तन्मामावीत्। तद्वक्तारमावीत्।
आवीर्ज्ञाम्। आवीर्ज्ञाम्। अ॒ शा॒न्ति॑ः शा॒न्ति॑ः शा॒न्ति॑ः॥२३॥

सूत्यमवादिषं पञ्चं च॥

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ सुह नोववतु। सुह नौ भुनक्तु। सुह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विद्विषावहै॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

ब्रह्मविदाप्नोति परम्। तदेषाम्युक्ता। सूत्यं ज्ञानमन्तं ब्रह्म। यो वेद निहितं
गुहाया परमे व्योमन्। सोऽशञ्जते सर्वान्कामाऽस्मह। ब्रह्मणा विपश्चितेति।
तस्माद्ब्राहुतस्मादात्मनं आकाशः समृतः। आकाशाद्ब्राहुः। वायोरग्निः। अग्नेरापः।
अऽद्यः पृथिवी। पृथिव्या ओषधयः। ओषधीम्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः। स वा एष
पुरुषोऽन्नेरसमयः। तस्येदमेव शिरः। अर्यं दक्षिणः पृक्षः। अयमुत्तरः पृक्षः।

अथमात्मा ॥ इदं पुच्छे प्रतिष्ठा । तदप्येष क्षोको भवति ॥ १ ॥

अन्नाद्वे पूजा ॥ प्रजायन्ते । या ॥ काशं पृथिवीं श्रिताः । अथो अन्नेनव जीवन्ति
अथेन्दर्पि यन्त्यन्ततः । अन्ने हि भूतानां ज्येष्ठम् ॥ तस्माऽस्मवौपृथमुच्यते
सर्वं वै तेऽन्नमासुवन्ति । ये ऽन्ने ब्रह्मोपासते । अन्ने हि भूतानां ज्येष्ठम् ॥
तस्माऽस्मवौपृथमुच्यते । अन्नाङ्गुतानि जायन्ते । जातान्यन्नेन वर्धन्ते । अद्यतेऽन्ति च
भूतानि । तस्मादनं तदुच्यते इति । तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात् । अन्योऽन्तर
आत्मा प्राणमयः । तेनैष पूर्णः । स वा एष पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् ।
अन्वयं पुरुषविधः । तस्य प्राणं एव शिरः । व्यानो दक्षिणः पृक्षः । अपान उत्तरः
पृक्षः । आकाश आत्मा । पृथिवी पुच्छे प्रतिष्ठा । तदप्येष क्षोको भवति ॥ २ ॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति । मनुष्याः पृशवेश्य यो । प्राणो हि भूतानुमायुः ।
तस्माऽस्मवौपृथमुच्यते । सर्वमेव त आयुर्यन्ति । ये प्राणं ब्रह्मोपासते । प्राणो हि
भूतानुमायुः । तस्माऽस्मवौपृथमुच्यते इति । तस्यैष एव शारीर आत्मा ये पूर्वस्या

तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात् अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेऽपि पूर्णः। स
वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव
शिरः। ऋगदक्षिणः पक्षः। मामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथवाङ्गिरसः पुच्छ
प्रतिष्ठा। तदध्येष क्षोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति
कर्ताकर्त्तेति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात्मनोमयात्
अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेऽपि पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य
पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रेष्ठेव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः।
सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदध्येष क्षोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वैः। ब्रह्म
ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वद। तस्माच्चेत् प्रमाद्योति। शरीरे पाप्णनो हित्वा।
सर्वान्कामाभ्युमश्वज्ञत इति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा

एतस्माद्विजान्मयात् अन्योऽन्तर आत्मोऽनन्दमयः। तेषैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविधि पुवा तस्य पुरुषविधिताम्। अन्वयं पुरुषविधिः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा तदप्येष क्षोको भवति॥५॥

असंत्रेव सं भवति। असङ्गभ्येति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विद्विरिति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नज्ञाः। उता विज्ञानमुङ्गोकं प्रेत्यौ। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वान्मुङ्गोकं प्रेत्यौ। कश्चिथस्मशश्वता(३) उ। सोऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्वा। इदं सर्वमभृजत। यदिदं किं च। तथमृद्धा। तदेवानु प्राविशत। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चोभवत। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयं चानिलयं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानुतं च। सत्यमभवत। यदिदं किं च। तथमत्यमित्याचक्षते। तदप्येष क्षोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्रे आसीत्। ततो वै सदेजायत। तदात्मानः स्वयंमुकुरत।
 तस्मात्थ्युक्तमुच्यते इति। यद्वै तथुक्तम्। रसो वै सः। रसः ह्येवायं
 लक्ष्या इनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न
 स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवेष एतस्मिन्नदश्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभ्यं
 प्रतीष्ठां विन्दते। अथ सोऽभ्यं गतो भवति। यदा ह्येवेष एतस्मिन्नदरमन्तरं
 कुरुते। अथ तस्य भेदं भवति। तत्वेव भेदं विदुपोऽमन्वानस्य। तदप्येष क्षोको
 भवति॥ ७ ॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चन्द्रश्च। मृत्युर्धार्वति
 पश्चेम इति। सैषाऽनन्दस्य मीमांसा भवति। युवा स्याथ्माधु युवा इव्यायकः।
 आशिष्ठो द्विष्ठो बलिष्ठः। तस्येण पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णि स्यात्। स एको
 मानुषं आनन्दः। ते ये शतं मानुषां आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणां मानन्दः।
 श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणां मानन्दाः। स एको देवगन्धर्वाणां मानन्दः। श्रोत्रियस्य

चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणां मानुदाः। स एकः पितॄणां चिरलोकलोकानां मानुदः।
श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानां मानुदाः। स एक आजानजानां
देवानां मानुदः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतमाजानजानां देवानां मानुदाः। स एकः कर्मदेवानां देवानां मानुदः।
ये कर्मणा देवानां पियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं कर्मदेवानां देवानां मानुदाः। स एको देवानां मानुदः। श्रोत्रियस्य
चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवानां मानुदः। स एक इन्द्रस्यानुदः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतमिन्द्रस्यानुदः। स एको बृहस्पतेरानुदः। श्रोत्रियस्य
चाकामहतस्य।

ते ये शतं बुहस्तेरानन्दः। स एकः प्रजापतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामहतस्य।

ते ये शतं प्रजापतेरानन्दः। स एको ब्रह्मणं आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य
स यश्चायं पुरुषे। यश्चासांकादित्ये। स एकः। स यं एवंविता। अस्माल्लोकाल्पेत्य।
एतमन्त्रमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं
मनोभयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतमानन्द-
मयमात्मानमुपसङ्कामति। तदव्येष क्षोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा स्मृह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न
बिभेति कुतंश्चनेति। एतम् ह वाचं न तपति। किमहं साधुं नाकरवम्। किमहं
पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानः स्मृणुतो उभे ह्यैवेष एते आत्मानः
स्मृणुते। य एवं वेदा इत्युपनिषद्॥९॥

स्मृह नौववतु। स्मृह नौ भुनक्तु। स्मृह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु

मा किंद्रिष्पावहैँ। ऊँ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली॥

ॐ सुह नोववतु। सुह नौ भुनक्तु। सुह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा किंद्रिष्पावहैँ। ऊँ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भृगुवै वारुणिः। वरुणं पितर्मुपसार। अर्थाहि भगवो ब्रह्मेति। तस्मा
पुतल्योवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति। तथ होवाच। यतो वा
इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यमि संविशन्ति।
तद्विजिज्ञासम्बा। तद्व्यतीति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। अन्नेन जातानि
जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यमि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितर्मुपसार।
अर्थाहि भगवो ब्रह्मेति। तथ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासम्बा। तपो ब्रह्मेति।

स तपोऽतप्यता स तपस्तत्वा॥२॥

प्राणे ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्येव खल्लिमानि भूतानि जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयत्न्यभि संविशन्तीति तद्विजाय। पुनरेव वरुणं पितर्मुपसमार। अर्थाहि भगवत् ब्रह्मेति। तत् होवाच। तपस् ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यता स तपस्तत्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्लिमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयत्न्यभि संविशन्तीति तद्विजाय। पुनरेव वरुणं पितर्मुपसमार। अर्थाहि भगवत् ब्रह्मेति। तत् होवाच। तपस् ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यता स तपस्तत्वा॥४॥

विजानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विजानाद्येव खल्लिमानि भूतानि जायन्ते। विजानेन जातानि जीवन्ति। विजानं प्रयत्न्यभि संविशन्तीति तद्विजाय। पुनरेव वरुणं पितर्मुपसमार। अर्थाहि भगवत् ब्रह्मेति। तत् होवाच। तपस् ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यता स तपस्तत्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यंजानात्। आनन्दाख्येव खलित्वमानि भूतानि जायन्ते।
आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भाग्वी
वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतीष्ठिता। य एवं वेद प्रतीष्ठिता। अनेवानन्दादो
भेवति। महान्मेवति प्रजया पृश्चभिर्ब्रह्मवर्चसेना महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे
शरीरं प्रतीष्ठितम्। शरीरं प्राणः प्रतीष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतीष्ठितम्। स य
पुतदन्नमन्ने प्रतीष्ठितं वेद प्रतीष्ठिता। अनेवानन्दादो भेवति। महान्मेवति प्रजया
पृश्चभिर्ब्रह्मवर्चसेना महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीता। तद्वृतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अपसु
ज्योतिः प्रतीष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतीष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतीष्ठितम्। स य
पुतदन्नमन्ने प्रतीष्ठितं वेद प्रतीष्ठिता। अनेवानन्दादो भेवति। महान्मेवति प्रजया
पृश्चभिर्ब्रह्मवर्चसेना महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीता। तद्वृतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामोकाशः

प्रतीष्ठितः। आकाशे पूर्थिवी प्रतीष्ठिता। तदेददन्तमन्ते प्रतीष्ठितम्। स य
पृतदन्तमन्ते प्रतीष्ठितं वेद प्रतीष्ठिता। अन्तवानन्तादो भवति। महान्मवति प्रजया
पृश्चभिर्ज्ञवर्चसेन। महान्कृत्वा॥ १॥

न कञ्चन वसतो प्रत्याचक्षीता। तद्वत्तम्। तस्माद्यथा कथा च विधया बह्वनं
प्राप्स्यात्। अराघ्यस्मा अन्त्रमित्याचक्षते। एतद्वे मुखतोऽन्तः गृह्णम्। मुखतोऽस्मा
अन्तः गृह्यते। एतद्वे मध्यतोऽन्तः गृह्णम्। मध्यतोऽस्मा अन्तः गृह्यते। एतद्वा
अन्ततोऽन्तः गृह्णम्। अन्ततोऽस्मा अन्तः गृह्यते। य एवं वेद। क्षेम इति वाचि।
योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति
पायो। इति मानुषैः समाजाः। अथ द्वैवीः। तुमिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश
इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थ्य। सर्वमित्याकाशे।
तत्प्रतिष्ठेत्युपासीता। प्रतिष्ठालाभवति। तम्ह इत्युपासीता। महान्मवति। तम्नन
इत्युपासीता। मानवान्मवति। तन्म इत्युपासीता। नम्यन्तेऽस्मै कामाः।
तद्वल्लोत्युपासीता। ब्रह्मवान्मवति। तद्वल्लणः परिमर इत्युपासीता। पर्यं प्रियन्ते

द्विष्पन्ते^१ सप्तलाः। परि चैषिप्रिया^२ भ्रातुव्याः। स यशोंयुरुषे। यश्वासांवादित्ये। स
एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्त्रमयमात्मानमुपसङ्गम्य।
एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्गम्य। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्गम्य। एतं
विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्गम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्गम्य। इमाल्लोकान्कामानी
कामरूप्यनुसंश्वरन्। एतम्याम गायत्रास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३) वु
अहमन्त्रमहमन्त्रमहमन्त्रम्। अहमन्त्रादो(२)हमन्त्रादो(२)हमन्त्रादः। अहं
श्लोककृदहुँ श्लोककृदहुँ श्लोककृता अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्या
पूर्वं देवेयो अमृतस्य ना(३) भाङ्ग। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वा।
अहमन्त्रमन्त्रमदन्तमा(३) न्नि। अहं विश्वं भुवनमम्यभवाम्। सुवर्नं ज्योतीः। य
एवं वेदो इत्युपनिषत्॥१०॥

सह नौववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावर्थीतमस्तु
मा विंद्विषावहै॥ ओं शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नवमः प्रश्नः — भूमिक्षे (तेजिर्णय आरण्यकम्)

॥दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्॥

ॐ सुह नोववत्। सुह नौ भुनक्। सुह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विंद्विषावहै॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥आमस्य परे॥

आमस्य परे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे महुतो महीयान्। शुक्रेण ज्योतीं चि
समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्वे अन्तः॥ यस्मिन्निदः सं च विचैति मर्व
यस्मिन्देवा अथि विश्वं निषेद्दः। तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरे परमे
व्योमन्॥ येनाऽऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽऽदित्यस्तपाति तेजसा आजसा
चा यमन्तः समुद्रे कवयो वर्यन्ति यदक्षरे परमे प्रजा:॥ यतः प्रसूता जुगतः
प्रसूती तोयेन जीवान् व्यसंसर्ज भूम्याम्। यदोषधीभिः पुरुषान्यशूल्कं विवेश
भूतानि चराचराणि॥ अतः परं नान्यदणीयसः हि परात्परं यमहतो महान्तम्॥
यदेकमव्यक्तमनंतरल्पं विश्वं पुरुषं तमसः परस्तात्॥ १॥

तदेवर्तं तदुं सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्मं परमं केवीनाम्। इष्टपूर्तं बहुधा जातं
जायमानं विश्वं विभर्ति भुवनस्य नाभिः॥ तदेवाग्निस्तद्वायुस्तथ्मुर्यस्तदुं चन्द्रमाः॥
तदेव शुक्रममृतं तद्वल्यं तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वं निमेषा ज्ञज्ञिरे विद्युतः
पुरुषादाधिः। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्धमासा मासा ऋतवः
संवर्घ्मरश्च कल्पनाम्। स आपः प्रदुषे उभे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनमूर्ख्वं
न तिर्यञ्च न मध्ये परिजग्रहता। न तस्येषो कक्षन् तस्य नाम महद्वशः॥ २॥

न सन्दर्शेऽतिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कक्षनेनम्। हृदा मनीषा
मनसाऽभिकृत्य एनं विदुरमृतास्ते भेवन्ति॥ अस्यः समूतो हिरण्यगर्भ इत्येषौ॥
एष हि देवः प्रदिशोऽनु मर्वः पूर्वो हि जातः स उ गर्वे अन्तः। स विजायमानः
स जनिष्यमाणः प्रत्यहुःखोस्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतशक्तुरत विश्वतोमुखो
विश्वतोहस्त उत विश्वतस्यात्। सं बाहुभ्यां नमोति सं पतत्रैर्यावापृथिवी जनयन्देव
एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनीक्षम्। यस्मान्त्रिद-

सं च किंचैकं स ओतः प्रोतंश्च किम् प्रजासुं प्र तद्वैचे अमृतं नु विद्वान्न्यर्वो
नाम् निहितं गुहासु॥३॥

त्रीणि पदा निहिता गुहासु यस्तद्वेदं सवितुः प्रिताऽस्ता। स नो बन्धुर्जनिता
स किंचाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा। यत्र देवा अमृतमानशानास्तुतोये
धामान्यथैरेयन्ता परि द्यावापृथिवी यन्ति सूद्यः परि लोकान् परि दिशः
परि सुवं। ऋतस्य तनुं विततं विचृत्य तदपश्यतदभवत् प्रजासु। परीत्यं
लोकान्यरीत्यं भूतानि परीत्यं सर्वाः प्रादिशो दिशोश्च। प्रजापतिः प्रथमजा
ऋतस्याऽऽल्मनाऽऽल्मानमिसम्बूद्धा। सदस्मप्तिमद्वत् प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्।
सनिं मेधामयासिषपम्। उद्दीप्यस्व जातवेदोऽप्यधित्रैर्त्रैर्ति मम॥४॥

पशुःश्च मह्यमावहं जीवनं च दिशों दिशा। मा नो हिंसीज्ञातवेदो गामश्चं
पुरुषं जगता अबिश्रदस्य आगाहि श्रिया मा परिपातया।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्या सहस्राक्षस्यं महादेवस्यं धीमहि। तत्रो रुद्रः प्रचोदयात्।
तत्पुरुषाय विद्यहे महादेवाय धीमहि। तत्रो रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्यहे
वक्रतुण्डाय धीमहि। तत्रो दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्यहे चक्रतुण्डाय
धीमहि॥६॥

तत्रो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्यहे महासेनाय धीमहि। तत्रः षण्मुखः
प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्यहे सुवर्णपक्षाय धीमहि। तत्रो गरुडः प्रचोदयात्।
बेदाभ्यनाय विद्यहे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तत्रो ब्रह्म प्रचोदयात्। नारायणाय विद्यहे
वासुदेवाय धीमहि। तत्रो विष्णुः प्रचोदयात्। वज्रनखाय विद्यहे तीक्ष्णदुष्ट्राय
धीमहि॥६॥

तत्रो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्यहे महद्युतिकराय धीमहि।
तत्रो आदित्यः प्रचोदयात्। वैश्वानराय विद्यहे लालीलाय धीमहि। तत्रो अग्निः
प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्यहे कन्यकुमारिं धीमहि। तत्रो दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥द्वासूक्लम्॥

सुहृष्परमा द्वी शतमूला शताङ्गरा सर्वं हरतु मे पापं द्वा दुःखप्राशनी।
काण्डात्काण्डात् प्रगोहन्ती परुषः परुषः परि॥७॥

एवानो द्वे प्रतनु सुहम्रेण शतेन च। या शतेन प्रतनोषि सुहम्रेण विग्रहेऽसि।
तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हृविषा वृथम्। अश्वकान्ते रथकान्ते विष्णुकान्ते
वसुन्धरा शिरसा धारयिष्यामि रक्षस्व मा पदे पदे।

॥मृतिकासूक्लम्॥

भूमिर्घेनुर्धरणी लोकधारिणी। उद्धतोऽसि वराहेण कृष्णेन शतबाहना। मृतिके
हने मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम्। मृतिकै ब्रह्मदत्ताऽसि काश्यपेनाभिमित्रीता।
मृतिकै देहिं मे पुष्टि त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम्॥८॥

मृतिकै प्रतिष्ठिते सर्वं तुमे निर्णद मृतिकै। तयो हुतेन पापेन गृच्छामि परमां
जगत्म।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यते इन्द्रं भयोमहे ततो नो अभयं कृषि। मध्यवन्त्सुग्धि तव तत्रेऽक्तये विद्विषो
विमृधो जाहि। स्वस्तिदा विशास्पतिर्वृत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः
स्वस्तिदा अभयङ्करः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति
नस्ताक्ष्ये अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपान्तमन्युस्तुपलं प्रभर्मा
धुनिः शिर्मालाङ्करुमाः क्रत्तीषी। सोमो विश्वान्यतसावनानि नार्वागिन्द्र
प्रतिमानानिदेभुः॥१॥

ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमतः सुरचो वेन ओँवः। सबुधियां उपमा
अस्य विष्णः सतश्च योनिमसतश्च विवः। स्योना पूर्णिवि भवोऽनक्षरा निवेशनी।
यच्छान्नः शर्म सुप्रथाः। गन्ध्रद्वारां दुर्गाधर्षां नित्यपुण्ठां करीषिणीम्। ईश्वरी
सर्वभूतानां तामिहोपह्ये श्रियम्। श्रीमे भूजतु। अलक्ष्मीमे नश्यतु। विष्णुमुखा
वै देवाश्छन्दोभिरिमालोकाननपज्यमन्यजयन्। महा इन्द्रो वज्रबाहुः षोडशी

शर्मं यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नों मधवा करेतु हन्तु पाप्मानं यौऽस्मान् द्वेष्टि। सोमान् स्वरंणं कृणहि
ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औषिजम्। शरीरं यजश्शमलं कुमीदं तस्मैऽस्मीदतु
योऽस्मान् द्वेष्टि। चरणं पवित्रं वितं पुराणं चेन्पूतस्तर्ति दुष्कृतानि। तेन
पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमर्गाति तेमा। सुजोषा इन्द्र सगणो मरुद्धि;
सोमं पिब वृत्रहङ्कूर विद्वान्। ज्ञाहि शत्रुं रुप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणहि विश्वतो
नः। सुमित्रा न आप ओषेधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च
वृयं द्विष्पः। आपो हि शा मंयो भुवस्ता ने ऊर्जे देखातना॥११॥

महेरणाय चक्षसो। यो वै शिवतमो रसस्तस्यं भाजयते ह नः। उशतीरिव
मातरः। तस्मा अरं जमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथा आपै जनयथा च नः।

॥ अधमर्णसूक्तम्॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थ में देहि याचितः। युन्मयो भुक्तम् साधुनां पुपेयश्च

प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम्। तत्र इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः साविता चं पुनन् पुनः पुनः। नमोऽग्र्यैऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो वारुणै नमोऽज्ञ्यः॥१२॥

यदपां क्रुरं यदमेष्यं यदशान्तं तदपगच्छतात्। अत्याशनादतीपानाद्यच्च उआत् प्रतिग्रहात्। तत्रो वरुणो राजा पाणिना ह्यवमशेत्। सोऽहमपापो विरजो निर्मलो मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुद्धा गच्छद्विल्लभसलोकताम्। यशापसु वरुणः स पुनात्वधमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमः सचता परुषिण्या। असिक्रिया मंकदवृथे वितस्त्याऽर्जीकीये शृणुद्या सुषोमया। क्रृतं चं सुत्यं चामीद्वातपसोऽप्योजायत। ततो रात्रेरजायत् ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवर्थस्मरो ओजायत। अहोशत्राणि विदधिद्विश्वस्य मिष्पतो वशी। सुर्यचन्द्रमसौ धाता यथापर्वमकल्पयत। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवं। यत्पृथिव्या रजः स्वमानतरिक्षे विरोद्धसी। इमाः स्तद्वापो वरुणः पुनात्वधमर्षणः।

पुनर्तु वसेवः पुनातु वरुणः पुनात्वंधमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोता
एष पुण्यकृतां लोकानेष मूल्योऽहिरण्मयम्। द्यावापृथिव्योऽहिरण्मयः सङ्क्षितः
मुवः॥१४॥

स नः सुवः स शिशाधि। आद्व ज्वलंति ज्योतिरहमस्मा। ज्योतिर्ज्वलंति
ब्रह्माहमस्मा। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मा। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मा। अहमेवाहं मां
जुहोमि स्वाहा॥। अकार्यकार्यवकीर्णि स्तेनो श्रृण्हा गुरुत्वलगः। वरुणो ज्यामध-
मर्षणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमाः रोदयस्व प्रवदन्ति धीरोः।
आकाञ्चसमुद्रः प्रथमे विधर्मं जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा। वृषा पवित्रे अधि-
सानो अव्ये ब्रह्मोमो वावधे सुवान इन्दुः॥१५॥

॥दुर्गासूक्तम्॥

ज्ञातवेदसे सुनवाम् सोममरतीयतो निजंहाति वेदः। स नः परुषदति दुर्गाणि

विश्वा नावे च स्मित्यु द्विरिताऽल्यग्निः। तामन्त्रिकर्णि तपसा ज्वलन्ति वैरोचनीं
 कर्मफलेषु जुष्टाम्। दुर्गा देवीः शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः। अग्ने
 त्वं पारथा नव्यो अस्मान्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पूशं पूर्वी बहुला ने
 उर्वी भवो तोकाय तनयाय शं योः। विश्वानि नो दुर्गाहा जातवेदः स्मित्यु न
 नावा द्विरिताति पर्षिः अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणनोऽस्माकं बोध्यविता तनुनाम्।
 पूतनाजितः सहमानमग्निमुग्रः हुवेम परमाभ्याधस्थात्। स नः परपृष्ठति
 दुर्गाणि विश्वा क्षामद्वो अति द्विरिताऽल्यग्निः। प्रलोक्य कमीड्यो अच्छ्रेष्टं सुनाच्च
 होता नव्यश्च मञ्ज्ञा स्वाश्चाग्ने तनुवं पिप्रयस्वासम्यं च सौभग्यमायजस्वा
 गोभिर्जृष्टमयुज्जो निषिद्धं तवेन्द्र विष्णोर्नुसञ्चरेमा नाकस्य पृष्ठमनि सुवसानो
 वैष्णवीं लोक इह मादयन्ताम्॥१६॥

॥ व्याहतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्नेमध्ये पृथिव्यै स्वाहा भुवोऽन्नं वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा सुवरन्नेमादित्याय
दिवे स्वाहा भूर्बुः सुवरन्नं चन्द्रमसे दिग्यः स्वाहा नमो देवेयः स्वधा पितृम्यो
भूर्बुः सुवरन्नमोम्॥१७॥

भूरभ्येऽपुर्थिव्यै स्वाहा भुवो वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा सुवरगदित्याय दिवे स्वाहा
भूर्बुः सुवंशचन्द्रमसे दिग्यः स्वाहा नमो देवेयः स्वधा पितृम्यो भूर्बुः सुवरभ्य
ओम्॥१८॥

भूरभ्येऽपुर्थिव्यै च महते च स्वाहा भुवो वायवेऽन्तरिक्षाय च महते च
स्वाहा सुवरगदित्याय च दिवे च महते च स्वाहा भूर्बुः सुवंशचन्द्रमसे च नक्षत्रेयश्च
दिग्यश्च महते च स्वाहा नमो देवेयः स्वधा पितृम्यो भूर्बुः सुवर्महरोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहेममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्ने एनंसे स्वाहा। पाहि नो विश्वेदंसे स्वाहा। यज्ञं पाहि विभावंसो
स्वाहा। सर्वं पाहि शतक्रेतो स्वाहा॥२०॥

[६]

पाहि नो अग्ने एकंया। पाह्व्युत द्वितीयंया। पाह्व्युर्ज तृतीयंया। पाहि गोर्मिंशं
तुम्भिर्वर्संसो स्वाहा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृष्मो विश्वरूपश्छन्दोऽयश्छन्ददाऽस्याविवेशो। सताः शिक्षः
पुरोवाचोपनिषदित्त्रो ज्येष्ठ ईन्द्रियाय ऋषिष्यो नमो देवेयः स्वधा पितृयो
भूर्भुवः सुवश्छन्द ओम्॥२२॥

नमो ब्रह्मेण धारणं मे अस्त्वनिशकरणं धारयिता भूयासं कर्णयोः श्रुतं मा
च्योद्दृं ममामुष्यं ओम्॥ २३॥

॥तपः प्रशंसा॥

ऋतं तपं सत्यं तपं श्रुतं तपं शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं
तपो भर्वः सुवर्ष्णेतदुपास्येतत्पः॥ २४॥

[१०]

॥विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्टिस्य द्वाराहन्त्यो वौत्येवं पुण्यस्य कर्मणो द्वाराहन्त्यो
वाति यथोऽसिधारां कर्तेऽवहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा विहितिष्यामि कर्ते
पतिष्यामीत्येवमनुतादात्मानं जुगुप्सेत्॥ २५॥

[८]

[११]

॥ द्वहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य जन्तोः। तमक्रतुं पश्यति
 वीतशोको धातुः प्रसादान्महिमानमीशम्। सुस प्राणः प्रभवन्ति तस्मांस्माच्चिष्ठः
 सुमिधेः सुस जिह्वाः। सुस इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गुहाशयां निहिताः
 सुस संसा अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वज्ञस्माञ्छ्यन्दन्ते सिन्धवः सर्वरूपाः।
 अतंश्च विश्वा ओषधयो रसाच्च येनैष भूतस्तेष्यत्यन्तगत्मा। ब्रह्मा देवानां पदवीः
 कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गुधाणां स्वधितिर्वनोनां सोमः
 पवित्रमत्येति रेमन्। अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बृहीं प्रजां जनयन्तीं
 सारुपाम्। अजो हेको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भूक्तमोगामजोऽन्यः॥ २६॥

हेऽसः शुचिपद्मसुरतिरिक्षसद्भोतो वेदिषदतीथिद्वरोणसत्। नृषद्वरसद्वत्सद्वोमसद्
 गोजा क्रतुजा अद्विजा क्रतुं वृहत्। यृतं मिमिक्षरे धृतमस्य योनिर्घुते श्रितो

धृतमुंवस्य धामे। अनुष्ठाधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभं वक्षि हृव्यम्।
 समुद्रादूर्मिर्युग्माऽ उदारदृपाऽशुना सममृतल्वमानट। धृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति
 जिह्वा देवानामृतस्य नामिः। वर्यं नाम प्रब्रवामा धृतेनास्मिन् यज्ञे धोरयामा
 नमोमिः। उप ब्रह्मा शृणवच्छुस्यमानं चतुः शृङ्गोऽवमीद्वौर पुतत। चत्वारि शृङ्गा
 त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सुत हस्तासो अस्य। त्रिधो बृद्धो वृषभो रौरवीति
 महो देवो मत्त्याः आविवेश॥२७॥

त्रिधो हितं पृणिभिर्गुह्यमानं गर्वि देवासो धृतमन्वित्विन्दन। इन्द्र एकः सूर्य
 एकं जजान वेनादेकः स्वथया निष्टत्क्षुः। यो देवाना प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो
 रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत जायेमानः स नो देवः शुभया स्मृत्या
 संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्द्वास्मान्नार्णीयो न ज्यायोऽस्ति कक्षित्।
 वृक्ष इव स्तब्धो द्विवि तिष्ठत्येकस्तेनदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया
 धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशः। परेण नाकं निहितं गुहायां किंशाजते यद्यतयो

विशन्ति। वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थः सन्ध्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः। ते ब्रह्मलोके
तु परान्तकाले परमामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे द्वं विषापं परमेशमभूतं यत्पुण्डरीकं
पुरमध्यसुस्थम्। तत्रापि द्वं गुणं विशोकस्तस्मिन् यद्नस्तदुपासितव्यम्।
यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदाते च प्रतीष्ठितः। तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स
महेश्वरः॥२८॥

॥नारायणसूक्तम्॥

सहस्रीरं देवं विश्वाक्षं विश्वशोभुवम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्।
विश्वतः परमान्त्रित्यं विश्वं नारायणं हैरिम्। विश्वमेवं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति।
पतिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरं शाश्वतं शिवमच्युतम्। नारायणं महाचेयं विश्वात्मानं
परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायणं परं ब्रह्म तत्वं
नारायणः परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च किञ्चित्त्रिजग्धसर्व-

दृश्यते॑ श्रुयते॒ इपि॑ वा॥ अन्तं॑ हिंश्च॑ तथमर्व॑ व्याप्य॑ नोरायणः॑ स्थिंतः॥२९॥

अनन्तमव्ययं॑ कवि॑ संमुद्रेऽन्तं॑ विश्वशं॑ मुखम्। पद्मकोश॑ प्रतीकाश॑ हृदय॑
चाप्यधोमुखम्। अधो॑ निष्ठा॑ वितस्यान्ते॑ नाम्यामुपरि॑ तिष्ठति॑। उबालमालाकुलं॑
भाती॑ विश्वस्याऽऽज्ञतनं॑ मंहता॑। सन्तते॑ शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्त्रिभम्।
तस्यान्ते॑ सुषिर॑ सुक्ष्मं॑ तस्मिं॑ अस्वं॑ प्रतीष्ठितम्। तस्य॑ मध्ये॑ महान्॑
ग्रिविश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रेमुजिवभंजन्तिष्ठनाहारमज्जरः॑ कविः। तिर्यगुर्वेदं॑
शायी॑ रशमयस्तस्य॑ सन्तता॑। सन्तापयति॑ स्वं॑ देहमापादतलमस्तकः। तस्य॑ मध्ये॑
वाह्निशिखा॑ अणीयोर्धर्वा॑ व्यवस्थितः। नीलतोयदमध्यस्थाहिद्युल्लेखव॑ भास्वरा॑
नीवारशूकवत्तन्वी॑ पीता॑ भौस्वत्युपपमा॑। तस्याः॑ शिखाया॑ मध्ये॑ पुरमात्मा॑
व्यवस्थितः। स ब्रह्म॑ स शिवः॑ स हरिः॑ सेन्द्रः॑ सोऽक्षरः॑ परमः॑ स्वराट्॥३०॥

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम्॥

आदित्यो वा एष एतमण्डलं तपति तत्र ता ऋच्यस्तद्वा मण्डलः स ऋचां
लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिदीर्घते तानि सामानि स साम्रां मण्डलः स
साम्रां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुषस्तानि यजूःषि स यजुषा
मण्डलः स यजुषां लोकः सैषा त्रयेवं विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिंरण्यः
पुरुषः ॥ ३१ ॥

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम्॥

[१४]

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्कृः श्रोत्रमात्मा मनो मन्युर्गुर्मूर्त्यः सूत्यो
मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः कः किं कं तथस्त्यमन्त्रममृतो जीवो विश्वः
कतमः स्वयम्भु ब्रह्मैतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिषेपतिब्रह्मणः सायुज्यः
सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानां सायुज्यं सार्वितां समानलोकतामाप्नोति

य एवं वेदैत्युपनिषत्॥३२॥

॥शिवोपासनमत्त्वाः ॥

[१५]

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतम्भोगस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गस्य स्थापयति पाणिमत्रं पवित्रम्॥३३॥

॥पञ्चमवक्र-प्रतिपादक-मत्त्वाः ॥

[१६]

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नाति भवे भवस्व

माम्। भवोद्भवाय नमः॥ ३४॥

॥उत्तरवक्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः
कल्लिविकरणाय नमो बल्लिविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः
सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः॥ ३५॥

॥दक्षिणवक्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अधोरैःयोऽथ घोरैःयो घोरैःयो रंते अस्तु
लुद्रस्तपेयः॥ ३६॥

॥ प्राज्वक्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्धाहे महादेवाय धीमहि। तत्रौ रुद्रः प्रचोदयात्॥ ३७ ॥

॥ ऊर्ध्ववक्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो
में अस्तु सदाशिवोम्॥ ३८ ॥

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽम्बिकापतय
उमापतये पशुपतये नमो नमः॥ ३९ ॥

[२१]

ऋतं सुत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय

[२२]

वै नमो नमः॥४०॥

सर्वे वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सम्हो नमो नमः।
विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायेमानं च यत्। सर्वे ह्यैष रुद्रस्तस्मै रुद्राय
नमो अस्तु॥४१॥

कुद्राय प्रचेतसे मीदुष्टमाय तव्येसो वो चेम शन्तेम् हृदे। सर्वे ह्यैष
रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२४]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम्॥

यस्य वैकंडत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रतिंष्ठित्यै॥४३॥

[२५]

[२६]

कृण्व पाजु इति पञ्चे॥४४॥

॥भूदेवताकमन्त्रः ॥

आदिंतिर्देवा गंधर्वा मंनुष्योः पितरोऽसुरगस्तेषां सर्वभूतानां माता मेदिनीं
महता मृही सांवित्री गायत्री जगत्युर्वर्ण पृथ्वी बहुला विश्वा भूता केतुमा का या
सा सत्येत्यमृतेति वसिष्ठः॥४५॥

॥सर्वदेवता आपः ॥

आपे वा इदं सर्व विश्वा भूतान्यापेऽप्राण वा आपेऽप्शव
आपोऽन्नमापोऽमृतमापेऽसुम्राडापो विराडापेऽस्वराडापश्छन्दाऽस्यापो
ज्योतीऽस्यापो यजुऽस्यापेऽस्त्व्यमापेऽसर्वा देवता आपे भूर्बुवः सुवरापु

[२७]

ओम्॥४६॥

॥सन्ध्यावन्दनमत्त्वाः ॥

आपे पुनर्तु पृथिवीं पृथिवीं पृता पुनातु माम्। पुनर्तु ब्रह्मण्स्पतिर्ब्रह्मपृता
पुनातु माम्। यद्युच्छेष्टम्भोज्यं यद्वा दुश्चरितं मम। सर्वं पुनर्तु मामापौज्यतां च
प्रतिग्रहं स्वाहा॥॥४७॥

[३०]

आश्रित्वा मा मन्युश मन्युपतयश मन्युक्तोम्यः। पापेयो रक्षत्ताम्।
यदहा पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्तांश्याम्। पञ्चामुदरेण शिश्वा
अहस्तादवलुम्पतु। यत्किं च द्विरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥॥४८॥

[३१]

सुर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युक्तेष्यः। पापेष्यो रक्षन्ताम्।
यद्वात्रिथा पापं कारिष्यम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पञ्चामुदरेण शिश्वाम्।
गत्रिस्तदवलुभ्यतु। यत्किं च द्विरितं मर्यि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये उघोतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४९॥

॥ प्रणवस्य ऋष्वादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्याख्यम्। गायत्रं छन्दं परमात्मं
सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातुं वरदा देवीं अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म
जुषस्वं मौ यदहोत्कृते पापं तदहोत्प्रतिमुच्यते। यद्वात्रिथा त्कृते पापं

तद्रात्रिया॑ल्पि॒मुच्यते। सर्वे॑ तुर्णे॑ मंहा॒देवि॑ सून्ध्या॒विद्ये॑ सुरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजो॑उसि॒ सहो॑उसि॒ बलंमसि॒ आजो॑उसि॒ देवानां॒ धाम॒ नामो॑सि॒ विश्वमसि॒
विश्वायु॑ सर्वमसि॒ सुवर्गयुरभिभूरो॑ गायत्रीमावोहयामि॒ सावित्रीमावोहयामि॒
सरस्वतीमावोहयामि॒ छन्दऋषीनावोहयामि॒ श्रियमावोहयामि॒ गायत्रिया॑
गायत्रीच्छन्दे॒ विश्वामित्र॒ कृष्णः॒ सविता॒ देवताऽग्निर्मुखं॒ ब्रह्मा॒ शिरो॒ विष्णुर्हृदयः॒
रुद्रः॒ शिखा॒ पृथिवी॒ योनिः॒ प्राणापानव्यानोदानसमाना॒ सप्राणा॒ श्वेतवर्णा॒
साङ्घायनसगोत्रा॒ गायत्री॒ चतुर्विश्शत्यक्षरा॒ त्रिपदा॒ षड्क्षिः॒ पञ्चशीर्षोपनयने॒
विनियोगे॒ ओं॒ भूः। ओं॒ भुवः। ओं॒ सुवः। ओं॒ महः। ओं॒ जनः। ओं॒ तपः। ओं॒
सत्यम्। ओं॒ तथ्सोवितुवर्णं॒ भर्गो॒ देवस्यं॒ धीमहि। थिये॒ यो॒ नः॒ प्रचोदया॑ता॒
ओमापो॒ ऊर्मो॒ उमूर्तं॒ ब्रह्म॒ भूर्भुवः॒ सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणैःयोऽस्यनुज्ञाता गृच्छ दैवि
यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती पवनैः द्विजाता। आयुः
पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

॥ आदित्यदेवतामन्त्राः ॥

धृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभां वात्यक्षरम्। मधुं क्षरन्ति तद्रसम्। सूत्यं वै
तद्रसमाप्ते ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवर्गोम्॥५४॥

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्मेव मधुमेतु माम्। यास्ते सोम प्रजावृत्सोमि
सो अहम्। दुःस्वप्तहन्दुरुषह। यास्ते सोम प्राणाङ्गस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयोचितं

ब्राह्मणाय दद्यात् ब्रह्महत्यां वा एते ग्रन्ति। ये ब्राह्मणाङ्गेसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसुहस्रात्पञ्जिं पुनर्निति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्मं मेधया० मधुं मेधया० ब्रह्मेव मधुं मेधया० अद्या नौ देव सवितः प्रजावेष्मावीः सौभग्यम्। परो दुःखप्रियः सुवा किञ्चान्ते देव सवितद्विरातानि परा॑ सुवा। यद्भूद्रं तन्म् आ सुवा। मधुं वाता॑ क्रतायते मधुं क्षणन्ति सिन्धेवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधुं नक्तमुतोषसि मधुंमत्पार्थिवः रजः। मधुं घौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमा॒ अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिमुपर्णमयांचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। ऐणहत्यां वा एते ग्रन्ति। ये ब्राह्मणाङ्गेसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसुहस्रात्पञ्जिं पुनर्निति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्मं मेधवा० मधुं मेधवा० ब्रह्मेव मधुं मेधवा० ब्रह्मा देवाना॑ पद्वीः

केरीनामृषिर्विप्रोणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गुधाणां स्वधितिर्वनोनां सोमः
 पवित्रमत्येति रेभन्। हृसः शुचिपद्मसुरन्तरिक्षसङ्क्रोतो वेदिपदतीथिर्दोणसत्।
 नृषद्वर्सद्वत्सद्योमसद्जा गोजा ऋत्जा अंद्रिजा कृतं बृहत्। कृचे त्वा लुचे
 त्वा समिथ्यवन्ति सरितो न धेनाः। अन्तर्हृदा मनसा पृथमानाः। धृतस्य धारा
 अभिचाकशीमि। हिरण्ययो वेतसो मध्ये आसाम्। तस्मिन्मुपर्णे मधुकृत्कुलायी
 भजन्नास्ते मधुदेवताम्यः। तस्यास्ते हरयः सुसतीरं स्वधां दुहोना अमृतस्य
 धाराम्। य हृदं त्रिमुपर्णमयोचितं ब्राह्मणाय दद्यात् वीरहृत्यां वा एते ध्रान्ति।
 ये ब्राह्मणाङ्गिर्मुपर्ण पठन्ति। ते सोमं प्रापुवन्ति। आसुहस्रात्मिकं पुनान्ति।
 ओम्॥५७॥

॥मेघासूक्तम्॥

मेघा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वाची भद्रा सुमनस्यमाना त्वया जुषां

जुषमाणा दुरुक्तांवृहद्वदेम विदथे सुवीरोः॥ त्वया उष्ट ऋचिर्वति देवि त्वया
ब्रह्माऽऽग्नतश्चौरुत त्वयोः त्वया जुष्टश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न
मेधे॥५८॥

मेधां म इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मे अधिनोवुभावाधत्ता
पुष्करस्तजा अप्सरासु च या मेधा गन्धवेषु च यमनः। देवीं मेधा सरस्वती
सा मां मेधा सुरभिर्जपतां स्वाहा॥५९॥

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या। ऊर्जस्वती पयंसा
पिन्वमाना सा मां मेधा सुप्रतीका जुषन्ताम्॥६०॥

मयि मेधां मयि प्रजां मव्यग्रिस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र-

इन्द्रियं देखातु मर्यि मेर्थां मर्यि प्रजां मर्यि सूर्यो आजौ दधातु॥६१॥

॥मृत्युनिवारणमन्त्रः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगान्वेवस्तो नो अभेयं कृणोतु। पुण्ड वन्स्पतैरिवाभिनः
शीयता ॥ रुचिः स चेत् तात्रः शचीपतिः॥६२॥

परं मृत्यो अनु परेहि पञ्चां यस्ते स्व इतरो देवथानात्। चक्षुष्टते शृणुते तैः
ब्रवीमि मा नः प्रजाः रीरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४५]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नौ
मृत्योऽन्नायता ॥ पात्वहस्ते ज्योरजीवा जुरामशीमहि॥६४॥

[४६]

अमूर्त्रं भूयादध्य यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः। प्रत्यौहतामञ्चिना॑
मृत्युमस्माद्वानामग्ने भिषज्ञा शचीमिः॥६५॥

हरिः हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म
सर्वपुमनुमेदमागुदयनं मा विवेधीविक्रमस्व॥६६॥

शालके रथिमिन्यान् उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोलोकयोर-ऋच्छाऽति मृत्युं
तराम्यहम्॥६७॥

मा छिंदो मृत्यो मा वंधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे शीरिष
आयुरुप्र नृचक्षसं त्वा हृविषा विधेम॥६८॥

मा नौं मूहान्तमुत् मा नौं अर्भकं मा नूं उक्षेन्तमुत् मा नैं उक्षितम्। मा नौं ज्वधीः प्रितरं मोत् मातरं प्रिया मा नेस्तनुवों रुद्र शीरिषः॥६९॥

मा नौंस्तोके तनैये मा नूं आयुषि मा नौं गोषु मा नौं अश्वेषु शीरिषः। वीरामा नौं रुद्र भास्तोऽज्वधीर्हविष्णवों नमसा विधेम ते॥७०॥

॥प्रज्ञापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजोपते न त्वदेतान्यन्यो विश्वों जातानि परिता बैभूवा यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नौं अस्तु वृथङ् स्याम् पतयो रथीणाम्॥७१॥

[५३]

॥इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमुधों वृशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा

[५४]

अंग्रेङ्करः॥७२॥

॥मृत्युज्जयमन्त्राः ॥

अंग्रेङ्कं यजामहे सुगन्धिं पृष्ठिवर्धनम्। उर्बिकमिव बन्धनामृत्योर्मक्षीय
माऽमृतात्॥७३॥

[५६]

ये तैं सुहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्यां हन्तवे। तान् युजस्य मायथा सर्वानवे
यजामहे॥७४॥

[५७]

मृत्यवे स्वाहा॑ मृत्यवे स्वाहा॑॥७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्रः ॥

देवकृतस्यैनं सोऽवयजनं मसि स्वाहा० पितृकृतस्यैनं सोऽवयजनं मसि स्वाहा० अन्यकृतस्यैनं सोऽवयजनं मसि स्वाहा० अन्यकृतस्यैनं सोऽवयजनं मसि स्वाहा० यद्विवा च नर्तं चैनं श्रकूम तस्यावयजनं मसि स्वाहा० यथस्वपन्तश्च जाग्रत्श्वेनश्कूम तस्यावयजनं मसि स्वाहा० यद्विद्वा एस्त्राविद्वा एस्त्रेनश्कूम तस्यावयजनं मसि तस्यावयजनं मसि स्वाहा० एनस एनसोऽवयजनं मसि स्वाहा० ॥७६॥

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वा० देवाश्रकूम जिहवा० गुरुमनं सो वा प्रयुती देव हेङ्नम्। अरावा० यो नो० अभि दृच्छनायते तस्मिन्नदेनो वसवे निधेत् स्वाहा० ॥७७॥

[६०]

॥कामोऽकार्षीत्-मन्तुरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीत्पौन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्पौल्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामेः कार्यिता नाहं कार्यिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्तुरकार्षीत्पौन्नमो नमः। मन्तुरकार्षीत्पौन्नः करोति नाहं करोमि मन्तुः कर्ता नाहं कर्ता मन्तुः कार्यिता नाहं कार्यिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाङ्गुहोमि सरसां सपिष्ठान् गन्धार मम चिते रमन्तु स्वाहा। गावो हिशण्यं धनमन्तपानं सर्वेषां श्रिये स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्ति चानुण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपृत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिला: कृष्णास्तिला: श्वेतास्तिला: सौम्या वेशानुगः। तिला: पुनर्तु मे पापं यत्किञ्चिद्द्विरितं मायि स्वाहा। चोरस्यानं नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुत्व्यगः। गोस्तेयः सुरापानं भृणहत्या तिला शान्तिः शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्ति चानुप्रयत्नाम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजा तु जातवेदः सन्ददातु स्वाहा॥८३॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना में शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजा विपृष्मा भूयासु स्वाहा०। वाङ्मनश्क्षुः श्रोत्रजिह्वाप्राणरेतोबृज्याकृतिः सङ्कल्पा में शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजा विपृष्मा भूयासु स्वाहा०। त्वक्रकर्ममाः सरुधिरमेदोमज्ञानायवो-उस्थीनि में शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजा विपृष्मा भूयासु स्वाहा०। शिरः पाणिपादपार्श्वपृष्ठोरुद्धरजङ्घशिशजोपस्थपायवो में शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजा विपृष्मा भूयासु स्वाहा०। उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षे देहि

देहि ददापयिता मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजो विपाप्मा भूयासु स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुशकाशा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजो विपाप्मा भूयासु स्वाहा० शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजो विपाप्मा भूयासु स्वाहा० मनोवाक्यायकर्मणि मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजो विपाप्मा भूयासु स्वाहा० अव्यक्तभावेरहङ्कारेऽर्ज्योतिरहं विरजो विपाप्मा भूयासु स्वाहा० आत्मा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजो विपाप्मा भूयासु स्वाहा० अन्तरात्मा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजो विपाप्मा भूयासु स्वाहा० परमात्मा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजो विपाप्मा भूयासु स्वाहा० क्षुधे स्वाहा० क्षुत्पिपासाय स्वाहा० विविल्ये स्वाहा० क्रग्विधानाय स्वाहा० कषात्काय स्वाहा० क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलङ्घीनर्शयाम्यहम्। अभूतिमसमृद्धिं च सर्वान्निर्णद मे पाप्मानः स्वाहा० अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विजानमय-मानन्दमय-मात्मा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजो विपाप्मा भूयासु स्वाहा०॥८३॥

॥३६॥
॥वैश्वदेवमत्त्राः ॥

अग्रये स्वाहा० विश्वेष्यो देवेष्यः स्वाहा० ध्रुवाय भूमाय स्वाहा० ध्रुवक्षितेये स्वाहा० अच्युतक्षितेये स्वाहा० अग्रये स्मिक्षक्ते स्वाहा० ॥ धर्माय स्वाहा० अधर्माय स्वाहा० अस्यः स्वाहा० ओषधिवनस्पतियः स्वाहा०॥८४॥

रक्षोदेवजनेष्यः स्वाहा० गृह्णायः स्वाहा० अवसानेयः स्वाहा० अवसानपतियः स्वाहा० सर्वभूतेष्यः स्वाहा० कामाय स्वाहा० अन्तरिक्षाय स्वाहा० यदेजंति जगाति यच्च चेष्टति नामो भागोऽयं नामे स्वाहा० पृथिव्यै स्वाहा० अन्तरिक्षाय स्वाहा०॥८५॥

दिवे स्वाहा० सूर्याय स्वाहा० चन्द्रमसे स्वाहा० नक्षत्रेयः स्वाहा० इन्द्राय स्वाहा० बहस्पतये स्वाहा० प्रजापतये स्वाहा० ब्रह्मणे स्वाहा० स्वधा पितृयः स्वाहा० नमो रुद्राय पशुपतये स्वाहा०॥८६॥

देवेष्यः स्वाहा० पितृयः स्वधाऽस्तु भूतेष्यो नमः। मनुष्येष्यो हन्ता० प्रजापतये

स्वाहा० परमेष्ठिने स्वाहा०। यथा कृपः शतधारः सहस्रधारे अक्षितः। एवा मैं
अस्तु धान्ये सुहस्रधारमक्षितम्। धनधान्ये स्वाहा०। ये भूताः प्रचरन्ति दिवानकं
बलिंमिल्छन्तो वितुदस्य प्रेष्याः। तेष्यो बलिं पुष्टिकामो हरामि मायि पुष्टि
पुष्टिपतिर्दधातु स्वाहा०॥८७॥

ओ० तद्वक्षा। ओ० तद्वायुः। ओ० तदात्मा। ओ० तथस्त्वम्। ओ० तथसर्वम्
ओ० तत्पुरोर्नमः॥ अन्तश्चरते भूतेषु गुहायां विश्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं
वपद्वारस्त्वमिन्द्रस्त्वे रुद्रस्त्वं विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तदापु आपो
ज्योती रसोऽभूतं ब्रह्म भूर्बुर्म्भुरोम्॥८८॥

॥प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽभूतं जुहोमि। श्रद्धायांमपाने निविष्टोऽभूतं जुहोमि।

श्रद्धायां व्याने निविष्टेऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायांमुदने निविष्टेऽमृतं जुहोमि।
 श्रद्धायां समाने निविष्टेऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाये॥
 अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निविष्टेऽमृतं जुहोमि। शिवो मा-
 विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमपाने निविष्टेऽमृतं जुहोमि। शिवो मा-
 विशाप्रदाहाय। अपानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निविष्टेऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मा विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमुदाने निविष्टेऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मा विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां समाने निविष्टेऽमृतं जुहोमि।
 शिवो मा विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय।
 अमृतापिथानमोसि॥८९॥

॥भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविश्यामृतं हुतम्। प्राणमत्रेनाव्यायस्व। श्रद्धायांमपाने

निविश्यामृतं हुतम्। अपानमनेनाप्यायस्व। श्रद्धाया॑ व्याने निविश्यामृतं हुतम्।
व्यानमनेनाप्यायस्व। श्रद्धाया॑ मुद्गने निविश्यामृतं हुतम्। उदानमनेनाप्यायस्व।
श्रद्धाया॑ समाने निविश्यामृतं हुतम्। समानमनेनाप्यायस्व॥१०॥

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्बाः ॥

अङ्गष्टमात्रः पुरुषोऽङ्गष्टं चं समांश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति
विश्वभूक्॥ ११॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्बाः ॥

वाङ्मी॑ आसन्। नसोः प्राणः। अक्ष्योशक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्। बाहुबोर्लम्॥
ऊर्क्षोरोज्ञः। अरिष्ट विश्वान्यज्ञानि तनुः। तनुवा॑ मे सुह नमस्ते अस्तु मा मा॑
हि॒ सीः॥१२॥

[७२]

॥ इन्द्रससर्वि-संवादमन्त्रः ॥

वये सुपुणा उप सेदुरिन्द्र प्रियमेधा क्रष्णये नाथमानः। अपि खान्तमूण्हि
पूर्णि चक्षुर्मुग्ध्येस्मात्रिधयेऽव बृद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मा विशान्तकः। तेनाचेनाप्यायस्त्वा॥९३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मै पाहि॥९४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वं मंगे द्युभिस्त्वमांशुशुक्षणि-स्त्वम् द्या स्त्वमशम् न् स्परि। त्वं वनै-यस्त्वमोषधी-यस्त्वं
नृणां नृपते जायस् शुचिः॥ १५॥

॥ अभीष्ट्याचनामन्त्राः ॥

शिवने-मे सन्तिष्ठस्व स्योनेने-मे सन्तिष्ठस्व सुभूतेने-मे सन्तिष्ठस्व ब्रह्मवर्चमेने-
मे सन्तिष्ठस्व यजस्यार्थिमन् सन्तिष्ठस्वोपते यज् नम् उपते नमः॥ १६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निष्कृपणम् ॥

सत्यं परं परः सत्यः सत्येन न सुवर्गाल्लोकाच्छ्रवन्ते कृदाचन सताः हि
सत्यं तस्मांस्त्वये रमन्ते । तपु इति तपो नानशनात्परं यज्ञे परं तपस्तद्वर्धर्घसं
तद्वर्धर्घसं तस्मात्परं सिरमन्ते । दमु इति नियंतं ब्रह्मचारिणस्तस्माद्मे रमन्ते ।

शम् इत्यरण्ये मुन्यस्तस्माद्धर्मे रमन्ते ॥ दानमिति सर्वाणि भूतानि प्रशःसंनिति
 दानान्नाति दुष्करं तस्माद्द्वाने रमन्ते ॥ धर्म इति धर्मेण सर्वमिदं परिगृहीतं
 धर्मान्नाति दुष्करं तस्माद्धर्मे रमन्ते ॥ प्रजन् इति भूया एस्तस्माद्विष्ठाः
 प्रजायन्ते तस्माद्विष्ठाः प्रजनने रमन्ते अथ ॥ इत्याह तस्मादभ्यु आधातव्या
 अग्निहोत्रामित्याह तस्मादग्निहोत्रे रमन्ते ॥ यज्ञ इति यज्ञो हि देवास्तस्माद्यज्ञे
 रमन्ते ॥ मानसमिति विद्वा एस्तस्माद्विद्वा एस्तु व मानसे रमन्ते ॥ न्यास इति
 ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा पुतान्यवराणि पराएसि न्यास
 पुवात्यरेचयद्य एव वेदल्पुनिषत् ॥ १७ ॥

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितमुपसार किं भंगवन्तः परमं
 वेदन्तीति तस्मै प्रोवाच ॥ सृत्येन वायुरावाति सृत्येनोऽज्जित्यो गौचते द्विवि

सूत्यं वाचः प्रतीषा सूत्ये सर्वं प्रतीषितं तस्मा० असूत्यं परमं वदन्ति । तपसा देवा देवतामध्ये आयन्तपस्य॒प्यः सुवर्णविव॑द्य तपसा सपलान् प्रणदामाशातीस्तपासि सर्वं प्रतीषितं तस्मात्पः परमं वदन्ति । दमेन दृन्ता किलिबपमवृन्वन्ति दमेन ब्रह्मचारिणः सुवर्णाङ्गुद्धमो भूताना० दुराधर्षं दमे सर्वं प्रतीषितं तस्माद्दमः परमं वदन्ति । शमेन शान्ता॒ शिवमाचरण्ति शमेन नाकं मुनयोऽन्विवृद्धमो भूताना० दुराधर्षज्ञमे सर्वं प्रतीषितं तस्माङ्गुद्धमः परमं वदन्ति । दृनं यज्ञानां वरुथं दक्षिणा लोके दातारः सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानुदत्त दानेन द्विष्टन्तो मित्रा भवन्ति दाने सर्वं प्रतीषितं तस्माद्दानं परमं वदन्ति । धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतीषा लोके धर्मेष्ठ प्रजा उपसर्णन्ति धर्मेण पापमपनुदत्ते धर्मे सर्वं प्रतीषितं तस्माङ्गुद्धमं परमं वदन्ति । प्रजननं वै प्रतीषा लोके साधु प्रजायास्तन्तु तेव्वानः पितृणामनुणो भवति तदेव तस्यानुग्रां तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्यग्रयो वै त्रयो विद्या॒ । देवयानः पञ्चो गारुहपत्य ऋक्युथिवी रथन्तरमन्वाहायपचनं यजुर्न्तरिक्षं वामदेव्यमाहवृनीयः सामं सुवर्णो लोको

बृहत्स्मादभीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रं सांयं प्रातर्गुहाणं निष्कृतिः स्वेष्टु मुहूरं
 यज्ञाक्रतुनां प्रायणं सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति ।
 यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासु गनपानुदन्ता यज्ञेन द्विष्पन्तो मित्रा
 भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतीष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं
 पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा क्रष्णयः प्रजा असृजन्त मानसे
 सर्वं प्रतीष्ठितं तस्माद्यानसं परमं वदन्ति । च्यास इत्याहुर्मनीषिणौ ब्रह्माणं
 ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्पुः प्रजापतिः संवध्मर इति संवध्मरोऽसावादित्यो य
 एष आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा । यामिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्तामि
 पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्ता ओषधिवनस्पतिभिरचं
 भवत्यन्नेन प्राणः प्राणेष्वलं बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धयो मेधा मेधयो मनीषा
 मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिः स्मृत्या स्मारुः
 स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनात्मानं वेदयति तस्मादन्ते दद्वच्छसवाण्येतानि ददात्यनात्

प्राणा भेवन्ति । भूतानां प्राणेर्मनो मनसश्च विजानं विजानादानन्दे ब्रह्मयोनिः स
वा एष पुरुषः पञ्चाधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च
दिशेश्चावान्तरदिशाश्च स वै सर्वमिदं जग्थ्म च भूतः स भूव्यं जिज्ञासक्तुस
ऋतजा रथिष्ठा । श्रद्धा सत्यो महस्वानुपसो वरिष्ठाङ्गात्मा तमेवं मनसा हृदा
च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्त्यासमेषां तपसामातिरित्माहर्वमुण्डो
विभूर्गसि प्राणे त्वमसि सन्धाता । ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृतेजोदास्त्वमस्यग्रिग्रसि
वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युमोदास्त्वमसि चन्द्रमसं उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे त्वा
० महसु ओमित्यात्मानं युज्ञीतेतद्वे मंहोपनिषदं देवानां गुह्यं य एवं वेदं ब्रह्मणो
महिमानमापोति तस्माहृत्वणो महिमानमित्युपनिषत्॥१८॥

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैव विदुषो युजस्याऽऽत्मा यज्ञमानः श्रद्धा पल्ली शरीरमिष्मुरो वेदिलोमानि

बुर्गहिर्वेदः शिखा हृदयं युपः काम आज्ञां मन्त्रः पृश्नस्तपोऽग्निर्दमः शमायिता
 दक्षिणा वाग्धोता प्राण उद्ग्राता चक्षुरच्छ्वर्यमनो ब्रह्मा ॥ श्रोत्रमशीद्यावद्विघ्यते
 सा दीक्षा यदश्जाति तद्भवित्विवाति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदा
 यथ्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च म प्रवर्गयो यमुखं तदोहवनीयो या
 व्याहृतिराहृतिर्यदस्य ॥ विज्ञानं तज्जहोति यथ्सायं प्रातरति तथ्समिधं यत्प्रातर्मध्यं
 दिनं सायं च तानि सवनानि ये अहोरात्रे ते देशपूर्णमासो चैर्धर्मासाक्ष
 मासांशं ते चातुर्मास्यानि य कृतवस्ते पशुबन्धा ये संवर्थसराश्च परिवर्थसराश्च
 तेऽहर्णिणः संवर्वेदसं वा ॥ एतमन्त्रं यन्मरणं तदवभूथ एतद्वै जेगमर्यमश्चिहोत्र ॥
 सुन्त्रं य एवं विद्वानुद्गग्यने प्रमीयते देवानामेव माहिमानं गत्वा उडित्यस्य सायुज्यं
 गच्छत्यथ ॥ यो दक्षिणे प्रमीयते पितृणामेव माहिमानं गत्वा चन्द्रमसः सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोत्यतो वै सूर्यचन्द्रमसोमाहिमानौ ब्राह्मणो विद्वान्मिजयति
 तस्माङ्गम्यणो महिमानमाप्नोति तस्माङ्गम्यणो महिमानमित्युपनिषद् ॥ ११ ॥

ॐ सुह ना॑ववतु। सुह नौ॑ भुनक्तु। सुह वीर्यं॑ करवावहै। ते॒जस्वि॒ ना॑वधी॑तमस्तु॒
मा॒ विद्विषा॒वहै॥ ॐ शान्ति॑ः शान्ति॑ः शान्ति॑ः॥

॥ कृष्णजुवदीयतेतिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं ज्ञानदंभिज्ञानत। सङ्कल्प्यमानं प्रकल्प्यमानमुपकल्प्यमानमुपक्लितं क्लितम्। श्रेयो वर्षीय आयथमूर्तं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्धसम्माना। उद्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपत्तिपन्। गोचरो गोचरमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दृशा दृष्टा दृशता विश्वरूपा सुदृशना। आप्यायमाना व्यायमाना व्याया मूनतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽनुन्दो मोदः प्रमोदः॥ १॥

आवेशार्थिवेशयन्ध्मवेशनः संशान्तः शान्तः। आभवन्ध्रभवन्धमवन्धमवन्धमूर्तो भूतः। प्रस्तुतं विष्टतः सङ्मूर्तं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रमूर्त तेजस्वि तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मर्गचिमदभितपतपस्वत। सविता प्रसविता दीपो दीपयन्दीप्यमानः। उक्तलञ्जलिता तपन्तितपन्ध्मतपन्। गोचरो गोचरमानः शुम्भः

शुभ्रामानो वामः। सुता सुन्वती प्रसुता सुयमानाऽभिष्पृथमाणा। पीतीं प्रपा सम्पा
तुतिस्तर्पयन्ती॥ २॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदूधा॥ अभिशास्ताऽनुमन्ताऽनन्दो
मोदेः प्रमोदः। आसादयेत्रिषादयेऽस्मै सादनः सःसन्त्रः सन्त्रः। आभूर्विभू
प्रभूः शम्भुर्वेः। पवित्रं पवित्र्यन्पृतो मेष्येः। यशो यशस्वानायुरमृतः। जीवो
जीविष्यन्मवगो लोकः। सहस्यान्महीयानोजस्वान्महमानः। जयत्रभिजयेऽस्मृ-
द्रविणो द्रविणोदाः। आद्रपवित्रे हरिकेशो मोदेः प्रमोदः॥ ३॥

आरुणोऽरुणरजा: पुण्डरीको विश्वजिदभिजिता। आद्रः पित्र्वमानोऽनेवात्रमवानिरो
सर्वोपथः सम्भरो महस्वान्। एजल्का जोवल्का:। क्षुल्का: शिपिविष्टकाः।
सरिस्तरा: सुशेरवः। अजिरासो गमिष्यावः। इदानीः तदानीमेतर्हि क्षिप्रमजिरम्।
आशुर्निमेषः फणो द्रवन्तिद्रवन्। त्वरः स्त्वरमाण आशुराशीयाङ्कवः। अग्निष्ठेम
उवध्योऽतिरात्रे हिरात्रक्षिरात्रश्चतुरात्रः। अग्निरक्षतुः सूर्य कृतुश्चन्द्रमा कृतुः।

प्रजापीति संवध्सरो महान्कः॥४॥

[४]

भूर्ग्ने चं पृथिवीं च मां चा त्री॒श्च लोकाञ्सवध्सरं च। प्रजापीतस्त्वा
सादयतु। तया॑ देवतया॒ ऽङ्गि॒रस्वङ्ग्वा सौद। भुवो॑ वायुं चान्तरिक्षं च मां चा
त्री॒श्च लोकाञ्सवध्सरं च। प्रजापीतस्त्वा सादयतु। तया॑ देवतया॒ ऽङ्गि॒रस्वङ्ग्वा
सौद। स्वरादित्यं च दिवं च मां चा त्री॒श्च लोकाञ्सवध्सरं च। प्रजापीतस्त्वा
सादयतु। तया॑ देवतया॒ ऽङ्गि॒रस्वङ्ग्वा सौद। भुर्वः स्वश्चन्द्रमोसं च दिशेश्च मां चा
त्री॒श्च लोकाञ्सवध्सरं च। प्रजापीतस्त्वा सादयतु। तया॑ देवतया॒ ऽङ्गि॒रस्वङ्ग्वा
सौद॥५॥

[२]

ल्मेव त्वा॑ वैथ्य यो॒ऽसि सोऽसि। ल्मेव त्वामंचैषीः। चितशासि॑
सञ्चितशास्यग्ने। एतावाऽशासि॑ भूयाऽशास्यग्ने। यत्ते अग्ने च्यौन् यदु॑ तेऽतीरिक्तम्।

आदित्यास्तदङ्गिरसमिश्वन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चित्मापुरयन्तु। चित्शासि
सञ्चेतश्चास्यग्ने। उतावाऽश्वासि भूयाऽश्वास्यग्ने। मा तेऽग्ने च येन माऽग्ने च
येनाऽऽयुरावृक्षा। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यद्दावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः।
तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेने मे तपा तेने मे ज्वल। तेने मे दीदिहि। यावद्वेवाः।
यावद्सांति सूर्यः। यावद्वापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवध्मरोऽसि परिवध्मरोऽसि। इदावध्मरोऽसीदुवध्मरोऽसि। इद्धध्मरोऽसि
वध्मरोऽसि। तस्य ते वस्नतः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पृक्षः। वर्षः पुच्छम्।
शरदुत्तरः पृक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्वितयः। अपरपक्षः पुरोपम्॥७॥

आहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्या दिशि महीयसे
ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि।
सर्वा दिशोऽनुभवाहि। चित्या चितिमापृण। आचित्या चितिमापृण। चिदसि

समुद्रयोनिः॥८॥

इन्दुर्दक्षं श्येन ऋतावा० हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्यु॑। महाञ्चसुधस्थे॑ ध्रुव
आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मा॑ हि॒सी॑। एति॑ प्रेति॑ बीति॑ समित्युदिति॑ दिवं॑
मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवी॑ मे॑ यच्छ। अन्तरिक्षं॑
मे यच्छ। दिवं॑ मे यच्छ। अहा॑ प्रसारय। रात्र्या॑ समंच। रात्र्या॑ प्रसारय। अहा॑
समंच। कामं॑ प्रसारय। कामं॑ समंच॥९॥

भूर्बुवः स्वः। ओजो॑ बलम्। ब्रह्म॑ क्षत्रम्। यशो॑ मृहत। सत्यं॑ तपो॑ नाम।
रूपमृतम्। चक्षुः॑ श्रोत्रम्। मन॑ आयु॑। विश्वं॑ यशो॑ महः। सुमं॑ तपो॑ हरो॑ भा।
जातवेद्य यदि॑ वा पावकोऽस्मि॑ वैश्वानरो॑ यदि॑ वा वैद्युतोऽस्मि॑ शं॑ प्रजाम्यो॑
यज्ञमानाय लोकम्। ऊर्जा॑ पुष्टि॑ ददद्यावृथ्स्व॥१०॥

राज्ञी विराज्ञी। सुमाज्ञी स्वराज्ञी। अर्चिः शोचिः। तपे हरे भा। अग्निरिद्धि
बहुस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे यशसा संसूजन्तु॥३१॥

[६]

असंवे स्वाहा वसंवे स्वाहा॑ विभुवे स्वाहा॑ विवस्वते स्वाहा॑ अभिभुवे
स्वाहा॑ इधिपतये स्वाहा॑ दिवां पतये स्वाहा॑ हस्त्याय स्वाहा॑ चाक्षुष्मत्याय
स्वाहा॑ ज्योतिष्मत्याय स्वाहा॑। राज्ञे स्वाहा॑ विराजे स्वाहा॑ सुमाज्ञे
स्वाहा॑। शूषाय॑ स्वाहा॑ सूर्याय॑ स्वाहा॑। चन्द्रमसे स्वाहा॑ ज्योतिषे स्वाहा॑। संसर्वय
स्वाहा॑ कल्याणाय॑ स्वाहा॑। अर्जुनाय॑ स्वाहा॑॥३२॥

[७]

विपश्चिते पवर्मानाय गायता। मही न धारात्यन्धे॑ अर्घति। आहिरह
जीर्णमतिसर्पति लचम॑। अत्यो न क्रीडन्नमर्द्धा हरिः। उपयामगृहीतोऽसि
मृत्यवै त्वा जष्टं गङ्गामि। एष ते योनिर्मृत्यवै त्वा। अपमृत्यमपक्षधर्म॑। अपेतः

शुपर्थं जहि। अधा नो अऽग्र आवह। गुणस्योषः सहस्रिणम्॥१३॥

ये ते सुहस्रं मुहुरं पाशोः। मृत्यो मत्यर्थं हन्तैव। तान् यजस्यं मायथा^१
सर्वानवंयजामहे। भक्षोऽस्यमृतभक्षः। तस्य ते मृत्युपौतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य
मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि। मन्त्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाक्।
असावेहिः॥१४॥

अन्धो जागृतिः प्राण। असावेहिः बृथिर ओक्रन्दितरपान। असावेहिः
अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहिः। अपादाशो मनः। असावेहिः कवे विप्रचिते श्रोत्रा
असावेहिः॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मत्येषु। तं ल्वाङ्हं तथा वेद। असावेहिः
अग्निर्मेवाचि श्रितः। वाग्धृदये। हृदयं मर्यि। अहममृतौ। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे
प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मर्यि। अहममृतौ। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः।

चक्षुर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृतो। अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥
 मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतो। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रं श्रिताः।
 श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतो। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥
 रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतो। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरं श्रिता।
 शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतो। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे
 लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतो। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बलं श्रितः।
 बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतो। अमृतं ब्रह्मणि। पुर्जन्यो मे मूर्धि श्रितः॥२०॥
 मूर्धि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतो। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यो
 श्रितः। मन्युर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृतो। अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा मे आत्मनि
 श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतो। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा

पुनरायुरागा॑त्। पुने॑ः प्राणः पुनराकृत्मा॒गा॑त्। वैश्वानरो गृश्मभिर्बृथानः।
अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपा॑ः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवान्मूजत। ते पाप्मन् सन्दिता अजायन्त। तान्व्यधत।
तस्माद्विद्यत। तमवृश्ट। यदवृश्ट। तस्माद्विष्ट। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्तुः।
वि च हेवास्य तत्र पाप्मान् द्यतः॥२३॥

वृश्टश्च। सैषा मौमाऽसाऽग्निर्होत्र एव संपत्रा। अथो आहुः। सर्वपु
यज्ञऋतुष्विति। होष्यन्तप उपस्पृशेत। विद्युदसि विद्यं मे पाप्मानमिति। अथ
हेत्वोपस्पृशेत। वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमिति। यज्ञमाणो वेष्टा वौ। वि च
हेवास्येते देवते पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्टश्च। अत्यःहो हाऽऽर्कणि। ब्रह्मचारिणैः प्रश्नान्प्रोच्य प्रजिघाय। परेहि। पुक्षं
दद्याम्पाति पृच्छ। वेत्थं सावित्रा(३)न् वेत्था(३) इति। तमागत्य प्रच्छ। आचार्यो

मा प्राहैषीत। वेत्थं सावित्रा(३)न वेत्था(३) इति॒। स होवाच वेदेति॥२५॥
स कस्मिन्प्रतिंष्ठित इति॒। परोर्जसीति॒। कस्तद्यत्परोर्जा इति॒। एष वाव स
परोर्जा इति॒ होवाच। य एष तपति॒। एषोऽवर्गिन्ना इति॒। स कस्मिन्व्यप इति॒।
सूत्य इति॒ किं तथ्सत्यमिति॒। तप इति॥२६॥

कस्मिन् तप इति॒। बल इति॒ किं तद्वलमिति॒। प्राण इति॒। मा स्मं
प्राणमतिपृच्छ इति॒। माऽऽचायौऽब्रवीदिति॒ होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच पुक्षो
दद्याम्पाति॒। यद्वे ब्रह्मचारिन्नाणमत्यप्रक्षः। मृधा ते व्यपतिष्ठत्। अहमुत
आचार्याच्छेयान्मविष्यामि। यो मा॑ सावित्रे सुमवादिष्टेति॥२७॥

तस्माँसावित्रे न संवदेत। स यो हृ॒ वै सावित्रं विदुषा॑ सावित्रे संवदेतो
सहौस्मिन्निष्ठ्य॑ दधाति। अनु॑ ह वा अस्मा असौ तपञ्चिष्ठ्य॑ मन्यते। अन्वेस्मै
श्रीस्तपै॑ मन्यते। अन्वेस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वेस्मै बलं प्राणं मन्यते। स
यदाह॑। संजानं विजानं दशा॑ हृष्टेति॒। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव
तान्यहोनि। एष रात्रयः। अथ यदाहं चित्रः केतुर्दता प्रदाता संविला
प्रसंविला उभिशास्ता उनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेज्ञो मुहूर्तः। एष
रात्रेः॥२९॥

अथ यदाहं पवित्रं पवित्रिष्य अस्महस्वान्स्महीयानुणोऽरुणरंजा इति। एष एव
तत्। एष ह्येव तेज्ञमासाः। एष मासाः। अथ यदाहं अग्निष्ठोम उक्ष्योऽग्निरक्षतु
प्रजापतिः संवध्मर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यंशक्रतवः। एष ऋतवः॥३०॥

एष संवध्मरः। अथ यदाहं इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष ह्येव ते
मुहूर्ताना मुहूर्ताः। जनको हृ वैदेहः। अहोरात्रः सुमाजगामा तत् होचुः। यो वा
अस्मान् वेदा विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जेयति। नास्यामुष्मिन्लोकेन्नं क्षीयत
इति। विजहत्प वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जेयति।

नास्यामुज्जिंलोके उन्नं क्षीयते। य एवं वेदं। अहीना हाऽऽश्वेषः। सावित्रं विदां
चेकार॥३२॥

स है हृसो हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्ण लोकमियाया। आदित्यस्य सायुज्यम्।
हृसो है हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्ण लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेदं
देवभागो है श्रोतृष्पः। सावित्रं विदां चेकार। त ए है वागदेश्यमानाऽयुवाच॥३३॥

सर्वं बत गौतमो वेदं। यः सावित्रं वेदति। स हैवाच। कैषा वागसीति।
अथमहै सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं महो विश्रदिति। एतावति है
गौतमः। युजोपवीतं कृत्वाऽधो निपंपात। नमो नम् इति॥३४॥

स हैवाच। मा ऐषीर्गौतम। जितो वै ते लोक इति। तस्माद्ये के चं सावित्रं
विदुः। सर्वं ते जितलोकाः। स यो है सावित्रस्याश्करं पृदृश्च श्रियाऽभिवित्ते
वेदं। श्रिया हैवाभिवित्यते। घणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि। आदित्य इति
त्रीणि॥३५॥

पुत्रैः सांवित्रस्याषाषाक्षरं पृदः श्रियाऽभिषिञ्चकम्। य एवं वेदैः श्रिया
हेवाभिषिञ्चते। तदेतद्वचाऽऽन्युक्तम्। कृचो अक्षरे परमे व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि-
विश्वे निषेदः। यस्तं न वेद किमुचा केशिष्यति। य इतद्विद्वस्त इमे समाभृत
इति। न ह वा पुतस्यचा न यजुषा न सामाऽर्थौऽस्ति। यः सांवित्रं वेदैः ३६॥

तदेतत्परि यद्वेवचकम्। आद्र्द्विपिन्वमानः स्वर्गे लोक एति। विजहृद्विश्वा-
भृतानि सम्प्रश्यता। आद्र्द्विहृतैः पितृमानः। स्वर्गे लोक एति। विजहृत्विश्वा-
भृतानि सम्प्रश्यन्। य एवं वेदा शूषो हृतै वार्ण्येयः। आदित्येन समाजगाम। त-
होवाच। एहि सांवित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्गयोऽश्चिः पारथिष्युरभृताभ्यमृतं इति।
एष वाव स सांवित्रः। य एष तपाति। एहि मां विद्धि। इति हैवैनं तदुवाच॥ ३७॥

इत्यं वाव सर्वां तस्यां अग्निरेव सारं भृत्य। या एताः पूर्वपक्षापपक्षयो-

रात्रेयः। ता मंधुकृतेः। यान्यहानि ते मंधुवृष्टाः। स यो हु वा एता मंधुकृतश्च
मधुवृष्टाश्च वेदा कुर्वन्ते हास्येता अग्नो मधुः नास्येष्टपूर्वं ध्यन्ति। अथ यो न
वेदा॥३८॥

न हास्येता अग्नो मधुं कुर्वन्ति। ध्यन्त्यस्येष्टपूर्वम्। यो हु वा अहोरात्राणां
नामधेयानि वेदा। नाहोरात्रेष्वातिमाल्लिति। संज्ञानं विज्ञानं द्रश्मा दृष्टेति।
एतावनुवाको पूर्वपञ्जस्याहोरात्राणा नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति।
एतावनुवाकावपरपञ्जस्याहोरात्राणा नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वातिमाल्लिति। य एवं
वेदा॥३९॥

यो हु वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेदा। न मुहूर्तेष्वातिमाल्लिति। चित्रः केतुदर्ता
प्रदाता संविता प्रसविता इभिशास्ताऽनुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि।
न मुहूर्तेष्वातिमाल्लिति। य एवं वेदा। यो हु वा अर्धमासानां च मासानां च

नामधेयांनि वेदं। नार्थमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छ्रृति। पुवित्रं पवयिष्यत्सह-
स्वान्ध्महीयानरुणोऽरुणरेजा इति। एतेऽनुवाका अर्थमासानां च मासानां च
नामधेयानि॥४०॥

नार्थमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छ्रृति। य एवं वेदं। यो हृ वै यज्ञकृत्नां
चैर्तनां च संवध्मस्य च नामधेयांनि वेदं। न यज्ञकृत्पु नर्त्पु न संवध्मर
आर्तिमाच्छ्रृति। अग्निष्टोम उक्ष्योऽग्निरक्ष्युः प्रजापतिः संवध्मर इति।
एतेऽनुवाका यज्ञकृत्नां चैर्तनां च संवध्मस्य च नामधेयानि॥४१॥ न यज्ञकृत्पु
नर्त्पु न संवध्मर आर्तिमाच्छ्रृति। य एवं वेदं। यो हृ वै मुहूर्तनां मुहूर्तन्
वेदं। न मुहूर्तनां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छ्रृति। इदानीं तदानीमिति। एते वै मुहूर्तनां
मुहूर्ताः। न मुहूर्तनां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छ्रृति। य एवं वेदं। अथो यथा क्षेत्रज्ञो
भूत्वा ऽनुप्रविश्यान्नमति। एवमेवेतान्क्षेत्रज्ञो भूत्वा ऽनुप्रविश्यान्नमति। स एतेषांमेव

संलोकता ४ सायुज्यमश्चतो अप॑ पुनर्मुत्सुं जंयति। य एवं वेदे॥४२॥

[१०]

कश्चेष्व वा अस्मालोकात्प्रेत्या॑ आत्मानं॑ वेद। अयमहमस्मीति। कश्चेष्व
लोकं॑ न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुण्डो॑ हैव धूमतान्तः। स्वं॑ लोकं॑ न प्रतिप्रजानाति।
अथ यो॑ हैवेतमग्निः॑ सांवित्रं॑ वेद। स एवास्मालोकात्प्रेत्या॑ आत्मानं॑ वेद।
अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं॑ लोकं॑ प्रतिप्रजानाति। एष उ॑ वेवेन्तं॑ तथ्मांवित्रः। स्वर्गं॑ लोकमभिवेहति।
अहोरात्रैर्वा॑ इदं॑ सुयज्ञिः॑ क्रियते। इतिरात्रायांदीक्षिषत। इतिरात्रायं॑
ग्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं॑ विदुषः। अमुजिम्लोके॑ शेवधिं॑ पर्यन्ति। धीतः॑ हैव स
शेवधिमनु॑ परेति। अथ यो॑ हैवेतमग्निः॑ सांवित्रं॑ वेद॥४४॥

तस्य॑ हैवाहो॒ग्राणि। अमुजिम्लोके॑ शेवधिं॑ न पर्यन्ति। अर्थात्॑ हैव स
शेवधिमनु॑ परेति। भुरद्वा॑जो हैव त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवासा। तः॑ हैव जीर्णि॑

स्थविरः शायोनम्। इन्द्रं उप्रञ्ज्योवाच। भरद्वाज। यते चतुर्थमायुर्द्धाम्। किमेनेन
कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवेन चरेयमिति होवाच॥४५॥

त ए ह त्रीन्निरिल्पनविजातनिव दशायां चकार। तेषां हैककमान्मुष्टिनाऽऽदत्त-
म होवाच। भरद्वाजेत्यामच्य। वेदा वा पुतो। अनन्ता वै वेदाः। पुतद्वा
एतैश्चिभिरायुर्भिरन्ववोचथाः। अथं त इतरदननुत्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै
सर्वविद्येति॥४६॥

तस्मै हृतमग्निं सावित्रमुवाच। त ए म विदित्वा। अमृतो भूत्वा। स्वर्गं
लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो हृव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति।
आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेदा। एषो एव त्रयी विद्या॥४७॥

यावन्त ए ह वै त्रया विद्ययो लोकं जीयति। तावन्तं लोकं जीयति। य एवं
वेदा। अश्रेवा पुतानि नामधेयांनि। अश्रेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं
वेदा। वायोर्वा पुतानि नामधेयांनि। वायोरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं

वेदा इन्द्रस्य वा उतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्ये मलोकतामाप्रोति। य एवं वेदा बहुस्पतेर्वा उतानि नामधेयानि। बहुस्पतेर्वा सायुज्ये मलोकतामाप्रोति। य एवं वेदा प्रजापतेर्वा उतानि नामधेयानि। प्रजापतेर्वा सायुज्ये मलोकतामाप्रोति। य एवं वेदा ब्रह्मणे वा उतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्ये मलोकतामाप्रोति। य एवं वेदा स वा एषोऽग्निरक्षपुच्छो वायुरेवा तस्याग्निर्मुखम्। असावांदित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तथ्मर्वं सीव्यति। तस्माञ्मावित्रः॥४९॥

॥इति कृष्णायजुर्वेदीयतेतिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः ॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अन्तोऽस्यपागोऽसि। अक्षिंतोऽस्यक्षयोऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं युक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ता-

विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदेषे कामदूधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादथतु। तया
देवतयोऽज्ञिन्स्वष्टुवा सीद॥१॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयोदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितु। तत्वोपदेषे कामदूधमक्षितम्।
प्रजापतिस्त्वा सादथतु। तया देवतयोऽज्ञिन्स्वष्टुवा सीद॥२॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयोदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितु। तत्वोपदेषे कामदूधमक्षितम्।
प्रजापतिस्त्वा सादथतु। तया देवतयोऽज्ञिन्स्वष्टुवा सीद॥३॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयोदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदेषे कामदूधमक्षितम्।
प्रजापतिस्त्वा सादथतु। तया देवतयोऽज्ञिन्स्वष्टुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युज्ञामुः इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं

भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्यो विश्वस्य जनयित्र्ये। ता व उपेदधे कामदृधा ओक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादथतु। तया देवतयोऽज्ञिन्स्वच्छवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्ने प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्यो विश्वस्य जनयित्रो। तां लोपदधे कामदृधामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादथतु। तया देवतयोऽज्ञिन्स्वच्छवा सीद॥६॥

आग्निरसि पृथिव्याः श्रिताः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्यो विश्वस्य जनयिता। तं लोपदधे कामदृधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादथतु। तया देवतयोऽज्ञिन्स्वच्छवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्ने श्रितम्। वायो प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्यो विश्वस्य जनयितु। तलोपदधे कामदृधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादथतु। तया देवतयोऽज्ञिन्स्वच्छवा सीद॥८॥

वायुरस्यनारिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ति विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदूधमक्षितम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भवा सौदा॥१॥

द्यौरस्मि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे
कामदूधामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भवा
सौदा॥१०॥

आदित्योऽस्मि दिवि श्रितः। चन्द्रमसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ति विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे
कामदूधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भवा सौदा॥११॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ति विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे

का॒मु॒द्य॒मक्षि॑तम्। प्र॒जा॒प॑ति॒स्त्वा सा॒दयतु। तयो॑ दे॒वते॑या॒ऽज्ञि॒॒स्वङ्क्ष्वा सौ॑द॥ १२॥

नक्ष्त्राणि॑ स्थ॑ च॒द्व॑मासि॑ श्रिता॑नि॑। संव॒थ्मरस्य॑ प्रति॒ष्ठा॑ युष्मा॑सु। इ॒दम॑न्तः। विश्व॑
यक्षं॑ विश्व॑ भूतं॑ विश्व॑ सुभूतम्। विश्व॑स्य॑ भूत॑णि॑ विश्व॑स्य॑ जनयि॑त॑णि॑। तानि॑ व॑
उप॑दधे॑ का॒मु॒द्य॒मक्षि॑तानि॑। प्र॒जा॒प॑ति॒स्त्वा सा॒दयतु। तयो॑ दे॒वते॑या॒ऽज्ञि॒॒स्वङ्क्ष्वा
सौ॑द॥ १३॥

संव॒थ्मरो॑ज्ञि॑ नक्ष्त्र॑ेषु॑ श्रितः। क्रृतूना॑ प्र॑तिष्ठा। त्वयी॒दम॑न्तः। विश्व॑ यक्षं॑
विश्व॑ भूतं॑ विश्व॑ सुभूतम्। विश्व॑स्य॑ भूता॑ विश्व॑स्य॑ जनयि॑ता। तं॑ त्वोप॑दधे॑
का॒मु॒द्य॒मक्षि॑तम्। प्र॒जा॒प॑ति॒स्त्वा सा॒दयतु। तयो॑ दे॒वते॑या॒ऽज्ञि॒॒स्वङ्क्ष्वा सौ॑द॥ १४॥

ऋतवः॑ स्थ॑ संव॒थ्मरे॑ श्रिता॑। मासोना॑ प्रति॒ष्ठा॑ युष्मा॑सु। इ॒दम॑न्तः। विश्व॑ यक्षं॑
विश्व॑ भूतं॑ विश्व॑ सुभूतम्। विश्व॑स्य॑ भूतर्गो॑ विश्व॑स्य॑ जनयि॑तारः। तान्॑ व॑ उप॑दधे॑
का॒मु॒द्य॒मक्षि॑तान्। प्र॒जा॒प॑ति॒स्त्वा सा॒दयतु। तयो॑ दे॒वते॑या॒ऽज्ञि॒॒स्वङ्क्ष्वा सौ॑द॥ १५॥

मा॒सा॑ः स्थ॑र्तुष्टु॒ श्रि॒ता॑ः। अ॒र्धमा॑सा॑ना॑ प्रति॑ष्ठा॒ यु॒ष्मा॑सु॑ इ॒दम्‌न्तः। वि॑श्वं॒ यक्षं॒
वि॑श्वं॒ भू॑तं॒ वि॑श्वं॒ सु॒भू॑तम्। वि॑श्वं॒स्य॒ भू॑तर्यो॒ वि॑श्वं॒स्य॒ जनयि॑तार॑ः। ता॒न्॒ व॒ उप॑दधे॒
का॒मदृ॒धा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जा॑पति॒स्वा॒ सा॒दयतु॑। त्या॑ दे॒वता॑या॒ ऽङ्गि॑-॒स्वङ्क्वा॒ सी॑द॥१६॥
अ॒र्धमा॑सा॑ः स्थ॑ मा॑सु॒ श्रि॒ता॑ः। अ॒हो॒गु॒त्रयो॑ः प्रति॑ष्ठा॒ यु॒ष्मा॑सु॑ इ॒दम्‌न्तः। वि॑श्वं॒
यक्षं॒ वि॑श्वं॒ भू॑तं॒ वि॑श्वं॒ सु॒भू॑तम्। वि॑श्वं॒स्य॒ भू॑तर्यो॒ वि॑श्वं॒स्य॒ जनयि॑तार॑ः। ता॒न्॒ व॒
उप॑दधे॒ का॒मदृ॒धा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जा॑पति॒स्वा॒ सा॒दयतु॑। त्या॑ दे॒वता॑या॒ ऽङ्गि॑-॒स्वङ्क्वा॒
सी॑द॥१७॥

अ॒हो॒गु॒त्रे॒ स्थ॒॑र्धमा॑से॒॑ श्रि॒तो॑। भू॑तस्य॑ प्रति॑ष्ठे॒ भव्यं॒स्य॒ प्रति॑ष्ठे॒। यु॒वयो॑रि॒दम्‌न्तः।
वि॑श्वं॒ यक्षं॒ वि॑श्वं॒ भू॑तं॒ वि॑श्वं॒ सु॒भू॑तम्। वि॑श्वं॒स्य॒ भू॑त्र्यो॑ वि॑श्वं॒स्य॒ जनयि॑त्य॑ः। ते॑
वा॒मुप॑दधे॒ का॒मदृ॒धे॒ अक्षि॑ते॒। प्र॒जा॑पति॒स्वा॒ सा॒दयतु॑। त्या॑ दे॒वता॑या॒ ऽङ्गि॑-॒स्वङ्क्वा॒
सी॑द॥१८॥

पौ॒र्णमा॑स्याष्टका॑मा॒वा॒स्या॑। अ॒न्नादा॑ः स्थ॒॑नदृ॒धो॑ यु॒ष्मा॑सु॑ इ॒दम्‌न्तः। वि॑श्वं॒

यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता च
उपदेष्ये कामुदूधा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्भवा
सीद॥१९॥

राङ्गिमि बहुती श्रीरमीन्द्रपली धर्मपली। विश्वं भूतमनुप्रभूता। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्यो विश्वस्य जनयित्री। तां
त्वोपदेष्ये कामुदूधामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्भवा
सीद॥२०॥

ओजोऽग्निं महोऽग्निं। बलंमसि आजोऽग्निं। देवानां धामामृतम्।
अमर्त्यस्तापेजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भूतो विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदेष्ये कामुदूधामक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्भवा सीद॥२१॥

त्वं मध्ये रुद्रो आसुरो महो द्विवः। त्वं शर्धे मारुतं पूक्ष ईशिषे। त्वं
वातेरुणैर्यासि शङ्खयः। त्वं पूषा विधतः पांसि नु त्मनौ देवो देवेषु श्रयध्वम्।
प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्। द्वितीयास्तुतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाशतुर्थेषु श्रयध्वम्।
चतुर्थीः पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमा: पष्ठेषु श्रयध्वम्॥ २२॥

पृष्ठा: संसमेषु श्रयध्वम्। संसमा ओष्ठमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु श्रयध्वम्।
नवमा देशमेषु श्रयध्वम्। देशमा एकादशेषु श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्।
द्वादशास्त्रयोदशेषु श्रयध्वम्। त्रयोदशाशतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशा: पञ्चदशेषु
श्रयध्वम्। पञ्चदशा: पौडशेषु श्रयध्वम्॥ २३॥

चोडशा: संसदशेषु श्रयध्वम्। संसदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्। अष्टादशा
एकान्नविःशेषु श्रयध्वम्। एकान्नविःशा विःशेषु श्रयध्वम्। विःशा एकविःशेषु
श्रयध्वम्। एकविःशा द्वाविःशेषु श्रयध्वम्। द्वाविःशा अस्त्रयोविःशेषु श्रयध्वम्।
त्रयोविःशा शतुर्विःशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विःशा: पञ्चविःशेषु श्रयध्वम्। पञ्चविःशा:

पंडिते शेषु श्रयध्वम्॥२४॥

पंडिते शाः संसवि शेषु श्रयध्वम्। संसवि शा ओष्ठवि शेषु श्रयध्वम्।
 अष्टावि शा एकाचत्रि शेषु श्रयध्वम्। एकाचत्रि शा द्वात्रि शेषु श्रयध्वम्। त्रि शा
 एकत्रि शेषु श्रयध्वम्। एकत्रि शा द्वात्रि शेषु श्रयध्वम्। द्वात्रि शा लयत्रि शे-
 षु श्रयध्वम्। देवाल्लिङ्गेकादशाल्लिङ्गयत्रि शाः। उत्तरे भवता उत्तरवत्सन-
 उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृद्ध्यताम्। वयः स्याम् पतयो
 रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२५॥

[२]

अग्नोविष्णु मजोषेसा। इमा वर्धन्तु वां जिरः। द्युमैर्वर्जिभिरगतम्। राज्ञी
 विराज्ञी। स्मारज्ञी स्वराज्ञी। अर्चिः शोचिः। तपो हर्ये भाः। अग्निः सोमो बहस्पतिः।
 विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते सर्वे सुजन्त्य। इदं मे प्रावता वचः। वयः स्याम्
 पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२६॥

अन्नपते ऽन्नस्य नो देहि। अन्नमीवस्यं शुष्मिणः। प्र प्रदातारं तारिषः। ऊर्जा नो
धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अस्मे पृथिवीपतो सोमं वीरुधां पतो त्वष्टः समिधां पतो
विष्णवाशानां पतो। मित्रं सत्यानां पतो। वरुण धर्मणां पतो॥२७॥

मुक्तो गणानां पतयः। रुद्रं पशुनां पतो। इन्द्रोजसां पतो। बृहस्पते ब्रह्मणस्पते।
आ रुचा रोचेऽहः स्वयम्। रुचा रुचे रोचेमानः। अतीत्यादः स्वरामेहा तस्मिन्
योनौ प्रज्ञनौ प्रजायेया। वृयः स्याम् पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः। सप्त जिह्वा।। सप्तरषयः। सप्त धामं प्रियाणि। सप्त होत्रा
अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवता। अग्निः स
दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो
देवता॥२९॥

इन्द्रः स दिशां देवं देवता ना मृच्छतु। यो मैतस्ये दिशोऽभिदासंति। प्रतीची
दिक्। सोमो देवता० सोमः स दिशां देवं देवता ना मृच्छतु। यो मैतस्ये
दिशोऽभिदासंति। उर्द्धीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता० मित्रावरुणौ स दिशां देवौ
देवता ना मृच्छतु। यो मैतस्ये दिशोऽभिदासंति॥३०॥

ऊर्ध्वा दिका बृहस्पतिर्देवता० बृहस्पतिः स दिशां देवं देवता ना मृच्छतु।
यो मैतस्ये दिशोऽभिदासंति। इन्य दिक्। अदिंतिर्देवता० अदिंति॒ स दिशां
देवौ देवता ना मृच्छतु। यो मैतस्ये दिशोऽभिदासंति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे
कामाञ्चमर्घयतु॥३१॥

अन्थो जागृविः प्राण। असावेहि॑ बधिर ओऽक्रन्दयितरपान। असावेहि॑
उषस्मुषस्मशीय। अहमसो ज्योतिरशीय। अहमसोऽपोऽशीय। वृयः स्याम्
पतयो रथीणाम्। भूर्बुः स्वः स्वाहा०॥३२॥

यत्तेऽचिंतं यदुचितं ते अग्ने। यत्ते ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चन्ति
विश्वे ते देवाश्चित्तिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। पुतावाँश्चासि
भूयाँश्चास्यग्ने। लोकं पूण च्छुद्रं पूणा। अग्ने सीद शिवा त्वम्। इन्द्राशी त्वा
बृहस्पतिः। अस्मिन् योनावसीपदन्॥३३॥

तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा मीदा ता अस्य मूददोहसः। सोमँ श्रीणन्ति
पुश्यः। जन्मं देवान् विशः। त्रिष्वा गेच्यने द्विवः। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा
मीदा अग्ने देवाँ इहाऽऽवह। जशानो वृत्तबर्हिषो असि होता न ईङ्गः।
अग्नम् मुहा मनसा यविष्टम्॥३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुर्गेणो। चित्रमान् गोदमी अन्तर्कर्वी। स्वाहृतं विश्वतः
प्रत्यञ्चम्। मेधाकारं विद्यर्थ्य प्रसाधनम्। अग्निः होतारं परिमृतमं मृतिम्।
त्वामर्भस्य हृविषः समानमित्। त्वा मुहो वृणते नगे नान्यं त्वत्। मनुष्वत्वा
निधीमहि। मनुष्वश्वमिधीमहि। अग्ने मनुष्वदङ्गिरः॥३५॥

देवान्देवायते यंजा। अग्निःहि वाजिनं विशो ददौति विश्वचंरणिः। अग्नी गाये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्। इषः स्तोत्रम् आनं। पृष्ठे दिवि पृष्ठे अग्निः पूर्णिष्वाम्। पृष्ठे विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानः सहसा पृष्ठे अग्निः। स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥ ३६॥

अयं वाव यः पवते। सोऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्पाइ पवते तदस्य शिरः। अथ यद्विक्षेणा। स दक्षिणः पृक्षः। अथ यत्प्रत्यक्ता तत्पृच्छम्। यदुदड़ः। स उत्तरः पृक्षः॥ ३७॥

अथ यथं वाति। तदस्य समश्ननं च प्रसारणं च। अथो सम्पदेवास्य सा। सं हु वा अस्मै स कामः पद्धते। यत्कामो यजते। योऽग्निं नोचिकेतं चिनुते य उ चैनमेवं वेद। यो हु वा अग्नेनाचिकेतस्याऽप्यतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्वति। गच्छति प्रतिष्ठाम्॥ ३८॥

हि॒रण्यं वा अ॒ग्ने॑ना॑चि॒केतस्या॑ऽ॒यतनं प्रति॑ष्ठा। य ए॒वं वेद॑। आ॒यतनवा॒न्वति।
गच्छति प्रति॑ष्ठाम्। यो ह॑ वा अ॒ग्ने॑ना॑चि॒केतस्य शरीरं वेद॑। सशंरीर ए॒व स्वर्गं
लोकमेति। हि॒रण्यं वा अ॒ग्ने॑ना॑चि॒केतस्य शरीरम्। य ए॒वं वेद॑। सशंरीर ए॒व स्वर्गं
लोकमेति। अथो यथा॑ रुक्म उत्तसो भाव्यात्॥३९॥

ए॒वमेव स तेजस्मा॑ यशस्मा॑ अस्मिंश्च लोकै॒मुष्मिंश्च भाति। उर्वो॑ ह॑
वै नामेते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते वर्णया॑सो लोकाः। ये॑
परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः॑ ह॑ वा ए॒ष क्षेत्रं लोकं जेयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्।
अथ है॒षोऽन्तमपारमेक्ष्यं लोकं जेयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अन्तः॑ ह॑ वा अपारमेक्ष्यं लोकं जेयति। योऽग्निं नाचि॒केतं चिनुते। य उ॑
चैनमेवं वेद॑। अथो यथा॑ रथे॑ तिष्ञ्यक्षेत्सी पर्यावर्तमाने प्रल्यपै॒क्षतो। ए॒वमहोरात्रे॑
प्रल्यपै॒क्षतो। नास्याहोरात्रे॑ लोकमासुतः। योऽग्निं नाचि॒केतं चिनुते। य उ॑ चैनमेवं
वेद॑॥४१॥

उशन् हूं वै बोजश्रवसः सर्वेदसं दंदौ। तस्य हूं नचिकेता नामं पुत्र ओसा
ते हूं हैं कुमारः सन्तमै दक्षिणासु नीयमानासु श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच।
तत् कस्मै मां दास्यमीति। द्वितीयं तुतीयम्। ते हूं परीत उवाच। मृत्यवै त्वा
दद्यामीति। ते हूं स्मोक्षिंतं वाग्भिवदति॥४२॥

गौतमं कुमारमीति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहन्। मृत्यवै वै त्वा ऽद्यमीति।
तं वै प्रवसन्तं गन्तामीति होवाच। तस्य स्म तिसो रात्रीरनोश्वान्गृहे वंसतात।
स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमारं कति रात्रीरवाञ्छीरिति। तिस्म इति प्रातिश्रूतात्। किं
प्रथमा रात्रीमाशा इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयमीति। पश्येस्त इति। किं तुतीयमीति। साधुकृत्यां
त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य हैं तिसो रात्रीरनोश्वान्गृह उवास। तमागत्य
प्रपञ्च। कुमारं कति रात्रीरवाञ्छीरिति। तिस्म इति प्रत्यवाच॥४४॥

किं प्रथमाऽ रात्रिमाशा इति। प्रजां त इति किं द्वितीयामिति। पृश्च स्तु इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्या तु इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरंब जीवन्त्रयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षिंति ब्रूहीति होवाच। तस्मै हृतमग्निं नांचिकेतमुवाच। ततो वै तस्येषापूर्ते ना क्षीयेतो नास्येषापूर्ते क्षीयेतो योऽग्निं नांचिकेतं चिन्तुतो य उ चैनमेवं वेदा तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचिति ब्रूहीति होवाच। तस्मै हृतमग्निं नांचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽपं पुनर्मृत्युमंजयत॥४६॥

अपं पुनर्मृत्युं जेयति। योऽग्निं नांचिकेतं चिन्तुतो। य उ चैनमेवं वेदा। प्रजापतिर्वे प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिंश्यमुदास्यत। तद्गौ प्रास्यत। तदस्मै नाच्छदयत। तद्वितीयं प्रास्यत। तदस्मै नैवाच्छदयत। तद्वितीयं प्रास्यत॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत। तदात्मनेव हृदय्यैऽग्नो वैश्वानरे प्रास्यत। तदस्मा अच्छदयत। तस्माद्विश्वर्ण्यं कनिष्ठं धनोनाम। भुञ्जियतमम्। हृदयुजः हि।

स वै तमेव नाविन्दता यस्मै तां दक्षिणामनैष्टता ताः स्वायैव हस्ताय
दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षिणाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत् दक्षिणां प्रतिगृह्ण। दक्षते
हृ वै दक्षिणां प्रतिगृह्ण। य एवं वैदा एतद्व स्म वै तद्विद्वासो वाजश्रवसा
गोतमाः। अप्यनुदेश्या दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिणायामह एव दक्षिणां
प्रतिगृह्णते। तेऽदक्षत् दक्षिणां प्रतिगृह्ण। दक्षते हृ वै दक्षिणां प्रतिगृह्ण। य एवं
वैदा प्र हात्यं हीनाति॥४९॥

त ए हृतमेके पशुबन्ध एवोत्तरवेदां चिन्बतो उत्तरवेदिसामित एषोऽग्निरिति
वदन्तः। तत्र तथा कुर्यात। एतमन्त्रिं कामेन व्यर्थयेत। स एनं कामेन व्युद्धः।
कामेन व्यर्थयेत। सोम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीता यत्र वा भूयिष्ठ आहूतयो हुयेन्।
एतमन्त्रिं कामेन समर्थयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन् समर्थयति। अथ हैनं पुररप्यः। उत्तरवेद्यामेव सत्रियमन्विता। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकमजयन्। विन्दते एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुतो। य उ चैनमेवं वैदा। अथ हैनं वायुरऋष्टिकामः॥५१॥

यथान्युतमेवोपदधे। ततो वै स एतामृष्टिमाध्रोता। यामिदं वायुरऋष्टः। एतामृष्टिमध्रोता। यामिदं वायुरऋष्टः। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुतो। य उ चैनमेवं वैदा। अथ हैनं गोबलो वार्ष्णः पृशुकामः। पाङ्गमेव चिक्यो। पञ्च पुरस्तात्॥५२॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्यै। ततो वै स सहस्रं पशुन्नाप्रोता। प्र सहस्रं पशुन्नाप्रोता। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुतो। य उ चैनमेवं वैदा। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्येष्ठमाकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्यो॥५३॥ सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां मध्यै। ततो वै स प्र यज्ञो उच्चेष्माप्रोता। एतां प्रजाति प्राजायता। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते।

त्रिवृद्धे ज्येष्ठम्। माता पिता पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थि योनिर्मिष्यमा। प्र यशो ज्येष्ठमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुतो। य उं चैनमेव वेदा। अथ हन्मिन्द्रे ज्येष्ठकामः। कुर्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्येष्ठमगच्छत्॥५५॥

ज्येष्ठं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुतो। य उं चैनमेवं वेदा। अथ हन्मसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सोऽग्निं स्वर्गं लोकमजयत। अभि स्वर्गं लोकं जंयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुतो। य उं चैनमेवं वेदा। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राङ्माहोत्थिष्यादुद्घमोर्पता। येषं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोणतु। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्वेव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिषं मे श्रद्धीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति। प्राची जृषणा

वेत्वाऽऽज्ज्येष्य स्वाहेति सुवेणोपहत्योऽऽहवनीये जहुयात्॥ ५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धेतो भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपथायै
चित्तिकृतिभिरभिमृश्य। अस्मि प्रणीयोपसमाधाय। चातुर्मुहुता आहुतीर्जुहोति।
त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयेष्य रूपम्। अग्नोविष्टु इति वस्त्रधारोयाः। अन्नपत्
इत्यन्नहोमः। सूत ते अग्ने सुमिधः सूत जिह्वा इति विश्व्रीः॥ ५८॥

[३]

यां प्रेथमाभिष्ठकामुपदधांति। इमं तयोः लोकमभिजयति। अथो या अस्मिंल्लोके
देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधांति।
अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः।
तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधांति। अमुं तयोः
लोकमभिजयति॥ ५९॥

अथो या अमुक्षिंल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। अथो

या अमूरितं रा अष्टादशा। य एवामी उरवेश्च वरीयाः सश लोकाः। तानेव ताभिर्भिर्जयति॥ कामचारो ह वा अस्योरुपुं च वरीयः सु च लोकेषु भवति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते य उ चैनमेवं वेदा संवध्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्॥ मासाः कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्॥ पर्जन्यो वसोर्धार्गा। यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृद्धा। प्रजायः सर्वान्कामाञ्चसम्पूरयति। एवमेव स तस्य सर्वान्कामाञ्चसम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेदा संवध्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा पुच्छम्॥ शरद्वत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्॥ पुर्वपक्षाश्चित्यः। अपरपक्षा: पुरीषम्॥ अहोरात्राणीष्ठकाः। एष वाव मोऽग्निर्ग्निर्मयः पुनर्वः। अग्निमयो ह वै पुनर्वो भूत्वा। स्वर्गं लोकमौति। आदित्यस्य सायुज्यम्। योऽग्निं

नोचिकेतं चिनुते। य उं चैनमेवं वेदं॥६२॥

॥इति कृष्णायजुर्वेदिग्यतिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः ॥

तुम्यं ता ओङ्गिरस्तमा इश्याम् तं काममग्ने। आशांनां त्वा विश्वा आशाः। अनु-
नोऽध्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो भूतस्य कामस्तदग्ने। ब्रह्म जज्ञानं पिता
विश्वजाम्। यज्ञो यायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्यश्यामि। तुम्यं भरन्ति यो
द्विलः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हुव्यवाहुः स्विष्टम्॥१॥

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिर्योऽभवत्। ते प्रजापतिमश्ववन्। प्रजापते
स्वर्गो वै नो लोकस्तिर्योऽभूत्। तमन्विष्ट्वेति। तं यज्ञकृतुभिर्वैच्छत्।

तं यंजन्त्रितुभिर्नान्विनदत्। तमिष्टिभिरन्विनदत्। तमिष्टिभिरन्विनदत्।
तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्यो हूं वै नाम। ता इष्टेय इत्याचक्षते पुरोक्षेण।
पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः॥२॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहम् वा आशाऽस्मि। मां
नु यंजस्व। अथं ते सत्याऽशां भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेष्यसीति।
स एतमध्ये कामाय पुरोडाशं मष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्यै
चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽशाऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमिविनदत्। सत्या हूं
वा अस्याऽशाऽभवति। अनुं स्वर्गं लोकं विनदति। य एतेन हविषा यजतो। य
उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्रे कामाय स्वाहाऽशाये स्वाहा। अनुमत्यै
स्वाहा॑ प्रजापते॒ स्वाहा॑। स्वर्गाय॑ लोकाय॒ स्वाहाऽश्यै॒ स्विष्टकृते॒ स्वाहेति॥३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहम् वै कामोऽस्मि। मां
नु यंजस्व। अथं ते सत्यः कामो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेष्यसीति।
स एतमध्ये कामाय पुरोडाशं मष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्यै

च॒रुम्। ततो वै तस्यं सूत्यः का॒मोऽभवत्। अनु॑ स्वर्गं लोकम॑विन्दत्। सूत्यो हु॑
वा अस्य का॒मो भवति। अनु॑ स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन॑ हृविषा यजते। य
उ॑ चैनदेवं वेदा॑ सोऽन्ते॑ जुहोति। अग्ने॑ का॒माय स्वा॒हा॑ का॒माय स्वा॒हा॑। अनु॑मत्ये॑
स्वा॒हा॑ प्रजापते॑ स्वा॒हा॑। स्वर्गाय॑ लोकाय॑ स्वा॒हा॑अग्ने॑ स्विष्टकृते॑ स्वा॒होति॥४॥

तं ब्रह्मा॑ऽब्रह्मीता॑ प्रजापते॑ ब्रह्मणा॑ वै श्रो॑म्यसि। अहम्॑ वै ब्रह्मा॑ऽस्मि। मां नु॑
यजस्वा॑ अथं ते ब्रह्मणवान्॑ यज्ञो॑ भ॑विष्यति। अनु॑ स्वर्गं लोकं वेष्यसीति। स
एतम॑ग्रये॑ का॒माय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे॑ चरुम्। अनु॑मत्ये॑ चरुम्।
ततो॑ वै तस्यं ब्रह्मणवान्॑ यज्ञो॑भवत्। अनु॑ स्वर्गं लोकम॑विन्दत्। ब्रह्मणवान्॑ ह वा
अस्य यज्ञो॑ भ॑वति। अनु॑ स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन॑ हृविषा॑ यजते। य उ॑
चैनदेवं वेदा॑ सोऽन्ते॑ जुहोति। अग्ने॑ का॒माय स्वा॒हा॑ ब्रह्मणे॑ स्वा॒हा॑। अनु॑मत्ये॑
स्वा॒हा॑ प्रजापते॑ स्वा॒हा॑। स्वर्गाय॑ लोकाय॑ स्वा॒हा॑अग्ने॑ स्विष्टकृते॑ स्वा॒होति॥५॥

तं यज्ञो॑ब्रह्मीता॑ प्रजापते॑ यजेन वै श्रो॑म्यसि। अहम्॑ वै यज्ञो॑ऽस्मि। मां नु॑
यजस्वा॑ अथं ते सूत्यो॑ यज्ञो॑ भ॑विष्यति। अनु॑ स्वर्गं लोकं वेष्यसीति। स

पृत्मग्रये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। यज्ञाय चरुम्। अनुमत्ये चरुम्।
 ततो वै तस्य मूलो यज्ञोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। मूलो ह वा अस्य
 यज्ञो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हृविषा यज्ञते। य उ चैनदेवं
 वेदा। सोऽत्र जुहोति। अग्रये कामाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहा। अनुमत्ये स्वाहा॥
 प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्रये स्विष्टकृते स्वाहेति॥६॥

तमापौऽब्रवन्। प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वृयम् वा आपः स्मः।
 अस्मान् यज्ञस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः श्रियष्टन्ते। अनु स्वर्गं लोकं वेष्ट्यसीति।
 स पृत्मग्रये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अनुमत्ये चरुम्।
 ततो वै तस्मिन्नसर्वे कामाः अश्रयन्ता। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वे ह वा
 अस्मिन्नकामाः श्रयन्तो। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हृविषा यज्ञते। य
 उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। अग्रये कामाय स्वाहाऽग्न्यः स्वाहा। अनुमत्ये
 स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्रये स्विष्टकृते स्वाहेति॥७॥

तमग्रीवर्लिमानंब्रवीत्। प्रजोपतेऽग्रये वै बलिमते सर्वाणि भूतानि बलिः हरन्ति। अहम् वा आग्रीर्लिमानस्मि। मां नु यंजस्वा अथं ते सर्वाणि भूतानि बलिः हरिष्यन्ति। अनुं स्वर्गं लोकं वेष्यसीति। स एतमग्रये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अग्रये बलिमते चरुम्। अनुमत्ये चरुम्। ततो वै तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्। अनुं स्वर्गं लोकमविद्धत्। सर्वाणि ह वा अस्मै भूतानि बलिः हरन्ति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हृविषा यजते य उ चैनदेव वेदा। सोऽत्र जुहोति। अग्रये कामाय स्वाहा ऽग्रये बलिमते स्वाहाौ। अनुमत्ये स्वाहाौ प्रजोपतये स्वाहाौ। स्वर्गाण्यं लोकाय स्वाहा ऽग्रये स्विष्टकृते स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजोपते स्वर्गं वै लोकमनुविविष्यस्मि। अहम् वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यंजस्वा अथं ते सत्याऽनुवित्तिर्विष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेष्यसीति। स एतमग्रये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्।

अनुवित्त्यै चरुम्। अनुमल्यै चरुम्। ततो वै तस्यं सत्याऽनुवित्तिरभवत्। अनु-
स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या हूँ वा अस्यानुवित्तिर्भवति। अनु-स्वर्गं लोकं विन्दति।
य एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽन्नं जुहोति। अग्ने कामाय-
स्वाहा ऽनुवित्त्यै स्वाहाौ। अनुमल्यै स्वाहाौ प्रजापतये स्वाहाौ। स्वर्गायै लोकाय-
स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

ता वा एताः सुस्तु स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येन्योऽनुवित्तयो नामौ। आशाौ
प्रथमाऽ रक्षति। कामो द्वितीयाम्। ब्रह्म तृतीयाम्। यज्ञश्रतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्।
अग्निर्बलिमात्प्रष्ठीम्। अनुवित्तिः सप्तमीम्। अनु-हूँ वै स्वर्गं लोकं विन्दति।
कामचारोऽस्य स्वर्गं लोके भवति। य एताभिरिष्टिर्भवति। य उ चैना एवं वेद।
तास्मान्विष्ट। पृष्ठोहीवरां द्वद्यात्कृसं च। इत्यै चाऽऽभारः समुद्धै॥४॥०॥

तपसा देवा देवतामग्रं आयन्। तपस्सप्तयः स्वर्वन्विन्दन्। तपसा

सुपलान्प्रणुदमारातीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति। प्रथमजं देवः हृविषा
विधेमा स्वयम्भु ब्रह्मं परमं तपो यत्। स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो
हं यद्यक्षं प्रथमं सम्भूत्वा श्रद्धया देवो देवत्वमश्रुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य
देवी॥ ११॥

सा नो जुषाणोपं यज्ञमागात्। कामवथ्माऽमृतं दुहोना। श्रद्धा देवी प्रथमजा
ऋतस्य। विश्वस्य भर्ती जगतः प्रतिष्ठा। ताहुः श्रद्धा इविषा यज्ञमहे। सा
नो लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी भुवनस्याधिपती। आगाथ्मत्यः हृविरिदं
जुषाणम्। यस्माद्वा जीजिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम हृविषा घृतेन॥ १२॥

यथा देवैः संधुमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्नरिक्षम्। यस्माद्वा जीजिरे भुवनं
च सर्वे। तथमत्यमर्चदृपं यज्ञं न आगात्। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे
सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्विष्याय। भीष्मो हि देवः सहसः सहीयान्।
स नो जुषाण उपं यज्ञमागात्। आकृतीनामधिष्पतिं चेतसां च॥ १३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिमा। मनो राजान्मिह वर्धयेन्तः। उपहवेऽस्य
सुमतो स्याम। चरणं पुवित्रं वितं पुण्यम्। येन पूतस्तरंति दुष्कृतानि। तेन
पवित्रेण शुद्धेन पूता। अतिं पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वार्मर्त्तिमत्यवित्रम्।
ज्योतिष्मङ्गाजमानं महस्वत। अमृतस्य धारं बहुथा दोहमानम्। चरणं नो लोके
मुधिंतं दधातु। आग्रीर्धा भुवेः। अनु नोऽधानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हृत्यवाहुं
स्विष्टम्॥३४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रवन्। प्रजापते
स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विष्वेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्।
तं यज्ञक्रतुभिर्नार्वविन्दत्। तमिष्विभिरन्वैच्छत्। तमिष्विभिरन्वविन्दत्।
तदिष्विनामिष्विलम्। एष्यो ह वै नाम। ता इष्य इत्याचक्षते परोक्षेण।
परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥३५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्रोम्यसि। अहम् वै तपोऽस्मि। मां नु

यंजस्वा अर्थं ते सत्यं तपो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेद्यस्यमीति। सुपुत्रमाग्नेयमष्टाकपालं निरंवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेऽहविषा यजतो। य उचैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय लोकाय स्वाहा॥ ग्रायै स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तद्दु श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्रोम्यसि। अहम् वै श्रद्धाऽस्मि। मां तु यंजस्वा अर्थं ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेद्यस्यमीति। सुपुत्रमाग्नेयमष्टाकपालं निरंवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेऽहविषा यजतो। य उचैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा॥ श्रद्धायै स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय लोकाय स्वाहा॥ ग्रायै स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

ते सूत्यमंब्रवीत्। प्रजापते सूत्येन वै श्रोम्यसि। अहम् वै सूत्यमंस्मि। मां तु यंजस्वा। अथ ते सूत्यः सूत्यं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेष्यसीति। स एतमाश्रेयमष्टाकपालं निरवपत्। सूत्याय चरुम्। अनुमत्ये चरुम्। ततो वै तस्य सूत्यः सूत्यमंभवत्। अनु स्वर्गं लोकमंविन्दत्। सूत्यः ह वा अस्य सूत्यं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा सूत्याय स्वाहा। अनुमत्ये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१८॥

तं मनोऽब्रवीत्। प्रजापते मनसा वै श्रोम्यसि। अहम् वै मनोऽस्मि। मां तु यंजस्वा। अथ ते सूत्यं मनो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेष्यसीति। स एतमाश्रेयमष्टाकपालं निरवपत्। मनसे चरुम्। अनुमत्ये चरुम्। ततो वै तस्य सूत्यं मनोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमंविन्दत्। सूत्यः ह वा अस्य मनो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा मनसे स्वाहा। अनुमत्ये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय

लोकाय स्वाहा॒ञ्चये॑ स्मि॒ष्टकृते॑ स्वाहेति॑॥१९॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते॑ चरणेन॑ वै श्रौ॒म्यसि। अहम्॑ वै चरणमस्मि। मां
नु॑ यजस्वा। अर्थं॑ ते॑ सत्यं॑ चरणं॑ भविष्यति। अनु॑ स्वर्गं॑ लोकं॑ वेष्ट्यस्मीति। स
पुतमाश्रयमष्टाकपालं॑ निरवपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्य॑ चरुम्। ततो॑ वै तस्य
सत्यं॑ चरणमभवत्। अनु॑ स्वर्गं॑ लोकम॑विन्दत्। सत्यः॑ ह वा॑ ओस्य॑ चरणं॑ भवति।
अनु॑ स्वर्गं॑ लोकं॑ विन्दति। युतेन॑ हृविषा॑ यजते। युते॑ चैनदेवं॑ वेद। मोऽन्ते॑
जुहोति। अग्नये॑ स्वाहा॑ चरणाय स्वाहा॑। अनुमत्य॑ स्वाहा॑ प्रजापत्ये॑ स्वाहा॑।
स्वर्गाय॑ लोकाय स्वाहा॒ञ्चये॑ स्मि॒ष्टकृते॑ स्वाहेति॑॥२०॥

ता वा॑ एुताः॑ पश्च॑ स्वर्गस्य॑ लोकस्य॑ द्वारः। अपाधा॑ अनुवित्तये॑ नाम॑
तप॑ प्रथमाः॑ रक्षति। श्रद्धा॑ द्वितीयाम्। सत्यं॑ तृतीयाम्। मनश्चतुर्थीम्। चरणं॑
पश्चमीम्। अनु॑ ह वै॑ स्वर्गं॑ लोकं॑ विन्दति। कामचारो॑स्य॑ स्वर्गं॑ लोके॑ भवति। य
एुतमिरिष्टिभिर्यजतो॑ य उ॑ चैना॑ एवं॑ वेद। तास्वन्विष्टि। पृष्ठोहीवरां॑ देव्यात्क॑सं
चा॑ ल्लियै॑ चाऽऽभ्यारः॑ समृद्ध्य॑॥२१॥

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतुम्योऽथियज्ञो निर्मितः। नैनः शसम्।
नाभिचरितमागच्छति। य एवं वेदा यो ह वै चतुर्होतुणां चतुर्होतुत्वं वेदा।
अथो पञ्चहोतत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिःहोता दशहोतुणम्।
पृथिवी होता चतुर्होतुणम्॥२२॥

आग्निःहोता पञ्चहोतुणम्। वाजघोता षड्होतुणम्। महाहविश्वहोता सुसहोतुणम्।
एतद्वै चतुर्होतुणां चतुर्होतुत्वम्। अथो पञ्चहोतत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः
कल्पन्ते। य एवं वेदा एषा वै सर्वविद्या। एतद्वैषजम्। एषा पुङ्कः स्वर्गस्य
लोकस्याऽसाऽर्यनिः सुतिः॥२३॥

एतान् योऽछ्येत्याछ्छिदर्शशे यावत्तरसम्। स्वरेति। अनपब्रवः सर्वमायुरेति।
विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽछ्यैति।
स्मृणोत्याभानम्। प्रजां प्रितृन्। एतान् वा अरुणं औपवेशिर्विदां चंकारा॥२४॥

एतेरपि वादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्यदौ। एतान्योऽज्ञैति।
आधिवादं ज्ञेयति। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्यति। एतेरप्ति चिन्मीत स्वर्गकामः।
एतेरायुक्तामः। प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्यशहोतारमुद्धमुपद्धाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी पत्नौ च।
दक्षिणतः प्राश्च चतुर्होतारम्। पुश्चादुद्धं पश्चहोतारम्। उत्तरतः प्राश्च
षड्गोतारम्। उपरिष्ठात्राश्च सप्तहोतारम्। हृदयं यजुषं पत्न्यश्च। यथावकाशं
ग्रहान्। यथावकाशं प्रतिश्रहाल्लोकं पूणाश्च। सर्वा हास्येता देवताः प्रीता अभीष्टा
भवन्ति॥२६॥

सदेवमन्त्रिं चिनुतो रथसमितश्चेत्यः। वज्रे वै रथः। वज्रेणैव पाप्मानं आतृव्यः
स्तुपुतो। पक्षः समितश्चेत्यः। एतावान् वै रथः। यावत्पक्षः। रथसमितमेव चिनुतो।
इममेव लोकं पशुबन्धेनाभिजयति। अथो आश्रिष्टमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्ष्येन। स्वर्यतिरात्रेण। सर्वाल्लोकानहीनेन। अथो सत्रेण। वरे

दक्षिणा। वरेण्व वरः स्मृणोति। आत्मा हि वरः। एकविश्वातिर्दक्षिणा ददाति।
एकविश्वो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्रस्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

अस्मावादित्य एकविश्वः। अमुमेवाऽजदित्यमाप्नोति। शतां ददाति। शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतीतिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसमितः
स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि
ब्राह्मणां स्मृण्वन्ति॥२९॥

सर्वस्याऽऽस्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदि न किन्देति। मन्थानेतावतो देव्यादेनान्
वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पृष्ठोही त्वन्तर्वर्ती दद्यात्। सा
हि सर्वाणि ब्राह्मणां सर्वस्याऽऽस्यै। सर्वस्यावरुद्धौ॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिश्व स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनाऽऽयुः
प्रतीरते। वेदितुलीये यजेत। त्रिष्ठुर्या हि देवाः। स मत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे
ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यजेषु। यो हु वै चतुर्होतृनुभवनं तर्पियित्यान् वेद॥३१॥

तु एवंति प्रजया पश्यन्मि। उपैनः सोमपीथो नंमति। एते वै चतुर्होतागेऽनुसवनं
तंपर्यितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेष्यो यद्विष्णु न नयेत्। दुर्विष्टः स्यात्।
आग्निमस्य वृजीरन्। तेष्यो यथाश्रद्धं द्वचात्। स्विष्टमैत्रलिंयते। नास्याग्निं
वृजते॥ ३२॥

हि॒रण्येष्टको भै॒वति। या॑वदु॒तममङ्गलिकाण्डं यं॒जप॒रुषा॑ समिं॒तम्। तेजो॑
हि॒रण्यम्। यदि॑ हि॒रण्यं न विन्दता। शर्करा॑ अ॒क्ता उप॒दध्यात्। तेजो॑ घृतम्।
सतेजसमेवाग्निं चिन्तुते। अग्निं चित्वा सौ॑त्रामण्या यंजेत मैत्रावरुण्या वा॑ वीर्येण
वा॑ एष व्युत्थते। योऽग्निं चिन्तुते॥ ३३॥ या॑वदेव वीर्यम्। तदैस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः
सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानाः सायुज्यम्। सार्षिताः
समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिन्तुते। य उ॑ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे
ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते॥ ३४॥

यच्चामृतं यच्च मर्त्यम्। यच्च प्राणिति यच्च न। सर्वस्ता इष्टकाः कृत्वा। उपकामुद्धारं दधे। तेनश्चिणा तेन ब्रह्मणा। तथो देवतयाऽङ्गिष्ठव्याङ्गवा मीदा। सर्वाङ्गिणः सर्वाङ्गसः। सर्वं न ज्ञापुम् च यत्। सर्वस्ताः। यावन्तः पांसवभूमेः॥ ३५॥

सङ्घाता देवमायया॥ सर्वस्ताः। यावन्तु ऊषाः पशुनाम्। पृथिव्यां पुष्टिरहिताः। सर्वस्ताः। यावतीः सिक्ताः सर्वाः। अपस्वन्तश्च याः श्रिताः। सर्वस्ताः। यावतीः शर्करा धृत्यैः आस्यां पृथिव्यामधिः॥ ३६॥

सर्वस्ताः। यावन्तोऽशमानोऽस्यां पृथिव्याम्। प्रतिष्ठासु प्रतिष्ठिताः। सर्वस्ताः। यावतीर्वीरुद्धः सर्वाः। विष्ठिताः पृथिवीमनुं। सर्वस्ताः। यावतीर्गेषणीः सर्वाः। विष्ठिताः पृथिवीमनुं। सर्वस्ताः॥ ३७॥

यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधिः सर्वस्ताः। यावन्तो ग्राम्याः पशवः सर्वैः आरण्याश्च ये। सर्वस्ताः। ये द्विपादश्चतुष्पादः। अपादं उदरस्मिष्ठिः।

सर्वास्ताः। यावदाङ्गेनमुच्यते॥३८॥

देवता यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावेत्कृष्णायेषां सर्वम्। देवता यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसः सर्वम्। देवता यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वे सीमां सर्वं त्रपु। देवता यच्च मानुषम्॥३९॥

सर्वास्ताः। सर्वे हिरण्यं रजतम्। देवता यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वे हरितम्। देवता यच्च मानुषम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदूधादधे। तेन ब्रह्मणा। तयो देवतया इङ्गिःस्वद्भवा सीदा॥४०॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतीष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदूधादधे। तेन ब्रह्मणा। तयो देवतया इङ्गिःस्वद्भवा सीदा। अन्तरिक्षं च केवलम्। यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वाप्सरसंश्च यो सर्वास्ताः। सर्वानुदारन्नस्तिलान्। अन्तरिक्षे प्रतीष्ठितान्।

सर्वास्ताः। सर्वानुदाशन्मूलिलान्। स्थावरः प्रोप्याश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वी धुनि^१
सर्वान्ध्वं सान्। हिमो यच्च शीयते॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् वितेतान्। नीहारो यच्च शीयते। सर्वास्ताः। सर्वी
विद्युतः सर्वान्ध्वनियूलन्। हादुनीर्यच्च शीयते। सर्वास्ताः। सर्वीः ऋवन्तीः सुरितः।
सर्वमपसुचरं च यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कृप्या याश्च नाद्या॑ समुद्रियो॑। याश्च वैशन्तीरुत प्रांसूचीर्या॑। सर्वास्ताः।
ये चोत्तिष्ठन्ते जीमूलो॑। याश्च वृण्णन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपुस्तेजे॑ आकाशम्।
यच्चोऽङ्गकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि॑ सर्वाणि॥४४॥

अन्तारिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। आश्रि॑ सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं वरुणं भगम्।
सर्वास्ताः। सूत्य॑ श्रद्धां तपो॑ दमम्। नाम॑ रूपं च॑ भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः।
कृत्वा। उप॑ कामदृढो॑ दधे। तेनरविणा॑ तेन ब्रह्मणा। तयो॑ देवतयाऽज्ञ॑ रस्वद्वा॑

सौद॥४५॥

[७]

सर्वान्दिवः सर्वान्देवान्दिवि यच्चान्तर्भूतं प्रतीष्ठितम्। सर्वस्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामुदूधा दधो तेन् रविणा तेन् ब्रह्मणा। तया देवतो याऽङ्गिरस्वद्वा सौदा यावंतीस्तारकाः सर्वाः। वितंता रोचने दिवि। सर्वस्ताः। ऋचो यजुःषि सामानि॥४६॥

अथर्वाङ्गिरसंश्य ये। सर्वस्ताः। इतिहासपुराणं च। सप्देवज्ञाश्य ये। सर्वस्ताः। ये च लोका ये चालोकाः। अन्तर्भूतं प्रतीष्ठितम्। सर्वस्ताः। यच्च ब्रह्म यच्चाब्रह्म। अन्तर्भूत्यप्रतीष्ठितम्॥४७॥

सर्वास्ताः। अहोरात्राणि सर्वाणि अर्धमासांश्य केवलान्। सर्वस्ताः। सर्वान्तर्भूत्यसर्वामासान्। संवर्थ्यम् च केवलम्। सर्वस्ताः। सर्वभूतः सर्वभव्यम्। यच्चातो जघेभविष्यति। सर्वस्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामुदूधा दधो।

तेन् गविणा तेन् ब्रह्मणा। तयोऽवतेया ऽज्ञिः स्वद्वा सीद॥४८॥

[८]
 क्रृचा प्राची महूती दिगुच्यते। दक्षिणामाहूर्यजुषामपाराम्। अथर्वणमाङ्गिरसां
 प्रतीचीं। सामामदीची महूती दिगुच्यते। क्रृग्निः पूर्वाङ्गे दिवि देव ईयते। यजुर्वेद
 तिष्ठति मध्ये अहः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्याङ्गिरेति सूर्यः।
 क्रृग्न्यो जाताऽ सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्यजुषी हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हैव शश्वत्। सर्वं हैदं ब्रह्मणा हैव सूष्टम्। क्रृग्न्यो जातं
 वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षीत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणान् प्रसूतिः।
 पूर्वं पूर्वेभ्यो वचं एतदृच्युः। आदर्शशमन्त्रिं चिन्वनाः। पूर्वं विश्वमूर्जोऽमृताः। शतं
 वैष्पसहस्राणि। दीक्षिताः सुत्रमासता॥५०॥

तपं आसीद्दृहपतिः। ब्रह्मं ब्रह्मा ऽभंवस्वयम्। सत्यं हैव तेषामासीत्।

यद्विश्वसूज् आसता। अमृतमेष्य उदगायत्। सहस्रं परिवश्वरान्। भूतः हं प्रस्तोतेषामासीत्। भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो औष्वर्यंभवत्। इदं सर्वं स्मिषासताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृते। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा उपगातारः। सदस्यां क्रृतवोऽभवन्। अर्थमासाश मासोश्च। चम्साख्यर्यवोऽभवन्। अशःसङ्घणस्तेजः। अच्छ्यावाकोऽभवद्यशः। क्रृतमेषां प्रशास्ताऽउसीत्। यद्विश्वसूज् आसता॥५२॥

ऊर्गाजान्मुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽम्यष्टाद्वाव्यणः। यद्विश्वसूज् आसता अपचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्टीयामयजत्विषिः। आग्नीङ्गाद्विद्वर्षी सूत्यम्। श्राद्धा हृवायंजस्त्वयम्। इग्न पर्वी विश्वसूजाम्। आकृतिरपिनडुविः॥५३॥

इदं ह श्रुच्यैष्य उग्रो। तुष्णा चाऽवहतामुभे। वागेषां सुब्रह्मण्याऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पत्राणि तन्वनाऽहः। सुःस्थाश्च मर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ। मुहूर्ताः प्रेष्यां अभवन्। मृत्युस्तदभवद्भाता। शमितोश्रो विशां

पतिः॥५४॥

विश्वसूजः प्रथमा: सत्रमासता। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्ते। ततो ह जज्ञे भुवनस्य
गोपा:। हिरण्मयः शकुनिर्बल्य नामा। येन सूर्यस्तपृति तेजसेष्ठः। पिता पुत्रेण
पितृमान् योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्मा। सर्वानुभुमात्मानः सम्पराये।
एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कर्नीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽन्तमा पदवित्तं विंदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापंकेन।
पञ्चपञ्चाशताङ्गिवृत्तं संवथ्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः।
पञ्चपञ्चाशत एकविंश्शाः। विश्वसूजाः सहस्रसंवथ्सरम्। एतेन वै विश्वसूजं
इदं विश्वमसूजन्ता। यद्विश्वमसूजन्ता। तस्माद्विश्वसूजः। विश्वमेनाननु प्रजायते।
ब्रह्मणः सायुज्यः सलोकता यन्ति। एतासामेव देवतानाः सायुज्यम्। सार्षिताः
समानलोकता यन्ति। य एतद्वप्यन्ति। ये चैन्त्याहः। येष्यश्चैन्त्याहः॥५६॥ ॐ॥

॥इति कृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः ॥ ३ ॥

॥इति कृष्णायजुर्वेदीयतैतिरीयकाठकं समाप्तम् ॥

हरिः ॐ ॥